

ЛІТОПИСЬ

УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

МАТЕРІАЛИ Й ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Ф. АФЦЕНІСФ.

**ТОМ II, КНИГА 5.
1917—1923**

2105 кр. 1923.

Державна бібліотека

оцифровано - balik2

Польща визнає самостійність України.

ЧАСТИНА П'ЯТА.

В С Т У П.

Орієнтація на самих себе, закордонна політика Української Народної Республіки і пошукування та завязання союзів.

В основу політики Уряду було положено засаду „орієнтація на самих себе“, але орієнтація на себе не могла означати або переходити в ізоляцію себе від сусідів. Українська влада в своїй закордонній політиці отже стала на шлях навязання доброчільних відносин з тими із своїх сусідів, політичні інтереси яких не можуть бути ворожими існуванню самостійної УНР.

Найближчими географично державами - сусідами України, політичні інтереси яких не суперечать ідеї Самостійної України, є держави Румунія та Польща. З цими, в першу чергу, державами Уряд УНР. в своїй закордонній політиці і стремився до стисливих політичних порозумінь. Уряд УНР. старався про навязання таких добросусідських відносин з Румунією та Польщею, які б не тільки не стояли на заваді до утворення самостійної й незалежної України, а навпаки — при певних умовах помагали б в боротьбі українському народові за ту самостійність і могли б перейти в форми правдивих політичних союзів.

Ця праця не претендує на те, щоб дати взагалі огляд дипломатичних взаємовідносин між УНР. і тими державами, з політикою яких на сході Європи тісно сполучені її інтереси. Ми, по цільком зрозумілим причинам, не повинні торкатися і не будемо торкатися дипломатичних взаємин між УНР. і одною з тих держав, з Румунією (про це поговоримо на іншому місці), а обмежимо свою працю тільки оглядом подібних взаємин з тою державою, на терені якої наша Місія провадила дипломатичну працю.

Що до тої праці, то вона має вже певну за собою історію. Праця ця, згідно вище—накресленому напрямкові політики уряду УНР., дійсно довела вже до формального союзу УНР. з Річчю Посполитою Польскою, але в дуже короткому часі довела й до самої звичайної зради: Польща дуже скоро порозумілася з совітською Москвоюшиною, зігнорувавши Уряд УНР. та його вимоги і віддавши таким чином свого недавнього союзника на поталу мілітарно силнішому ворогові. Ці два моменти — „визнання - союзу“ і зрада, які мають за собою багато цінних історичних документів і спонукають мене в цій книзі опрацювати тільки дипломатичні стосунки нашої місії з РПП „визнанням“ нашої самостійності Польщею кінчаючи, а момент зради виступає в понаступній кнізі — „Україна в союзі з Польщею та зрада останньої“. Отже певні періоди дипломатичної праці нашої місії в РПП вже закінчилися і хоч для правдивого історика українсько-польських взаємин ще не настав час їх оцінки, бо ще історик занадто був би під впливом „злободенності“ згаданих періодів, про те на обовязку тих, що посідають певні джерела для праці майбутнього історика, лежить ці матеріали в відповідний спосіб заховати від розгублення і певною, зараз можливою, систематізацією улекшити працю для майбутнього.

До того ж, систематизовані матеріали самі по собі, без огляду на потреби історичної науки в майбутньому, — мають дати в сучасному певну підставу до оцінки діяльності нашої молодої дипломатії взагалі і до пізнання її слабих сторін чи небезпечних вад з'окрема.

Варто також зазначити, що найкращою національною дипломатією демократичної держави є дипломатія, яка не робить таємниць з того, що робиться для народних інтересів і в ім'я цих інтересів.

Отже це ті причини, що споводовують мене опублікувати ширші матеріали відносно певного періоду дипломатичних переговорів з Урядом, до якого Місія була вислана.

Лютий 1922 року.
м. Тарнів (Польща).

РОЗДІЛ I.

Перші кроки в навязанню Українською Народньою Республікою дипломатичних стосунків з Річчю Посполитою Польською.

1. Дипломатичні стосунки України з Польщею перед висланням до Польщі Української Дипломатичної Місії. між собою. Причин до цього підстав, на яких творились нові держави: Українська Народна Республіка і Річ Посполита Польська. Коли УНР. творилася виключно революційною боротьбою на ґрунті національного і соціального визволення до того часу поневолених українських народів мас, з винесенням соціального мента, до певної міри, наперед. — то РПР. повстала не

від вибуху революції з 1917 року аж до року 1919, були нетрівкі і не мали в окремих своїх ментах послідовності було багацько. Першою причиною — це була ріжниця підстав, на яких творились нові держави: Українська Народна Республіка і Річ Посполита Польська. Коли УНР. творилася виключно революційною боротьбою на ґрунті національного і соціального визволення до того часу поневолених українських народів мас, з винесенням соціального мента, до певної міри, наперед. — то РПР. повстала не лише як визвольна акція самого польського народу, а рівночасно і як більш чи менш широкі, більш чи менш плянові реставраційні що до Польщі заходи, розпочаті в політично-стратегичних цілях наперед Росією, потім Австро-Германією і, нарешті, державами Антанти.

Отже відмінна по способам визвольна і тут, і там боротьба відбувалася під гаслами, що згучали не завжди гармонійно. Цей відмінний характер боротьби вів до винесення на чоло руху людей протилежних клас і відмінних темпераментів, а ціла боротьба, на-турально, набувала відмінних форм.

До того ж виходило все так, що зовнішня орієнтація України і Польщі — роєходилися. В часи творення Центральної Ради Україна орієнтувалася офіційно на держави Антанти, коли Польща була під сильним політично-мілітарним впливом Австро-Германії і, навпаки, — коли вплив Австро - Германії поширився на Україну,—в Польщі цей вплив вже заступався впливом держав Антанти.

Навязання при таких умовах дипломатичних стосунків, обмін дипломатичними представництвами — були для України і Польщі затруднimi. Тільки при Уряді гетьмана в 1918 році появляється в Київі офіційний представник від Уряду Польщі і висилається від гетьмана до Варшави репрезентант того останнього добровольческого напрямку, отже мало відповідаючий дійсній репрезентації України. При скиненню на Україні гетьманства представник Польщі покидає Київ і виїздить демонстративно, разом з гетьманським Урядом, до Одеси. Рівно ж зникає з варшавського обрію і репрезентант гетьмана *).

*) З тих часів заслуговує уваги отцей документ:

RADA REGENCYJNA KRÓLESTWA POLSKIEGO.

Jaśnie Wielmożnemu Panu
Hetmanowi Wszech Ukrainy

Jaśnie Wielmożny Panie Hetmanie, Dostojny Przyjacielu, w dążeniu, ażeby conajrychlej stosunki Państwa Polskiego z Wielką Dzierzawą Ukrainską nawiązane być mogły, a w nadziei, iż dwa wielkie narody — pracy dla dobra ludności oddane — w pokoju i przyjaźni żyć będą — uznaliśmy za dobre uwierzytelnić Pana Stanisława Wankowicza, jako posła nadzwyczajnego a ministra pełnomocnego przy

2. Mісія В. К. Прокоповича. Опанувавши владою, директоріянський Уряд УНР. вважає за необхідне навязати стосунки з РПП.

В цілях порозуміння в справах біжучої політики, а ще більше в цілях інформації— Уряд УНР. вислав був до Польщі колишнього Міністра Освіти, п. Прокоповича В. К. Але дальше залагодження другорядних справ біжучого характеру Mісія п. Прокоповича не пішла. Ціла українська політика була тоді під великим впливом українців з Наддніпрянщини (Галичини), які провадили на галицькому терені війну з поляками. Отже вести в той же час Україні наддніпрянські переговори з Польщею — не випадало *).

*) В цей час точилися завзяті бої українців з поляками під Львовом. Лилася кров, були величезні жертви й руїна. Треба було комусь третьому вмішатися в цю боротьбу в зиму люту з мировими замірами. Треба було урядові Великої України вже почати реалізацію акту Галицької Національної Ради від 3-го січня 1919 року. Прямо дивно, що думка про порозуміння з Польщею прийшла першому до голови не корінному українцеві, а полякові-українцеві Волошиновському (б. член. Київської Губерніяльної Управи). Правда, тодішній міністр Закордонних Справ Чековський поставився дуже прихильно до думки Волошиновського, повідомив про це Головного Отамана. Останній позитивно поставився до думки — післати Mісію до Польщі (офіційно Mісія була призначена на Різдво 1918 року) і дав такі директиви: вияснити грунт можливих переговорів з поляками. Очевидно, що й інші питання підіймалися — детальна розвідка Польщі під кожним оглядом.

I числа 31.XII. — 1. I. Mісія відіхала через Голоби-Ковель до Варшави. По дорозі, в названому пункті стояли ще німецькі пости, котрі не хотіли Mісію пропустити далі. Невеликий хабар врятував ситуацію: Mісію непропустили.

Якось щасливо Mісія доїхала до Варшави. Але у Варшаві в цей час був замах стану; формувався кабінет Падеревського. Була дуже неприємна (страшенно напружена) атмосфера.

Польські газети зараз же подали вістку, що до Варшави прибула українська Mісія. По прибуттю Mісія зараз же обмінялася візітами з Йотке та пізніше одбула з ним дві конференції. З балашок вияснилося, що Варшава в цей час була під знаком „... кресів східніх“. Львів був найбільшою болячкою: без нього поляки не уявляли собі відродження своєї країни?. Всеж таки договорилися до одного: треба негайно миритися. Найлегше було говорити про Холмщину, Шидляшша, Берестя і вже важко — про Львів та Борислав.

Mісія також забажала побачити й п. Пілсудського. Написали до нього листа. (Неофіційно Волошиновський бачив Пілсудського. Останній був за порозуміння з Україною?) Чекаючи на офіційне приняття в Пілсудського, Mісія послала до Київа таку радіotelеграму: „Наша ініціатива установити нормальні відносини зустріла з боку польських міродайних чинників співчуття. Грунт для переговорів є“.

У Київ ця радіotelеграма не була відома. Прокопович В. К. каже, що можливо, що радіotelеграма й була одержана, але галичане разом з Л. Цегельським, бувші тоді в МЗС. не дали її куди слід, не, бажаючи, щоб Шридніпрянці входили в які будь порозуміння з поляками. Огже Mісія жадних директив з Київа од Директорії не одержала, хоч технично і для справи краще булоб, її залишилася у Варшаві і по гарячих слідах далі провадити свою роботу.

Рівночасно надходили ріжні — вже недобре чутки про події на Україні. Mісія, не дочикавшись авдієнції у Пілсудського, вирішила повернати до Київа.

Waszej Jaśnie Wielmożności. Doświadczenie i zalety, które posła Naszego nadzwyczajnego wyróżniają, uprawnią nadzieję, iż Wasza Jaśnie Wielmożność obdarzyć Go raczy zaufaniem zupełnym.

Prosimy Waszą Jaśnie Wielmożność, iżby wiarą zupełną dać raczyłeś wszystkim oświadczeniom, które w imieniu Naszem Pan Stanisław Wankowicz czynić będzie, a w szczególności, gdy o niezmiennych uczuciach szacunku Naszego i niezmiennej przyjaźni łącząc, błagamy Boga, ażeby myśl Waszą Jaśnie Wielmożność w swej świętej i wszechmocnej opiece.

Dan na Zamku Królewskim w Warszawie, dnia 26 października 1918.

ALEKSANDER KAKOWSKI
JÓZEF OSTROWSKI
ZDZISŁAW LUBOMIRSKI
Minister Spraw Zewnętrznych: JANUSZ RADZIWIŁŁ

Значить самостійність України вже раз була признана Польщею?

Що до гетьманського репрезентанта на варшавському обрію, то таким був Лодзинський консул Нілус. Про його діяльність до Директорії не дійшло жадних документів. Зате до Міністерства Закордонних Справ прибув урядовець Консульства, котрий утік од свого шефа, і оповідав — як Нілус розпинався під час своєї роботи в Польщі, але тільки за едину, неділімую Росію. Коли місія В. Прокоповича прибула до Польщі, то Нілус ще був у Варшаві. Потім він зникав не відомо куди.

О. Д.

3. Представник України „полковн.“
Курдиновський.

Далі у лютому місяці на Варшавському обрію появляється, як представник України, „полк.“ Курдиновський.

Курдиновський мав стисле, техничного характеру доручення від тодішнього Міністра Закордонних Справ УНР., п. Мацієвича К. А., яке (доручення) не йшло далі завдань інформації. Але на жаль, уповноваження, видане Курдиновському від Міністра Закордонних Справ, було так редаговано, що на підставі того уповноваження властитель його міг, при бажанню, надуживати. І дійсно, п. Курдиновський мав відвагу превисити свої уповноваження. По відомостям, які були передані Місії, п. Курдиновський, не маючи на те відповідних доручень Уряду, вступив з Міністром Закордонних Справ РПП., п. Падаревським в дипломатичні переговори. Наслідком цих переговорів було те, що п. Курдиновський від імені Уряду УНР. дав Польщі далеко йдучі політичні забовязання та приобіцяв їй широкі територіальні уступки.

По договору, підписаному в травні 1919 року, Курдиновський ні більше ні менше як віддавав цілу Україну під державну зверхність Польщі, бо Україна цим договором віддавала і свою політику, і свою армію під керовництво Польщі.

Перевищення уповноважень, що його позволив собі п. Курдиновський, не могло бути невідомим Урядові РПП. і тому хоч Міністр Закордонних Справ п. Падаревський і підписав з псевдоуповноваженим України вигідну для Польщі умову, однак умова Курдиновського безпосередньо тоді для України значіння право-державних забовязань— не мала. До того ж Урад УНР., довідавшись про діяльність Курдиновського, поспішив повідомити Уряд РПП., що Курдиновський не є уповноважений Уряду УНР.. Посередньо ж, як побачимо далі, — „дипломатія“ Курдиновського мала величезні негативні для української справи наслідки *). Вже в дальших своїх переговорах з представниками УНР. Уряд Польщі все намагався йти від тої „відправної“ точки, яка була поставлена умовою п. Курдиновського.

Коли злочинний характер діяльності п. Курдиновського став відомим українському Урядові і Уряд позбавив його взагалі права виступати в імені УНР., п. Курдиновський виїхав з Варшави.

4. Польсько - українська війна
і затримання в названому сталих УНР. і РПП. існувала певна невиясненість стосунків.

На протязі кінця 1918 і початку 1919 р. між дипломатичних стосунків. Невиясненість ця походила своєю чергою від невиясненості, в якій перебували право-державні стосунки між УНР. і Західньою Областю УНР. Галичиною. Західня Українська Республіка Галичина урочистим яктом від 3-го січня 1919 року прилучилася до УНР., в наслідок чого творилась Соборна Україна, але - ж рівночасно Західня Українська Республіка, приймаючи титул Західної Области Соборної

Члени Місії прибули до Києва дуже нещасливо. Не було вже кому й звіту подати про висліди їх роботи у Варшаві. Директорія та Уряд, під натиском червоних москалів втікли до Винниці. За кілька днів повернув Чеховський, котрому Місія й дала звіт. З огляду на те, що поляки ображалися, що у Варшаві немає нашого посла (а що польський посол демонстративно покинув директоріяnsький Уряд з наших піхто не образився?) було вирішено послати нову місію з покійним Стебницьким на чолі та її членом Карпинським. На короткий час мав поїхати Й Прокопович по дорозі до Сербії, куди мав призначения.

Все було готово до од'їзду Місії. Після евакуація з Києва помішала цьому. На передодні заняття большевиками Києва м-р Чехівський, розмовляючи по прямому дроту з Стебницьким та проф. Ейхельманом, по мимо висланої на передодні цього телеграми, прохав Місію прибути до Винниці. Але члени Місії забарілися. На другий день большевики заняли Київ. Так ніхто нікуди й не поїхав.

Пригадую що до Місії В. Прокоповича, що й члени давали інтерв'ю про свою подорож до Варшави на сторінках „Нової Ради“ в одному з січневих номерів 1919 року. Але зараз я не маю цієї газети під руками.

*) По відомостям, переданим Місії, умова, яку підписали п. Курдиновський і п. Падаревський, фігурувала на міжнародному мировому Конгресі в Паризі і з огляду на цю умову, ймовірно, — Конгрес ухвалив був дати мандат Польщі на окупацію Галичини протягом 25 років.

УНР., заховувала аж до скликання загально - українських Уставодавчих Зборів свій власний суверений Уряд. Таким чином, під оглядом право - державним, сполучення УНР. і ЗУР, носило лише зовнішнє - демонстраційний, а не органично - державний характер.

Про те, що сполучення, що само в собі крило багато неконсеквенцій і викликало багато недоречностей в біжуцій практиці політично - державного життя, ставило Україну перед новою формою відносин до РПП.. Та як Західня Українська Республіка провадила війну з Польщею, то сполучення УНР. з ЗУР. ставило і ту першу в відношенні воюючої з Польщею сторони. Отже при таких умовах підтримання дипломатичних сталих стосунків між УНР. і РПП. було на певний час виключене.

5. Припинення польсько-української війни і збільшення опорних сил проти большевиків.

В війні з Польщею ЗУР. не мала військового щастя. Під натиском численішого і краще збройно та технично засмотреного війська польського — армія ЗУР. понесла поразку. Галичина фактично була окупована польським військом. Війська наддніпрянської України були нечисленні, матеріально зле заосмотрені і дати більшу допомогу ЗУР. наддніпрянська Україна була не в стані. Війська наддніпрянської України, що під напором большевиків та повстань власних „отаманчиків“ перейшли було на той бік Збруча в Галичину, — мали переходити назад по сей бік Збруча.

Перед Соборною Україною, oprіч Польщі, був ще й другий ворог — большевицька імперіалістична Росія. УНР., в супереч настроям та намірам ЗУР., за головного ворога України власне мала передовсім оту большевицько-імперіалістичну Росію. Що до Польщі, то Уряд УНР. мав на думці залагодити конфлікти з нею, по часті шляхом безпосередніх мирних переговорів, по часті через посередництво Мирової Конференції чи Ліги Народів. На гірший кінець, коли б все ж таки не дійшло до миру з Польщею, Уряд УНР. гадав, що оружний конфлікт з тою останньою може бути наново розпочатий по закінченню боротьби з большевицько - російською навалою.

Отже, виходячи з вищезазначених міркувань, Уряд УНР. переконав Уряд ЗУР. залишити війну з Польщею і віддати всі свої сили на боротьбу з большевицько - російською навалою. Уряд ЗО. Української Народної Республіки погодився на це, війна з Польщею фактично припинилася і між УНР. та Польщею дійшло до тимчасового перемирря, до завішення на всьому фронті зброї.

6. Відновлення дипломатичних стосунків між УНР. і РПП.

Завішення зброї, яке знаменувало собою не що інше як обопільне признання, що сторони можуть знайти іншу між собою мову, як мову зброї і інші аргументи, як аргументи гармат, — давало змогу до поновлення дипломатичних стосунків між УНР. і РПП. Це поновлення стосунків до того ж диктувалось потребою порозуміння з уваги на погрозу спільногого і Україні, і Польщі ворога, а саме з уваги на погрозу з боку російського імперіалізму: червоного — вигляді большевизма і чорносотенного — вигляді добровольческої денікінщини.

7. Надзвичайна Дипломатична

З метою встановити зносини між Польщею і Українською з п. Пилипчуком Н. на чолі. ною та з'ясувати ту поміч, яку Польща могла би дати Україні в боротьбі її проти большевиків, — Уряд УНР. вислав до Польщі Надзвичайну Місію. На чолі Місії було поставлено бувшого Міністра Шляхів, п. Пилипчука П. К., а як члени, в склад Місії входила: п.п. Павлюк К., Тулюпа В. та полк. Липницький Ю.*)

8. Польська Делегація для переговорів з Надзвичайною Українською

Дипломатичною Місією.

Надзвичайна Дипломатична Місія зустріла в Польщі готовність до навязання і ведення переговорів.

Однак польська дипломатія воліла, щоб Надзви-

*) Уповноваження від 9-го серпня 1919 року ч. 1781 а. Див. ст. 72 кн. 4-ої „Літопису Україн. Революції“.

чайна Місія свої переговори навязувала до тих політичних зобовязань, які вже були дані Польщі від імені України п. Курдиновським. Надзвичайна Місія не захотіла узнати неправомочного представництва п. Курдиновського та брати в основу його зобовязання, з чим врешті мусило погодитися і польське Міністерство Закордонних Справ, одже переговори розпочиналися ніби як нова акція. Потім показалося, що польське Міністерство Зак. Справ старалось як під час цих, так і пізніших переговорів — реалізувати уступки і зобовязання, підписані від імені УНР. Курдиновським.

З боку польського Уряду була призначена Делегація, в складі таких осіб: Августа Залєского — повноважного Міністра і посла Надзвичайного яко Голови п. п.: Романа Кноля — начальника відділу східного в Міністерстві Зак. Справ, Владислава Мошинського — Радника Міністерства Зак. Справ, і Маріяна Шумляківського — Референта тогож міністерства.

9. Переговори Надзвичайної Укр. Дипл. Місії з Делегацією польського легація польського Уряду відбули I, 20 і 21 серпня 1919 року три спільні засідання. На цих засіданнях обговорені були питання, порушенні в Декларації, яку Надзвичайна Дипломатична Місія 19-го серпня зложила через Делегацію Урядові Польщі.

В цій Декларації Надзвичайна Місія торкнулась таких важливих питань як: 1) територіального розмежування між УНР. і РПП.; 2) гарантії національно - культурних прав людності не української національності на Україні і української національності — в Польщі і 3) справи розвязання аграрного питання взагалі на Україні і земельного питання на тих землях України, які будуть очищені від большевиків в наслідок спільної акції українських і польських союзних військ — з'окрема.

10. Територіальні уступки Декларації з 19 серпня 1919 р. і розвязання розмежування) встановлювала слідуючий між Польщею по декларації аграрної справи. та Україною кордон:

„З півдня від гірла Збруча на північ до села Зджари на річці Буг, згідно постанови Світової Конференції згоди в Паризі. Від с. Зджари до м. Устелуга, далі через села Руди і Турічани по р. Турії до с. Руди на Припяті, за тим по Припяті до впаду в неї р. , а далі від цієї точки до ст. Ганцевічі по прямій лінії. При чому, означена гранична лінія, з огляду на міжнародне становище, має вважатись тимчасовою; разом з тим, Надзвичайна Місія УНР. рахує потрібним зазначити, що згадана гранична лінія на заході Волині може бути посунена на схід; точне і остаточне окреслення її положення (нове) буде деклароване додатково, коли Надзвичайна Місія УНР. зачерпне нових вказівок свого Уряду“.

По п. 2-му (гарантія національно-культурних прав українців в Польщі і поляків на Україні) — установлювалась на засадах взаємності.

По п. 3-му (аграрна справа) Декларація Надзвичайної Місії говорила:

„Понеже переведення аграрної реформи на Україні, помимо поліпшення добробуту населення, торкається осіб польської національності, Надзвичайна Місія УНР. заявляє, що остаточне вирішення аграрної справи буде досягнуте у Всенародному Українському Парламенті, обраному на підставі загального демократичного права, яке буде рівним для всієї людності УНР. без ріжниці нації.“

„В тих же частинах УНР., які будуть очищені від большевиків в наслідок спільної акції українських військ, установляється в земельній справі *status quo ante*, при чому детальне встановлення *modus'a wiwendi* в тих частях території, завдяки склавшимся соціально-політичним обставинам на Україні, — має бути вирішено спеціальною комісією.

„В справі відшкодування втрат, понесених наслідком анархії, пострадавшим може бути надано право підрахування збитків, але без права кожного домагатись у тої чи іншої влади винагородження від населення тих місцевостей“.

11. Компенсації з польського боку за уступки по Декларції з 19 серпня 1919 року та невистачаючість її територіальних уступок.

За певні приобіцяні територіальні і соціально-економичні уступки — Надзвичайна Місія жадала від Уряду РПР. установлення в справах торговельно-економичних добросусідських, на підставі взаємності, стосунків та тішила себе надією, що УНР. буде мати від РПР. як найсеріознішу підмогу зброєю та амуніцією для боротьби з большевизмом.

Однак, хоч як далеко йшли уступки Надзвичайної Місії польському Урядові, хоч як були помірковані ті жадання і, навіть, тільки надії, які адресувала Місія до польського Уряду, — останній не був задоволений Декларацією. Маючи вже заповіджені Курдиновським широкі на користь Польщі приобіцяні уступки, Уряд польський жадав більшого від Декларації. В наслідок цього Голова Надзвичайної Місії, п. Пилипчук з частиною членів Місії вийшов до Кам'янця до свого уряду за осягненням вказівок що до пункту в справі територіальних уступок, себ-то вияснення того, як далеко може бути посунена далі на схід згадана в Декларації гранична лінія на заході Волині.

12. Перевисшення Надзвичайною Місією уповноважень і відкликання

Уряд УНР. знайшов, що Надзвичайна Місія, подаючи Декларацію від 19. III. 1919 р., перевишила свої уповноваження. Це перевисшення торкалось голівно двох

точок: 1) установлення державних кордонів з Польщею і 2) розвязання аграрної справи. По останньому питанню Місія, на погляд Уряду, висловлювала передчасне запевнення відносно того, як має бути розвязана та справа, а для шерегу місцевостей, навіть передбачала вже відмінення існувавших тоді на Україні законів по земельній справі.

В наслідок вищезазначеного, Надзвичайна Місія на чолі з п. Пилипчуком була відкликана *).

13. Політична ситуація і військові події.

Однак на довший час зоставляти справу польсько-українських відносин невирішеною — було неможливо.

На і без того захмареному обрію української державності збиралися нові ще хмари. Одночасно з тим, як точилася боротьба з большевиками, на Україну котилася нова російська навала, — добровольці-чорносотенці під проводом Денікіна і його підручних генералів. Збройні сили України були в найвищому напруження; відчувався брак амуніції, (зброї, набоїв), ріжних технічних матеріалів та медікаментів. Без союзної підтримки, а в крайньому разі без забезпечення себе в військовому відношенню з заходу, — провадити боротьбу з російською подвійною большевицько - денікінською навалою булоб не під силу матеріально виснаженій українській армії.

I от для навязання з Річчю Посполитою Польською добросусідських стосунків, для з'ясування цілого шерегу питань політичного і торговельно-фінансового характеру — Урядом УНР. була послана до РПР. нова Дипломатична Місія.

*) Про роботу Курдиновського та П. Пилипчука див. ст. 43-77 кн. IV-ої „Літопису укр. революції“.

РОЗДІЛ ІІ.

Українська Дипломатична Місія в РПП. та її перші кроки.

1. Формування і висилка до Польщі нової Дипломатичної Місії. Питання, біля яких осереджувались польсько-українські переговори попередньої Місії, показали Урядові УНР., що для розвязання цих питань необхідно вислати до РПП. Місію, якаб по своєму складові, в межах своїх уповноважень, могла би виступати з вистачаючою авторитетністю, по питанням територіальним і соціально-політичним.

Одже при формуванню нової Місії — Уряд став на грунт політично-територіального і соціально-партийного заступництва: Місія мала заступників від обох частин України (Наддніпрянщини і Наддністрянщини) та від головних політичних партій⁹.

Персонально нова Місія, що мала офіційну назву „Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській”, — складалась з таких осіб: Наддніпрянців — Голова Місії — Міністр Юстиції і керуючий Міністерством Закордонних Справ УНР. Лівицький Андрій, перший заступник Голови — Михайлів Леонід, політичні Радники — Понятенко Прокіп, Ржепецький Борис та Мишанецький Петро; Наддністрянці, що ввійшли в склад Місії, яко кандідати Уряду галицької Диктатури: другий заступник Голови, Державний Секретар Західної Области УНР. — Вітвицький Стефан, політичні Радники — Горбачевський Антін і Новаківський Михайло.

Партійно — Наддніпрянці розподілялися так: п.п. Лівицький, Михайлів, Понятенко — українські соціал - демократи, що ввійшли в склад Місії за згодою своєї партії; п.п. Мишанецький та Ржепецький — українські соціалісти - революціонери, при чому Ржепецький в склад Місії ввійшов за згодою своєї партії. Наддністрянці партійно поділялися так: п.п. Вітвицький та Горбачевський — національ-демократи, п. Новаківський — радикал.

Опріч Радників політичних, — в склад Місії Міністерство Торгу й Промисловості делегувало свого представника, як Радника фахівця, — п. Борисова, а пізніше, в міру поширення праці Місії і ускладнення її зобовязань, Місію було поповнено Радниками фахівцями: п. Карпинським (замінив вибувшого юрисконсульта Радника А. Горбачевського), п. Лукашевичем (по справам транспорту) і отаманом Юнаковим (по справам військовим).

2. Повновласть Місії. Згідно з өдержаною повновластею, Місія в зазначеному складі мала право вести через свого Голову та його заступників переговори з Урядом РПП., заключати умови, договори і конвенції по питанням політичного, військового та торговельно-фінансового характеру. В разі сприяючих умов — Місія уповноважувалась на установлення постійних зносин між УНР. та РПП.

З огляду на широкий обсяг і особливий характер уповноважень, доручених Місії, всі агенти влади УНР., що перебували в той час на території РПП., мали підлягати згаданій Місії та позбавлювались права самостійного вирішування питань що до політичних, військових та торговельно-фінансових взаємовідносин УНР. до РПП.. Разом з цим, ті акти і зобовязання, які вже зазначеними агентами були предложені або були заключені з Урядом РПП., — підлягали перегляду Місії і мали бути нею затверджені, або, в

разі перевищення агентами їх уповноважень від Уряду УНР., бути анульованими розпорядженнями Mісії *).

Такі широкі, ревізійного характеру права були надані Mісії з огляду на те, що в Варшаві зоставалась ще частина Надзвичайної Mісії п. Пилипчука і Військова Mісія полковника Козінцева; окрім того, як відомо з попереднього, на Варшавському терені працювали і представляли українські інтереси п. Курдиновський, а також ще кілька „охочекомонних“ дипломатів з нікому невідомими повновластями і функціями.

3. Виїзд Mісії до Варшави. В вищезазначеному складі, з додачею потрібного урядового персоналу, Mісія, за виключенням Голови, виїхала з Кам'янця Подільського 3-го жовтня 1919 року. В дорозі Mісія була затримана в селі Вільхівцях під Гусятином, бо польські пограничні органи не мали розпорядження на пропуск Mісії.

З приводу мимовільної затримки Mісії у Вільхівцях Заступник Голови писав:

*) Дословно повновласть для Mісії виглядала так:

П О В Н О В Л А С Т Ъ

Української Дипломатичної Mісії, посылаемої до Річі Посполитої Польської.

До Уряду Високої Річі Посполитої Польської.

Українська Народна Республіка, бажаючи навязати з Польською Річчю Посполитою добросусідські зносини, з'ясувати цілий ряд питань політичного і торговельно-фінансового характеру посилає з цією метою до Уряду Польської Річі Посполитої Дипломатичну Mісію в складі:

1) Голови Mісії, повноважного Міністра Української Держави, Міністра Юстиції і Керуючого Міністерством Закордонних Справ пана д-ра Лівицького Андрія.

2) Іншого повноправного Заступника Голови, Старшого Політичного Радника Mісії, посаду якого у відсутності Голови Mісії його права по Mісії, пана д-ра Михайлова Леоніда.

3) Другого повноправного Заступника Голови, Старшого Політичного Радника Mісії, посаду якого у відсутності Голови Mісії та його першого Заступника — права Голови Mісії, Державного Секретаря Західної Области Української Народної Республіки — д-ра Вітвицького Стефана.

4) Політичних Радників Mісії, посаду яких права особоозначенні в положенню про Mісію, п.п.

a) Понятенка Ірокопа,	г) Д-ра Новаківського Михайла,
б) Д-ра Горбачевського Антона,	д) Д-ра Мшанецького Петра.
в) Ржепецького Бориса,	

5) Радників - фахівців і урядовців.

Mісії, в зазначеному складі, доручається вести через свого Голову і через його заступників, переговори з Урядом Високої Річі Посполитої Польської, заключати угоди, договори і конвенції по питанням політичного, військового та торговельно-фінансового характеру, та, в разі сприяючих угод, установити постійні зносини.

Всякі договори і Декларації мають бути підписані Головою Mісії або його заступником і всіма присутніми політичними Радниками.

З'огляду на широкий обсяг і особливий характер повноважень, доручених цій Mісії, всі агенти влади Української Народної Республіки, що перебувають тепер на території Високої Річі Посполитої Польської, підлягають згаданій Mісії і не мають права вирішувати питання що до політичних, військових та торговельно-фінансових взаємовідносин Української Народної Республіки до Високої Річі Посполитої Польської, а ті акти і зобов'язання, які вже зазначеними агентами предложені, або заключені з Урядом Високої Річі Поспол. Польськ., мають бути переглянуті цією Mісією і, або бути затвердженіми нею, або, в разі перевищення агентами їх уповноважень від Уряду Української Народної Республіки — анульованими розпорядженнями Mісії.

Анулюванню підпадають також і ті акти та угоди, що заключені відозваними вже агентами Влади Української Народної Республіки з перевищением повновластей, які цим агентам були уділені Владою Українськ. Народної Республіки.

Сподіваючись від роботи Mісії як найбільш пожиточних наслідків на благо обох сусідніх Республік-Держав, Уряд Української Народної Республіки звертається до Уряду Високої Річі Посполитої Польської з проханням піти на зустріч цій Mісії та виказувати свою ласкаву допомогу до як найкращого виконання Mісією покладених на неї завдань.

Оригінал підписали:

Голова Ради Народних Міністрів, Міністр Внутрішніх Справ І. Мазепа.

Керуючий Міністерством Закордонних Справ, Міністр Юстиції А. Лівицький.

[М. П.] Державний Секретар Шрамченко.

У. Н. Р.

Міністерст. Закордон. Справ.
Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.

5 жовтня 1919 р.

Ч. 5.

Вільховці - Гусятин.

ДО ПАНА МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ.

„Дипломатична Місія до Польщі 4-го сього жовтня прибула до Вільхівців, Кам'янецького повіту, під Гусятином. Аби продовжувати далі шлях, Місія вирядила Радника п. Ржепецького і о. Жана до Гусятина переговорити з польською владою відносно дальшої подорожі Місії. В Гусятині наші посланці застали офіцерів з корпуса Галлера, із яких офіцер — Француз запитав, чи не в справі плебісциту приїхала Місія і висловився: „Добре, що Ви здібались з нами, а не з Поляками, коли ж їдете до Варшави в справі плебісциту, то краще не їдьте. Поляки на цього ніколи не погодяться“.

„В Гусятині не знайшлося властей, які б були компетентні розвязати справу з подоріжжу і наші посланці, в супроводі польського офіцера з Гусятина, поїхали до Копичинець. В Копичинцях вони зустріли грубовато-іроничне відношення до Місії. Польський офіцер, з яким п. Ржепецький вступив в переговори, виявив здивування, що Місія їде в такому великому складі, що в Місії є „кобіта“ (пані Мшанецька) і що про проїзд Місії в Копичинцях не має жадних відомостей. Після дальших переговорів вияснилось, що потяг на Місію чекає в Підволочиську, а через Гусятин може бути Місія пропущена тільки в порозумінню з Вищим Польським Військовим Командуванням.

„Після цих зносин і чекання від 12 год. ранку до 8 вечера польський офіцер заявив п. Ржепецькому, що Вище Командування Галицького фронта знеслось з Варшавою і відтіля одержано повідомлення, що проїхати до Варшави можуть тільки ті, які заявлені перед Польським Міністерством Справ Закордонних, себто: Політичні Радники, Військові Референти п.п. Луцький та Данильчук, Діловий Секретар п. Біляк і джури стільки, скільки потрібно.

„Під першим враженням грубовато-некоректного поводження польського Командування в Копичинцях і з огляду на те, що Місія без ділового апарату не може виконати наложених на неї завдань, Місія приняла постанову — вернутись до Кам'янця і дати матеріал Міністру Справ Закордонних для протесту перед польською Владою про фактичне недопущення Місії в Польщу, але пізнійш докладніше розміркувавши справу в новому засіданні, Місія визнала, що грубовато-некоректне поводження польського офіцерства по часті може бути свідомою провокацією Місії на відмовлення від поїздки, почасті випливало з поводження нашого Представника п. Ржепецького — отже Місія визнала необхідним використати дозвіл на переїзд в тому складі як на те згодилася польська Влада, і з огляду на ті важливі задачі, які лежать на Місії — негайно виїхати до Польщі. Решту Місії визнано необхідним направити до Волочиська, де решта Місії чекає розпоряджень Голови Місії з Варшави.

„Для інформації Міністра Справ Закордонних ухвалено послати телеграму і це письменне донесення.

Підписали:

Заступник Голови Місії: Л. Михайлів (в. р.)

Радник - Секретар Місії П. Понятенко (в. р.)

- За згідність: Діловий Секретар Місії Біляк (в. р.)“

А в телеграмі читаємо:

Кам'янець.

Міністру Закордсправ Лівицькому.

„На кордоні Вільхівцях-Гусятин польське командування, не маючи відомості про приїзд Місії звернулось до Галицького Командування за вказівками і одержало наказ пропустити всіх дипломатичних радників, ділового секретаря Біляка, військових референтів

Дапильчука, Луцького і джур. Місія сьогодні виїздить в допущеному складі і перекладчиком Жаном. Решта складу направлена Підволочиськ до розпорядження. Додатково відомості через курієра Павловського.

Заступник Голови Місії Л. Михайлів. "

4. Розпреділення обовязків внутрішнього розпорядку між членами

Користаючись з мимовільної остановки, Місія відбула відомості від Місії. Вільхівцях перші свої, по сконструюванню, ділові засідання, на яких уложила для політичних Радників певний

поділ праці в своєму внутрішньому урядуванню і функціях. Ці останні між членами Місії поділялись так: фінансово-господарчі справи обняли Заступник Голови Місії Л. Михайлів та Радник П. Мшанецький, адміністраційно-консулятarnий відділ і провід над канцелярією — П. Понятенко, юридична консультація — А. Горбачевський, пресс-бюро та інформаційний відділ — Радники Б. Ржепецький та М. Новаківський, червонохресно-гуманітарні справи — Радник Вітвицький. Опріч того, Радник Михайлів мав керувати економично-торговельними справами, а Радники П. Понятенко та А. Горбачевський мали секретарювати на засіданнях Місії.

Намічений поділ праці, за малими змінами, додержувався на протязі всього часу існування Місії в вищезазначеному складі.

5. Прибуття до Варшави і перші

Одержані 4-го жовтня дозвіл, Місія нарешті мала кроки Місії на Варшавському терені. змогу вирушити через Львів до Варшави, куди і прибули 8 жовтня.

Розпочати відразу працю, для якої Місія прибула до Варшави, — Місія не могла. Ще по дорозі до Варшави Місія дізналась, що Начальник Паньства Пілсудський, Прем'єр Міністр Падеревський та інші керовники політики Польщі — виїхали до Вільна на свято відчинення університету і мали повернутись тільки пізніше. Проте, інтереси справи вимагали негайного навязання стотунків між Місією і польським Урядом і тому Заступник Голови Місії вже 9 жовтня був в Міністерстві Закордонних Справ РПП.. В розмовах представники Міністерства — заступаючий Міністр Закордонних Справ п. Окенський та референт Шумляківський дали зрозуміти, що вважають за помилку з боку українськ. Влади перерву в діяльності на варшавськім терені української дипломатії. За час від від'їзду Надзвичайної Місії п. Пилипчука і до приїзду нової Місії — до Варшави встигла прибути російська Денікінсько - Колчаківська Місія, на чолі з п. Кутеповим. Ця Місія вела в Варшаві ворожу українцям працю. Опріч того, на порядок денній для Місії, що ще не встигла зорієнтуватися на місці в обставинах, вже ставала відразу нагальна справа з продовженням завішення зброї, термін якого (завішення) вже наблизався до кінця. 10 жовтня переговорами в Головному Штабі завішення зброї було продовжено з 11 жовтня на десять дальших днів.

6. Відсутність належного звязку при організації нової Місії з розвязаною Надзвичайною Місією.

При ближчому ознайомленню Місії з становищем на місці — вияснилось, що Місія не була в належито повній формі поінформована відносно діяльності Надзвичайної Місії на чолі з п. Пилипчуком. З інформації, які давали члени польської Делегації, котра вела з Надзвичайною Місією переговори, виявилось, що Делегація вважає нову Місію за наступника попередньої. Делегація була того пересвічення, що анульовання роботи Надзвичайної Місії небажане як для польського, так і для українського Уряду. „Таке анульовання“, казав член польської Делегації п. Кноль, і з тим доводилось погоджуватись, „дає ворогам польсько - українського погодження“, яких було досить і серед польських політичних діячів, і серед суспільства, „робити закиди в тому, що часта зміна представників українських інтересів на Варшавському терені — не викликає довіря досталости наслідків в переговорах з українськими представниками“.

Що до Декларації, зложеній Надзвичайною Місією, та Декларація та в очах польського Уряду не становила собою ще зобовязуючого документа; польський Уряд, зважаючи на велику вагу питання про кордони, чекав що п. Пилипчук дістане згоду свого Уряду на вирішення в цій справі *).

7. Запідозріння одноцільності пред-

Другим питанням, яке порушили члени польської

стравництва в Місії.

Делегації перед Місією, це було питання її внутрішньо-організаційного характеру, а саме: польська Делегація звертала увагу на те, що в складі Місії є Радник, якого в акредитиві найменовано „Державним Секретарем Західної області УНР.“. Польська Делегація в цьому титулі вбачала „дуалістичність“ Місії, що має в своєму складі представників двох Урядів, але в супереч цьому вручила один акредитив, підписаний тільки Урядом наддніпрянської України.

Місії довелось давати пояснення, що згаданий титул Радника Вітвицького аж ніяк не знаменує собою, ніби то, наріжного представництва Наддніпрянщини і Наддністрянщини. Згаданий титул, казала Місія, є випливом з дотеперішнього правно-державного становища Галичини в складі Соборної України, якою частини, що до скликання Загальno Українських Установчих Зборів, не зважаючи на проголошенну злуку, — затримується тимчасово, свій окремий, провінціонального характеру Уряд. Представник польської Делегації ніби погодився на це пояснення, однак перед розпочаттям офіційних переговорів, Місія мала урядово повідомити польський Уряд про єдність свого складу і однакову силу уповноваження для всіх своїх членів. Як показала пізніша історія з виходом із Місії Радників Наддністрянців, — польські пібоювання подвійності репрезентації мали свою рацію.

8. Потреба нової Декларації і неможливість розвязання біжучих справ без вияснення польсько-українських відносин.

Далі представник польської Делегації заявив, що відновлення переговорів між УНР. та РПП. мусить розпочатись зложенням з боку Місії певної декларації. Коли члени Місії вказали на неможливість для них зложення такої Декларації, яка б носила характер однобічно-зобовязуючого і невідповідаючого політичним намірам УНР. документа, то представник польської Делегації пояснився на прецедент із діяльності української дипломатії, а саме на те, що Україна розпочала свої дипломатичні зносини з Румунією як раз, власне, з такої декларації. Польща, з погляду її представників, має себе за Державу не менчого значення, як Румунія, вага ж тих справ, про які Польща готова переговорювати з українцями, не позволяє Польщі приступити до переговорів раніше, ніж вона одержить певного роду акт, що гарантував би для Польщі помисльність переговорів.

Відносно визнання України Сувереною Державою — представник польської Делегації відповів, що Польща в своїй зовнішній політиці керується вказівками Держав Антанти, одже не може йти в супереч з замірами цих Держав. Для Польщі признання України самостійною сувереною Державою є питанням, звязаним з настроями і намірами Держав Антанти.

Пізніше, питання про можливість однобічної Декларації розглядалось на нарадах Місії і наради визнали, що в крайній потребі — Місії на таку Декларацію доведеться згодитися.

Місія відразу почала дбати про те, аби поставити на грунт практичного розвязання справу з допомогою Україні, з боку Польщі, зброєю та набоями, але начальник польського Генерального Штабу вирішення тієї справи поставив в залежності від двох чинників: згоди на це Начальника Панства і вияснення політичних стосунків між Польщею та Україною.

*) II-ий звіт Укр. Диплом. Місії від 12. X. 1919 р.

На побаченню, яке мав Заступник Голови Місії, п. Михайлів 14. Х: з керуючим, на той час, справами польського Міністерства Зак. Справ, п. Скшинським — наново були порушені питання про необхідність визнання самостійності України з боку Польщі, про збройну допомогу і інші питання дрібнішого характеру.

Погляди на всі зачеплені справи офіціяльного репрезентанта закордонної політики Польщі — були такі ж самі, як і погляди, висловлені в попередній розмові представником польської Делегації. Ясно було, що Місія мусить бути готова зустрітись з тими поглядами і на офіціяльних засіданнях польсько-української конференції, відкриття за-сідань якої вже наспівало.

9. Звязки і зносини Mісії з поза-
урядовими колами та відношення до
України польських політичних партій
і груп.

Його діловими візитами та авдієнціями у Начальника Панства і керманичів польської політики. Розмови на цих авдієнціях зводились до відомих вже тем і відомих відповідів в справі визнання України, допомоги їй і інших.

До розпочаття офіціяльної на конференціях праці, Радники Місії навязували знайомства з суспільними, сеймовими та політичними колами і партіями. Відбувались по-одинокі і групові побачення та розмови.

На цих, як і пізніших потім, побаченнях і при цих розмовах — відразу позна-чилися характерні ознаки відношення до української справи ріжних польських стороництв і груп. Польські соціялисти (ППС.) — стояли як на найбільш прихильному для нас становищі. Для України наддніпрянської польські соціялісти визнавали самостійність річчу по собі зрозумілою і без жадних застережень конечною. Що до України наддні-стрянської, то з огляду на піднесені настрої як з боку загалу польського, так і з боку загалу українського — вирішення справи державної принадлежності Східної Галичини трактувалось в межах від цілковитого зречення від неї до полагодження питання шляхом плебісциту в спорній зоні.

Близькими до тих поглядів були польські „хлопські“ (селянські) партії — людовці (група Стапінського та група Вітоса). Однак людовці мали більше нахиля трактувати Східну Галичину як провінцію Річи Посполитої Польської з певними правами на автономію.

За хлопськими партіями йшли ліберально-буржуазні партії, як сторонництво Праці Конституційної, група „Визволення“, Демократичний Централ і інші. Ці групи, посередні між лівими й правими партіями, — готові були підтримувати українські домагання, але в їхній готовності відчувалась, характерна в таких випадках для промежуточних кляс, непевність. Польська ліберальна буржуазія, до певної міри, мала сумнів в тому чи вистар-чить в українського народу інтелігентних сил для творення Держави, для піднесення

^{*)} Голова Mісії А. Лівицький разом з представником від жидів Баградом і своїм подорожнім секретарем Дмитрієвим, який ще з Винниці поклався, що вже спалив мости для відступу в московський табор (маю на увазі попередню злочинну діяльність цього добродія за часів гетьмана, коли він дуже ревно виступав проти рівно-правія української мови в українській державі? з „общепонятним русским язиком“), тільки 15-го жовтня виїхав з Кам'янця в напрямку до Борщова. З Борщова, після представлення Голові Mісії одного французького пол-ковника (начальник штабу місцевої дівізії) в окремім вагоні в супроводі польського поручника Новіцького, від-їхав до Львова. У Львові його повітав окружний комендант з цілім своїм штабом.

16-го жовтня А. Лівицький виїхав зі Львова до Варшави, але вже сам. Поручник Новіцький по добрій вечері захворів і залишився у Львові. У Варшаві Голову Mісії на двірці зустріли п. Шумляківський та урядо-вець МЗС. польського з автом. Зі станції Голова Mісії проїхав до готелю Європейського, де, на жаль, як це у нас водиться, не було приготовлено номера і гість мусів заняти покій п. Павлюка.

Перший заступник Голови Mісії Л. Михайлів з такими словами зустрів А. Лівицького: „Як добре, що Ви приїхали. Ми без Вас“... Так А. Лівицький добрався да Варшави.

культури і відновлення промислу в краю. Турбувало ці кола також питання і про залягождження та покінчення з анархією на грунті аграрних відносин. Що до Східної Галичини, то ліберально-буржуазні кола дивились на ту останню, як на частину РПП., придбану коштом зусиль польських культуртрегерів і кровію завойовників, однак зазначували свою готовність піти на зустріч українським домаганням в напрямі задоволення, так званих, справедливих національно-культурних домагань.

Далі, зрештою, йшли кола суперечкою буржуазні і поміщицькі, як народові демократи, християнські демократи, група „Пяста“ і інші. Серед цих кол Українська справа трактувалася як „гайдамаччина“, гідна тільки поборювання і знищення, а ні в якому разі не варта підтримання. Кола цього напрямку дивилися на Східної Галичину як на „законну здобич польської кольонізації на Схід і мілітарної, в цей час, переваги, а на цілу Україну, як на простір для польських імперіялістичних апетитів та предмет переговорів з Росією чи то більшевицькою, чи чорносотенно-денікінською — все одно. Пізніше, як побачимо далі, серед поміщицьких народово-демократичних (так званих „ендецьких“) кол з'явилася інша, що до поглядів на Українську Державу, течія.

10. Окупаційні мрії та зносини з Характерними треба було вважати погляди на представниками Держав, що повстали Українську справу посередньої групи, ліберальної буржуазії північному заході бувшої Росії жуазії. Погляди цієї групи мали шанси запанувати в офіціяльній, що до України, політиці Польщі. З боку тих кол лунали безнадійні, часом, для нас пророкування і прогнози. Приміром, на відбувшихся 22.X. зборах членів Демократичного Централу, в склад якої (організації) входило багато поляків мешканців і родом з України, промовці поляки доводили членам Місії, що українська влада фактично безсила, що українські промисловість, господарство, фінанси і адміністрація — в хаотичному стані. На думку діячів з Демократичного Централу навіть заключення союзу з Польщею не дасть нічого Україні, бо Польща сама не вільна в своїй міжнародній політиці, не посідає ні добре улаштованих фінансів, ні запасів для товарообміну і допомоги Україні. Не маючи змоги допомогти Україні стати на ноги, Польща підпіранням України сама ризикує втратити підтримку і допомогу з боку Держав Антанти. Виведення України з хаотичного стану — можливе лише через окупацію України силами якоїсь одної дужої Держави, чи групою Держав *).

Одночасно з завязанням зносин з польськими колами, політичні Радники Місії дбали про навязання стосунків із представниками Держав, що повстали на північному заході булої Росії. З таких представників у Варшаві перебували представники: Фінляндії, Лотвії, Естонії і Білорусії. Ці представники інформувались Радниками відносно становища української справи і взагалі напрямків політики. Вияснилось, що вся західня група Держав, так само як і Україна, була зацікавлена в боротьбі з більшевизмом, в налагодженню взаємного товарообміну і комунікації. Спільність інтересів — позволяла говорити про можливість завязання Балтийсько-Чорноморського порозуміння Держав; ходило лише о те, аби Україна здобулась на власні сили і могла зайняти відповідне становище в спільному протибільшевицькому фронті. Ці, на варшавському ґрунті, переговори хоч і не довели досі до здійснення думки про Балтийсько-Чорноморську спілку Держав, однак спричинилися як до найтіснішого завязання дипломатичних стосунків між Україною і прибалтийськими Державами, так і до поставлення перед Урядами тих останніх питання про визнання ними самостійності України.

11. Місія і представники Держав Антанти та зносини Місії з представниками інших Держав.

Навязання на варшавському ґрунті дипломатичних стосунків з представниками Держав Антанти в згаданий період — було ще для Місії передчасне.

Місія мусіла в ті часи рахуватися з тим, як трактувалась українська справа в столицях Антанти, де були самостійні представництва України, що і мали в першу чергу проложити шляхи до визнання згаданими Державами України. Не сподіваючись зустріти на початку своєї роботи в Варшаві достойне своєї самоповаги відношення до себе з боку представників Держав Антанти, — Місія не могла до якогось часу розпочинати і відвертих кроків до навязання з ними зносин.

З інших Держав, представлених в Польщі, Місія могла навязати і навязала стосунки з представниками Румунії, Австрії та Чехословаччини. Зносини з першими двома мали холодно-ввічливий характер, зносини ж з другим мали більш сердечний характер, але з огляду на існувавші між Польщею та Чехословаччиною відносини — навязання стісніших стосунків з представником Чехословаччини на варшавському ґрунті було незовсім зручне. З осібна стояли відносини Місії до представників білоруського Уряду і до представника Грузії. Відносини ці позначалися цілковитим взаємо-розумінням і щирістю.

В такій підготовчій праці, що не переривалась і на далі, Місія наблизилась до 28 жовтня, наколи остаточно вже було вирішено приступити до відкриття засідань польсько-української конференції.

12. Звіти Місії. Цей розділ хочу закінчити офіційними донесеннями-звітами Місії на мя Уряду про свою роботу. Ці донесення дуже цікаві. Ось вони:

„ДО ПАНА МІНІСТРА СПРАВ ЗАКОРДОННИХ УНР. ВІД ГОЛОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ В РІЧІ ПОСПОЛІТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ.

Виїзд до Львова. Одержавши 4. X. вечером дозвіл на виїзд до Польщі, Місія в складі Радників, військових експертів, джури і двох шоферів, всього в складі 12 чоловік — виїздила з Гусятини на Львів.

У Львові під доглядом. До Львова Місія прибула 6. X. і тут зголосилася до Коменданта міста, щобі дістати дозвіл затриматися в місті на протязі 24-х годин. Комендатура по пильному переведенню стислих формальностей — такий дозвіл дала, але під умовою, що члени Місії матимуть перебувати під доглядом Комендатури, себто: виходити до міста, десь бути, когось у себе приймати, чи до когось навідуватись, приймати і передавати листи, вести розмови і т. і. можна було в присутності приставлених офіцерів чи сектантів Комендатури. Потреба зупинитись у Львові, з огляду на цілий шерег інтересів, — була конечною і тому Місія мусіла погодитись і на такий нагляд.

Що Місією зроблено у Львові. Дякуючи тому, що з приставленими для догляду офіцерами у членів Місії скоро установились добре відносини — нагляд Комендатури не був такий вже важкий і Місія використала 24-годинне перебування своє у Львові більш-менш діловито. Через Льва Ганкевича була зроблена пропозиція Миколі Ганкевичу, аби він приймав участь в роботі Місії як журналіст. Згода була дана, але і до цього часу М. Ганкевич не прибув до Варшави.

7-го жовтня Місія виїздила зі Львова. Комендатура дала для супроводу Місії свого офіцера. 8-го жовтня Місія прибула вже до Варшави. З огляду на те, що для розташування Місії нічого зроблено не було, прийшлося потратити решту дня 8-го жовтня на ріжні дрібниці і тільки 9-го жовтня можна було подумати про якісні офіційні кроки.

Що Місія застала у Варшаві. Ще в дорозі Місія дізналася, що головні проводирі польської Держави, як Начальник Панства п. Пілсудський, Прем'єр-Міністр п. Падеревський та Міністр Справ Закордонних Скшинський виїхали з Варшави до Вільна на відкриття там університету і Голова Місії дістав повідомлення, що його може приняти Начальник Панства тільки 14-го жовтня.

В Міністерстві Закордонних Справ. Інтереси справи вимагали негайного навязання стосунків між Місією і польською владою і тому Голова Місії 9-го жовтня відправився в Міністерство Справ Закордонних де мав ділові побачення з референтом по українським справам п. Шумляківським та з директором департаменту східних справ п. Кнолем і з заступаючим місце М-ра Закордонних, Справ п. Окенським.

З розмов зі згаданими панами вияснилося три моменти:

1) Місія мусіла виїхати раніш до Польщі, бо зараз частина стежок вже переплутана через прибуття посла від уряду Колчака.

2. Справи біжучого важнішого характеру можуть бути порушені Місією тільки по повороті до Варшави вищої польської влади.

3. Справа з продовженням завішення зброї може бути вирішена військовою владою.

В Головному Штабі. На другий день 10.X. Голова Місії був в Головному Штабі, де зустрів готовність піти на зустріч Українській Місії. В наслідок того, що знову таки вищої влади польської у Варшаві не має, — згода відносно завішення зброї продовжена знову на дальші десять день з 11.

Перші „камні преткновенія“. 10-го числа у Голови Місії, в присутності деяких радників, було неофіціяльне побачення з референтом по справам українським п. Шумляківським і Директором Схід-Д-ту п. Кнолем. З розмови виявилося, що п. Пилипчук мав листа від Головного Отамана до Начальника Польської Держави, що значно піднімало престіж самого Пилипчука як віригідної людини і цеж саме робить для поляків дуже небажаним анулювання Місії п. Пилипчука. Таке анулювання, казав Кноль, і з тим тепер приходиться погодитись — було б не на користь і самій Місії, бо можна сподіватися від ворогів погодження Польщі з Україною закидів, що хто може поручитись, що ця вже Місія, себ-то наша, з остаточною її не замінить Місія нова.

„Що до декларації, виданої п. Пилипчуком, то ця остання в очах польського Уряду не є ще обовязуючим документом. Польський Уряд зважив по заявлі п. Кноля, на велику вагу питання про кордони і тому волів аби п. Пилипчук поспітався згоди свого Уряду на вирішення того питання.

„Отже, зважаючи на те, що 1) Місія Пилипчука опидалась не лише на формальні уповноваження, а і на офіціяльний лист п. Головного Отамана до п. Начальника Держави, зміст якого (листа) Місії не відомий і 2) що декларація не вважається польським Урядом за обовязуючий документ — можливо, що коли польський Уряд не спиратиметься на декларації, то Місія наша і не буде потрібувати виступати за аналюванням роботи п. Пилипчука.

„Другою точкою розмови було питання — як розуміти титул радника п. Вітвицького, якого названо в акредитиві „Державний Секретар ЗОУНР.“. Прийшлося давати пояснення, що згаданий титул не є показчиком того, що ніби то в нашій делегації представлена нарізно Наддніпрянщина і Наддністрянщина, а лише виразником дотеперішнього правнодержавного статуту Соборної України затримує до остаточного акта про нравнодержавний устрій України свій Уряд, який в залежності від вирішення долі Галичини або буде скасовано, або Уряд той обійме відповідну територію України. Виразник польських державних інтересів п. Кноль, який тут іде за прихильника широго погодження з Україною — висловився, що Польському Урядові навіть вигідно було б, коли б Галичина була представлена окремо, бо тоді би Польща могла б попробувати безпосередньо дійти з галицькими миродайними кругами до порозуміння в справі Східної Галичини, але Поляки, погоджуючись на таке пояснення участі „Державного Секретаря ЗОУНР“, як то дає делегація, — все таки відчувають, що це „шпилька“ яку втикає один бесідник під час, здавалося б широї розмови, в бік другому бесідникові,

Нова делегація. Далі розмова перейшла на питання про те, як українська Mісія гадає розпочати свою працю. Тут п. Кноль заявив, що українській Mісії, яко представлюючої Державу, досі не узnanу з боку держав за суверенну одиницю, — доведеться розпочати свою працю з складення перед польським Урядом певної декларації, що має остатися одностороннім актом зносин двох держав. Коли члени Mісії заявили про неможливість такої декларації, яко невідповідаючої політичним намірам і політичному становищу України, то п. Кноль покликався, на жаль, на прецеденти, а саме — на те, що Україна розпочала свої зносини з Румунією якраз власне з такої декларації, а прецінь же Польща має себе за Державу не меншого значіння, як Румунія. На вказівку членів делегації, що якраз саме Mісія і має поставити в своїх переговорах з польським Урядом на порядок денний питання про обопільне признання держав суверенними одиницями, — п. Кноль відповів, що Польща, як в своїй зовнішній політиці керується вказівками держав Антанти, не може йти в супереч з намірами цих держав, отже для Польщі признання України Самостійною суверенною державою є питанням, звязаним з настроями і намірами Антанти. Пізніше, питання про можливість однобічної декларації розглядалось на нарадах Mісії і нарада визнала, що в крайньому разі на таку декларацію доведеться згодитись.

У Начальника Генерального Штабу. 11-го числа п. Голова Mісії був у Начальника Генерального Штабу п. Галера. Розмова торкалась деяких питань, сполучених з п. 2-м, доручених Mісії завдань. П. Начальник Штабу заявив, що вирішення цих справ може бути корисним для України, але вирішення це залежатиме виключно від волі п. Начальника Держави.

Підсумок праці Mісії за минулий час. Підводячи підсумок праці Mісії, зробленої за час мента прибуття її до Варшави [8. X. по день писання звіта 12. X.] — приходиться призвати загальний підсумок тої роботи дуже незначним. Причин до того є багато; перша причина це те, що про розташування Mісії у Варшаві — ніхто не дбав, отже Mісія, ще й доси міститься в окремих №-рах де-кількох готелів, при чому не має зовсім окремих мешкань для канцелярії і органів Mісії, а ці останні містяться там, де живуть і члени Mісії. Друга причина — це те, що Mісія прибула з випадковими людьми, працездібність яких не могла бути провірена при організації Mісії та до того ще й з обмеженою кількістю технічних працьовників; третє — по дорозі, як вже про це було донесено, Mісія була розбита і урядовці Mісії прибули до Варшави тільки 10 жовтня і, нарешті, і це саме головне, вищі представники польської влади в мент приїзду Mісії і доси — відсутні у Варшаві.

За Голову Дипломатичної Mісії в Річі Посполитій Польській Михайлів Л.
Радник - Секретар П. Понятенко“.

III.

„До пана Голови Ради Народніх Міністрів і В. о. Міністра Закордонних Справ УНР.
від Голови Української Дипломатичної Mісії в Річі Посполитій Польській.

Візит у Керуючого Міністерством Закордонних Справ. Попереднє звідомлення Mісії закінчено днем 12-го жовтня.

„14-го жовтня Заступник Голови Mісії п. Михайлів міг зробити першу відповідальну візиту вищому представникові польського Уряду п. Скшинському, що в відсутність Міністра Закордонних Справ п. Падеревського виконує обовязки того першого.

„Розмова між Заступником Голови і п-ном Скшинським провадилась з приводу головніших питань, що стоятимуть на порядку денному конференції, а саме — відносно признання Польщею Самостійності України, відносно допомоги України в військовій боротьбі, відносно складу Mісії і інших дрібніших питань.

Самостійність України. По питанню признання самостійності України п. Скшинський висловився, що по цьому питанню воля Польщі звязана волею Антанти і це признання може бути постільки зроблено Польщею, поскільки це було б у згоді з відносинами Антанти до України.

Військова допомога. Військова допомога — в принципі допускається, але п. Скшинський застеріг, що Польща сама не посідає зайвих запасів, отже допомога не могла б бути такою великою. Натомість п. Скшинський заявив, що польський Уряд не чинив би перешкод, коли б з Східної Галичини вступали охотники до української армії.

„Два Уряди“ і одна Mісія. Ознайомившись зі змістом уповноважень, виданих Mісії — п. Скшинський зачепив питання про „два уряди“ на Україні і зажадав, в додаток до уповноважень, виданих Mісії, заяви Mісії, що вона репрезентує одну владу Соборної України — Директорію. Mісія таку заяву дала.

Призначення для відкриття конференції і причини її відложення. По обговоренню вищезазначених менш важливих питань — заступник Голови і п. Скшинський умовились, що 16-го числа вже одкриються переговори нашої Mісії з уповноваженими польського Уряду, однак розпочати 16-го числа переговори не пощастило.

„Ще і раніше Заступник Голови п. Михайлів почував себе не цілком добре, а на другий вже день по візиті 15-го числа лежав вже в ліжкові цілком хорій, так, що прийшлося вживати лікарської допомоги. Розпочати переговори Mісії під головуванням другого заступника Голови, п. Вітвицького не випадало, з огляду на розмови про „два уряди“ то що, отже відкриття конференції, по незалежним причинам, відкладувалось на далі.

Відправа дипломатичного курієра. 16-го числа Mісія відправила до Кам'янця Дипломатичного Курієра п. Гітченка з дипломатичною поштою і донесеннями на ім'я Уряду, а також з приватною поштою на Україну. До цього часу (26-го числа) курієр Гітченко до Варшави не повернувся:

Нове відложення конференції. Коли стан здоровля заступника Голови, п. Михайлова остильки поліпшився, що 18-го числа вже можна було розпочинати засідання конференції, стало відомо, що до Варшави приїздить Голова Mісії, отже розпочинати переговори без нього нам не випадало та і польські представники воліли розпочати конференцію по приїзді Голови Mісії.

Приїзд Голови Mісії. 17-го жовтня Голова приїхав до Варшави. На залагодження цілого шерегу справ, сполучених з представництвом треба було певного часу, і аж потім вже розпочинати навязування стосунків з представниками польського Уряду.

Продовження умови про завішення зброї. 20-го жовтня Заступник Голови Mісії п. Михайлів вкупі з військовими референтами був у Головному Штабі, в справі продовження чинності умови про завішення зброї. Переговори представників Mісії з Головним Штабом польського Командування мало добре наслідки і умови про завішення зброї протягнено цим разом на 20 днів, до 9.IX.

Побачення Голови Mісії з Прем'єром Міністром Польського Кабінету і керовником закордонної політики. На 22.X., після всяких попередніх переговорів, Голова Mісії вже міг мати авдієнцію у вищих представників Польського Уряду, а саме — у Прем'єр-Міністра п. Падеревського та у Заступника Міністра Закордонних Справ п. Скшинського.

Причини загострень в польсько-українських стосунках. Розмова на аудієнції торкнулась польсько-українських стосунків. Представники польської влади ремствували на те, що уложеню добрих стосунків завважають неправні поступки українського Уряду су-проти польських горожан, яких часто заарештовують, не потураючи на те, що вони

мають всі потрібні легітимації польського Уряду і візи української Місії. При арештах— часті грабунки.

„Коли Голова Місії в свою чергу порушив питання про необхідність звільнення інтернованих і арештованих, з політичних причин польською владою українців, то польські міністри постаралися перервати авдієнцію. Про свою авдієнцію Голова Місії пише докладніш окремим листом *).

Що думають про українські порядки сприяючі Україні буржуазні кола польського суспільства, окупантські мрії. 22-го ж числа деякі члени Місії мали приватне побачення з представниками впливової в Польщі політичної організації „Centrala Demokratyczna“, в склад якої (організації) входить багато поляків дідичів з України, настроєних прихильно

*) В моєму щоденнику про авдієнцію Голови Місії у п. Падеревського під числом 18.X. записано так: „Ще в день приїзду Голови Місії до Варшави явився урядовець від польського Міністерства Закордонних Справ і заявив, що Падеревський може принести його сьогодніж. Технічні моменти не дозволили цього зробити: Голові Місії бракувало відповідного одягу (фрачно¹ пари, ботинок та² котелка) і побачення було відложено аж до залагодження обмундіровочних моментів. Тільки 22 жовтня А. Лівицький зміг бути у прем'єра Падеревського, хоч уже був зовсім хорий.

Ще дорогою Голова Місії потроху хвилювався, бо так багато чув про п. Падеревського, як чоловіка, котрий вів польську закордонну політику і виступав на міжнародній арені — на всіх нарадах.

В кабінеті п. Падеревського був і віце-міністр Скшинський. Привітались і сіли. Одна хвилина пішла на те, заки польський прем'єр і Голова Української Дипломатичної Місії оглянули один другого з ніг до голови.

— Якою мовою говорити? по німецькі? — питав п. Падеревський.

— Принципово не можу, як антантофіл — відповідав А. Лівицький.

— По французькі?

— Поки Франція і Англія не визнають самостійності України — також говорити не буду — жартував Лівицький, додаючи: „будемо говорити російською мовою, як мовю віковічного гніту, кайдан і неволі; наї все це стоїть перед нашими очима, щоб скоріше договоритися і разом виступити і проти цієї мови, і проти її творця — спільногого ворога москаля“. (А. Лівицький не володів ні одною з чужих мов, окрім московською).

Погодилися говорити мовою московською. Говорив більше Падеревський. Він казав, що Польща хоче підписати з Україною не тільки перемиррія, а і мир сталій. А. Лівицький не мав нічого проти цього. А поки говорили здержанно представники двох воюючих держав.

Крім наведених питань в звіті, А. Лівицький просив Падеревського визначити якусь станцію для спочинку наших літаків, які курсували в той час між Берліном і Кам'янцем, що це, мов, дуже важне для Українського Правительства, бо з Берліна привозяться гроші і медикаменти. Падеревський відразу згодився сказавши — „добре, добре“, а пан Скшинський ні, і справа не пройшла: не все то було свято, що говорив польський Прем'єр.

А Падеревський говорив далі, що він дуже добре знає Лівицького і що Український Уряд може цілком покладатися на нього в навязанню добросусідських відносин між народом польським і українським, що йому відомо про те, як п. Петрушевич хотів разом іти з большевиками і що п. Лівицький та Головний Отаман були проти цього, — вони переконали Петрушевича в противному і заставили його переїсти за Збруч на Велику Україну. Говорив блискуче, але тільки як безвульна і наївна фірма в політіці — в життю ж — талановитий-артист-музик, що добре грає на роялі.

— Чи маєте свої представництва за кордоном? запитав Падеревський.

— Так, маємо — відповів А. Лівицький.

— А чому ж за кордоном про їх роботу ніде нічого не чути? Я на свій кошт мусів брати до Париза п. Курдиновського, представника Вашого Правительства і мені самому приходилося виступати в обороні ваших інтересів — говорив п. Падеревський.

— Вибачайте мене, але п. Курдиновський ніколи не був представником Уряду УНР. і це дуже не добре, що він, не маючи відповідних уповноважень, виступав в імені цього Уряду — відповів А. Лівицький.

Запанувала хвила мовчанка. Падеревський з перекошеним обличчям дивився в бік Скшинського, якби питав — що Ви на це? Скшинський, нервово подвигуючи плечима, мовчав. Перший зачав знову говорити Падеревський. Він вітав добре та щирі намірі українського правительства що до майбутніх відносин між Польщею та Україною і обіцяв негайно визначити комісію для переговорів з нашою Місією, додаючи: „Переговори мусять вестися на ґрунті декларації п. Пилипчука“. А. Лівицький запротестував проти цього і пропонував розпочати переговори зовсім наново, на нових началах, що декларація Пилипчука його до нічого не зобов'язує. Польські політики стояли на своєму. Видно було, що вони мали вже свій погляд на справу та раніше випрацювали плян іаміченої роботи. Усміхаючись та потираючи руки говорили, що вони собі нічого не бажають окрім одного — підперти заходи ж українського Правительства, підтведжені тільки декларацією“.

до України. В розмові були зачеплені питання організації влади на Україні і аграрна справа. Бесідники поляки (Старчевський, Стемповський) доводили, що українська влада фактично безсила, що її промисловість, господарство, адміністрація фінансів в хаотичному стані.

„На думку „Демократичного Централу“ заключення спілки України з Польщею — не дасть нічого Україні, бо Польща сама не вільна в своїй політиці міжнародній, не посідає ні налагоджених фінансів, ні запасів для товарообміну і допомоги Україні. Не маючи змоги поставити Україну на ноги, Польща сама ризикує втратити підтримку і допомогу Антанти.

„Виведення України з хаотичного стану можливе лише через окупацію України силами Антанти. Точка погляду п.п. з „Демократичного Централу“ викликала рішучий опір з боку українців, які в ніякому разі не допускали річевости і можливості окупації, хоч би й міжнародної. Зібрання стало на тому, що воно, в разі жадання українців, матиме ще далі нараду.

Зносини з представниками держав, що повстали на північному заході бувшої Росії. У Варшаві перебували весь час і зараз перебувають представники урядів — республик, що повстали на північній і західній частині б. Росії, а саме — представники урядів Лотвії, Естонії, Литовців і Білорусів. З представниками цими окремі члени Місії мають стосунки; а з представником Лотвії, Міністром Закордонних її справ, Мееровичем Голова нашої Місії і частина Місії обмінялися 23.Х. візитами.

При цих візитах були зачеплені політичні питання важливого значення.

Становище прибалтицьких держав. Прибалтийські народи — Лотиши, Естонці, Литвини добились того, що Антанта признала самостійність цих народів і зараз ці народи, за допомогою Англії, ведуть уперту боротьбу з большевиками та вживають заходів до застереження себе перед навалою Денікина. Лотвія в цій акції відограє керуючу роль, отже заяви її Міністра Закордонних Справ мають осібну вагу.

Прибалтицькі держави і перемирря з большевиками. Лотишинський Міністр заявив, що прибалтицькі народи мають в Дерпті 26-го числа розпочати з большевиками переговори про перемирря для всієї групи прибалтицьких народів і ведуть до важких, для большевиків умов, а саме: передача балтийського флоту, установлення нейтральної зони, зміна Уряду в Росії в напрямку притягнення до участі у владі демократичних верств. Переговори про мир мають наступити потім.

Лотиши, Україна і участь України в переговорах про мир з большевиками. Лотишинський Міністр поцікавився як ставиться наш Уряд до заключення миру з большевиками. Коли дізнався, що український Уряд пропозиції від большевиків відносно миру не дістав, то висловив своє здивовання і заявив, що прибалтицькі держави будуть домагатися в Дерпті, аби з боку большевиків пропозиція мирних переговорів була зроблена і Україні.

В спільноті прибалтицьких держав. Далі Лотишинський Міністр висловив бажання, аби Україна навязала тісніші стосунки з прибалтицькою групою держав включно аж до порozуміння з тою групою через вступлення в звязок.

Керуючий Міністерством Закордонних Справ УНР. пристав на такі пропозиції і на черзі стойти питання про надіслання дипломатичного представника України до Лотвії.

Авдієнція Голови Місії у п. Начальника Панства. З представниками польського Міністерства Закордонних Справ було умовлено, що після візити Голови Місії у Примієр-Міністра і Міністра Закордонних Справ Голова Місії матиме авдієнцію у Начальника Панства п. Пілсудського. На цій авдієнції мало вияснитися для Місії питання — як ставиться п. Начальник Панства до головніших справ, що були порушені Місією в пере-

говорах з польським урядом. Довідатись про це відношення для Місії було важливо з огляду на те велике значення, яке має Начальник Панства для напрямку польської політики. Після авдієнції вже мали бути розпочаті і наради.

„Така авдієнція призначалась на 24-те число, однак до авдієнції не прийшло, бо п. Голова Місії, що ще раніше почував себе хорим, мусив злягти в ліжко. Покликаний лікарь констатував у п. Голови Місії бронхіт *).

„Коли остаточно вияснилося, що авдієнція у п. Начальника Панства відкладається на неозначений час приступлено було до порозуміння з польською стороною остаточно відносно дня відкриття переговорів. Таким днем було призначено день 27-го жовтня, а потім, на жадання польської сторони, цей термін перенесено на 28 жовтня.

Зносини членів Місії з представниками ППС. 27-го жовтня Заступник Голови Місії і п.п. радники Ржепецький та Понятенко мали побачення з членами ППС. окремими цекістами та сеймовими послами: Головко, Недзелковським, Земенським і іншими.

„Розговоритися з польськими Т.Т. по технічним причинам цим разом не удалося, однак Т.Т. стоять на тому, що справа українсько-польських взаємин з сприятливими для української справи скутками, — мусить бути порушена в сеймі і з метою спеціального обговорення української справи Т.Т. ППС. призначили нам нове побачення.

Білоруські домагання і зносини Місії з білорусами. 28-го числа відбулось побачення з білоруськими соціалістично-політичними діячами, які тут добиваються, при допомозі польських соціалістів, признання Білорусії незалежною державою з усіма випливаючими звідси консеквенціями. Білоруські самостійницькі змагання знаходять серед ППС. здержану оцінку, а то і просто недовір'я; що до буржуазних кол, то ті ставляться цілком вороже до ідеї самостійності Білорусії. Білоруси рахують на допомогу України і гадають, що їм найбільш з руки з'єднання з Україною.

Підписали: Голова Місії А. Лівицький.

Радник - Секретар П. Понятенко”.

29.X. 1919 р. м. Варшава.

В витягу з „начерку в справі утворення і діяльності Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській з дня 3-го жовтня по день 7-го листопаду 1919 р.“ читаємо:

Сприяючі і противні самостійності України політичні течії в польській громадсько-політичній думці. Тут доводиться сконстатувати, що основна ідея необхідності призначення самостійності України і навязання між нею і Україною союзних стосунків — зустріла підтримку лише в колах польської партії соціалістичної ППС. почасти серед людей. Серед ліберальної буржуазії (як наприклад „Centrala Demokratyczna“) ідеї ці наражаються на цілий шерег сумнівів, а серед націонал - демократів і консерваторів — то і просто вороже відношення. А треба сказати, що як раз саме на остатні кола і опирається сучасний Польській Уряд. Близькі до Уряду націонал-демократи і консерватори — вважають існування України за з'явище небажане і агітують за те, аби Уряд контом

*) В день авдієнції у Начальника Панства Голова Місії мав температуру 38-39°, а надвечір — 39° 4¹¹. Про це було негайно повідомлено Міністерство Закордонних Справ з проханням — відкласти термін побачення аж до часу видужання А. Лівицького.

Увечері 24 жовтня до хорого прибув професор-лікарь, посланий п. Палеревським. Професор уважно оглянув А. Лівицького, висловив співчуття і побажавскоршого видужання.

Большевицька преса писала, що петлюрівський міністр і посол до Польщі Лівицький помер, — большевики готові вже були справити похоронний бенкет... Але українські боротьбисти поспішили переконати дружину Лівицького в неправдивості газетних чуток, котра мешкала в цей час в Переяславі.

Як бачимо співчуття було повне: хвороба Лівицького „занепокоїла“ як приятелів, так і ворогів. О. Д.

України мирився б з Денікином. Очевидно, та „єдино-неділімческа Росія“, яку реставрує Денікин, менш страшна, або і зовсім не страшна тим колам в порівнанні з фактом існування самостійної України, та до того, ще й можливої союзниці Польщі.

Справа Східної Галичини. Таке відношення до України з боку ріжних польських громадсько-політичних течій направляє розв'язання спірних польсько-українських квестій. В першу чергу квестій спільніх між Україною і Польщею кордонів.

„Україна стала, як то видно з копії Декларації Місії, на принципові самостійності в етнографичних межах. Польський Уряд, як виразник політичних і соціальних домагань певних верств і груп,— домагається прилучення до Польщі цілої Галичини, обіюючи Східній Галичині автономію, але в межах і формах виразно не сконкретизованих.

„Як вихід із непримиримої колізії, українська Делегація, коли би зустрілась з бажаннями з боку Делегації польської залагодити трудну і важну квестію,— могла би ще, ймовірно, говорити про середнє вирішення питання справи кордону в Східній Галичині, а саме: про застановлення на поділові Галичини по так званій лінії Бартеломі, якої напрям зазначено на окремім залучнику.

„При такому вирішенню справи,— частина Східної Галичини, заселена українською людністю і положена на Захід від лінії Бартеломі,— зосталась би під Польщею і для цеї людності мусили б бути виразно гарантовані національно-культурні права.

„Однак, як і раніше вже було зазначено, тільки партії ППС. дає в питанні про розмежування рельєні підстави для порозуміння, а вже навіть, так звані людовці (народні соціалісти), стоять що до Галичини на офіціяльній програмі, себ то: на спільній точці з консерваторами та націонал-демократами.

Аграрне питання. Друге складне і важне питання, на якому загальмувались польсько-українські переговори,— питання про таке вирішення аграрної проблеми, яке б— вивлащення земельних власників із прав земельної власності,— давало б таким власникам винагороду.

Вигляди на відновлення перерваних переговорів. Стосунки з громадсько - політичними діячами доповнялись ще неофіційними зустрічами керовників Української Місії з офіційними репрезентантами Уряду польського.

„Під час таких стосунків вияснилось, що перервані переговори можуть бути відновлені тим, що вирішення спірних питань — буде відложене на далі, а делегації займуться вирішенням інших справ, входящих в окрес порозуміння торговельного та військового характеру“.

Витяг з IV-го звіту української дипломатичної Місії:

Місія Червоного Хреста. 27-го числа прибула Місія Червоного Хреста в складі пань — Русової, Черняхівської-Старицькаї, п. Черняхівського і п. Вітошинського.

„28-го числа Місія була з докладом про свою подоріж у Голови Місії, а 29-го — у Заступника Голови п. Михайлова в справі розпочаття своєї діяльності.

Візита Румунського посланника. 29-го числа Румунський посланник в Річі Посполитій Польській, у відповідь на зроблену йому візиту з боку Заступника Голови Місії п. Михайлова, відповів візитою. Як п. Михайлів так і п. посол, при взаємних візитах, не застали один другого, отже візити обмежились виміном карток“.

Р О З Д І Л III.

Перший вузол польсько-українського союзу. (Декларація 28-го жовтня 1919 р.)

1. Польща продовжує переговори з Україною.

Для участі в переговорах з Місією польський Уряд уповноважив Делегацію в тому ж самому складі, що був призначений і для переговорів з Надзвичайною Місією^{*)} п. Пилипчука (п.п. Залеський, Кноль, Мощинський, Шумляківський^{*)}; пізніше, за вибуттям Мощинського, в переговорах деякий час брав участь в засіданнях п. В. Бабінський). Це призначення для переговорів з Місією тоїж самої Делегації, що вела переговори і з Пилипчуком, підкреслювало, очевидно, що польський Уряд вважає переговори з Місією не новою акцією, а відновленням переговорів, які мав з Місією попередньою. Одже з цього вже було видно, що Місія зустрінеться з домаганнями з польського боку, які вже Польща вважала напів залагодженими. Очевидно також було і те, що на Місію буде давити весь тягар попередніх кроків, зроблених на варшавському терені попередніми і дійсними, і самозваними представниками України. І це справді показалось так. Про те Місія постановила не рахуватись з попередньо зробленими кроками українських представників і поставити справу польсько-українських переговорів відповідно своєму власному розумінню інтересів та гідності України. Це вирішення Місії повинно було знайти свій вираз в Декларації, що її Місія мала передати польській Делегації на першому засіданні Конференції.

2. Відчинення засідань польсько-української Конференції і перша ренція відбулось 28-го жовтня. Для участі в переговорах Декларація Місії від 28 жовтня 1919 р.

Як і було призначено з гори, відчинення Конференції відбулось 28-го жовтня. Для участі в переговорах Місія виділила із свого складу стислішу групу: opric

*)

Varsovie, le 17 octobre 1919.

REPUBLIQUE POLONAISE
MINISTRE
DES AFFAIRES ETRANGÉRES
No D 11712/V/19.

Le Ministère des Affaires Etrangères autorise à entrer en pourparler avec la Mission Diplomatique Ukrainienne M M.

Auguste Zaleski, Ministre plenipotentiaire et envoyé extraordinaire,

Roman Knoll, Chef de la division Orientale du Ministère des Affaires Etrangères

Ladislaus Moszczyński, Conseiller du Ministère des Affaires Etrangères,

Marius Szumlakowski, rapporteur au Ministère des Affaires Etrangères,
sous la présidence de Mr. Zaleski, en cas d'absence de celui-ci, de Mr. Knoll.

Ministre des Affaires Etrangères.

Podpis nieczytelny w r.

L. S.

Голови Місії в цю групу ввійшли Радники Л. Михайлів, П. Понятенко (на переміну з Радником Б. Ржепецьким) і А. Горбачевський та М. Новаківський. Одного з цих останніх, в разі потреби, мав заступати ст. радник С. Вітвицький.

Перше засідання Конференції носило чисто формальний характер. Програма засідання складалась з обміна, конечними в таких випадках, привітаннями, відчитання внесеного з боку української Місії заяви — Декларації (див. в протоколі од 28 жовтня 1919 року) та вислухання інтерпеляцій. З польського боку була внесена інтерпеляція до Місії в справі випадків грабіжу, вбивства та арештів, допущених по відомостям польським над громадянами польської національності на Україні. З боку українського рівно ж була внесена контр-інтерпеляція в справах того ж самого роду, тільки вже стосуючись до громадян української національності на теренах, обнятих польською адміністрацією та інтерпеляція в справах інтернованих і військово-полонених українців в Польщі.

Обговорення заяви-Декларації було відкладено на чергове засідання конференції, а в справі полагодження, порушених в інтерпеляціях надужить, — ухвалено заснувати окрему мішану польсько-українську Комісію.

В протоколі з 1-го засідання польсько-української Конференції читаємо:

PROTOKUŁ

posiedzenia z dnia 28 października 1919 r. Konferencji pomiędzy Ukrainską Misją Dyplomatyczną a Delegacją Rządu Rzeczypospolitej Polskiej.

Obecni:

ze strony ukraińskiej:

Dr. Leonid Michajliw, starszy Radca, jako I zastępca Misji

PP. Prokop Poniatenko

Dr. Antoni Horbaczewski

Dr. Michał Nowakowski — jako Radcowie Misji

Dr. Stefan Bilak — sekretarz

ze strony polskiej:

P. August Zaleski, Minister Pełnomocny i Poseł Nadzwyczajny jako przewodniczący oraz

PP. Roman Knoll, Naczelnik Wydziału Wschodniego w M. S. Z.

Władysław Moszczyński, Radca w M. S. Z.

Marjan Szumlakowski, Referent w M. S. Z.

Sekretarz P. Mieczysław Chałupczyński, Referent M. S. Z.

Przewodniczący P. Poseł Zaleski.

Zabiera głos Prezes Delegacji Polskiej P. Zaleski, witając przybyłą Delegację Ukrainską. Wspominając chwilę, kiedy danemu mu było witać pierwszą Misję Atamana Petlury' zaznacza z przyjemnością, że i tym razem dobrze zrobił Ataman Petlura, przesyłając Delegację do pertraktacji z Rządem Polskim. Ponieważ od tego czasu nastroje polskie w stosunku do Ukraińców w przychylności swej się nie zmieniły, więc o ile chęci i zamiary przybyłej Misji Ukrainskiej dążą w kierunku porozumienia, należy się spodziewać pomyślnego wyniku Konferencji.

P. Dr. Mychajliw: Wysyłając misję p. Pyłypczuka dążył P. Główny Ataman Petlura do nawiązania serdecznych stosunków z Rzecząpospolitą Polską. Dowodem tejże serdeczności jest też obecna Misja. I właśnie ze względu na ważność pytań, mających się poruczyć, Rząd Ukrainski powiększył znacznie swoją delegację. Nie pomyle się, jeżeli imieniem Rządu naszego oświadczę, że na obecne rokowania patrzmy bardzo poważnie i życzymy sobie pomocy narodu polskiego. Cieszymy się myślą, że naród polski, który też powstał na gruzach Rosji, uzna naszą suwerenność. Chcemy zatrzeć bolesne rany wojny

i sądzimy, że potrzebne ku temu przedewszystkiem zwolnienie internowanych i jeńców. Wierzę, że Polska i Ukraina, zaprzyjaźnicze ze sobą, będą się nawzajem popierały w narodowym rozwoju i staną się podwaliną ładu i spokoju na Wschodzie Europy. Tych więc parę słów kończę okrzykiem: Niech żyje Rzeczpospolita Polska. Niech żyje Naczelnik Państwa Józef Piłsudski!

Pan Zaleski proponuje przystąpienie do porządku dziennego.

Pan Peniatenko odczytuje deklarację Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej do Rządu Polskiego.

OŚWIADCZENIE
Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej
do
Rządu Rzeczypospolitej Polskiej.

Stojąc na gruncie samookreślenia narodowego, które stanowi podstawę pokoju wszechświatowego, naród ukraiński stworzył z własnej woli i siły, na terytorium przezeń zaludnionem, niepodległe Państwo Ukraińskie. Podstawą budownictwa państwowego Ukraińskiej Republiki Ludowej jest praworządna demokracja, której celem jest zabezpieczenie mienia i życia wszystkim, równym wobec prawa, obywatelom państwa, danie im jak największych wolności politycznych i zapewnienia im dobrobytu ekonomicznego oraz rozwoju kulturalnego. Przyjmując jako swoje te zasady budownictwa państwowego i oceniając, jak należy znaczenie, jakie dla tego budownictwa posiada współdziałanie obywateli ukraińskich nieukraińskiej narodowości, Ukraińska Republika Ludowa przyznała mniejszościom narodowym, zamieszkującym jej terytorium, prawo wolnego życia religijnego i kulturalnego. Znalazło to swój wyraz w sprawie o autonomii narodowościov-personalnej, dla mniejszości narodowych.

Cieżkie lata wojny i doba rewolucyjna, podczas której tworzy się ustroj Ukraińskiej Republiki Ludowej, nie pozwoliły jej dotychczas ukończyć budowy wszystkich instytucji państwowych. Uczyni to Wszechukraiński Parlament Ustawodawczy, który zostanie zwołany w najbliższej odpowiedniej do tego chwili. Należy się spodziewać, że wykończy on budowę demokratycznego ustroju państwowego, a w szczególe rozpatrzy złożoną kwestię reformy rolnej.

Opierając swą państwowość na zasadzie etnograficznej, Ukraińska Republika Ludowa nie żywia wzgldem państw sąsiednich żadnych planów zaborczych i wskutek tego Ukraińskiej Republiki Ludowej tem łatwiejszym jest podtrzymywanie szczerych i przyjaznych dobrosąsiedzkich stosunków ze wspomianymi państwami. Takiej sąsiedzkiej przyjaźni życzy sobie Ukraińska Republika Ludowa i z Rzecząpospolitą Polską, z którą łączą ją życiowe, ekonomiczne i kulturalno-polityczne interesy.

Ukraińska Republika Ludowa omal od początku swego istnienia walczy z bolszewizmem rosyjskim w obronie swej niezależności państowej i interesów kultury wszechświatowej. Wojnę z bolszewizmem prowadzi Rzeczpospolita Polska. Od wyniku tej walki zależy los polityczny obu Państw. Związuje to ściśle interesy Polski i Ukrainy. Ta wspólność interesów w obronie przed wspólnym wrogiem powinna stać się podstawą ściślego współdziałania wojskowego, która wydaje się koniecznym celem zwycięskiego zakończenia wojny, narzuconej Ukrainie i Polsce przez imperjalistów rosyjskich.

W celu wyjaśnienia wzajemnych stosunków pomiędzy Ukraińską Republiką Ludową a Rzecząpospolitą Polską, koniecznym jest uznanie państowej niepodległości Ukraińskiej Republiki Ludowej. Tego uznania domaga się ona w pierwszym rzędzie od Rzeczypospolitej Polskiej.

Łączność (jednania) obu Państw opierać się winna na łączności obu narodów: polskiego i ukraińskiego. Wytworzenie przyjaznych uczuć jednego narodu do drugiego zdaje

się być warunkiem pomyślnego wyniku pertraktacji, które mają się rozpocząć pomiędzy rządami obu Państw.

Dlatego spodziewamy się, że w celu złagodzenia skutków wojny, Rząd Rzeczypospolitej Polskiej uwolni wszystkich internowanych i jeńców ukraińskich oraz wyda i przeprowadzi odpowiednie zarządzenia, które ulżą doli ludności ukraińskiej, zamieszkującej okręgi zajęte obecnie przez wojska polskie. Wprowadzenie w życie tych środków między innymi przyczyni się do stworzenia nastrojów pogodzenia się obu narodów.

Szczerze dając do nawiązania przyjaźni pomiędzy Ukraińską Republiką Ludową a Rzecząpospolitą Polską pragniemy jak wolni z wolnymi, równi z równymi wspólnie z Polską położyć trwałe podwaliny stałego pokoju i ładu na Wschodzie Europy, żeby oba narody: ukraiński i polski, korzystając z takiego pokoju mogły się rozwijać w dobrobycie i kulturze dla dobra własnego i całej ludzkości.

Warszawa, dnia 28 października 1919 r.

Prezes Misji: Andrij Liwićkyj mp.
Radca Sekretarz: Prokop Poniatenko mp.

Na wniosek P. Posła Zaleskiego dyskusję nad deklaracją odłożono do następnego posiedzenia.

P. Moszczyński podkreśla, że zabiera głos w sprawie, która ma dla strony ukraińskiej wielkie znaczenie i od załatwienia takowej uzależniony jest pomyślny wynik pertraktacji. Przypominając solenne obietnice Misji pod przewodnictwem p. Pyłypczuka i powołując się na tylko co słyszane słowa p. Mychajłowa, stwierdza z przykrością, że objawy sympatii, wyrażone w imieniu władz ukraińskich na posiedzeniach Konferencji nie mają wyrazu swego w rzeczywistości. Stosunek miejscowych władz ukraińskich do ludności polskiej na Ukrainie zaznacza się wielu smutnymi faktami.

1). Zabójcy brata p. ministra Mińkiewicza do tej pory nie ukarani. Rodzina nie otrzymała jeszcze odszkodowania. (Mimo przyznaczenia ze strony Misji Pyłypczuka).

2). PP. Waligórski list ochronny Ministerium Spraw Zagranicznych, profesor Wilczyński delegat Polskiego Czerwonego Krzyża — do tej pory nie wypuszczeni, pieniądze im nie zwrócone. (Mimo interwencji oficera łącznikowego w Kamieńcu Podolskim i Min. Spr. Zagr. w Misji Ukraińskiej).

3). Dnia 7 października 1919 r. wszyscy powracający do Polski uchodźcy mężczyźni aresztowani — wypuszczeni po doszczętnem ograbieniu.

4). Dnia 10 października 1919. w więzieniu w Proskurowie p. Mikołaj Sikora b. burmistrz oraz p. Malinowski urzędnik kolejowy — za to, że jeździli do Warszawy dla zdobycia środków na ochronki polskie i pomoc dla dzieci.

5). 10 października br. — Proskurów — uwięziono 3 księży katol. Swiderskiego Łukasza i jeszcze jednego. Ks. Swiderski był obłożnie chory. Tegoż nie zaproponowano miejscowym polakom uwolnienie uwięzionych księży po złożeniu wykupu w wysokości 50.000 karbowańców.

6). Aresztowani w Deraźnie, Latyczowie i Barze — księża katoliccy.

7). Za mówienie po polsku na ulicach i w publicznych miejscowościach grozi areszt (p. Dzierzka — Kamieniec Podolski 15 października).

8). Janusz Łączkowski uwięziony w Kamieńcu Pod., internowany w Winnicy.

9). Rozgromione przez wojska ukraińskie majątki — Wańkowce i Tatrynka p. Kozielskiego (po przedłużeniu rozejmu).

10). Rozgrabione przez wojska ukraińskie Małe Żerebki.

Wogóle powtarzają się ustawicznie szykany Polaków przez władze ukraińskie zwłaszcza przez oddziały galicyjskie w Żmerynce. Powracający do Polski uchodźcy są ograbiiani. Władze ukraińskie ignorują przepustki wydane przez Ukraińską Misję Nadzw.

Warszawie (np. Waligórski, Wilczyński, Stępowska, Wąsowicz).

Cała opinja polska jest w tym zainteresowana, by fakty podobne się nie powtarzały i by za już dokonane było całkowite zadośćuczynienie. Mówca proponuje wybór specjalnej Komisji, złożonej po trzech członków z obu delegacji, któryaby się zajęła 1) załatwieniem powyżej wymienionych spraw, 2) uregulowaniem polskiego ruchu uchodźców, 3) wywozem z Ukrainy archiwów i zabytków, które tamże w czasie ewakuacji Królestwa Polskiego przez Rosjan w r. 1915 przewieziono.

P. Mychajliw: W zupełności przyznaję, że byłoby niezręcznie zajmować się na pełnych posiedzeniach wszystkimi sprawami, wyliczonemi przez p. radcę Moszczyńskiego, wobec czego jego wniosek popieram — z tem atoli, że omawiania komisja zajmie się także faktami naruszeń ze strony władz i oddziałów wojsk polskich względem osób narodowości ukraińskiej, a w szczególności naruszenia neutralnego pasu. Zadaniem tej Komisji będzie także zająć się sprawami internowanych i jeńców. Stosunki w obozach są bardzo przykro. W obozach mierzą się obecnie internowani w liczbie około 50.000 osób. Gdyby tę sprawę w komisji korzystnie załatwiono, przyczyniłoby się to do wywołania odpowiednich nastrojów w społeczeństwie ukraińskim. Co się zaś tyczy naruszeń zwróconych przeciw osobom narodowości polskiej — to w części są nam one znane — ale zauważę muszę, że popełniali je niżsi ajenci władzy ukraińskiej wbrew woli Rządu Ukraińskiego. Zaznaczam przytem, że i ze strony polskiej popełniono cały szereg naruszeń przeciw obywatelom ukraińskim i dla tego oświadczamy zupełną zgodę, aby mająca powstać komisja zajęła się obustronnemi nadużyciami.

P. Szmulakowski podaje do wiadomości, że od czasu podpisania rozejmu z Ukrainą jeńców ukraińskich skoncentrowano w jednym obozie, gdzie są wyodrębieni oraz otrzymują porcję wiktu na równi z żołnierzami polskimi.

P. Poniatenko przyznaje, że to częściowe polepszenie jest wiadome Misji, ale niestety nie przeprowadzono go we wszystkich obozach, gdy tymczasem na Ukrainie jeńców polskich już prawie niema, gdyż po podpisaniu rozejmu nie robiono jeńcom polskim żadnych trudności w powrocie do Ojczyzny. To zmusza nas do prośby, aby także z polskiej strony przyśpieszono powrót jeńców ukraińskich.

P. Moszczyński żąda, aby objawy sympatii ze strony ukraińskiej wyrażone były w sposób rzeczonego załatwienia spraw, gdyż dotychczas takie, które były podawane do wiadomości wyższych władz ukr. pomyślnie likwidowane nie były.

P. Mychajliw zawiadamia, że życzenia Polskie zostały już p. Głów Atamanowi, zakomunikowane, zaś przy najbliższej sposobności będą one uzupełnione i powtórzone.

P. Knoll zaznacza, że jednomyślność osiągnięta na konferencji w sprawie komisji konsularnej jest rzeczą pomyślną dla dalszego biegu rokowań, której odpada niepotrzebny balast drobiazgowych spraw. W celu nawiązania komisji proponuje, by każda strona upełnomocniła jednego ze swych członków do przewodniczenia w tańszej z prawem kooptacji po 2 nowych członków.

W ciągu dyskusji ustalono, że ze strony polskiej przewodnictwo w komisji obejmie p. Moszczyński, z ukraińskiej zaś p. Poniatenko. Postanowiono także powołać do życia komisję dla spraw ekonomiczno-handlowych. Posiedzenie zamknięto. Następnie wyznaczono na 30 października.

Передана Місією польській Делегації заява-Декларація від 28 жовтня не мала нічого спільного по своєму змісту з декларацією, зложеною 19.VIII. Надзвичайною Місією п. Пилипчука. Замість далеко ідущих територіальних уступок, що ще до того могли поширюватися на Схід, — нова Декларація виразно стала на грунт етнографічного принципу. В справі аграрній, яка так інтересувала Польщу, нова Декларація не заповідала нічого конкретного, а покладала сподівання на те, що майбутній уставодавчий парламент „викінчить будову демократичного устрію, а з'окрема — розгляне складне питання

аграрної реформи". Поруч з цим — нова Декларація ставила виразно питання про конечність признання Польщею самостійності України і про зміну режиму в окупованій поляками Галичині.

3. Звернення Місії Декларації 28-го жовтня та негативна оцінка її ників України більш-менш далеко йдучі обіцянки територіальних уступок і, навіть, політичного зверхництва польським Урядом.

Польщі над Україною (п. Курдиновський). Зрештою польський Уряд мав вже конкретні пропозиції Декларації Надзвичайної Місії. Очевидно, що з самого пункту трактування справи польський Уряд не хотів примиритися зі змістом і мовою Декларації з 28 жовтня. На слідуочому, з черги, засіданню Конференції, що відбулось 30.X. польська Делегація вернула Декларацію назад Місії, як явно „не до приняття“. По словам Голови польської Делегації, п. Залеского — Декларація змістом своїм відбігала від відомих уже українському Урядові польських постулатів *). Це звернення Декларації відбулось після промови офіційального речника Делегації, її члена п. Кнооля.

Речник Делегації в своїй промові підносив нерівність, під оглядом міжнароднього становища, України та Польщі. Україна в той час мала під свою владою лише незначну територію. На більшості території України, зауважував промовець, точилася горожанська війна. Переможці там, при певній вспівчасті населення, протиставили свою політично-державну владу владі УНР. На міжнародному терені УНР та її Уряд — досі ніким не визнані. Що інше, під оглядом міжнароднього становища, є Польща, отже вона має з обережністю входити в ті чи інші зобов'язання і порозуміння з неузнаними державами сусідами. Вступаючи в правильні зносини з такими сусідами, Польща, до певної міри, бере на себе відповіальність перед опінією великих Держав, які, до того ж заохочують Польщу до погодження з ворогом України, Денікином.

4. Що ждалося від України. Від України, що хоче як сторона умовлятись з Польщею, ждалось: 1) доказів, що український Уряд є дійсно трівким обявом самостійницьких змагань українського народу, а не одною лише з революційних фаз на півдні Росії. 2) Об'єктивної гарантії приязного відношення українського Уряду до польської Держави та польського народу, 3) підносилась необхідність вирішення аграрної справи на Україні, відновлення права на власність землі, 4) встановлення права на відшкодування землевласникам польської національності і 5) порушувалась справа необхідності докладного визначення кордонів між обома Державами. При цьому підкреслювалось, що безумовним жданням Польщі є приналежність Східної Галичини до Польщі. Питання автономії для Східної Галичини — лишається одвертим. Це є вимога цілої польської опінії подавляючої більшості сойму і польського Уряду **).

Далі промовець згадував перепетії польсько-української збройної боротьби на терені Східної Галичини, покладаючи відповіальність за зірвання мирного полагодження спору на відповіальність українців, і ще раз підкреслював: „Ми збройною силою заняли цілу Галичину і не віддамо її***).

Ціла промова закінчувалась мінорним тоном — „очікуємо вашої відповіді зі щирою волею дійти до порозуміння“ ***).

*) **) ***) ****) Звіт з ІІ-го засідання Конференції 30.X. 1919 року:

PROTOKUŁ

posiedzenia z dnia 30 października 1919 roku Konferencji pomiędzy Ukraińską Misją Dyplomatyczną a Delegacją Rządu Rzeczypospolitej Polskiej.

Obecni:

ze strony ukraińskiej:

Dr. Leonid Mychajliw, starszy Radca jako zastępca Prezesa Misji
PP. Prokop Poniatenko

Dr. Antoni Horbaczewski

Dr. Michał Nowakowski — Radcowie Misji

Sekretarz Dr. Stefan Bilak

ze strony polskiej:

P. August Zaleski, Minister Pełnomocny i Poseł Nadzwyczajny jako przewodniczący

PP. Roman Knoll, Naczelnik Wydz. Wschodniego w M. S. Z.

Władysław Moszczyński, Radca M. S. Z.

Marjan Szumlakowski, Referent M. S. Z.

Sekretarz p. Mieczysław Chałupczyński, Referent M. S. Z.

Przewodniczy Dr. Leonid Mychajliw.

Zabiera głos Poseł Zaleski, zaznaczając z przykrością, że deklaracja złożona na poprzednim posiedzeniu odbiega od postulatów polskich, które znane były Rządowi Ukraińskiemu z biegu pertraktacji z poprzednią Misją Ukraińską. Zwraca delegatom ukraińskim deklarację z prośbą o zmodyfikowanie takowej w myśl postulatów polskich, wyrażając przytem nadzieję, że przerwa w posiedzeniach plenum Konferencji zbytnio się nie przeciągnie. Prace Komisji mogą być kontynuowane.

P. Mychajliw prosi o skonkretyzowanie postulatów polskich.

P. Knoll: Zabierając się do Konferencji, Delegacja Polska ożywiona była chęcią traktowania z Ukraińcami jak równi z równymi. Równość ta jednak przedewszystkiem powinna się przejawić w objektynym oświetlaniu stanu faktycznego, w tym celu musielibyśmy się zatrzymać na stanie sprawy ukraińskiej. W tej chwili Rząd Ukraiński nie jest uznany przez żaden z czynników miarodajnych w życiu międzynarodowem. Z punktu zaś widzenia faktycznego tylko znikoma część terytorjów byłego cesarstwa zamieszkałego przez naród ukraiński jest pod rządami Dyrektoratu; to też na forum międzynarodowym spotykamy się z dilematem, jaki rząd jest prawomocny na Ukrainie — Atamana Petlury, czy też generała Denikina. Ze strony mocarstw Europejskich istnieje skłonność do uznania Denikina. Tendencje te oddania decyzji losów tego kraju Denkinowi są dla Ukraińców nad wyraz ciężkie, lecz są one smutnemi i dla Polski. Wobec tego musimy ze strony ukraińskiej otrzymać taki wyraz dojrzałości ich do życia państwowego by na forum międzynarodowym sprawę ich tej koncepcji wszechrosyjskiej przeciwstawić. Dlatego też mówimy o jednostronnej deklaracji, a nie dwustronnej umowie. Również i w sprawach konsularnych wymagaliśmy przedewszystkiem uregulowania spraw ze strony ukraińskiej dlatego że chcieliśmy skonstatować, iż rządy ukraińskie nie są krótkotrwałym procesem, ale faktem dokonanym.

W deklaracji ukraińskiej chceliśmy widzieć przedewszystkiem gwarancje objektynne ze względu na sytuowanie rządu ukraińskiego przed forum międzynarodowym oraz ze względu na bezpośredni stosunek polsko-ukraiński, gwarancje interesów polskich.

Cwarancje objektynne dadzą się krótko wyrazić i są przez nas z tego względu wysuwane, że uważamy egzystencję Ukrainy za jeden z faktów dla nas pozytycznych. Chcieliśmy, by Rząd Ukrainski nie był wobec świata jednym z momentów procesu rewolucyjnego na terytorium b. imperium rosyjskiego. W związku z tem wyłania się tutaj punkt reformy rolnej, który jako wewnętrzno-ukraiński bezpośrednio Polski nie obchodzi. Z punktu jednak widzenia objektynego wymaga załatwienia go na mocy aktów prawnych. Obecny moment jest bezwarunkowo stanem nietrwałości, uniemożliwiającym zasadniczo uchwalenie budżetu, uzyskanie kredytów i przeprowadzenie systemu podatkowego. W deklaracji w sprawie tej wyrażony jest nieobowiązujący okólnik i nie dotyczący obecnego rządu. Deklaracja powołuje się na kompetencje konstytuanty, ale Europa nic nie wie, kie-

dy taka konstytuanta się zbierze i czy się zbierze. Mówca podkreśla raz jeszcze, że Polsce nie chodzi w danym wypadku o obronę wielkiej własności polskiej na Ukrainie, gdyż w samej Polsce Sejm uchwalił daleko idącą reformę rolną.

Na czoło interesów polskich wysuwa się sprawą granic. Sprawa ta rozbija się na dwa problematy. Granica na północnym Wołyńiu wchodzi w zakres załatwienia całokształtu spadku po b. imperium rosyjskim i ostateczna decyzja w tej sprawie względnie sankcja, w razie polubownego załatwienia należy do kompetencji Konferencji Pokojowej w Paryżu.

Inaczej przedstawia się sprawą granicy dawnej Rosji z byłem imperium austro-węgierskiem. Z polskiego punktu widzenia cała Galicia Wschodnia należeć powinna do Polski. Mówca zaznacza, że momenty walki na terenie tym świeże są jeszcze w pamięci wszystkich. Walki te były rozpoczęte przez ukraińców wbrew woli miejscowych żywiołów polskich. Polska chciała tę walkę przerwać, proponując rozejm i tymczasową linię demarkacyjną. Propozycje te zostały ze strony ukraińskiej przyjęte, potem niespodzianie naruszone. Dalsza walka dała wiadome rezultaty. Pomijając inne zasadnicze powody i przez wzgląd na poniesione ofiary w krwi i mieniu Sejm Suwerenny Rzeczypospolitej Polskiej uchwalił jednogłośnie włączenie całej Galicji, przewidując autonomię z chwilą pacyfikacji kraju. Omawiana tak często zasada plebiscytu w tym wypadku nie byłaby do przyjęcia, gdyż zrządzeniem historii nie można przeprowadzić jednolitych granic polsko-ukraińskich, bowiem ludność polska rozrzucona jest licznie daleko na wschód poza etnograficzne granice polskie. Zasada plebiscytu stosowana być może w wypadkach, gdzie niema rozległych terenów o ludności mieszanej. Zasady tej również nie przyjąłby ani Rząd ani Sejm polski, a wśród społeczeństwa nie tylko ci, którzy Ukrainie są przeciwni, ale ci, którzy konieczność jej istnienia rozumieją. Mówca przechodzi do sprawy zagwarantowania praw Polaków na Ukrainie. Deklaracja wspomina o tej sprawie w czasie ubiegłym. I rzeczywiście w roku 1917 uniwersał wprowadził zasadę autonomii personalno-narodowościowej. Możeby i dzisiaj sfery rządzące miały zamiar zasadę tę w czyn wprowadzić. Rzeczywiście sprawą przedstawia się inaczej. Od czasu proklamowania tej zasady po dzień dzisiejszy ludność polska podległa prześladowaniu i represjom ze strony władz ukraińskich. Oficjalne instytucje i organy prasowe specjalnie zaś galicyjskie nawołują ludność do wrogiego traktowania polaków. „A chociaż opryszczy polacy pomordowali naszych braci, nie potrafią przecież te polskie psy wymordować 4 miljony ukraińców w Galicji.“ „Trzeba tych polskich rzeźmieszków gwałtem wyrzucić z ziemi naszej rodzinnej, której imię Galicja. Na takich bezczelnych bandytów niema innych środków jak kula i nóż“ itd. (znamienne zwroty z gazety „Strileć“). Są to rzeczy smutne, które powinny przejść do przeszłości i wobec których to, co jest powiedziane w deklaracji nie może dla Rzeczypospolitej Polskiej przedstawiać żadnej gwarancji. Strona polska nie stawia w tym wypadku wygórowanych żądań i doszła już z poprzednią Misją Ukraińską w sprawie tej do jednomysłności. Chcielibyśmy, aby Rząd Ukrainski zdeklarował wyraźnie, że prawa Polaków na Ukrainie poszanowane będą tak dalece, jak prawa Ukraińców, zamieszujących w obrębie Rzeczypospolitej i vice versa.

Mówca wyraża życzenie, by w armii ukraińskiej osiągniętą została zupełna jednolitość, by Polskę miała gwarancję, że Rząd ukraiński na swym terenie nie będzie tolerować oddziałów wrogich Rzeczypospolitej Polskiej, bowiem różne mogą być instrukcje oddziałów automatycznych. Polska musieć mieć gwarancje, że z chwilą ustalenia zgody polsko-ukraińskiej takowa będzie hasłem obowiązującym dla wszystkich na Ukrainie. Inaczej wszelkie uchwały byłyby fikcją.

Mówca podkreśla, że powyżej przez niego wyłuszczone stanowisko rządu polskiego, znanem już było rządowi Atamana Petlury, niemniej przeto nie zostało zupełnie uwzględnione

5. „Відверто і ясно“. Відповідь, дана польською Делегацією Місії, згучала шорстко і більш ніж відверто. В цій відповіді ясно чулися тони замилування і віри в свою і державну, і мілітарну перевагу та сумніви що до сили України. Щоб дати час на зорієнтування в новій, з огляду на польську відповідь і польські вимоги, ситуації, — сторони, як то в таких випадках робиться, перевели ухвалу передати справу з кордонами в особливу Комісію, яка, до речі зовсім і не збиралась, і не працювала, бо фактично справа і без того стояла зовсім ясно.

Що справа з кардінальними пунктами польсько-українських переговорів була поставлена зовсім ясно, це слідувало не тільки з промови речника Делегації п. Кноля, а й з тих розмов, які в день же засідання 30.X. мав Голова Місії на авдіенції з Начальником Панства.

В справі признання самостійності України, Начальник Панства на авдіенції виявив якнайбільшу прихильність і свою готовність ту самостійність підтримувати, але рівночасно зазначив, що серед впливової верстви польського панства та буржуазії ідея та не популярна, одже офіціяльні кола і Уряд польський, що спирається почасти і на ту верству суспільства, — мусить рахуватися з існуючою опінією. Опріч того, Начальник Панства заявив теж саме, що і від других політичних діячів доводилось чути, а саме, що Польща не самостійна в своїй зовнішній політиці і тому не може маніфестувати своє признання України раніше, ніж то буде зроблено Державами Антанти *).

Розвязання аграрного питання на Україні мало впливати на те, якими очима буде на Україну дивитись Антанта. Коли Україна знайшла способи дати інше розвязання аграрному питанню, як ті, що тепер рішають на Україні, то політична справа України на міжнародному терені, на думку Начальника Панства, тарактувалась би поважніше.

w deklaracji. Znajduje się w niej natomiast szereg żądań, które mogłyby być stawiane w dyskusji już w drugiej części prac w konferencji po przyjęciu deklaracji ukraińskiej.

Mówca stwierdza, że deklaracja złożona i przez stronę ukraińską nie uważana była za ostateczną, bowiem to co jest w niej powiedziane jest faktycznie prawie niczem i stronie polskiej nie pozostaje nic innego jak ją zwrócić i oczekwać ze strony ukraińskiej pozytywnych kroków politycznych.

P. Mychajliw: W chwili gdyśmy wręczali naszą deklarację, wskazałem na możliwość dyskusji. Wobec tego nie widzę przyczyny do przerwania posiedzeń, owszem proszę aby na podstawie przemówienia programowego p. Knolla już na najbliższym posiedzeniu choćby jutro rozwinięto dyskusję. W sprawie zaś granic proponuje mówca oddanie jej osobnej komisji.

P. Knoll: nie zgadza się z powołaniem osobnej komisji dla sprawy granic, jest za tem, ażeby tę sprawę umówiono na pełnych posiedzeniach. Godzi się jednak, ażeby inicjatywę w tej sprawie złożono w ręce obu prezesów delegacji.

P. Poseł Zaleski: ostatecznie godzi się na komisję, dla której p. Knoll proponuję nazwę „techniczno-polityczna“. Bliższe szczegóły w tej sprawie, jako też termin następnego posiedzenia mają oznaczyć po wspólnem porozumieniu obaj prezesi.

Następnie w dyskusji przyjęto do wiadomości, że członkami komisji konsularno-administracyjnej ze strony polskiej mianowano pp. Władysława Moszczyńskiego, Babińskiego i Vetulaniego, z ukraińskiej zaś pp. Poniatenko, Dra Horbaczewskiego i Karpińskiego. Członkami komisji ekonomiczno-handlowej wyznaczono ze strony polskiej pp. Dra Szczępańskiego i Dra Olszewicza, z ukraińskiej zaś pp. Dra Mychajliwa i Borysowa.

Termin następnego posiedzenia wyznaczą prezesa delegacji.

Na tem posiedzenie zamknięto.

* Як побачимо далі — невільництво Польщі в міжнародній політиці, не стала її на перешкоді визнання Україну тоді, якщо вона захотіла це зробити.

Перейшовши до кордонів, Начальник Панства висловився в тому змислові, що ця справа не може бути тою справою, на якій могли розбитися україно-польські переговори. Польські урядово-політичні кола і більшість суспільства стоять за лінію Збруча, яко кордонну лінію на південному заході. На думку п. Пілсудського, справу з кордонами зараз не слід висовувати наперед, себто краще залагодити цю справу в загальних рисах*).

*) З щоденника: Як тільки стан здоровля Голови Місії поліпшився було вжито заходів на одержання авдієнції у Начальника Держави п. Пілсудського. Така авдієнція відбулася 30-го жовтня.

На авдієнції, що перейшла в ширу двохгодинну розмову бесідники торкнулися всіх важливіших пунктів польсько-українських взаємин як от признання України сувереною державою, розвязання аграрного питання, справи кордонів і військової допомоги. (Примітка: Про це все ми детально знаємо з вищенаведеного тексту, укладеного на підставі 5-го звіту Місії од 3-го листопаду 1919 року, а про погляд Начальника Держави на військову допомогу Україні ми довідаемся в дальшійшім — з листа Голови Місії на ім'я Головного Отамана).

Хочу спинитися на самому початкові авдієнції і на питаннях, незачеплених в тексті.

В Бельведері Голову Місії повітали зброєю, взявши „на варту“, два кіннотчики, котрі чатували при Начальникові Держави. Один з ад'ютантів негайно ж його провів до гори на перший поверх по просто, але надзвичайно чисто урядженних кімнатах з келимами на дгівці і ріжкими історичного характеру картинах та малюнках на стінах до кабінету п. Пілсудського. Ад'ютант відчинив двері кабінету. А. Лівицький переступив поріг, а тимчасом Пілсудський піднявся за стола і швидкими кроками пішов йому на зустріч, протягуючи руку зі словами: „Добридинь, радий Вас тут бачити“. Одразу запропонував сідати. Але А. Лівицький стоючи, висловив задоволення бути разом з Командантом і говорити про невідкладні та пекучі державні справи з „найвідповідальнішим і найславнішим мужем Польщі“, передаючи в теплих тонах привітання від Уряду, Директорії Головного Отамана — від останнього як Начальному Вождеві віськ польських.

Говорили спочатку кожний своюю мовою, а в часі розмови непомітно перейшли на мову московську. І. Пілсудський був одітій в своїй незмінній сірій тужурці і чорних на випуст штанах з червоними кантами. Високий на зріст, з просідком на голові, з довжелезними, опущеними вниз усами та великими бровами з глибоко-пронизуючими сірими очами слідкував за рухами А. Лівицького та пильно прислухався до його слів, час-од-часу поправляючи свої уси. Він дякував за привітання і висловив свою радість, що нарешті прийшло до розмов з представником українського Уряду. „Відразу почувалося, що говориш з чоловіком глибокої віри в себе і свою справу — говорив талановитий політик і закоханий в відродження своєї країни громадянин, пройшовши тяжку житівну школу, то в підпіллю законспірований, то арештований у вязниці, то на зісланню у далекому і холодному Сибіру, то знову борючись за непідлеглість свого народу“ — доповідав Лівицький.

I. Пілсудський довше говорив на тему — встановлення найприязніших добросусідських відносин між польським та українським народами і про майбутній союз між Польщею й Україною... А. Лівицький у відповідь на все відповідав, що він ще в часі свого студечства, як член „Української Студенської Громади“ був тісно звязаний з „Польським Колом Студентів“ (до чого він перший йшов і намовляв своїх товаришів) — разом виробляли ріжкі революційні плани за непідлеглість обох народів. Ця робота була особливо інтенсивною в 1905-1913 роках. А. Лівицький завжди не одобрював прикрих і ворожих винайдків поміж Україною та Польщею за часу королів та українських гетьманів. Іот тепер, коли він вже брав відповідальну участь в роботі Правительства УНР. — завжди осуджував ворожі виступи проти Польщі і вважав, що подібні явища розбивають польські і українські сили у боротьбі проти Москви. Він вірив в фатализм, — вірив в те, що Україна та Польща, як рівна з рівною, в союзі буде боротися проти Росії. Тепер прийшов час такого порозуміння і це буде залежати від доброї волі та бажання представників польського правительства піти на це: „Ми широ і свідомо для себе ідемо до цього порозуміння. Чекаємо тільки від Вас, Пане Начальнику, і Ваших однодумців відповідних розпоряджень представникам вашого правительства і я глибоко певний, що ми договоримось. На компроміс, завжди найдеться відповідь і вихід компромісовий, а коли ми маємо віру та ще й бажання до світлого майбутнього обох союзних республик, обох союзних народів — все переможемо й договоримось“ — говорив А. Лівицький.

Командант Пілсудський відповідав, що він давно чекав приїзду української Місії для переговорів, а зараз „я дам директиви моїм представникам, щоб вони як найскорше приступили до переговорів з вами і як найскорше закінчили цю справу, бо момент і його вимоги не дають часу для чекання“.

Говорили далі. Командант Пілсудський оповідав про свою революційну діяльність, про організацію легіонів і роботу з ними. Оповідав, як його арештовували, ссылали, випускали або він сам утікав, як діставали гроші для революційної роботи. Також давав і поради, як нам треба робити, щоб п. Петлюрі не попасті до Магдебургської вязниці. Час ішов і А. Лівицький піднявся, щоб подякувати словоохотливого Команданта за його добре наміри що до України. Подякувавши і попрощаючись відійшов.

Ще з місяць по авдієнції у п. Пілсудського А. Лівицький оповідав всім і кожному з'окрема про своє очаровання Командантом...

6. Невигідна для Місії політична ситуація, перерив в переговорах офіційних і поширення переговорів неофіційних.

порозумівались про свої стосунки з Mісією як найдокладніше.

Звернення Декларації від 28 жовтня і її гостра та безвглядна критика при інших умовах, — знаменували-бі собою не що інше, як тільки розрив в переговорах. Але добра воля української репрезентації, насилувана тяжкою історичною дійсністю, не шукала такого розриву. Українські справи на фронтах большевицькому та денікінському йшли зле. Перерив переговорів з Польщею зливав би і тимчасове завішення між Україною та Польщею зброї, а тим самим загрожував би Україні ще одним фронтом та підштовхувавби Польщу до порозуміння її за спиною України з Росією чи то большевицькою, чи то денікінською, чого дуже поважно приходилося побоюватися, бо цього відверто вимагали від Уряду Польщі консервативні поміщицько-буржуазні та міщанські кола і в сеймі, і в пресі, і в суспільстві. Російські політики, як в Парижу так і по інших політичних кузынях, готові були робити Польщі коштом України такі територіяльні уступки, які Польща собі б зажадала, аби тільки прихилити її на свій бік. Одже під всіма тими погрозами Місія приняла звернену їй Декларацію назад, офіційно — ніби для перевідгуку її в світлі критики польської Делегації, а на самім ділі — для того, аби зорієнтуватися в ситуації, що складалася навколо справи з Декларацією.

Таким чином, фактично, замість розрива — наступила перерва в веденню переговорів. Центр ваги діяльності Mісії було перенесено з кол офіційних в кола неофіційні.

Поодинокі члени Mісії, чи вся Mісія в цілому, мали побачення з діячами сеймових та суспільних кол ріжких напрямків. Однак вияснилося, що в колах цих українська справа трактувалася в змислі політики Міністерства Закордонних Справ.

Тільки в колах польської партії соціялістичної (ППС.) справа ставилась серйозно і доброзичливо для України. Цією партією, наприклад, була внесена до сейму резолюція з домаганням признання польським Урядом всіх Держав, що утворилось на руїнах б. російської імперії, з домаганням заключення з Україною, як одною із таких Держав, згоди та розмежування в Галичині на принципі взаємного порозуміння або плебісцита. Але партія ця була в сеймі в меншості, а тому її внески успіху не мали і затримувалися по Комісіях, то що; так було і на цей раз.

31-го жовтня відбулося побачення членів Mісії Л. Михайлова, П. Понятенка і Б. Ржепецького з сеймовим клубом ППС. — з послами ~~Дашинським~~, Морачевським, та Недзялковським. Пепеси познайомили з проектом тої резолюції, яку вони вносили до Сейму. Резолюція та домагалася признання польським Урядом всіх Держав, що утворились з б. російської держави, домагалися заключення з Україною, як одною з таких держав, згоди і розмежування в Галичині на принципі взаємного погодження або плебісцита. Пепеси обурювалися на „безчельність“ польської буржуазії та панства, що сліпо вірили в силу Денікина і що готові не тільки вислухати, а ще й самі підтримати ріжні брехні про Україну, в роді того, що всі національні школи, які Україна утворила за революційну добу — це власне старі російські школи, на яких українська влада повісила лише шильди українською мовою.

Пепеси „потребували“ від членів Mісії інформації про участь українських соціалістів в революційному рухові, про те, як була сформована влада, про взаємини між соціалістичними і буржуазними партіями, а нарешті — про взаємини між Наддніпранцями та Наддністрянцями, а з'окрема — про взаємини між „двома урадами“.

Отже, як бачимо, трактування польсько-українських справ в Бельведері (резіденція Начальника Панства) майже ні в чому не ріжнилась від трактування їх на Медовій (палац Міністерства Зак. Справ); обидві сторони взаємно

Дані інформації не вичерпали цікавості пепесовців і на 3-го листопада було призначено нове побачення для дальших інформацій.

Одже, як бачимо, більш менш широко трактувала українську справу лише польська партія соціалістична. Вже представники дрібної буржуазії — людовці стояли на заборгучих засадах і хоч готові були на признання української людності в Галичині певних автономних прав, однак вважали Галичину по Зброч приналежною до Польщі. До підтримання українських інтересів в боротьбі за самостійність людовці ставилися холодно. Таке відношення виявилося в розмові лідера людовців Вітоса з членом Місії д-р. Вітвицьким.

31-го числа жовтня місяця у Голови Місії був з візитою Голова Білоруської Національної Ради, п. Луцкевич. Білоруси, мимо того, що тоді не сподівалися на велику політичну підпомогу з боку України, — однак добре розуміли, що коли Україна буде існувати як окрема самостійна держава, то й існування Білорусії буде забезпечене, тому як найширише були зацікавлені в нашій справі.

Розмова між бесідниками торкнулась також і б'ючих питань з обсягу польсько-українсько-білоруських відносин і виявила, що в інтересах обох народів є триматися як найбільшого контакту.

В той же день був у п. Голови Місії з візитою п. Кублицький, бувший посол Польщі на Україні. В розмовах п. Кублицький оповідав про н.строї польського суспільства, що до України і хоч нічого нового не сказав, але виявилося, що за його допомогою мали відбутися побачення членів Місії з впливовими представниками ліберально-буржуазних течій.

7. Відновлення засідань Конференції та справа Галичини: Справу з доведенням польсько-українських переговорів до кінця, який би опреділив врешті взаємини між Польщею та Україною, не можна було з зазначених причин прикрого становища на Україні відволікати. Місія на нараді своїй 31 жовтня постановила одже доручити Голові Місії, при особистому побаченню з Головою польської Делегації, порушити справу відновлення переговорів. Таке особисте побачення відбулось 2-го листопаду під час візити п. Залеського у п. Лівицького. З розмови виявилося, що на грунті взаємних уступок, в межах наданих Місії уповноважень, дальнє ведення переговорів Делегацією може бути забезпечено.

Можливо, що до цього примиряючого і полагоджуючого тону спричинилася розмова Голови Місії з Начальником Держави Пілсудським.

Засідання Конференції відновились 11 листопаду *).

Примітка: 2-го листопаду прибув до Вашрави з Кам'янця Радник Української Місії в Лондоні п. Меленевський. П. Меленевський і члени Місії в Польщі обмінялися взаємними інформаціями про стан української справи в Англії та Польщі. П. Меленевський вживав заходів, аби 3-го вже вирушити з Варшави до Лондону.

Користуючись нагодою, Керуючий Міністерством Закордонних Справ за допомогою Місії, вирядив курієра п. Бабакова з відомостями до Місії в Америці, з тим, щоб курієр повернувся назад і привіз відомості від Місії.

*). Звіт з третього засідання Української Дипломатичної Місії з делегатами Польського Правительства, відбутого в Варшаві, дня 11 листопада 1919 р. в залі Міністерства Закордонних Справ Річі Посполитої Польської.

З польського боку присутні: п.п. Посол Август Залеський, дир. Роман Кноль і Вячеслав Бабінський.

З українського боку присутні: п.п. д-р Леонід Михайлів, Прокопій Понятенко, д-р Антін Горбачевський д-р Михайло Новаковський.

Привідить п. Посол Август Залеський.

П. д-р Михайлів. На однім з попередніх засідань порушено справу Комісії в справах границь. Щоби галицьким членам Української Дипломатичної Місії дати спромогу, познайомитися точно з постулатами польської сторони, — прошу, щоб п. Голова Польської Делегації довів до спільніх конференцій з представниками польських партій, сеймових груп та галицькими членами Української Дипломатичної Місії.

П. посол Залеський з пропозицією п. Голови Михайліва зовсім згідний і обіцяє доловити всіх заходів, щоби в найскорішім часі такі спільні Кооференції відбулися.

П. д-р Михайлів пропонує на участніків тих Конференцій з українського боку п.п. д-ра Стефана Вітвицького, д-ра Антона Горбачевського і просить, щоб на тім нинішнє засідання закінчили.

Згідно з цією пропозицією засідання покінчено, а слідуєше визначене на 12.XI.—1919 року.

Предметом наради Конференції 11 листопаду було питання про засіб, в який би можна було полагодити українські інтереси з інтересами польськими, що розбивалися, головним робом, на справі Галичини. В цій справі в самій Місії вже не було однодумного погляду. Група Радників Наддністрянців, на чолі з п. Вітвицьким — стояла на тій позиції, що Польща мусить безумовно відмовитись від Східної Галичини. Яко підстава для пред'явлення Польщі таких вимог висловлювалось тільки пересвідчення, що „час працює за нас“ (слова п. Вітвицького) і на нічім не оперта віра в те, що Антанта, в супереч її фактичному поводженню, не хоче віддавати Галичину Польщі, а готова, ніби то, в найближчому часі узнати за Галичиною права певної державної незалежності під охороною Держав Антанти.

Радники Наддніпрянці в справі Галичини рахувалися з трьома чинниками: 1) фактичним становищем мілітарних сил і засобів української Держави, яке (становище) неодмінно вимагало коли не союзу з Польщею, то, в найгіршому разі, її доброзичливого нейтралітету, 2) дійсним становищем Галичини під польським зарядом, що була як найстислише окупована поляками в результаті виграної ними війни і що могла б бути звільненою від окупації тільки також в наслідок війни, але вже побідоносної для іншої сторони і 3) виразною вже в ті часи знеохотою Держав Антанти чинно вмішуватися в справи східної Європи взагалі, а в справі українських змагань — з'окрема. По відомостям Місії — антанські кола ще вагались відносно того, кому віддати Галичину в посідання: чи Польщі, чи денікінській Росії і, в найменшій мірі, не рахувались з поглядами та домаганнями українських кол. В французькому Парламенті Клемансо, а в палаті громад, в Лондоні, Лойд-Джорж майже одночасно виступали з заявами, що вони попирають на сході Польщу і визначають її rol „кольчастого дроту“, який має відгороджувати західну Європу від погрози большевизму.

Одже під такими претекстами Радники Наддніпрянці вважали, що коли цей історичний мент так фатально не сприяв звільненню Галичини від підтриманих збройною силою претензій на неї польської Держави, то хай, принаймі, Галичина ввійде в склад польської Держави з як найбільшою сумою політичних прав. Для Радників Наддніпрянців було ясно, що про ці права можна було ще умовлятися з поляками, але ні в якому разі не з репрезентантами Єдиної Неділимої. Наддніпрянська група Радників мала кілька проектів, що до можливо найкращого, при данній ситуації, розвязання долі Східної Галичини: поділ цілої Галичини по, колись приємлемій для поляків, але відкинутій в свій час українською стороною, лінії Бартельємі *).

Вважалось також можливим при переговорах з польською Делегацією в справі кордонів, в разі приняття лінії Збруча, — домагатись політичної автономії для Галичини. Намічались також інші комбінації. Група Радників Наддністрянців стояла на одній і тій самій непримиримій позиції, одже дійти до якогось компромісового вирішення справи — було неможливо. З огляду на це, група Радників Наддніпрянців стала на тому, що справу вирішення долі Сх. Галичини в переговорах з Польщею віддають в руки Радників Наддністрянців **).

*) Ця лінія йде здовж річки Буга від границі Галичини аж до вливу річки, яка йде коло польської Язениці; далі, — здовж цеї річки аж до мосту на залізниці Холоїв — Камінка; потім здовж цієї залізниці аж до мосту на річці Буг, від цього останнього мосту — аж до мосту на річці Камінка: дальше — здовж цеї річки аж до граници, розділяючої політичний округ Жовкви від політичного округа Камінка; дальше йде вона здовж цеї граници, потім здовж граници, яка ділить політичні округи Львова і Камінки; дальше — здовж граници, розділяючої політичні округи Львова і Перемишляни, аж до залізної дороги Львів — Перемишляни. Потім йде ця лінія між округами Бібрка і Перемишляни аж до Соловової; далі здовж дороги Солова — Бібрка, здовж потока Білій аж до Соколова; потім — здовж дороги Соколівка аж до залізничної станції Вибранівка; дальше — здовж дороги від залізничної ст. Вибранівка до Гути Ширецької, а звідци — здовж погудневої граници львівського округа східною границею Дрогобич і Турка.

**) V-й звіт Укр. Дипломат. Місії від 13.XI. 1919 року.

Згідно з принятою ухвалою, Місія на поновленому 11-го листопану засіданню Конференції внесла пропозицію, аби в справі границь була скликана, згідно ухвали попереднього засідання, осібна Комісія. В цю Комісію Місія делеговала Радників: С. Вітвицького, А. Горбачевського та М. Новаківського. З боку польського було обіцяно делегувати кількох сеймових послів родом з Галичини *).

8. Компромісова промова Голови Місії. Необхідність для України польсько - українського порозуміння зростає.

Місії А. Лівицький виступив з промовив що мала, почасти, відограти роль Декларації і бути мостом для переходу до правдивої вже Декларації.

Промова Голови Місії в справі найбільш інтересуючих обидвох сторони питань, а саме — територіального та аграрного — намічала такі точки:

1) По питанню кордонів — в зasadі етнографічний принцип, з кордоном на півночі по р. Припяті. На схід від річки західного Буга — кордон мав бути встановлений після підготовчої роботи фаховців і затвердження на мировій Конференції. Справа Східної Галичини, як то вже ухвалено на попередньому засіданню, — мала бути вирішена в інтересах обох народів в особливій паритетній Комісії.

2) По питанню аграрному — промова зазначала, що український Парламент „розгляне в першу чергу питання аграрної реформи“. При цьому висловлювалась надія, що „земельний закон, принятий Парламентом, цілком задоволить українське трудове селянство і заспокоїть широкі кола українського населення“.

Далі підкреслювалась спільність інтересів Польщі і України в їх боротьбі з більшевизмом.

Польська Делегація приняла промову п. Лівицького як вступ до майбутньої Декларації, добилася того, що Місія згодилася не фіксувати на півночі кордон по р. Припяті і заявила, що наради Комісії в справі кордонів — не можуть носити офіційального характера, а що установлення кордонів повинно бути переведено на засіданнях пленума Конференції.

В справі аграрній — формулу погодження поглядів польської Делегації і Місії — мали виробити в порозумінню між собою обидва Голови, п.п. Залєский та Лівицький **).

Разом з цим — на Конференції в другій промові Голови Місії була зазначена пильна необхідністьсяся осягнення, нарешті, польсько-українського порозуміння. Річ в тому, що саме тоді Галицьке Командування передалось з галицькими полками на сторону Деникина і УНР. була в близькому до катастрофи стані. Польська Делегація устами пана Кноя заявила, що „той прикрай стан, в якому знаходиться Україна, не стає перепоною в веденню переговорів“ ***).

*). **). ***).

З В І Т

з четвертого засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській з делегатами Польського Правительства, відбудутого дня 12 листопада 1919 р. в салі засідань Міністерства Закорд. Справ РПП.

З польського боку присутні п.п. посол Август Залеський, дир. Роман Кноль і Вячеслав Бабінський.

З українського боку присутні п.л. міністер юстиції і в. об. міністра закорд. справ Андрій Лівицький, д-р. Леонід Михайлів, Прокіп Понятенко, д-р. Андрій Горбачевський, д-р Михайло Новаківський.

Провадить п. д-р Леонід Михайлів.

П. міністр Лівицький виголошує промову, якої копію прикладається.

П. дир. Кноль: промову п. Міністра Лівицького вважає бесідник вступом, а не самою декларацією. В промові розглянув п. Міністр ті принципові квестії, які мають стати основою нашого порозуміння і зближення з природи річи виходить одіє, щоб вже тепер обговорити засадничі питання, якими бесідник вважає: 1) справу границь 2) забезпечення прав національних меншин 3) справу теперішнього стану на Україні в відношенню до наміреної аграрної реформи По причині, що справа границь буде обговорена на осібній Комісії, то бесідник

пропонує, щоби на нинішнім засіданні обговорити справу забезпечення прав національних меншин. Перед тим однака задержується бесідник на справі границь. ІІ. Міністр Лівицький назвав границю на півночі річку Прип'ять. Польська сторона бажає, щоб означення цеї границі на півночі остало одвертим, а це з огляду на певні вже дані зобовязання польського Уряду. На нині пропонує бесідник обговорення справи забезпечення прав національних меншин.

ІІ. д-р Михайлів заявляє, що українська сторона годиться поки — що не фіксувати північної границі. Що до забезпечення прав національних меншин відкликається до стану цеї справи на спільній адміністративно-консуллярній Комісії.

ІІ. радн. Понятенко каже, що на тій комісії не порушувано зasadничо справи забезпечення прав націон. меншин, — а говорено про неї лише остатільки-оскільки дотичина повороту поляків з України в Польщу. Це був одже лише частний момент із забезпечення таких прав. Бесідник думає, що ті права, які дає УНР, закон про персонально-національну автономію, забезпечують вповні права і польської меншини. Практично скеристала з того закона лише жидівська меншість. Ходить тепер одже не о теоретичний бік справи, а лише практичний. Коли лише польська меншість на Україні забажає, права її будуть зреалізовані.

ІІ. радник Бабінський розглядає конкретну справу повороту польських емігрантів з України в Польщу. Українські члени консуллярної підкомісії роблять в признанню пільг що до повороту ріжницю між горожанами польської держави, проживаючими на Україні, а нашими особами польської народності. Супроти того вносить щоб тою справою занялося повне засідання.

ІІ. радник Понятенко заступає становисько українських членів підкомісії, яке було випливом обовязуючого на УНР. закона про громадянство.

ІІ. дир. Кноль каже, що розуміє правний погляд п. радн. Понятенка, який є випливом суверенності УНР., але не треба забувати, що проживаючі на Україні поляки находяться в вимковім положенню в наслідок революційного стану на Україні — їм загрожує часто не то небезпека майна, але і життя. А також знають панове, що про остаточне усталення державної принадлежності не могла бути й мова, тому фактичних ріжниць між Поляками на Україні під тим оглядом не має.

ІІ. міністр Лівицький вказує, що по попередній своїй розмові з п. "прем'єром" Падеревським віднісся в тій же справі до Уряду УНР. якраз нині дістав від Голови Ради Нар. Міністрів письмо з повідомленням, що вільний перепуск осіб польської народності на територію Польщі (разом з річами) вже дозволено.

ІІ. Кноль вдоволений такою розвязкою цеї справи і з черги пропонує, щоби консуллярній субкомісії припоручити зредагування постанови дотично забезпечення прав нац. меншин, опертої на принципах взаємності. Ходить о задекларовання, що ті права, які будуть дані полякам на Україні, будуть дані і українцям в Польщі і на відворот, які права будуть признані українцям в Польщі — мають бути признані полякам на Україні. Коли та справа буде в той спосіб налагоджена ходитиме ще о справу границь, а саме в який спосіб до неї приступити.

ІІ. д-р Михайлів: годимося на вирішення справи нац. меншинстій так, як це представив п. директор Кноль. Що до справи границь, належало б обговорити в двох комісіях 1) в комісії по справам Сх. Галичини 2) для справ границь на півночі і сході.

П. посол Залеський: є за тим, щоби справи границь обговорити на повних засіданнях, а не комплікувати їх комісіями, а з'окрема не може зробитися на офіційний характер конференції дотично границь Східної Галичини.

ІІ. Михайлів: годиться, щоби конференції з представниками сеймових груп і партій мали приватний характер.

ІІ. Кноль реасумує хід нинішніх нарад тим, що на слідуючім засіданні будуть вирішенні отці справи:

- 1) постанова по справам забезпечення прав національних меншин в редакції консуллярної субкомісії.
- 2) оба предсідателі делегації порозуміються в справі аграрної реформи і предложить свої внески.
- 3) будуть обговорені і затверджені границі області б. російської імперії.

Рівночасно з тим будуть йти конференції галицьких українців з польськими діячами. — По так переведених вступних переговорах і приняттю декларації української сторони, підуть наради про детальні, м. і. справу, нападу Денікіна.

ІІ. Міністр Лівицький бажає, щоби як найскорше приступити до обговорення потрібних справ і тому доджити заходів, щоб налагоджено усі потрібні формальності, а також, щоби остаточна декларація у Дипл. Micii була передана на другім з слідуючих засідань. Українцям буде залежати на досягненню порозуміння, бо під цю хвilioю находитися Україна в тяжкім положенню.

ІІ. Кноль: запевняє, що той прикрай стан, в якім находитися Україна, не стає ніякою перепеною в веденню переговорів.

Слідуюче засідання рішено скликати на суботу 15.XI.

Промова п. Міністра А. Лівицького, виголошена на засіданню в Варшаві 12.XI. 1919 р.

„Українська Дипломатична Місія до Річі Посполитої Польської презентує УНР. і являється представником того вільного українського народу, який на світанку історії словянських народів утворив своє власне життя, збудував велику Київську Державу, що займала широкі простори і з якою рахувались всі культурні держави того часу.

„Татарське лихоліття зруйнувало українську державність і на довгі роки повернуло в руїну роскішні українські села і міста, опустошило більшу частину української території.

„Відновлюючи після довголітньої перерви своє державне життя, український народ силою історичних обставин об'єднався з литовським і польським народами в одну велику Державу, яка боронила весь Захід Європи від турецьких і татарських завойовників. Але його історична короткозора політика — польського королівського правительства і фатальні помилки провідників українського народу — привели Україну в залізні обійми Московського царя, а королівському Польщі довели до злодійського поділу між трьома хижацькими державами.

„Така фатальна доля спіткала Польщу і Україну, тільки через кріаві непорозуміння між двома братніми народами, тільки через ту помилкову думку, що Україна може бути вільною без допомоги польської держави. Польща може існувати без тісного союзу з суверенною українською державою.

„Довголітньою неволею у межах „Всеросійської Тюрми народів“ польський і український народи дійшли до розуміння того, що тільки спільними силами всіх поневолених народів можна боротись проти московського рабства. І кращі провідники народних ідеалів, борці за вілью народів, не уявляли собі рішучої боротьби і остаточної перемоги інакше, як в тісному союзі польського і українського народів.

„Коли розвалилися гнилі стіни „Московської Тюрми Народів“ і спали кайдани з вільної Української землі, перший Український Парламент — Центральна Українська Рада в перший же рік свого існування одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на „царя восточного православного“ і проголосив Україну самостійною і незалежною Народною Республікою. І на протязі двох останніх років, не зважаючи на весь тягар боротьби проти російських червоних і чорних імперіялістів, український народ не зрадив своєї суверенності. Гетьманщину і німецьку окупацію терпів український народ лише до того часу, поки Гетьман по згоді з Німцями не задумав віддати Україну під владу російської держави. Всі суверенні Правителства УНР., що мінялись на протязі останніх двох років, сходились на одному непохитному принципі незалежності Української Держави.

„Бажаючи ввійти в сем'ю культурних народів і звертаючись до рідного по крові народу польського, ми сподіваємося, що Польське Правителство визнає Державну самостійність УНР. і вступить з нею в економичні договори в інтересах обох народів.

„Основуючи свою державність на етнографичнім принципі і бажаючи дійти до найскоршого порозуміння в справі кордонів з державою польською, Правителство України вважає своїм природним кордоном на півночі річку Припять. Що ж до кордону між Україною і Польщею в районі на схід від р. Західного Бугу — то остаточно такий кордон має бути принятий після роботи фаховців і затвердження на Мировій Конференції.

„Бажаючи в справах Східної Галичини дійти до широго порозуміння в інтересах обох народів, — Місія пропонує справу цю віддати на розгляд в особливу Комісію, зложену на паритетних засадах з представників Членів Місії і Членів, призначених Урядом Річі Посполитої Польської.

9. Звіт Місії. За час від 16 жовтня по 13 листопада Місія про свою роботу доносила:
VI.

До пана Голови Ради Народних Міністрів і в. о. Міністра Закордонних Справ УНР.
від

Голови Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській.

Відправка і прибуття дипломатичних кур'єрів. Відсутність доси прямого дроту між Кам'янцем і Варшавою, — вимагала від Місії посилки кур'єрів до Уряду УНР. Доси відправлені були з дипломатичною поштою, адресованою на ім'я Голови Ради Народних Міністрів: п. Гітченко — 16 жовтня, сотник Танцюрака — 30 жовтня, сотника Еренберга — 4 листопаду і чотарь 9 листопаду.

Із цих кур'єрів — тілько п. Гітченко повернувся (28-го жовтня) і привіз пошту — решта кур'єрів доси, до сьогодняшнього дня (13.XI), — не повернулась, а замість того 12-сьюго листопаду прибув новий кур'єр, сотник Стельмашенко. Така задержка кур'єрів — не відповідає їх призначенню і Місія відчуває великі від того незручності в своїй праці; цілій шерег питань великої важливості, порушених в паперах, надісланих через вище зазначеніх не повернувшихся кур'єрів, — залишається без відповіді.

„Основою державного будівництва УНР. являється правова демократія, якої метою є забезпечити всім рівним перед законом громадянам Держави майно і життя, дати їм як найширші політичні вольності і запевнити їм економічний добробут та культурний розвиток. Приймаючи за свої ті завдання державного будівництва, а до того оцінюючи як слід значіння, яке має для того ж будівництва співучасть українських громадян не української національності, УНР. признала національним меншостям, проживаючим на її території, право свободного релігійного і культурного життя. Сподіваємося, що і Високий Уряд Польщі признає на началах взаємності на території Польської Держави таке ж право української народності.

„Воєнне лихоліття і революційна доба, серед якої твориться державний устрій УНР., не дозволили їй досі довершити построєння всіх державних Установ. Зробить це Всеукраїнський Установчий Парлямент, який буде скликаний на основі всенародного виборчого права, в найближчий, відповідний до того час.

„Український Парлямент закінчить будову демократичного державного устрію, і розгляне в першу чергу складне читання аграрної реформи. Правительство України не має сумніву в тому, що земельний закон принятий Парляментом, цілком задовільнить українське трудове селянство і заспокоїть широкі кола населення Української Республіки.

„Жорстока вперта боротьба за незалежність продовжується Директорією УНР. Маючи на увазі, що і Висока Польська Держава провадить побіду війну проти російських комуністів, треба прийти до висновку, що інтереси Польщі і України в цій боротьбі являються спільними. З огляду на це, Правительство України сподівається, що польська Держава найде для себе користним заключити з Українською Республікою військову конвенцію для оборони проти російських большевиків, проти заборчих намірів російського імперіалізма. До цього необхідно додати, що зараз все українське республіканське військо об'єднано під одним верховним Командуванням і на Україні нема військових українських віddілів, які б не підлягали своєму Начальному Вождю Головному Отаманові Петлюрі.

„Широ домагаючись сталого миру і найтіснішого зближення між Польською Річчю Посполитою і УНР., ми сподіваємося, що великий польський народ в широму єднанні з вільним народом українським утворить могутню, непереможну силу, яка буде основовою ладу і спокою на Сході Європи і пишного розцвіту культури обох народів“.

Бажаний негайний поворот курієрів, а коли посланий Місією черговий куріер застримується, то бажано, на далі, аби Уряд висилає з відповідною почтою свого власного курієра.

Наслідки приватних зустріч і розмов провідників Місії з провідниками польської делегації. Попередній, V звіт Місії кінчався вказівкою на те, що припинивши офіціяльні переговори на спільній конференції, провідники Місії і польської делегації з ініціативи обох сторін, — відбували побачення, присвячені розмовам на ділові теми. Наслідком цих розмов — було те, що після кількократних обговорень справ в засіданнях Місії — представилась можливість вже 11-го листопада призначити нове засідання, перевраних 30-го жовтня засідань конференції.

Передача спорного питання про долю Східної Галичини до політично-географ. Комісії. Предметом обговорень Конференції на засіданню 11 листопаду були питання про спосіб залагодження долі непримиримих позицій, на яких стали українська Місія і польська Делегація, в справі Галичини.

Справа та гостро дісктувалась на засіданнях Місії де позначалось два напрямки — в відношенню до Галичини: цілком непримиримий (польки мають відмовитись від претензій на цілу Східну Галичину), репрезентований радниками Галичанами на чолі з п. д-ром Вітвицьким і компромісний (лінія Бартельсмі або — автономія Східної Галичини в межах польської держави і інші комбінації), — репрезентований радниками Наддніпрянцями.

В результаті кількох пострих засідань — більшість Місії стала на тому, що радники Наддніпрянці — справу вирішення долі Східної Галичини цілком передають в руки радників — Галичан, які і мають в спеціальній Комісії дійти до порozуміння з представниками польського Уряду.

Пропозиція Місії на засіданню 11-го листопада — відносно утворення спеціальної, в справі Східної Галичини Комісії — Конференцію була принята і до тої Комісії з боку Місії делеговані — Радники галичане д-р Вітвицький, д-р Горбачевський і д-р Новаківський. З боку польського — намічено кілька послів сеймових, походженням зі Східної Галичини.

Намічення точок погодження до дальнього провадження переговорів. Для намічення точок погодження до дальнього провадження переговорів — було призначено засідання Конференції не 12-го листопада.

На цьому засіданні — Голова Місії А. Лівицький виступив з програмовою промовою, що мала внести деякі формальні поправки і зробити доповнення до гостро окритикованої польською делегацією декларації Місії. Ця програмова промова має послужити основою для нової декларації від українського до польського Уряду. Промова Голови Місії була апробована на приватній нараді членів Місії і на засіданні 12-го листопада була відчитана так, як до цього долучається.

Враження і наслідки від програмової промови п. Голови Місії. Прочитана промова викликала деякі побічні питання. Про характер як цих питань, так і тих дебатів, які викликала промова — довідуємося з нариса, долученого до цього протоколу засідання.

Голова Місії А. Лівицький.

Рад. Секретар

м. Варшава.

13 листопаду 1919 р:

№ VI.

РОЗДІЛ IV.

Декларація 2-го грудня 1919 року.

1. В додатку до Декларації 2-го грудня 1919 р. і безпорадність справи з Галичиною.

При закриттю засідання 12-го падолиста, Конференція ухвалила чергове засідання мати 15-го числа, але в дійсності слідуюче засідання, помимо зазначеного на попередньому засіданню пильності справи польсько - українського порозуміння, — могло відбутись тільки 2-го грудня.

Раніш відчинення чергового засідання, Місія мала вирішити пекуче питання кордонів, знайти формулу полагодження претензій польського землеволодіння на Україні з існуючими аграрними відносинами і приписами законів.

Час від останнього засідання Конференції (12-го листопаду) до засідання слідуючого (2-го грудня) був зужиткований Місією на важку працю в своєму осередкові і по за Місією.

Перш всього, з порозумінням в особливій Комісії радників Наддністрянців з польськими сеймовими колами в справі долі Сх. Галичини - нічого не виходило. Радники Наддністрянці домагались від польських політичних діячів примушенння польського Уряду відступити від Сх. Галичини. Польські політичні кола (члени польської партії соціалістичної людовці і деякі ще окремі особи), як що в принципі і признавали право Сх. Галичини на самостійність, то практично-або не хотіли в цьому напрямкові впливати на свій Уряд або такого впливу не мали.

В самій Місії по питанням кордонів і в справі формулі полагодження аграрного питання — не було єдності. Спричинилося до цього те, що директиви Уряду, які Голова Місії одержав був вигляді копії таємної постанови Ради Народних Міністрів, не давали ясної вказівки, як далеко могла піти Місія, в переговорах з поляками, на уступки.

2. Рішуча позиція польського Уряду і подоріж Голови Місії на Україну. Доки йшли в самій Місії дебати про можливість уступок польській стороні в питаннях про Сх. Галичину (справа кордонів по інших місцевостях — так гостро, як справа Галичини — не стояла) та в справі аграрній, а коли можливо, то в якій мірі, — польський Уряд почав домагатися від Місії закінчення справи з Декларацією. В рішучій формі представники польської Делегації вимагали подачі приємлемої для них Декларації негайні. При дальньому відкладенню справи, попереджували ті представники, перебування Місії в Варшаві робилось безпредметовим. До подачі Декларації польський Уряд припинив був видачу віз на в'їзд і виїзд по українським пашпортах та дав виразно зрозуміти, що той транзіт грошевих знаків УНР., який саме тоді налагоджувався через Польщу з Германії, не буде допущений Польщею.

Ці, скеровані супроти УНР., заходи, — Делегації поясняли перед Місією тим, що консервативна частина і польського Сейму, і польського суспільства — вимагає від Уряду ясної і рішучої політики відносно УНР.. Неприхильні виступи до української справи, які при відносних нагодах позволяли собі в соймі та пресі народові демократи і інші національності польські — свідчили, що справді проти українства ведеться в польських колах ворожа акція, направлена до розриву з українцями.

В той же час з України від членів Уряду отримувались відомості, які ясно говорили про те, що становище, утворене зрадою Галицького Командування, — оберталось вже в справжню катастрофу. З огляду на це, Голова Місії в супереч бажанням польського Уряду і згідно з постановою Місії, раніш подачі нової Декларації, вийхав 27-го листопаду на Україну. Метою поїздки було зорієнтуватися — на скільки необхідно було в політичних інтересах України йти на важкі уступки польській стороні.

По дорозі з А. Лівицьким поляки вступали в розмови: так провожатий вагону запитав, чому він „чогось“ не хоче підписати, що від цього, як говорять, було б дуже добре українцям, а так буде зло... Теж саме говорили подорожні офіцери армії польської — словом поінформованість в політиці польського Уряду що до України серед усіх кол польського громадянства була ідеальною.

3. Наради Голови Місії з членами Директорії Ф. Швецем і А. Макаренком та членами партії соціалістів-революціонерів.

П. Макаренко, — вийхав був тоді за кордон України. Ознайомившись з основними точками домагань польської сторони, член Директорії п. Швець висловився за необхідність негайної подачі приємливої для польського уряду Декларації *).

По прибуттю Голови Місії до Тарнополя, він побачив де кого з членів Правительства, урядсвців, військових, — всі вони разом жалілися на поляків, що останні хотять всіх конфінувати, що все одібрали, навіть власне майно, що поводяться з ними як большевики і т. д. Тут же він довідався про проскурівську катастрофу та про од'їзд Головного Отамана й членів Правительства на північ до Староконстантинова.

Далі, в Тарнополі — Голова Місії зустрівся з кількома діячами партії соціалістів-революціонерів, що працювали в той час на відповідальних Державних становищах, а саме: Міністра Земельних Справ М. Ковалевського, Товариша Міністра Внутрішн. Справ П. Христюка, Головного Державного Інспектора В. Кедровського, Головного Інтенданта А. Степаненка, п. Чисника і других есерів. Користаючись нагодою, Голова Місії скликав нараду з цих діячів. На нараді Голова Місії ознайомив згаданих діячів з засадами бажаної польському Урядові Декларації. Присутні на нараді особи висловились за те, що інтереси моменту вимагають конечного і негайного підписання Декларації, хоч би і ціною порушення партійних принципів **) ***). Протоколу наради не підписав тільки п. Часник, бо, як заявили самі ж його товариші по партії, на цей час був відсутнім і грав в „дев'ятку“ в одному з притонів, будучи страшенно заксханий в цю гру і гроші, які він, по словам других, завжди вигравав, а матеріальним цінностям з окрема надавав величезне значіння.

Осягнувши такі наслідки із своїх зустрічів з представниками найбільш крайньої в соціальних вимогах партії і маючи на увазі непевність дальншого шляху при відшукуванню місця перебування Уряду, Голова Місії вернувся назад до Варшави, а по дорозі знову був у члена Директорії п. Швеця. Голова Місії ознайомив члена Директорії з ухвалою тарнопольської наради, після чого п. Швець приєднався до висновків наради і підписав протокол цієї останньої. Рівночасно з цим Голова Місії у Львові бачився з Товарищем Міністра Закордонних Справ д-ром Старосольським, з відомим письменником В. Дороженком і знову з М. Ковалевським. Всі вони разом, після ознайомлення з вимогами по-

*) **) УІ-ий звіт Української Дипломатичної Місії 3.XII. 1919 р. ч. 390.

***) Ще раніше Міністр Земельних Справ М. Ковалевський, будучи присутнім у Варшаві на засіданні Місії, на якому обговорювалось питання порозуміння з польською Делегацією в аграрній справі, — заявив: „В справі аграрній Уряд готовий зробити певні уступки і для цього, в разі потреби, не зупиниться перед змінами в кабінеті Міністрів“. (Протокол засідання Місії 16.XI. 1919 р.)

ляків' та проектом Декларації, домагалися безпроволочно підписати Декларацію і подати на руки польському Урядові і в підтвердження цього, як твердить А. Лівицький, приложили й свої руки до протоколу тарнопольської наради *).

Зі Львова А. Лівицький від'їхав до Krakova, щоб побачити другого члена Директорії А. Макаренка. Але ще дорогою довідався, що А. Макаренко вже виїхав з Krakova за кордон. Через це голова Mісії направився до Варшави. І знову в дорозі довідався, що член Директорії є ще в Krakovі. Прибувши до Krakova, Голова Mісії дійсно застав там члена Директорії, котрого й ознайомив з загальною ситуацією, з характером ультимативних польських вимог та проектом нової Декларації. Член Директорії А. Макаренко, вислухавши доклад Голови Mісії, домагався негайного подання цієї Декларації. Тоді А. Лівицький попросив підписати протокол тарнопольської наради. А. Макаренко відповів, що йому, „як Верховній Владі незручно і не випадає підписувати протокол нарівні з іншими, — я Вам пришлю окремого листа, де будуть зазначені мої домагання до Вас. Позичте мені пять тисяч марок польських“.

З огляду на те, що в п. Лівицького в цей час не було своїх власних грошей, а були тільки скарбові, то останній попрохав росписку про одержання вищеної суми. Росписку було видано на візитовій картці члена Директорії, яка до цього часу зберігається у п. Лівицького. І на цьому, попрощавшись, розійшлися: Голова Mісії від'їхав до Варшави, а член Директорії з часом від'їхав до Відня.

Даремно А. Лівицький чекав обіцяного листа від члена Директорії. Листа такого А. Макаренко не переслав, як також і скарбових грошей до цього часу нє заплатив...

4. Або Декларація, або розрив Доки Голова Mісії був по за Варшавою, польський польсько - українських стосунків. Уряд з побільшеною енергією домагався доведення Mісія готове нову Декларацію. польсько - українських стосунків, або до акта згоди між УНР. і РПП., або до формального між ними розриву. При тих своїх домаганнях польський Уряд зазначав, що не маючи з боку УНР. цілком певного дипломатичного акта, який би свідчив про певне полагодження суперечних польсько - українських питань, — Уряд Польщі не може наражатися на несподіванки, сполучені з тогочасним становищем української влади та держави. Не може також робити при цьому якісь добросусідські послуги, пропускаючи через свою територію українських громадян, чи дозволяючи їм осідати в Польщі, а також — продовжувати на далі вже кілька разів поновлення тимчасового завішення зброй.

Відомості, які тимчасом надходили до Mісії про становище Уряду українського та українського війська, — показували Mісії, що справи з Декларацією далі відкладувати не має зможи. Mісія, на підставі первісної своєї Декларації від 28-го жовтня і промови Голови Mісії, на засіданні Конференції 12 листопада, а також тих формул, які були заявлені Головою польської Делегації, як єдину приємлемі, — виробила текст цієї нової декларації:

ПРОЕКТ ДЕКЛЯРАЦІЇ

Української Дипломатичної Mісії в Річі Посполитій Польській.

До Уряду Річі Посполитої Польської.

„Від імені Уряду Української Народної Республіки, якої її представники, Українська Дипломатична Mісія в Річі Посполитій Польській заявляє слідує:

*) П Р О Т О К О Л .

Після докладу Голови Дипломатичної Mісії у Варшаві п. Лівицького про згоду Польського Уряду підписати мирний договір з Урядом Директорії й допомагати матеріально та підтримувати дипломатично під умовою підписання декларації в Варшаві з установленим граници по Зброчу й Стири, — нарада обміркувала основи підписання договору, а члени Директорії Макаренко й Швець висловили думку, до якої приєдналися члени наради, що хоч умови й тяжкі, але скрутне становище Держави вимагає найскоршого підписання українсько-польського договору згідно докладу Лівицького. Протокол цей опублікованню ні в якому разі не підлягає.

Підписи:

„Український народ на протязі цілого ряду віків боровся за своє право на вільне національне життя, боронив політичну незалежність і самостійність, утвореної ним Держави.

„На протязі цих віків — були історичні менти, коли під впливом складних економично-соціальних причин український народ, часово, губив свою незалежність та самостійність, але ніколи, як то свідчить його многовікова історія, від тої незалежності та самостійності український народ не зрікався.

„Кожен раз по довгих роках політичного поневолення живі народні сили здіймали боротьбу за національне визволення і сини своєю кровью покутували політичні гріхи батьків та розбивали огидні кайдани неволі, накинутої чужинцями.

„От і тепер, разом з іншими поневоленими народами бувшої Російської Держави, український народ повстав проти московського поневолення. Коли спільними зусиллями тих народів розвалились гнилі стіни „Московської Тюрми Народів“ — перший Український Народний Парламент Центральна Рада, в перший же рік свого існування, — одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на „царя восточного православного“ і проголосив Україну самостійною і незалежною Народньою Республікою.

„За самостійність і незалежність тої Республіки — український народ на протязі двох останніх років провадить невпинну боротьбу з російськими імперіялістами, з якого б лагеру вони б не походили.

„Провадячи ту кріаву і тяжку боротьбу, УНР. одночасно прагне навязати добросусідські стосунки з усіма культурними Державами, а передовсім з тими, котрі з нею межують, з котрими Україну лучать історично-соціальні і економичні взаємини, — в першу чергу з Річчю Посполитою Польською.

„Згідно з тим своїм бажанням, український Уряд декларує:

1) Що територія УНР. має бути установлена, виходячи з етнографичних, економичних і стратегичних міркувань, а також сучасного політичного становища, — з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по ріці Дністр і від Дністра на північ і захід по старому кордону, який лежав між бувшою Австро-Венгерською та бувшою Російською Імперіями. Кордон Української Держави на території бувшої Російської Імперії має пройти на схід від ріки Західного Бугу, однаке остаточне установлення лінії кордону на західно-північній Волині залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Парижі. Далі на півночі, сході і півдні кордон буде встановлено після опанування відповідних частин території українським військом і відповідних переговорів з заінтересованими Державами.

2) Національно-культурні права, які Уряд УНР. забезпечує на території України громадянам польської національності, — повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності української і на відверот. Політичне становище Східної Галичини — розвязується Польським Урядом в порозумінню з представниками українського народу, мешкаючого в тій провінції.

3) Остаточне вирішення складного земельного питання в напрямку справедливости і заспокоєння широких народних мас — буде переведено через Всеукраїнський Уставодавчий Парламент, обраний на підставі загального, демократичного, без ріжниці національності, для всіх рівного права виборчого і таємного голосування. На час від менту заключення і підписання між Україною й Польщею умов згоди і до скликання Уставодавчого Парламенту, — юридичне положення землевласників польської національності на Україні регулюється на підставі осібного погодження між Українським і Польським Урядами.

4) В справах економично-торговельних УНР. бажає навязати як найтісніші стосунки з Річчю Посполитою Польською на підставах взаємності і обміну послугами в обсягу транзіту через свої території.

„В свою чергу Уряд УНР. від Уряду Річі Посполитої Польської жадає:

1) Признання УНР. незалежною самостійною Державою, підтримання змагань УНР. до того перед третими Державами і заключення необхідних договорів і конвенцій — поперед всього військового, торговельного і конзульського характеру.

2) Для ліквідації наслідків попередніх непорозумінь і скріплення сприятливої атмосфери взаємного довірря — доброзичливого і скорого вирішення долі тих осіб української національності, які з політичних причин конфіновані, інтерновані польським Урядом, чи знаходяться під арештами або ув'язнені.

3) Допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з ворогами — зброєю, набоями, амуніцією, військовим одягом і взагалі військовим майном в розмірах, які будуть определені окремою згодою українського і польського Урядів.

4) Відкриття дійсного і скорого транзіту з третих Держав через Польщу на Україну полонених українських вояків, належних Україні грошевих знаків, військового знаряддя, одягу і всякого військового майна та матеріалів.

„Подаючи до відома Уряду Річі Посполитої Польської повищу Декларацію, Уряд УНР. вважає, що Декларація ця стане основою для навязання братніх і добросусідських стосунків між обома народами.

За Уряд Української Народної Республіки Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитії Польській.

ПОПРАВКИ ДО ПУНКТІВ ДЕКЛЯРАЦІЇ.

До пункту I.

Вар'янт 1.

„Що територія УНР. має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру, а від Дністра по річці Збруч і далі на захід по старому кордону, який лежав між бувшою Австро-Венгерською Імперією та бувшою Російською Імперією. Кордон Украйнської Держави на території бувшої Російської Імперії має пройти на схід від ріки Західного Бугу, однак остаточне уstanовлення лінії кордону на західно-північній Волині залежатиме від і так далі.

Вар'янт 2, запропонований з боку Польської Делегації.

„Що територія УНР. має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею й Україною по річці Збручу. Далі *) (кордон УНР. на території бувшої Російської Імперії має пройти на західно-північній Волині і остаточне вирішення кордону залежатиме і т. д.)

*) по бувшому сухопутному кордону між бувшими Австрійською і Російською Імперіями до річки Стирі. Ця остання лінія кордону, що стосується до поділу земель бувшої Російської Імперії, — залежить від вирішення Мирової Конференції в Паризьку.

Вар'янт 3, запропонований Радниками - Галичанами.

„Що територія УНР. має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра по річці Збруч, що відділює територію УНР. від Східної Галичини, яка відповідно рішенню Мирової Конференції в Паризьку остається на 25 літ під управою Річі Польської Посполитої, даліше — на північний захід по старому кордону, який проходив між бувшою Австро-Венгерською Імперією і бувшою Російською Імперією. Кордон УНР. на території бувшої Росії має пройти на схід від ріки Західного Бугу, однак остаточне уstanовлення лінії кордону на західно-північній Волині залежатиме і т. д.

До пункту 2.

Вар'янт 1.

„Права, які Уряд УНР. забезпечує на території України громадянам польської національності, — повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності української і — на відворот, а саме — в місцевостях на Холмщині, Підляшшю і частині Волині.

Вар'янт 2.

„Національно-культурні права, які Уряд УНР. забезпечує на території України громадянам польської національності, — повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності української і — на відворот. Політичне становище Східної Галичини, що перебуває в межах Польської Держави згідно постанові Мирової Конференції в Парижі, — розв'язується Польським Урядом з представниками українського народу, мешкаючого в тій провінції.

Вар'янт 3.

„Відповідає вар'янтові 2 з зміною останнього уступу, а саме: політичне становище Східної Галичини розв'язується польським Урядом в порозумінню з представниками населення, замешкалого в тій провінції”.

5. Ультимативні поправки польського Уряду в справі кордону по річці Збручу. Розбиття голосів Місії при ухвалі проекту Декларації.

Необхідність гарантування від нової можливості зворота і цієї Декларації — вимагала від Місії попереднього погодження з польською стороною що до тексту тої Декларації. Нова Декларація була складена в напрямку обходу дражливих питань про кордони.

Як вже було зазначено, Радники Наддністрянці ні до чого сталого і погоджуючого не могли договоритися з сеймовими і політичними польськими колами в справі Галичини. Непримиримість позиції Радників Наддністрянців вибивала з під ніг Радників Наддністрянців можливість говорити з Делегацією про те чи інше компромісове вирішення долі Галичини. Польська Делегація, не бачучи в становищі занятому Радниками Наддніпрянцями до жадного, з боку останніх, бажання знайти задовільняючий обидві сторони компроміс, — і себе вважала в праві стояти на незмінній своїй попередній позиції: виключення Сх. Галичини з поля польсько - українських переговорів. Невмоляма логіка річей заганяла Радників Наддністрянців в тісний кут, а саме: Галичина окупована Польщею по праву війни, УНР. безсила одібрати збройно у Польщі ту українську провінцію, а сторонні впливи — або байдужі Україні, або ворожі їй, одже значить — коли не погодження, то або розрив, якого Місія мусіла уникати, або погодження на вимогу сильнішого і того, у кого шукають, а не на вимогу того, хто слабший і хто шукає згоди.

Згоджуючись під натиском конечних необхідностей на кордон по лінії річки Збруч, Декларація старалась принаймі уникнути назви межуючих по тій річці Держав. Однак до виробленого Місією текста нової Декларації — представники польського Уряду заходали ультимативно внесення додатку, що кордон по Збручу йде „між Польщею і Україною”.

Не вважаючи на зроблені Місією заяви, що Декларація може бути принята польським Урядом тільки в вищеведений редакції пункта 1-го, — Місії перед погрозою свого розбиття (Радники Наддністрянці погрожували виходом з Місії), старалась все ж знайти кілька компромісних формул до п.п. 1-го і 2-го вже уложеного проекту Декларації. Ці компромісові формули — були відкинені представниками польської Делегації. Остання непохитно стояла тільки на запропонованій нею поправці.

Проект Декларації з ультимативними поправками польської Делегації був поставлений на пробне голосування і викликав розбиття голосів. Та як по акредітиву всі документи дипломатичного характеру, що могли виходити від Місії, повинні були бути

підписаними всіма членами Місії, то на ґрунті ухвали остаточного проекту Декларації в Місії зазначався розкол, а саме Радники Наддністрянці були проти приняття проекта, а з Наддніпрянців іх підтримував Радник п. Мшанецький.

6. Події на Україні та ознаки приближення розриву з Польщею. Події тимчасом на Україні розвивались в прикрому і просто катастрофальному напрямкові.

1-го грудня до Місії прибули від Уряду куріери - чотарі Зелінський та Бондаренко.

Привезені ними листи Прем'єр-Міністра п. Мазепи стверджували, що важке становище українського Уряду і війська — тільки що далі, то все погіршується ³⁾). Кождої го-

У. Н. Р.

Голова Ради
Народних Міністрів.
27-го листопада 1919 р.
м. Ст.-Константинів.

Шановний Андрій Миколаєвич!

Коли б валки М-ва Фінансів і Військ. М-ва заїхали на Гусячину, то домагайтесь, щоб майно не попало у власність поляків, а залишилось би нашим.
Всього кращого. Ви не можете собі уявити, яке жале зараз житя незавидне.
Але духом не треба падати, бо все одно наша візьме.

„Із Войтовців до Вас виїхало не мало людей, які повинні Вас поінформувати про наше сучасне становище. Становище утворилося тяжке, я не думав що так може бути. Неправдива помилка була зроблена тим, що потяги Гол. Отамана і Уряду поїхали в останній момент на Чорний Острів, а не на Ст. - Константинів. Поводом для цього було заворушення селян в Пашківській волості по дорозі од Гречан до Ст.-Константинова. В наслідок всього цього ми примушені були кинути на ст. Войтовці свої потяги і переїхати до Ст.-Константинова.

„Найгірше те, що ми розгубили Військове Міністерство і Міністерство Фінансів, які залишилися з майном і персон. складом в Гречанах. Є відомості, що ці дві валки поїхали в останній момент до Ярмолинець і далі або до Гусятина, або до Кам'янця. З потягом Військ. М-ва залишився Сальський і Петрів.

„Чарноцький із Чорного Острова виїхав, не повідомивши про це нікого із нас, до Волочиська і більше не вертався. На другий день до Войтєвця приїхав його старшина, який давав лише про те, аби наше майно перейшло до рук поляків, при чому зазначав, що майно має перейти в повне розпорядження польської влади. З Чарноцьким за день перед цим говорили, що поляки зайдуть всю лінію Кам'янець - Проскурів, а що наше військо стане в районі між Проскурівом та Ст.-Константиновом. Але Чарноцький виїхав, залишивши листа на ім'я Гол. Отамана, що польські війська по наказу Командування мусять відступити за Збруч.

„Одже ясно для нас, що політика Пілсудського — це єдно, а політика місцевого командування — це друге. Так було всюди, так є тут тепер і так буде далі. Не дивлячись на дуже тяжке становище, хочемо піти на сміливий крок — наступу на Схід, відповідно реорганізувавши армію. Говорю про район Бердичів і Йому сусідні. Успіх нашої справи тут залежатиме од наших взаємовідносин з б-и і почасти з поляками. Певних даних про можливість нормальних взаємовідносин ні з тими ні з другими ми не маємо. І коли тут нам не вдастся досягнути позитивних результатів, то очевидно станемо перед необхідністю ліквідації всього нашого державного апарату.

„Що до польського фронту, то нам конче необхідно: 1) знати відношення до нас Польщі в даний момент після всіх перетурбаций, 2) в разі позитивного до нас відношення, домагатися, аби за всюку ціну — а) перевезти з початку не більше 1 міліярда гривень з Б. в пункт, який Вам можна указати потім; б) негайно перевезти із Кам'янця 150 міл. карб., що перед нашим виїздом одержані із Румунії з літака, що сів в районі Хотина. с) продати нам цегайно тис. 2-3 рушниць і не менше 200 тис. набоїв (Чорнєцький казав, що якраз таку кількість він привіз з собою, але ми нічого не отримали).

„З'окрема необхідно, щоб в районі Шепетівки вартові пости польські не затримували і не обезброявали наших козаків, а затримуючи, направ-

дини і Уряд, і рештки війська могли потрібувати або місця куди вони могли б одійти під заслону від насідаючого ророга, або ризикували попасті в руки того останнього.

На передодні — військовий Референт Місії полковник Данильчук доніс Місії, що польське військове командування відмовляється поновляти вже в четвертий раз умови про завішення зброї і питав — в якому напрямкові мають виїздити з Польщі старшини української армії, що були прислані до Варшави від українського командування для зв'язку. Перерва в завішеню на далі зброї могла легко перейти, з часом, в наступ польських військ проти тих решток української армії, що під натиском денікінців як раз саме відступали в напрямку до польських позицій та польського кордону. В цей самий час в самій Місії наспів певний крізіс, що виявляв допущені при самій організації Місії неправильності на грунті фіктивного, під оглядом правнодержавним, сполучення наддністрянської України з Україною наддніпрянською.

7. Приняття декларації. Декларація перед судом представників по- зою, стояла ділема: або рвати в найбільш неодповідну літичних напрямків громадянства. хвилю відносин з Польщею, або підписувати остаточно вже вироблену Декларацію. Трагичнішого вже становища не було.

З уваги на виключно грізну ситуацію, в якій опинилася українська Держава, частина Місії — в особах Голови Місії А. Лівицького і Радників — Л. Михайлова, Б. Ржепець-

ляли би їх до нашої комендатури тилу в Ст.-Константинові. Домагайтися, щоб затриманих вже козаків і взяту у них зброю нам було негайно повернуто. Необхідно, аби поляки для провоза нашого майна ешалонами через Шепетівку допомогли нам паротягами і дровами. Що до району Шепетівка, то це все вимоги нашого штаба дієвої армії.

„Ми зараз майже без грошей. В скарбниці маємо всього десяток міліонів карб. Через це фінанси можемо поправити лише транзітом своїх гривень через Польщу. Коли цього не можна буде зробити, то виходу я не бачу. Мартос і Шадлун залишились в Букарешті і де вони зараз — не знаємо.

„Одрина помер, а Вас теж нема. І от в такий катастрофічний момент мушу щось робити, не маючи кі одного солідного співробітника серед міністрів.

„Після виїзду із Київа, наша Республіка і я особисто нічого подібного не переживали.

„Надій не великі на перспективи. Гроші нема і скоро їх не може бути. Армія небоєздатня, зтомлена, гола й боса. Спочти не дає ворог, а одягнуті не маємо змоги за браком коштів. Все ж віри не тратимо в успіх своєї справи, принаймі поки не випробуємо останньої можливості — необхідно і можливого контакту з б-и.

„Я особисто вірю в тимчасовість нашого скрутного становища через те, що загальна ситуація на Україні і в цілій Росії така, що дуже швидко Денікіна не буде і коли нас не буде, то знову на Україні запанує большевізм. Думаю, що це не в інтересах Польщі, не в інтересах всіх молодих республик бувшої Росії і не в інтересах також Антанти. Мені здається, що через який місяць повинен бути рішучий перелом в Європі що до вирішення питання бувшої Росії на нашу користь.

„Мусимо тому триматися за всяку ціну, як би це не було тяжко, аби дотягти до того момента, коли зразу ситуація зміниться в наш бік. Зважаючи на все це, я знаю, що Польща повинна бути зацікавлена існуванням України і вона повинна вже тепер не грati двуличної ролі, а явно стати на шлях kontaktu з нами. В противному разі Польща безперечно пожне те, що сіє.

„Переконайте Пілсудського, що наш можливий контакт військовий з б-и пічим не загрожує Польщі, бо чую і передбачаю, що Денікін певне домагається стика своїх військ з військом польським в районі Бердичів — Шепетівка і допускаю, що це може бути. Сліпа буржуазія далі ніколи не бачить свого носа і тому здатия на самі короткозорі кроки.

„Вам слід залишатися у Варшаві, бо кожний тиждень може дати нам нову ситуацію. Потім ми зразу одірвані од всього світа і хіба з Вами можемо більш-меньш регулярно підтримувати зносини. Пришліт негайно кур'єра до нас і поінформуйте наші Місії — в цім вам допоможе Старосольський, який виїде до Вас.

„Направляємося на конях із Ст.-Константинова на схід завтра. Весь міністерський апарат має не більше 30-ти чоловік — майно іде на 10 підводах, а люде ідуть пішки. На чолі обозу — Пляївода.

„Сім. Вас. не падає духом, але помітний вплив осаулів, що його оточують: чується хитання що до можливості виходу із теперішнього становища. При таких умовах надзвичайно важко провадити якусь роботу.

„Пишіть, інформуйте і швидче допомагайте з усіх боків.

Ваш І. Мазепа,

кого та П. Понятенка — ухвалила супроти радника П. Мшанецького Декларацію підписати, щоб тим самим для Уряду УНР. була змога опертися на союзну допомогу Польщі.

Радник Мшанецький заявив при цьому своє мотивовання проти підпису Декларації — протест і вініс пізніше подання про вихід з Місії. В його протесті читаємо:

„До протоколу засідання від 28 падолиста 1919 р. Української Дипломатичної Місії до Річі Посполитої Польської в Варшаві

Радника тієїж Місії Мшанецького

З А Я В А.

„Мотиви, завдяки яким я голосував проти подачі польському Урядові декларації негайно, слідуючі: 1) Немає остаточних директив Уряду, за якими поїхав п. міністр (по питанню про Східну Галичину, а також земельну справу), 2) димісія польського кабінету, 3) перерва засідання сейму, 4) вирішення Найвищою Радою в Паризі справи Східної Галичини. Це ті мотиви, по яким я голосував проти негайної подачі декларації і радив відкласти подачу її до повороту міністра п. Лівицького. Що ж до самого змісту декларації, то я гадаю подачу такої декларації неможливо по слідуючим мотивам: 1) декларація в пункті, де говориться про кордон, значно відступає від директив нашого Уряду. 2) Що ж до пункту декларації, де говориться про Галичину, то вважаю його цілковито шкідливим для загально-української справи і нічим не викликаним для поліпшення нашої ситуації. Рішенням Мирової Конференції утворено із Східної Галичини півсуверенну державу українську; коли буде зложена заява про Східну Галичину того змісту, як пропонується в декларації, то згадане рішення Мирової Конференції може бути анульованим, і знищений буде (зав'язок) вже дійсний завязок української державності, який твориться волею і під гарантією Союза Народів. 3) Пункт про земельне питання уважаю неможливим до приняття не лише через те, що цей пункт розходиться з директивами Уряду по цьому питанню, але також боюся, що такий пункт в нашій декларації дасть тільки лишній козирь в руки агітаторам серед нашого селянства в Україні, а навіть остаточно здискредитує усю українську ідею в очах українських мас (головно селянства), які ведуть повстання проти денікінців.

„Маючи на увазі все вищезазначене, висловлююсь проти такої декларації і проти негайної її подачі також ще і по тим мотивам, що не був достаточно поінформований, як дивляться офіційні польські кола на нашу справу, не був делегований нашою місією ні на одне засідання спільне з поляками, і не можу з'ясувати собі, чого так нагло нам поставили поляки такі тяжкі умови. Тіж інформації, які я отримав з посеред польських кругів поза місією (сфер переважно соціалістичних), потім останні події у нас на фронті, діаметрально протилежні повідомлення курієрів, які приїздили від нашого Уряду, поставили мене в таке становище, що я нікому можливим згодитися ані зі змістом декларації, ані з негайною подачею її і гадаю, що з подачею декларації взагалі можна заждати до повороту п. Міністра Лівицького і до вияснення ситуації, яка склалась в Польщі завдяки міністерському крізисові. Згідно з зазначеними доводами проект декларації, складений п. радником Понятенком, не вважаю можливим підписати.

Петро Мшанецький“.

Однак, раніш ніж підписати Декларацію, що мала опреділяти собою характер майбутніх відносин між Україною та Польщею, — Місія вважала за конечне віддати її на суд репрезентантів політичних напрямків українського громадянства. З цією метою — Місією 2-го грудня в день, була скликана нарада з перебуваючих на той час у Варшаві представників різних громадських напрямків та політичних партій. Хто був на нараді і як політичне громадянство поставилося до проекту Декларації побачимо з отцього протоколу:

„ПРОТОКОЛ

політичної наради, скликаної п. Головою Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській у Варшаві.

„Засідання розпочалося в годині 2-ї хвилини 40 другого дня грудня 1919 р. в помешканню Української Дипломатичної Місії (Варшава, Алея Руж № 6).

„На засіданні були присутні: 1. Голова Української Дипломатичної Місії в Польщі, Міністр Юстиції і Керуючий Міністерством Закордонних Справ УНР. Андрій Лівицький.

2. Перший Заступник Голови Укр. Диплом. Місії в Польщі — Леонід Михайлів.

3. Політичн. Радн. Місії і Секретарь Прокіп Понятенко.

4. Політичний Радник Місії Борис Рженецький.

5. Політичний Радник Місії Петро Мішанецький.

6. Міністр Земельн. Справ п. Микола Ковалевський (упср).

7. Товариш Міністра Внутр. Справ. п. П. Христюк (упср).

8. п. Радіон Матухно (упср).

9. Товариш Міністра Закор. Справ п. д-р Володимир Старосольський (усдрп).

10. Радник Міністерства Закорд. Справ. УНР. п. Нечайєвський (усдрп).

11. п. Михайло Ереміїв (усдрп).

12. п. Тиміш Олесюк (усдрп).

13. Громадський діяч і публіцист Олександер Ковалевський (упир).

14. п. Дмитро Курило (упнр).

15. Громадська діячка і публіцист. Член Місії Українського Червоного Хреста пані Софія Русова (упсф).

16. Громадська діячка і публіцист., Член Місії Українського Червоного Хреста пані Людмила Старицька-Черняхівська (упсф).

17. п. Сергій Шемег (у. п. Хліборобів Демократів).

18. п. Клім Павлюк (Союз Української Державності).

19. Осаул Головного Отамана п. В. Бень.

20. п. Полковник Олекса Данильчук.

21. п. Полковник Козинців.

22. п. Осаул Гомзін.

23. Бувший Міністр Шляхів Юрій Коллард (упсс).

24. п. Всеволод Дмитрійв.

25. п. В. Тулюпа.

26. п. С. Назаренко.

27. п. Іван Йоножарський.

Секретарють п.п. Тиміш Олесюк та Іван Йоножарський.

„Pan Лівицький, відчиняючи засідання коротко зазначає ціль, з якою скликана нарада ця. Українська Місія зараз стоїть перед підписанням Декларації до Польського Уряду. Умови, які зазначені в Декларації, надзвичайно тяжкі для українського народу, умови складені під прессією польської сторони і формуловка пунктів Декларації вже змінена бути не може. Однак політичне та військове положення України тепер остатньки трудне, що підписання такої Декларації являється єдиним порятунком. Місія має потрібні на це повновласті від Уряду українського, аби підписати і найтяжчі умови, однак перед таким рішучим кроком вважає необхідним мати моральну піддержку з боку українського громадянства. Одже, Декларація, на підставі якої мають вестися дальші переговори з Польщею, буде предложена зібранню на обговорення і думки висловлені тут будуть Місією приняті на увагу.

„Пан Понятенко оголошує текст Декларації Української Місії до Польського Уряду, на підставі якої мають вестися переговори.

„Пан Лівицький зазначає, що вирази що до кордону на північному заході України, сформульовані під натиском поляків, які домагаються лінії ріки Стирі, одже територія Західної Волині, Холмщини та Підляшша лишається під польським пануванням. Це для України тяжка втрата, але положення зараз наше остільки катастрофичне, що ми мусимо на все згодитись. Наслідком підписання цієї Декларації була би можливість в повітах, окупованих поляками на схід від Стирі, встановити наразі мішану українсько-польську адміністрацію, а також перевести мобілізацію і сформувати військо, окрім цього можна було би дістати допомогу амуніцією. Це був би вихід із сучасного положення. Загалом, що до змін в тексті Декларації, то навіть стилістичні вже не можуть бути зроблені. Кожна хвилина задержання в підписанню Декларації приносить для нас тяжкі умови. Представники українського громадянства і Уряду, з якими довелося побачитися під час останньої подорожі до Волочиська, знаючи положення України, всі настоюють на негайному підписанню Декларації, що єдине лише може врятувати українську справу. Одже, або ми приймемо і підпишемо Декларацію без змін, або зовсім її відкинемо.

„Пані Русова (українська партія соціял-федералістів). Положення України зараз таке, що для врятування її треба йти на найтяжчі навіть умови. Таким рятунком була би військова допомога з боку Польщі, що має статися в наслідок переговорів на основі предложені Декларації. Ніякий кращий договір зараз для нас неможливий, одже які б тяжкі умови нам не прийшлося підписати, ми мусимо то зробити. Зрештою, такі чи інші наслідки договорів завсігди залежать від взаємовідносин реальних сил. Від нас самих, від нашої національно-державної праці залежить зробити в будущому ці умови найлекшими. Нарід, що вірить в свої сили, ніяких умов не побоїться. Одже сміло йдім на зустріч майбутньому. Власне кажучи, в предложені Декларації єсть два дражливих питання. Перше—це питання про Галичину. Тут в висловах Декларації нема нічого, що могло би бути образливим та шкідливим для Галичини. Справді, після минулих подій—навряд чи може Уряд український мати формальні права на Галичину. Галичина окупована польським військом, а політичною основою її дальшого існування являється Статут, вироблений в Паризі Антантою. Таким чином, будучина Галичини загварантована міжнародним актом і Декларація зашкодити їй не може. Друге питання — земельне, до якого всі, хто дивиться на справу очима дійсності, мусить признати, що єдиним компетентним органом, в якому воно може бути розвязане, являється Всеукраїнський Парлямент. Це іменно і зазначено в Декларації в стосунку до земель поміщиків-поляків. Одже порушення інтересів народніх мас — тут зовсім нема. Ми стоїмо за підписання всякої умови, бо переконані, що єдина угода з нашим найменшим ворогом врятує справу.

„Пан Шемет (партия хліборобів-демократів). Необхідно все ж таки до тексту Декларації зробити де-які поправки та додатки, а іменно: в справі інтернованих. Зараз підписаний договір поміж Польщею та Німеччиною і одним із перших основних пунктів сего договору — являються пункти що до повної амністії і звільнення всіх повстанців з Горного Шлезку. Табори польські переповнені нині інтернованими та полоненими українцями—Галичанами та Придніпрянцями. Домагання повної амністії і для всіх політично - оскаржених українців мусить бути зазначено в Декларації. Але це деталь. Що до Декларації в цілому, то партія хліборобів - демократів ще рік тому назад розуміла, що вести війну на кілька фронтів Україна не може, особливо при тій соціально-державній політиці, яку провадить сучасний Уряд. Партия хліборобів - демократів нераз вказувала на помилки, які робив Уряд, але без всяких наслідків. Хибна політика Українського Уряду довела Україну до сучасного катастрофичного положення, і нам зараз нічого не зостається, як підписати умови, які б вони не були. Наслідки договору залежать цілком від сили, яку

ми будемо проявляти в будучому і ще й гірші умови ми могли би підписати, аби в будучині мати силу. Поскільки ці умови дають нам можливість сі сили набути, — їх треба підписати. Більшевики в Берестю підписали найтяжчі умови і осягнули мир, який дав їм можливість зібрати сили і обернути Берестейський договір в шматок паперу. В кінці промовець зазначає, що, хоч говорячи вищезазначене, він не виступає офіційним представником партії, але певен, що думки висловлені ним, поділяють всі члени партії.

„Заст. Голови Місії п. Михайлів дає пояснення п. Шемету що до пункту про положення українських полонених та інтернованих, з яких (пояснень) видно, що спеціальна військова Комісія по справам військово-полонених та інтернованих в Польщі — вже добилась звільнення частин цих полонених та інтернованих. Комісія продовжує свою працю й далі.

„Пан Нечайвський (укр. соц.-демокр. роб. партія) просить пояснення що до ужитого в Декларації терміну „бувші польські поміщики“, що на думку промовця, в разі ріжких толковань сторін може викликати згодом певні непорозуміння.

„Пан Михайлів дає на цей запит відповідні пояснення.

„Пан Старосольський (укр. соц. демокр. роб. партія) на початку своєї промови зазначає, що він, будучи Галичанином, говорить лише від свого імені, яко громадянина Соборної України, а не від якоїсь певної групи, а тим менше від імені Галичан. Промовець тільки що прибув до Варшави з Кам'янця і, бувши наочним свідком останніх подій, до останнього часу держався тої думки, що Україна за всяку ціну зараз мусить договоритися з Польщею. Однак, прибувши до Варшави і поїнформувавшися докладно що до внутрішнього положення Польщі і відношення її до української справи, а також проаналізувавши Декларацію — мусів свою думку де в чім перемінити. Іменно, цею Декларацією ми даемо дуже багато другій стороні, однак від неї не одержуємо певного нічого. Немає зовсім гарантій, що ми одержимо від поляків то, чого ми домагаємося. Та, власне кажучи, і в Декларації, після цілого ряду уступок полякам, наші потреби висловлюються в формі бажання, в той час, коли ми повинні ставити їх, яко услів'я, невиконання яких поляками потягає за собою уневажнення цілого договору. Особливо один пункт Декларації є цілком неможливий до приняття нами — це пункт про Галичину. Придніпрянська Україна нині не може допомогти Галичині, але і шкодити їй не мусить. А зазначенним пунктом Декларації Уряду українського відбирає з під ніг ґрунт єдиному клаптику української землі, який вже дістав з боку Антанти певне міжнародно-правне положення. В Парижі Галичина дістала майже самостійність, у всякому разі — це зовсім не провінція Польщі. Це в теперішній переходовий час має для нас велике значіння. Всі ми не сумніваємося в остаточній перемозі нашій в боротьбі за самостійну Велику Соборну Україну, однак, знаходилися в самому вирі боротьби, не знаємо що чекає Україну в найближчому часі. Одже при скрутному положенню України — Галичина знову могла би відіграти роля українського національного Піемонту. Пунктом про границю на Збручі між Україною та Польщею ми признаємо Польщі юридичні права над Галичиною, — даемо полякам оружжа проти трактовання Галичини, як міжнародно-загварантованого політичного тіла. Але і з цим можна було б погодитись, коли б була певність, що поляки широ хотять порозуміння з нами. Однак, факти говорять інше. — Народовці, які керують закордонною політикою Польщі, відносяться до української справи вороже і прагнуть порозуміння з Денікином. Зараз в Польщі крізь кабінету, і коли у владі стане народова демократія, в чому вже нині можна бути певним, то про додержання Польщею умов — не може бути розмови... Таким чином, приносячи зногоу в величезні жертви, ми нічого для себе від поляків не осягнемо і таким способом української справи не врятуємо. Навпаки, уступленням Польщі наших західних земель ми даємо в руки Денікина та більшевиків страшне оружжа для протиукраїнської агітації серед населення

цих земель, яке, переносячи на собі польську окупацію, надзвичайно вороже настроєно проти Польщі. Коли Поляки щиро хотять порозуміння з нами, то вони повинні дати нам докази приязного до нас відношення. Одже греба пункт про границю на Збручі змінити так, щоби зазначено було, що Збруч єсть кордоном, але і в якому разі не зазначати, що він єсть кордоном між Україною й Польщею. Це остаточно зразило би до Придніпрянщини Галичан, які нині під польським пануванням мають правдиве пекло. Коли б цю поправку внести до Декларації, то її кінець - кінцем можна було би ухвалити. В противному разі Галичане цеї Декларації підписати не можуть і заложать проти неї протест. Декларація таким робом буде підписана лише частиною Членів Місії, що значно зменьшить значіння її для обох сторін.

„Пан Михайлів робить пояснення що до слів добр. Старосольського, начеб українські вимоги, висловлені в Декларації в формі „бажання“. В Декларації ужито термін не „бажаємо“, а „жадаємо“, що майже рівнозначно з терміном „домагаємось“. Хоча в самій Декларації і не сказано, що невиконання поляками наших домагань потягне за собою анульовання договору, але про це буде зазначено п. Головою Місії в промові, при передачі Декларації. П. Старосольський каже, що з певними змінами пункту про границю на Збручі, Декларацію можна було б прийняти, однак Радники Місії Галичане заявили, що для них ніяка Декларація з зазначенням границі „по Збруч“ неможлива до приняття і вони її не підпишуть.

„Пані Русова, (упсф). Нинішня Декларація, в разі подання, її Польщі, загрожує дуже шкідливим росколом серед українського громадянства. Вона загрожує посварити достаточно Придніпрянців з Галичанами. Аби уникнути сего, треба би ще раз спробувати змінити деякі пункти, оскільки на це позволяє обставини та час.

„Пан Лівицький. Всі зазначені попередніми промовцями уваги що до стилістики Декларації цілком справедливі. Для того, щоб поекшти для нас умови, Місію довгий час велися з поляками дебати, — однак, ця редакція Декларації есть непорушна з огляду на ультимативні домагання поляків. Місія тяжко було рішатися на підписання такої Декларації і, помимо того, що Місія одержала від Уряду як найширші уповноваження, рішено було на цей раз справу подати до рішення Уряду. В тій цілі була зроблена Головою Місії подорож до Тарнополя. Тут вияснилося, що Уряд вимагає негайного підписання договору з Польщею. Положення в'їськ і Уряду окказалося остільки катастрофичне, що приходиться побоюватись, чи для заключення договору не єсть вже запізно. Бо, коли в той час українська територія мала ще де кілька волостей, то тепер, можливо, не обімає жадної. Очевидно, від того умови договору не можуть полекшати. Помилкою одже треба признати те, що договір не був заключений далеко раніш, коли наше положення було кращим. Тоді і умови були б для нас лекшими.

„В Декларації ми домагаємося визнання Польщею Самостійності Української Народної Республіки, і, само собою зрозуміло, що треба було нам зазначити її державні кордони. П. Старосольський каже, що треба було вказати кордон по Збручу, а що там далі — не говорити. Справді, це було б найкраще. Тим більш, що окупована поляками українська Галичина, через заключення Диктатурою договору з Денікином, есть нині, власне кажучи, „Росія“, а не Польща або Україна. Поляки вимагають від нас ясного зазначення, поміж ким лежить цей кордон і перед нами стоїть ділема — або підписати все, або нічого... Не можу нині згадати, що Декларація чимсь шкодить Галичині. Після заплутаних, ненормальних взаємовідносин між Галичиною та Придніпрянщиною, після катастрофичної для нас зради Тарнавського, вістка про рішення Паризької Мирної Конференції що до Галичини, повинна бути прийнята нами з задоволенням. Рішення це, до певної міри, вияснює положення і розвязує українському Урядові руки в галицькій справі. Статут, вироблений Антантою, не дає Галичині самостійності, він дає їй національно-територіальну автономію і то на двадцять п'ять літ в межах польської держави.

Таким чином, по рішенню Антанти, Галичина, хоча і єсть українська земля, але державність в ній польська. Галичина нині з міжнародної точки зору єсть не Росія, а Польща, бо не Галицька Диктатура з Денікином єсть зараз рішаючим чинником, але воля Паризької Мирової Конференції. Нині зашкодити перед Антантою, чого так бояться Галичане, слова Декларації про кордон між Україною а Польщею з формально - правного боку вже не можуть, — вони тільки відсвітлюють фактичне положення справи. Однак нам дуже боляче це констатувати. В великий візвольній боротьбі Уряд Соборної України чесно виконав свої обовязки що до Галичини і не наша вина в тому, що ми нині мусимо підписати такі тяжкі умови. Можливо, що не прийшлося би нам вагатись, так як нині, коли б не було ганебної зради Галицького Командування та Диктатури. Зрада ця порвала і формальну, і фактичну злуку Галичини з Придніпрянчиною та поставила нас в теперішнє трудне становище. Не можна також погодитися з тим, щоби цілком узалежнювати справу державності України від справи галицької. Не можна наражати справу державності Всеукраїнської на небезпеку цілковитого ліквідування через те, що від деяких актів могла би постраждати справа частини України Галичина. Адже ж самі Галичане, коли Чехи займали Угорську Україну, а Румуни Буковину, не вагалися залишити ці землі без оружної оборони, однак не дивилися тоді так трагично, як тепер, на всю українську справу. Придніпрянщина, нема де правди діти, весь час була в натянутих відносинах до Диктатури, яка вела просто провокаційну політику. Так, в червні, коли перемучене українське військо пробивало собі шлях серед большевиків під Волочиськом та Прокурівом, в тилу у нього велися переговори про видачу Галичину большевикам Отамана Петлюри, Уряду і всіх Придніпрянців. Як почували би себе Галичане, коли б в часі облоги Львова Придніпрянщина зробила порозуміння з Польщею? Політика Диктатури сталася останньою найстрашнішою зрадою, після якої Український Уряд мусить рятувати Всеукраїнську Державність за всяку ціну. Що ж до того, що Декларація не буде підписана Членами Місії — Галичанами, то ця справа стоїть так. Члени Місії Галичане, які були відпоручниками Уряду Диктатури, з часу останніх подій, формально, не єсть вже Членами Місії і тому підписувати яку - небудь Декларацію Українського Уряду — не мають жадного права. Висувався ще один аргумент проти підписання Декларації, — це, що поляки не щиро, і, навіть, вороже до нас відносяться. Про це можна бути ріжних думок, однак всі ми мусимо признати, що, очевидно, поляки бояться сильної Росії і заінтересовані в нашему державному існуванню, коли до цього часу не робили ворожих виступів до ліквідації української державності, що при сучасному нашему положенню вони могли би зробити дуже легко. Нарешті, коли б Декларація дійсно, кінець - кінцем, не дала нам потрібних наслідків, то, у всякому разі, зашкодити всеукраїнській чи галицькій справі перед Антантою — не може. В очах Антанти ми маємо революційний Уряд, ми банди, — майже большевики. І поляки, приймаючи Декларацію від нас, підіймають наше значіння в очах Антанти.

„Про те, що Галичина - Піемонт України — не будемо сперичатись.

„Pan Христюк (українська партія соц.-револ.) на початку промови зазначає, що він не є уповноважений говорити в імені партії, а буде говорити лише від свого імені. Він тільки вчора приїхав до Варшави і був наочним свідком останніх подій на Україні. Після переходу галицьких військ до Денікина — почалась евакуація Уряду і війська з полудня, в напрямку на Прокурів. Тут, після успішного для нас бою юнаків з денікінцями, ожила надія, що справу можна буде направити. Тому затримана була дальша евакуація до Староконстантинова. Однак, після нового напору денікінців, справа стала цілком поганою. З Прокурова не вспіли ми вивезти ні скарбниці, ні постачання. Тепер Україна позбавлена самих елементарних речей, які потрібні для війни та державного існування. Щоб далі вести акцію оборони республіки, ми мусимо в цій тяжкій хвилі

забезпечити собі базу. Це можливо тільки при порозумінню з Польщею. Експедіція заготовлення Державних паперів залишилася в Кам'янці, одже після порозуміння з поляками, ми зможемо налагодити свої фінанси. Зброю ми мали, почасти, від Румунії. Тепер ми від неї відрізані, одже, не діставши з Польщі зброї та одягу, не можемо дальше воювати. При спішній евакуації маса державного українського майна опинилася на польській території,—ми повинні видобути його назад. Для всього цього треба, як найскорше, зговоритись з поляками. Допомога мусить бути хоч би і невелика, але реальна. Що до тяжких умов, які ми мусимо підписати, то тут остаточно зазажити реальнє взаємовідношення сил. Одже перед нами стоїть ділма, або відкинути всякі порозуміння, — тоді на деякий час наша державність можливо буде ліквідована і все українство перейде на повстанське положення, — або підписувати декларацію як найшвидче і прикласти всіх сил, аби відбудувати і скріпити державність. Декларацію треба підписати негайно при умові, коли поляки дійсно подадуть нам негайно реальну допомогу.

„Пан Мішанецький (українська партія соціалістів-революціонерів). Мені тяжко буде говорити тут через те, що я єдиний із членів Місії Придніпрянців, що не згоджуються на підписання Декларації. Причини, які спонукають до цього, були свого часу зазначені мною на засіданнях пленума Місії і подані в особій записці пану Голові Місії. Моя промова тут буде лише переказом думок, які раніше були висловлені мною в колі Членів Місії.

„Необхідність підписання Декларації мотивувалась тим, що нам потрібна від Польщі реальна допомога. Можливості такої реальної допомоги, яка врятувала б справу, я не бачу. Про ширі відношення до нас з боку поляків — нема чого й говорити, а відношення до нас більшості преси і громадянства — цілком вороже. Сам Польський Уряд хоча і веде з нами переговори — доброзичливости до нас не має. Весь час перебування у Варшаві, Місія наша не мала навіть можливості регулярно зноситися з своїм Урядом. На всякому місці і у всякій справі бачили ми з польського боку лише вороже відношення, лише недодержання умов. Яскравим прикладом цього — є справа українських інтернованих та полонених. В той час, як ми зараз же після заключення перемир'я випустили на волю всіх польських полонених, поляки ще й досі тримають по лагерях десятки тисяч українців і систематично виморюють їх. Зрештою, про положення полонених можна запитати Місію нашого червоного хреста. Таким чином в цій справі поляки не додержали умови. Вірити в польську політичну чесність — неможливо. А де ж ми маємо гарантію, що й на цей раз після підписання такої тяжкої для нас Декларації, поляки з своєї сторони дотримають слова? Тут попередні промовці багато говорили про зраду Галицької Диктатури і тим неначе старалися оправдати ту кривду, яка може заподіятысь Галицькій Україні від підписання Декларації. Але ж зрадниками була Диктатура і невеличке коло Вишого Командування, а між тим кару за цю зраду мусить нести весь Галицькій народ. Декларація вириє пропасть між Галичиною і Придніпрянщиною, а це може дуже і дуже зашкодити національно-державній справі. Ми не можемо передбачати будучини, але можливо, що історичні події складуться так, що Галичина із своїм статутом, як раз явиться зародком, з якого згодом виросте українська державність. Не треба ж тепер шкодити Галичині. Уступлення західних українських земель Польщі, а також пункт Декларації про земельне питання дає великий козирь в руки ворожій для нас агітації, большевиків та денікінців серед населення цих земель. Ці уступки остаточно скомпромітують в очах українського населення Українську Владу і загалом ідею української державності, а втрата симпатій широких мас може остаточно загубити і всю справу українського відродження. Такі наслідки, яких ми можемо сподіватись від Декларації. Підписати її можна тільки заплюшивши очі на факти дійсності. Зрештою корисних

для нас реальних наслідків Декларація не може мати їй через те, що не відомо, якому урядові ми подамо її. Уряд Падеревського, з яким дотепер велися переговори, впав, а новосконструюваний, по всім даним, буде ворожим до нас. Зараз з політичного боку для нас замість польського Уряду є пустота і подача Декларації сьогодня ні до чого не зобов'яже майбутнього Польського Уряду. Нам треба підождати, поки не скінчиться крізіс польського Кабінету, поки не виясниться положення в Польщі і на Україні. Не треба сьогодня подавати Декларацію їй через те, що як-раз нині в Комісії загранічних справ розглядається питання про Україну, що може багато нам освітити і вияснити. Через кілька днів задержку в поданню Декларації ми нічого втратити не можем. Однаково поляки, навіть при найбільшому з їх сторони бажанню, в кілька днів не можуть нам подати таку реальну допомогу, яка би зараз же корисно відбилася за нашому положенню. Війська свого для протидії польських операцій поляки не дадуть, та їй це не в наших інтересах. Достарчiti нам амуніції, одягу, ліків також не можуть, бо самі не мають, — і так все. Тут було сказано, що поляки можуть ліквідувати нашу державність, але це нам не страшно. То буде лише тимчасова перерва державності, бо коли ми підем... (репліка перед присутнім: „До Махна“)...не до Махна, як тут хтось сказав, — Махно сам до нас приде, — не до Махна, а до тих широких українських мас, які є грунтом і основою національно-державного відродження. Роботою серед цих мас, симпатією їх до широ-національної політики ми збудуємо державність України. Підписуючи Декларацію, ми робим злочинство.

„Пан Ковалевський Олександер (українська народня республіканська партія). Раніше я висловив своє відношення до Декларації з точки погляду народно-республіканської партії, дозволю собі застановитися на останній промові добр. Мишанецького. Аргументи, які п. Мишанецький видвигає проти підписання Декларації є для мене інтересними, але не переконуючими. Свою аргументацію п. Мишанецький буде на відсутності віри в виконання поляками умов. Але ж не у вірі їй недовір'я реч, а в тому, чи забезпечуються Декларацією реальні інтереси нашої державності. П. Мишанецький не вірить полякам, бо вони не випустили наших полонених. Посилаючись на їх страшне положення, п. Мишанецький домагається відкинення Декларації. Я, як людина, що пересиділа довгий час в польському таборі і перенесла на собі те, про що п. Мишанецький знає лише з чужих слів, також міг би подібно йому домагатись відкинення Декларації, але ж ніхто цього робити не має права. Державність наша над прірвою — і ради тих же полонених — ми мусимо її всіма способами рятувати. Більш інтересні і переконуючі аргументи п. Мишанецького, які опираються на даних внутрішнього становища Польщі. Однак і тут, в обміркованню відношення будучого польського ендецького кабінету, п. Мишанецький не перестає оперувати термінами „вірю і не вірю“. Для мене ясно, що який би польський Уряд не склався, він буде звязаний попередньо-прийнятими умовами. Положення наше скрутне, умови Декларації дуже тяжкі, але ж про такий наш стан треба було раніше попереджати. Телер же не можна відмовлятись від єдиного порятування, посилаючись на те, що, мовляв, скажуть будучі наші покоління. Це політика умивання рук. Для тих самих нещасних полонених, на яких посилається п. Мишанецький, треба підписати Декларацію, бо інакше, хто їх випустить? Що станеться з тими 10-ю тисячами, які коло Головного Отамана вели боротьбу і опинилися в Польщі? Головний Отаман і Уряд, а не яка інша група, являються центром української державності і національного життя, на них звернені очі цілого народу нашого і ми не можемо і на хвилину допустити ліквідації цього центру. Народні республіканці були в опозиції до сучасного Уряду, вони не довіряли йому, але тепер, в найскрутніші хвилини — вони не можуть вести пілатової політики умивання рук і стоять за підписання Декларації. Допустити через непідписання Декларації втрату всього того, що придбано Україною

ціною крові протягом двох років, ми не можемо. Тай що на це скажуть сотні тисяч батьків, матерей, дітей тих жертв, що голови свої поклали в великій боротьбі? Що скажуть сем'ї, які ждуть не діждутися визволення з полону наших вояків? Хто буде відповідати за кожний лишній день іхньої неволі?

„Пан Павлюк (Союз Української Державносу). В полтіці сентиментів немає, єсть тільки інтерес. Так і в даному разі. Можна бути що до симпатій, чи антіпатій до нас поляків ріжної думки. Однак мушу зазначити, що песімізм в даній справі не є оправданий. Завдаток реальної допомоги ми вже маємо. Хоч би навіть в порушеній справі полонених. Займаючись цею справою, я зовсім не бачив жадних перешкод з боку поляків і, коли стан річей є дійсно сумний, то всьому винні ми самі. Ми не вміли вчасно зорганізувати перевіз полонених на Україну. Вже маємо також, хоч в маленький мірі, допомогу амуніцією та одягом. Не довіряти зовсім польському Урядові, навіть ендецькому, неможливо, бо ворожі Україні настрої цих кол, паралізуються персональним впливом Пілсудського. Яко один із членів союза української державності, висловлююся за негайнє підписання Деклярації.

„Пан Ржепецький (українська партія соціялістів - революціонерів). Мій товариш по партії п. Мшанецький, мотивуючи своє негативне відношення до Деклярації, поставив справу так, начеб із всіх членів Місії — Придніпрянців, лише один він розуміє трагізм положення України, тягар жертв, які ми приносимо. Він один це розуміє і перед лицем будучих наших поколінь не сміє зважитися на такий акт, як підписання Деклярації. Але ж все те, про що говорив п. Мшанецький також дуже добре відомо і всім нам. Ріжниця тільки в освітленні фактів, ріжниця в тому, що п. Мшанецький „не вірить“ в можливість врятування України шляхом порозуміння з Польщею, а ми ще „віrimo“. І не тільки віримо, але вже маємо деякі докази із подій, які відбуваються на Україні. Ми знаємо, що рештки нашого війська, в поході з півдня до Любара, перебралися майже перед самим польським фронтом, чого без приязного до нас нейтралітету з боку поляків, вони не могли би зробити і були би до кінця знищенні Денікином.

„Пан Мшанецький лякається відповідальності за Деклярацію перед будучими поколіннями і радить нашу державну колимагу позоставити на волю випадків. Цього вже я зрозуміти не можу ніяк. Для мене було би зрозуміле умівання рук в сучасний трудний момент наших правих партій, які до цього часу були в опозиції до способу ведення нашої державної колимаги, до шляхів, якими вона йшла. Однак вони цього не роблять, бо розуміють, що раз державна наша колимага станула перед певним фактом, то треба во ім'я врятування справи, рішитись на певний чин. І тим дивнішою, непослідовнішою стає ляклівість перед чином тих людей, що не були в опозиції, а самі провадили державну колимагу, аж поки не опинилася вона над прівою, де вони її хочуть покинути. Я згоджуєсь з тим, що для врятування нашої державності поляки зроблять небагато, але і те трошки в нашім теперішнім положенню все ж таки краще, ніж перехід всього українства на повстанське положення, що нам радить п. Мшанецький.

„Підхожу до питання галицького, яке є найтрудніші. Тут я цілком згоджуєсь з думками, висловленими п. міністром Лівицьким. Наслідком відомих подій, від Уряду українського самими Галичанами віднято право говорити про Галичину, як про нерозривну частину Соборної України. Зазначенням границі по Зброчу, Деклярація зазначає лише терен, підлеглий юрисдикції нашого Уряду і очевидно цього неможливо викреслити, коли від цього залежить справя врятування нашої державності. Адже Галичина дісталася від Антанти автономію через те тільки, що галицькі політики вели коншахи з Сазоновим та Денікином на явну шкоду загальній українській справі. Уряд галицькій не

лічився ніколи з інтересами Придніпрянщини і в момент для нас найбільш сприятливий — зрадив і тім цілковито розірвав єдність Галичини та Придніпрянщини в зовнішній політиці. Але може так-воно і треба. Зараз ситуація така, що ми мусимо піти на все, аби нитка української державності не перервалась. При кінці дозволю собі звернутись до всіх присутніх з гарячим закликом подбати про те, аби Урядові нашому в труднім сучаснім положенню була подана підтримка не тільки від присутніх тут осіб, але й від можливо найширших кол українського громадянства.

Пан Еремій (українська соціал-демокр. робітн. партія). Хоча говорити тут в імені УСДРП. я офіційно не уповноважений, однак, як член Центрального Комітету партії беру на себе завдання висловити погляд партії на справи, порушені в Декларації. Одже, 1) УСДРП. завсіди стояла на тому, що політика України мусить іти шляхом широких мирних міжнародних зносин, — одже принципіально УСДРП. стоїть за згоду також і з поляками, — Декларація становить ґрунт для цеї згоди. 2) Земельне питання по думці УСДРП. мусить бути вирішено шляхом парламентарним, себто Українськими Установчими Зборами в такому смислі і зазначено в Декларації. 3) В справі національній УСДРП. домагається забезпечення прав національних меншин, як на Україні для поляків, так і для українців в Польщі — формулювка цього в Декларації цілком задовільняюча. 4) Справа кордонів України зайняла в Місії найбільше часу, дала найбільше праці, викликала найбільше суперечок. Наші „хуторянські“ дипломати, які думали о совісти і чести на Паризькому ярмаркові тріумфуючої Антанти, справу Галицької України мусили програти. По рішенню Антанти, Галичина юридично на 25 літ належить до Польщі. Во ім'я загально — українських інтересів УСДРП. нині з таким рішенням мусить згодитись. 5) На допомогу, з боку поляків, військом — УСДРП. не може погодитись. Але без допомоги амуніцією, одягом, ліками Україна не може обійтись. В напрямку до переведення в життя всього цього вищезазначеного — наш Уряд буде мати з боку УСДРП. повну піддержку.

В справі встановлення приязніх взаємовідносин з Польщею УСДРП. не „вірює“, а „міркує“ і зважує факти життя. Ці факти показують, що Польща поки що робить експеримент з українською державою, але це може закінчитися сталим союзом і допоможе відродженню України. Експерименти ці будуть продовжуватись без огляду на зміни Кабінету, чого де - хто так боїться. Ми не повинні відкидати від своєї будучини тих можливостей, які звязані з польсько - українським порозумінням. Лякають нас, що Декларація може нам зашкодити в Паризі, але цікаво, що ж можна зробити з тим папірцем? На це конкретних вказівок нам ще не подав ніхто.

„Дозволю собі на прикінці застановитися ще на промові п. Мишанецького. Характеристичною особливістю цієї промови є те, що помимо крилатих слів про переход українства на повстанське положення в ній зовсім не було конкретних висновків. Вся промова була лише повторення аргументів, які в свій час були висловлені Членами Місії — Галичанами. Основою аргументації є твердження, що Галичина це „осередок і носитель ідеї української державності“, що вона, а не „недозріла“ Наддніпрянщина — є рішаючим чинником в загально українській політиці. Ми з таким твердженням погодитися не можемо зовсім. Члени Місії Галичане замовчують, що Галичина дісталася собі „державність“ зрадою галицько - австрійських дипломатів в Паризі та зрадою Тарнавського на Поділлю. Вони замовчують те, що зрадою цею добули собі право через 25 літ увійти на лоне „єдиної, неділімої Росії“, — замовчують і разом з тим мають сміливість говорити устами Радника п. Вітвицького — „невже ж Ви, щоби підтримати на два дні існування одної частини України, приставити револьвер до грудей другої?“. Топити справу галицьку ніхто з нас не збирається, але разом з тим ми не можемо допустити навязування Всеукраїнському Урядові волі сучасних галицьких проводирів.

„Кордони на Волині, як справедливо було зазначено попередніми промовцями, єсть справа взаємовідношення реальних сил. Ми вважаємо великою помилкою, що Місія до цього часу не підписала ще Декларації.

„Пані Старицька - Черняхівська (українська партія соціал-федералістів). Нарід галицький сам осудить тих політиків та полководців, що зрадили нас. Ми мусимо при підписанню Декларації зважати на те, що нам цей папір гарантує, що він нам дає. Далі промовець звертає увагу на те, що порозуміння з Польщею, помимо військової допомоги, мусить дати нам право транзіту, що для України, відрізаної від цілого світа, має життєве значення. Із своєї роботи в Місії Українського Червоного Хреста я внесла важіння, що поляки ставляться до нас досить прихильно і з охотовою дають нам потрібну допомогу. Тяжкі умови Декларації не повинні нікого лякати, бо нема для нас іншого виходу. „Жива Україна“ — це наша ціль, для якої ми повинні бути готовими до найбільших жертв.

„Пан Кіллард (українська партія самостійників-соціалістів). УПСС. стояла в опозиції до сучасного українського Уряду і участі в ньому не брала, тому й відповідальністі за наслідки його помилкової політики на себе не бере, однак, з огляду на критичність положення, стоїть за підписання Декларації.

„Список промовців вичерпано.

„Пан Михайлів пропонує вносити конкретні резолюції.

„Пан Еремій від УСДРП. пропонує такий проект резолюції: „Представники українських партій... (перечислення)... а також Члени Уряду, розглянувши Декларацію, предложену українською дипломатичною Місією в Польщі, ухвалюють просити Місію підписати її негайно“.

„Пан Ржепецький пропонує жадної резолюції тут не приймати, а Місія, прийнявши на увагу висловлені думки, підпише Декларацію.

„Пан Лівицький, закриваючи збори, висловлює задоволення і подяку з приводу єдності всіх партій що до справи Декларації. Ця єдність буде моральною підтримкою Членам Місії, які будуть почувати, що не вони лише самі зважились на так рішучий акт.

„Голова Зборів, Голова Місії

„Присутні на засіданні:

„Секретарі Засідання: Т. Олесюк. Іножарський *)“.

*) Секретар, по скінченню наради, писав до пана Радника-Секретаря Української Дипломатичної Місії в Польщі:

„Подаючи при сім протокол наради, скликаної п. Головою Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польськії у Варшаві 2-го грудня 1919 року, маю за честь доловити пану Радникові - Секретареві, що після виготовлення протоколу сей останній не був підписаний слідуючими особами по причині їх відсутності у Варшаві:

1. Мішанецьким Петром.	7. Шеметом Сергієм.
2. Ковалевським Миколою.	8. Павлюком Климом.
3. Еремієвим Михайлом.	9. Бенем В. ос. Гол. От.
4. Ковалевським Олександром.	10. Тулупою В.
5. Русовою Софією.	11. Назаренком С.
6. Старицько-Черняхівською Людмилою.	

„По причинам формальним не підписали: п. Нечаївський і полковник Козинців, які вважають, що протокол не потрібно підписувати всім присутнім на нараді, а вистачає лише підписів Голови Наради і Секретарів, які відповідають за правильність і точність протоколу. Заперечення правильної передачі протоколом фактичної сторони, висловлених на нараді думок, ні від кого не було“.

Як бачимо з вищеприведеного, що нарада більшістю голосів висловилася за те, що інтереси Української Держави в той момент диктували необхідність підписання Декларації.

2-го ж грудня увечері відбулося засідання Конференції, на якому Місія від імені Уряду УНР передала польській Делегації, адресовану до Уряду РПП., Декларацію, датовану днем засідання:

Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській до Високого Уряду Річі Посполитої Польської.

„Від імені Уряду Української Народної Республіки, яко її представники, Українська Дипломатична Місія в Річи Посполитій Польській заявляє слідує:

„Український народ на протязі цілого ряду віків боровся за своє право на вільне національне життя, боронив політичну незалежність і самостійність утвореної ним держави.

„На протязі цих віків були історичні менти, коли під впливом складних економично - соціальних причин український народ часово губив свою незалежність та самостійність, але ніколи, як то свідчить його многовікова історія, від твої незалежності та самостійності український народ не зрікався.

„Кожен раз по довгих роках політичного поневолення живі народні сили здіймали боротьбу за національне визволення і сини своєю кровлю покутували політичні гріхи батьків та розбивали огидні кайдани неволі, накинуті чужинцями.

„От і тепер, разом з іншими поневоленими народами, бувшої російської держави, український народ повстав проти московського поневолення. Коли спільними зусиллями тих народів розвалились гнилі стіни „московської тюрми народів“ перший український народний парламент „Центральна Рада“, в перший же рік свого існування, — одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на „царя восточного православного“ і проголосив Україну самостійною і незалежною Народною Республікою.

„За самостійність і незалежність тої Республіки, український народ на протязі останніх двох років провадить невинну боротьбу з російськими імперіялістами, з якого б лагерю вони не походили.

„Провадючи ту кріваву і тяжку боротьбу, Українська Народня Республіка одночасно прагне новязати добросусідські стосунки з усіма культурними державами, а передусім з тими, котрі з нею межують, з котрими Україну лу-чать історично - соціальні і економичні взаємини, — в першу чергу з Річчю Посполитою Польською.

„Згідно з тим своїм бажанням Український Уряд декларує:

1) Що територія Української Народної Республіки має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного Моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею а Україною по річці Збруч. Далі кордон Української Народної Республіки на території бувшої Російської Імперії має пройти на західно-північній Волині і остаточне вирішення тут кордону залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Парижі. Далі на півночі, сході і півдні кордон буде встановлений після опанування відповідних частин території українськими військами і відповідних переговорів з заінтересованими державами.

2) Національно-культурні права, які Уряд Української Народної Республіки за-
безпечує на території України громадянам польської національності, повинні бути надані
в межах Річи Посполитої Польської громадянам національності української і навідворот.
Політичне становище Східної Галичини розвязується Польським Урядом в порозумінню
з представниками українського народу, мешкаючого в тій провінції.

3) Остаточне вирішення складного земельного питання в напрямку справедливості
і заспокоєння широких народних мас, буде переведено через Всеукраїнський Установчий
Парламент, обраний на підставі загального, демократичного, без ріжниці національності,
для всіх рівного права виборчого і таємного голосування. На час від менту заключення
і підписання між Україною а Польщою умов згоди і до скликання Уставодавчого Парля-
менту, юридичне положення землевласників польської національності на Україні регу-
люється на підставі осібного погодження між українським і польським Урядами.

4) В справах економично-торговельних Українська Народна Республіка бажає навя-
зати якнайтісніші стосунки з Річчю Посполитою Польською на підставах взаємності
і обміну послугами в обсягу транзіту через свої території.

„В свою чергу Уряд Української Народної Республіки від Уряду Річи
Посполитої Польської жадає:

1) Признання Української Народної Республіки незалежною самостійною
державою, підтримання змагань Української Народної Республіки до того
перед третими державами і заключення необхідних договорів та конвенцій
попереднього військового, торговельного і конзульського характеру.

2) Для ліквідації наслідків попередніх непорозумінь і скріплення сприят-
ливої атмосфери взаємного довірря, доброзичливого і скорого вирішення долі
тих осіб української національності, які з політичних причин конфіновані,
інтерновані польським Урядом, чи находяться під арештами або ув'язнені.

3. Допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з ворогами,—
зброєю, набоями, амуніцією військовим майном в розмірах, які будуть опре-
ділені окремою згодою українського і польського Урядів.

4) Відкриття дійсного і скорого транзіту з третіх держав через Польщу
на Україну полонених українських вояків, належних Україні грошевих знаків,
військового знаряддя, одягу і всякого військового майна та матеріалів.

„Подаючи до відома Уряду Польської Річи Посполитої повищу декля-
рацію, — Уряд Української Народної Республіки вважає, що деклярація ця
стане основою для навязання братніх і добросусідських стосунків між обома
народами.

„Щиро домагаючись сталого миру і найтіснішого зближення між Польсь-
кою Річчю Посполитою й Українською Народною Республікою, ми споді-
ваємося, що обидва народи в спільному єднанні утворять могутню непере-
можну силу, яка буде основою ладу і спокою на Сході Європи та причи-
ниться до пишного розцвіту культури обох народів.

„Грудня дня 2. 1919 р. м. Варшава.

„Оригінал підписали:

„За Уряд Української Народної Республіки,— Українська Дипльома-
тична Місія в Річі Посполитій Польській:

„Голова Місії, Міністр Юстиції і Керуючий Міністерством Закор-
донних Справ: Андрій Лівицький (в. р.).

[Печать Місії.] „Члени Місії: Л. Михайлів (в. р.), Б. Ржепецький (в. р.).

Радник-Секретар: П. Понятенко (в. р.)“.

8. Обіцянки польської Делегації
супроти Декларації 2-го грудня, Приняття представникам польської Делегації п. Кно-
лем декларації було відзначено промовою останнього.
Одея протокол пятого засідання польсько - украйнської Конференції:

SPRAWOZDANIE

z 5. posiedzenia członków Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Rzeczypospolitej Polskiej
z delegacją Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, odbytego w Warszawie dnia 2. grudnia 1924 r.
w sali posiedzeń Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Ze strony ukraińskiej obecni:

PP. Minister Andrzej Liwyckyj, pierwszy zastępca Prezesa Misji Dr. Leonid Mychajliw,
radca polityczny Prokop Poniatenko, radca polityczny B. Rzepecki.

Ze strony polskiej obecni:

PP. Dyrektor oddziału wschodniego M. S. Z. Roman Knoll, radca M. S. Z. Czesław
Babiński, referent M. S. Z. Marjan Szumlakowski.

Przewodniczący p. dyrektor Roman Knoll.

P. Minister Liwyckyj odczytuje deklarację Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Rzeczypospolitej Polskiej do Wysokiego Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z daty Warszawa,
dnia 2. grudnia 1919 r., której egzemplarz załącza się.

P. dyrektor Knoll: Z ramienia Rządu Rzeczypospolitej Polskiej jestem upoważniony
do odebrania deklaracji od Panów. W odpowiedzi na tę deklarację chcę zaznaczyć, że
rzeczywiście ten krok Panów jest najdalszym posunięciem sprawy z Waszej strony. Przed-
stawione żądania Panów będą po kolejki spełnione. Już teraz dzięki dobrej woli Panów,
będziemy mogli przejść do całkiem szczerej współpracy. To co Panowie obecnie uczynili,
będzie miarodajnym nie tylko dla obu zainteresowanych narodów, lecz także i dla zagranicy.
Jest rzeczą pewną, że Rosja taka, jaką była przed wojną, już nie powstanie, wobec czego
już obecnie możemy siebie uważać jako sojuszników na Wschodzie Europy.

Minister Liwyckyj: przyjemnie nam usłyszeć słowa z zapewnieniem, iż Rząd Polski
chce przyjść nam z pomocą w naszem przykrem położeniu. Wierzymy, że teraźniejszy
przykry stan jest tylko tymczasowy, jak to już nieraz bywało w naszej historii. Jesteśmy
pewni, że energia narodu ukraińskiego spowoduje uchylenie teraźnego przykrego stanu
i wyprowadzi naród nasz na lepszą drogę. Kiedy my obecnie będziemy mieć nadzieję, że
Rzeczpospolita Polska przyczyni się do uznania samodzielności państowej, to wierzę, że
zbliżenie to będzie także powodem zbliżenia z długą sąsiadką naszą Rumunią. W pierwszym
rzędzie prosimy o zwrócenie się do Dowództwa Wojsk Polskich i spowodować swobodne
przepuszczenie naszych oddziałów wojskowych, które przeszły Zbrucz, a następnie o po-
czynienie kroków, potrzebnych do wytwarzania naszej bazy militarnej.

P. Szumlakowski: bardzo przyjemnie nam słyszeć słowa, świadczące o życzeniu zбли-
żenia. Zdajemy sobie z tego sprawę, iż nasza pomoc jest w tej chwili Panom bardzo po-
trzebna i to nie tylko w drodze dyplomatycznej, lecz także w formie konkretnej. My gotowi
pomóż Panom także i w budownictwie wewnętrznym. Wierzę, że współpraca nasza będzie
bogata w skutkach.

P. radca Babiński: pozwolę sobie dorzucić słów parę z ramienia Komisji Konsularnej.
Chcę dać wyraz przekonania, że także prace podkomisji naszej po dzisiajszem porozumie-
niu uwieńczą się dobrymi skutkami.

P. zastępca Prezesa Misji Dr. Mychajliw: Deklaracja nasza jest to oświadczenie do-
brej woli Rządu Ukraińskiego. Kiedy my przez czas dłuższy nie mogli się zdecydować, to
przyczyną tego była ostrożność, albowiem deklarację naszą nie uważamy jako świdtek pa-
piera, lecz jako dokument obowiązujący tak po stronie ukraińskiej jak i polskiej. Być

może, iż my jesteśmy słabymi dyplomatami, lecz natomiast szczerymi w polityce. Życzeniem naszym jest znaleźć drogę porozumienia między obu narodówściami. Dzisiaj wreszcie osiągnęliśmy to, co przed rokiem było życzeniem tylko pojedynczych osób. Jaskrawym dowodem dobrej woli po naszej stronie jest także ta okoliczność, iż zgromadzenie przebywającego obecnie w Warszawie Ukraińców, akceptowało w zupełności stanowisko zajęte przez Misję. Niech tedy deklaracja nasza będzie stwierdzeniem, że droga ścisłego związku Ukrainy z Polską będzie początkiem osiągnięcia załatwienia suwerenności i pełnej samodzielności Ukrainskiej Republiki Ludowej między państwami świata, za co naród nasz walczy już 2 lata. Mamy nadzieję, że spotkamy się z taką samą szczerością ze strony polskiej.

Minister Liwyckij: Od Rządu Polskiego zależy będzie teraz, czy w historii naszej zacznie się era szczególnego porozumienia.

P. Dyrektor Knoll: Słuszną jest rzeczą, ażeby od wojskowości naszej zażądać dla Pań wydatnej pomocy. Przypuszczam, że ze strony wojskowości naszej nie spotkamy się z nieochotą. Myślę, że także na rynku międzynarodowym daje się zauważycь zbliżanie między naszymi przedstawicielami. Wobec tego możemy przystąpić do rozwiązania naszych posiedzeń plenarnych, a pracę dalszą przenieść na komisje wspólne. Wnoszę, ażeby dzisiejsze posiedzenie na tem ukończono.

Na tem posiedzenie zamknięto.

Голова Місії А. Лівицький, надсилаючи Головному Отаманові копію звіту з останньої польсько - української Конференції та копію поданної декларації 3-го грудня 1919-го року, писав:

Високоповажаний Пане Отамане.

„Довелося нам з тяжким болем і жалом підписати і подати декларацію, яка при цьому додається. Перед цим актом я скликав нараду з 30 осіб, між якими були видатні українські діячі і всі вони одноголосно визнали необхідним рятувати Україну і негайно підписати декларацію. Там на нараді були представники укр. буржуазних партій. Склікав я їх для того, щоб в майбутньому укр. буржуазія не обвинувачувала сучасного правління в „зраді“.

„Сьогодня я мав авдієнцію у п. Пілсудського і прохав, аби нам було дозволено розташуватись хоч в Острозі, хоч в Заславі для одпочинку і реорганізації нашої армії. Він вважав це незручним з огляду на Антанту, а пропонував Шепетівку -- Полонне. Але нарешті обіцяв подумати і я сподіваюсь, що дозвіл на Острог — Заслав буде. Сьогодня дано розпорядження пересувати з Тарнополя на Шепетівку наших військових і урядовців. Зараз одержав відомості, що з Гусятини прибули до Тарнополя Сальський і Петрів з міністерствами і деякими військовими силами. Очевидно вони скоро будуть у Вас.

„Головним завданням моїм при побаченню з п. Пілсудським було добитись дозволу формувати наші частини на тер. Волині, окупованій польським військом. Довго довелося говорити про це з п. Пілсудським, бо йому не легко було давати свою згоду. Але нарешті він запропонував, що дозвіл може бути даний особі військового фаху не низче підполковника ген. штабу, яка буде рекомендована Вами. Я указав на можливість кандидатури п.п. Юнакова, Сальського і Петрова. Найбільше йому сподобалась кандидатура п. Сальського. Формування має бути напів офіційне, під видом формування охоронних сотень, які, курінами або полками, будуть вливатись до Вашої армії. З приводу цього я матиму честь прибути до Вас з особистими інформаціями і за дальнішими директивами. Не виїжаю зараз, бо треба техично полагодити те, на що після подачі декларації маємо згоду польського уряду, а саме — справу транзitu через Польщу нашого майна і грошей зза кордону, а також інші дрібніші справи.

„Поляки дозналися про повноваження Макаренка і це їм не подobaється. Вони категорично висловилися за те, щоби вся повнота Верховної Влади належала тільки Вам. Зараз я іду до Krakowa просити п. Макаренка передати в мое розпорядження з Відня як найбільше грошей в австрійській валюті, бо формування на Волині коштуватиме не малих грошей. Необхідні корони і для нашої армії поки вона перебуватиме на території Польщі. Зараз щодня нам поляки пропонують і шинелі, і чоботи, але у нас нема коштів. Про кошти я писав ще до Кам'янця. Тепер рішив лобути кошти безпосередньо з Відня, коли вдасться. За гравіями до Берліну поїхали.

„У Кам'янці все гаразд. Адміністрація вся наша, з поляками установилися як найкращі відносини. *) Туди я проїду від Вас. По польським відомостям Київ зайнятий большевиками, а Одеса і все побережжя Чорного Моря —

*) Ці відомості зовсім не відповідали дійсності. Дійсність була тяжка й страшна. Поляки, а не хто інший, господарювали на українських теренах. Українська адміністрація була, але тільки в помешканню Голови Місії в Варшаві на Алеї Руж 6/9...

Махном. По словам п. Пілсудського Денікін на передодні повної ліквідації — це питання кількох день. Я не знаю в якому стані переговори нашого Правительства з б — и, але у поляків є відомості, що переговори наші зайдли занадто далеко. Поляки радять говорити з б — и, але утриматись від відповідальних рішень. Бажано було б, з огляду на наші обставини, не приходити з б — и до висновків без порозуміння з Бельведером.

„Зараз у нас на черзі союз польсько-румунно-український, а далі визнання нас Англією. Тільки треба зберегти наш апарат. Особливо прошу Вас берегти себе і своє здоров'я, бо без Вас не буде імені, якому може довіряти Пілсудський і пол. Уряд, а також всі творчі сили укр. громадянства. Прошу п. Мазепу перечитати цього листа, вибачити мене, що не міг доїхати до нього з Тарнополя. Я, глибоко певен в тому, що ніколи у нас не було ліпших перспектив як зараз. Дуже жалкую, що не можу бути з Вами. Але за тиждень прибуду до Вас з тим, щоби працювати біля Вас і ділити з Вами і щастя, і лиха.

З глибокою сердечною повагою А. Лівицький.

А Радник-Секретар Місії п. Понятенко од того ж числа додавав:

Любий Сімон!

„Цілою душою співчуваю Твоїм переживанням. Коли у всіх, кому лежить на серці добро України, сучасні події заставляють глибокі рані на серці, то на твоїму серці ця рана ще болючіша, як у других. Однака — ще не вмерла Україна і не вмире, скілько б зрадники біля того не ходили, скілько б не турбувались за неї!

„Не знаю, чи акт, який ми зробили у Варшаві, оправдає сучасність, але за те знаю, певен в тому, що його конче оправдає історія і тому — совість моя спокійна.

„Цілою душою з Тобою і бажаю Тобі радісних днів, які Ти давно вже заслужив“.

Зате трохи інчими словами писав член б. надзвич. Місії інж. Пилипчука К. Павлюк, котрий о тім часі в Місії йшов за „всемогучого“ з своїми таємничими звязками у поляків:

Високоповажаний пане Головний Отамане!

„З моменту підписання новою Місією Декларації польському Урядові, на підставах цих самих, що Декларація Місії інж. Пилипчука стає цінним, що тоді ми лише руководилися зрозумінням державного інтересу і правильною оцінкою політичного становища. Жаль, великий жаль, що так пізно наші партії дали мандат Андрею Миколаєвичові на підписання декларації, але я переконаний, що йому удастся врятувати ще нашу безпритомну політику. Під Вашим, пане Головний Отамане, знаменем п. Лівицький буде мав певну піддержку з боку польського і я по силі і змозі буду допомагати в праці над створенням Вам реальної допомоги і така безумовно буде. На це маю слово начальника пол. держави і я йому одному вірю. Коли Ви, пане Отамане, були в Войтівцях, я мав їхати до Вас з деякими завіреннощами і для піддержки на дальшу борьбу до побідного кінця, але Ви, пане Отамане, це самі рішили і хоч як в гірких умовах. Честь Вам, пане Отамане, і повік віячність і слава цілого народу буде за цю велику жертву, яку Ви несете.

„Майно, яке поки що перейшло в польські руки, буде по першому вашому требованню повернуто. Лінія Плоніє — Бердичів буде з правого фланга забезпечуватись поляками від Денікіна, з лівого — большевики завірили, що не будуть тривожити Вас. Маємо 2 - 3 місяці часу на організацію нових сил і такі можна буде під видом охоронних сотень назбирати на Волині. Прохаю лиши о назначенні когось розумного і авторитетного і компетентного як напр. от. Сальського, котрому в допомогу стане полк. Данильчук, — це також гарний козак і тоді я переконаний, що діло піде гаразд. З великою охотовою, не претендуючи абсолютно ні нащо, я ім допопожу у всьому ціми засобами, якими тут розполагаю.

„Тепер і в будущому прохаю Вас, пане Отамане, рахувати, що в тилу у Вас будуть находитися польські війська, т. е. союзні і цілком прихильні і всяка можлива допомога буде ними Вам оказана, буду старатися, щоби це було цілком явним і конкретним. Як буде цього потреба, то поїду на 2 - 3 тижні в Рим, Париж і Лондон, де маю доволі значні звязки і я переконаний, що без користі моя подорож також не буде.

„Весною ми мусимо внов стати на ноги. Ціле щастя що Ви, пане Отамане, врятували від гибелі ядро нашої державності і прапори, а весна — наша це побіда певна. Лиш тут треба напружити всі сили, щоби Вам дати належну і надійну допомогу. Прохаю лише прислати от. Сальського з відповідним мандатом, а все остальне ми зробимо тут.

„Прийміть Високоповажаний пане Отамане слова запевнення глибокого поважання К. Павлюк“.
Варшава 2.XII. 1919.

Лист прем'єра І. Мазепи до Голови Місії А. Лівицького, в котрім він домагався від останнього ва всяку ціну осягнути порозуміння з Польщею, наведемо на іншому місці...

9. Декларація 2-го грудня не пішла далі вже раніш приобіцяних Місії п. Пилипчука і останньої Декларації 2-го грудня — уступок та її позитивні сторони. Порівнання текстів 1-ої декларації Надзвичайної свідчить про те, що польський Уряд вже в мент пред-

ложення йому першої Декларації (19.VIII. 1919.) мав чевні пляни що до кордонів з Україною взагалі, а що до Східної Галичини — з'окрема. Помимо ріжнозвучності редакції 1-го пункту в обох Деклараціях, — матеріальний зміст цих пунктів є одинаковий. Теж - саме що до пунктів по справі аграрній.

Як то вже в мент подачі першої Декларації, коли мілітарні успіхи України були безсумнівні, польський Уряд мав ясно скристалізовані бажання що до уступок, яких він жадає з боку України, то перебіг дальших подій на Україні в мент вироблення і зголосення другої Декларації був такий, що вимоги польського Уряду по відношенню до України могли хіба тільки збільшитися, а не зменшитися.

І все ж, в певну заслугу автори Декларації 2 грудня можуть поставити собі те, що згідно 2-му пункту Декларації—справа Сх. Галичини не могла бути розвязана тільки однобічно польською стороною, а також те, що слідом за чотирима задекларованими Польщі пунктами слідувало чотири пункти жадань Уряду УНР, адресованих Уряду РПП, які жадання позбавлювали Декларацією виключно однобічного тільки з боку України виданого акту.

10. Вихід радників Галичини з Mісії і радника Мішанецького та склад Mісії по підписанню Декларації 2-го грудня 1919 року.

С. Витвицький, А. Горбачевський та М. Новаківський склали Голові Mісії отсю спільну заяву:

До пана Голови Української Дипломатичної Mісії в Варшаві.

„З приводу предложеного нам на засіданні Української Дипломатичної Mісії до Польської Річі Поспілтої в дні 30 листопада 1919 р. проекту декларації⁶ яка мала би бути вручена відповідно бажанню Польського Уряду Закордоннах Справ польській стороні — уважаємо необхідним заявити Вам отсе:

„Постановою Української Національної Ради Західно - Української Народної Республіки з 5 січня 1919. і постановою Директорії Української Народної Республіки з 19 січня 1919 р. проголошено злуку Західно-Української Народної Республіки і Української Народної Республіки. Згадані постанови мали характер виключно декларативний. Бо постановою Української Національної Ради з 5 січня 1919 р. було застережено, що до часу скликання Всеукраїнських Установчих Зборів законодатну Владу на території Західної Області Української Народної Республіки виконує Українська Національна Рада, а виконуючу Владу правительство тоїж області, установлене Українською Національною Радою і перед цією відповідальнє. Ся постанова була принята згаданим актом Директорії з 19 січня 1919 р. Ані покликаними постановами, одже Українською Національною Радою і Директорією, ані ніякими пізнішими державними актами не установлено ніяких органів державних, які були би хоч спільні обом державам, що заявили свою волю злитися в оден державний організм. Таким чином повнота суверених прав залишилася, на основі згаданих вже обостороніх заяв про злуку і після них, за Західною Областю УНР.

„З'окрема заграниця політика обох держав велася окремими заграницями Урядами кожної з них, а тільки деякі заграниці Mісії висилися обома Урядами спільно, щоби вести свою діяльність на основі інструкції, видаваних після спільного порозуміння обох Урядів. Коли такого порозуміння не було, представники обох Урядів виступали перед заграницею самостійно. Тим то, повторюємо, виключна компетенція рішати що-небудь про Західну Область УНР, а з'окрема про Східну Галичину належить виключно до державних органів згаданої Области.

„В уступі, означенім точкою I. проекта декларації згадується між іншим, що по річці Збреч має проходити кордон між Україною і Польщею. Се значило би, що на захід від річки Збреч починається польська територія. Такому змістові згаданого уступу противимся ми, як представники західно-українського Уряду, а таксамо не згідні ми із змістом слідуючого уступу під точкою 2. проекта декларації⁷ оголішки що, постанова згаданої точки 2, не може відноситися до Східної Галичини.

„З огляду на ту нашу незгідність евентуальна декларація, яка малаби бути зложена польській стороні відповідно предложеному нам проектові, а з'окрема відповідно покликаному змістові згаданих 1 і 2., буде неважкою і не може мати ніяких правних наслідків. Відповідно порозумінню між обома Урядами і статуту Української Дипломатичної Mісії згаданий проект декларації не може бути навіть предложений в формі вираженої Mісією декларації польській стороні.

Варшава, дня 1 грудня 1919 року.

Др. Стефан Витвицький.¹

Др. Антін Горбачевський.

Др. Михайло Новаковський².

Підносячи в такій формі той свій протест, радники Наддністрянці йшли всупереч самим собі, бо вони самі, яко члени тоїж Mісії, брали участь і вели переговори з доручення Mісії в справах власне Галичини. Яко правні підстави протesta згадані радники підкresлювали вже відомі нам.вище пункти.

Вищезазначена заява для членів Mісії Наддніпрянців, була повною несподіванкою, а саме:

Як перед цим згадувалося про побоювання польського Уряду, що Mісія складається з представників, висланих від двох українських Урядів, Mісія з відома радників Наддністрянців відповідала запевненнями, що цього немає.

Після подачі радниками Наддністрянцями їхньої заяви від 1.XII 1919 р. — якраз саме виходило, що радники Наддністрянці були в складі Mісії без належної законної підстави, бо будучи громадянами і політичними діячами тільки окремої суверенної держави (Галичини) і вони входили до складу Mісії на підставі акредитива, підписаного Урядом Держави, яка на думку тих же радників що до Галичина ніякого права не мала.

Далі, Mісія, коли одержувала інструкції, то завжди тільки від одного Уряду, репрезентованого Кабінетом Великої України. Одже виходило, що од 1.XII — радники Наддністрянці спрощі потвержували побоювання польського Уряду. На підставі консеквентник висновків, помимо згоди чи незгоди з припускаємою Декларацією, радники Наддністрянці мали все їдно автоматично відпасти від Mісії і вибирати лінію підписування чи непідписання Декларації. Це автоматичне відпадення 3.XII. 1919. від Mісії радників Наддністрянської України пізніше було скріплено наказом Головного Отамана. Виходячи з Mісії, радники Наддністрянці внесли протест проти підписання декларації 2 грудня 1919 року, підносячи його в отціх словах ^{*)}:

До пана Голови Української Дипломатичної Mісії в Варшаві.

„В нашім письмі врученім І-му Заступникові Голови п. Леонидові Михайлово дnia 1 грудня ц. р. о годині 12. 20 мінут дня, ми вказували на те, що проект Декларації, який Ви пропонували предложить польській стороні — для нас неможливий до приняття і що така Декларація з боку Mісії взагалі недопустима, тому що за Урядом Української Народної Республіки нема ніякого права рішати що-небудь про чужу — в державі розумінню того слова — Західну Область Української Народної Республіки. Відпис того письма ось тут долу-чаємо під А).

„Проте Ви дnia 2 грудня 1919 р. вручили згаданий проект Декларації польській стороні вже як Декларацію Mісії, хоча той проект не був принятій на ніякім засіданні Української Дипломатичної Mісії в Варшаві. Відомо нам, що над проектом відбувалися тільки приватні наради наддніпрянських членів Mісії, на яких заявлялися за приняттєм того ж самого проекта Ви, п.п. Михайлів, Понятенко і Ржепецький, а проти п. Мішанський На посліднім засіданні Mісії, відбудутім дnia 30.XI-19 р. заявлялися за приняттєм згаданого проекта Декларації (п.п. Михайлів, Понятенко, Ржепецький): одже меншість супроти чотирьох членів (п.п. Мішанського, Витвицького, Горбачевського, Неваковського). Поглядові меншості Mісії Ви надали форму рішення цілої Mісії, подаючи в дні 2.12-1919., відкинувши заяву більшості Декларацію як вирішенну цілою Mісією. Дотичне письмо подали Ви польській стороні, як постанову Української Дипломатичної Mісії в Варшаві, хоча по статуту тої ж Mісії кожда заява від неї політичного змісту мусить бути підписана всіма членами Mісії, щоби стала важкою. Про свій намір подати польській стороні іменем Української Дипломатичної Mісії таке письмо Ви не повідомили нас. Все те зробили Ви в хвилі, коли Найвища Рада Мірової Конференції в Парижі рішила утворити із Східної Галичини суверенний державний організм, який повинен стати завязком Соборної Української Держави. Вчинили Ви те не зважаючи, що своєю Декларацією, за яку не одержуєте для Української Народної Республіки нічого, можете

^{*)} Пізніше появилася отця енунціація делегації Української Національної Ради: „Делегація Української Національної Ради у Львові — як повноправної на останнім своїм засіданні прилюдно заявили, що всякі декларації і умови, які відносяться би до Сх. Галичини і уладження правнодержавного становища народів Сходу Європи в дорозі міжнародних умов, тільки тоді будуть обов'язувати український народ Сх. Галичини, коли в переговорах возьмуть участь і дадуть свою згоду представники Укр. Нац. Ради Західної Області УНР., а евентуальні тим способом довершенні умов будуть нею прийняті.

„Від президії Делегації Української Національної Ради ЗОУНР“.

вбити життя новородженої молодої Галицької Держави, а разом з нею знівичити всю українську державну будову, за яку стільки життя витрачено, крові пролито, страждань перенесено, за яку ще сьогодня вмирають і страждуть самі кращі діти Галицької України.

„Предложену Вами польській стороні Декларацію уважаємо неважкою з огляду на безправність у формі і змісті, якої Ви допустилися; у формі: Вашим вказаним вище поведенем; у змісті, тим що розпорядилися в тій Декларації чужим·добром.

„З огляду на те, ми іменем Західного Українського Уряду підносимо урочистий протест проти такого безправства і не вважаємо можливим дальше оставати в складі Української Дипломатичної Місії в Варшаві і тому дозвольте, що отсим, як І ж Члени, складаємо на ваші руки свої мандати.

Варшава, дня 3 грудня 1919.

Оригінал підписали:

Д-р Степан Витвицький, — Державний Секретар Західної Области УНР.

Д-р Антін Горбачевський — краєвий адвокат і Член Відділу Української Національної Ради.

Д-р Михайло Новаковський — краєвий адвокат і Член Відділу Української Національної Ради”.

Після поданої вже 1.XII. 1919. заяви, коли члени Місії Наддністрянці самі поставили себе по-за акредітивом, демонстраційне в формі протеста, зложение тими ж радниками своїх мандатів Голові Місії, — з огляду на висновки з попередньої заяви, — вже було актом зробленим *post factum* і в суті річи, актом непотрібним.

Поділяючи погляди радників Наддністрянців на справу кордонів — із складу Місії виступив радник п. Мшанецький, подавши відповідну заяву. Одже надалі Місія в своїй політичній частині зосталася в складі Голови А. Лівицького, заступника голови — Л. Михайлова і радників — Б. Ржепецького та П. Понятенка.

ІІ. Звіт Місії. Про вищезакреслений період часу Голова Місії докладав:

VII.

До пана Голови Ради Народних Міністрів і в. об. Міністра Закордонних Справ УНР.

в і д

Голови Української Дипломатичної Місії в Річі Польській.

Характер праці Місії після надіслання попереднього звіта. Після засідання пленума українсько - польської Делегації, що відбулося 12 листопаду, на якому Голова Місії сказав промову, направлену до вияснення доброї волі українського Уряду навязати з польським Урядом союзні стосунки (копія промови долучена до VI звіту), — Місія в особах і окремих членів, і цілого гrona — вела неофіціяльні переговори як з членами польської Делегації, так і з громадянськими колами.

Зносини з представниками лівої демократії. З ряду останніх зносин — мали вагу і значення два засідання, які відбулися приблизно 15 та 26 листопаду, з представниками польської лівої демократії (соціялисти ППР. і ліва інтелігенція). На цих зборах члени Місії інформували представників дотичних польських кол про соціально-політичні чинники революції на Україні, про економічні перспективи України і про ті інтелектуальні сили, на які держава українська може опертися в своїй організаційній праці.

„З боку представників польських лівих кол — були зроблені заяви, що вони вважають польсько - українські ворожі відносини за вислід обопільного, часового, засліплення і за однаково шкідливі для обох народів. Натомісъ польська демократія вважає за конечне в інтересах же Польщі існування самостійної України.

Зносини з представниками польського Уряду. Зносини з представниками польської Делегації провадилися в тому напрямкові, щоби вже остаточно дійти до порозуміння відносно засадничих пунктів Декларації, після чого тільки і могли бути навязані трівкі і фактичні польсько-українські союзницькі стосунки.

Спірні питання Декларації і суперечні течії в Місії. Найти такі пункти порозуміння — представляло важке для Місії завдання, бо були розходження не тільки між домаганнями

представників Польського Уряду і Mісії, але виявились ріжниці в поглядах і між членами Mісії.

„Справа розходилася, головним чином, про два питання: а) становище Галичини і б) розв'язання аграрної справи. Ті директиви, які Голова Mісії одержав вигляді копії постанови Директорії і Ради Народних Міністрів від 15 листопада, не давали ясної відповіді на суперечні питання і інтерпретація цих директив — викликала серед членів Mісії ще більшу ріжноголосицю.

Рішуча позиція польського Уряду. Доки йшли в самій Mісії дебати з приводу того — чи можливі уступки полякам в питаннях про Сх. Галичину та в справі аграрній і коли можливі, то в якій мірі, — Польський Уряд почав домагатися закінчення справи з Декларацією. В рішучій формі — представники польського Уряду вимагали подачі приємлемої для них Декларації негайно. До подачі Декларації — польський Уряд припинив видачу віз на українських паспортах і цілком виразно дав зрозуміти, що буде закритий транзіт для України перевозити належні їй грошові знаки зза кордону.

Виїзд Голови Mісії на Україну. З огляду на те, що з України від членів Уряду отримувались в той же час відомості, які ясно говорили про катастрофичне становище Влади, — Голова Mісії, в супереч бажанням польської Влади, рішив — перед підписанням Декларації переговорити з українським Урядом і для того 27 листопаду виїхав на Україну.

Нарада Голови Mісії з членом Директорії п. Швецем і відношення члена Директорії Швеця до Декларації. По дорозі у Львові — Голова Mісії мав нагоду бачитися з членом Високої Директорії п. Швецем і говорити з ним на тему про умови польсько-українського зближення. П. Швець висловився за необхідність негайної подачі приємлемої для польського Уряду Декларації.

Нарада Голови Mісії з членами партії СР. Далі п. Голова Mісії приїхав у Тернопіль і тут зустрівся з рядом діячів партії СР., прпциюючих на відповідальних державних становищах, а саме: п. Аркадія Степаненка, п. Христюка і інших. Тут був також присутній і М. Ковалевський, Міністр Земельних Справ УНР. Користуючись нагодою, Голова Mісії скликав нараду з цих діячів і познайомив їх з зasadами Декларації, якої бажає від імені Українського Уряду Уряд Польський. Згадані діячі і керовники партії СР.—висловились за те, що інтереси момента вимагають конечного і негайного підписання Декларації хоч би і ціною порушення партійних принципів.

Декларація і члени Директорії п.п. Швець і Макаренко. Осягнувши такі наслідки і маючи на увазі непевність дальнього, до Уряду, шляху, а також з уваги на те, що Голова Mісії виїздив із Варшави на певний короткий час — Голова Mісії повернувся назад, а по дорозі — знову був у члена Директорії п. Швеця і познайомив його з наслідками тернопільської наради, після чого і п. Швець приєднався до постанови наради, підписавши протокол.

„Для вияснення відношення до Декларації Члена Директорії п. Макаренка — Голова Mісії мав проїхати в Krakів, але одержавши помилкові відомості, що п. Макаренко вже виїхав з Krakова, — Голова Mісії направився до Варшави, куди й прибув 1-го грудня. (Для ознайомлення п. Макаренка з Декларацією і вияснення його відношення до неї — п. Голова Mісії виїздить сьогодня ж або завтра).

Або Декларація, або розрив польсько - українських стосунків. Доки Голова Mісії був відсутнім з Варшави — польський Уряд, ще побільшив свою енергію в справі домагань доведення українсько - польських стосунків або до акта засвідчення приязни, або до формального розрива.

„В цій своїй тактиці — Польський Уряд керувався тим, що, не маючи цілком певного і відвертого дипломатичного акту, що свідчив би про певні вияви добрих замірів українського Уряду до Польщі, — Уряд Польщі не може наражатися на несподіванки, сполучені з сучасним становищем української Влади та Держави і робити якісь добросусідські послуги.

Місія готує нову Декларацію. Відомості, які доходили до Місії про становище й Уряду українського, й українського війська — показували Місії, що справу Декларації — далі відкладувати не має змоги.

„Декларація, на підставі попередніх кроків та заяв Місії,—була вироблена по можності — з як найбільшим захованням українських інтересів і приняттям на увагу жадань польського Уряду.

Ультимативні поправки Польського Уряду в справі кордону по Збручу. До первісного тексту проекта Декларації представники польського Уряду зажадали поправки стилістичного характеру, але головне — зажадали ясного зазначення в п. I. Декларації того, що кордон по Збручу йде між Польщею й Україною.

Розбиття голосів Місії на пунктах Декларації. На пункті I. Декларації і на пункті 3-му голоси членів Місії розбились. Радники - Галичане протестували проти п.п. 1 і 2-го (в часті про Галичину), а по часті і 3-го. Радник Мшанецький так само заявив свою незгоду на підпис Декларації з огляду на п.п. 1, 2 і 3-ї.

Поворот Голови Місії до Варшави. Коли члени Місії, які вважали себе поставленними перед конечною необхідністю підпису Декларації, готові були вже підписати ту останню, — 1-го грудня повернувся до Варшави Голова Місії.

„Проект Декларації був наново розглянутий, були вжиті нові заходи добитись від польського Уряду відміни ультимативної поправки до п. 1-го, та всі заходи залишились без пожаданих скутків.

Нові відомості від Уряду УНР. 1-го числа грудня курієри Уряду Зелінський і Бондаренко привезли листи пана Прем'єр-Міністра, які стверджували, що важке становище Українського Уряду і взагалі справа боротьби — тільки погіршується.

Нова пресія Польського Уряду. На передодні ж, одержано було донесення Військового Радника, що польський Уряд відмовився поновити умови тимчасового завішення зброї і перерва завішення — могла перейти кожної хвилі в офензиву польських військ на українському фронті проти нашої армії.

Остаточне рішення Місії в справі Декларації. Місія, поставлена перед такими перспективами, в особах: Голови Місії, Радників: Михайліва Ржепецького і Понятенка — рішила підписати Декларацію в редакції, задовільняючій ультимативну вимогу польського Уряду.

Апробація змісту Декларації представниками українських партій. З огляду одночасно на тяжкий зміст Декларації, Голова Місії скликав нараду Місії з представниками партій, які зараз маються в Варшаві. Нарада така відбулась 1-го грудня і на цій нараді представники УСД., УСР., УСФ., РН., хліборобів - демократів, СС. і окремі особи висловились за необхідність, з уваги на політичний момент, — підпису Декларації.

Подача Декларації. 2-го числа грудня, — за засіданню пленума українсько-польської Конференції - Декларація була підписана і передана польській частині Конференції.

Заяви польських представників, викликані Декларацією. Текст Декларації і ті заяви, які вона викликала з уст польської частини Конференції, і які запротокольовані до цього долучаються.

Наслідки подачі Деклярації. Після подачі Деклярації — Радники - Галичане зложили свій протест і заяву про вихід з Місії.

Візит д. Голови Місії у п. Начальника Панства Пілсудського. З го грудня Голова Місії, з приводу поданої Деклярації, був на авдіенції у п. Начальника Панства Ю. Пілсудського.

Голова Місії, Міністр Юстиції і керуючий Міністерством
Закордонних Справ Андрій Лівицький.

Радник - Секретар П. Понятенко“.

Грудня 3 дня 1919 року. № 390/вих.

м. Варшава.

Р О З Д И Л V.

По Декларації 2-го грудня 1919 року.

1. Прибуття Головного Отамана до Варшави та його авдіенція у комісаріат Пілсудського. 7 годин ранку 7-го грудня, а Голова Місії Міністр А. Лівицький, його заступник Л. Михайлів, радники П. Понятенко, Лукашевич, Ржепецький виряжались на ст. Віденський двірець — Варшава для зустрічі Головного Отамана, котрий прибував з Рівного - Ковеля до Варшави. Був де - хто й з поляків на двірці від Міністерства Закордонних Справ та Штабу Генерального, але виглядало так, що поляки мали завдання не зустрічати „гайдамацького огамана“, а більше розвідувати...

Був ранок (пів до восьмої), а на дворі, як з відра, лив дощ. Нарешті поїзд прибув. А. Лівицький при „добрій нагоді“ залився гіркими сльозами (тут безумовно широко) і поцілував в щоку прибувшого Головного Огамана. Головний Отаман був остільки змузений та здenerвований останньими подіями, що ніяк не реагував на прийом „плачущого“ представника (одного з багатьох!) лицарсько-мужнього народу.

За двірцем чекали авта — 2 наших і 3 польських. Скоренько річі було перегружено і Головний Отаман, відмовившись їхати в приготовлені поляками номера, проїхав, усівшись в авто з Головою Місії А. Лівицьким, на Алею Руж 6/9. Польський старшина пор. Стажинський, який їхав під час дороги з Головним Отаманом, визначений від Штабу Генерального, попрощавшись від'їхав, виконавши своє завдання. Разом з Головним Отаманом прибули старшини — Крушинський, Доценко, Коваленко і найголовнійше прибув Начальник Штабу Головного Отамана професор академії Генерального Штабу, отаман Юнаків так нефортунно повнивши свої для нього непосильні функції через боязнь всіх і всього — боявся та уникав найменшої відповідальнosti, — щоб могло пошкодити спокію його особистого життя. Прибув також і джура Головного Отамана Волянський, взятий з гайдамацької бригади Волоха, ще перед його зрадницьким виступом, як чоловік певний і свідомий своїх обовязків. Але він своїх обовязків був свідомий аж занадто. Але про це будемо говорити далі.

Всі, починаючи від Головного Отамана, були обдерті, з відставшими підошвами у чобіт, а у отамана Юнакова просто порваними в останіх подіях на фронтах — зовнішньому і внутрішньому більше од непотрібних „перувань“ при кожній оказії їх господаря. Одразу треба було йти до ванни, щоб чоч трохи пообмивати болото.

Якось аж ніякого було вступати до гостинної в помешканню Дипломатичної Місії з чисто вичещеною підлогою, келимами, зеркалами і меблею в стилі Людовика XIV-го. Ми, як вовчки, повходили до залі і боялись приторкнутися до стільців. Не дивуйтесь цьому! Мандруючи по Волині і не певні сьогоднішнього дня могли виглядати гірше, бо прибули з самого „пекла“ боротьби за самостійність УНР.. Наступаючий ворог — Деникін і „виступивший першому на допомогу Волох“ не давали змоги, навіть опамятались і подумати про себе... Почалась біготня, розпроси, доклади — говорили один з перед одного і годі було довідатись про справжній вигляд справи.

Біля 11^{1/2} годин 7-го грудня звонок по телефону. Підходить автор цих рядків і бере трубку — польська мова — нічого не розуміє — перше слово польське врізалось йому до пам'яті ще по дорозі — „paskarz“, та й то він не знов докладно значення цього слова. Підійшов радник Місії Б. Ржепецький. Повідомлялось з Бельведеру через ад'ютанта Начальника Держави п. Пілсудського, що станній визначив побачення своє з Головним Отаманом на 9.XII. в 20 з половиною годин.

Трохи несподіваною була ця відомість, бо про це побачення ще ніхто з наших нікого з поляків не просив, але це було добре і подекуди вплинуло заспокоююче.

Мились, чистились, покликали фризієра...

Головний Отаман більш мовчав та все слухав других, не викидаючи цигарок з рота. Не міг він ще прийти, як - то кажуть до себе, під впливом подій останнього часу і тільки запитав — „А як там Ольга Опанасовна? — Це він питав про свою дружину, яка жила тоді в Брюловському готелі. „Нічого, добре“ — відповідали члени Місії і знову заходив по залі.

Розмістились усі на помешканню Місії. Тут був і отаман Бень, також один з осаулів Головного Отамана, що раніш, з дружиною останнього, прибув до Варшави.

Нарешті попросили до столу і настрій трохи повеселішав, — навіть уже сміялись: як небагато треба чоловікові та ще „військовому“. Добра чарка конъяку і зовсім весело, хоч Головний Отаман і був з невживаючих цього зілля.

Головний Отаман більше усміхався, але мовчав. Його оточення розповідало членам Місії про таємниче прослідування на ст. Миропіль, при посадку до вагону — де ні сісти, ні стати, ні повернутись, бо був завалений цілій друкарськими приладдями і що ніякого було тут Головному Отаманові, звикшому до ланів, до широких просторів на Україні — найулюбленішої для нього обстановки. Говорили про переїзд в такій ситуації з Мирополя аж до Полонного, та й то дякувати Богові, що найшовся тут під руками броневик, ціною передачі якого полякам і достали місця хоч в цім вагоні, — проте, якими очима дивились старшини і козаки на це все... При кращих обставинах розповім. Коли од них відбирали броневик і передавали полякам, то вони не знали того, що тільки ціною їх найдіннішого скарбу у війні і в їх військовому життю купував собі місце на проїзд їх Головний Отаман, та що скоро ситуація змінилась на краще — в Полонному пересели до окремого вагону з паровозом під опіку, в чужій стороні, представника польського Генерального Штабу.

Старшина Крушинський розповідав про його мітарства по польським контролювідкам, про арешти, труси, допити, коли той ще 3—4 грудня був висланий наперед до Рівного до Штабу фронту і армії, щоб звідти знести з Варшавою, повідомити про перевід Головного Отамана на польську сторону і улекшити його подоріж — говорив, що довго водили його, та Варшава наказала негайно звільнити і залагодити технічні його прохання.

„А, говоріть там, потім і обідали по хорошому“ — сказав Головний Отаман. Справді, по прибуттю до Рівного, полковник Генштабу Пшевлоцький прийшов просити Головного Отамана на обід — всі пішли, а автор цих рядків не пішов, мотивуючи це своїм „непрезентабельним“ виглядом — правди ніде діти — помимо таки усяких інших причин, а так було в дійсності.

Рівного, де перебувала Ставка, Штаб групи, Правительство тепер уже не пізнати: повно військових, жандармів, поліції, вивіски перемальовані на польські, скрізь чути польську мову — швидко всетаки поляки це зробили, бо вважали що там де вони — все їх... По повороті з обіду розповідали, що приймали на вигляд зовнішній добре і мило, а що було у них на серці — невідомо; що об'єктом уваги під час обіду був Головний Отаман, що підносили тости за майбутній союз з Україною і спільні акції проти більшевиків.

Говорилось і говорилось без кінця: ми про своє, а члени Місії про те, як їх вороже зустріли поляки, про свою роботу в Польщі, що писала преса і т. д. і т. д.

Обід скінчився, а про відпочинок, після безсонних ночей, ніхто й не думав — забули, а балачки затягнулися до пізньої ночі — переповідалось те, про що я вже писав спочатку, про висліди роботи Місії у Польщі. Один тільки отаман Юнаків пішов спочивати

який, з огляду на свою старість, тепер вичерпаність коњяком, а взагалі по привичці—мусів це робити при всіх ситуаціях і обставинах, але тільки далеко від фронту. Щасливий чоловік під цим оглядом! Справа, хоч і найнегайніша, його мало обходила...

Настало 9 грудня. В 20 годин 20 хвилин Головний Отаман від'їхав на автомобілі до Бельведеру у своєму незмінному синьому жупані в супроводі старшини Крушинського. Відразу провели Головного Отамана на гору до п. Пілсудського. А тимчасом шмигали старшини, щоб хоч одним оком глянути на Петлюру.

Перший раз бачились на своїх відповідальних становищах Начальні вожді військ польських й українських — Пілсудський і Петлюра...

Відбувалась нова, історична ера у взаємовідношеннях між двома державами — Польщею і Україною, дотих час перебуваючих між собою в стані війні і неокреслених дипломатично - політичних стосунків.

Авдієнція затяглася до 5 годин ранку наступного дня. Начальні вожді спочатку говорили один другому приємні речі. Один другому переповіли про свою минувшину. Не забули й питань конкретного характеру. Головний Отаман одразу осягнув згоду у Пілсудського на формування українських частин на своїй території, але під зарядом Польщі. Були дані Пілсудським найкращі обіцянки...

2. Робота Місії по прибуттю Головного Отамана — особливо після авдієнції. Перші листівки про поводження поляків на Україні.

Побачення Начальників двох держав мало тоді величезне значення. В розмові, в якій спочатку говорились слова привіту і подяки з обох боків, торкнулись і питань, від яких залежними були інтереси і Республіки української, і Республіки Польської, де з одного боку Польща — в особі Начальника Держави — з наказу своєї матері Франції готовила ґрунт, — схематично накресляючи, під час розмови плян, для успішного маневру на Україну проти большевиків, щоб цим попередити уже ними приготовлений напад на Польщу. А Україна, в особі свого Головного Отамана, який ще тепер не знав навіть про ці заміри Польщі, а тільки догадувався, витягала з цієї розмови відповідні консеквенції, маючи на увазі користі для себе, для майбутності, для майбутньої державної роботи в звязку з цим поки що провізоричним походом поляків на її терени.

Потрібно було накреслити цілий сестиматичний плян з деталями у всіх галузях державно-суспільного життя, потрібно було поробити підготовчі міри до цього, налагодивши звязок з армією УНР., яка невідомо де на цей час перебувала і її також приготувати до цього, звязавши з населенням через своїх вірних основній політичній концепції людей і там перевести роботу реорганійно - розвідочну з виданням, де слід, директиви і накази; потрібно було налагодити агітаційно-розвідочно-інформаційний апарат за кордоном для виплизаючої звідси роботи, потрібно було дати директиви, вказівки і накази нашим послам перед державами світу, де такі були, для попровадження дипломатично-політичної роботи в цих державах в інтересах України з огляду на момент і його вимоги, розяснити послам для висвітлення цього в правдивім вигляді цілому світові, що оборонці испідлегlosti України не вмерли в наслідок блокади їх усіма Державами і війни проти них їх ставлеником — Денікином, а косвенно большевиками, бо в наслідок ігнорування боротьби українського народу за самостійність непідтримання національної держави з противобольшевицькими настроями у всього населення і підтримання чорносотенців—Денікина—Колчака—тримались большевики, забираючи від перших і амуніцію, і одіж, і взуття і гроши, чого у нас не було, брак чого нас знесили, та не добив і не згасив віри в кращі дні, що оборонці права й вільностей свого народу і своєї Республіки відважились на надлюдське уявлення плян і пішли в запілля ворогів до повсташого селянства на Україні, виганяючи звідти і Денікина, і большевиків — одним словом поставити перед нашими дипломатичними репрезентантами нові вимоги, нові домагання в їх політичній роботі з огляду на зміну державної тактики в боротьбі за найсвятійше, що є на світі — волю й самостійність українського народу.

Роботи було досить, бо хтож мав її переводити в життя, як не Головний Отаман, опинившийся за кордоном, який був всим, в тому числі й керуючим центром. І потроху робилося, поскільки це розумілося і було можливим на той час і при тих обставинах.

Робота почалась: Головний Отаман написав і вислав інформаційно-директивні листи нашим послам за кордонам. Місія, по директивам Головного Отамана, займалася також і упорядкуванням свого внутрішнього життя, реорганізуючись і залагоджуючи господарчі справи, не перестаючи вести роботи серед польського громадянства, послів сейму, партій та військових.

Відбувалися наради, побачення, навязувалися знайомства з дипломатичними представниками других держав — послами і начальниками військових Місій, або вірніще, поки що з їх агентами — Англії, Франції, Італії, Америки, Японії, — розмови про „Зелений Клин“ і далеку Сибірь з колоніями українськими, Румунії, — поки що обережно підходили до них. Курієри від'їждали і приїждали зза кордону, тяжко тільки було з посилюючою курієрів і одержанням відповідних інформацій, самих найцінніших, з Кам'янця від Головноуповноваженого Уряду УНР, проф. І. Огієнка про настрої українського політично-думаючого громадянства, бо перешкоди та труднощі, які чинили тут поляки, годі описати: курієрів в найліпшому випадкові не перепускали, а то арештовували, одбирали кореспонденцію і сажали куди не треба. (Пр. старшина Гайовий — гонець Головного Отамана, у якого одібрали все навіть річі останнього і які вже ніколи не повернули. Він був висланий ще перед приїздом Гол. От. до Варшави). Випадково проскакували гонці до Кам'янця і звідтам проїждали до Варшави.

Розповідали нечувані речі, про утиスキ поляків над українцями, — цівільними й військовими, про розстріли й вішання в районі Шепетівки контролюваною 13 польської дивізії, в складі якої було багато б. російських старшин, які нахабно себе поводили, заявляючи, що ніякої України не має і не буде, як також не буде і Польщі — впивалися до забуття і відверто співали „Боже царя храни“, а потім на розсвіті, а то і серед дня вішали українців, роблячи це, по оповіданням очевидців, з хоробливою для людської природи насолодою... Особливо виділялись такою своєю діяльністю п.п. старшини Наконечніков і Брікман.

15.XII. в страшний спосіб був ображений дипломатичний гонець Місії старшина Гомзін, знищання над яким переходили всякі граници, не кажучи вже про образу української державності, Головного Отамана. Старшина Гомзін рішив застрілитись. На очах польських старшин спішно витяг револьвер і стрілив до себе, але куля попала в руку і він повернув до Варшави, привезши з собою назад і кореспонденцію, повернуту поляками тільки після такого випадку з ним.

Державний інспектор Волинської групи старшина Черненко докладав неможливі речі. Він кілька тижнів сидів в підвалах контролюваної 13 див. (Шепетівка) разом з польськими дамами (українками), у котрих одбіралося все — і серги витягали з ух... Большевицька „Че-ка“ та й годі! Тільки наспівіша слідча комісія з Варшави увільнила багатьох від вірної смерти. А скільки було неувільнено! Але про це не

Високі шепетівські сосни шелестять і своїм шопотом, котрий чути на цілу Україну, оповідатимуть про число, імена та прізвища наших лицарів, розстріляних та повішених в кінці 1919. та початку 1920. поляками за те тільки, що вони були козаками української армії. Поляглі лицарі взивали за пролиту невинну кров помсти крівавої та чинів отвітних... Тільки вікопомний вчинок Польщі на користь України уярмлить ненависть, а й зблідне крівава пімста... А на такі чини Польща не здатня. Та це не буде в інтересах ані Польщі ані України...

Ненавистю до поляків палають груди українських селян та робітників (в Любарі та в інчих місцях), котрі винесли польські інквізиції од руки польського улана в кінці

грудня 1919 року на морозі в 30 градусів на колінах в снігу з отвореною головою для страшних та нелюдських побоїв.

За що ж їх бито? Чим ці люди провинилися перед поляками? Були вони українцями, а „пан“ не терпів цього народу і при кожній нагоді вилівав свою злість в дикунський спосіб. Розвалившася московська армія ще в 1917 році пограбувала маєтки польських полупанків, а в кінці 1919 року під польськими нагаями мусіли за це відповісти українські селяни...

Головноуповноважений Уряду УНР по справам, звязаним з переїздом українців і перевозкою державного майна через ст. Волочиськ на територію Польщі, доносив:

„П. Секретареві

По особистій розмові з п. Христюком вияснено, що п. Христюк має представити плян реевакуації урядовців; а що до майна, то треба зочекати приїзду п. Волосенка, який має дати відомості що до здачі полякам майна,

20. XII.

П. П.

„Сим маю за шану довести до відома Місії про нижеслідуюче:

1) Події на фронти, які зайдли під час перебування Уряду в Гречанах - Проскурові примусили зняти перед представником Нач. Команди Польських Військ п. капітаном Чарноцьким питання, про можливий переїзд частини урядовців і деякого державного майна через Волочиськ на територію, зайняту польськими військами — і потім далі — через Шепетівку на Україну. Після того, як з боку п. кап. Чарноцького не було зроблено заперечень що до такої можливості і дозволу на переїзд з боку польських властей, Уряд постановою Ради Нар. Міністрів від 23.XI. с. р., поклав на мене обов'язки Головноуповноваженого Уряду УНР по справам, звязаним з переїздом урядовців і майна до Волочиську.

2) Ввійшовши в зносини з п. кап. Чарноцьким, яко Головноуповноважений Уряду, я вжив заходів до того аби: а) військових і цівільних, їх родин та козаків, було перевезено без перешкод до Шепетівки, для чого попрохав п. кап. Чарноцького видати персональні посвідки всім особам, що їхали на Волочиськ, на право вільного проїзду через територію, зайняту польськими військами, з їх власним майном. Такі перевпустки і були видані п. кап. Чарноцьким — 22—23. XI. у Войтовцях; б) аби майно, що переїхало до Волочиську (телеграфичні приладдя, вагони, надто — станція, архиви, цукор, мука і броневики), було переписано українсько-польською комісією, на що п. кап. Чарноцький і погодився. В склад Комісії мною було призначено п.п. директорів М-ва Преси та Народного Господарства — Пащука та Волосевича, а догляд за переведенням перепису доручив помішнику моєму, призначенному Урядом, тов. Міністра Освіти Григор'єву.

3) З переїздом до Підволочиську, я почав вживати заходів до реалізації умови з п. кап. Чарноцьким. Вияснилося, що на шляху до цього стали непереможні перешкоди, особливо в справі переїзду людей до Шепетівки. Старшин, козаків і цівільних урядовців та їх родин з Підволочиська було направлено в Тарнополь без зазначення, куди повезуть їх далі. В той же час зволікалась справа з переписом майна через те, що з боку польських властей не призначалися довший час члени Комісії. Щоб вияснити справу з ешалонами евакуованих, направлених на Тарнополь, я вийхав (28 грудня ц. р.) спочатку в Тарнополь, а потім (після зустрічі в Тарнополі з п. Головою Диплом. Місії Міністром Лівицьким) до Варшави, залишивши у Підволочиську т. м. Григор'єва та Волосевича, а в Тарнополі Пащука, як своїх заступників.

До Української Дипломатичної Місії
в Річі Посполитії Польській.

Головноуповноваженого Уряду УНР по справам, звязаним з переїздом урядовців і державного майна через Волочиськ на територію, зайняту польськими військами — товариша міністра Внутр. Справ П. Христюка.

4) В Варшаві вияснилось, що план переїзду урядовців та козаків (і майна), як то намічалось в Войтовцях — Волочиську — не буде здійснений і що коли майно і урядовці і будуть перевезені на Україну, то тільки після порозуміння (цілком нового) Уряду нашого з Урядом польським. Мої заходи у Варшаві через це не дали наслідків і навіть мое уповаження не було визнано польськими властями „з політичних міркувань“.

5) Повідомляючи про все це, прохаю Місію перейняти на себе (шляхом дипломатичним) клопіт про тих людей і майно, які переїхали на територію зайняту польськими військами — через Волочиськ, а також і про тих, що переїхали через Гусятин з п. Мін. Сальським. З'окрема що до майна, прошу, коли не прибудуть до Варшави або не поадасть відомостей п. Григор'єв та Волосевич в цій справі, — попрохати від польських властей копію спису майна. По відомостям, які надійшли до мене, майно в Підволочиську таки було переписано з участю моого уповноваженого п. дирек. М-ва Нар. Гос. Волосевича. Згідно умові з п. кап. Чарноцьким, один акт спису майна (власне копія акту) повинна була бути видана нашій стороні.

Головноупов. Уряду УНР. Тов. Мін. Вн. Спр. П. Христюк".

12.14. XII—19 р.

м. Варшава.

Всі ці відомості страшенно денерували Головного Отамана та членів Місії і вносили до роботи певну нервовість, що зовсім не відповідало вимогам моменту. З огляду на те, що прем'єр І. Мазепа своїм листом передав свої уповноваження на час його відсутності Міністрові А. Лівицькому приступлено було до налагодження правительственного апарату тут у Варшаві. Павло Христюк був призначений в. о. Державного Секретаря. Головний Отаман, Міністр А. Лівицький — Правительство розпочало також свою роботу уже як правительство, приймаючи ті чи інші вже й урядові постанови. Робота кипіла, — бракувало людей, грошей, відповідних умовин для праці, але все таки робилося...

Ознайомившись з докладом п. Христюка, Головний Отаман наказав:

Голова Директорії і Головний Отаман Військ УНР.

грудня 19-го дня 1919 р.

С Т А В К А .

Голові Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській.

НАКАЗ № 868/д. с.

„Після докладу Головноуповноваженого Уряду УНР. про становище справи з громадянами УНР. (цівільними і урядовими особами) і державним майном, що переїхали через Гусятин і Волочиськ на територію, зайняту польськими військами, пропоную вжити заходів:

1) До отримання від польських властей дозволу на вільний переїзд урядовців та співробітників Міністерств і інших цівільних Установ УНР. та їх родин, що перебувають в Ланцуті і інших місцевостях, до м. Кам'янця Подільського;

2) До отримання від польських властей копії спису державного майна, що перейшло на польську територію через Гусятин, Волочиськ і Шепетівку, а також одібраних від урядових осіб державних коштів.

3) До отримання від польських властей дозволу на приїзд до м. Кам'янця в першу чергу Тов. Міністра Освіти п. Григор'єва, що перебуває в Тарнополі і Радника Міністерства Земельних Справ п. Часника та Директора Департаменту Міністерства Преси п. Пашука, що перебувають в Ланцуті.

Голова Директорії Петлюра.

Міністр Закордонних Справ А. Лівицький.

В. о. Державного Секретаря П. Христюк".

Потім Головний Отаман роспорядився викликати до Варшави для роботи отамана Сальського, Сиротенка, Мироновича. Осаул його Ф. Крушинський в половині грудня від'їхав до Берліну для налагодження там справи (можливих формувань) та правдивих інформацій. А от. Юнаків був призначений головою секції для техничного звязку з польським Ген. Штабом *) і т. д.

Та не було чути ні слуху, ні духу про армію УНР. — головну опору, найліпший і найреальніший ґрунт у всякій політичній роботі, тим більше в роботі нашого політичного центру в тимчасовому осідкові Варшаві при несприяючих умовинах для праці з боку польських чинників. Потрібно було кричати перед цілим світом, що політичний центр УНР. опирається на армію, потрібно це було говорити і полякам, які особливо на цей час були зацікавлені в її існуванню, потрібно було оперувати датами що до армії та її акції там на Україні в запіллю ворогів разом з повставшим селянством на цілому обшарі (так було; ще в кінці 1919 року перед листопадовою катастрофою і переходом галичан на бік Денікіна оперувало вже три повстанських дивізії: Таращанська — пан Цвітков, Звенигородська — п. Гризло і Уманська — п. Дерещук, з якими армія з одного боку і повстанці цих дивізій з другого боку йшли на зіднання, та Галичане цьому стали на порешкоді), потрібно було говорити і писати в закордонній пресі і про повстання на Україні. Не було дня, щоб членів Місії не запитували чужесторонці і поляки про долю армії, про повстання, але що було говорити, коли про все це не малось точних повідомлень.

Долітали глухі, характеру випадкового, відомості, що армія УНР. в Умані, Херсоні, Катеринославі, що повстання в Умані, Балті в Київі, на Ромадані — чого тільки не говорили, але цим балачкам була дуже низька ціна. Висилались курієри з повідомленнями для армії і для розвідки про становище на Україні та про армію, та ніхто ще не вернув, бо був потрібний довший час, щоб осягнути намічених завдань. А робити треба було і Європа, і поляки пічкались випадковими повідомленнями про армію, її акції, повстання тощо... Нижче тут подаю комунікат для зразку, де глухо говорилося про нашу армію за браком точних відомостей, зате правдиво змальовувався стан у большевиків:

Ситуація на Україні.

„Зараз на Україні є найбільш популярним Правителством — Уряд УНР. на чолі з Прем'єр-Міністром Мазепою і їх військо з Командармом отаманом Омеляновичем-Павлянко, яких підтримує українське населення і вся інтелігенція і навіть інші національності, як жиди і т. п.

„Правителство Мазепи не має ніякого порозуміння, а через це і угоди з большевиками, бо останні є настільки скомпромітовані своєю попередньою тактикою що до українців, що народ і чути про них не хоче і вимагає у свого Уряду очищення українського терену, як сувореної держави. Військо українське збільшилось в своєму числі через доброхотців і мобілізацію і росташовано на півдні України — Бірзулі — Великих Ставищах — Липовщині — Сквирищині і Могилеві-Подільському.

„Були бої з большевиками на ст. Вапнярка — безрезультатно. Як доказ того, що большевиків не може переносити українське населення є величезні повстання проти них та їх комун: вся Полтавщина в руках повстанців. В районі Козятині оперує велика

*) З наказу по Головній Команді військ УНР. (ч. 1.10 од 14 грудня 1919 р.). § 2: „Призначаються: Начальник Штабу Головного Отамана військ УНР. отаман Юнаків радником по військовим справам Дипломатичної Місії в Польщі і т. в. о. Голови секції по військовим справам при зазначеній Місії з залишенням на попередній посаді.

„Військовий референт Дипломатичної Місії в Польщі Командір 3-го січового полку полк. Данильчук Референтом секції по військовим справам при вищезазначеній Місії.

Головний Отаман військ УНР. Петлюра (в. р.)“.

українська повстанська група проти більшевиків. В Жмеринці 10.I. вибухло велике повстання залізничників проти більшевиків, які заявили, що вони крім батька Петлюри нікого не визнають і ні про кого знати не хотять. На Херсонщині і Катеринославщині оперують два повстанчі відділи проти більшевиків од 25-30 тисяч в кожному, на прапорах яких написано: „За самостійність України до загину“, „Батько Петлюра і Парламент“. Вся Україна тепер уявляє зобою кипяще море; населення вимагає негайного повернення Головного Отамана Петлюри з військом.

„Величезних запасів хліба населення нікому не віддає і говорить: „От прийде Петлюра і як він скаже, так і буде“.

„Через ворожі заворушення на Україні більшевики припинили свої бойові акції на всіх відтинках фронтів і всю свою увагу звернули на полагодження своїх відносин з українським населенням.

„Серед більшевицької армії почався розбрат. Появились частини, які не виконують приказів совітської влади по причині ворожого відношення до себе населення. Деякі з частин не визнають комун і „чрезвища“, бо вважають це за причину всього. Богунські полки зробили в Київі повстання, понесли втрати і були примушенні вийти з Києва. Вийшли під льоузунгом: „Виходимо, щоби повернутись з Петлюрою“.

„Троцький видав спеціальний наказ про політику на Україні, в основу якого покладено спірання на український елемент.

„Затонський в Київі заявив, що вони на Правобережну не підуть, а що головна їх мета — роздавити остаточно гніздо контр - революції — Таганрог і привести до спокою Лівобережжа України. Орлов (комуніст) заявив, що зо всіма строгостями законів революційного часу Всеросійська комуністична партія буде стежити за виконанням на Україні останньої ухвали Центрального Комітету партії що до політики на Україні, по думці котрого належить у всякий спосіб уникати примусового заведення на Україні комун.

„Ось цілий ряд мір, які більшевики хотять переводити в життя в звязку з повстаннями проти них, але повстання все ростуть і ростуть і міри ці нічого не дають і ні до чого не приводять і можна з упередженою певністю сказати, що більшевики далі викличуть загальне обурення і загальне повстання проти себе.

„Подаваємі відомості про стан на Україні є документальні і їх треба односити до 10—29. I. ц. р“.

Рівночасно керуючий Міністерством Закордонних Справ розсилав нашим послам та організаціям за кордоном отсєй комунікат:

Огляд подій на Україні за Листопад - Грудень 1919 р.

„З початку листопаду б. р. українська армія, яка стояла на фронті проти Денікіна на лінії Винница, Жмеринка, Вапнярка, перейшла в наступ на всьому фронті, направивши найбільші сили в напрямку на Одесу. Наступ розвивався спочатку дуже успішно на всьому фронті, але уже з 3-го Листопаду стала почуватися якась непевність в районі Винниці, яку займали галицькі частини і наддніпрянські частини, в тому числі Запоріжський корпус, котрий зробив широкий прорив в лініях Денікіна, попали в трудне положення через неактивність галицьких частин і мусіли відступити з великими втратами, припинивши наступ і втративши все здобуте.

„По розсліду цієї справи вияснилося, що:

1) Галицьке вище командування на чолі з г. Тарнавським веде переговори з Денікіном про заключення з ним перемирря і про перехід на його бік.

2) 3-го Листопада прикази Вищ. військов. Галицьким командуванням не виконувались, наслідком чого було відкриття флангів наших військ і великі їх втрати.

3) Галицький штаб був сполучений телефоном зі штабом Д-армії і всі прикази Укр. Командування були негайно відомі Штабу Д-армії.

4) 7-го листопаду Галицька Команда заключила з командою Денікина писаний договір про перехід галицьких військ на бік Денікина (текст. Додаток I).

„Події ці природньо викликали енергійну протиакцію в урядових і громадських колах України, а також викликають інтерпеляцію з боку Уряду в цій справі до Диктатора Галичини п. Петрушевича.

„Спочатку п. Диктатор, а рівно і Уряд Галицької області запевняли, що вони не були поінформовані про зраду і осуждають зрадників, але вимагали з свого боку уступлення укр. Уряду і організації такого, котрий би навязав зносини з Денікином. 15-го того-ж місяця п. Диктатор Петрушевич і весь галицький Уряд, нікого не повідомивши, покинули вночі Кам'янець і виїхали в невідомому напрямкові.

„Ця зрада поставила військо і Уряд УНР. в невимовно тяжке становище. З одного боку переповненість Кам'янця викликала широке росповсюдження епідемії (до 10%), котра перекинулася і на армію (до 50%) і таким чином в великій мірі утруднювала боротьбу з ворогом, являючись сама по собі непереможною через цілковитий брак медикаментів і медичного персоналу. З другого боку відкриття війську Денікина вільної дороги на Кам'янець поставила під загрозу і саме існування Уряду УНР.

„Таке положення примусило Уряд 17-го листопаду евакувати з Кам'янця, предложивши Урядові Річі Посполитої Польської заняти своїми військами Кам'янець для охорони його від Денікина.

„Кам'янець був занятий поляками 17-го листопаду. Уряд, залишивши всі державні установи в Кам'янці, направився з військом в район Проскурова, а звідти, згідно пляну, виробленому в повному порозумінні Верховної Влади в особі п. Головного Отамана з Радою Народних Міністрів, розділивши війська на 4 групи для більшої зручності перевезування на Козятин — Винницю. З цими 4-ма групами військ відійшли п.п. Міністри Мазепа, Безпалко, Черкаський, Красний, Шрамченко і Паливода.

„В цей же час Голова Директорії п. Головний Отаман Петлюра від'їхав, тимчасово, в Польщу, з котрою УНР. навязала добросусідські відносини в справі формування нових військ і для урегульовання закордонної політики.

„Дбаючи про навязання добросусідських відносин зі своїми найближчими сусідами Польщею і Румунією — Уряд УНР. вже перед кількома місяцями післав туди свої дипломатичні Місії. Наслідками їх праці було те, що Румунія, ще з серпня місяця почала дипломатичні зносини, котрі були направлені до повного полагодження інтересів обох сторін, а Дипльом. Місія в Польщі перемінила ворожі відносини, заключивши перемирр'я і 2-го грудня 1919 р. подала польському Урядові декларацію, котра була зустрінута дуже прихильно і котра мала лягти в основу будучого договору, заключеного з метою взаємної допомоги і на підставі взаємних уступок (текст, додаток 2).

„Авантурний наступ і безглазде поводження на Україні російських реакціонерів під проводом Денікина, які, треба було сподіватися, викликали в широких масах української людності колосальні повстання, які зруйнували запілля Денікина і тим змусили його до відступу перед большевиками.

„Повстанцями, до котрих, після залишення Кам'янця, приєдналося військо УНР., заняті Полтавська, Катеринославська, Херсонська і частина Київської губ., де в районі Винниці і перебуває Голова Ради Народних Міністрів І. Мазепа з частиною Уряду.

„Спираючись на повалення Денікина, на широкий національний настрій на Україні, а також на доброзичливе відношення Польщі і Румунії, котре дасть спроможність дістати і провезти всі необхідні народові річі, брак котрих в великій мірі спричинився до послідних важких подій, Уряд має на меті негайно видновити творчу державну роботу в повному маштабі.

„Для цього має бути обраний осередком один із центрів Поділля чи Волині, вільний від якої будь окупації, куди будуть скликані потрібні сили і відки почнеться реорганізація армії і горожанського управління на Україні в згоді з усіма живими силами народу, котрі стоять на грунті самостійної демократичної УНР.

„В найближчих днях з Польщою будуть заключені договори про вільний транзіт нашого майна, амуніції і грошей через територію Польщі на Україну, про адміністрацію українських земель, тимчасово зайнятих польським військом і про організацію регулярної армії з наших полонених, що мають прибути з Німеччини і Італії, а також шляхом набора козаків на Волині. Є підстави гадати, що анальогичні договори будуть заключені і з Румунією. В останні дні маються симптоми, що правительство Англії зацікавилося нашими справами і нахиляється до тієї гадки, щоби взяти в свої могутні руки справу матеріальної допомоги українській Державі. Через те Правительство УНР. вважає необхідним, аби наші Посольства і Місії негайно і інтенсивно знеслись з місцевими представниками Англії, а також Франції і Італії в справі найскоршої підтримки і допомоги українському народові. Денікінські сили на терені України майже ліквідовані. Надходить для українського народу нова ера-боротьби проти чергових російських імперіалістів. Треба гадати, що в цій останній рішучій боротьбі нам прийдуть на поміч великі держави Антанти і передусім — Англія.

Підпис: Керуючий Міністерством Закардонних Справ Андрій Лівицький“.

Поляки лютували далі на Україні... Українська Дипломатична Місія кілька разів складала ще поки на словах перед Міністерством Закардонних Справ протест проти такого брутального їх поводження з дипломатичними курієрами, урядовцями та військовими. Видано було зарядження для зібрання відомостей про знущання поляків над українським громадянством, про учат майна державного і приватного, забраного при арештах і трусах, про накази та розпорядження, видані поляками на Волині і Поділлю та в Кам'янці, як осередкові життя українського через Головноуповноважного Уряду УНР. Міністра І. Огієнка, котрий мав надіслати це все, помимо агентів, висланих в ці райони для розвідки, щоб виступити Українській Дипломатичній Місії з протестом в писаній формі і відповідними до цього документами перед Правителством Річі Посполитої Польської.

3. Хто винен? Деякі політичні Тимчасом повстали нові політичні вимоги, вимоги партії про момент та політичні вимоги. в політиці і для політики. Представники чужих держав і поляки в розмовах з представниками українського Правительства і Місії питали, хто підтримує Головного Отамана, де документи, що він є репрезентант українського народу і української національної ідеї, які партії його попірають? А. Лівицький зрозумів важливість цього питання, зрозумів, що чужосторонці інакше і не могли ставитись до Головного Отамана, про якого говорилось і писалось на цілому світі і коли ходила вже справа про визнання поляками державної самостійності України і про використання його поляками в своїх цілях, а використання французами через поляків в своїх, — гра була небезпечна — це питання особливо стало пекучим, коли приняти на увагу єдино - неділовські заміри Франції що до Росії і підтримку Денікіна та повного ігнорування нас, як політичного державного тіла (Клемансо). Але вона (гра) була потрібною і конечною з огляду на політичні вимоги державного життя кожної нановоповстаючої Держави. І справді, ніде не було заманіфестовано єдиної партійної думки що до Головного Отамана, навпаки — партійний розбрат, хаос, багно і нерозбиріха характеризували життя партій на Україні, не було, бодай, компромісової партійної згоди і виявлення своєї думки на основні питання державні, — існувало безліч ворогуючих між собою таборів, за винятком провізоричної спайки між есерами і есдеками, які були на цей час у державного стерна, і де кожний з'окрема готовився в відповідну хвилю для розправи по між собою, де виливались „хатні помиї“ і на Головного Отамана, і на кожну партію з'окрема, і на методи

державного будівництва, а на армію, в якій учителі з освітою вищої початкової школи Оскільки, сягали на ту посаду Головного Отамана, роблячи повстання проти нього і відкриваючи цим фронт большевикам, чи п. Балбачани з диктаторськими замірами і т. д. і т. д. — Словом все і всі і державність українська, і національні здобутки в боротьбі з ворогами для свого народу і республіка, і відповідальні громадські діячі були опльовані, оплюгавлені, облиті помиями, через підкопи та інтриги, саботаж та зраду, через неуміння поважати свою Державу і її хоч і „злих“, по їх словах, та все ж таки своїх державних мужів, нерозуміння вимог політичних моменту і обов'язків державних, — нічого не було світлого і чистого — ніхто не був відповідний своєму призначенню і своїй роботі, хочби він стояв і на зверхньому щаблеві державного життя — скільки голов — стільки й думок — сто баб — сто рад і методів державного будівництва, хто відходив від роботи, той вже викresлювався зі скрижалі потрібних людей для держави і ставав найлютішим ворогом тої ж самої держави, — був брак самоповаги, а через це і поваги других, їх думок, політичних переконань, в наслідок виховання дикунсько-азіяцької школи московської. Кожний з'окрема думав що тільки він один міг бути і зверхником держави, і всім, і він тільки один міг врятувати життя державне.

Всі ці добродії були „Міністрами“ або на посадах рівних міністерській. Не було ще випадку у нас, щоб б. міністр чи дир. д-ту згодились щось робити на менш одновідальній посаді хоч і для користі загально-національної справи. Деж ви бачили? Ображалась тим самим „міністерська достойність“. От ганьбити все і всіх — це друга справа. Особливо це їм легко давалось, бо нічого не робили... Звойовували самих себе...

Але це все слова. Хочу подати тут кілька документів, з котрих читач довідається про обвинувачення Гол. Отамана та Уряду де якими партіями в листопадовій катастрофі, як також подати і їх влучні рецепти по змісту тодішнього політичного моменту. Цього вимагає історична об'єктивність. Ось вони:

„Панові Головному Отаманові українських республіканських військ
С. В. Петлюрі

Одвертий лист.

„Довідавши про катастрофу, що спіткала українську республіканську армію й примусила Вас і Ваше Правительство залишити межі й тої невеличкої території, яку Ви за останній час посідали і охоплені чуттям турботи за справу, що довірена Вам, Симоне Васильевичу — оборона державної незалежності України, будучи одірвані від безпосередньої участі в національно-державній праці завдяки переслідуванням Вашого Правительства, ми, члени українських парламентарних партій, котрі не поділяли Ваших думок що до державного будівництва на Україні й мали нагоду в свій час не раз попереджати Вас про неминучу катастрофу, як наслідок непримиримої політики Вашого Правительства, — в такий надзвичайно критичний мент, що переживаєте Ви, поодинокий виразник ідеї української незалежності, не можемо не висловити Вам своїх думок, бо мовчанка була б з нашого боку невіправданим злочином.

„Далекі ми від того, щоб радіти з нещастия Вашого, як політичного противника, щоб почувати задоволення з поразки всеї системи урядування, що спіткала Ваше Правительство. Противно, воліли б бачити й Вас і Ваше Правительство сильними й міцними, упевнено стоячими на шляхові розвитку української державності.

„Але дозвольте, Симоне Васильевичу, сказати Вам, що катастрофа сталася не тільки завдяки зраді ген. Тарнавського. Це невеличкий епизод. Не було б його, — сталося б щось інше, а катастрофа була б неминучою, як була вже в січні й червні місяці біжу-чого року. Можливо, що Ви знов злобудете якусь територію, щоб проіснувати на ній якийсь час до нової катастрофи.

,Що ж це значить?

„А значить те, що Ви й вся Ваша військово - урядова організація загубила риси справжнього державного апарату й набрала характеру чисто повстанського, такого, який знають всі повстанські отряди на Київщині, Полтавщині, Херсонщині *et cet.* Правительство, сотні урядовців, штаби — все це додатки до справжньої природи тої Верховної Влади, яку Ви репрезентуєте. Ваша влада — однобічна влада, бо вона не спирається на консолідовану волю всього українського громадянства, всього українського народу. Й Ви, Симоне Васильєвичу, забули свою нейтральність, як фактичний Голова Української Республіки, який повинен бути позапартійним, звязавши свою владу тільки з ліво - соціалістичними колами й підкresливши, що джерело Вашої влади є не український народ, а тільки ці невеличкі кола. А це, в свою чергу, спричинилося до того, що Ви примушені були створити фікцію неподільності своєї влади, мусили створити фікцію загального визнання своєї влади на фоні прострації й розпорощеності противних Вам українських демократичних груп. Терором задушили Ви ці групи, але це дало протилежні наслідки: Ви опинилися в стані ізоляції; Ви й Ваше Правительство позбулися активної допомоги тих демократичних і навіть правих українських груп, які не хотіли може служити Вам, а хотіли й могли служити своїй Батьківщині; Ви примушені були оточити себе всяким мотлохом громадськості, який, чисельними розстрілами, грабунками, насильствами, од-кинув від Вас все чесне, все віддане, все розумне, що було на Україні. Чи знаєте Ви, Симоне Васильєвичу, що ця неповинна кров, ці десятки тисяч неповинних жертв, ці сльози батьків, у яких забито дітей і жінок, яких позбавлено чести, дітей, у яких однято батьків — що це може найбільше й спричинилося до катастрофи, що це тяжило, як прокляття над Вами й Вашим Правительством?! А зруйноване до щенту господарство,— виснажена промисловість і примітивні форми хліборобства?! А ці міліарди витрачених грошей, навязаних народові, покладених на плечі підростаючих поколінь?!

„В ім'я якого права?! В ім'я кого й чого робилися ці злочини, ця вакханалія, що скомпромітувала українську державну ідею не тільки в очах всього цівілізованого світа, але й самого українського народу?!

„В своєму апелі до французької демократії Ви, Симоне Васильєвичу, докоряєте правительства Антанти в байдужності до своєї справи.. А що зроблено Вами для того, щоб правительства ці заінтересувати в українській проблемі?! Вагаючись весь час між большевизмом і Антантою, вичікуючи на світову соціальну революцію, одкидаючи кола, що були впливові в правительствах Антанти, підтримуючи нечувано скандалну тактику свого представника в Парижі п. Сидоренко, — Ви Симоне Васильєвичу, позбавили себе цілком довірря з боку антанської демократії. Й коли зрозуміли свою похибку — було вже пізно, бо був вже твердо взятий курс на Велику Росію.

„Основна риса закордонної політики — Вашої і Вашого Правительства робити те, що необхідно було робити, але робити запізно. Візьмім переговори з Польщею. Представники Народно-республіканської партії підкresлювали Вам необхідність замирення з Польщею ще в квітні місяці біжучого року, коли Українська Республіка виявляла таку-сяку реальну силу. Ви розпочинаєте ці переговори тільки в серпню місяцю, але їх перериваєте; продовжуєте в жовтні, затягуете їх, не даючи жадних уповноважень своїй Місії і не бажаючи зробити тих уступок, які примушені зробити ще в більшій мірі нині, коли фактично находитесь у владі польського Правительства й залежите від його ласки. Своєю нерішучістю в справі переговорів з поляками загубили галичан, але не здобули якої небудь вигоди і для України.

„Міжнародня політика Ваша й Вашого Правительства завжди була нещира, половинчата, злізнича, короткозора, що й привело до того, що у Антанти українська дер-

жавна ідея не користується популярністю, у центральних держав загубила всякі симпатії, а у невтральних держав — спіткала байдуже відношення.

„Спираючись виключно на такзвані соціалістичні кола — Ви одірвалися й від Антанти, й від сумежних з Україною держав, бо там всюди керують інші чинники буржуазно-демократичні. А останні вибори у Франції, Італії, Румунії, не говорячи про Польщу, свідчать про те, що ці чинники ще більше зміцнюються. В Німеччині, Угорщині і Чехії — влади також пересовуються до рук буржуазної демократії.

„Й міжнародня політика Ваша завжди буде безуспішна, поскільки соціальна база, на яку Ви спираєтесь — буде вузькою, буде включати в себе лише одні соціалістичні й революційні кола.

„Одкінувши від себе партії демократичного центру й праві українські партії,— Ви мусили шукати опертя в лівих групах. Але кого вони репрезентували? Чи йшло за ними робітництво, чи йшло за ними селянство? Ні, воно не йшло. Й лишнім доказом цього є той факт, що у Вас, Головного Отамана укр. республіканських військ, завжди війська було менше, ніж у Зеленого, Шинкаря, Григор'єва, Махна, Ангела, не говорячи вже про Денікина; що, не дивлячись на всякі мобілізації, до Вас і Вашого Правительства йшло робітників й селян завжди менше, ніж добровільно йшло їх до всяких повстанських отаманів. І гасла Ваші ніколи не захоплювали їх так, як захоплювали гасла Григор'єва й К°. Ні селянство, ні робітництво не вірило й не вірить в Вас і Ваше Правительство, не вірить в те, що Ви в стані дати їм сталий порядок і забезпечити нормальній розвиток життя в нашій Україні. Й як можна говорити про те довірря народніх мас, коли Ви протягом року розгубили стотисячу повстанську армію, на чолі якої входили в грудні місяці минулого року до Києва?

„Не о довірря мусить ходити, а о створення такої системи, яка могла би забезпечити порядок і спокій, життя і майно всіх громадян України і здобути це довірря. А система ця мусить полягати не в ізоляції, а, противно, в поширенню тої бази, на яку-б спиралася Ваша влада й з якої брала вона силу для переведення тих задань, що покладені на Вас, Симоне Василевичу! В примиренні з тими українськими політичними колами, що досі були Вами усунені від участі в державній праці. В виробленні єдиного програму й єдиної волі української нації. В широкій амплітуді між ліво-соціалістичними групами й крайніми правими українськими верствами.

„Система політично-державної ізоляції, якої Ви Симоне Василевичу, дотримувалися досі, дала негативні наслідки не лише в сфері міжнародної політики. Візьмемо військову справу; що лишилося від тридцятитисячного Запоріжського корпусу? Де поділася десятитисячна Сіра дивізія? Що сталося ще з деякими боєздатними полками?! Протягом року не тільки не побільшилася наша військова сила, а ще й зведена до зera. Не було зброї, амуніції, набоїв?! Вона була, але кинута була большевикам, бо недовіря до командного складу позбавило Вас талановитих начальників, а притягнення Вами на високі посади командні безрадничі і неосвічених отаманів із прaporщиків і федфебелів — Мельників, Данькових, Волохів, Бенів, Палієнків, Біденків, Тютюнників, Данченків і т. д. і т. д. — зруйнувало армію, саму природу армії, позбавило її боєздатності й дало торжество і чисельну здобич ворогові. Мало того, за Вашою спиною втягували армію в інтриги, в політичну гру й робили з неї заряддя для осягнення тих чи інших політичних цілей. Не Оскілько почав першим робити виступи, спираючися на армію.

„Пригадайте Волоха й його повстання проти Директорії; пригадайте Коновалець і його погрози; пригадайте заяви Балбачана. Нарешті — перехід Тарнавського до Денікина?! Цей ряд висновків з одної й тої системи, що породжує незадоволення й не дає

для нього легального вихіду, що душить всіх звоею бездарністю, своїм сліпадством, своєю короткозорістю. Ця система монополізувала певним особам і колам владу, безконтрольну й необмежену, на ґрунті якої зросли зловживання й злочини, на ґрунті якої повстали середньовічні катування, на ґрунті якої, нарешті, забуяла вакханалія крадіжок, що характеризувала майже кожного агента Вашої влади, починаючи з нижчого й кінчаючи вищим, ознаки якої спостерігаються в порожній державній скарбниці, в виснажених міліардних державних фондах, що зібрани були гетьманом Скоропадським для української держави, й в тій роспусті, яка панує в лівій укр. еміграції в Відні, Берліні, Берні й інших європейських центрах.

„Система ізоляції, Симоне Василевичу, привела Вас і Ваше Правительство до хитання й в сфері внутрішньої політики. Ви стали культивувати Трудові Ради тоді, коли народ став в опозиції до цієї системи й заговорили про парламентаризм тоді, коли була страчена майже ціла територія. Ви ніколи не знали справжніх бажань народних — і своїм законом про земельну реформу одгородили від себе широкі селянські маси. Тому Ваші представники на місцях не користувалися жадним авторитетом і були безсилі звязати провінцію з центром. Не маючи спільної мови з селянством, пропагуючи ідеї ворожі поглядам свого селянства, переводячи партійну, а не державну політику, — вони часто густо робили надужиття, часто — густо вживали насильства, або, противно, полішали селянство цілком своїй долі, що, взяте до купи, дискредітувало саме поняття української влади. Орієнтуючись у внутрішній політиці на повстання, — Ваше Правительство робило їх сильнішим від державної роботи, вважало їх важливішим від державного апарату, мусило пристотувати свою державну політику до політики бунту, вводило політику державного примітивизму, йшло за стихією. Звідси таке тупотіння на місці, звідси така вражаюча немощність, звідси параліч всього державного життя, звідси, нарешті, й низведення Вашої влади на ступінь повстанської, позбавленної елементів державності й правности.

„Ви й Ваше Правительство були поставлені в найліпші умови, ніж хто небудь інший з повстанців. Ви мали спочатку цілу територію України й заготовлені Гетьманом базісні склади. Ви мали міліарди грошей. Ви мали нарешті, людей. Й щож? Протягом десяти місяців Ви згубили територію. Вигнали до Денікина буржуазію.

„Навіть опозиції не було у Вас.

„Не дивлячись на терор, українські демократичні партії в мірі своїх сил приймали участь в державному життю. Серед жертв большевизма є й енерги, й есеси, й хлібороби демократи. В військових, в урядових інституціях, в деяких організаціях є представники цих партій. Вони чесно підприяли Вас до кінця, до останніх хвилин, — і тому нам дозволено Вас запитати: де вони? Де й кому кинені, як жертви? Й хто за це дасть одповідь?

„На трупах не можна урядувати, Симоне Василевичу. Не можна безцільно грати життям десятків тисяч людей. Не можна кровлю іхньою здобувати собі славу. Ваше Головне Отаманство привело до страшних жертв, до нечуваних страт в шерегах свідомого українського громадянства, до загибелі багатьох тисяч найліпших сил з осередку українського селянства.

„А які здобутки?! Де вони? Де та українська Держава, яку Ви поклялись здобувати? Де той порядок і спокій, що Ви мали принести?

„Зруйнована, сплюндована й пограбована Країна; знесилений, стомлений, виснажений народ; гарсування ворожих орд по соборних землях українських; знищена молода українська культура; могили, могили й могили в полі; загублена велика територія наша й Ви, Симоне Василевичу, та кілька соток людей в сфері польської окупації.

„Крайня пора замислитись над цим епільгом. Простежити безсталанну десятимісячну епопею Директорії, не побоятися поставити точку над „і“. Сказати правду.

„Поставити страшне питання: дано було все є не осягнено нічого. Військо, інтелігенція, народні маси, територія, гроші *et cetera* — все страшено, все загублено... Не упорядкована була Україна, коли було стільки сил і можливостей; не утримана в руках навіть Подільська губ., хоч ще й були сили і можливості. Де ж гарантія того, щоб нині, не маючи нічого, удастся осягнути все; що, осягнувши це, буде стільки людей й стільки інших можливостей, які дадуть можливість змінити, затримати на завжди в руках осягнене?!

„Страшні питання, але Ви повинні їх поставити, Симоне Васильєвичу, як і Ваше Правительство. Поставити розглянути й дати відповідь чесну й правдиву.

„Ми певні, що Ви, Симоне Васильєвичу, можете вислухати некуплене слово правди своїх політичних противників, хоч би й позбавлене солодкості.

„Ми не віримо, щоб Ви або Ваше Правительство в стані привести до торжества нашу державну ідею, коли стоятимете й надалі на ґрунті ізоляції. Ми гадаємо, що світові події самі по собі можуть спричинитися певному успіхові нашої державної справи, але це не буде Вашою заслугою.

„Не все загублено...

„Ви повинні, Симоне Васильєвичу, в їм'я щастя України залишити методи свого управління. Ви повинні звернутися до голосу нації не тільки за порадою, але й за вказівками. Ми повинні йти новим шляхом, спиратися на нові чинники, виголосити нові гасла.

„З психольогією провінціалізма необхідно укінчити раз на все. Необхідно створити психольогію державну, що виключає терор, злочини, грабунки, що виключає ізоляцію, що виключає нечесні методи управління. Ваша влада мусить стати чесною владою, владою національною, владою, дійсно, державною; владою, що відчуває дух часу, народні настрої, потреби країни. Владою, що має очі, які бачать і вуха, які чують. Владою, що проводить національну, а не залаштункову політику. Владою, що спирається на всі політичні групи, які репрезентують і створюють консолідовану волю нації.

„Перший крок, що провадить до цього — ми вважаєм негайне скликання передпарляменту. Він притягне всі групи до державної роботи, він створить національний центр, що дасть авторитет укр. влади, він різко одмежує нашу владу від диктатури большевицької й денікінської, він піднесе вагу української проблеми в очах парламентарної демократичної Європи, він звяже українську владу з населенням і позбавить її не тільки від помилок, але й від того страшного тягару відповідальності, яка тяжить на плечах Ваших і Вашого Правительства. Пошлемося на приклад білоруського передпарляменту, що складається з 40 чоловіка і ділає в сфері польської окупації.

„З момента скликання цього передпарляменту віджило білоруське державне життя й побільшився до нього інтерес не тільки з боку польського правительства, але й правительства Антанти.

„Про скликання такого передпарляменту ми вже порушували питання не один раз. Нині гадаємо, що таке скликання мусить наступити негайно, бо тільки передпарлямент в стані вивести нашу справу з того катастрофичного положення, в якому вона опинилася.

„Організація передпарляменту має бути після нас переведена на слідуючих принципах:

„Від лівого сектора (есери, ес-де й соц. жидівської партії) — 12 чол; від демократичного центра (ен-ери, ес-еси, ес-ефи, сел. соціал., трудовий конгрес й жид. демокр. партії) — 18 чол. і правого бльоку (хлібороби - демокр., укр. народня партія, берлінська група „об'єднання укр.“, кресовці, промисловці) — 12 чол.. Таке розподілення — виходило б з принципу рівноваги сил. По мірі очищення території — на підставі правил, вироблених передпарляментом, включалася б від кожного повіту певна кількість представників.

„Ось та схема організації предпарламенту, яку подаємо Вам, Симоне Весильевичу, в листі з своїми думками про політичне наше положення — на розвагу.

„Виходимо лише з інтересів нашої нещасної країни, згори заявляючи, що ні нам, ні нашим партіям не ходить о владу, бо ми підтримуємо всяке розумне, чесне й національне Правительство. Нам ходить лише о те, щоб воно брало своє життя з волі колективу, що обєднує національно-державну думку, а не з приписів одної хворої й стомленої людини або одної якої - небудь невеличкої сектанської групи. Нам ходить лише о ліквідацію старої системи ізоляції, бо в противному разі — стають безцільними всі дотеперішні жертви, як і жертви майбутні; бо в противному разі — вся кров наших найліпших громадян ляже страшним тягарем на Ваше сумління й не знайдете Ви за неї виправдання ні у сучасників, ні в нашій історії.

„Віримо, що Ви керуєтесь щастям батьківщини нашої — й тільки в їм'я цеї віри звертаємося до Вашого серця. Віримо, що об'єктивно оціните цей вільний голос людей, які також, як і Ви, люблять свою нещасну країну. Віримо, що Ви знайдете в собі мужності й рішучості, щоб порвати з впливами, які на Вас робляться й стати рішуче на грунт примирення з усіма колами укр. народу й притягнення їх до державної роботи!

Олександер Ковалевський

Заступник Голови Центрального Комітету Укр. Народньої Республік. партії.

Сергій Шемет

Голова Центрального Комітету партії Хліборобів - Демократів.

Юрій Коллард

Член Центрального Комітету партії Самостійників Соціалістів.

Варшава

26 листопаду 1919 р.“

Р Е З О Л Ю Ц І Я

Бюра українських демократичних партій в Варшаві, ухвалена на засіданні від 10 грудня 1919 року в справі біжучого менту.

До Пана Голови Директорії й Головного Отамана українських республіканських військ.

„Констатуючи, що всі представники Верховної Влади Української Народньої Республіки перебувають на території Польщі; що Правительство п. Мазепи розпорішилося, виїхавши частками до Польщі, Румунії, Австрії й до повстанців; що силою річей доводиться дальнійшу українську роботу звязувати з допомогою, которую може дати Польща Укр. Нар. Республ., і діяльністю нашої закордонної репрезентації, що осягненню наших державних ідеалів в найбільшій мірі сприятиме консолідація національних сил, а значить, єдність власти, що необхідно виявити найбільшу ініціативу в обороні ідеї української державності, що всяке вагання під нинішню хвилю являється останнім ударом майже програній українській справі, — Бюро українських демократичних партій в Варшаві в складі представників від народних республіканців, самостійників соціалістів і хліборобів демократів, визнає за koneчne:

1) Ліквідувати владу Директорії й позбавити всяких уповноважень всіх її членів.

2) Репрезентацію верховної власти тимчасово передати до рук С. В. Петлюри, як Начальника Української Народної Республіки.

3) Права й обовязки Начальника Республіки опреділити в тимчасовій конституції.

4) Владу свою Начальник Республіки повинен здійснювати за допомогою парламентарного Кабінету Міністрів, котрий має складатися з Голови Кабінету Міністрів, Міністра Закордонних Справ, Міністра Внутрішніх Справ (додаються функції керування земельними справами, народним здоров'ям, пресою й аprovізацією), Міністра Судових Справ, Міністра Фінансів (додаються функції керування справами торгу, промисловості й праці), Міністра Війни, Міністра Комунікації (пошта, телеграф, шляхи), Міністра Освіти, Державного Секретаря й Державного Контрольора.

„Всі інші Міністерства й Головні Управління повинні бути негайно скасовані.

5) Формування нового парламентарного Кабінету Міністрів доручити людині, що користується довір'ям з боку широких кол українського громадянства.

6) Прем'єр міністр мусить організувати Кабінет Міністрів в порозумінні з Бюром Передпарламенту, а на разі його відсутності з лідерами українських демократичних партій.

7) До організації Парляменту — необхідно створити організаційний центр українського Парляменту, Бюро Передпарляменту в складі представників від слідуючих українських політичних партій, рахуючи по 3 від кожної: соціялістів - революціонерів, соціялістів - демократів, народних республіканців, самостійників - соціялістів, соціялістів - федерації хліборобів - демократів ¹⁾). Це Бюро Передпарляменту по мірі звільнення української території доповнюється представниками від повітів, рахуючи по 5 чоловік від кожного, обраними на підставі п'ятихвостки й перетворюється спочатку на передпарлямент, а потім Парлямент.

8) Бюро Передпарляменту ухвалює тимчасову конституцію, в якій опреділює права й обовязки Начальника Республіки, Правительства, представників влади на місцях, а також взаємовідносин Начальника Республіки, Правительства й Передпарляменту.

9) Для реалізації зазначених точок необхідно негайно вихлопотати у польського Правительство дозвіл на скликання Державної Наради в Кам'янці Подільському.

Бюро Демократичних українських партій в Варшаві.

Ол. Ковалевський

Заступника Голови Центрального Комітету Української Народної Республіканської партії.

Юрій Коллард

Член Центрального Комітету Української партії Самостійників Соціялістів.

Сергій Шемет

Голова Центрального Комітету партії Хліборобів - Демократів[“].

До пана Голови Директорії й Головного Отамана Республіканських військ

С. В. Петлюри

М е м о р а н д у м .

„Представники Української Народної Республіканської партії не раз мали нагоду висловити свої міркування з приводу політики Директорії й її Правительства так на державних нарадах і пресі, як і в резолюціях Центрального Комітету, які подавалися Вам, п. Головний Отамане, на розгляд.

„В одвертому листі до Вас представників трьох українських політичних партій від 26 листопаду 1919 р., підписаному між іншим і членом Центрального Комітету нашої партії,—давалася оцінка дотеперішньої діяльності так Вашої як Головного Отамана Укр. Республікан, військ і фактичного Начальника Укр. Нар. Республіки, як і Правительства п. Мазепи, яке мало особливе Ваше попертя, про що висловлювалося Вами не один раз у всяких промовах.

„Нині ми маємо за честь коротко подати Вам, пане Головний Отамане, свою позитивну програму, яку, після нас, в імя інтересів країни нашої необхідно без проволікань перевести в життя.

„Катастрофа сталася.

„Представники Верховної влади перебувають на території Польщі, Правительство розпорішилося, війська не існує, в нашему розпорядженні не лишилося ані клаптя землі... Становище майже безвиходне в своїй трагичності.. Проте, совісні політики, котрі віддані ідеї української державності, — мусять шукати виходу. Мусять вжити всіх заходів, щоб, коли справу не виграти, то хоч в значній мірі її врятувати.

A) міжнародня політика.

„Перш за все, ми не можемо не звернути своєї уваги на міжнародну нашу політику, яка в значній мірі завсідги хибувала, завсідги була нетрівкою, несталою. Разом з цим, твердий курс міжнародної політики в тих умовах, в яких пробує українська справа протягом останніх двох років, мав би величезне значіння. Рівно ж як і сама дипломатична презентація, бо персональні відносини відограють ще й донині не аби яку роль.

„Аналізуючи напрямок нашої міжнародної політики, мусимо зазначити, що він залежав в значній мірі від внутрішніх взаємовідносин, які складалися в межах нашої країни. Зверталося більше уваги на завязання стосунків з соціалістичними колами закордонних держав, хоч вони були дуже невпливові і хоч самі ці держави дуже далекі були від соціальної революції, на яку покладалися всі надії соціалістичної Директорії й соціалістичного Правительства. Тому на амбасадорів і шефів різних місій надсилалися, здебільшого, люди неавторитетні, невпливові, неосвічені, що приводило до того, що не тільки вони губили всяку популярність в тих країнах, при яких були акредітовані, але й саму українську справу. Так було з п. Гасенком в Букарешті, п. Антоновичем в Римі, п. Сидоренком в Парижі, п. Поршем в Берліні і т. д.

„Під нинішню хвилю нам особливо необхідно зостановитися над положінням української справи за кордоном.

„Так звана Антанта майже не існує.

¹⁾) До того входять також представники тих російських, жидівських і польських політичних партій, які стоять на грунті української державності.

„Америка фактично вийшла з складу коаліції, не ратифікуючи Версальського договору, при чому вона в російських справах мало зацікавлена, або зацікавлена постільки, поскільки Японія може мати той чи інший вплив на політичні стосунки, що склалися в Східному Сибірові.

„Англія не йде безглядно за непримірною позицією Франції. Противно, вона не загострює стосунків з Німеччиною й стремить до зміни своєї політики в російській справі. Англія доволі авторитетно заявила, що вона не заінтересована в відбудуванні Великої Росії. В своїй політиці що до російської справи вона керується старою теорією Лорда Беконфельда, смисл якої полягає в тому, що Велика Росія, котра прагне завжди до Персії, Авганистана й Індії, є найбільшою погрозою для Великої Британії. Визнанням і активним сприянням Латвії, Естонії й почасти Литви, Грузії й Арmenії, Англія підкреслила, що вона не допустить створення єдиної, неділимої Росії. Що правда, вона проголосила *desinteressement* в українській справі, але на умінні наших дипломатичних місій так в самій Англії, як особливо в Латвії й Естонії — залежить змінити відношення Англії що до України.

„Румунія пробуває в сталому конфлікті з Антантою, а тому, коли, підлягаючи силі, її підпише Версальський трактат — не відмовиться від своїх прагнень що до Бесарабії. На цьому ґрунті неминуче мусить повстати конфлікт між Румунією й Денікином, і до нього необхідно заздалегідь відповідно підготуватися. Необхідно заздалегідь приступити до обговорення з Румунією питання про формування української армії на якомусь терені Бесарабії, на що вона в певних умовах мусить погодитися.

„Польща переживає еволюцію в своїх російських симпатіях. Навіть праві кола починають розуміти, що конфлікт з Денікином майже передрішений й в цьому конфлікті Україна може відограти велику роль. Не виключена можливість, що може бути даний дозвіл на організацію української армії і взагалі всіх українських сил.

„Одна Франція стоїть твердо на ґрунті відбудування великої, неподільної Росії. Надто після близькучої перемоги буржуазії над соціалістичним бльоком під час останніх виборів до Парламенту. Але вміливою за кордоном політикою можна її буде ізолювати в таких настроях, не говорячи вже про те, що Франція находиться в напружених стосунках з Німеччиною й війною запаралізована в своєму господарчому життю.

„Все це взяте разом, стверджує ту нашу думку, що 1) необхідно негайно зробити зміни в укр. дипломатичному корпусі, бо вони диктуються інтересами як найліпшої репрезентації української справи; 2) необхідно цьому реформованому дипломатичному корпусові дати ясні й точні директиви в сфері ведення української міжнародної політики, щоб він міг найповніше використати нинішню непевну й хистку ситуацію в Європі, а, особливо, ріжноманітність, яка помічається в поглядах Франції й Англії що до кардинальних питань світової політики й, особливо, політики на Сході.

Б) Внутрішня політика.

„Не можна дати певних директив, як не можна зробити певних змін в нашій дипломатичній репрезентації, доки всюди панує хаос, росклад, роспорошеність; доки не уяснена наша внутрішня ситуація; доки напрешті нічого не вжито в тому смислі, щоб устаткувати, якось оформити нинішнє положення української справи.

„Період Директорії укінчився.

„Два її члени (п.п. Макаренко й Швець) передали уповноваження Вам, п. Головний Отамане, й виїхали в Польщу. Але за ними ще лишаються, коли не політичні, то великі фінансові уповноваження, які небезпечні для укр. справи під нинішню хвилю. Ми рішуче вимагаємо, щоб п.п. Макаренко й Швець, були позбавлені всяких уповноважень, і щоб репрезентація верховної влади була тимчасово скуччена в одних лише Ваших руках не як Голови Директорії, котра віднині не існує, а як Начальника Української Народної Республіки й Головного Отамана українських республіканських військ. Тої невідповідальності Верховної влади, що помічалася досі, ми в жадний спосіб допустити не можемо. Рівно ж і Кабінет Міністрів мусить бути організований, бо Правительство п. Мазепи більше не існує. П. Мазепа (прем'єр і Міністр Внутр. Справ) разом з п. Шрамченком (Державним Секретарем), п. Черкаським (Міл. Преси) і п. Красним (Мін. Жидівських Справ) — пішли до повстанців, а тим самим позбавили себе всяких дотеперішніх уповноважень; п. Одрина (Мін. Нар. Здор.) — помер; п. Огієнко (Мін. Культів) лишився в Кам'янці; п. Лівицький (керуючий Мін. Зак. Справ і Мін. Юстиції), п. Ковалевський Мик. (Міністр Хлібор.), п. Сальський (Мін. військ.) і п. Тимошенко (Мін. Шляхів) — пробувають в Польщі.

„Отже Правительство роспорошилося.

„Таке становище, взагалі, недопустиме; тим більше воно недопустиме в ниніших умовах.

„Українські кольонії в Кам'янці й Відні, в Празі й Берліні, в Паризі й Вашингтоні, — позбавлені певних руководчих директив, загубили певну руководячу політично - національну ідею. На цьому ґрунті повстає мештіння, розгубленість, авантюризм. Вся українська справа перестає бути державною справою, а стає ділом тих чи інших укр. громадянських і політичних кол, себ то ділом чисто приватним. Це може в найнегативніший спосіб відбитися на нашій закордонній репрезентації, як і на всьому положенню української справи.

„Ми гадаємо, п. Головний Отамане, що Ваш обовязок негайно припинити дальніший росклад, маразм і деморалізацію. Цьому можна запобігти лише негайним створенням парламентарного демократичного кабінету,

що реінітіацію укр. державної ідеї взяв би до своїх твердих рук і вжив би рішучих кроків в напрямку консолідації всіх українських громадських сил навколо певного державного програму. Проте Кабінет Міністрів має бути значно реорганізований в своїму складові. А саме — він має складатися з слідуючих Міністерств: Закордонних Справ, Внутрішніх Справ (сюди передаються, як департаменти, Мін. Преси й Нар. Здор.), Фінансів (сюди додаються функції Мін. Торгу, Промислов. і Праці), Війни, Земельних Справ (з додатком справ апровації), Освіти (з додатком справ культів), Держ. Секретарство й Держ. Контроль. Решту Міністерств і Головних Управлінь необхідно негайно зліквідувати.

„Кабінет повинен бути Міжпартийний, Коаліційний, сформований на принципі діловому, при чому формування такого Кабінету необхідно доручити особі, котра користувалася б довір'ям з боку українського громадянства.

„Помилка Директорії її Правительства полягала в тому, що вони стояли на принципові диктатури. Така позиція тривка й небезпечна. Під час революції не можна ігнорувати голосу громадської опінії. Ігнорування демократичних і правих кол доводить до Леніна; ігнорування лівих і демократичних кол — до Денікіна. І те і друге — безнадійне. Тим більше безнадійно була позиція Директорії, котра в своїх ідеологічних засадах наближалася до большевицької влади, б в методах управління йшла так далеко в безправності, як не йшла навіть гетьманщина.

„Цілі політичні групи були позбавлені впливу й голосу. Це не знищило їх, а примусило - емігрувати, творити залаштункову політику, боротися всякими засобами з ненависною диктатурою навіть не партії, навіть не організацій, а небагатьох осіб. Оскілько, Балбачан, Тарнавський — все це наслідки політики диктатури, що не давала лояльного виху для виявлення настроїв і бажань певних політичних кол.

„Цього необхідно надалі уникнути. Тому ми пропонуємо негайно скликати II Державну Нараду в Кам'янці Подільському, яка обговорить сучасне політичне положення, прийде до певних рішень і організує з своєго складу Бюро Передпарляменту з контролальними і законодавчими функціями. Це Бюро остаточно сформує Правительство, виробить тимчасову конституцію й притягне до державної роботи всі українські політичні кола так ліві, як і праві. В міру очищення території — це Бюро доповнялося б представниками від повітів, обрахних на підставах пятихвостки. Таким чином яку б ми територію не посідали — завжди для неї існуватиме правомочний, авторитетний орган, що в стані вирішати всі питання державного життя. Коли б сталося так, що була звільнена вся територія — одразу б мали цілком правомочний Парламент.

„Вирішення ідеї представництва в такий спосіб — різко одмежувало б українську владу від всякихsovітських експериментів, як і від нездійснених обіцянок скликати якось і колись здіскредітовані вже Установи. Збори й від разу зробило б її — владою правомірною, національною й демократичною. Це піднесло б її авторитет, її значіння, — бо вона уникала б диктатури й анархії, витворила б непомітно правий й впливовий орган дійсного народоправства. Й позбавилося б виборчих експресіїв, небезпечних в період будівництва.

B) Військова політика.

„Мусимо констатувати, що війська у нас немає: воно почали перейшло до Денікіна, почали — до большевиків, почали — до повстанців, почали — до поляків.

„В своєму листі до Вас, п. Головний Отамане, ми вже звертали свою увагу на трагичну політику, яка була допущена укр. вищим військовим командуванням. В силу того, що в повстанні Директорії прийняли участь, здебільшого, усунені гетьманом бездарні прaporщики військового часу й деморалізовані федфебелі, в силу недовір'я, яке було висловлено Директорією до всіх, хто не приймав активної участі в цьому повстанні, в силу того, нарешті, що був висунений принцип винагородження всіх активних повстанців, — Директорії, а найбільше Вам як, Головному Отаманові укр. реслублік. військ, довелося спертися на всі ці елементи, передавши до їхніх рук військову справу.

„Неосвічені й мало культурні люди, без досвіду й військового уміння, без стадій політичних й національних переконань, — вони не могли перетворити стотисячну повстанську військову групу на регулярну національну армію. Проте лише остання була б в стані протистати большевицькому військові, на чолі якого стояли такі військові авторитети, як ген. Гуттер або ген. Клембовський. Тим більше не могла боротися повстанська група з регулярними дисциплінованими військами Денікіна.

„Подаємо де-кільки ілюстрацій.

- 1) Начальником Штабу дієвої армії й Начальником Генерального Штабу був прaporщик австрійської служби, неукінчений агроном, отаман Мельник.
- 2) Помішником його — поручник військового часу, мало дисциплінований, брутальний й мало освічений, отаман Тютюнник.
- 3) Військовим Міністром — підпоручник військового часу, захоплений ще на початку війни до полону, юрист по освіті, який не мав жадного уявлення про військові справи, отаман Сиротенко.
- 4) Головним Начальником постачання — каптінармус австрійської служби, малоосвічений отаман Даньків.
- 5) Командуючим східним фронтом — прaporщик австрійської служби от. Коновалець.
- 6) Командуючим південним фронтом — федфебель австрійської служби от. Янів.
- 7) Командуючим північним фронтом — поручник військового часу, народ. учитель, отаман Оскілко.
- 8) Командуючим холмсько - галицьким фронтом — поручник військового часу, народ. учитель, отаман Шаповал.
- 9) Командиром Запорожського корпусу — федфебель російської служби, отаман Волох.
- 10) Командиром Ударного корпусу — підпоручник військового часу, от. Палієнко.
- 11) Командиром корпусу Залізничників — прaporщик австрійської служби, отаман Бень.
- 12) Командиром Корпусу „Січ“ — поручник військового часу, отаман Божко.
- 13) Начальником 1-ої Дніпровської дивізії, унтер - офіцер російської служби, от. Зелений.
- 14) Начальником 2-ої Дніпровської дивізії, прaporщик військового часу, напів божевільна людина, отаман Данченко.
- 15) Начальником *^{*} дивізії, прaporщик військового часу австрійської служби, от. Добрянський.

„А далі отаман Семесенко, Біденко, Ковенко, Ган, Волинець, Луценко й інші...

„Все військове командування находилося в руках таких „отаманів“ української служби. Маючи навіть добре бажання — вони нічого не могли створити, не кажучи вже про те, що їм бракувало відповідних знань, військового досвіду й навіть звичайної чесності. Це привело до того, що люди знання тікали з армії, а сама армія тікала перед бандами Таращанців, поліщаючи їм величезні склади з амуніцією, набоями, гарматами й іншим військовим майном.

„Зaproшування військових авторитетів на службу, реорганізація армії на началак військової дисципліни, введення загально-европейських принципів в справі формування війська — про все це згадалося занадто пізно, тоді, коли не було вже жадних матеріальних засобів для будування армії. І ці здорові принципи — вони не могли бути послідовно проведенні в життя — раз опікування над військом було доручено Державній Інспектурі Кедровського й його партійних товаришів. Тяжко нині знову приступати до будування національної армії, бо пробуваємо на чужій території. Але наколи б дістали відповідний дозвіл — необхідно твердо укінчти з старою системою порядкування армією, як і з тими особами, які довели її до остаточного роскладу.

„Справа формування армії — повинна бути не під контролем п. Кедровського й його товаришів, а лише під контролем Бюра Передпарляменту, а потім самого Парляменту. Тільки в цьому разі, тільки тоді, коли голос громадської опінії матиме вагу в справі формування армії — можна буде уникнути всяких фатальних помилок, з одного боку, звязати армію з народніми масами з другого, й поставити армію поза політикою з третього. Тільки в цьому разі можна бути певним в тому, що така армія зможе боротися й з большевиками, й з Деніkinом, з усіма активними ворогами української державності.

„Без регулярного війська — не створити нам держави. Без війська не створити нам своєї незалежності. Його необхідно створити, але її охороняти, зміцнювати всіма засобами, як організацію чисто військову.

„Що торкається командного складу — він служитиме ідеї укр. незалежності, поскільки йому не накидатимуть інших задань, поскільки його не робитимуть знаряддям певної політики, поскільки йому даватимуть змогу виявляти свою ініціативу, свій досвід і знання.

„Армія большевицька, армія Денікина, армія Румунії, армія Польщі — армії наших ворогів і сусідів, як цілого світу — є арміями регулярними, збудованими на чисто — військових підвалинах. В таких обставинах — лише регулярною армією ми в стані вибороти своє місце на Україні її, взагалі, в Європі.

Г) Загальні положення.

„Директорія й Правительство п. Мазепи — Мартоса — Одрини, стояли безперечно на неправдивому шляхові. Щоб утриматися на Україні — не можна було балансувати між Леніном і Денікином, бо балансувалося між молотом і кувалдою, що, зрештою, знищило нашу державність. За большевиками, як і за Денікином стояли певні широкі верстви, котрі спиралися й проводили в життя певні політично - соціальні платформи. Директорія не виробила ні реальної сили, ні реальної платформи і диктатура крайніх лівих груп привела її до ізоляції, але не дала її тої сили, якої осягли большевики. З другого боку мінливий й неясний політичний програм, що сполучав в собі мішанину большевицьких і чисто парламентарних демократичних понять не дав тої ясності в конечних цілях, як це дав Денікин, обіцяючи населенню правопорядок і спокій.

„З надзвичайним болем констатуємо той факт, що непримирима політика Правительства привела до роскладу опозицію, роспорошила її, а укр. праві групи просто кинула в обійми Денікина. Єдиний національний фронт — це були лише слова, які гостро росходилися з реальними фактами.

„Нині ми находимо необхідним здійснити, хоч і запізно те, що дійсно являється характеристичним для тої фази соціальних і політичних відносин в цілому світі, яку ми зараз переживаємо. Необхідно спільно намітити програм майбутньої праці й способи переведення його в життя.

„Не можна допустити того, щоб наш державний центр, хай, тимчасом, фіктивний, остаточно роспорошився, щоб вся наша закордонна презентація перетворилася на приватні цілком установи, щоб ми самі себе позбавили права голоса під час вирішення нашої долі. Але не можна також допустити й того, щоб продовжувалася стара гра, щоб тягнула своє існування дискредитована до щенту Директорія й неіснуюче Правительство п. Мазепи.

„Ми хочемо, щоб влада перейшла до рук талановитих, чесних і сильних людей, котрі, шляхом дипломатичних комбінацій, грою на настроях на Україні, створенням невеликої, але міцної армії, осягли б найбільшого, що ще можна осягнути в нинішніх тяжких умовах.

„Нині вся українська справа, де б вона не переводилася — повинна бути довірена людям, на руках яких немає невинної крові й репутація яких не є заплямованою в очах українського громадянства.

„В цей трагічний час, що переживає наша державна ідея, ми висловлюємо надію, що Ви, пане Головний Отамане, підете на зустріч нашим стремлінням припинити загальну прострацію як найскорше, бо вона шириться й ознаки її спостерігаються вже в деяких виступах українських громадських кол так в Кам'янці, як в Празі і Відні.

„Всюди чекають на інформації, на директиви, на гасла — їх потрібно дати й дати як найскорше.

„В імени й з уповноваження Центрального Комітету Української Народної Республіканської Партиї.

Олександер Ковалевський.

Дмитро Курило.“

Варшава

13 грудня 1919 року.

Оце вам документи партії. Оце вам вироки й рецепти для хорої держави та вартоїї Правительства.

Винуватий у всьому от. Петлюра та соціалістичне Правительство, але й без Петлюри не можна обійтись — це добре собі затямили підписані вище партії. Вони добре розуміли, що народ знав тільки одного Петлюру. А коли партії (як ес-ери., ес-де й інші) і мали свої впливи, то тільки через Петлюру, тільки його ім'ям все — пагане і добре — робилося. Самого найголовнійшого наші партії й забули закинути Головному Отаманові — невміння підійти до народу, зрозуміти душу народню, під гипнозом соціалістично-большевицьких гасел перебуваючу. Перед червоним прaporом тоді хвилево блід прapor жовто - блакітний і це було так натурально після світової війни, серед загальної деморалізації й морального упадку — загальне знесилля і упадок чесності елементарної, загальне озвіріння й отупіння перед большевицькою демагогією та благами соціалістичними, людською кровлю купуємі, — оце були причини.

Головний Отаман, міцно тримаючи з руках національний прapor і з ним ідучи в бій нерівний з ворогами за визвольні національно-самостійницькі змагання свого народу, шукав підпори в інтелігенції, в партії організованої. І тут він часто не впопад орієнтувався, гублючи територію під ударами московської збольшевиченої маси і частини українського народу. Тільки тому, що до Одеси прибули антанські війська приходить до влади „буржуазний“ кабінет Остапенка, наступило противрєзіння українських мас приходить Мартос, пізніш, Мазепа — Одрина плюс Трудові Ради останнього, як „вимога“ повстанців. Нарешті й самі творці Трудових Рад з часом одмовились од них, перевонавшись в їх нежиттєздатності та непридатності. Партиї, загубивши звязок з народом, хотіли рятувати ситуацію. А з ними шукав компромісового порозуміння Головний Отаман. В наслідок всього цього було — повна ізольованість від свого народу та його вимог, втягнення Головного Отамана в партійну гризню, мінлива політична плятформа й методи державного будівництва, брак часу на вироблення бодай якогось пляну в роботі і сталах методів державного будівництва, а коли й змінених тактично, то тільки в залежності від вимог політичних обставин, ворожий же кільчастий дріт зі всіх боків не давав можливості бути в курсі міжнародно-світових подій, бути в курсі роботи наших представництв за кордоном — все це наближало катастрофу...

Але говориться тільки — Головний Отаман, Головний Отаман — Петлюра всьому винен... Не він же сам був рішаючим чинником. Всі рішали, але кожний по своєму, всі помилялись, але немає між нами ще людей, котрі б до своїх помилок призналися.

Всі непогрішимі, тільки один Петлюра винуватий та його Правительство. Треба ж нарешті признати рацію тому, що правительственні партії (ес-де й ес-ри) мали силу і потрафили все і всіх тримати в своїх руках. І тримались не терором та утисками. Партия ж соціалістів - самостійників продукувала терор через свого члена от. Оскілка. Вони ж, а не хто інший, мали в штабі своєї групи протегованого Шапулу і його електричний стілець для питок в більшості над невинними людьми. Головна Команда й Правительство про це не знали, а довідавшись про існування таких „стільців“ негайно ліквідували. А про це ж знали, знала напевно партія соціалістів самостійників.

Безумовно і Головний Отаман має свої хиби, хиби своєї особистої вдачі і він їх признає. А його діла та чини дадуть колосисті фалі на українській національній ниві. Помилуючись, він вчився. Серед стихії він загартовував перманентну волю свого характеру.

Не вмів підбрати людей, — певно люди такі були, що не було чого вибирати. Як покажуть нам дальнійші сторінки нашої праці, таки так і було. Я не знаю ні одного чоловіка, на котрому би Головний Отаман не попікся під час своєї роботи, — зневірря в людях в нім запанувало. Правда, що іноді він йшов за капризами свого характеру, але й цьому винуваті жіночі якості останнього.

На помилках минувшини мусимо вчитися, та мусимо радіти, що боротьба породила великі кадри нових людей... Вони збудують державу й увільнять народ наш від гніту чужого й утиску національного. Тоді тільки й знайдуться добре виконавці навіть і паганих державних шлянів.

Та я не збирався полемізувати з авторами поданих вище меморандумів. Кілька слів правди не помішає для майбутньої брехливої історії.

Отож ті документи дихають почасти сумною й болючою правдою, але рівночасно дихають і „правдою“ згущеною в красках, упередженою і, де в чому, не опертою на фактичному станові речей. Отут я й хочу подати кілька розяснень та спростовань. Не помішає сказати кілька слів і про самих авторів, котрі здобулися на красні слова правди, хоч уже й аж з Варшави.

З циклю міжнародної політики. Інж. Сидоренко ніколи не спричинявся до дискредітації української справи своєю діяльністю. (І про це ми своєчасно довідаємся в дальнійшій нашій роботі). Він досить зручно й уміло і з користю для української справи поводив себе в Парижі. Не його ж вина, що п.п. Марголін, Шульгин і Панейко, під час Мирової Конференції в Парижі, пробували „федеруватись“ з п. Маклаковим і компанією. Автори меморандумів знали про це, — чому не оперували власними іменами, а вжили імені переносного, ображаючи чоловіка, заслуженого перед українським народом?

Д. Антонович, коли не лічити випадків в його особистому життю — позики фінляндському послові державних грошей (десять тисяч італійських лір?) на піввічне оддання *) та „п'яного таїцю“ ранком по головній улиці Риму на очах у всіх, повертаючи з реставрації в товаристві п'яних дам — та це може слухатися з кожним) одразу правильно повів свою роботу як Голова Місії при італійському Урядові. Він перший був з послів, котрій мав сміливість одверто заявiti, що ворогами українського народу є москалі, в якому б вигляді вони не приходили на Україну. Чому не названі ті добродії, котрі „іменем українського народу“ заявляли, що боротьба ведеться тільки проти большевиків, а що цо закінченю її ми, мов, завжди порозумімося з московським народом, ц. б. з його провідниками. Д. Антонович національні інтереси самостійної держави ставив вище всього і цею стежкою йшов без всяких хитань та тих чи інших збочень.

Що до військової політики. „Начальником Штабу Дієвої Армії і Начальником Генерального Штабу був прaporщик австрійської служби, неукінчений агроном, от. Мельник“, — так він був на тих посадах. Але забули, що це був той самий от. Мельник, котрій, як начальник штабу Січових Стрільців, з Білої-Церкви виступив проти гетьмансько-московських генералів (Долгорукових, Келерів і К^o) під командою от. Петлюри, не боючись їх досвіду, тоді, коли добродіям, підписавшим меморандуми, і не снилася перемога „петлюрівських бандитів“. Це той самий от. Мельник, котрій, з зімною кровію в най-

*) Пізніше наш посол М. Василько навязав переписку з фінляндським послом з проханням повернути позичені гроші. Боржник менче як половину позичених грошей повернув, а решту одлічив за утримання племінниці п. Антоновича.

трагичніші хвилі державно-політичного життя, не губився, не тікав, як це робили панове Шемети, Ковалевські, Колларди і багато, багато інших, а своїм організаційним хистом і здібностями поставив як зразкову частину осадний корпус Січових Стрільців в Київі, а серед військового хаосу намагався завести систему та порядок військовий. На цих посадах він здубув собі повагу своїх підлеглих, де були й старшини генерального штабу,—як от. Сінклер, полк. Капустянський, полк. Безручко, Отморштейн, полк. Сальський і Петрів, от. ген.-штабу Ярошевич і от. Дельвіг і багато других. Безумовно чесний чоловік і посідаючий організаційні здібности.

„Помішником його — поручник військового часу, мало дисциплінований, брутальний й мало освічений от. Тютюнник (Василь — О. Д.) Не поручник, а кадровий старшина і підполковник. Наші старшини генерального штабу казали, що був безумовно цікавий тип військового самородка. До його оперативних заряджень прислухались завжди й старшини генерального штабу. За різкий він трохи був в обходженню з людьми, зате мав сильний і прямий характер, не знаючий компромісів. Був українським шовіністом, що з гетьманського ген.-штабу приєднався одразу до повстанців. Най земля йому буде пером!. (По листопадовій катастрофі хорій на тиф переїхав до Рівного і там помер). А історія українська запише його як видатнього лицаря нашого народу.

„Командуючим східним фронтом — прапорщик австрійської служби от. Коновалець“. Який він мав чин за австрійської служби навіть не цікаво. Цікаво те, що іменно от. Коновалець стояв на чолі корпусу Січових Стрільців, частини котрої не мали навіть європейські дисципліновані армії по своїй організації, карності та бойовій упертості. Не можна одмовити Коновалецькому в організаційних здібностях та природньому розумові. Його „політикування“, вертлявість, хитрість були тільки плюсами його характеру. В справах оперативних його заступали старшини ген.-штабу.

„Малоосвічений от. Даньків“ зразково поставив постачання корпусу Січових Стрільців. Нічого не вкрав, бо не доказано, скільки б його не посуджувала громадська опінія.

Питання. Яка армія не мала Данченків, Оскілків, Добрянських, Біденків, Ковенків, Ганів, Волинців, Семесенків і цікавих надзвичайно постатей як от. Божко, от. Зелений і Луценко? Яка в світі армія не мала Палієнків, Янових, Шаповалів, Волохів, Бенів? Перелистайте сторінки всесвітньої історії з царини боротьби народів за своє визволення і Ви там найдете всіх перелічених отаманів. Вони там мають тільки другі призвіща. Вони, а не партії, будили націю з многовікового сну до оружної боротьби за своє визволення, як розуміли це, посідаючи зачаток стихії й серед стихії працюючи, і як уміли. Вони мали злочинні риси в своїх характеристиках, але й мали частину того, що звється зерном національним. А партії тільки кидали гасла в народ...

Забули додати автори меморандумів, що у „неосвічених“ командірів корпусів начальниками штабів були старшини генерального штабу.

Хто ж як не Мельники, Тютюнники й інші побивали московські частини, по директивах Гутора й Клембовського (таких і большевики мали одиниці), в наступ ідуших? Хто боронив цілий світ від зграї московської, змінившої вонючі унучі на червоний прапор неповинною людською кров'ю заплямлений? А під прикриттям чиїх багнетів, грудей — оффір панове автори меморандумів утікали за кордон, правда разом з інчими відповідальними діячами? Чи хоч одна партія змагалася вплинути на „ненависних“ їм отаманів? Вся їх робота зводилася до того, щоб отаманів привернути на свій бік в своїх партійних цілях, а найголовніше — добитися од отаманів, що б вони не узناли Головної Команди. Оскілко й Балбачан та іх провокаційні злочинні виступи цеж наслідки партійної роботи. Хіба виступав безличний Оскілко? Партія соціалістів са-мостійників, народних республіканців, неодповідаючих за свої чини „тихеньких“ і „спокійненьких“ та „лагідненьких“ соціалістів федералістів та майбутнього проектуемого пре-

зидента зединеної України д-ра Петрушевича. Там же був і член Директорії Андрієвський. В заговорі не брав участі член Директорії Ф. Швець, зате він дуже радо брав участь в засіданнях, творячи кворум станіславовським заговорщикам. Теж саме було і з Балбачаном. Тут українська „буржуазія“ в спільноті з Петрушевичем та його однодумцями через наївного Балбачана намагалася зробити переворот.

Коли ж говорити спокійно й об'єктивно про „отаманію“, про її величезні шкоди для політично - військової української справи, заглядаючи трохи наперед в умовинах нормальню - спокійного розвитку — тільки тоді можемо поставити виразно питання — хто винен в плеканню „отаманії“?

В зрозумінні стіхії й боротьби серед отієї стихії читач знайде відповідь на поставлене вище питання. Первопричину народження „отаманії“ треба шукати не в Петлюрі, а в атавістичних якостях української вдачі взагалі й характеру названих отаманів та нас всіх з'окрема. Степова кров бурлила, помішана з кров'ю приходячих на Україну диких і жорстоких племен.

В отих самих зненавиджених отаманів якраз і шукали весь чес впливів усі партії поза спиною Головного Отамана. Може найменче це робила партія соціалістів-федералістів, члени котрої, під час будівництва своєї країни, „спокійно“ шукали московського „исправника“, щоб позволив містечковим аматорам відограти „Пошились у дурні“ після „Не въ свои сани не садись“ Острівського чи якоїсь інчої московської п'єси.

Неправдою є, що у Зеленого Шинкаря, Григор'єва, Ангела та Махна завжди було більше війська, ніж війська під Головною Командою, цебто під командою отамана Петлюри.

Питання — чому названі отамани мали військо? Безумовно це є їх особиста заслуга. Але й вони, коли приходила біда, то заявляли населенню, що вони од Петлюри... Значить таки й вони петлюрівськими гаслами оперували. Еrgo — спопулярізований і мусіма Петлюра був скрізь потрібний. Тільки нечесний чоловік може твердити противне.

Отаман Ангел завжди підлягав тільки Головній Команді УНР. і од неї тільки одержував директиви.

Був час, коли от. Зелений виступав проти Директорії, але чому? Тому, що його до цього намовили ліві соц.-есери і то поза спиною Головного Отамана. Теж саме було й з от. Григор'євим та Шинкарем. Але в вересні місяці 17 числа от. Зелений прибув якраз до Петлюри за директивами і заявив, що він уже до жадної партії не належить. От. Шинкарь перед виступом намовляв (при особистій авдієнції) Головного Отамана призвати ради на Україні, потім виступив проти Директорії, але в короткоту часі стратив військо, а сам з лівого есера зробився комуністом.

Виступив проти Директорії і от. Григор'єв, бо йому нічого не залишалося другого робити після невдалої орієнтації Директорії на „одеску антанту“, а найголовніше — після страчення звязку з директоріянськими військами й оточення його через большевиків. Але потім і він, виступивши проти большевиків, ішов на спіткання з військами УНР. Не дійшов до наміченої цілі, бо загинув від руки Махна, зате прибув його начальник штабу от. Ю. Тютюнник.

Не анархіст, а бандит (розумний і спритний) от. Махно дійсно оперував на власну руку, виступаючи і проти петлюрівських повстанців, і проти Денікина і проти большевиків. Дійсно він мав багато війська, але чому? Тому, що гасло „що бачиш, то бери“ приваблювало здеморалізованих людців-жорстоких і звірів по натурі. А мало разів хіба він заявляв, що йде разом з Петлюрою? Та й він в кінці серпня 19 року посилає делегацію до Головного Отамана (до штабу волинської групи), а потім до галичан з пропозицією бити разом большевиків і Денікина — певно під Головною Командою військ УНР.

Інша річ, що Головний Отаман дійсно не об'єднав всіх повстанців і координуваними стратегичними ударами не бив ворогів, але й до цього було багато причин. Через простір нічого не вдіш, а своїми шклянimi очима не пробував гипнотизувати повстанців, щоб хоч в цей спосіб і через простір підчинити їх своїй волі.

Якраз до організації й змагалася Головна Команда, але перехід Галичан на бік Денікіна, розгордяш внутрішній — стали цьому на перешкоді.

Серед світової агонії тяжко оперувати з системами та дисциплінами в армії. Хаос і стихія! Найдібніший і найталановитіший капітан корабля нераз нічого не годен вдіяти на морі серед бушуючої стихії. Часто й густо і він іде на дно невмомливої пучини морської разом із своїм улюбленим кораблем. Нащо ж вимагати неможливого од звичайних смертних людей?

Анальгичне було й з Головним Отаманом. Та він, при всіх його недостатках, борювався якось з отією стихією. Інша річ, що він народив стихію, котра була спочатку з ним, не зумів і далі ужити її в державнім будівництві, а відтак залишився з невеликим кадром бойців, вірних ідеї УНР.

Денікін мав більше війська ніж Головний Отаман — та його ж цілий світ підтримував, а все ж таки не утримав під ударами селян - повстанців по петлюрівські успоблених.

Звичайна річ, що тільки хорий на голову буде виступати проти системи й дисципліни в армії. Вони конечні й необхідні. Але серед загальної безсистемності, особливо партійної, немає рятунку. Та це не значить що партії непотрібні. І вони потрібні, щоб в національно-самостійній державі мали провід над масами, на кляси поділеної. Одже всім разом требайти до здобуття своєї державної хати!

Державна інспектура в армії В. Кедровського — це тема дискусійна. Большевики теж мали й мати (і цілком правильно) політкомісарів, котрі тримали фаховий елемент під додглядом комуністичним і в цей спосіб заставляли їх працювати на користь і змінення своєї партії. А вже наші інспектори були краї за большевицьких комісарів, браливало їм тільки жорстокости до наших ворогів — ідея одна. Партиї ззіли й інспектуру так потрібну в державних інтересах.

Головний Отаман порозгонив буржуазію, котра пішла до Денікіна — яку буржуазію, чию? Ми не мали своєї буржуазії, а чужа нам непотрібна.

Головний Отаман порозганяв військових — неправда! Партиї через своїх відпоручників як от от. Греків, симпатик соціалістів самостійників, боючись конкуренції, він, як перший військовий міністр по вступі Директорії до Київа, дійсно відмовив в приняттю на службу більше як сту старшинам генерального штабу б. рос. армії без відома Головного Отамана. Чи зле, чи добре він зробив — це також тема дискусійна. Оці самі ж старшини генерального штабу творили вже раз „українську“ армію за гетьмана.

Можна дуже легко знайти охотників для організації армії московської, польської, а для організації української — дуже тяжко. Аж по витворенню національного кадру старшин тільки справа полекшає.

Оце і всі мої короткі зауваження та спростовання. Решта закидів в меморандумах дійсно відповідало фактичному станові річей. Цієї думки була більша частина нашої чесної інтелігенції. Тепер ще скажемо по кілька слів про авторів, підписавших відомі нам меморандуми.

Жорж або, як підписано — Юрій Коллард, інженер і тенор років під 50-т. Цього досить, щоб був самостійником. Більше про нього нічого не можна сказати, хіба те, що коли він був два тижні керуючим Міністерством Шляхів, то в своїому вагон-салоні возив аж 5-ть машиністок. Мав одружитись — так от, щоб був відповідний вибір. І таки на одній з них машиністок він дійсно й одружився і прибув до Варшави.

Андрій Лівицький, будучи сумнівним соціал-демократом (в цей час він був соціал-демократом постільки, поскільки це було в його інтересах або коли його починав точити соціалістичний червяк) і дбаючи про єдиний демократично - національний фронт, дав йому трохи грошей, на які інж. Коллард доїхав до Відня, де і засів безповоротно як в персідський бест.

Олександер Ковалевський. Неукінчений студент петроградської пол-ки. Утік од мобілізації. Мали поставити під військово-полевий суд. О. Ковалевський всім оповідав, що то його як видатнього члена опозиційної партії в цей спосіб переслідують. Дуже ревно допомагав Оскілкові сісти на гетьманський престол, укладаючи ріжні пляни та возхваляючи в пресі Оскілка в безбожний спосіб ганьблячи Уряд от. Петлюри. По зліквідуванню Оскілковської авантюри утік до Тарнополя і там найшов скоронення під крилом Тарнопольського окружного коменданта д-ра Цьокана. Того самого Цьокана, котрий нахально бреше, що Головний Отаман з ним радився — „чи не заложити собі на голову корону“ *). О. Ковалевський і тут не втихомирився. Співпрацював в місцевій газеті й останнімі словами паганив і Головного Отамана, і правительство УНР. Особливо він мав повні відра помий в той час, коли тимчасово ставка Головного Отамана перебувала в Тарнополі. (Див. газ „Українська Справа“, „Українське Діло“ та „Українські Вісти“).

Дмитро Курило. За кумпанію підписав меморандум. Хто він такий по своєму соціальному становищу — не мається відомостей. У всякім разі ніколи не казав, що він доктор. Здається, що носив окуляри чи пенсне. Тоді ще вінне був од „методістів“. І все.

Сергій Шемет. Все плакав і плаче за Скоропадським... А як йому хто починає доказувати, що порядному чоловікові стидно навіть і пригадувати за Скоропадського, то він заявляє разом з своїми однопартійцями, — і хлібороби демократи піднімали повстання проти Скоропадського... Один Лівицький, як родич, умів з ним говорити. І Петлюру признаяв, але тільки на гетьманському престолі і без чумарки. Не злий чоловік і чесний.

Всі вони разом, після розмови з „хитроумним Одіссеєм“ Лівицьким, а особливо після підкріплення грішми, змнякли.

Але всі вони були й цінними для української справи. Інж. Коллард по своєму фахові, О. Ковалевський, як талановитий безумовно журналіст і з великою ініціативою, по своєму, С. Шемет, хоч і не самостійний в своїх думках — і для нього можна було б підшукати відповідну роботу. І Д. Курило цінний чоловік, як, хоч і маленький, але сумлінний урядовець під добрым доглядом людини з твердою волею.

Заслугою цих людей є те, що вони здобулися на сміливість сказати правду у вічі й більш - менш правильно змалювали тодішній період нашої боротьби. Їх документи — цінні документи для історії.

Всі вони потрібні і цінні люди для держави, але кожний на своєму місці і по своїй спеціальності.

Вся біда наша й нещастя були в тому, що в міністри, здебільшого, йшли люде не-одповідні, мало освічені, не далекозорі, не маючи елементарних понять про методи державного будівництва, — для міністра та ще без парламенту не досить було й буде одного партійного ярлика. Теж було й серед вищих та нижчих наших урядовців. Така ж вакханалія була й у війську.

Зірвавшись з ланцюга, всі кинулись будувати державу, кожен на свій лад і по своєму пляну. Всі рвались тільки на „урядові вершини“. Всі говорили, говорили до перевтоми, радили, приказували... А найкраще було б бути кождому на своєму місці в залежності від своїх сил і здібностей, а всім разом, єдиним національним фронтом на всіх ділянках життя державного працювати над закріпленням здобутого революційним шляхом в самостійній Українській Республіці.

*) Д-р О. Назарук — „Рік на Великій Україні“ ст. 251.

Та так буде. Помилки минулого навчать людей — що треба робити, а майбутнє покоління — як не треба робити...

Оце гірка правда. Причім же тут Головний Отаман, Уряд, Галичане?... Всі винні і всі мусим разом одпокутовувати за свої гріхи й помилки. Єдиний національний фронт оце стежка до землі обітованої. Серед самої найнесприятливішої ситуації й при тимчасовій перемозі нас ворогами мусимо витворити нові гасла, щоб ними запалити наш народ до дальшої визвольної боротьби. Ітелігентам шестидесятих років — в думках і чинах — московської культури чи австріяцької не мусить бути серед нас місця...

Далеко ми од'їшли від нашої теми. Отож ми спинилися на тому, що чужосторонці домагалися документів про те, хто саме підтримує Головного Отамана. Якраз і наспіli подані вище документи та їх не можна було доводити до відома прохачів. Давалося тільки потрібне.

Член Директорії А. Макаренко, сидючи в Кракові і довідавшися про подання меморандумів та маючи й своїх багато болячок, од 9.XII. писав до Головного Отамана:

„Дорогий Симоне Васильевичу! Сьогодні прибув до мене свояк п. Тулюпи п. Назаренко і повідомив про те, що Ви в Варшаві. Хотів би Вас бачити, зде це неможлива річ, бо мені не можна юхати до Варшави, — а Вам незручно юхати до Кракова. Сьогодні о 7³⁰ увечері я мав виїхати до Львова, але тепер викликаю пана Мірошновича або Крушинського до Кракова для того, щоб передати Вам офіційне спровоздання і від'їду вже завтра 10-го. Дальше не буду ждать у Кракові, а підожду у Львові, як сповіщав Вас депешою від 6.XII. через Голову Місії п. Лівіцького. Що трапилось зо мною і Ф. П. — Ви певно знаєте. Після того я примушений негайно подійти Вам зляву про залишення праці в Директорії і перетворившись, таким способом, в звичайного обивателя оселіться на „житіє“ в маленькому місті. Я передумав усе і ніякі мотиви і доводи не можуть змінити моє рішення. Думаю однак, що не буде якраз на руку тим недостойним діячам, що роспочали поход проти нашої поїздки за кордон тай взагалі чи потрібен я як член Директорії на далі, бо ситуація така складна, що самі мулрі й рішучі заходи Директорії можливо не допомогли б віправити на другий бік наш державний корабель. Не хочу спиняться над тим, що було. Був гарний — геройчний період, коли правила Директорія, і був період поганий, коли Директорія попала „в пленені“ двох Це-ка.... Все було, але не було ще такого сорому для мене, який довелось мені пережити в цей останній період діяльності в дорозі з 16.XII. по цей день. Місія, призначена Директорією, вживала заходів і рішучих, щоб не пропустити членів Директорії за кордон. Це є факт! І от яке може бути відношення до нас з боку польського уряду, коли Місія прохання його допомоги затримати нас у Польщі? Звичайно виявляється відповідне відношення. Дійсно, справедливо пише тутешня преса, що на Україні хаос, бо полібні з'явища найліпше характеризують хаотичний стан самого Верховного Уряду. Це так і ніякі крутійства та пояснення представників Місії не можуть перекрутити фактів.

„Так от чаша переповнилась і я мушу припинити кумедіяство: Директорії фактично нема, бо ми з Ф. П., виїхавши з України, передали Вам повноту представництва, а тепер, щоб припинити „обпліювання“ з боку „вірноподданних“, та ще свідомих, партійних людей мусимо зректись своєї участі в роботі. Не знаю як буде реагувати Ф. П. Швець, а я роблю так, як велить моя совість.

„Боюсь висловити Вам свої побажання, бо не знаю дійсного стану річей. Хотів би лише порадити Вам очистити атмосферу у Варшаві. Не допускайте до одповіальної роботи тих осіб, що вже досить скомпромітували себе політично - грошовими авантюрами. Не вже п.п. Шемети та Колларди можуть відогравати рішаючу роль в наших мирних переговорах з Польщею? Не вже Ви згодитесь утворити такий кабінет, який буде ними складено? Борони Вас Боже!! Не компроментуйте себе, Ви людина, що потрібна, і наперед, а утода з подобними дільцями уб'є Вашу славу. Виходи з теперішнього стану безумовно є, тільки не рвіть з правдивою демократією. Це переходова доба, збережіть дух.

„Надіюсь чесні люди правдиво поінформують Вас про те, що діється у Варшаві. Жду п. Крушинського для передачі Вам офіційної заяви.

Усього доброго. Привіт Варвари Івановни, Ваш А. Макаренко“.

4. Галицька Національна Рада протестує проти декларації 2 грудня, а Диктатор Петрушевич та його однодумці й далі орієнтуються на Денікіна.

Диктатор Петрушевич, приїхавши до Відня, негайно скликав збори членів Української Національної Ради, перебуваючих у Відні на еміграції, для обговорення політичного становища, утвореного на Україні подіями кінця 1919-го року. Сюди прибув з Парижа й д-р В. Панейко, заступник Голови Делегації УНР. та Державний Секретар Закордонних Справ ЗОУНР.

Довідавшись про подачу декларації 2-го груня польському Урядові, Нарада постановила внести протест. Про свій хід нарада оголосила в „Українському Прапорі“, ч. 1. з 6-го січня 1920-го року такий комунікат:

„По причині приїзду до Відня Президента Української Національної Ради д-ра Евгена Петрушевича і державного секретаря д-ра Василя Панейка, відбулися наради збору членів Української Національної Ради, пробуваючих у Відні, під проводом Президента д-ра Евгена Петрушевича в днях від 9. до 17. грудня 1919.

Нарада розпочав Президент д-р Евген Петрушевич своїм звітом, по чім д-р Василь Панейко представив справу статута для Східної Галичини. Відтак на підставі отсих звітів переведено дебату про наше теперішнє державно - правне становище та в сій дебаті всі бесідники згідно ствердили, що однодушнім змаганням всего українського народу, без ріжниці партій і областей, є: сполучення всіх українських земель в одній самостійній і суверенній українській державі; -- що натомість всяке розділювання українських земель та прилучування їх частин до інших держав уважають шкідним для українського державного права, як також взагалі для будучності українського народу,— та, що Українці Західної Области хочуть ділити долю з Придніпрянською Україною і з нею разом злучитися в тій державно - правній формaciї, яку виборе собі український народ в отсій світовій війні.

„Супроти послідніх подій постановлено заложити рішучий протест проти декларації п.п. Андрія Лівицького і тов. у Варшаві в справі зречення Східної Галичини в користь Польщі.

„Дальше вирішено внести державно - правне застеження проти предложеного Найвищою Радою Мирової Конференції в Парижі статута для Східної Галичини“.

Від 11-го грудня 1919 року „Український Прапор“, ч. 36 з 16 грудня подав отсю основну точку протесту, підписану д-ром Петрушевичем, як Президентом Української Національної Ради:

„Іменем Західної Области Української Народної Республіки, себ - то Східної Галичини та Північної Буковини, має право заявлятися правосильно тільки її власне легальне представництво та її власна легальна влада, які існують до сьогодня та своїх прав у йічию користь ніколи не зрикалися, зваживши, що постановою репрезентаційно - законодатного тіла Західно - Української Народної Республіки, а іменно Національної Ради з дня 3 січня 1919., як і постановою Директорії Української Народної Республіки з дня 19. січня 1919. тільки заповіджено евентуальну злуку обох українських Республік, застерігаючи рівночасно сими актами виразно, що „аж до часу скликання всеукраїнських установчих зборів законодатну владу на території Західно - Української Народної Республіки, себ - то на території Східної Галичини та Північної Буковини виконує Національна Рада, а екзекутивну владу правительство тої ж Республіки, установлене Національною Радою та перед нею відповіальнє“. Згідно з сим може правосильно заявлятися що до території Західно - Української Народної Республіки та що до її відносин, а зокрема що до границь супроти Польщі, тільки згадана Національна Рада та установлене нею правительство Західно - Української Народної Республіки.

„Становище повисше відповідає теж принципіально дотеперішньому становищу Найвищої Ради Аліянтів у Парижі, яке так названу Східну Галичину вважає як окрему державно - правну одиницю“.

Д-р Михайло Лозинський в своїй надзвичайно цінній праці („Галичина в р.р. 1918-1920.“) на сторінці 204 писав:

„Коли в справі зречення Галичини Місією УНР. в користь Польщі збори членів

Української Національної Ради заняли таке ясне становище, то становище зборів у справі переходу галицької армії до Денікина офіційний комунікат покрив тайною.

„В дійсності за тою тайною крилася орієнтація більшості національно - демократичних політиків на той шлях, який промостила галицька армія. Свідчать про це самі наради *), свідчить політичний напрям „Українського Прапора“ **) і свідчить передовісм дальша акція Панейка в Парижі, до якої він, очевидно, мусів дістати уповажнення в Відні.“

5. „Український Національний Комітет“ в Парижі та висновки. В той час як на Україні сталася величезна українська трагедія — галицька армія, що поруч з наддніпрянською билася за визволення України з червоними москалями — большевиками та добровольчою армією ген. Денікина, зрадивши великоукраїнську армію, перейшла на бік останнього в той час, як рухнув спільній боєвий український фронт, як наддніпрянська армія і Правительство вполихах відходили на Староконстантинів та Любар, — як прийшла листопадова катастрофа, — як вороги надвигалися з усіх боків — Денікин з півдня, большевики з півночі, а поляки з заходу, тоді, як наша армія здобулася на вікопомний чин — орлом і соколом, огнем і сонцем ішла в запілля ворогів, — як Головний Отаман сидів уже в Варшаві, а Диктатор Петрушевич з своїми однодумцями радив у Відні утворився в Парижі 19-го грудня 1919 р. „Український Національний Комітет“.

Цей Комітет являвся безумовно продуктом московських заходів Маклакова, Сазонова й інших як хитрий і зручний маневр до розбиття соборницько - самостійницьких змагань українських представників на Мировій Конференції в Парижі. Думка дуже хитра і удар правильний було направлено проти українців. Не розумів тільки цього Панейко, так легко давший себе зловити на московську удочку. Майже кожний день ця справа стояла на порядку денного при побаченнях Панейка з Маклаковим. В. Панейко, цілком поділяючи погляди на цю справу Маклакова, все ж ще вагався над утворенням названого комітету, не маючи апробати Диктатора.

Та скоро відомі вже нам випадки допомогли розвязанню Маклаковсько - Панейковських замірів що до „врятування української справи“. До Відня ж прибув Петрушевич — туди ж прибуває і д-р Панейко. Звіти, вироблення протесту, інформації й апробата Диктатором негайного заложення в Парижі „Національного Українського Комітету“.

В. Панейко, після повороту з Відня до Парижу, з наказу д-ра Петрушевича виходить зі складу делегації УНР. і закладає окрему делегацію ЗОУНР. для окремого заступництва Галичини перед Мировою Конференцією. Щоб паралізувати діяльність нашої делегації В. Панейко та п. Томашівський вирішили негайно творити Комітет. А щоб цьому Комітетові надати більше авторитету, до його складу мали увійти не тільки галичане, але й наддніпрянці. З цією метою п. Томашівський увійшов в переговори з деякими „наддніпрянцями“, в тому числі й з Моркотуном, б. секретарем ген. Скоропадського.

Москалі, довідавшись від Моркотуна, що Панейко має апробату Диктатора на утворення Комітету, з свого боку почали вживати всіх заходів щоб ця думка як найскорше була здійснена. Вони обіцяли підтримувати Комітет морально та матеріально. Обіцяли також добитися від союзників і признання Комітету як офіційного органу українців за кордоном, обіцяли також і велику платню членам Комітету. Не справа, а гроші забили памороки людям.

*) Віденська „Боротьба“ (ч. 6 з 12. марта і ч. 7-8 з 3. квітня 1920.) подала про наради звідомлення, яке, хоч очевидно тенденційне, однаке не оставляє сумніву що до основної думки нарад: зневіри в самостійницькій ідеї і орієнтації на противольшевицьку Росію на платформі федерації.

**) Статті д-ра О. Назарука (ч. 3 з 13 січня 1920.), д-ра Е. Левицького (ч. 4 з 16 січня 1920.), д-ра Л. Цегельського (ч. 5 з 20. січня 1920.), передрукі з „Козацького Голосу“, органу галицької армії, де ріжними способами доказується політична нешкідливість або навіть корисність переходу галицької армії до Денікина й анальгічної політичної орієнтації; далі підпірання парижської акції Панейка.

Сам д-р Панейко в „Українському Прапорі“, ч. 39 з 11-го липня 1920 року так писав про утворення „Українського Національного Комітету“ в Парижі:

„Коли на склоні 1919 року, після кількаратних (почавши від мая 1919.) заяв представників Петлюри про „desinteressement“ в справі Східної Галичини, було ясно, що нічого Галичанам робити в петлюрівській делегації; коли крім того всім стало очевидним, що наша тісніша вітчина Галичина, як і інші західні українські землі, єдино тільки тоді може числiti на рятунок від загину в польськім ярмі, коли повстане могуча східно-європейська федерація; коли стало й певним, що хоч би й повстав тай якийсь час вирвався з польської ласки якийсь український базальний „буфер“ коло Винниці чи Бердичева, то він своєю безсмертністю тільки припечатав би нашу безнадійність; коли, одним словом, нашим обовязком було вибирати з двох лише менше, — тоді зголосився до одного з членів тутешньої галицької української делегації бувший секретар гетьмана п. Моркотун, людина певне не більше „реакційна“ від переважної частини представників „соціалістичного Уряду“ Петлюри і не більше „обмосковлена“ ніж добра половина т. зв. свідомих Українців. П. Моркотун мав широкий плян: з усіх проти - петлюрівських і небольшевицьких українських елементів зорганізувати загально - українську політичну організацію на зasadі з'єднення цілої української етнографічної території в українську державу, сфедераціоновану з Московчиною й іншими державами, які виникли на розвалинах царської Росії. Нашій делегації предложив п. Моркотун вступити в склад пропонованої ним загально - української національної ради. Предложеню сьому я рішуче спротивився з мотивів не зasadничо - політичних, а з тактичних і з особистих. Тільки по довшім опорі згодився я, щоб засновано не якусь національну раду, а скромний приготовчий комітет, та щоб у склад його вступила не делегація, а хіба поодинокі й члени. Все те під категоричною умовою, що ініціатор прилбає для справи в часі найкоротшим придніпрянських українських діячів відомих українських партій, з відомими в українстві іменами. Поки це не станеться, комітет мав остатиis иeуконституованим (назначено тільки секретаря) та виявляти з себе незвязані сходини чи наради, а не дійсну організацію. Таких нарад було всього кілька на початку цього (ссб - то 1920) року — переважно без моєї участі. Згодом Галичини здергалися від тих нарад взагалі, а незабаром, не хотячи далі піддерживати фікції, ми всі формально з комітету виступили“.

2-го січня 1920-го року відбулися перші загальні збори Комітету. До його складу увійшли: п.п. Панейко, Томашівський, Петрушевич Іван, Кульчинський, Петрушевич (син Диктатора), Білик, Моркотун і Цитович.

На перших загальних зборах Комітету було ухвалено:

1. Звернутися з проханням до російського посольства у Парижі, щоб воно вжило всіх заходів що до визнання Комітету, як офіційного українського представництва за кордоном;
2. Розіслати заяву Комітету всім міністрям союзників і всім видатним політичним діячам;
3. Оголосити заяву Комітету на засіданні т. зв. „Совєщанія федеративныхъ Правительствъ“, для чого вибрати делегацію з трьох чоловік;
4. Помістити через агентство Гаваса телеграму про виступ галичан та наддніпрянців зі складу делегації на Мировій Конференції;
5. Політичну програму Комітету поки-що не виробляти, з огляду на постійну зміну біжучих політичних умов, а тільки заявити про те, що Національний Український Комітет добивається і буде добиватися федерації України з єдиною і неподільною Росією.

Секретарем комітету збори обрали Білика. А головою пізніше було обрано Моркотуна,*) хоч де-який час спочатку як голова К-ту виступав п. Панейко.

„Український Національний Комітет“ в Парижі, після своєї внутрішньої організації, почав одразу робити політичні виступи. Одним з таких виступів було повідомлення

*) Моркотун з роду українець, але русифікований. По українські не говорить. Жив в Петербурзі і там заледви скінчив юридичний факультет. В 1917-му році переїхав до Київа (на ловлю щастя й чинів) і разом з А. Галіпом та Шумицьким брав участь в організації тов-а „Молода Україна“, основою якого була псевдо- масонська ложа. Пізніше од'їхав до Стокгольму, звідти знов повертає до Київа і за Скоропадського робиться секретарем останнього. З поваленням Скородського тікає до Румунії, а звідти переїздить до Парижа.

Прибувши до Парижа, він зачинає ходити до всіх членів нашої делегації на Мировій Конференції. Дуже часто можна було бачити Моркотуна у п. Шульгина, котрому не раз доводив, що весь час підтримував ідею самостійності України, але Скоропадський його не послухав. В Парижі він де - який час виступав як співробітник А. Галіпа, допомагаючи йому працювати для української справи в масонських ложах. Рівночасно він страшенно хотів попасті секретарем в парижьку делегацію, але ні Сидоренко, а ні Тишкевич його не прийняли, (хоч може й даремно, бо принявши його навіть на маленьку ролю — в цей спосіб можна було унешкодливити авантюристи). З часу ж оголошення ним в протибольшевицькій газеті Бурцева „Cause Comunale“ заяви про Петлюри як „зрадника Росії“ виступає як платний московський агент. Про зміст названого листа довідаємся з розділу — „Документи“.

французького Уряду та всіх чужих представництв в Парижі, до всіх політичних груп та видатних осіб про утворення Комітету та про його декларацію. Все це виглядало так:

„Париж, 5 січня 1920 р.

Ексцеленція!

„Маю честь переслати Вам при сім декларацію Українського Національного Комітету, який утворився в Парижі 19 грудня 1919., як також витяг з декларації, зложені Галицькою Делегацією гр. Тишкевичеви, президентові з'єдиненої Української Делегації.

„Будьте ласкаві, Ексцеленціє, приняти вислови моого високого поважання

За Президію: Томашівський“.

„Париж, 19 грудня 1919 р.

„Політична криза, яку переходить тепер Україна, покликала до життя по-за границями краю новий орган української ідеї: Український Національний Комітет. Його утворення є льогічним вислідом отсих фактів: по-перше теперішня Українська Делегація, після виходу делегатів галицьких і деяких делегатів російської України, перестала репрезентувати правдиві почування і змагання української нації; по друге Директорія і її Правительство, з одного боку нарушивши принцип інтегральності української території і з другого всупивши в союз з російськими большевиками, втратили політичне й моральне право, щоб їх уважати за українську національну владу. До хвилі, коли буде утворене нове Правительство Східної України і правильна закордонна українська репрезентація, Український Національний Комітет вважає себе покликаним бути тимчасово представником і оборонцем національних інтересів України перед міжнароднім політичним світом.

„Своє віроісповідання бачить Український Національний Комітет у повнім воскресенню України в етнографичних границях, з'єдиненої в федеративній формі з могучою Росією.

„Програма Українського Національного Комітету, як також поклик до земляків, будуть оголошені незабором.

„Генеральний Секретаріят Українського Національного Комітету, під дирекцією п. д-ра Кирила Біліка, знаходиться в Парижі, 5 bis, rue Henri-Martin.

Білік, генеральний секретар“.

Далі слідував витяг з отцієї заяви Панейка про вихід з делегації УНР. в Парижі (од слів „Стоючи“ і до кінця):

„Париж, 16 грудня 1919 р.

Високоповажаний пане Президент!

„На основі уповаження Шефа Західно-Української Республіки з дня 10 с. м. маю честь в імени уповажнених Державним Секретаріятом членів Делегації подати Вам до відомості отсю заяву:

„Стоючи на становищі єдності всіх українських земель як найважнішого політичного принципу сучасної політики українського народу, і бачучи будучність української нації тільки в організації всіх позитивних культурних і соціальних сил її, пятнуємо з обуреннем факт віддання актом з дати: Варшава 2 грудня 1919. західно - українських земель у польську неволю Правителством Директорії, яке своїми большевицькими нахилами і терором супроти творчих сил народу виявило повну політичну нездарність і шкідливість, — та наслідком сього виступаємо сі складу Об'єднаної Делегації.

„Прошу Вас, Високоповажаний пане Президент, приняти запевнені глибокої до Вас пошани

Д-р Василь Панейко“.

Вчитуючись в ці документи хіба прийдем до переконання, що тверження д-ра Панейка про Комітет, що він мав бути тільки „скромним приготовчим комітетом“ і що по

зорганізованню зостав „неуконституований“ певно розраховано було для неграмотних людей. Грамотний же чоловік, перечитавши ці документи, скаже, що творилася цілком нова і цілком закінчена організація, яка позбавляла права Директорії, Правительства та Парижської Делегації УНР. виступати в імені українського народу і перебірала на себе місію — бути „представником і оборонцем національних інтересів України перед міжнародним політичним світом“.

Одже після цього всього було ясно, що основоположниками „Українського Національного Комітету“ в Парижі були члени галицької делегації — п.п. Панейко, Томашівський та їх однодумці. Зрештою це підтвержує й сам Панейко, кажучи, що Комітет заложено тільки тоді, коли він згодився на участь членів галицької делегації в складі названого Комітету. Сам Панейко признається, що між придніпрянцями з членів Комітету не було ні одного відомого партійного діяча з відомим українству іменем. Зі сторони „придніпрянців“ до складу Комітету входили відомі вже нам „малоросійські“ жулики. Політичну марку Комітетові дали безумовно галичане, бо навіть же президію Комітету презентував п. Томашівський.

Утворений Комітет негайно приступає й до переведення в життя відомих уже нам постанов його загальних зборів від 2-го січня 1919 року.

По першому пункту цих постанов Комітетові, не дивлячись на всі запевнення російського посла в Парижі Маклакова та ретельну допомогу Сазонова не вдалося досягнути його визнання, як офіційного представництва за кордоном. Французький Міністр Закордонних Справ Пішон не призначав Комітету і заявив, що останній не має жадних уповноважень від свого Уряду, а що з офіційним представництвом українського правительства його Міністерство перебуває в постійних зносинах.

По другому пункту було розіслано заяву Комітету, але й вона жадного враження не зробила. І на цю заяву Комітету французькі політики подивилися, як на внутрішні непорозуміння в українській делегації.

По третьому пункту — було обрано комісію в складі п.п. Панейка, Томашівського та Моркотуна. Ця комісія явила на засідання московського так званого „Совєщанія федеративнихъ Правительствъ“ і відчитала заяву Комітету, досить зімно приняту москалями. Зате п. Савінков від імені „Совєщанія“ дякував комісії за те, що „вона нарешті стала на певний політичний шлях і надалі піде поруч з росіянами в боротьбі зі зрадниками Батьківщини — separatistами“.

Рівночасно Комітет почав вести агітацію серед українців для збільшення своїх членів. В січні місяці 1920-го року до складу Комітету вступає б. діяльний співробітник Скоропадського Могилянський.

Найбільше свою акцію розвинув Комітет в травні місяці 1920-го року, коли рознеслися чутки про заключення польсько - української угоди та про успішний маневр польсько-українських військ на правобережну Україну. Москалі перелякалися. Вони побачили, що починає здійснюватись ідея зміщення й відбудови самостійної України. Москалі, забивши тривогу, організовоним фронтом змагаються перешкодити в роботі українських „сепаратистів“. „Общее Дѣло“ Бурцева було переповнене ріжними інсінуаціями по адресі Головного Отамана та наших закордонних представництв. І тут для своєї провокаційної роботи тягнуть і завмерший перед цим Комітет в Парижі. Москалі видають Комітетові величезні гроші спеціально для пропаганди проти українських визвольних змагань. Комітет негайно окріп і поповнюється новими членами. До його складу входять — адмірал Максимів (б. міністру Морських Справ за Скоропадського), відомий авантюрист Курдиновський (хоч навіть і він з часом вийшов зі складу Комітету), В. Кочубей (голова союзу земельних власників за Скоропадського) та Вишнівський (тов. мін. внутр. справ І. Кістяковського теж за Скоропадського).

За московські гроші Комітет почав видавати свій бюллетень фрацузькою мовою п. н.— „*Bulletin du Comité National Ukrainienne*“. В першому ж числі цього бюллетеня від 3 травня 1920 року Комітет виявив своє „кредо“, де було уміщено також і програму його та декларацію.

Програма комітету виглядала так:

1. Бажаючи висловити волю великих мас українського народу і пригадуючи боротьбу, якою визначився український народний рух проти централізму царів, Національний Український Комітет буде змагати до встановлення демократичного республіканського федеративного устрою в майбутній великій та могутній Росії.

2. З'єднання всіх українських земель під одним спільним місцевим Урядом, з'єднана Україна є частиною єдиної федеративної Росії.

а) Визнаючи установчі збори від всієї Попрії і постійний репрезентативний орган, складений з представників національностей і автономних провінцій, Укр. Нац. Комітет буде домагатися права України мати свій місцевий Сойм.

б) Адміністрація місцева під керуванням місцевого міністерства.

в) Армія, флота, закордонна політика, фінансова і міжнаціональна централізується і керується через органи від всієї Росії.

г) Скасування всякої системи таможень, відділюючих федеративні провінції Російської держави.

3. Повне рівнство всіх національностей, що заселяють Україну.

4. Офіційною мовою державною є мова російська; для внутрішніх зносин в судах та школах на Україні мова російська має тіж самі права, що мова українська.

5. Вся земля селянам; визнання доконаного під час аграрної революції факту узаконення фіксацій і розподілу землі між селянами. Збереження принципу власності з фіксацією максімума земельної власності.

6. Комітет бачить запоруку миру в Східній Європі і єдиний спосіб, щоб уникнути її збольшевиціння, в солідарній політиці всіх Славян.

„Зі славянського становища германізація України є небезпекою, усуненою тепер, яка однаке на будуче не втратила свого небезпечного характера.

7. Боротьба проти большевизму, так само як проти сепаратизму, які є рухами деструктивними і протисуспільними“.

А декларація Комітету була складена таким чином:

„Український Національний Комітет, беручи на себе оборону інтересів українського народу до організації репрезентації української за кордоном, регулярно вибраної, енергійно протестує проти так званих петлюрівських делегацій (представників партії Петлюри, центр яких у Варшаві). Ці делегації розпоряджаються долею українського народу з метою відділити його від Росії. Вони провадять клерикальну політику, аби поработити Україну Ватиканові, і змагаються великі землеволодіння на Україні закріпити за католицькими магнатами. Вони підписують ріжні політичні умови і заключають торговельні договори від імені майбутньої України.

„Базуючись на програму чисто республиканському і демократичному і вбачаючи майбутнє України і Росії в єдності і співпраці з демократією в Союзі Народів, Національний Український Комітет не може знести політики реакційної інтриги з Ватикану та монархичної Німеччини, які створили і підтримують український сепаратизм.

„Національний Український Комітет рахує своїм обовязком попередити, що жадна згода чи, то політична, чи то торговельна, підписана петлюрівцями, не буде вважана за дійсну майбутнім законним урядом України“.

Одже п. Панейко, Томашівський і др., як бачимо, зріклися самостійності для свого народу в угоду москалям і разом з московськими платними агентами „будували“ собі нову Батьківщину без волі й згоди на це українського народу. „Единая федерацівная т. е. усовершенствованная недѣлимая Россія“, — як писала щоденна московська газета „Россія“, характеризуючи принцип федерацівності для відбудови границь дореволюційної Росії, що особливо горяче попірала „Український Національний Комітет“ в Парижі,— таким шляхом кувалося щастя для України. Найгірше як політично-нечесні люди й обмежені крамарі по вдачі бралися за провід частини народу одної великої української нації...

Декларація Комітету спочатку зробила дуже неприємне вражіння для української справи серед французьких політичних кол. Та п. Тишкевич, зрозумівши шкідливість Панейківсько - Моркотунівської декларації для України, зараз же приступив до паралізування отого неприємного вражіння. Де тільки можна було п. Тишкевич подавав правдиві інформації про склад Комітету, а також дав інтерв'ю в парижських газетах про політичне, фінансове і економичне становище на Україні та про політику Уряду УНР,— все це внесло певне заспокоєння.

Під час засідання Мирової Конференції в місяці травні в Сан-Ремо і в місяці липні в Спа, де, як сподівалися, мало бути розвязано східне питання, а тим самим і українське, представники „Національного Українського Комітету“ закидали членів конференції своїми меморандумами та деклараціями, перешкоджаючи в роботі нашій делегації. І тут найбільш діяльним і всюди поспіваючим був московський агент Моркотун.

Подивимся тепер як поставилася урядова галицька преса до повстання активно-діючого „Українського Національного Комітету“ в Парижі.

23-го грудня 1919 року „Український Пропор“ в ч. 38 приніс статтю автора Т.— „Важні переміни у Парижі“, де повідомлялося про виступлення Галичан з делегації УНР. на Мирову Конференцію та заповідалося також і виступлення де - яких придніпрянців. А далі читаємо отці слова з підкresленною урядовою брехнею Диктатури: „В звязку з сим утворився тут „Український Національний Комітет“, зложений із заступників усіх українських земель, який презентуватиме провізорично цілість української справи перед політичним світом“.

20-го січня 1920 року той-же самий „Український Пропор“ умістив вищезгадану декларацію, однак пропустив уступ про з'єдинення України з Росією. Певно галицькі дипломати побоялися відкрити правдиве політичне обличча Комітету.

Не менче цікаво й те, як реагувала опікунча московська преса після утворення й приступлення до роботи Комітету.

10-го січня 1920 року в ч. 78 газета Бурцева „Cause Commune“ писала, що заложення Комітету є „наслідком переходу галицьких частин до Денікіна“.

21-го січня 1920 року в ч. 27 газета „Россія“ в статті О. М. „Голос Галичанина“ писала:

„Тепер і сей останній розділ, який існував між галицько - російським населенням, треба віднести до історії. Момент переходу галицького війська на сторону добровольческої армії був моментом кінцевого об'єднання всіх галицьких сил що до політичної орієнтації. Представник галицького війська заявив з приводу цього переходу співробітників „Одесских Новостей“, що сей переход „зовсім відповідає настроям і бажанням як вояків і команди галицького війська, так і широких кругів галицького населення, яке давно змагає до зближення близьким йому по крові й духу російським народом“. Після цього наступив вихід членів галицько-української делегації, зі складу Mісії гр. Тишкевича і заявя її представнику, яка підтверджує змагання всього галицького населення до злуки з Росією. Для характеристики настрою я міг би навести слова одного з визначних представників українського руху в Галичині, який недавно заявив, що при виборі між Великою Польщею і Великою Росією сторонники українського руху в Галичині без вагання заявляються за Велику Росію навіть в тім випадку, коли б та Росія не була Росією демократичниую, а Росією 1876 року (рік видання акту Юзефовича про обмеження прав малоросійської мови)“.

В січні місяці 1920 року Диктатор Петрушевич, переконавшись остаточно „в нездатності української інтелігенції до будування самостійної держави“, прибув до Парижа для розмов з московськими кругами. Його оточення у Відні хвалилося, що Диктатор таки серйозно захопився ідеєю федерації галицької землі з Росією. Те ж саме можна було чути й з уст Панейка, Моркотуна та кол Маклакова в Парижі. Через це і Комітет надавав велике значіння приїздові Диктатора до Парижа. Комітет гадав і був переконаний, що Диктатор апробує всю діяльність галицької делегації та урядовим актом заявить, що бувші землі Австро-Угорщини прилучаються до єдиної, федеративної Росії. Москалі вже тепер святкували величезну перемогу над „українськими сепаратистами“. Пан Тишкевич і другі члени нашої делегації, забили в дзвін голосний, а над цілою українською справою зависли темні хмари, звістуючи бурю велику...

І от почались розмови Диктатора з московськими кругами в Парижі. Жах огорнув придніпрянців і великої, великої частини громадянства придністрянського — чекали вислідів наради. Боліло серце у кожного за долю свого народу, бо прибув же великий пан, котрий, з наданим йому правом народним представництвом — Українською Національною Радою і волею політичних авантюристів, куплених за московські гроші Маклаковим, мав власними руками закувати кайдани на руках української нації, раніше приготовлені Панейком, Томашівським та Моркотуном. Ось дочекались і на результати нарад Диктатора. Д-р Петрушевич дає телеграму — наказ отаманові Косакові до Риму негайно приготувати до од'їзду на допомогу Деніkinovі 20-ти тисяч українських полонених, перебуваючих в Італії.

Як грім з ясного неба — оттаке враження було од диктаторської телеграми. Отаман Косак негайно подався до демісії. І цілком натурально, бо куди ж він мав посылати тисячі стрільців, коли деніkinський штаб сидів на пароплавах коло Севастополя, а військо своє, відступаюче під ударами українських селян-повстанців, теж відтягав ближче до моря, щоб і його посадити на пароплави. В громадських кругах почали робити заходи, щоб десанти з українськими полоненими вжити для допомоги нашому Урядові і ні в якому разі не для допомоги Деніkinovі. Але й ці добре заміри українського громадянства ні до чого не довели за браком відповідного звязку з повстанцями, котрі в цей час атакували Одесу. Та й без цих заходів сталося добре: перевезені полонені Антантою одразу ж перейшли частинно на бік повстанців, частинно приєдналися до української галицької армії, а решта повернула назад до Італії.

Та ось наступає хвилева зміна ситуації. Антанта невдоволена і розчарована Деніkinom за його ультра - реакційну політику на Україні, за його невміння полагодити з Петлюрою та українським селянством. Починається горячкове шукання рятунку. Шкода було Антанті величезних грошей та майна, витрачених на уміраючого Денікина. А Диктатор все ж це чув і бачив, що робилося. Почали поступати протести й запитання від впливових галицьких діячів до Диктатора — яким правом і якою дорогою він веде?

Після цього всього Диктатор Петрушевич повернув до Відня з нічим. Таки не видав жадного урядового акту. В кінці мая 1920. року В. Панейко залишає посаду Голови галицької делегації в Парижі. Замовкло все, як-би нічого й небуло, як-би Галичане й ніякого відношення не мали до Українського Національного Комітету в Парижі. Останнє Диктатура намагається підтвердити документально. В числі 38 од 4 липня 1920 року, в „Українському Прапорі“ появляється офіційний комунікат, що „ні галицька делегація як така, ні її поодинокі члени не мають нічого спільногого з т. зв. „Українським Національним Комітетом“ у Парижі, який є приватною організацією і складається виключно з наддніпрянців“.

Нарешті й сам Диктатор 29 серпня 1920 року в ч. 46. „Українського Прапору“ в відозві „До Війська Галицької Землі“ отцими словами відхрещується від Комітету в Парижі:

„В звязку з сим всім підносять ріжні темні духи, що я вирікся справи самостійності України. Як доказ цього наводять, що де-які представники Галицького Уряду в Парижі (яких я зрештою, обнимаючи владу, вже застав й опісля приняв їх уступленнє) мали разом з російськими кругами організувати в Парижі спілку для злуки України з Московщиною. Правдою є тільки те, що представники Галицького Уряду в Парижі пробували утворити підготовчий Комітет для наладнення порозуміння з де-якими російськими кругами, що той Комітет навіть неуконститувався і що по моїм приїзді в Париж ту розпочату справу понехано вже в першій половині січня 1920.“

Як було в дійсності — кажуть вищеподані документи. Хоч і Галицьке Правительство, в решті - решт, офіційно „виріклося“ спільноти з парижським Комітетом. А не-офіційно — „одначе з другого боку треба ствердити, що від часу до часу між „Українським Національним Комітетом“ і Галицьким Правительством усе таки завважуються якісь тайні звязки“, — писав д-р М. Лозинський на 210-ій ст. 5-го тому „Історії Революції“.

Той же д-р М. Лозинський (зроду галичанин) на сторінках віденської „Волі“ (т. I. ч. 7 од 14-го лютого 1920 року) про роботу Диктатора, членів Української Національної Ради та Ради Державних Секретарів писав:

КУДИ ІДЕТЕ?

Відкритий лист до членів Української Національної Ради і Ради Державних Секретарів Західної Области Української Народної Республіки і до Українського Національного Комітету в злучених Державах Північної Америки.

„Не можучи брати участі в нарадах членів Ради Державних Секретарів і Української Національної Ради, а також маючи на увазі, що від часу окупації Західної Области Української Народної Республіки ворожими державами політика вищенозваних органів не має тої явності, яку мала в нормальніх часах, — виступаю з цим відкритим листом у справі, яку хочу представити членам відповідальних за нашу політику органів, але рівночасно також цілому нашему громадянству.

„Ця справа — це відношення відповідальних органів Західної Области Української Народної Республіки до державної єдності і самостійності України.

„Основою цього відношення повинен бути акт з'єднання, ухвалений Українською Національною Радою з січня, принятий Директорією 19 січня і проголошений торжественно на Софійській площі в Києві 22 січня 1919 року.

„Я не буду розглядати цього акту, вказувати на його хиби і пояснювати їх обставинами. Бо як би там не було, одно будо ясне: і слова, і дух того акту говорили про волю цілого українського народу з'єднатися на все в одній Українській Державі, в Українській Народній Республіці.

„І коли я, визволивши зі Львова, обняв 10 марта 1919 р. управу Державного Секретаріату закордонних справ, для мене було ясно, що акт з'єднання обовязує мене працювати в напрямі скріплення і поглиблення з'єднання. „Автономія часті, але єдність цілості, автономія внутрі, але єдність зовні“. — Так розумів я акт з'єднання і так, здається, розуміли його всі.

„В цім дусі вже був виданий закон Директорії про Делегацію Української Народної Республіки на Мирову Конференцію в Парижі. В цім дусі підготовляв я цілий ряд заряджень з області закордонної політики, щоби предложить їх міністерству закордонних справ Української Народної Республіки і видати на основі спільногого порозуміння.

„Очевидно, такий стан міг бути тільки переходовим, як це й було зазначено в акті з'єднання.

„Беручи від часу російської революції 1905. р. постійну участь в українській пресі Великої України, буваючи там часто та маючи постійні звязки з тамошніми діячами, я сильніше ніж хто інший відчував, що витворення історичними обставинами почуття ріжниці між Галичиною а Україною, яке опанувало свідомість і, що важніше — підсвідомість обох сторін, є крайнє шкідливе і що треба його спільними зусиллями обох сторін викорінювати. З цього становища стан, в якім Західна Область була окремим державно - правним твором, механічно дочепленним до Великої України, очевидно не міг бути бажаний. З другого боку не міг бути бажаний також державний централізм, який накидає свою волю цілій країні і придавлює все місцеве життя.

„Як противник державного централізму і прихильник такого державного ладу, який давав би як найбільше простору для самодіяльності громадянства, я стояв на тім що державний лад Української Народної Республіки повинен бути опертий на як найширшій самоуправі громад, повітів і земель, та що такий лад найбільше забезпечить з одного боку єдність, з другого боку розвиток частин Української Народної Республіки. В такім ладі і землі Західної Области, маючи самоуправу, не були би механічною дочіпкою до Великої України, тільки частю плянової будови.

„Ta це поки - що були-пляни будучності, для яких здійснення треба було працювати на основах акту з'єднання, очевидно в тім напрямі, щоби з'єднання скріпляти, а не ослабляти.

„Маючи таку програму діяльності, я, приїхавши 7. мая 1919. до Парижу, куди мене виславла Рада Державних Секретарів, як Голову Комісії для українсько - польського перемиря, заявив, що наша Комісія вступає в склад Делегації Української Народної Республіки і буде працювати як частина Делегації.

„Ta тут наша Комісія зустрілася з рішучою і неперебираючою в способах опозицією віце - президента Целегації Української Народної Республіки Державного Секретаря закордонних справ Західної Области Української Народної Республіки пана д-ра Василя Панейка, якого політика була якраз протилежна актові з'єднання.

„Вже з наведених урядових титулів пана Панейка видно, що його особі припала дуже висока й почесна задача: бути неначе символом державної єдності всіх українських земель. Якже він сповняв ту задачу?

„Зараз по приїзді нашої Комісії накинувся на нас урядовець пана Панейка, пан професор д-р Степан Томашівський, за саму назву „Західна Область Української Народної Республіки“ в наших документах. „Ми тут усіх сил докладаємо, щоб переконати Мирову Конференцію, що ми є окрема Західно - Українська Республіка, а ви тут приходите з тим ідіотизмом“ — були його слова. І в цих словах містилася вірна характеристика всієї діяльності п.л. Панейка і Томашівського.

„Ціла акція п. Панейка в ціли рятування Східної Галичини від Польщі полягала на доказуванню, що Східна Галичина не є частина Української Народної Республіки, тільки щось окреме від неї.

„Представникам держав Антанти він доказував, що тільки Східна Галичина доросла до державного життя і тільки вона з усіх українських земель не є заражена большевизмом, отже тільки з неї можна утворити базу протибольшевицької акції. Тим надіявся він осягнути признання Державного Секретаріату як самостійного уряду Східної Галичини під протекторатом Антанти,

„В дипломатизуванню з Поляками він так само клав головний натиск на окреме державно - правне становище Східної Галичини, числячи, що цим швидче заставить Поляків згодитися на перемиря, а опісля на невтралізацію, бо їм остання надія, що коли Східна Галичина буде чимсь окремим від Української Народної Республіки, то лекше може вийти в якусь комбінацію з Польщею.

„І в кінці в дипломатизуванню з російською групою Сазонов — Маклаков — Чайковський, щоб заставити її виступити в обороні Східної Галичини, як „русскої“ землі, також клав натиск на те, що Галичане не такі фанатичні самостійники як Українці, що з Галичанами Росіяне можуть зговоритися.

„Скрізь шукав пан Панейко рятунку для Східної Галичини, навіть в кооперації з галицькими москвофілами, а тільки не в єдності з цілою Україною. І цим власне губив Східну Галичину. Бо коли представник Уряду Східної Галичини з найбільшим натиском заявляв думку, що долю Східної Галичини можна порішити окремо від долі України. І Мирова Конференція порішила її окремо, — так, як це їй видавалося зі становища її інтересів найдоцільніше.

„Я не кажу, що це рішення було наслідком тільки політики п. Панейка; ні, навіть найідеальніша зі становища державної єдності і самостійності України політика п. Панейка не була би мабуть відвернула того рішення. Але політика п. Панейко була моральним ударом для нас самих і оружям для наших ворогів.

„Що цею політикою покористувалися Поляки, щоб дістати Східну Галичину, можна бути певним. „Адже вони сами відділяються від України!“ — мусів бути їх аргумент. Та хто знає, чи політикою п. Панейка не користувалися Поляки також в тій цілі, щоб підготувати декларацію Варшавської Місії Української Народної Республіки з 2. грудня 1919 р. „Галичина, мовляв — усе одно від вас відділяється, чого - ж ви будете оборонятися її зі шкодою для себе, для Придніпрянщини?“ І в результаті мали аргумент: „Галичина не хоче України, Україна не хоче Галичини, отже кому віддати Галичину, як не Польщі?“

„В самій Делегації п. Панейко поставив справу так, що політика в справі Східної Галичини належить виключно до нього, до тої міри, що Делегація не тільки не має права співрішати, але навіть радити, а навіть і знати, що він робить у цій справі. А що наша Комісія була солідарною частию Делегації, то й перед нею п. Панейко закривав свою політику в справі Галичини як найбільшою тайною.

„Ta рівночасно п. Панейко, як віцепрезидент Делегації Української Народної Республіки,уважав себе в праві вести політику від імені цілої України, тільки також у тайні перед Делегацією Української Народної Республіки і протилежну тій лінії, яку на основі мандату Директорії була обовязана вести Делегація. Бо коли основою політики Директорії була державна самостійність України п. Панейко, користуючися становищем віцепрезидента Делегації Української Народної Республіки, вів політику, яка в кінці завела його під прapor Денікіна, під яким він, об'єдинившися з обмосковленими ренегатами Придніпрянщини і галицькими москвофілами, проголосив від імені цілої України програму „з'єднання України з сильною Росією на основах федерації“.

„До Кам'янецької катастрофи видавалося, що політика п. Панейка, це політика одиниці можлива тілько тому, що в нас у той час не було нормального державного життя з парламентарною і громадською контролею політики кабінету і його членів.

„Договір галицької команди з Денікином і все те, що наступило опісля, показують: що справа є більше складна, а саме що п. Панейко надає напрям цілій політиці Уряду Західної Області Української Народної Республіки.

„Ta коли політика самого п. Панейка зовсім ясна, політика Уряду Західної Області Української Народної Республіки зовсім невияснена.

„Перше всього ведеться вона зовсім тайно, так, що громадянство не має ніякого автентичного джерела, з якого могло би довідатися про політику Уряду і на тій підставі її контролювати. Одиноким джерелом є „Український Прапор“, але ж він не є урядовою газетою і кождої хвилі можна сказати, що за інформації і погляди редакції й окремих політиків Уряд не відповідає.

„Почалася неясність в політиці Уряду Західної Области Української Народної Республіки від згаданого договору галицької команди з Денікином, а властиво ще від поведіння ген. Кравса в Київі. Але, ані це поведіння ген. Кравса, ані навіть договір з Денікином урядово досі невиявлені, а те, що пише редакція „Українського Прапору“ й окремі члени Української Національної Ради, радше затемняє справу, ніж вияснює.

„Отже перше всього питання, чи договір галицької команди з Денікином має політичний характер, чи ні, чи Уряд Західної Области Української Народної Республіки за нього відповідає, чи ні.

„Сперше представлювано справу так, що властиво ніякого договору нема, бо Диктатор його уневажнив. Тепер саме існування договору признається і навіть представляється як факт корисний, бо він зберіг галицьку армію, а тільки заперечується політичний характер договору, покликуючися на те, що Диктатор договір чи його політичний бік уневажнив.

„Тимчасом ясно, що Уряд Західної Области Української Народної Республіки за договір галицької команди з Денікином несе цілу політичну відповіальність. Галицька армія не була й не є ніяким самостійним тілом, яке б'ється і мириться з ким і коли хоче. Це армія Уряду Західної Области Української Народної Республіки, вона йому присягла вірність і служить йому досягнення його політичних цілей. Очевидно, команда армії може щось зробити, чого Уряд на одобряє. Але тоді Уряд той акт уневажнює і виновних карає. — Очевидно армія може в такім випадку Уряду не послухати. То тоді наступає військова революція, розрив армії з Урядом. Нічого такого з приводу договору галицької команди з Денікином не сталося. Армія користується договором, команда армії остає та сама, Уряд в як найліпшій згоді з командою. Отже де основа знимати відповіальність з Уряду, покликуючися на якийсь унезажнюючий акт Диктатора? Навіть якби такий акт існував, то власне цей акт фактом дальнішого поведіння Уряду унезажнений і договір затверджений.

„Говориться далі, що прецінь найважніша річ зберегти армію. А яка буде політика, покажеться. Адже при Антанті була одна армія польська, а при осередніх державах друга, — опісля ж обі придалися Польщі. Так, але ні одна ані друга з тих польських армій не була відірвана від політики, за обома стояли польські політичні організації, а за ними стояли обі групи воюючих держав, з яких кожна проголосила відбудування Польщі.

„Коли вести аналогію до кінця, то треба запитати, чи Денікин стоїть за відбудування України?

„Відповідь здається ясна. І тому дуже дивно читати в статтях заслужених членів Української Національної Ради ось — які вияснення: Польща — історичний ворог. Московські большевики — московські централісти, а при тім стоять на вузько - комуністичнім становищі, яке не підходить до нашого селянства. Зате Денікин дає галицькій армії автономію; його представник на бенкеті в честь галицької армії заявив, що Денікин признає наші слушні права до Галичини і бажає, щоб Галичина була сильна й могуча; Денікин до політики не мішається і має тільки умиротворити Росію, а про політику ришисть сам народ на Установчих Зборах.

„Повторяю, дуже дивно чути такі пояснення від заслужених українських діячів. Що Польща наш історичний ворог, це ми всі знаємо й відчуваємо до глибини душі,

Знають і відчувають навіть ті, що тепер переговорюють з Варшавою, тільки вони думають, що Польща менше небезпечний ворог ніж Росія. Що якби не московський імперіалізм і вузько - комуністичне становище московських большевиків, то і Совітська Росія і Українська Народня Республіка мали би нині мир і були би чинниками політичної сили на Сході Європи, — це також ясне.

„Але, щоб московський централіст Деніkin, який відбирає землю від селян і віddaє поміщикам, більше підходить до вподоби українського селянства, ніж московські централісти большевики, які дають селянам фактичну і правну змогу заволодіти поміщицькими землями, — це дивно чути з уст українських демократів.

„Взагалі ж чи треба Українцеві аж доказувати, що таке Деніkin і що означає для України його програм віdbудування „єдиной неділімой Россії?“ Чи треба аж доказувати, що чк би справді Денікинові вдалося побідити так, щоб під покровом його армії віdbулися всересійські установчі збори, то на цих зборах не було би кому виступати ані в обороні України, ані взагалі в обороні здобутків російської революції, бо всіх тих, хто міг би це зробити, армія Денікина перед тим „умиротворить?“

„Не віrimо Польщі. Ale так само не можна вірити словам Денікина і його політичних представників; так само злочином є представляти Росію Денікина і його політичних представників — приятелькою України, а хоч - би тільки Східної Галичини.

„І коли ми розглянемо Денікина і змагання тих російських груп, які за ним стоять в правдивім свіtlі, то договір Галицької Команди з Денікином треба вважати великим національним нещастям.

„Може бути, що воно впало на нас з елементарною силою катастрофи, якої не можна було піяк віdвернути. Тоді нема винних, тільки нещасні, і тоді не треба себе добивати взаїмними обвинуваченнями, тільки дружно шукати засобів, як нещастя зменшити. Ale тоді не треба також держатись тактики закривання правди і вибілювання того, що чорне.

„Ta однаке все таки остає сумний факт, що договір Галицької команди з Денікином був першим актом катастрофи; тільки після цього наступив виїзд Головного Отамана до Польщі і Варшавська декларація.

„Хто знає, чи згідність Уряду Західної Области і Директорії і згідна акція обох армій не були би врятували Українську Народну Республіку від тої катастрофи, або бодай зменшили її!

„Після варшавської декларації „Український Пррапор“ неначе зовсім забув, що обіцяв був громадянству урядове вияснення договору з Денікином, а за те цілою силою вдарив на Головного Отамана за варшавську декларацію.

„Aле все таки остается сумний факт, что це галицька команда перва згодилася віddати Денікину на поталу цілу Придніпрянську Україну, а тільки через місяць після цього варшавська декларація згодилася віddати Східну Галичину на поталу Польщі.

„Це, що ті зробили в Варшаві, це їх провина, за яку вони віdpovіdatимуть перед народом і перед історією. Ale договір галицької команди з Денікином, це половина Уряду Західної Области і за неї він мусить віdpovісти.

„Думаю, що поза великою групою, яка дає фірму „орієнтації на Варшаву“, нема на цілій Придніпрянській Україні поважного діяча, який не вважав - би тої орієнтації хибою, шкідливою і не ждав - би хвилі, коли її можна буде з як найменшою шкодою для України зліквідувати. Ale так само нема на цілій Придніпрянській Україні нікого з поважних діячів, хто не вважав би договору галицької команди з Денікином лихом, яке на довгі роки кинуло тінь на чистий пррапор української ідеї в Галичині і викопало пропасть між Галичанами і Придніпрянцями.

„Цю пропасть треба як найшвидше засипати. Тимчасом що робиться?

„Комунікат з нарад членів Української Національної Ради в Відні в днях 9. — 17. грудня 1919 р. повідомляє, що нарада півердила дотеперішній програмі Ради: сполучення всіх українських земель в одній самостійній і суверенній Українській Державі.

„Але рівночасно державний секретар закордонних справ Західної Области Української Народної Республіки п. Панейко, єдиний уповновласнений представник Уряду Західної Области Української Народної Республіки в Парижі, закладає тут „Український Національний Комітет“ який декларацією з 19. грудня 1919., розісланою до Делегацій держав у Парижі, оголошує себе „представником і оборонцем національних інтересів України перед політичним світом“ і заявляє: „Своїм віроісповіданням Український Національний Комітет уважає повне воскресення України в етнографичних границях, з'единеної з сильною Росією в федерації.“*)

„Коли візьмемо на увагу цю декларацію Комітету, далі його склад, в кінці його протекторів, то не остане ніякого сумніву, що до його політичної орієнтації.

„Український Національний Комітет“ складають п.п. Панейко, який є головою, Томашівський і два урядовці Уряду Західної Области Української Народної Республіки, представник „Українського Народного Комітету“ в злучених Державах Північної Америки д-р Кирило Білик, який є генеральним секретарем і обмосковлені Українці Придніпрянщини: особистий секретар гетьмана Моркотун, гетьманський віцеміністр внутрішніх справ і управитель карних експедицій на селян Вишнівський, публіцист Микола Могилянський.

„Голові Комітету відко конче хотілося мати організацію, від імені якої він міг би виступати як представник цілої України. А що для своєї політичної орієнтації він не міг би знайти ані одного свідомого Українця з Придніпрянщини, то вибрав собі на представників Придніпрянщини людей, які стоять не тільки за „єдиною неделімою Россією“, але відмовляють навіть українській національності права на рівноправність з московською, себто людьми, яких свідомі Українці Придніпрянщини вважають ренегатами — ворогами українства.

„Це так, як коли б українську Галичину мали представляти покойники Платон Костецький та Теофіль Мерунович.

„В цім листі я звертаюся також до „Українського Національного Комітету“ в Злучених Державах Північної Америки. Це тому, бо в склад „Українського Національного Комітету“ в Парижі входить також і. Білик, присланий „Українським Народним Комітетом“ в Америку до Парижа, помагати Делегації Української Народної Республіки в її праці длясяння признання незалежності Української Народної Республіки державами Антанти. В парижськім „Українським Національним Комітеті“ призначена п. Біликові подвійна роль: представника американських Українців і — з того титулу, що пан Білик уродився на Волині, звідки вибрався до Америки молодим хлопцем — представника Придніпрянщини. На цю діяльність п. Білика звертаю увагу американських земляків, нахай вони рішать, чи вона відповідає їх волі.

„А протектори „Українського Національного Комітету“? Протегує його „Cause Comunale“ („Общее Дѣло“) Бурцева, фанатика Колчаківсько - Денікінської відбудови Росії; протегує „Россія“ парижський дневник того ж напрямку; хвалять галицькі московофили, яких представник О(сип) М(арков) помістив у „Россії“ (ч. 27 з 21. січня ц. р.) похвальну оду в честь російської орієнтації парижських представників Уряду Західної Области Української Народної Республіки.

*) Характеристично, що цей уступ декларації пропущено в тексті, поміщенім в „Українськім Прапорі“.

„Чи можна сумніватися, що ця пресова протекція є тільки висловом офіційальної протекції російських кругів, які заступає та преса.

„Так виглядає та політика в Парижі й Льондоні, яку так величає один з членів Української Національної Ради в статті в „Українськім Пропорі“.

„Таку політику ведеться тоді, коли вже зовсім ясно, що зі всіх можливостей на Сході Європи комбінація, на яку числить та політика, є найменше реальна, просто виключена, що реакційні сили, які стоять за ту комбінацію, безповоротно розбиті.

„Отже який є програм дотеперішніх відповіdalьних органів Західної Области Української Народної Республіки: чи програм стверджений на нараді членів Української Національної Ради в Відні, чи програм „Українського Національного Комітету“ в Парижі.

„Це мусять вияснити дотеперішні відповіdalьні органи Західної Области Української Народної Республіки і собі самим і громадянству.

„Коли вони стоять далі на дотеперішній програмі Української Національної Ради, програмі з'єдинення всіх українських земель в Українську Народну Республіку, то треба зліkvіduвати все те, що значило сумний шлях від ухвалення акту з'єдинення до теперішнього розриву між урядом Західної Области Української Народної Республіки і цілою національно-свідомою Придніпрянською Україною. Воїни мусять усунути всяку неясність своєї політики, на їх пропор української державності не сміє падати ніяка тінь, а мусять його держати чисті руки.

„Очевидно, похиби і провини були по обох сторонах, і обі сторони повинні хотіти і вміти їх направити.

„Однакож кожна сторона мусить виконати свою часть задачі, і на Західну Область Української Народної Республіки не сміє впасти закид, що вона своєї часті не виконала.

„В теперішній важкий час всі українські групи, які стоять на програмі Української Народної Республіки, як вона згодилася з революції і почала кристалізуватися в правцах Української Центральної Ради, Українського Трудового Конгресу і Української Національної Ради, мусять знайти шлях до як найтіснішого об'єднання, щоб вирятувати Українську Державність.

Париж, 31. січня 1920.

Д-р Михайло Лозинський.

Член Української Національної Ради,

Товариш Державного Секретаря Закордонних Справ“.

У відповідь на одвертий лист д-ра Лозинського та в його додаток в журналі „Воля“ в т. I. ч. 12 од 20-го березня 1920 року галицькі вояки устами Галицького Старшини подавали отсе:

„І Д І О Т И З М“.

„Присвята усім, що за безумну mrію про з'єдинення Галичини з Великою Матірлю наложили головами на полях перемиських, львівських, Київських — в норах Берестя, Стшалькової, Домбя і т. д.

„Ми тут усіх сил докладаємо, щоб переконати Мирову Конференцію, що ми є окрема Західна Українська Республіка, а ви тут приходити з тим ідотизмом“ — слова С. Томашівського в розмові з М. Лозинським.

„Скрізь шукав Панейко ратунку для Східної Галичини, навіть в кооперації з галицькими москвофілами, а тільки не в єдності з цілою Україною. І цим губив Східню Галичину. М. Лозинський „Куди іде?“ „Воля“ ч. 7.“ з 14.2. 1920.

„Лист п. Лозинського страшний своїм змістом. Більше, чим сподівався автор. Річ в тім, що нам, в горячі будови державного апарату на руїнах Австрії і в борбі з Польщею, ніколи було дивитися на пальці своїм загранічним і внутрішнім дипломатам—та ніхто з величезної більшості громадянства не мав найменшого поняття про так ганебні заходи свого правління, які відкриває п. Лозинський. Бож це не могlob навіть помістилися в здоровій голові!

„Сам курс галицького недовіря до Вел. України і проволікання проголошення злуки був нам усім очевидно незрозумілий. Він дратував нерви, та нас вмовляли, що це конечне як переходова стадія, це недовго потріває і т. д. Але щоб тут йшла свідома акція розбиття єдності — цьому ніхто з нас бувби не повірив!! Такої погані ніхто з нас і в думці бувби не припустив навіть по Петрушевичах, Сінгалевичах та прочих грайзлерниках бувшого віденського парламенту!

„Ми ж булиб на кусні роздерли усякого, колиб були вчас знали все те, що аж тепер виявляє п. Лозинський!

„Ми булиб з лиця землі змели усіх, хтò мачав пальці в тій руїнній роботі !!

„Хто не тямить, як від падолиста 1918. р. почавши, день і ніч працював нервово телефон із фронту, де зібралася сіль галицької землі — у запілля від нетерпеливих запитів: „Що зі злукою? Чи вже проголосили? Чому ще ні?“ Як довжезними видались нам ці два місяці —падолист і грудень, заки прийшов Великий День: 3. січня 1919. р.?

„А тепер . . . ось що!

„Ні, в голові перевертається, хоч вже кілька днів минуло, як я прочитав відкритий лист п. Лозинського!

„Тут нема що довго балакати. Конклузія коротка:

„Горе Панейкові і Томашівському!

„Горе усім, що прикладали руку до сфальшування і ударення найбільшого діла Галичини в її історії: заяви щирої і рішучої волі до злуки з Великою Матірю !!

— — — — —
„І вам слава, сині гєри . . . і вам лицарі великі“ . . . це на адресу героїв Кавказу від батька Тараса поклін.

„А ви, герої Нової України, Ви лицарі безмовні, Ви „меньші брати“ — що не в запіллю, а на фронті клали основи Новій Державі . . . яка Вам слава на долю припала?

„Який бард ударив у струни живії на спомин Святого Огня Ваших сердець ??

. . . „І—ді—о—ти“!! злісно скрегоче у Ваш бік . . . хто такий?

— Пан Степан Томашівський, з іаски своїків професор львівського університету, сумної слави ініціатор ганебних подій в Науковому Товаристві ім. Шевченка, які закінчилися усуненням проф. Грушевського, що вже тоді було пригривкою до конфлікту з Наддніпрянщиною.

— — — — —
„І Ви не без вини п. Лозинський! Чому, питую, ми, громадянство, аж тепер, коли запізно, довідуємося від Вас, що робота Панейка *et Comp.* губила не лише Галичину, але цілу українську справу?

„Чи не думаете Ви, що наколиб Ви вчас ударили в дзвін, не булоб можна зліквидувати чорну мафію сепаратистів, і справа булаб взяла зовсім інакший оборот?

„Роздумайте це гаразд, чи Ви чесні із своєю совістю?

„Вже терпець увірвався. Підношу голос, яко бувший горожанин нещасної памяти ЗОУНР., а теперішній горожанин УНР. і взываю усіх, хто не годиться з моїми тезами, щоб це публично заявили.

„Безконтрольність громадської служби зродила політику конфліктів і стала причиною, що на чолі галицької, а мабуть і наддніпрянської, політики висунулося політичне шумовиння. Керма публичних справ дісталася в Галичині в руки людей, які її вели в австрійському парламенті на наш вічний сором. Людей, які вже після розвалу Австрії, коли всі живі нації проголосили державну самостійність, ще лестилися коло „престола“ та зовсім недвозначно оферувалися на „собирателей земель українських“ згідно з традицією Тирольців Сходу. Трупів, які ніколи не вірили в Україну, тому так легко в Камінці „звевірились“ в її державнотворчу здатність. — Концепція „Західної Республики“ це вершок їх політичного злочинства.

„Взываємо до негайного зліквідування останків галицького сепаратизму ! .

„Скасувати окремі дипломатичні заступства та фінансово - економічні агенції !

„Признати власть лиш одного всеукраїнського правління, яке знаходиться або зложиться на українській території.

„Поки це нерішене, основувати для контролі цеї еміграції, яка мусить перебувати за кордоном, роблячи тут свою службу — всеукраїнське тіло з заступників усіх українських земель, як також усіх партійних відтінків.

„До цеї організації не сміють увійти люде, які свідомо провинилися в дотеперішній сепаратистичній роботі, як також люде, морально підозрілі. Рівно ж люде, які партійний катехизм ставлять навіть тепер, у „дванацяту годину“ вище ідеї консолідації усіх національних сил, які у своїх партійних противниках видять ворогів для України страшніших від москалів та поляків.

„Ці постуляти мається перевести в життя під напором громадянської опінії. Вона мусить перевести формальну детронізацію людей, які детронізували себе вже фактично своїми власними поступками.

„Ми знаємо, що круги, о яких розходитьса — не схочуть так легко випустити з рук влади, поки ще хоч один міліон стоїть на їхньому конті у віденських банках, та поки ще один черевик лежатиме в магазині в Німецькім Яблоннім, який можна буде продати в місто зберегти його для потреб армії.— Та тим грізніша мусить піднестися хвиля народнього гніву !

„P. S. Іще дві фактичні поправки:

1. Помилляється пан Лозинський, кажучи, що армія галицька складала присягу урядові Зах. Республіки. Військову присягу складається не урядам, а державі. Армія складала присягу на вірність українській самостійній державі. Диктатор ідею самостійної держави потоптав ногами — нехай же не дивується, коли армія топче ногами його зрядження.

2. Незрозуміло, як дійшов п. Лозинський до твердження, що „Уряд Зах. Области ще й тепер остає в згоді з армією?“ Післана в службу Денікинові, армія обернула своє оружя проти нього, а получилася назад з армією Павленка і є підпорою загально-українського уряду Мазепи. Де - ж тут ця згода?“

Одже таким чином українська нація волею своїх провідників докотилася до деклярації 2-го грудня і до „Українського Національного Комітету“ в Парижі. Чому це сталося? Сталося в наслідок дискредітації ідеї Соборності України через галицьких провідників. Кинувши армію в обійми уміраючого Денікина за ціну автономії Галичині в єдиній неподільній Росії з генерал-губернаторством для Диктатора, галицькі провідники одразу по всіх усюдах заявили, що долею Галичини і її ім'ям можуть говорити тільки вони, маючи уповноваження народного представництва. То вони будували самостійну Галичину рівночасно з будовою Соборної України, то федерувались з Московщиною ганьблячи та провокуючи представників УНР. за кордоном. А народ землі галицької, його військо лицарсько[—] славне, тільки й бажали злуки з Великою Україною, найдорожчу кров національну за ідеал соборності проливали і найкращі борці гинули в боротьбі з ворогами, трупами велико - українські степи та могилами покриваючи. Безумовно галицькі провідники здобули собі несмертельну славу, славу — зрадників українського народу.

Галицькі провідники протестували проти деклярації 2-го грудня. А, що мала робити дипломатична Місія у Варшаві, коли галичане ж своїми заявами одібрали у неї мову й чини в справі Галичини? Після цього скрізь задавалося одне питання — яким правом говорите в справі Галичини? Погодившись, що справа Галичини — справа міжнародного характеру і твердо памятаючи, що Галичина рано чи пізно, а все ж мусить належати до Великої України і після цього не переставали втручатися в справу Галичини, а наші закордонні представництва все ж скрізь заявляли, що виступають в імені Соборної України.

І от, коли наддніпрянці лили дальше свою кров в боротьбі з ворогами за Самостійну Україну галичане закладають разом з москалями Комітет для боротьби з „українськими сепаратистами,“ одночасно пятнуючи акт од 2-го грудня як національний злочин. Звичайна річ, що деклярації 2-го грудня ніхто з справжніх українців не буде похвалювати, а історія буде змагатися тільки виправдувати... Зате парижських комітетчиків і всіх хто з ними, що зріклisя незалежності Великої України на корист єдиної Росії і присягнувших поборювати український сепаратизм як „ворога вітчини“ історія осудить, а вільний український народ цих прахвостів прокляне...

І ще ми будемо мати діло з „Українським Національним Комітетом“ в Парижі, ц. б. шкідливо-провокаційною роботою його членів. Та й про це на своєму місці напишемо.

6. Приїзд Міністра Безпалка, вісти 10-го січня прибув до Варшави Міністр праці в кат з України та заходи по його приїзді. бінет I. Мазепи О. Безпалко. Проїздом через Львів пан Безпалко в місцевих газетах дав отсе інтерв'ю:

„Український Уряд поставив на своєму стягові, як провідну ідею внутрішньої політики, широкий всенародний демократизм і з гарантіями для соціальних здобутків селянства і робітництва з пережитого революційного руху. Отсюо програмою захопив Уряд найширші маси громадянства і то не лише українського, але і жидівського та польського і московського, уміркованого, соціалістичного, демократичного (Уряд мав проти себе дві ворожі сили: найкрайнійших лівих комуністів і найкрайнійших правих гетьманців). Та ні одна ні друга група не представляла ніякої реальної сили на Україні, і ніхто з ними не числиться. Умірковані праві круги: українські соціалісти — федералісти і народні демократи (частина бувших хліборобів - демократів) одобрювали ту лінію Уряду і йому активно помогали. Революційна хвилина на Вкраїні вимагає, щоби провід державної політики спочивав в руках соціалістичних партій. Політику Уряду веде кабінет Народних Міністрів, зложений з представників політичних партій, а саме: українських соціал - демократів, соціал - революціонерів і представника жидівства. Наслідком злуки з галицьким військом приступили до кабінету, а тим самим і до політичного проводу на Вкраїні галицькі радикали через представника д-ра Макуха. За те ціла Рада Народних Міністрів

зложені в діловому принципі, і до неї нележать ріжні партії. Перевіривши докладно міжнародні відносини, в яких прийшлося будувати самостійну Україну, прийшов Уряд до переконання, що бажанням держав, які можуть рішати про долю України, було, щоби самостійна Україна не існувала. Тому ми знали відразу, що нам не поможет ніяка заграниця орієнтація, що полягає на союзі з якою небудь державою. Тому громадянство України прийшло до переконання, що йому треба наперед показати світові, що ніяка ворожа сила не заволодіє Україною, а коли це буде доказано безнастінкою боротьбою українського народу, тоді ми числили, що найдемо відповідних партнерів до нашої міжнародної політики. Це ми і назвали орієнтацією на власні сили. Ми ні одної хвилини не тратили і через своїх дипломатів старалися так з сумежними, як і з іншими державами говорити про суверенітет нашої держави. Наш Уряд відразу бажав стати до своїх сусідів у приязні відносини, під умовою, що вони визнають недоторкану самостійність України та свої відносини до України будуть будувати на засаді, яка не нарушить чести і гідності українського народу. Що торкається Польщі, то коли ще оперувало галицьке військо в Галичині і стояло у війні з польським військом, тоді тяжість українсько - польських відносин лежала на галицькому терені і помимо наших бажань, щоби ця війна покінчилася польсько-українським порозумінням, наш Уряд не мав вмоги перебирати на себе відвічальноти в тому спорі, а односторонньо трактувати польсько - українські справи з поминенням галицького представництва він не бажав. З переходом галицької армії за Збруч прийшов момент, коли мусів вияснити становище і в цілій Польщі що до України. Вислані були наперед військові делегати для уладження перемирря. Делегація була зложена як з придніпрянських так і галицьких старшин. Перемирря було зроблене і за перемиррям мусіли наступити розмови політичного характеру, вислано Місію, знову зложенну з Придніпрянців і Придністрянців до Варшави. Місія мала трудну задачу. Вона мала прорубати дорогу до порозуміння між обома народами, які в давній і новій історії мають між собою стільки трагічних періодів, але які покликані нінішим днем до береження демократії на Сході і обопільних гарантій свого власного самостійного існування. Ми знали, що місяць важка, але вірили в кінецький її успіх, бо вона йшла під іменем реальних потреб і політики. Тяжким ударом для ясних і гідних взаємин між Польщею і Україною було те, що сталося на Україні при кінці листопада і на початку грудня м. р. Що до большевицької Росії, то як відомо, більш як два роки беться наш народ без ніякої помочі, сам з большевицькими військами. Два рази Україна зломила силу тих військ, два рази вони вже відступали. Большевицьке військо приносило Україні потрійне насилиство: 1. Нищило її окрему державну самостійність, 2. Вводило на Україну форми правління і господарки зовсім не відповідаючі економічному станові нашого народу, 3. Самовільно розпоряджалося багацтвами України. Отсє все спонукало безнастінну боротьбу нашої армії на фронтах, а нашого народу численними повстаннями проти імперіалістично-окупаційної політики совітської Росії. Ми боремося проти большевиків не тому, що вони большевики, а тому, що вони стоять нам на д'єзі до самостійного життя. У нас маються дуже певні вісти, що врешті в правлячих сферах совітської Росії взяла верх думка, що на Україні большевицька влада не удержиться і що треба признати демократичну республіку, як одиноку відповідачу владу на території України. І коли б не катастрофа з кінця листопада, відносини між Україною а большевиками були би вже напевно вияснені. Ми певні того, недалекий вже час, коли і Москва поставиться до України, як до самостійної державної одиниці, яка ліпше сама може будувати власне життя на своїй території, а яка для чужих є лише загибеллю і підрозданням їхніх сил. Україна безперечно находитися в останній fazі боротьби за своє признання. На Україні крім большевиків нема іншої сили, яка загрожувала би самостійності нашого народу. Коли розпочате діло координації всіх боєвих сил на Вкраїні, буде довершене і народ з занятих нині большевиками територій виявить недвозначно, що він підчиниться лише республіканському Урядові, настапе момент спокійного будівництва нашої держави. Ми переконані, що вільне життя нашого народу, окуплене стількими жертвами і з таким героїзмом, буде загарантоване і всіми іншими державами".

Приїзд до Варшави п. Безпалка трохи розвіяв той сум та нудьгу, яку навіяли поляки на українських відповідальних діячів своїм поводженням з полоненими, інтернованими і конфінованими вояками та з населенням на „кресах“.

Міністр О. Безпалко інформував про рух армії в район залізниці Калинівка — Голендри, лінії Жмеринка — Винниця — Київ, про ролю есерів в Хмельницькій „Раді Республіки“, про роботу партії УСДР. на Україні, про большевиків, про настрої населення і т. д. Але його інформації носили характер невичерпуючий. П. Безпалко нічого точного не здав про долю нашої армії, про настрої населення на цілій Україні — бо він там не був, а перебував в районі Винниці і в самій Винниці, говорив, що він прибув з постанови Ради Міністрів для інформації закордону — своїх і чужих про справедливий стан на Україні, про героїчну боротьбу української армії, про настрої і вимогу українського народу, про роботу Правительства УНР., про большевиків, про Денікіна і про повстання величезні на Україні, але оперував він цими відомостями, не посідаючи документів, дат, цифрових даних, назв міст — доклад його зводився до звичайнісенької

буденної балаканини. Хоч інформації його були цікаві для чоловіка, який хоч щось достовірне бажав почути про Україну, про свій народ, про військо своє і про своїх ворогів, але вони не були відомостями, якими би можна було оперувати як документами у політично-дипломатичній роботі. Одне тільки й було ясним, що армія мандрувала сама по собі, а правительство само по собі. Консеквенції ясні... По приїзді п. Міністра О. Безпазка відбулося засідання членів Уряду УНР. у Варшаві, про вислід з якого укаже цей протокол

ПРОТОКОЛ

засідання Членів Уряду УНР., перебуваючих у Варшаві — 12-го січня 1920 року.

На засіданню були: Голова Директорії С. Петлюра, в. о. заступника Голови Ради Народних Міністрів Військовий Міністр Сальський, Міністр Безпалко, тов. Міністра Старосольський, тов. Міністра Лукашевич, Головний Начальник Постачання Степаненко, в. о. керуючою Міністерством Закордонних Справ Директор Департаменту Міністерства Закордонних Справ Багриновський, заступник Голови Української Місії в Польщі Михайлів, Шеф Військової Секції Місії у Варшаві отаман Юнаків, в. о. Державного Секретаря тов. Міністра Христюк.

Засідання провадив Голова Директорії С. Петлюра.

1. Слухали доклад Міністра Безпалка про працю Уряду на Україні і загальне становище на Україні.

2. Слухали повідомлення Міністра Безпалка про рішення Уряду скликати Предпарламент, про затвердження Урядом Брацлавської Краєвої Управи і про з'єднання Галицької армії з Наддніпрянською.

3. Обміркували справу повернення на Україну міністерських апаратів, урядовців і громадян, що перебувають на території Польщі.

1. Констатуючи факт єдності Уряду і його праці, як на Україні, так і частини його членів у Варшаві, Нарада ухвалила: а) аби Місія у Варшаві офіційним комунікатом довела до відома Польського Уряду про становище на Україні, б) а також подала відомості про Уряд і його роботу всім Місіям і Посольствам УНР. за кордоном.

2. Поділяючи рішення Уряду в справах, зазначених в повідомленні Міністра Безпалко, визнаючи їх доцільними і відповідаючими вимогам часу і обставин, нарада вважає, що рішення про скликання предпарламенту повинно бути як найшвидше переведене в життя, а затвердження Краєвої Управи Брацлавської землі повинно послужити початком загальної реорганізації органів влади на місцях по типу Брацлавської Управи.

Що до останнього, то Міністр Сальський висловив бажання, аби до компетенції краєвих управ були однесені, крім адміністративно-господарських, і деякі військові функції як то переведення мобілізації, набору, постачання армії тощо.

3. Ухвалили визнати необхідним: а) аби всі урядові апарати і в першу чергу частини Міністерства Військового, Фінансів, Земельних Справ, Закордонних Справ і Міністерство Здоровля з майном і урядовими їх особами, які перебувають на території Польщі, повернулись на Україну для продовження державної праці.

Так само Нарада визнала бажанням, аби виїхали на Україну до місця перебування Уряду всі громадські робітники, які випадково опинилися на території Польщі.

б) Дипломатична Місія в Польщі має вжити відповідних заходів перед польським Урядом, аби було забезпечене вільне повернення на Україну зазначених вище осіб і установ, а також щоб було повернуто УНР. військове і інше майно державних українських установ, евакуйоване до Польщі.

Про цю ухвалу — Місія має довести до відома всіх українських громадян, перебуваючих як в Польщі, так і в окупованих поляками місцевостях України.

Вказуючи на те, що Голова Української Місії в Польщі, А. Лівицький, давав з Варшави вказівки іншим Місіям УНР. за кордоном, як керуючий Міністерством Закордонних Справ, Міністр Безпалко, Міністр Сальський і Головний Начальник Постачання А. Степаненко заявили, що вони вва-

4. Обмірковували питання про наші відносини з Польщею і дальнійшу роботу Місії в Варшаві.

жають за необхідне, аби, після вирішення справи про повернення міністерських апаратів на Україну, було припинено і діяльність Голови Місії у Варшаві А. Лівицького, як керуючого Міністерством Закордонних Справ.

4. Визнаючи, що посування польських військ на Україну являється небажаним і шкідливим, нарада вважає за необхідне, аби Місія в Польщі докладала всіх старань до того, щоб застерегти поляків від оfenзиви на Україну.

Населення України має бути сповіщено про те, що Уряд стойте проти посування польських військ на Україну.

Голова Директорії Петлюра.

В. о. Заступник Голови Народних Міністрів Міністр, Військових Справ Сальський.

Члени Уряду: (підписи).

В. о. Державного Секретаря Товарини Міністра Внутрішніх Справ Христюк“.

Зараз же по засіданню був опрацьований і розісланий нашим послам і Головам дипломатичних Місій за кордоном такий комунікат:

„Представникам УНР. за кордоном

Т Е Л Е Г Р А М А.

„Надсилаю для керування точно встановлені інформації за час після 15-го грудня. Уряд УНР. на чолі з Мазепою має в своєму розпорядженню значну армію, в склад якої увійшли 26-го грудня галицькі частини, що стояли в Винницькому районі, а також ріжні частини повстанців. Командує армією генерал Омельянович-Павленко. Влада Уряду охоплює повіти Брацлавський, Винницький, Літинський, Летичівський, Липовецький, Таращанський, Звенигородський, Сквирський. Наши війська в останні дні заняли Вапнярку, Бірзулу, Могилів і Бар. Кабінет Мазепи ніякого звязку або порозуміння з большевиками немає і немає нічого спільного з Київським Урядом. На чолі Уряду в Київі стоять Мануїльський, Затонський, Петровський. Ніхто з українців, навіть самих лівих течій, не приймає участі в урядуванні большевицькому. Вже мали місце сутички між нашим військом і большевиками. Сподіваємося, що большевики нас не будуть більше зачіпати. Повстанці цілком підлягають Уряду. При Уряді утворена комісія, яка почала вже технічну працю по скликанню предпарламента. Урочисто проголошуються принципи широкого демократизму і парламентаризму. Будь яка диктатура класів або партій рішуче відкидається. Чутки про істнування де - кількох урядів цілком спростовуються.

„В розпорядженню Уряду знаходитьться, в якості адміністраційно-господарчого органа, „Краєва Управа“ на де-кілька повітів, яка заступає попереднє земство і комісаріят. Всі нації, що живуть на Україні, туляться до Уряду, також всі кола суспільства.

„Військовий суд звільнив від обвинувачення ген. Тарнавського, який довів документами, що він лише як військовий повинен був виконати наказ Диктатора Петрушевича про згоду з Денікином. Влада, яка в листопаді зруйнувала наш фронт, не урятувала справи Денікина, а лише затягнула на один місяць агонію Денікина, помилкою якого було те, що він намагався знищити самостійну Україну, замість того, щоб іти поруч з Україною, яка весь час боролася з большевиками і буде цю боротьбу вести і далі.

„Осередком державного і військового життя нині являється район Винниці. Армія що далі збільшується. Переводиться консолідація як військових, так і всіх громадських сил. Головний Отаман і Голова Директорії об'єднует своїм іменем всі кола громадянства.

Т. в. о. Керуючого Міністерством Закордонних Справ Багриновський (в. р.).

З оригіналом згідно: (підпис)“.

11. I. 1920 р.

Залишаючись у Варшаві, протягом найближчих днів, п. Безпалко, з зарядження Головного Отамана, мав переговорити з представниками партій, перебуваючих у Варшаві і піднести їх піду pavshii настрій своїми інформаціями про становище на Україні,

а також мав, уже як член правительства УНР., недавно прибувши сюди з України, після відповідну роботу серед правительствених кол польських, партійних та сеймових.

Так, на побаченню з польським прем'єром Скульським 16-го січня 1920 року Міністр Безпалко подав йому на руки до Уряду Річі Посполитої Польської в імени Правительства Української Народної Республіки таку ноту:

U. S. L.

RZĄD UKRAIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ

dnia 16 stycznia 1924 r.

No
m. WARSZAWA.

DO

WYSOKIEGO RZĄDU
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

N O T A.

Rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej nie mając możliwości dzięki wydarzeniom na Ukrainie i sytuacji na froncie polskim utrzymać związku ze swoją Misją w Warszawie za pomocą kurjerów, upoważnił Ministra Pracy, Józefa Bezpałko, do bezpośredniego zwrócenia się do Wysokiego Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawach niezwłocznego załatwienia, których wymaga teraźniejsze położenie Ukrainy tak w interesach Ukrainy jak i Polski.

Na mocy wspomnianego upoważnienia ja, jako Minister Pracy w Rządzie Ukraińskiej Republiki Ludowej, mam zaszczyt zwrócić się do Wysokiego Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z następującą notą:

Ponieważ imperjalizm rosyjski (komunistyczny i reakcyjny) w chwili obecnej nabiera wielkiej siły i zagraża tak Polsce jak i Ukrainie, należy:

1). Natychmiast umożliwić:

a) zaopatrzenie Wojska Ukraińskiego przez Polskę i Rumunię w amunicję, umundurowanie i środki sanitarne.

b) stałe stosunki handlowe między Polską a Ukrainą.

c) organizację tranzytu przez Polskę na Ukrainę.

2). Linia frontu Wojsk Polskich na Ukrainie winna być regulowana tylko po wzajemnym porozumieniu się Naczelnego Dowództwa Wojsk Ukraińskich z Naczelnym Dowództwem Wojsk Polskich. Dla stałego kontaktu w sprawach wojskowych Dowództwa powinno sobie wzajemnie przydzielić oficerów dla związku, mających odpowiednie upoważnienia i instrukcje.

3). Ażeby zapobiedz rozruchom, jakie wywołane są wskutek agitacji agentów bolszewickich i innych wrogów Ukrainy na terenie działań Wojsk Polskich należy:

a) na terytorium Ukrainy, zajętem przez Wojska Polskie pozostawić władzę administracyjną Ukraińskiej Republiki Ludowej i instytucje samorządne, a tam, gdzie czynność takowych była zawieszona, takową niezwłocznie wznowić,

b) zabronić rekwizycje u ludności na tem terytorium a w koniecznym zaś razie przeprowadzać takowe za pośrednictwem miejscowych władz administracyjnych i instytucji samorządnych,

c) nie zabierać na tym terenie ani państwowego ani publicznego mienia n. p. zboża państwowego, cukru, maszyn, taboru kolejowego, telefonów i t. p. i nie wywozić takowego, zabrane zaś i wywiezione niezwłocznie zwrócić.

4). Ażeby umożliwić kierowanie polityczne wojskiem galicyjskim, które podało się Władzy naszego Rządu i zapobiec wytwarzaniu się sprzyjającej bolszewizmowi atmosfery wśród tegoż wojska należy:

a) za przestać aresztować Ukraińców-Galicjan, którzy znajdują się jako emigranci na terytorium, zajętem przez Wojska Polskie i nie ścigać ich sądownie za uczynki popełnione przez nich w Galicji za czasów Rządów ukraińskich (za wyjątkiem tych z pośród nich, którzy teraz czynnie występują przeciw zarządzeniom wojskowym.)

b) Dotychczas aresztowanych na wspomnianem terytorium zwolnić z pod aresztu i umożliwić im wolny pobyt na terytorium Ukrainy a w razie, gdyby oni życzyli sobie powrócić w strony rodzinne nie robić im żadnych przeszkód.

5) Dać możliwość przedostać się do miejsca pobytu Centralnego Rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej tym urzędnikom państwowym i osobom wojskowym z Ukrainy-Nad-dnieprzańskiej, którzy w chwili obecnej znajdują się na terytorium Polski lub też na ziemiach zajętych przez Wojska Polskie, tudzież i tych, którzy są internowani lub konfinowani.

6) Nie robić żadnych przeszkód co do wolnego przejazdu funkcjonariuszy dyplomatycznych Ukraińskiej Republiki Ludowej z Ukrainy do Polski i przez Polskę a także i na odwrót.

Na mocy upoważnienia Rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej:

Minister pracy: **O. Bezpałko.**

Za ministra spraw zagranicznych,

Dyrektor departamentu spraw ogólnych: **M. Bagrinowski.**

Далі вислав спростування до французької газети „L'Humanité“ з приводу листа М. Грушевського, що Уряд І. Мазепи творить на Україні нове Правительство та інших питань, в якому читаємо:

„В числі 5734 Вашої цінної часописи поміщено листа п. професора Грушевського, в якому він так членам правительства кабінету як і членам української соціал - демократичної партії приписує роль в творенню большевицького уряду в Київі.

„Маю честь заявити так іменем центр. ком. української соціал - демократичної партії, що наведені в тім листі факти не є дійсними і не мали ніколи місця на території України.

„Український народ находитися вже більш два роки в тяжкій боротьбі з російськими большевиками, які досі на території України виявили лише свої завойовничі ціли, а не комуністичну політику. Нема місцевости на Україні, в якій не ляла - би ся кров в тій боротьбі. Тим ясно і не двозначно зазначує український народ так для цілого світу, як і для своїх політичних партій, що большевизм для нього чужий і ворожий. З неменшою завзятістю боровся і бореться український народ проти реакції на сході. Він же ж змів з території України Німців, Скоропадського і Денікина. І тут воля українського народу не двозначна. Він не дається повести лівим фантастам ні правим авантюристам. Він не буде кільцом большевиків проти європейської буржуазії проти большевизму. Він бажає самостійного демократичного життя, яке повинно дальнє розвиватися на тих соціальних і політичних здобутках, які принесла йому революція.

„Демократія і самостійність України забезпечить спокій і розвиток українській території і всім на ній живучим народам. Вона є також гарантією уніможливлення реакції і неминучих державних конфліктів на Сході.

„Отсе все й диктує українській соціаль - демократії як виразниці волі українського пролетаріату, проти якого стоїть кілька-десять міліонове селянство, політичні дороги і методи. Ми на сторону большевизму не стали й не станемо, доки територія України є територією цілковитого економічного занепаду, територією нагого чоловіка, страшних пошестей, територією страшного вилоднення.

„Ми маємо лише одно бажання, щоби і Троцький і Клемансо не шукали життя для свого народу і для своїх клас на трупах українського народу.

„Ми певні того, що своїм становищем ми служимо більш приходу вселюдського соціалізму, а ніж ті, які втягають Україну у все більшу анархію і тим промошують вигідну дорогу для реакції на сході.

„Бажаючи французьким соціялістам як найкращого успіху в їх визвольних змаганнях, кличмо їх поміч для поладяння справ сходу на підставі самоозначення народів і невтручання в їх справи.

Міністр Праці УНР. Осип Безпалко (в. р.)

З орігіналом згідно: за Директора Департаменту Іножарський.

Варшава 14-го січня 1920 р.“

Не можна сказати, щоби робота тут Міністра Безпалка не мала наслідків.

Голос доброго промовця з трибуни робив своє і ті, з ким йому прийшлося бачитись і говорити потрошку почали прислухуватись до його слів, прислухуватись до того, що говорили українці, та ще представники Уряду. Це вже було позитивним явищем в роботі Укр. Дипльом. Місії в Варшаві.

Привіз він зі собою відбиток постанови російської К.-П-тії що до України. Але з цим документом ми ознайомимся в наступній книзі.

З часом Міністр Безпалко, повернувшись до м. Кам'янця для побачення з п. Мазепою і спробувавши польського арешту, як побачимо далі, відбув за кордон для анальгичної роботи і там, серед розпорощеного українського громадянства, партій, представників Уряду УНР., в закордонній пресі, серед дипломатичних представників чужих держав і т. д. Багато було намічено, а виконано і половини не було.

Наступило Різдво Христове. Робота як би припинилась на 2-3 дні серед польського громадянства. А в Місії працювали з рана до вечера. Тільки день перед Новим Роком, коли на Алєї Руж 6/9. зібрались по домашньому члени Дипломатичної Місії і Військової Секції був відпочинком.

Хоч і сумний був Новий Рік на чужині, на вигнанню, та все ж це був Новий Рік, який мав принести щастя для України, а може і нещастя — ще зараз ніхто не зінав.

Пісні українські, сумні, мелодійні, де виливалось туга за волею, за рідним краєм, які співались тут, впливали на присутніх як гіпноз, як чари і душі їх були повні надій, мрій на кращу майбутність. Зроджувалася нові сили — був Новий Рік...

7. Боротьба проти дикунсько-заборчих намірів польських на Україні.
Меморандум Головного Отамана до Команданта Пілсудського.

Ніщо в дійсності не переміnilося з Новим Роком у відношеннях поляків до України та українців. Про союз з ними, приязнь не було більше розмов. А тимчасом з України надходили жахливі відомості про хояїнування там окупаційних польських військ. Отож, як уже ми й згадували в 4-й кн. „Літопису“, що на запрошення нашого Уряду через кап. Чарноцького (не могли навіть здобутися на те, що б з поляками укласти писану умову?) 17-го листопаду 1919 року Кам'янець-Подільський зайнляли поляки.

„Слава Богу, що не денікінці!“ говорили українці. Бо Пімен і кам'янецькі дами вже збиралі гроши на ікону „для встречі освободітелей“. Але українці завилися в своїх надіях на поляків. А „Слава Богу“ вже на другий день замінилися прокляттями на польські голови.

Зайнявши Кам'янець, поляки одразу стали й господарювати по своєму. Одразу було заборонено всім виходити на улицю після 8-ої години. Спасали ситуацію карбованці — до грошей поляки мали великий респект. Вся адміністрація перейшли до поляків — насильство її поребрали. Головноуповноважений Уряду п. Огієнко був безсилий боротися з

польським свавіллям на наших землях. Чужа окупаційна влада в короткий час змагалася все переробити на свій лад.

Офіційним оповіщенням коменданта м. Кам'янця, останній приєднувався до „Матері Польщі“: А далі почався організований гвалт, реквізіції, арешти і труси... Багато урядових та місцевих установ стогнали під польською окупацією. Стогнало й багато урядовців, біженців, робітників культурно - просвітніх організацій, члени партій та козаки й старшини армії української. Знищено було всі національні українські ознаки в місті — прапор знятий, вивішено польський — червоно - білий, українські написи замінилися польськими. Тюрми не мали вже місця для арештованих.

Терпіли всі, терпіло й українське населення.

В перші ж дні почався дневно-ночний грабіж майна державного, ріжних організацій і приватнього. Забіралось і вивозилось все: цукор, хліб, військова одіж і амуніція, шкіра, навіть рештки мануфактури і галантерейних товарів. Цей грабіж відбувався не тільки в містах, але і по селах. Грошей не платили, квитків на забране майно теж не видавали. А хто домагався посвідки, то пробував нагайки польської або прикладу рушниці.

На Різдвяні Свята на улицях Камінця польські жовніри побили до непритомності студента О. за те тільки, що коли його рукою поманив до себе один жовнір, запитав по українські „чого Ви хочете“? Не вільно було з представниками „всюдипануючої нації“ говорити „chłopskim językiem“, ц. б. українською мовою. Аргументи горнищних і тут на нашій же землі оули рішаючим чинником як низів так і верхів окупаційної влади.

Нагінка йшли на все і всіх. Помешкання „Просвіти“ в Камінці реквізовано. „Кобзарик“ Катеринославського видавництва обкрайла гостра польська цензура. За короткий час поляки завісили й „Трудову Громаду“, що виходила в Камінці. Всякі зібрання було заборонено. А нарада, котра мала улаштувати курси для учителів середніх шкіл, поплатилася арештом 8 чоловік як „незаконне зібрання“.

Невдоволення поляками росло з кожним днем на селах. Селяне почали готовуватись до збройного розрахунку. Село Бережанка винищує польський розізд, як вислід бунту проти реквізіції. Але карна польська експедіція кріавою росправилася з бунтовщиками проти „законної влади“, а саме село було спалено до тла.

„Przepuski“ затормозили підвоз продуктів до міст. Міста були в безпорядковому становищі. Омини і така-сяка торговля села з містом також припинилися. Ціни на хліб збільшилися вдвое (з 14 карб. до 30). За польську марку примусово заставляли платити по 8 карбованців, а за корону 6, а курс був 5 і 4 карбованці.

Протести не помогали. Поляки грабували далі. В селах Ісаковці, Лашківці, Гаврілівці та Витківцях було забрано все, що попалось під руки. Роздівали й розбували на вулицях людей, бо ці річі були подібні до військових. Протоколів про це не писалося жадних.

Почались нарікання селянства на Уряд і на Головного Отамана, що вони продались полякам. Селяне вже тепер многозначно говорили: „От у німців були добре штани, але і у поляків теж мабуть добре і можуть на хазяйстві здатися! Селяне вже тепер готовувалися до розправи і чекали тільки слішного часу.

Хто ж це все проробляв? 7-а дивізія ген. Крайовського в околицях Камінця і в самому Камінці. В самому ж Камінці господарював майор Борута - Спехович, що стояв на чолі передових польських військ, бо ген. Крайовський зі штабом довший час був в Чорткові. Борута був спеціялістом од реквізіції та по розшукуванню всякого майна. Як потім вияснилося, що таких Борут було багато. Вони завжди йшли з передовими частинами польських військ. Коли ці добродії вже зробили своє діло по вивозу всього до Польщі, вони йшли далі як досвідчені люди в грабунках на користь Польщі, а на їх

місце приходив уже штаб, що організував військову владу. Згодом вже приходила ці-
вільна влада в лиці старост та відповідного апарату при них.

Про розпорядження, накази та оповіщення польської окупаційної влади будемо го-
ворити на своєму місці, наводячи їх в оригіналах та копіях.

Тимчасом Головноуповноважений Уряду УНР. в Камінці п. Огієнко доносив:

Головноуповноважений

Уряду Української

Народньої Республіки

Головному Отаману Української Народньої Республіки.

Міністр.

Голові Ради Народних Міністрів УНР.

5. XII. 1919 року.

Голові Надзвичайної Місії УНР. до Румунії К. А. Мацієвичу.

Голові Української Місії в Варшаві А. Лівицькому.

„Живу без жадних інформацій, нічого про Уряд свій не знаю. Самі тільки чутки, чутки та чутки. Це дуже зле відбивається на роботі і не дає зможи вести справу так, як слід. До Вас вже послав двох куріерів, але від Вас нічого сін'ко не знаю. По наших чутках то Міністрів перебито, то інтерновано, а то вони невідомо де поділися. Так далі неможливо, потрібні інформації. Поляки теж не мають жадних інформацій, все питают мене.

„Державне майно поляки увесь час забирають і вивозять з Кам'янця. Силу вже вивезли. Нашу стражу в багатьох місцях познімали і поставили свою, забрано українського майна на міліарди карбованців. На базарах продається теж не мало українського майна польськими живнірами. Протести мої приймаються члено, але нічого по них не робиться. Тільки 4-го грудня прибула польська Комісія, що буде працювати поруч з Комісією Українською — складати акти на взяте майно. Прошу самих рішучих протестів за грабування нашого державного майна.

„Дуже прошу полагодити справу з законом про допомогу 12-го листопаду. Урядовці хвилюються і не дають мені спокою. Частина урядовців (Військове Міністерство і Міністерство Фінансів) одержали допомогу ще до евакуації. Майже всі урядовці одержали книжки на ощадну касу, але я заборонив видачу по них грошей. Дорожнеча в Кам'янці росте надзвичайно, і буде рости на далі, бо район підвозу дуже малий. Коли урядовцям видати допомогу, то вони розіхалися б собі з Кам'янця. Багато є урядовців, що з охотою поїдуть до Уряду, коли треба. Тільки накажіть.

„Кам'янецький університет в надзвичайному становищі. Рада Міністрів постановила розглянути його штати в 3-х денний термін, але всетаки штатів не розглянула і дала Мін. Освіти. Посилаю Вам штати, що розроблені Мін. Освіти і щиро прошу їх затвердити. Без цього розбіжиться професори, бо становище їх надзвичайно гірке. По моїх відомостях Волинь надзвичайно потрібує українського піклування, а між тим вона залишена без жадного опікування. Дуже було б корисно, коли б я міг свою опіку поширити і на Волинь. Польська Влада іменує мене уполномоченим „на теренах, опущених наддніпрянською армією“. Прошу надати мені право Головноуповноваженого і на Волинську частину, заняту Польщею, взагалі на ту частину України, яка занята польською владою. Про це варто б пареговорити і з Варшавою.

„В тій повновласти, яку Рада Міністрів видала мені, дуже неясно накреслено мое правне становище. Виходять з за цього непорозуміння. Круг моєї діяльності поширюється надзвичайно, бо життя не жде і ситуація складається так, що вагань не може бути. Одже мені довелося взяти всю владу в свої руки, — керувати, призначати, звільнювати. Здається, що все це було на користь УНР. Але дуже прошу, аби мені було прислано на все це певне уповноваження, затверджене Головним Отаманом. Як приблизний нарис, посилаю статут про Головноуповноваженого, — прошу затвердити його. Комітет виходить завеликим, а тому мало рухливи м

„Мені залишено фонд 15 міліонів. Це капля в морі вимог і потреб. Хорих надзвичайно багато, ідуть до того ѹ полонені. Всі голі, голодні. Треба піддержувати і українські інституції. Ласкаво прошу зза цього ѹ 15 міліонів карб., бо іначе буде крах. В Камянці багато асігновок на Головну Скарбницю. Безумовно я вже почав оплачувати, рахуючи, що їх Держава всеїдно повинна десь виплатити. Прошу прислати мені на це дозвіл.

„На моє утримання Уряд нічого не залишив, а між тим дуже багато грошей йде на представництво. Ласкаво прошу вказівок.

„Ласкаво прошу повідомити, що робити з старшинами і взагалі з військовими? Тут їх сила, виїхати вони не змогли почасти і зза неможливості виїхати. Всі вони зарегістровані і чекають розпорядження про свою долю від Головного Отамана. Прошу вказівок як найскорше, бо польське командування загрожує інтернуванням.

„Галичане дуже занепокоєні, бо польська влада звертає на їх особливу увагу.

„Треба добиватись, аби галичанам дано було амністію і забезпечене повернення до дому. Нужда серед галичан страшена, а допомоги немає.

„Арешти в К. ідуть, але переважно за переховання зброї. Приїхали польські жандарми і досить пильно виконують свою дію. Помічаються випадки зведення рахунків — доноси польській владі. Арештовують переважно галичан.

„Гроші наші (303 міліон. карб.) ще досі в Хотині, перевозити їх до К. я не відважуюсь, бо не знаю, чи є і на далі премиря з поляками. Румуни погодилися гроші ці пропустити на Україну“.

Од 25/XII. з листа до А. Лівицького:

„З державним майном, що залишилося в Кам'янці, вже покійчено: до ниточки все вивезено, вивезено на міліарди карбованців. Та хіба тільки державне майно, — силу приватного майна заграбовано і вивезено на Скалу — Борщів. Зруйновано все, навіть телефони повітового земства, як і всі частини, вивезено. Цукру і муки не має, ціни на все пішли страшенні. Голод уже дивиться в вічі всім... I все це дякуючи новим хазяїнам...

„Нам зовсім незрозуміла Ваша політика, незрозумілі Ваші вирази, що Уряд приїде до К. Мені офіційально заявлено, що К. і повіт — то Польща і другої влади, крім польської, тут не буде. Чекаємо лише цівільного Комісара, який має приїхати 1-го січня, — з його приїздом тут не може бути ніякої іншої влади. Як мені заявлено, Земство буде скасовано, Інституції урядові теж, урядовці будуть пущені по миру, — тільки частини їх, що знає польську мову, буде залишена...

„У Вас в центрі, в Варшаві, може й думаюти щось добре, але тут на кресах нічого доброго ми не бачимо.

„Послав я до Вас курієра М. Корчинського, але його не пропустили — продержали в Борщові 3 дні — тим і скінчилось. Запросили Варшаву, а В. і не відповіла. Посилав другого курієра Клепацького, урядовця Міністерства Ісповідань, але його в Борщові арештували, обшукали і мій пакет, адресований на ім'я Головного Отамана вскрили... Закінчилось тим, що Клепацького відправили в Чортків, а він по дорозі втік (Додаток № 1).

„Дуже прошу, аби з Варшави було дано наказа пропускати моїх куріерів. Без цього нічого не вийде. К. буде ніби місцем концентраційного лагеря. Я посыдав багато раз телеграми Вам і Гол. От., але відповіді жадної, чи дійшли ці телеграми? Поки на все це єсть одна відповідь - проти мене збирають приняти...

„І хто зна, чи не здійснять... Мою заяву, з приводу забірання майна без жадних квітків і прохання, довести все це до відома вищої Влади — названо ультиматумом... (Див. додаток № 2).

„Ні одна влада не поводилася так з населенням, як тепер. Росправи ніде не знайдеш, кожний, робить по своїому... Спочатку я протестував, а тепер перестав. Од Вас вказівок ніяких, — головне не вказівок тільки, а і наказ вищої польської Влади на нашу користь. Цього зовсім нема. Есть накази навпаки — які ліквідують нашу Владу. Звертаю увагу на наказ про військові шпиталі — де повна безсоромність. (Додаток № 3).

„Ви пишите про урядовців — аби їх підучити. А тут збираються їх інтернувати. Коли б на все, що Ви пишите, була згода Польської Влади — тоді інша річ, а то наших з Вами розпоряджень ніхто не виконує. Я, навіть грошей, не можу післати, бо не увірений, що їх по дорозі не конфіскують... Дозволу на вивіз їх я љ досі не маю.

„Не вспіла Українська Влада відхати, як єпископ Пімен повів велику агітацію против України, позвільняв ні за що священиків, що були в Синоді, заборонив їм служити, заборонив проповіді українською мовою, заборонив українську вимову і т. д. і т. д. Я звільнив його на покой, але він наказу цьому не кориться, видав свого наказа, що заборонить служити кожному священику, хто буде слухати розпоряджені Української Влади... В церкві відкрито каже проповіді против Української Влади... I ніхто його не спиняє... (Див. ч. 753).

„Необхідно треба, аби Ви добивалися, щоб цівільна Влада тут в К. була українська і щоб був наказ про це польської Влади. І щоб польська влада справді підлержувала нас. А то флаг наш був зірваний і потоптаний ногами, портрет Шевченка спалений і т. д.

„Так далі бути не може — вся людність знервувалась, не розуміючи, що робиться. Заведена польська цензура, але вона викреслює все, де освітлюється те, що ними робиться і пропускає нападки російської преси на Директорію і Уряд...

„З урядовцями немає жадного удержання. Зза непевної ситуації (загроза Експедиції і банку), під напором урядовців по постанові Комітету і Політичної Ради (крім Комітету з представниками від Міністерства працює при міні і Рада по одному представнику від всіх партій) я змушеній був видати допомогу по наказу 12 листопада. Але на цьому не спинились — зараз іде напор на мене, аби цю допомогу повторити по случаю Різдва. Крім цього вимагають ще за три місяці, як особам, що залишають службу. Я даю допомогу хорім і тим, що ідуть до дому, — і на цьому пішла велика спекуляція, люди удержані не знають. Правда, і скрута величезна, дорожнеча небувала, тиф лютує і скоро охопить все місто. Здається перехворюють усі урядовці. Нужда велика, але ще більше претензій. Насморк — давай на ліки, аборт — теж саме. До роботи примусить нема змоги, хто працює у мене або в Міністерстві, потребували платню в половинному розмірі і довелося дати... Не одержуючи з центру ніяких вказівок, я почав їх вільно відпускати, і вони потроху розходяться до дому — це найкращий вихід, бо довше такого становища в К. ніхто не витримає. Польська Влада грозить урядовцям інтернуванням.

„Ще раз пишу про університет — матеріальне становище професорів дуже зло, конче потрібно затвердити штати, які посилаю — вони були вироблені Міністерством Освіти і їх не встигли затвердити. Університет кріпко стоїть на своїх позиціях і це єдине огнище, що високо держить Українську ідею. Що значить, що він стає приватним, як про це каже наказ Польської Начальної Команди? Чи Ви про це знаєте? (Див. № 747).

„В К. утворилася була така ситуація, що трудно було поручитися за цілість готівки. Тому було зроблено все, аби вона не попала в чужі руки, а пішла на культуриці цілі. І це виконано — забезпечено академія, університети, школи, видавництва, преса. Виходу не було — не була постанова громадянства.

„Міліція українська вже звільнюється, прибула вже (крім жандармерії) міліція польська.

„Попередній Комендант Борута звільнений, з 24/XII. вступає новий Комендант Оцткевич. Новий Комендант обіцяє всяку допомогу. Поки що він наказав в 24 години очистити для нього будинок Комісаріату. Комісаріят перейшов до будинку Духовної Консисторії.

„Скорійше приїжджайте. Скорійше шліть своїх куріерів, бо куріери з К. не пропускаються“.

Од 2. I. 1920 року:

1) Майже всі інституції звернулися до мене, аби їм видати допомогу різдвяну; всі мотивують великою дорожнечою. Просять настирливо. Прошу вказівок, як бути.

2) Всі наші військові шпиталі забрали поляки, вони розпоряджаються, призначають служачих і т. і. і вимагають, щоб я давав гроші на утримання цих шпиталів. Де - кого, українців звільнено, призначено москалів. Як бути?

3) Дуже часто заходять поляки до Державного банку і вимагають міняти їм гроші по курсу: марка — 8 карб. (а на біржі марка — 5 — 6 карб.) Міняти вимагають силою.

4) Наші копюри в 250 карб. йдуть дуже зло; за 250 карб. дають іншою копюрою тільки 200 карб. Тещі (?) трохи пішли краще. З поширенням території може ціна 250 карб. піднімется.

5) Єпископ Пімен, звільнений ще 20.XI., звільнення затверджено Радою Міністрів 14.XII. не знає удержання, не визнає української влади і однією скрізь веде агітацію проти української Влади. Прошу вжити заходів, аби він покинув подільську єпархію, як звільнений.

6) Як бути з урядовцями після 1-го січня? Яке їх правне становище? Що з ними робити? Їх в Кам'янці занадто багато і вони вже вимагають плати за січень місяць.

7) Вже прийшла міліція польська і комендант запропонував, аби цю польську міліцію взяла собі на утримання Мійська Дума. Дума одмовляється, за це їй грозять.

8) Більше терпіти я не можу. Фактично українці не мають в К. ніякої влади. Всяке право поругане. Ще раз ласково прошу дати мені демісію.

9) По моїм чуткам в Тернополі і Ланцуті наші урядовці терплять великі нужди. Що Ви зробили для помочі їм? Я звернувся до польської Влади і вона на днях дасть пропуск моєму куріеру до Тернополя, який повезе 1 міліон карбованців на догомогу

Всі в один голос в Кам'янці трублять, що п. Христюку було наказано піклуватися урядовцями в Тернополю і дано на це гроші, а він всіх кинув, не залишивши грошей.

10) Вивіски в Кам'янці наказано перемалювати на польські. Демократичну Думу роспускають, будуть збирати нову. На чолі Думи повинен буде бути поляк.

11) Зараз пішла в Кам'янці пошесть на викидання українців з помешкань. Дають часу тільки 2-3 години, найбільше добу. Занята вже Фінансова Палата, частина Державного Банку. Обезброєна варта Державного Банку і Експедиції. Єсть багато викинених на вулицю.

12) В К. є ще сила старшини. Багато з них саботують, лають наш Уряд і не хотять їхати по заклику в Домбів. Що з ними роботи? Про їх повинен бути якийсь наказ Головного Отамана, тоді тільки буде послух. Просили мене підписати накази про виїзд їх в Домбію, але я підписати не можу, бо про це мені ніхто не наказував.

13) Різдвяної допомоги настирливо домагаються і урядовці б. центральних установ. Як бути з ними?

14) Ще раз повідомляю: грошей Головному Отаману можу вислати тільки тоді, коли на таку висилку буде дозвіл від польської Влади з Варшави. Одержавши наказ Отамана про гроші, я зараз же взявся до місцевої польської Влади за дозволом везти і дозволу й досі не одержав. Треба, щоб про це був наказ польської Влади з Варшави, тоді тут не будуть роздумувати. Гроші привезе Романченко, провадити буде їх один польський старшина.

15) Сьогодні був заарештований Мійський Голова Килимник, але по моєму протесту випущений.

16) До К. сьогодні 2. I. приїхав ген. Крайовський — шеф дивізії і зробив мені заяви, після яких, здається, життя в К. просвітліє і буде ліпшим".

Прочитаемо ї ще один документ:

Референт
Військових Справ
при
Головноуповноваженім
Уряду Української
Народної Республіки.
25 грудня 1919 р.
Ч. 9.
м. Кам'янець.

Доклад про відправку
старшин у табор Домбю.

в Домбю є збірний пункт для українського старшинства, яке збирається туди згідно умов ген. Пілсудського з Головним Отаманом Петлюрою про формування української армії, що небезпека старшинам не загрожує ні в дорозі, ні в таборі Домбю.

„На запитання хто саме з старшин мусить їхати, одержав відповідь, що всі без винятку, служивші в українській армії.

„Не дивлячись на цю заспокоючу відповідь і повідомлення Вами, пане Міністре, що Головний Отаман призначив керувати формуваннями військ Міністра Сальського і його помішника Петрова; повідомлення повернувшоїся Місії Червоного Хреста, що формування дійсно провадиться — наказ польської Влади був принят негативно. Почалась агітація, що цей наказ є провокація з боку поляків, бо армію можна формувати й в Кам'янці.

Гасинно.

„22-го грудня с. р. в часописах появився наказ Польської Коменданттури про явку 24-го грудня всіх старшин бувшої української армії для відправки в Домбю у відміну ранішіх розпоряджень про відправку українських старшин і козаків невеликими партіями до Дієвої Армії.

„Наказ цей сквилював старшинство, бо звернуло на себе увагу те, що забирають чомусь тільки старшин, а інші елементи, з яких складається армія (козаки, лікарі, урядовці) чомусь не мусять збиратись.

„Для з'ясування справи я звернувся до Коменданта міста майора Борути зі запитанням і він мені пояснив, що

П. Головноуповноваженому Уряду УНР.

„23-го грудня приїхав до Кам'янця Начальник Польської Дивізії, з поясненнями до якого звернулися Ви, пане Міністре, разом зі мною і отаманом Зелінським, яко Головою Старшинської Громади. На нараді цій польський генерал підтвердив, що все робиться з відома Головного Отамана, що Домбю кращий табор в Польщі, але що мають їхати не всі — залишаються для провадження біжучої справи в референтурі, в ліквідаційних комісіях, для охорони експедиції заготовки паперів, юнацька школа, інваліди, звільнені від служби й тяжко хворі. Від'їзд було відкладено на 25 грудня. Для інформації і заспокоєння старшин було зроблено 23.XII. загальне зібрання під головуванням отамана Зелінського, який інформував старшинство і доказував необхідність формування армії подалі від фронта.

„Крім того була складена для газет замітка на підставі нашої спільної наради з польською командою. Але замітка ця довго пролежала в цензурі й надрукована тільки 25-го грудня.

„Не дивлячись на все вищезазначене, старшинство, думаю завдяки агітації, почало ночами тікати на схід і втікло де - кілька сот.

„24-го появився наказ № 1 нового коменданта, який починався з оголошення, що всі попередні розпорядження касуються, це теж спровокувало бажаючих їхати. Для з'ясування справи я звернувся до Коменданта, який повідомив, що від'їзд не відмінений. Я вжив всіх заходів, аби це розповсюджувати і дійсно увечері до Референтури з'являлося за утриманням 87 старшин. Я зазначив зібравшимся, що хто зі з'явившихся не явиться на збірний пункт, буде Польською владою притягнутий до польового суду і що відправка буде 25-го в 8 годин ранку. Знаючи, що збір йде довго, я сьогодня, 25-го грудня, в 8½ год. ранку вийшов з дому з метою проводити старшин і відмітити кількість явившихся.

„По дорозі зустрів де-кілька старшин, яки мені сказали, що відправка відкладена до 26-го грудня.

„Я був здивований, бо ні з якої сторони такого розпорядження я не одержував, чому я пішов далі з'ясувати цю справу. Виявилось, що: 1) хтось у відділі хронікі газети „Подольський Край“ надрукував провокаційну замітку, що від'їзд відкладено до 26-го грудня 9 год. ранку, чому багато старшин повернулося з дороги на збірний пункт; 2) Польська Комендантura не зібрала ні одної підводи, як це мусила зробити, бо навіть обіцяла для старшин вищої ранги дати автомобіль; 3) Польський Комендант, побачивши малу кількість зібравшихся (біля 20 — 25) і ознайомившись з заміткою газети, згодився відкласти від'їзд до 26-го грудня 8 год. ранку і обіцяв, що підводи обов'язково будуть.

„До цього додаю, що по місту ширяться вперті чутки, що все громадянство в лиці своїх партій — починаючи від правих, кінчая лівими — віднеслося негативно до відправки старшин в Домбю, що має великий вплив на старшин. З'являються головним чином люди, які їдуть з голоду, байдуже куди б то не було.

Референт Військових Справ, отаман Колодій“.

Подібних документів поступала сила. Вказування полякам на всі недопустимі речі що до їх поводження у себе і на Україні з українцями ні до чого не доводили. Все йшло по старому. Тоді повстала думка у Головного Отамана та Правительства подати і від імені Головного Отамана і від імені Дипломатичної Місії у Польщі ноти — протести

*) Про переїзд військових до Домбя в цей час українська влада не давала ще жадних розпоряджень. Нема нічого дивного, що про цей від'їзд нічого не знала українська влада в Камінці. Поляки робили це все на свою руку.

в писаній формі Начальникові Панства та Урядові польському. На підставі документів був в першу чергу опрацьований меморандум Головного Отамана до Начальника Держави Пілсудського, який мав передати Голова Місії, Міністр А. Лівицький на спеціально для цього призначений авдієнції.

Після цієї авдієнції А. Лівицький мав-би разом з капітаном Чарноцьким (офіціяльним польським представником при Уряді УНР.), який мав одержати спеціальні директиви і накази п. Пілсудського, їхати до Кам'янця Подільського для залагодження на місці прикрих і болючих для нас справ.

Офіціяльно обіщалось капітаном Чарноцьким в імени Начальника Держави Пілсудського, що знаменитий і відомий Комендант м. Кам'янця п. Борута буде звільнений і Урядові УНР. буде забезпечена вільна праця як Правительства дружньої для Польщі Держави. Ale 3-4. I. 1920. п. Пілсудський виїхав на Волинь і капітан Чарноцький сказав, що потрібно їхати там, де є Комендант, а що звідти вже проїдеться до Кам'янця.

7-го січня А. Лівицький від'їхав до м. Рівного, але там п. Пілсудський не мав часу його прийняти і від'їхав до м. Луцька. Голова Місії в його ж потязі проїхав так само туди, — ось чим і пояснюється відсутність його під час перебування Міністра Безпалка у Варшаві і пізніше на наші Різдвяні Свята.

В Луцьку А. Лівицький чекав авдієнції у п. Пілсудського.

14-го січня о півдні прибув до вагону Голови Місії ад'ютант п. Пілсудського і просив його зіратись до відходу разом з ним.

„Дайте портфель“ — сказав А. Лівицький до старшини Скрипника, який їхав разом з ним, думаючи, що це його просили на авдієнцію до Начальника Держави.

„Ні, ні, портфель залишіть, пан Комендант просить на обід“ — відповів посланець — ад'ютант.

„У голові мені помакітрилось, коли я тільки почув слово обід, бо тепер я тільки спохватився і зрозумів куди мене хотіли повести. А повести мене хотіли на урочистий обід, де мали бути представники польського громадянства, магнати польські, старости, воєводи, ксьондзи, дегенерати — „мальороси“, які мали вітати Начальника Панства з приводу приєднання до „Macierzy“ — Польщі волинських „кресів“ під високу руку I. Пілсудського і бачите мав бути там і український Міністр який мусив вислухувати „тости відповідні“ і своєю присутністю, сидючи по правій руці Пілсудського, мав, чи промовляючи, чи сидючи як манекен, проявити солідарність з цим великим для Польщі актом — докладав пізніше А. Лівицький Головному Отаманові.

Міністр А. Лівицький, подякувавши, відмовився прийняти участь в обіді, мотивуючи це втомою та хворобою.

Ця сцена відбулася в присутності польського поручника Ш. де Штрем^{*)}). Названий поручник, під час розмови Лівицького з ад'ютантом Пілсудського, чомусь почевонів і нервово піднявся з місця... А Лівицький гадав, що поручник образився за таку його поведінку, але й це хвилеве замішання скоро вияснилося. По відході ад'ютанта Пілсудського, поручник підбіг до Лівицького, склонив обидві руки і дякував, що він не пішов на цей „бенкет“. Говорив, що йому соромно називатись поляком, коли вони (поляки), таке собі дозволяють, коли в підступний спосіб ображають українських достойників для санкціонування своїх нечесних замірів... (Детально про „луцький бенкет“ див. українську і польську пресу за цей період часу).

Та ось прибіг капітан Чарноцький і говорив, „що це не добре, що п. Міністр обовязково мусить бути там і місце для Вас приготовлено, що подумають“ і т. д. Голова Місії відмовився категорично. А через пів - години А. Лівицький пішов демонстративно обідати до першого ресторанчику, який тільки можна собі уявити в Луцьку. Звичайно, що це все бачили польські агенти і донесли куди і кому слід.

^{*)} Секретар бувшого польського прем'єра Морачевського.

По обіді надвечір Пілсудський прийняв на дуже короткий час (5 хвилин) А. Лівицького, де останій і вручив йому меморандум Головного Отамана.

Прийом Начальника Держави був зовсім несподіваний для А. Лівицького (тут був і комісар „кресів“ Мінькевич), хоч цього і треба було чекати — „сухо“ і непривітливо приняв, — так і попрощався п. Пілсудський, сказавши, що добре, він забачить, що там є, розслідує і накаже полагодити справу — жадних обітниць, нічого утішаючого не сказав. А в переданому А. Лівицьким меморандумі Головного Отамана до Начальника Держави і Начального Вождя військ польських на мовах українській і польській читаємо:

Г О Л О В А Д И Р Е К Т О Р I I
У КРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
i Головний Отаман її військ.

До пана Начальника
ПОЛЬСЬКОГО ПАНСТВА.
МЕМОРАНДУМ

в справі відношення польських властей до військ і урядовців Української Народної Республіки, що перейшли на територію Польщі та в справі державного і приватного майна УНР., що привезене було на цю територію Державними Установами Республіки і окремими урядовцями, а також в справі поводження польських військових властей на території України, занятій польським військом по пропозиції Головного Отамана України.

„Військові обставини, викликані відомою зрадою в листопаді місяці Галицьких Українських військ під проводом генерала Тарнавського — спричинилися до того, що Верховна Українська Влада і Вищий Уряд України змушені були опустити тимчасову столицю України, Камінець на Поділлю.

„Не бажаючи допустити ворога України, добровольче́ську армію, під проводом генерала Денікина, до окуповання як Камінця, так і інших міст на Поділлю, я мав честь звернутися до пана Начальника Панства з проханням зарядити заняття опускаємих українським військом місцевостей польськими військами.

„Звертаючись з подібним проханням до пана Начальника Панства я спирався на слідуючі підстави:

1) Поширення влади добровольчої російської армії, що має на меті відновлення „єдиної, неділимої Росії“ в її довоєнних межах, не бажане і суперечне не лише панству́вим інтересам України, але і таким же інтересам Польщі, тим більш, що опанавуючи Поділля, спільний Україні й Польщі ворог — підходить безпосередньо до кордонів Панства Польського.

2) Я був і є прихильником широго порозуміння і навязання тісних добросусідських стосунків між сумежними українським і польським народами на підставі їх співділання на ґрунті політичному і економично-гospодарському, і

3) Українська Дипломатична Місія, вислана до Варшави, інформувала мене в тому, що в Високій особі Пана Начальника Панства, в Польському Уряді і кращих представниках польського народу — Українська Держава, український народ і український Уряд мають щиріх прихильників самостійної, незалежної і дужої України.

„Заряджуючи звільнення через Верховну Державну Владу і українське військо тимчасової столиці і інших міст Поділля, Український Уряд не мав сумніву в тому, що вступаючи на територію України по запроханню польські військові відділи і Влада — вступають, як заприязнені союзники, вступають не з метою окупації і використання тимчасового неладу в шерегах оборонців України, а з метою не допустити окупанта на посідаєму Українською Владою територію, з метою дати змогу Українському Військові і народові позбутися наслідків анархії, кинутої в їх шереги зрадою генерала Тарнавського.

„Коли б Український Уряд, помимо авторитетних і з українських, і з польських джерел інформацій, припускат можливість іншого відношення до панстрових, військових і громадських інтересів України з боку польського війська і польської Влади, — то він не мав би жадної рації збільшувати критичне становище України під погрозою опанування її реставріуючою Росією ще й добровільно покликаною польською окупацією.

„Урядові Української Народної Республіки була відома та праця, яку якраз в листопаді місяці Українська Дипломатична Місія В Річі Посполитій Польській проробила спільно з Делегацією, призначеною Польським Урядом для переговорів з Місією. Уряд Української Народної Республіки був ознайомлений з тими зasadами й жаданнями, які за спільною згодою Української Місії і Польської Делегації мали лягти в основу польсько - українських союзних порозумінь і дійсно лягли в основу Декларації Місії від 2-го грудня 1919 року. Отже, — Уряд Український, порозуміваючись з Урядом польським відносно заняття польським військом опущених військом українським місцевостей України, — був цілком певним тоді і зостається певним в тому і тепер, що обидві сторони в своїх стосунках мали і мають виходити, згідно вимогам міжнародного права, не лише зі змісту, але і з духу, поданої Українською Місією в імені свого Уряду, а прийтої Польською Делегацією в імені її Уряду Декларації від 2-го грудня, заповідаючої широкий союзний і приятельський контакт між панствами Польським і Українським.

„При такому напрямкові польсько - українських переговорів в Варшаві і особливо після подачі Декларації від 2-го грудня 1919 р., — Український Уряд, по зрозумілим причинам, не знаходив потрібним детально і скрупульезно умовлятися з Польським Урядом відносно того, які стосунки мають бути між українською цівільною владою і владою польською в тих місцевостях, де дійде до співпрацьовництва цих Влад, які мають бути права і обовязки польської військової влади супроти громадян і мешканців території Української Народної Республіки, супроти державних Установ, законів, державного майна Республіки і майна приватного. Українська Державна Влада призначила законним шляхом, в особі одного із членів Кабінету Міністрів, Міністра Освіти і Культів, проф. Огієнка — свого Головноуповноваженого на керування цівільними справами опущеної тою владою території, дала йому певні інструкції, ознайомила негайно зі змістом Декларації від 2-го грудня м. р. і з тими заявами, які ця Декларація викликала з боку польської Делегації і була певна, що польська військова Влада, яка приходить по запроханню Української Влади на територію України, — своєю чергою посидає відповідні, засновані по духу Декларації 2-го грудня м. р., інструкції і вказівки.

„Тимчасом, від окремих урядовців і приватних осіб на ім'я Верховної Української Влади і Українського Уряду — стали поступати заяви про ті надуважиття, яких допускається Польське Військове Командування над державними Установами, державним та громадським майном, над політичними правами населення і його приватним майном.

„Українська Верховна Влада і Уряд — хотіли спочатку бачити в цьому прибільшення і узагальнення поодиноких небажаних і гідних жалю випадків, але число скарг, їх настойчивість і гострота обжаловуємих випадків — що далі збільшувались. Пізнійше стали поступати заяви від вищих військових і цівільних урядовців, які через незалежні від них причини, опинились на території Польського Панства, де - які сами по собі, а де - які і з державним майном.

„Позволю собі тут згадати про ті випадки гострого відношення і ті поневіряння, яких зазнали від агентів польської Влади на пограничній території Польського Панства як цілі військові відділи, так і окремі військові і цівільні урядовці Української Народної Республіки.

„Шерег відділів і груп, які в Борщові, Гусятині і Підволочиську, після попереднього порозуміння з приділеним для звязку з українською Владою старшиною польського

війська, капітаном Чарнєцьким - перейшли на польську територію, щоби або одержати пропуск на Шепетівку і далі, як це було умовлено між дотичними представниками Української і Польської Влади, або одержати від Української Влади інший маршрут, урядовці були оповіщені польськими властями почасти конфінованими, почасти інтернованими. На натуральне здивування старшин і козаків української армії, військових і цівільних урядовців Української Республіки і на протести та заяви їх, що вони прибули на територію заприязненої Україні Держави за дозволом компетентного польського органу і зовсім не заслуговують на таке до себе вороже відношення, — польські власті відповідали, що їм рішуче нічого не відомо про наміри польського Уряду, про заприязненість між Україною й Польщею, і вони не мають жадних вказівок на те, як ставитися до українських військових і цівільних урядовців, а тому і ставляться так, як вважають за потрібне.

„Після конфіновання та інтерновання, — Польські Власти почали переводити одбирання майна, яке було при прибувших. Одбиралось державне майно, що вивезене було для техничних потреб війська, державних Установ Української Республіки, а саме: скарбові гроші, телеграфні, телефонні апарати, авта, приладдя й часті до авто, канцелярські пишучі машини й інше. При одбиранню державного майна — не завше шанувалась і приватна власність, так що шерег урядовців залишився без грошей і потрібних до вживки речей. Вимоги, аби при одбиранню майна складались акти про те, що і в якій кількості одібрано, — залишались без задоволення, бо агенти польської влади відмовлялись або непотрібністю актів, або браком часу на їх складання.

„Після переведення обезброєння військових частин і вивлащення як військових, так і цівільних урядовців з державного, а, почасти, і з приватного майна, військові частини і окремі урядовці були згодом за посередництвом Української Дипломатичної Місії в Варшаві направлена назад до Камінця - Подільського, а здебільшого роспорядженням Польського Уряду перевезені в Ланьцут, в лагерь для інтернованих.

„Але ці всі, хоч як неприязні Україні акти агентів польської Влади, — не мають майже значіння супроти тих актів, яких допустились Польські Військові Власти в Кам'янці - Подільському і інших містах Поділля.

„Відносно цих актів Головноуповноваженим Українського Уряду Міністром Огієнком прислано на мої руки великий матеріял.

„Ознайомившись з цим матеріялом, — я і Уряд Української Республіки — могли би впасти в зневіру, коли б великому грону українських політичних і громадських діячів та проводарів народу не була властива віра в те, що oprіч тої Польщі, яка не в відповідний спосіб представлена на Україні, є ще й інша, лицарська Польща, речником якої є в першій мірі Високодостойний пан Начальник Польського Панства.

„Тільки глибока віра в те, що ця остання Польща буде рішати врешті справу співділання сумежних Панств, України й Польщі — дає мені змогу і право предложить Панові Начальникові Панства цей меморандум на належне узгляднення і висновки.

„З шерегу поданих п. Головноуповноважним Української Народної Республіки неправних вчинків і виступів агентів польської Влади на Поділлю — подаю лише головніші, не вважаючи потрібним при їх істнуванню говорити про дрібніші.

„В першу чергу зупиняюсь на вчинках, які не можуть бути інакше кваліфіковані як погвалтування, під взглядом розумінь межинародного права, самостійності і незалежності України, а саме:

„В мое розпорядження представлені опубліковані: Приказ Довудства групи генерала Бонніна № 7465. III — від 2-го грудня м. р., на польській мові, Приказ № 1-й Команданта повіту і пляцу капітана Оцеткевича на українській мові і „Odezwa powiatu i plaes w Kamieńcu-Pod.,“ підписана тим самим капітаном Оцеткевичем.

„В приказі Довудства групи генерала Бонніна п. З. „Всі Міністри, урядовці і службовці України Наддніпрянської, що знайдуться за Збручом“ по обняттю заряду Комісаром польським, будуть мати право позостатись в Камінцю в характері осіб приватних; в п. 5. приказа довудства „з інституції українських зізволяє на функціонування в Кам'янцю Університету Українського і школи юнкерів, яко інституції приватних“.

„Отже приказ Довудства: а) касує українські Уряди, які правомочно зоставлені Вищою Українською Владою на опущеній території України, б) позбавлює урядовців їх законних службових прав, і в) обертає Державний Український Університет і урядову школу юнаків в „приватні інституції“.

В приказі № 1 Комендант повіту і пляцу оповіщає, що „всі попередньо видані зарядження тратять силу обовязуючого“. В п. 3 „приказа“ Комендант вимагає, аби „всі матеріали, які коли - небудь були власністю Урядів: Австрійського, Німецького, Російського і Українського — мають бути зложені найдальше до дня 15 січня 1920 року Команді повіту і пляцу“. В п. 5. Комендант вимагає, аби „всі подання і прохання до військових властей були редактовані в польській мові (з евентуальним переводом російським або українським) і були відповідно стемпльовані у касового старшини Команди повіту і пляцу“.

„Odezwa“ в цілому представляє такий документ, який під взглядом порушення прав суверенності УНР. — не надається до цітування окремими абзацами і говорячи про ту „Odezwy“ треба би було наводити всю її цілком. Досить сказати, що в „Odezwie“ Комендант повіту і пляцу вважає що Кам'янець „co tak nierozerwalnie złączony z dolą i niedał Rzeczypospolitej“ „po długich latach niewoli, ucisku i udręcei do dawnej wraca macierzy“. П. Комендант сподівається, що місто Кам'янець стане за взірець для інших міст, очевидно Поділля, під взглядом польськості і офірності.

„Як бачимо, Комендант пляцу і міста находить можливим говорити:

а) про відміну огульно „всіх“ заряджень, які були видані до обняття комендантської влади п. Оцеткевичем,

б) вимагає передачі комендантурі майна належного Українській Народній Республіці і то однаково, як власного майна Республіки, так і майна, належного їй по праву наслідування його від первісних власників, що полишили це майно на призволяще на території України;

в) в супереч основним законам України заводить в стосунках з польською військовою владою обовязковою урядовою мовою польську, допускаючи евентуально мову українську, поруч з російською, тільки як мову, паралельного перекладу, замість того, аби законно жадати подань на державній мові УНР. з перекладом польським

г) оповіщає Кам'янець на Поділлі і його повіт прилученим до Польщі, хоч польський Уряд і приняв Декларацію Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській з дня 2-го грудня м. р., в якій Декларації кордон між Польщею й Україною з півдня і заходу зазначено по річці Збруч;

д) оповіщає про дальшу польську експансію в „kraj najblizszy“ себ - то: на дальші українські простори на Схід.

„Головноуповноважений Української Народної Республіки Міністр Огієнко звернувся до п. Коменданта м. Кам'янця і пляцу з протестом проти одирання польською військовою владою на території Поділля, занятій польським військом, без жадного порозуміння з українською владою, державного, громадського і приватного майна без ваги, обчислення, обмірення, без опису і часто без росписок, на міліарди карбованців. Головноуповноважений Міністр УНР. справедливо і в формах як найбільш коректних вказував, що подібне відношення до державної, громадської і приватної власності руйнує адміністративні органи, руйнує земське життя, економично - господарські, сані-

тарні, просвітні і аprovізаційні заходи української влади та спричиняється до зросту як найбільше небажаного верхобоницького настрою у населення, що на подібне ж відношення до державної, громадської і приватної власності України з боку німецьких окупантів, населення відповіло в свій час повстаннями і крівавими бійками з окупантами.

„Справедливий протест Головноуповноваженого Міністра УНР. викликав телеграму-розказ Н. Д. фронту Галіцького, в якій телеграмі Довудство за підписом шефа штабу полковника Кесслера відповідає, що ніби то розкази Н. Д. що до українців, видані з моєї, Отамана Петлюри, відомості. Що з окрема до Головноуповноваженого і Міністра УНР., то на свій коректний і цілком зрозумілий протест в загальних інтересах і населення, і влади польської, і влади української — дістав в вищезазначеній телеграмі обвинувачення в „противділлю“ польським властям і обіцянку, що проти нього Н. Д. вчинить належиті кроки.

„Примушений запротестувати як найрішучійше проти не відповідаючого дійсності покликування на мою згоду як з тими зарядженнями, так і вчинками, які польські власні провадять по відношенню і до населення, і до майна державного, народного і приватного на території України, занятій польським військом по проханню Української Влади. Дотичні ж місця в телеграмі відносно Головноуповноваженого Міністра УНР. — вважаю незаслуженою образою склерованою, не лише особисто супроти п. Огієнка, але і супроти Влади УНР., членом якої є п. Огієнко і яка знаходиться формально і бажано, аби знаходилась і по суті, в заприязнених дружніх відносинах з Польським Панством.

„Слідом за Вищими Польськими Військовими Установами в напрямку негації Української Влади йдуть і низчі агенти. Так, наприклад, в листі від 19.XI—м. р. на ім'я п. Огієнка, надісланім, за згодою майора Борути, призначений польською владою Головний лікарь шпиталів українських (підпис нерозборчий) іменує п. Огієнка „Тимчасовим Міністром“ мимо того, що п. Огієнко є повноправний Член Кабінету Міністрів Уряду УНР. і oprіч того вищезазначений урядовець польський заявляє, що всякі накази бувшої української влади не мають значіння“.

„Заходи Головноуповноваженого Міністра п. Огієнка нав'язати правильні стосунки з Українською Дипломатичною Місією в Варшаві і тими членами Уряду, які перебувають там — не мали жадних скутків, бо телеграми п. Огієнка і листи його по призначенню не доходили, а посилаємі курієри — завертались польськими властями назад або арештовувались, а пакети відбирались і розпечатувались.

„Безоглядні реквізіції засобів аprovізації, майна і мешкань, контрибуції (в с.с. Іса-ковці, Ляшківці, Гавриловці, Вітковці та інших), арешти громадських, земських діячів — терорізують населення і, як констатує в своїй записці Кам'янецька Повітова Земська Управа, — це все зробило неможливою працю органів земського самоурядування. Для країни, в якій, після довгої розрухи щойно стало наладжуватися економично - господарське життя, — припинення діяльності таких великої ваги організацій, як Земства, — загрожує що найlixійшими наслідками і анульованням досягнених уже результатів по відродженню краю і піднесення добробуту його населення.

„Руїна державних Установ УНР., що зостались по розпорядженню Уряду УНР. на місці, довершаеться ще і в інший спосіб. Так, військове Командування обезброїло в м. Кам'янцю Міліцію, а 26-го грудня м. р. навіть обезброїло охорону Експедиції Заготовки Державних Паперів, де відбувається вироб українських кредитових білетів на великі суми. Таке обезброєння, натурально, перш всього впливає на умови праці персонала Експедиції і зменшує продуктивність тої праці, а по друге - виставляє Експедицію на небезпеку перед злочинними елементами, з боку яких не виключена можливість грабіжницьких нападів на Експедицію.

„Така великої ваги справа, як реорганізація розложенного зрадою ген. Тарнавського українського війська і поповнення його новими елементами провалиться в атмосфері недоброзичливого відношення польських війкових властей в Кам'янці, що знову впливає як на успішність реорганізації і поповнення армії, так і на настрій реорганізуемых частин та людського матеріяла, яким частини поповнюються.

„Як наприклад можна указати на випадок, коли сформована в Камінці по розпорядженню Польської Команди і відправлена нею в супроводі підпоручника польської служби п. Неймана до Борщова, — партія була мало що не інтернована в Борщові і тільки після довгих переговорів старшин цеї партії з польською владою — старшинам удалось повернутися назад до Камінця.

„Так само партія кількістю 65 чоловік старшин, направлена до Ланьцуту через Львів, у Львові була засажена за гратеги і трактована, як ворожі полонені; тільки після цілого шерегу клопотів партія ця добилася врешті того, що її до Ланьцуту направили як охотників до формуюмої української армії, а не як полонених ворожої сторони.

„Прикази польської влади про явку старшин української армії на зборні пункти для відпровадження у місця де, по умові між мною і паном Начальником Польського Панства, мають провадитись формування, — видаються в такій редакції, як начеб — то старшини ті підпадають інтернуванню в лагерях для полонених і неспокійних елементів ворожого Панства (приклади: оголошення Команди міста і повіту Кам'янець - Подільського від 1-го грудня м. р.). Ті старшини, які з'являються все ж таки для отправки залишаються без засобів до переїзду, бо часто підводи не заготовлені і не зроблено розпорядження про маршрут.

„Такі ненормальні форми співділання польських військових властей на Україні в справі реорганізації української армії ведуть до дуже прикрих наслідків. Зменшується контингент бажаючих продовжувати боротьбу за самостійну Україну в шерегах при таких умовах реорганізуемої армії, падає віра в можливість братерства, по зброї, української армії з армією польською і, навіть, одержується, поки що остаточно не установлені, звістки про випадки, коли менш витримані старшини воліли підпасти під кулю польського живніра, як підпадати трактуванню, гідного по відношенню до ворога польської влади.

„Роблячи підсумок всьому вищезазначеному, я з як найбільшою увагою поставився до представленого мені Головноуповноваженим Міністром УНР. матеріяла.

„Безпосередня моя участь на протязі двох останніх років в центрі українського політичного та державного життя, те знання української історії і душі українського народу, яке я міг придбати за попереднє своє життя, — цілком виразно дають мені змогу зробити консеквентні висновки із того становища, в яке поставились до місцевого населення українського Поділля польські військові влади і в яке вони поставили до себе те населення.

„Ігнорування елементарних прав самостійності Української Держави, зневажування її законів, мови, урядових Установ; непотрібне, нічим не викликаєме поневіряння військових і цівільних оборонців тої Держави, безвзглядне забирання і привлашування державного майна на міліарди карбованців, — все це може викликати і викликає справедливе обурення та нарікання супроти тих чинників, які прислужилися до всього того.

„Відповідно своему розвиткові, своему соціальному становищу, ріжні елементи українського суспільства по ріжному реагують на те, про що вони чують і що вони бачуть на території УНР., занятій військами дружньої і заприязненої нам Держави-Польщі.

„Але всі ці елементи об'єднуються в одному: росте хвиля незадоволення, як тією владою, яка, в широму бажанні вивести Україну на широку дорогу щасливого вільного життя, запрохала на частину цієї України для дружнього співпрацьовництва польську військову Владу, так і проти цієї запроханої Влади.

„В останній період української історії серед українського суспільства як в вищих його і інтелігентнійших колах, так і в колах нижчих, почав було ширитися і поглублюватися настрій та рости свідомість про необхідність широго і всебічного порозуміння з Польщею. Цей настрій і це пересвідчення Уряд УНР. взяв в свої руки і повів свою політику в напрямі зазначеного зближення. І саме тоді, коли здавалось можливим це зближення довести до пожаданого кінця, коли можна було слова перетворити в діла, саме тоді з боку наших сусідів, з якими ми шукали і, здавалось, готові були знайти те зближення — прийшли такі події, які вибивають із рук Українського Уряду можливість на те, щоб провадити справи того зближення далі, а, навіть, підкопують і ті здобутки, які вже осягнені і знайшли своє зафіксування в Декларації Української Дипломатичної Місії від 2-го грудня м. р.

„Серед гарячих, навіть, прихильників продовження політики зближення України й Польщі чуються тепер нарікання на те, що зазначена Декларація зостається мертвим словом супроти суворої, далекої від того слова дійсності. Особи, які досі хотіли працювати і працювали в напрямку нав'язання тісних стосунків з Польщею, — зараз зрикаються покладених на них завдань і звертаються до Верховної Влади з проханнями про звільнення їх від праці і обов'язків, в користність яких для української справи у тих працівників одібрана віра.

„Зостаючись все ж таки особисто глибоким прихильником широго порозуміння Польщі й України і маючи пересвідчення, що таким же прихильником являється і Ви, Пане Начальнику, я запропонував Українській Дипломатичній Місії в Польщі починити відповідні кроки перед Польськими Властями, а разом з цим — я позволяю собі предложить Високій увазі Пана Начальника цей меморандум в повній надії, що ще не пізно поправити ті помилки, які досі зроблені Польськими Військовими Властями на Поділлю і які, коли їх не усунути надалі, а наслідків від них тепер же негайно не ліквідувати, — матимуть фатальне значіння для України і відбиватимуться негативно на спокію та ладу сусіднього Польського Панства.

„Вчинки, яких допустилось Польське Командування на Поділлю, можуть тільки плодити анархію, живити денікінство, давати сок для росту большевизму, себто: робити все можливе для того, щоби ні Україна, ні Польща не мали тих нормальних умов, при яких тільки і можуть стати сильними ті два сусідні Панства.

Голова Директорії і Головний Отаман Петлюра.

Міністр Закордонних Справ А. Лівицький.

Дня 22-го січня 1920 р.

м. Варшава.

№ 133/вих. *).

До цього додаються додушені документи, в копіях, в кількості 18 аркушів“.

До пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

Урядовця Канцелярії Леонтія Клепацького.

Р А П О Р Т.

„9-го цього грудня, виконуючи Ваше розпорядження, я вирушив з міста Камінця до місця перебування Уряду УНР. О 6 год. вечора того ж дня я прибув в Борщів — явився до Коменданта плацу. Комендант мені спочатку сказав, що куріерів зараз не пропускає до Уряду УНР. і що мені треба почекати до ранку. Залишивсь я переноочувати в Канцелярії Комендантури. О 9 год. вечора прийшов польський жовнір і від імені Коменданта вимагав видати ті документи, які я везу до Уряду. Я не хотів видавати жовніру і прохав, аби я міг перебалакати з Комендантом, але ж хвилин через 10-ть той же жовнір прийшов і сказав, що я находитжуся під арештом і всі

^{*)} Дата тут поставлена з дня подання меморандума до польського Міністерства Закордонних Справ. О. Д.

документи, які тільки при мені є, повинні бути йому видані, після зробили трус в моїх річах і всіх карманах. У мене забрані всі посвідчення, приватні листи, ріжні росписки і т. и. Теж саме було зроблено з річами і тої пані, яка виїхала зі мною із Кам'янця. Після цього нас перевели в кімнату, де міститься варта і залишили під арештом.

„О 10-ій год. ранку ми попрохали жовніра, щоб він повів нас до Коменданта, що й було зроблено. Комендант мені так сказав: „Ви зараз повертайтесь до Камінця, а пакети я передав п. Огієнку поштою“, але коли я настоював, аби пакети були мені повернуті, то Комендант пішов до Начальника Дивізії, яка там стоїть, і, повернувшись сказав, що я не буду повернати до Камінця, з цими словами Комендант вивів ножика і почав розрізувати пакети, які я привіз з Камінця і які були адресовані „До Головного Отамана Українських Військ С. Петлюри“. Я почав протестувати проти цього, попереджував його, що ці пакети адресовані Головному Отаманові Петлюрі, тоді Комендант мені знов сказав, що я в Кам'янці уже не повернусь, а буду сьогодня відправлений до Чорткова під „ескортом“, коли ж я сказав, що повинен повідомити про це п. Огієнка, то він мені дав таку відповідь: „Вас сьогодня ж одправлять в Чортків, а там скоро Ви про це п. Огієнку докладете“, на мої слова, що п. Огієнко зараз в Кам'янці, він сказав: „Так, зараз в Кам'янці, але ж скоро Ви з ним побачитесь в Чорткові“. Після цього він зробив розпорядження відправити мене до жандармерії, а звідти до Чорткова. Та пані, яка їхала зі мною, була присутньою при цій розмові, вона залишилась в Канцелярії Коменданта, а мене жовнір повів, але ж по дорозі ми з тим жовніром зайшли в каварню, а звідти я вийшов і під ріжними предлогами відпросився відійти на краків 50, а потім я залишив Борщів. Всі свої речі і половину грошей, видахих мені по закону 12-го листопада 6.000 карбованців, які були в моїй торбі, залишив там.

„Серед паперів, які були у мене, взято приватні письма, адресовані на Київ, Чернігів, переказ Союз-Банку в Київ на 2.000 карбованців, адреси і вулиці, куди я повинен був би залізти, коли б приїхав до Києва і посвідчення на бланках Духовної Консисторії, що я дав і мобілізації не підлягаю, а також ріжні росписки і дрібні, не маючи ніякого значіння, записки.

Л. Клєпацький.

13. XII—1919 р.

У. Н. Р.

Міністр Фінансів

6 грудня 1919 року

ч. 4059.

Двірець Гусятин.

Високоповажаний Пане Міністре!

„Вам певно, вже відомо, що 22 листопаду, під Прокурором валки міністерств військового (ч. III) і фінансів (ч. II) мусіли відділітися від валки прем'єр - міністра, яка подалась на Чорний Острів, і повернулись на

Ярмолинці, а звідти на Гусятин. Була думка вийти з вагонів перед Гусятином і помандрувати усім гуртом на Войтовці, а звідти на Староконстантинів, куди мав їхати Уряд. Але зі ст. Лісоводи мін. Сальський послав до Гусятина делегата от. Шаповал для переговорів з поляками. Шаповал одержав згоду польського командування пропустити наші валки до Гусятини - Гал., щоб звідти ми вже могли поєднатись з нашим урядом. Перед Гусятином, по умові, ми мусіли передати всю зброю, окрім холодної у старшин, польській владі, при чому, відібрану у старшин огнестрільну зброю, обіцяно повернути власникам. Все скарбове і приватне майно залишилось не займанним з боку поляків. 25 листопаду ми опинилися в Гусятині Гал. і вжили заходів, щоб порозумітися з нашою владою. Але день йшов за днем, а жадних звісток від уряду або про уряд ми не одержували. На четвертий день нашого перебування в Гусятині приїхала з Копичинець польська жандармерія, викинула урядовців з із речами з вагонів і перетрусила ті речі, при трусі урядовців лапали по кишеньях і грабували у де - котрих іх дрібні речі: гетри, тютюн і т. и. Холодна зброя, шкіряні пояси, польові телефони і інші військове приладдя було одібрано. Також було одібрано друкарські машини, ніби то під охорону коменданта міста. Ввечері того-ж дня, військове міністерство було посаджено в товарові вагони на австрійську колію і повезено до Тарнополя. Груз, який йшов в військовій вальці, а також панцерник „Помста“, який супроводив валку військового міністерства, залишили в Гусятині, де зосталась і валка міністерства фінансів. Тоїж ночі якісь польські жовніри чистісенько обібрали клясові вагони і пограбували майно товарових вагонів.

„2 - го грудня була взята під польську охорону каса міністерства фінансів з готівкою біля 2.1/3 міліонів гривень. Разом з тим поляк - комендант заявив мені, що ми інтерновані. З того ж дня валка оточена польською вартою і урядовцям валки позволяється ходити до міста тільки під конвоєм. Але що далі, то поводження поляків стає гіршим. В відпуску до міста часто відмовляють ніби за браком конвоїрів. Жовніри польські дозволяють собі брутальнє поводження з урядовцями і навіть насильства над козаками, вважаючи нас за полонених. В військовому наказі нас називають „енцями“. Я однічасно з сим звертаюсь до начальника дивізії, якому підлягає Гусятин, за дозволом послати делегатів до Варшави, де б через нашу Місію можна було довідатись, де наш уряд, з'ясувати наше становище і добитись засобів з'єднатись з урядом. Але дуже мало маю надії на успіх цього прохання. Через се користуючись нагодою переслати листа, звертаюсь до Вас, пане Міністре, з проханням вжити як найенергійніших заходів перед представниками польської влади в Кам'янці, аби було з'ясовано наше становище і зроблено розпорядження про те, щоб нас перевели до міста перебування нашого уряду. Okрім того прошу, коли можливо, роздобути перепустки для двох урядовців Міністерства Фінансів, Леоніда Фролова та

Панаса Вікторонка, щоб вони могли проїхати з Гусятином до Камінця і повернутись назал. Ласкаву Вашу відповідь з інформаціями про стан річей і з перепустками для згаданих урядовців прошу передати мені через того послача, від якого одержите сього листа.

Прошу вірити щирій повазі

Керуючий Міністерством Фінансів Моршинський.

Dowództwo grupy Gen. Bonnins

III. Biuro

No 7.465/III.

Dnia 13. XII. 1919.

Treść:

**Administracja
obszarów zajętych.**

1) Naczelnego dowództwa rozkazuje:

Administracja cywilna na zajętych obszarach Ukrainy obejmuje zarząd cywilny ziem wschodnich podług Rozk. N. D. W. P. z dnia 19 listopada za No 1661/I/II.

wyjaśnia ostatecznie co następuje:

I. Obecne położenie w Kamieńcu podolskim ma być utrzymane bez zmian, aż do chwili przybycia Komisarza polskiego na Kamieniec i okolicę.

II. Wszyscy ministrowie, urzędnicy i funkcjonariusze Ukrainy naddnieprzańskiej znajdujący się za Zbruczem, po objęciu zarządu przez Komisarza polskiego będą mieli prawo pozostać w Kamieńcu w charakterze osób prywatnych.

III. Zajdujący się obecnie na terytorium Galicji ministrowie urzędnicy i funkcjonariusze Ukrainy naddnieprzańskiej mają prawo powrotu do Kamieńca i pozostawania tam w charakterze osób prywatnych.

IV. Obecnie internowanych znajdujących się na terytorium Galicji ministrów, urzędników i funkcjonariuszy Ukrainy naddnieprzańskiej zawiadomić, iż mają do wyboru wyjazd do Kamieńca w charakterze osób prywatnych lub pozostać w obozach internowanych.

V. Z instytucji ukraińskich zezwala się na funkcjonowanie w Kamieńcu mennicy, uniwersytetu ukraińskiego i szkoły junkrów, lako instytucji prywatnych.

VI. O powyższych decyzjach N. D. W. P. należy zawiadomić przedstawiciela ukraińskiego p. Ogijenkę.

Za zgodność:

Szef sztabu:

(—) Arciszewski

Major sztabu Gen.

КОМАНДА ПОВІТУ І ПЛЯЦУ.

ПРИКАЗ № 1.

Всі попередньо видані зарядження трятали силу обов'язуючу.

1. До району Команди повіту і пляцу в Камінці на Поділлю належать всі міста і села, які лежать межи Збручем і Смотричем, межи Дністром, а на північ по дорозі Скала - Мариянівка - Кочубилів - Даманево (громади, які лежать на південні від тієї дороги включно).

Всі проте зарядження Команди повіту і пляцу в Камінці на Поділлю мають на вказанім просторі обов'язуючу силу.

2. Власники домів або їх управителі є обов'язані утримувати в якнайбільшім порядку всі убікації, подвір'я, прилеглі хідники й половину шоссе (дороги).

Порядки належить переводити щоденно від год. 8-ої рано. На случай потреби належить посыпти хідники пепелом або піском. Сміття складати в приуряджених до цього яшиках (скриньках), а опісля вивозити на місця, призначенні к цьому через Управу міста.

Визначена до тієї цілі санітарна Комісія та інші військові органи будуть стежити за виконанням цього зарядження, а за невиконання буле як найстрогіше каратися і на кошт власника переводити відповідну чистку. Се зарядження має виконатись до 10 січня 1920 року.

Dowódca Grupy:

Załuski m. p.

podpułkownik.

3. Всі матеріали, які коли - небудь були власністю Урядів: Австрійського, Німецького, Російського й Українського, мають бути зложені найдальше до дня 15-го січня 1920 року в команді повіту і пляцу, етапових станцій або станиць жандармерії.

Рівночасно постановляю, що остаточним речінцем до віддачі всякого стрільного оружя, січного, вибухових средств, телефонічних і телеграфічних матеріалів і т. и. день 10-го січня 1920 року. Дозвіл на право посідання оружя видає тільки Команда повіту і пляцу.

Приказ цей відноситься до всіх, без огляду на народність і віроїсповідання, а не виконуючи цього будуть віддані під доразовий Суд.

5. Всі подання і прохання до військових властей мусять бути редоговані в польській мові (з евентуальним переводом українським або російським) і мусять бути відповідно стемпльовані у касового старшини Команди повіту і пляцу.

6. Урядові години в Команді повіту і пляцу (етаповій станції) для цівільних сторін від год. 10 — 12-ої до 5-ої попол. В неділі і свята рим. катол. тільки перед полуноччю. Комендант повіту і пляцу приймає цівільні сторони від год. 11. 30 до 12. 30 перед полуноччю, за віймком неділі і свята рим. катол. Команда повіту і пляцу міститься в будинку „Палата Губернатора“.

7. Зазначаю, що всі зарядження мусять бути як найстисливіше і як найточніше виконувані. Переступства карані будуть карою грошовою до 5.000 марок, арестом, замкненням льокалю, конфіскатою товарів і т. п.

Оцеткевич кап.
Команда повіту і пляцу.

Dowództwo powiatu i placu w Kamieńcu podolskim.

Odezwa.

Z rozkazu Dowództwa frontu obejmuję tak zaszczytny, jak nie mniej odpowiedzialny posterunek dowódcy powiatu i placu w Kamieńcu podolskim. Zaszczytny to urząd w starej kresowej twierdzy, co tak nierozerwalnie związane z dolą i niedolą Rzeczypospolitej. Jej przedmurzem i ochroną, twierdzą obronną przed wrogiem, sztandarem powiewnym, zatkniętym na rubieżach Ojczyzny. Po długich latach niewoli, ucisku i udręki do dawnej wraca macierzy.

Honor to i szczęście, nie mniej jednak i powinność wielka. Stąd i moje stanowisko ciężkie i tak bardzo odpowiedzialne. Trzeba się dostosować do reszty kraju, przejąć jego duchem i obowiązkami, o to nie trudno, wszak pamięć przeszłości, tradycja wiekowa, jasność będą przykładem chwalebny. Miasto to tyle dotychczas złożyło dowodów swej polskości, ofiarności, nie tylko może dorównać ale przykładem stać będzie, skąd promienie pójdu na naród i kraj najbliższy.

Obejmuję władzę jako reprezentant swojej narodowej armii, polskiej siły zbrojnej. Stąd jej rozkazy i wskazania muszą być bezwzględnie wykonywane i słuchane, gdyż od naszej, rodzinnej pochodzą władzy, nie obcej, narzuconej.

Tego przestrzegać muszę z całą bezwzględnością prawa i ustaw mię obowiązujących. W zamian za to zapewnić mogę całą ludność, iż ze swej strony, służyć będę całą pomocą i ochroną, gdzie tego tylko zajdzie potrzeba.

Tworząc i rzucając podwaliny naszego praworządnego bytu narodowego, musicie się okazać godnymi do tego zadania przygotowanymi.

Karność i posłuch, w zamian pełnia opieki prawa. Tak pojęty stosunek stworzy podstawy bytu i obopólnego zadowolenia.

Ocetkiewicz, kpt.
dowódca powiatu i placu.

KOMENDA MIASTA I POWIATU
KAMIEŃCA PODOLSK.
L. 96.

KOPJA.

Do
p. Upełnomocnionego Min. Rządu ukraińskiego
O G I J E N K I
OGŁOSZENIE.

W myśl rozkazu Dowództwa Grupy gener. Krajowskiego No. 7527/IV. z dnia 15 grudnia 1919, Komenda miasta i powiatu Kamieńca Podolskiego oznajmia, co następuje:

Wszyscy oficerowie byłej armii ukraińskiej mają być skoncentrowani na zasadzie rozkazu Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Dąbiu pod Krakowem.

W tym celu Komenda miasta i powiatu Kamieniec Podolski zarządza, co następuje:

Wszyscy oficerowie byłej armii ukraińskiej stawiają się w dniu 24 grudnia o godzinie 8 rano w Komendzie miasta Kamieniec Podolski (plac Gubernatorski) skąd zostaną odtransportowani do ich miejsca przeznaczenia.

Niestosujący się do powyższego rozkazu zostaną pociągnięci do surowej odpowiedzialności sądowej.

Kamieniec Podolski, dnia 21 grudnia 1919 r.

Komendant miasta: BORUTA, major m. p.

Powyższe podaje się do wiadomości i wykonania.

Dnia 21 grudnia 1919 r.

Komendant miasta: BORUTA, major mp.

n. r. (—) podpis nieczytelny ppor. mp.

adjutant pułku

L. S.

Do Pana Ogijenki

tymczasowego ministra

Na zasadzie rozkazu frontu za Nr. 7192/San. lekarz Pułkownik Ałtow nadal pozostaje komendantem szpitala Nr. II, wszelkie rozkazy władz byłej ukraińskiej nie mają znaczenia.

Ja, jako lekarz garnizonu, zostałem wyznaczony przez szefa sanit. frontu jako główny lekarz szpitali ukraińskich w Kamieńcu podolskim i jako taki ja się tylko rozporządzam

BORUTA, major

Dr. W. (podpis nieczytelny)

19. XII. 1919 r.

A K T.

1919 року листопаду 18 дня. До складу Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств, на Польських Фільварках, в 2 год. дня з'явилося 7 польських жовнірів невідомої частини, які потребували видати їм коні з упряжкою для перевозки річей „до річки“, як вони заявили. Жовнірам було заявлено, що коні належать Союзу і що одна коняка хвора і йти не може, після чого вони взяли молоду кобилу, рижу 5 літ і дві пари ремінної упряжі і обіцяли привести коня через дві години або в крайньому випадкові ранком 19 листопаду. Ніякої посвідки жовніри не предявили і відмовились видати росписку в одержанню коня.

Присутніми при цьому були: сторож складу Дрекслер, Олександра Пясковська і Ольга Ганджий, які і стверджують цей акт власними підписами: Ольга Ганджий, О. Пясковська В. Дрекслер, а по неграмотності його росписалася Е. Ганджий.

З оригіналом згідно: Правління Камінецького Союзу

Споживчих Товариств (підписи).

A K T.

1919 року листопаду 18 дня о 12 год. дня до складу Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств на Шевченківській вул. ч. 14, з'явилось до 15 польських жовнірів, які, в присутності Членів Правління і служачих, захотіли оглядіти склад. Їм було заявлено, що товари в складі належать Союзові і суть приватна власність, не зважаючи на те, а також і на те, що старший між ними вимагав, аби вони нічого не зачіпали, жовніри все ж таки взяли зі складу $2\frac{1}{2}$ бруса мила (15 хв.), шкіри твердої 9 хв., десять дюжин сірників і 3 штуки теплої білизни, всього на суму п'ять тисяч триста три карб. 5.303).

Про що і складено цей акт за належними підписами:

Присутні: А. Ганджий, Полоневський, О. Трачевський, М. Ясінський.

З оригіналом згідно: Правління Камінецького Союзу
Споживчих Товариств (підписи).

A K T.

1919 року листопаду 23 дня. Ми, нижепідписані, свідчимо, що польські жовніри 144 пішого стрілкового полку в продовж часу з 21 по 23 включно, в день і ніч, систематично грабували товари, що належать Кутковецькій Філії Камінецького Союзу Споживчих Товариств, при чому товарів жовнірами забрано із складу Філії на суму карбованців 69.288 та 86 коп. без видатків цих товарів по асортиментам та вартості забрано в такій мірі:

Хусток ріжких 19 шт.	23.804	карб.	58	коп.
" № 21 — 2	" по 850 карб.	1.700	"	—	"
" № 17 — 1	" 500 карб.	500	"	—	"
Мисочки до бриттк 1 шт.	25 карб.	25	"	—	"
Табакерок 4 шт. по 55 карб.	220	"	—	"
Бритви 4 шт. по 220 карб.	880	"	—	"
Нитки кат. 200 ярд. — 23 кат. по 30 карб.	690	"	—	"
" " 400 " — 24 " 50 "	1.200	"	—	"
" пачками — 25 по 23 карб.	575	"	—	"
Тютюну № 15 — 18 кор. по 400 карб.	7.400	"	—	"
" " 11 — 18 $\frac{3}{4}$ по 348 карб.	6.873	"	—	"
" разн. — 03 по 300 карб.	900	"	—	"
Помазки до бриття 4 шт. по 8 карб. 50 к.	34	"	—	"
Холяви і переда 7 пар по 1.250 карб.	8.750	"	—	"
1 перед 450 карб.	450	"	—	"
Замків висячих, 4 шт. по 920 дюж.	306	"	68	"
Шкіра юфт 4 хв. 12 л. по 340 карб.	1.555	"	—	"
Шкіра підошвенна 12 хв. 17 л. по 480 карб.	6.015	"	—	"
Папір письмовий 10 листів по 2 карб.	20	"	—	"
Щіток мал. 4 шт. по 4 карб.	16	"	—	"
" вел. 4 " 30 "	120	"	—	"
Папіроси 1900 шт. по 85 "	1.615	"	—	"
Миза 16 $\frac{3}{4}$ хв.	480	"	—	"
Свічок 23 хв. по 40 карб.	920	"	—	"
Напильників 3 шт. по 65 карб.	195	"	—	"
Сірників 130 кор. по 25 "	325	"	—	"
Папірос папір 326 пач. по 235 карб.	766	"	10	"
Уксусна есенція 2 хв. по 15 карб.	30	"	—	"
Чорнильний порошок 2 пач. по 3 карб.	6	"	—	"
Парафіну 5 хв. по 25 карб.	125	"	—	"

Чорнила вел. 7 фляш. по 4 карб. 50 к.	. . .	31 карб. 50 коп.
Ручки канц. 11 шт. по 1 карб.	. . .	11 " — "
Цукру рафінаду 2 п. 30 хв. по 100 карб.	. . .	2.750 " — "
Всього на суму		. 69.288 карб. 86 коп.

Правдивість цього акту свідчимо своїми власноручними підписами:

В. о. Управителя, Бухгалтер Філії М. Осьмаків.

За Бухгалтера Філії Скарбник І. Кривошеєв.

Завідуючий Складом Філії С. Кеновал.

З оригіналом згідно: Управитель Філії Союзу З. Казімірко.

Бухгалтер Філії М. Осьмаків.

Міністерство
Внутрішніх Справ
Камінецька
Повітова Народня Управа

Відділ роспор.

3 грудня 1920 року.

Ч. 1259.

м. Камінець на Поділлю.

До п. Головноуповноваженого Уряду Української
Народної Республіки на Поділлю.

К о п і ї:

До Місії Річі Посполитої в м. Камінці.

До п. Підільського Губерніяльного Комісара.

До п. Коменданта м. Камінця.

До Камінецької Польської Ради.

ПОШТО - ТЕЛЕГРАМА.

Повітова Народня Управа своїми силами өхоронила від розграбування частину шкіри, яка належить Українській Народній Республіці. Шкіра ця складена в помешканню Управи, на котре наложена печать. Складений про кількість шкіри акт переслано до Канцелярії Міністерства Народного Господарства. Управа, вважаючи себе відповідальною за цілість шкіри, өхоронила її, вичікуючи відповідного розпорядження. 20 листопаду прибув до Управи Польський генерал з старшиною і з жовнірами і без всякого попередження і переговорів з Головою Управи, який був присутній в той час в Управі, поставив в помешканню Управи свою варту, при чому образливо поводився тим, що обмовився ніби то печать Народної Управи можна кожну хвилину в Управі зняти і наложить вдруге. Повітова Народня Управа рахує для себе образою такий безпідставний закид з боку представників військової польської влади і зовсім зайвим надзор польських жовнірів над майном, за котре відповідає Народня Управа. До цього додається, що польські жовніри в кількості десяти чоловік заняли сумежні з складом шкіри урядові кімнати Управи (на другому поверсі), розташувались там, як в казармі, перешкоджують праці, не допускають, загрожуючи арештом, урядовців до столів і шафів, в котрих лежать потрібні папери. Вихідні двері залишається ними завше, навіть і вночі, одчиненими, тоді як в нижньому поверсі, недалеко від вихіду, знаходиться каса, в котрій хорониться народні кошти.

При зазначеных умовах Управа не рахує можливим ні працювати нормально, а ні відповідати, за всі цінності, папери і взагалі народнє майно. Управа просить: 1) негайно зробити якесь розпорядження про ліквідацію справи зі шкірою, 2) негайно звільнити помешкання Управи від військового постою, інакше Управа примушена буде припинити своє урядування.

Оригінал за належними підписами.

1 грудня 1919 р. ч. 1240.

ПОШТО - ТЕЛЕГРАМА.

Завідуюча Оринінською телефонною станцією листом 27 листопаду ч. 44 повідомила, що Комендант військ польських в м. Ориніні забрав з Оринінської телефонної станції комутатор і переговорний телефонний апарат. Телефонна сіть Камінецького по-

віту о добрі повіту, за цілість якого Повітова Народня Управа відповідає перед населенням його, Управа рішуче протестує проти реквізіції без її відома і згоди телелефонного майна і просить: 1) зробити відповідне розпорядження про повернення Оринінській станції взятих річей, 2) зробити загальне розпорядження про звільнення від реквізіції майна Повітового самоурядування. 29 листопаду 1919 р. ч. 5276.

Оригінал за належними підписами.

ПОШТО - ТЕЛЕГРАМА.

Завідуюча Лянцкорунською телелефонною станцією 1-го цього грудня заявила, що комендант військ польських в м. Лянцкоруні забрав 30-го листопаду з Лянцкорунської телефонної станції переговорний телефонний апарат. Телефонна сіть Камінецького повіту є добро повіту, за цілість якого Камінецька Повітова Народня Управа відповідає перед населенням його. Управа рішуче протестує проти реквізіції без її відома і згоди телефонного майна і просить: 1) зробити відповідне розпорядження про повернення Лянцкорунській телефонній станції взятого апарату 2) Зробити загальне розпорядження про звільнення від реквізіції майна Повітового Самоурядування.

Оригінал за належними підписами.

1 грудня 1919 р. ч. 5282.

А К Т.

1919 року грудня 3 дня. Заходами Камінецької Повітової Народньої Управи схоронена від розграбування частина шкіри, яка належить Українській Народній Республіці. Шкіра ця складена була в помешканні Управи в окремій кімнаті, двері якої були зачинені на замок і пропечатані печаткою Управи. Про схоронену шкіру складено акта, якого переслано до Уповноваженого Української Народньої Республіки на Поділлю. 29-го листопаду до помешкання, в котрім знаходилася шкіра, по розпорядженню генерала Польських Військ, котрий назвав себе Романо-Лазаровичем, поручником 113 полку артилерії і заступником інтенданта і при участі жовнірів, забрав шкіру. Видати росписку або підписати акта про взяту шкіру Лазарович відмовився.

Ухвалено: про зазначене скласти цього акта.

Оригінал за належними підписами.

Завідуючого Господарством Камінецької Повітової Народньої Управи
4-го грудня 1919 р. ч. 9 до Камінецької Повітової Народньої Управи

Р А П О Р Т.

Доношу Управі, що 3 грудня б. р. о 6 годині вечора прибув польський старшина сержант, який почав з жовнірами, стоявшими на варті, робити трус в помешканні Камінецької Повітової Народньої Управи.

На мій протест про те, що зараз в Управі немає нікого з членів Управи відповідальних осіб без присутності котрих вони не повинні робити ніяких трусів ні реквізіції, вони відповіли, що для них байдуже чи є хто, чи немає.

Обтрусили всі кімнати, а також і на горищі і, не знайшовши нічого, пішли в сутерини, поламали дві колодки біля дверей і забрали таки таке майно: сідла, шлеї, уздечки, постронки і чотири сиревих шкіри, потім пішли до склепу Технічно - Будівничого Відділу Управи, теж поламали дві колодки і забрали 8 ящиків оліви і чорний охотничий порох для технічних робот.

Це все, що я примітив, бо було темно, військових багато і я не вспівав переходити з одного помешкання в друге. Ніякої записі, описі вони не вели, росписку одмовились дати. На запит мій, чи єст яке у них розпорядження, хто їх прислав, хто вони такі, яка частина, який отряд — на всі запитання не звертали уваги, поводилися сурово, вдавали, що ніхто з них не розумів по українські і що всякі запитання можуть зневажати.

Хотіли зламати двері кооперативу, але заставили варту і виїхали зо всіма забраними речами.

Оригінал за належними підписами.

До Камінської Повітової Народної Управи, Завідуючого Продвідділом, Члена Управи П. Д. Капелюшного

Р А П О Р Т.

Цим довожу до відома Повітової Управи слідуюче:

1) 18-го листопаду б. р. польські козаки зі старшиною 19 польку забрали з транспорту Продвідділа, находящеся на Польських Фільварках, в будинку Вейця — три пари коней, чотири вози, чотири комплекти парної упряжі і 6 ремінних уздечок, при чому на забор не пред'явлено ніякого наказу і не видано ніякого квитка. Все зазначене до цього часу не повернене, хоч при заборі і обіцяно було повернути.

2) На Панівецькому млині протягом з 21-го листопаду по сей час забрано польськими легіонерами — 211 пудів 39 фунтів пшеничного борошна і 164 пуди 36 фунтів житнього. Накази про реквізіцію і квитка в отриманню не видано. Забор був зроблен при таких умовах: 21-го листопаду була поставлена варта, котра забороняла агентам кому б то не було видавати зазначене борошно. З того часу забор провадився поступово. По відомостям з зазначененої кількості лише 50 пудів пшеничного борошна з дозволу польської команди було відпущене для перевязочного пункту Червоного Хреста по вимозі Продвідділа, а решту забрала Польська Команда.

3) 25-го листопаду о другій годині дня, при видачі завідуючим складом продуктів зі складу, який міститься на залізничному двірці, з'явився польський старшина, Лазарович з польськими жовнірами, одібрав від завідуючого складом ключі від складу, печатку, заборонив видачу фуражу, забрав і вивіз 132 пудів 20 фунтів мішанки, котра була навантажена на підводи, поставив свою варту і заявив, що все це належить Польському Війську, як залишене українським військом, не дивлячись на те, що завідуючим складом було з'ясовано, що Склад сей належить Повітовій Народній Управі, а не Війську. З того часу майже щоденно провадиться вивіз знаходячогося на складі фуражу і майна. Ніякого наказу на реквізіцію і поквитування не видавалося.

На 25 листопада на зазначеному складі знаходилося:

Мішків звичайного розміру:

1-ої категорії нових	282	шт.
2-ої , не латаних	4.741	"
3-ої " латаних	17.673	"
4-ої " вимагаючих ремонту	9.336	"
5-ої " рваних	2.855	"
Разом .		34.887 шт.

Мішків з продуктами:

" фасолею	1	шт.
" послідом житним	4	"
" " гречаним	1	"
" " горохом	1	"
" " мішанкою (зерно)	2	"
" " вівсом	2.177	"
" " ячменем	319	"
Разом .		2.526 шт.

Мішків — торбинок:

джутових	1.960	шт.
на зразок брезентових	650	"
з селянського холста	27	"
" білого холста	1.038	"
	Разом . .	3.675 шт.
Корзин плетених білих	3	шт.
Шкіра сирова волова велика	1	"
Шпагат	1	п. 05 фун.
Вага 1/40	1	шт.
Гіри до ваги 30 ф.—1 шт., 1 п.—1 шт., 2 п.—1 шт., 3 п.—5 шт., 5 п.—1 шт. і 20 п.—1 шт.	10	"
Колодок висячих	1	"
Печатка мідна (хліб-бюро).	1	"
Подушка до печатки	1	"
Клеймо до мішків	1	"
Брезент старий	1	"
Оліонафти — одна залізна бочка, вагою	13	п. 37 фун.
	З е р н о:	
Фасоля	1	" 30 "
Послід житний	11	" 35 "
Гречаний послід.	3	" 23 "
Гречка	—	" 25 "
Горох	9	" — "
Мішанки (зерно).	7.839	" 32 "
Вівса	878	" 29 "
Ячменю	88	" 13 "
	Разом . .	8.832 п. 17 фун.

Крім того по рапорту Завідуочого Складом разом з продуктами було забрано 38500 карбованців грошей — аванс, котрий Завідуючий заховав між мішками.

4) На Піолковецькому млині 4-го сього грудня забрано 10 п. муки і 10 п. грису польською Командою, що розташована в с. Голоскові.

Доводячи про це до відома Повітової Управи, зазначаю, що всі забори були зроблені без пред'явлення відповідних наказів без відома Продовольчого Відділу і без видачі поквитування. Таке становище сприяє тому, що окремі агенти Продвідділу мають можливість використати те становище і робити злочини на власну користь, звалюючи вину на польське військо. Крім того такий безпідставний забор запасів Продвідділа лишає можливості Продовольчий Відділ Народної Управи нормально провадити надалі свою працю по забезпеченню шпиталів і лікарень харчовими продуктами, а також кормом коней транспорту.

Оригінал за належними підписами.

Завідуюча Оринінською телєфонною станцією Камінецького повіту
27-го листопада 1919 р. ч. 44 м. Оринін:

До Камінецької Повітової Народної Управи (телелефонний відділ).

Доношу, що 26 листопаду польський Комендант м. Ориніна забрав з Оринінської телефонної станції комутатор і переговорний телефонний апарат, прошу командірувати з Управи довірену особу для відібрания цих апаратів, взявши з собою відповідне доручення Повітового Комісара. Завідуюча Станцією В. Марушевська.

Оригінал за належними підписами.

ПОШТО - ТЕЛЕГРАМА.

До Коменданта Польських Військ в м. Камінці на Поділлю.

Згідно Вашого наказу від 3-го сього грудня всі телеграфичні і телефоничні апарати, а також матеріали як телеграфичні і телефоничні, що знаходяться в посіданні місцевих урядів, або осіб цивільних, повинні бути на протязі 5 і 6-го грудня в будинку поштовому в Камінці на Поділлю на руки представникам польської військової влади. Маючи на увазі, що телефонна сіть Камінецького повіту має вартість міліонну, на що витрачені власні кошти повітового самоурядування і за цілість цього майна Управа відповідає перед населенням через що не вважає себе уповноваженою для передачі цього народнього майна кому б то не було, а тому просить негайногоВашого розпорядження залишити всі телефонні апарати та принадлежності до сіті на місці під відповідальністю Управи, виключивши лише апарати з лінії. 5-го грудня 1919 р. ч. 5334.

Оригінал за надежними підписами:

З оригіналом згідно: Голова Управи О. Пащенко.

Секретар Залєвський.

A K T.

1919 року грудня 10 дня. Ми, нижепідписані, Управитель Кутковецької Філії Камінецького Союзу Споживчих Товариств і селяне с. Кутовець Іван Йосипович Казімірко і Василь Миколаєвич Ковалишин констатуємо, що 9-го грудня цього року в 4 годині дня на 8 верстві по шосейній дорозі від Камінця по напрямку до Жердя, переходивши з обозом польські жовніри що належать, здається, до 133 полку зостановили дві фіри з крамом, що візся до Кутковецької Філії Камінецького Союзу і утворили грабунок краму, зазначеного в фактурах Союзу під номерами 1422, 2021 а, при чому, з поіменованого в фактурах краму польські жовніри забрали такі предмети:

Мила 1-го сорту 2 п. 2 хв. по ціні 1.800 карб. пуд на суму . 3.690 карб.

," 2 " 2 " 15 " " " 1.400 " " " " " 3.325 "

Тютюну № 11 — „ 8 „ „ „ 348 „ фунт. „ „ . 2.784 „

Тютюну № 15 — „ 10 „ „ „ 400 „ „ „ „ 4.000 „

Пильників 2 дюжини „ „ 770 „ дюжина „ . 1.540 „

Холяв 6 пар 800 пара 4.800 ,

Ниток 100 мотків „ „ 23 „ поток „ „ . 2.300 „

Всього на суму . 22.439 „

Разом з тим констатуємо факт грабування Філії З. І. Казімірко, у котрого забрали тоді ж польські живніри його шкіряний саквояж з білизною, в котрім, по заявлі п. Казімірко, були такі речі:

4 пари білізни на суму . . . 4.000 карб. 2 рушники на суму . . . 800 карб.

4 носові хустки „ „ . . . 400 „ 1 бритва „ „ . . . 220 „

20 книжок папір. паперу . . 120 " 1 4 хв. тютюну " . . 100 "

2 нових простині на суму . 1.000 " 1 шовковий платок на суму 500 "

Дійсність всього викладеного тут затверджуємо своїми підписами:

Управитель Кутковецької Філії Камінського Споживсоюзу З. Казімірко.

Свідки підводчики за неграмотного Івана Казімірко Петро Казімірко, Василь Ковалишин.

З оригіналом згідно: Правління Камічецького Союзу Споживчих Товариств (підписи).

Бухгалтер Союзу (підпис).

У. Н. Р.

Начальник Камінецької
Повітової Міліції.
11 грудня 1919 р.
ч. 4204.

Пану Подільському Губерніяльному Комісару.

Камінець на Поділлю. ч. 6101 доношу пану Губерніяльному Комісару, що по одержаним мною відомостям від Начальників Міліції м. Жванця та 5-го района виявляється слідує: 1) В околицях м. Жванця себе то в селах Ісаковцях, Ляшковцях, Гавриловцях, Вітковцях та інших польськими військовими накладається і забирається контрибуція з біжжам. Є відомості, що с. Ляшковці має дати 1600 пудів збіжжа, а с. Ісаковці 1000 пудів. 2) Комендант м. Смотрича заборонив Начальнику 5-го района і всім міліціонерам 4-го района торкатись в справі Балинської і Ціківської волостей. Поляки забирають з населення казъонні річі й зброю. Вся лишня зброя, яка малась у названого Начальника района, а саме: 47 рушниць здано польському Комендантству, згідно вимогам останнього.

Про підії в останніх районах донесу по одержанню донесень.

Начальник Міліції (підпис). За Секретаря (підпис).

Правдиво: Діловод (підпис). З оригіналом згідно: Діловод Гайдичук (в. р.).

М. Ф.

Подільське
Губерніяльне Акцизне
Управління.

По Скарбовій Горільничій
Монополії.

15 грудня 1919 р.

м. Камінець на Поділлю.

До пана Головноуповноваженого Уряду Української
Народної Республіки.

В додаток до моого донесення від 20-го минулого листопада під чергою 3440, маю честь повідомити Вас, Пане Головноуповноважений, що на 18-того ж листопада

в Камінецькім Скарбовім Горільчанім Складі заливалося готовки:

А. спирту:

a) ректифікованого	420.081.4 ст.
b) сирого	11.276.0 "
b) розлитого в посуду в 1/20 відра міцнотью в 80° .	2.008.0 "
Всього	433.365.4 ст.

і Б. цукру:

a) рафінаду	— п. — хв.
b) піску	2949 " 27,5 "

Зранку 19 листопада Польське Військове Командування забрало увесь склад в своє розпорядження і почало вивозити спирт і цукор, але кілько саме досі вивезено зі складу, мені точно не відомо, позаяк акцизний догляд і служачі склада не допускаються до присутності при вивозі.

Крім цукру та спирту, Польським Командуванням реквізовано також на складі сім возів, куплених у Господарсоюза для потреб Довжецької гуральні.

Оригінал підписали: Т. в. об. Управителя (підпис)

Начальник Відділу (підпис).

Референт Військових Справ
при .

Головноуповноваженім Уряду
Української Народної Республіки.

25-го грудня 1920 р.

ч. 10.

м. Камінець.

Т аємно.

Згідно розпорядження Польської команди про відправку дрібними партіями команд у Діеву Армію, 20 грудня с. р. була сформована партія в 48 чоловік під командою сотника Ященко. Партия від'їхала в супроводі польської служби підпоручника Неймана на підводах і доїхала до Борщова.

Доклад

Про повернення назад до Борщова
партії в 48 чоловік, які були від-
правлені в Дієву Армію.

П. Головноуповноваженому Уряду
УНР.

В Борщові було відведене помешкання в готелі, але рано від польського Командування прибув старшина, який заявив, що Команда мусить бути інтернована.

Сотник Ященко для з'ясування справи явився до Начальника Дивізії, який сказав, що вперше чує про умови пересилки українських команд до Української Дієвої Армії, а має наказ інтернувати Українських Військових.

Тоді і сотник Ященко і підпоручник Нейман звернув увагу Генерала, що ця партія іде добровільно з вірою в допомогу поляків, а тому затримання їх в таборі пол. замість від'їзу до Армії буде ганебно для польської Команди.

Тоді Генерал згодився, аби партія повернулась до Камінця.

Партія повернулась 23-го грудня.

Референт Військових Справ, отаман Колодій.

По від'їзді А. Лівицького з Варшави до Рівного — Луцка уже в відомій нам справі Головний Отаман розпорядився, аби копія меморандума до Начальника Панства був переданий до Міністерства Закордонних Справ РПП., що і було зроблено 22. I. 1920 року під ч. 133. Читач сам скаже своє слово по змісту того меморандума.

Так само уже було закінчено випрацювання других нот-протестів — нота до Уряду РПП. в справі порушення через військові влади польські недоторканності курієрів дипломатичних і кореспонденції дипломатичної, нота в справі порушення суверенності УНР. через військові влади польські на Поділлю, нота в справі незаконних на Поділлю, контрабанді, реквізіції і привлашування польськими військовими властями державного та приватного майна, належного установам УНР., органам самоврядування і приватним громадянам, нота в справі де - яких розпоряджень польської військової влади, виданих нею в звязку з наміченою Українським Головним Командуванням реорганізацією української армії і нота в справі невідповідаючого дійсності покликування польських військових властей, орудуючих на Поділлю, на те, що неправні виступи і репресійні гострі зарядження цих властей — робляться з відома пана Головного Отамана військ УНР. і в справі зневажливого і образливого відношення тих же властей до Головноуповноваженого Українського Уряду в Камінці, Міністра п. Огієнка, які, так само, мали негайно по закінченню подати до Уряду Річі Посполитої Польської в світлій надії, що Правительство Польщі, забачивши документи гнусного поводження їх агентів, зверне на це серйозну увагу, змінить свої поступовання що до України і цим уможливить роботу центру вже в спокійних обставинах і полекшить моральні і психологочні настрої членів Правительства УНР., українського громадянства. Та й до цих нот ми своєчасно дійдемо.

Не тільки членам Місії та Головному Отаманові, а і всім українцям в цей час прийшлося пережити багато мук моральних, гризот совісти, образ національних і державної, обрах особистих, образ по адресі українського народу та його провідників від поляків. Прямо не вірилося, що так могли робити представники нації, котра ще так недавно була в невільницьких кайданах, а тепер закріплювала дану їм державами антити самостійність. „Інчого виходу не було як тілько йти з Польщею“ — казали наші провідники. Ішли... Ішли всі за нашими діячами, котрі не мали в собі організаційних якостей, щоб народну стихію та духові і матеріальні цінності використати її ужити для оборони своєї

країни. Вони йшли в державнім будівництві непевним шляхом через Антанту. Дійсно вони талановито танцювали „гопака“ під звуки „мазура“, але кінцеві результати цього всього були злочинні для української нації. Наші провідники на цей час були недалекозорими. Коли ми дійсно орієнтувалися на самих себе, то ми завжди перемагали наших ворогів при єдинім національним фронті. Проявляючи в боротьбі упертість ми зовсім не були уперті й витрівалі в орієнтації на власні сили. Цю орієнтацію при кожній нагоді міняли і орієнтувалися спочатку дійсно на антанських шпиків. Пригадаймо хоч-би серпень місяць 1919 року. Дійсно шкода тодішнього військового міністра полк. Петрова, що так усердно оддавав честь шпикові Радонічові, котрого звичайний французький офіцер не пускав до себе з парадного ходу — шкода власне перевтоми рук п. Петрова. А взагалі боляче смішно від отих всіх непотрібних парадів... Та ми далеко забігли.

Отож орієнтація на Антанту дуже скоро довела до загального краху. А зараз вчились за Польшу в надії відновити перекреслені історією й кров'ю поляті шляхи до порозуміння українських провідників з провідниками польськими. Це так виглядала справа для красного слівця, а в дійсності наші провідники тішили себе надією бути Польщею представленими Антанті, гадали, що в українській справі Польща замовить добре словечко перед Антантою і все буде добре... Яка фатально - історична і коштовна помилка!

Порозуміння мігло наступити, але тільки з етнографичною Польщею при умові існування вже могутньої української держави. Навіть і таке порозуміння на початку не було б щирим з обох боків. А що ж можна було говорити про польсько - українське порозуміння в тодішній тяжкій для України ситуації? Наші провідники забули про те, що Польща, захопивши в своє посідання великі українські терени, буде змагатися до обезсилення та розбиття всякої української організації, в тому числі й державної. Дивно було сподіватися від Польщі якоїсь підтримки її ж ворогові. І вона цим шляхом конструктивно йшла на окупованих українських теренах. І з цим Польще не крилася. Тільки наші дипломати цього не добачували, як і не добачували й того, що польсько - українська угода була непопулярною в своєму зародиші серед загальної української маси. Український народ, довідавшись по чутках, що його дійсно найпопулярніший до тепер провідник Отаман Петлюра накладає з поляками ціною великих територіальних уступок — в першій хвилі не повірив. А коли вже добре скоштував на своїй шкурі польської окупації, а потім побачив і самого Петлюру серед польських військ — він почав забірати голос і бути діяльним в чинах... Але й по цього своєчасно дійдемо. А тимчасом наша Місія йшла даліше на порозуміння з поляками без волі й згоди на це українського народу, а Головний Отаман вже тепер тратив свій вплив на маси, а його дотеперішня популярність стала бліднути на Правобережжу. Хоч на Лівобережжу він залишався всеж легендарно популярним.

8. Доля українських вояків (полонених, інтернованих та конфінованих) в польських таборах. Заходи по формуванню армії.

Долітали також до Дипломатичної Місії й відомості про лиху долю українських полонених в польських таборах.

Довго Місія добивалася дозволу на висилку туди своїх відпоручників для ознайомлення зі становищем полонених на місці та допомоги їм матеріально. І от коли такий дозвіл було одержано, з рамени Української Дипломатичної Місії у Варшаві від'їхала до Рівного й Луцька Комісія в складі старшини Гершківського та чотаря Стукала.

Об'їхавши табори з полоненими українцями названа Комісія 22.I. 1920 (ч. 9.) докладала:

„Провідавши вкупі з чотарем Стукало інтернованих і полонених українців в кошарах і шпиталях в Луцьку і Рівному, докладаю:

„У Рівному в кошарах є 300 з лишнім людей хорих і видужуючих. На першому поверсі хорі лежать просто на підлозі, не маючи підстилки і укриваються своїм одягом.

Лежать один тісно при другому. На другому поверсі видужавші лежать окремо кожний на носилках з матрацом і укривалом; де - які, після бані, одягнені в свіжу білизну. Рядом лежать такі, що не отримали білизни, а носять свій верхній одяг, в котрому є воші, хоч одяг і перейшов дезінфекцію. Воші перелазять від них на обезвожених.

„В баракові мешкає 128 козаків і 7 старшин наддніпрянців, 120 галичан і де-кілька родин біженців. До виходка провадять по одному чоловікові. Виводячий оден і вихід теж оден, що, при значній кількості людей, а часом і при неохоті виводячого до виконання своїх обовязків, обтягає мешканців бараку. Води в бараці нема. Прогулки нема. З бараку не вільно виходити нікуди. Великий брак грошей, книжок, газет. Хтось мав гроші в українській валюті—ті уже витратили їх, бо через жовнірів приходилось за 1000 гривень купувати 2—3 булки. Недобре одягнених, напів голодних і не взутих, зразу після тифу, відсилають на роботи, а тому слабі люди не витримують і знову хоріють.

„Змерлих складають на откритий віз в ріжні боки головами і, нічим не прикриваючи, одвозять до каплиці, де мерців скидають як дрова з розмаху на підлогу. Щоб вкинути в каплицю пізніше привезених ходять по трупах скинутим раніше. Був час, коли вісімдесят трупів лежало в каплиці протягом цілого місяця. Могили копають круглі і скидають в них трупи без щоту і без записі. Одна з ям повна трупів числом 30—35 була незасипана на протязі півтора тижня. Засипка на деяких з могил не більше ¼ аршина товщини. Великих могил є 4 по 35 приблизно трупів, менших по 3—6 трупів, почислити не можна, бо їх уже не зовсім видно, але приблизно є їх до 20. Жадних знаків на цьому полі смерти нема. Хтось вкинутий в яму, коли, скілько є в могилі людей — невідомо. Відомості дали стерож цвинтаря і могильщики.

„Старшини (крім 7, що мешкають вкупі з козаками в бараках) живуть по готелях і живуть добре. Докладний список всіх людей поданий військовому міністрові.

„В Луцьку. Шпиталь для українців улаштований у вязниці. Хорих 207. Серед них 21 старшина. Виздоровівших 14 старшин. Лікує 1 лікар і 3 фершали. Часом приходить цівільний лікарь і 2 фершали. По заявлі лікаря Запоріжської групи Целуйко, в шпиталі роблять все, що можливо зробити. Ліки є. До шпиталю прибуває щодня не більше 20. За 2 місяці в цьому шпиталю умерло 8 чоловік на 500. Хорі лежать на паперових, брудних матрацах з вошами, тісно один при другому. В деяких камерах такий смірд, що трудно витримати. Провожавший мене завідуючий не відмежував і вирвав. Не у всіх камерах тепло. Є тифозні з обмороженими ногами уже почорнілими.

„В шпиталах Велькопольському на Красному і бувшому 55 над Стирем, де є всього кілька чоловік українців далеко краще. Маються окремі ліжка з матрациами, укривалами. Уход гарний.

„В кошарах 359 чоловік старшин і де-кілька козаків джур. Сплять на цементовій підлозі без підстилки, укриваються тим, що мають на собі. Завдяки великій кількості мешканців в помешканню брудно; воші не можна вивести, бо нема засобів для цього. Баня раз на місяця. Білизни нема, тютюну нема, грошей нема, газет нема. За браком інформації ходять самі дики чутки, котрі розповсюджують ріжні особи навіть офіційні. Напр. поруч. Желіховський з польської комендантury сіє провокаційні чутки, що заявлено от. Коновальцем і полк Сушко.

„Їжа: рано і ввечері кава; на обід суп або каша. Мяса на чоловіка $\frac{1}{16}$ фунта, тлушту 2 фун. на 135 чоловік. $\frac{1}{4}$ бухенка хліба отримують здорові і $\frac{1}{4}$ бухенка слабі. Для хорих хліб дуже важкий.

„Де-які старшини мешкають в готелях і на приватних мешканнях і живуть добре. Є такі добродії, котрі щодня п'ють і витрачають тисячі на биту посуду, в той час як більшість гине в нелюдських умовах життя.

„Серед загалу страшенне обурення як на таких осіб, так і на тих, що могли помогти, але забули за них як непотрібних до пори до часу. Обурені також на своїх представників, котрі, забравши гроші, поїхали до Варшави і там загинули для загалу.

„У багатьох з інтернованих одібрані ріжні річі штабом 13-ої дивізії. Напр.: у Ілька Гимона 4 п. С. С. сукна 4^І2 арш., у хор. Кошу Скорострілів Гордієнка Федора плащ і у других. Список одібраного майна от. Коновалець надіслав до Варшави, як також і акт про одібрання двох грошових кас. Комендант заявив, що як з Варшави йому дадуть росказ, він з охотою видасть міліон грошей, що забрані з касами на поліпшення стану українців.

„Невідомо за що заарештовано і зроблено трус у Поплавського, Русіяна, Падалки і інших і забрано ріжні документи, доклади, книжки і т. п.

„В Рівному і Луцьку все в два рази дорожче ніж у Варшаві. Старшини несуть продавати все, хто ж не має чого продавати—живе в страшній нужді. Всі благають везти гроши, не гаючи часу і зараз же розпочинати формування, бо трохи згодом не буде з кого формувати. Люди зневірились, зденерувувались. Де - які просять виявити питання, що буде з тим, хто не хоче служити більше ні в якому війську. Це ще не вся надія і опора наша для будування держави: в Мирополі є 300, в Любарі 600 і в Старо - Константинові 1500 чоловік тифозних. Що там робиться не відомо. Ліків там нема, уходу теж нема. Хліб, що привозиться для слабих, забірають селяне, як кажуть ті, що приїхали звідтіль. Населення ставиться до них вороже.

„У Коменданта Луцьку я просив:

1) Не чинити перешкод місцевому населенню в справі допомоги хорим і нужденним українцям.

2) Дати дозвіл на заснування Комітета допомоги з осіб військових з вступом до Комітету цівільним особам.

3) Дати дозвіл Комітетові на збір білизни в місці з метою обезвошення хорих і здорових по шпиталях і кошарах.

4) Дозволити збір продуктів на селах, а також соломи.

5) Дозволити селянам свободно привозити продукти і солому для українців, а Комітетові не чинити перешкод в перейняттю їх.

6) Свобідно допускати з продуктами до хорих через лікаря і представника від Комітету.

7) Поліпшити їжу за кошти з пожертв.

8) Дозволити Комітетові мати догляд за кухнями.

9) Видавати тютюн.

„Всі питання за виключанням т. 4 Комендант обіцяв задовольнити. Був я також у Повітового Старости з цим питанням і подав також писане відношення. Він також обіцяв задовольнити по т. т. 1, 3 і 5, а по 2 дасть дозвіл на право вступу членами до військового Комітету цівільним особам, призвіща котрих я йому подав. 4 точку вирішить після знайомства з діяльністю і складом Комітета. Від коменданта я довідався, що у Ковелі єсть Американська Misія Червоного Хреста в кошарах на Гурках, котра може дати де - яку кількість білизни для обезвошення хорих і здорових мешканців шпиталів і кошар в Луцьку і Рівному.

В і с н о в к и: 1) Негайно надіслати грошову допомогу.

2) Зараз же вивозити куди небудь на формування закинутих в Луцьк і Рівно, а також і в інші подібні місця старшин і козаків або дати їм інші житеві умови.

3) Упорядкувати справу похорон змерлих і могили.

4) Одібрати у тих, що піячать і мають велику кількість грошей, ці гроши на загальну користь, бо це гроші скарбові.

5) Перейняти від поляків всі гроші, одібрані під час переходу частин до дружественної держави, а також і річі часних осіб, забраних в такий же спосіб, як і річі державні.

6) Війти з відповідним проханням до Американського Червоного Хреста в Ковелі, щоб дав білизни для хорих в Луцьку, Рівному, Любарі, Мирополі і Староконстантинові.

7) Настирливо необхідно координувати працю всіх українських установ в Польщі, щоб кожна установа не вирішала всіх справ, обминаючи дотичні установи, бо це шкідливо одбувається на справі, а також утруднює відрядженим інформувати полонених і не дає можливості послідовно провадити працю, а часом ставить в положення недовір'я.

Старшина Горшковський".

Жахлива картина! І оце з цього матеріала мала формуватися українська армія. В звязку з цим наміченим формуванням Голова Секції по військовим справам Української Надзвичайної Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській від 5-го січня 1920 року за ч. 23 писав до кап. Чарноцького:

„В звязку з сучасним становищем на території України, Українське Головне Військове Командування звертається до Польського Головного Командування з пропозицією забезпечити йому можливість формування на території Польської Річі Посполитої українських військових частин на слідуючих підставах.

1) Українське військо формується в Польщі з слідуючих елементів: а) Українських військових осіб, які в сучасний мент находяться на території Польської Держави і зокрема зібрані в ріжних таборах. б) Хворих Українських військових осіб, що перебувають зараз в ріжних польських шпиталях, після їх видужання. в) Полонених українців, що зараз знаходяться в Німеччині і мають повернутись на Україну. г) Українців, набраних Українською військовою владою шляхом вербовки поза границями Польської Річі Посполитої і д) Українців, набраних примусово на території України, тимчасом заняті польським військом.

2) Українське військо формується під гаслом боротьби за незалежність і суверенність Української Народної Республіки. Військо се повинно бути аполітично.

3) Українське військо формується по штату дивізії, пристосованої до незалежних операцій. Штат цей буде поданий додатково після докладного вироблення.

„Після виходу на бойовий фронт дивізія ця має бути розвернутою в більш велику оперативну одиницю в залежності від обставин.

4) Польське Головне Командування забезпечує для новоформуемого українського війська харчове задоволення і взагалі умови життя на підставах однакових з польським військом.

5) Польське Головне Командування забезпечує новоформуемому українському війську заосмотрення одягом, узуттям, білизною, зброею, — амуніцією, грошовим утриманням і санітарною допомогою. Для санітарної допомоги може бути використуваний український військовий медичний персонал, який в сучасний мент перебуває на польській території, а так само і українські організації Червоного Хреста.

6) Всі призначення на командні посади в новоформуемому українському війську мають робитись розпорядженням Української Головної Команди. Польське Головне Командування призначає до цього війська своїх представників, на котрих покладається обовязки що до постачання українського війська від польської держави, згідно п.п. 4 і 5 цього.

7) Всі зносини польського Головного Командування з українським Головним Командуванням і новоформуемим військом, а також вирішення конкретних питань, мають переводитись через уповноваженого представника польського Головного Командування з одного боку і через секцію по військовим справам при українській Дипломатичній Місії в Польщі з другого боку.

8) Для формування української дивізії польське Головне Командування призначає окремо місце, відповідаюче цьому завданню, де і скупчуються всі, що мають поступити на укомплектування дивізії. Там - же розташовується і штаб дивізії.

9) Для решти старшин, які залишаться поза штатом дивізії, має бути утворено окрему старшинську школу з відділами по родам зброй, яка буде сформована згідно положення, що буде подано додатково.

„Українське Головне Командування має на меті використувати цих старшин для заміщення вільних посад в дивізії та для нових формувань при розгортанні дивізії в більш велику оперативну одиницю. Школа має бути розташована в тому ж місці, де і дивізія, при чому відносно її, помешкання, санітарної допомоги і річевого заосмотрення, що до особистого складу школи, полішається однаковий порядок і норми задоволення наявні з дивізією.

10) Українські старшини, які по своєму службовому становищу, зристу, чи стану здоров'я не будуть заличені до складу дивізій або школи, —утворюють старшинський резерв, який утримується що до іжі, помешкання і річевого задоволення, на підставах рівних зі старшинською школою. Старшинський резерв розташується там же, де старшинська школа.

11) Всі справи по формуванню дивізій, заснуванню шкіл, регистрації персонального складу заосереджуються в українському міністерстві війни, яке має бути розтошовано вкупі або близько від району формування.

„Міністерство війни вперше відповідає потребам біжучого часу і підготовляється для відповідної майбутньої праці на території України. Штат буде поданий додатково.

12) Польське Головне Командування має виробити умови транспорту українських полонених з Німеччини до місця формування української дивізії і дати належні вказівки польському Генеральному Консульству в Берліні.

13) Докладні умови забезпечення українського війська всім зазначенним в цій пропозиції, а також всі грошові розрахунки повинні бути розглянуті в спільній комісії з представників польського і українського військового командування і затверджені представниками обох урядів, маючими належні уповноваження.

„Подаваючи цю пропозицію, українське Головне Командування має надію, що приязнє відношення до цього з боку Річі Посполitoї Польської послужить стимулом для майбутніх дружніх відношень між обома сусідніми Державами і створить міцні певні умови для боротьби з сусідами, які одночасно загрожують як Польщі, так і Україні“.

Подаваючи цей документ до відома прибувшому до Варшави мін. Безпалкові Голова Секції от. Юнаків од 13. I. додавав власноручно:

До п. 9: „Зараз, коли виявилась можливість формування армії на терені України це питання одпадає і школа має бути розташована на Україні“.

До п. 10 і 11: „Ці два питання також одпадають, бо міністерство війни і старшини, що не будуть заличені до складу дивізії, мають повернутись на Україну“.

В примітці додавав: „Питання ці досить складні, а тому і відповіді на них польською Головною Командою не можна чекати так скоро, як би це було бажано. Отже принципова згода вже єсть і вся підготовча праця поступово провадиться. Польське Головне Командування бажає, щоб ця дивізія була лише допомогою при формуванню української армії, а щоб головна праця по формуванню армії переводилась на Україні“.

Отак провадилася підготовча праця на папері по формуванню української армії на теренах Польщі. А вояки для цієї майбутньої дивізії, як ми вже бачили вищенаведенного, продовжували й далі умірати без жадної опіки. Навіть при добрій волі членів нашої Місії, котра в дійсності й малася, не можна нічого було зробити. Ми українці як політично державна організація з своїм живим матеріалом, ще в цей час не були потрібні полякам в їх державних цілях і через це вони не спішили прийти з допомогою. Казали все „ютро“, а це „ютро“ тягнулося дуже довго.

Ta Mісія, довідавшись про долю наших інтернованих вояків в польських таборах, негайно порушила питання про складення Комісії для переведення регистрації та визволення інтернованих і увязнених в Польщі громадян УНР. Був прикладений оцей короткий нарис, що мала робити та Комісія:

1) Більшість увязнених і затриманих на ріжких етапних пунктах суть забрані по розказу військової влади, а тому належить добути дозвіл від польського Міністерства Війни і Довудства В. П. на право перевірки насьому терені Львівського Д.О.Г. в етапних вязницях і пунктах всіх увязнених і затриманих українців.

2) Тому, що головним чином справа ця буде торкатися військової влади П. необхідно вислати військового з нашого боку; а з ним представник від У.Д.М. для переведення адміністраційних, грошових та інших діл.

3) Виправити дозвіл від Міністерства Внутр. Справ на право перегляду увязнених в цівільних вязницях.

4) Установити куди належить направляти визволених.

5) Для опікування над увязненими, котрих не вдається визволити, знестися з Львівським Горожанським Комітетом для чого асігнувати Комітету необхідні кошти.

6) В місцях де суть увязнені, комісія має приглашати з собою для огляду лікаря (з місцевих) для негайних внесків, що тіркається допомоги хорим та переведенню їх в лікарні або шпиталі.

7) В легітимації має бути зазначено: а) дозволяється провірювати на всьому терені. Львівського Д.О.Г. в етапних вязницях та пунктах українських увязнених та затриманих. б) Управа стану має подати причину арешту. в) Комісії вільно в конкретних випадках, коли виключені всякі підозріння, ставити внесок на негайне звільнення таких людей.

8) Асігнувати необхідну суму грошей на допомогу та інші випадки.

Радник Місії п. Понятенко доручив цей проект переглянути радникам фаховцеві Карпинському. Останній дав такі свої зауваження:

1) Комісія має складатись не менш як з 3-х членів: 1 військовий, 1 лікар від українського Червоного Хреста і 1 представник нашої Місії в Польщі, по можливості правник. Один з них призначається Головою Комісії і один веде канцелярію по призначенню п. Голови Місії.

2) Комісія має підлягати безпосередньо п. Голові Місії.

3) Дзя звязку з польською місцевою владою мусить бути делегований до Комісії представник польського Уряду.

4) В розпорядження Комісії треба асігнувати відповідні кошти для допомоги медичної і матеріальної інтернованим та арештованим громадянам.

5) Урядовці українських інституцій, які будуть звільнитись, мають бути вислані на місце їх урядування, коли вони не звільнені з посад, а інші особи в місцевості, коли бажають їхати.

6) В легітимації Комісії мають бути зазначені: права її, перечислення в пункті 7 проєкту п. Данильчука.

І от почалось творення Комісії. Ще напевно тепер не знали чи опіку над полоненими передати окремій Комісії, чи військовій секції при дипломатичній Місії. Пізніше, в решті-решт, дійшло до останнього, коли замість от. Юнакова було призначено отамана Зелінського як Голову Військової Місії в Польщі. А зараз поки зайнялися вищукуванням фондів на цю справу. Всі, від кого це залежало, клали резолюції — „згодились“, „звернулись до Міністерства Закордонних Справ про асігнування 20-ти тисяч марок“, „на потреби фонда допомоги 100.000 за щотижориса Місії“ — грошей все ж ще не було. Бо, бачите, ці резолюції треба було передруковувати, направити до відповідних інстанцій, звідти повертало з новими резолюціями, знову засідання, знову нові зауваження, — поки була пущена в рух буржуазна машинерія в одній з установ демократичної держави. Дивним і незрозумілим було одне: для армії, на військові формування видача грошей і то в неналежній кількості завжди відбувалася дуже „туго“, а найголовніше — з страшними запізненнями. Писалися резолюції, але кому? Тут же на місці був і Головний Отаман, і заступник Прем'єра — Міністр Закордонник Справ — Голова Місії А. Лівицький — од них же й залежало розвязання цієї справи. Значить — резолюції клалися для самих себе. Зрозуміло, що кожний видаток державних грошей треба відповідно оформлювати, але чому ж було тягти з цією справою? Чому скоріше справа поступала тоді, коли гроші були потрібні для якоїсь партії, партійного діяча? Там одразу знаходилися і фонди таємні і часто й густо ця видача і до книжок відповідних не заносилася — справа полагоджувалася негайно. Та все щоб там ми не говорили, і справа з допомогою воякам в таборах все ж таки була полагоджена позитивно, але тоді, коли в таборах зза нужденного стану та хороб багато - багато перемерло, а багато залишилося інвалідами на все своє життя.

Одержавши пізніше більш повніші повідомлення про долю наших вояків в польських таборах, Голова військової секції з наказу Головного Отамана од 26-го січня отце писав до Міністра Закордонних Справ Річі Посполитої Польської:

„Події на Україні в кінці листопаду прошлого року склалися так, що частина української армії і де-котрі державні інституції мусіли переїти на територію, зайняту польським військом і на територію самої Польщі. Вказана частина українського війська її інституцій була після цього сконцентрована в кількох місцях польської території.

„В початку грудня — з огляду на те, що в документах зносин між Польщею та Україною є загальні звязуючі їх інтереси і що взагалі в майбутньому можливо було виникнення де-котрих питань, однаково важливих для обох держав, — за для з'ясування всіх таких питань приїхав до Варшави і Головний Отаман.

„В перші ж дні по приїзді до Варшави у Головного Отамана відбулась зустріч з Начальником Держави польської. В бувшій бесіді не тільки підтверджувалася подібність де-яких поглядів Голов обох держав, але ця бесіда виявилась на словах в згоду про формування на терені Польщі частини української армії для боротьби за незалежність України.

„Між іншим було намічено, що для всіх осіб, які будуть використувані для формування майбутніх українських частин мають бути утворені такі умови життя, які допоможуть зберегти цих осіб і схоронити їх як гарний військовий матеріял, і що ці майбутні частини будуть забезпечені всім необхідним для військових дій і, зокрема, одержати зброю.

„При перших же кроках здійснення цієї ідеї зустрілись затримки. Спочатку ці затримки обусловлювались тим, що до Варшави ще не прибув спеціально призначений для переговорів з Українським Військовим Командуванням — капітан Чарноцький; після виявилось, що сама організація постачання армії уявляє собою для Польщі справу важку і в кожному разі вимагаючу часу на здійснення.

„Призначений для переговорів з польським Військовим Командуванням — Голова Військової секції української Дипломатичної Misiї от. Юнаків обговорював всі ці хиби при своїх бесідах з кап. Чарноцьким або з його заступником, підкреслював необхідність скорішого утворення людських умов життя для всіх військових, які мають послужити кадром майбутніх українських формувань. На підставі такого негайного і реального поліпшення стану життя зазначених вище багатьох людей — майбутнього кадра — вдалось би зберегти військовий дух цих людей, які так багато вже перетрепіли і призначаються ще до нових військових іспитів.

„В справах Начального Командування Військ польських мається ціла низка документів від військової секції, якими просилося про полагодження вказаних питань і є офіційна пропозиція, в якій згруповані всі побажання українського Головного Командування.

„Листових одповідів від Начального Командування Військ польських на всі ці запитання секції не одержувалось зовсім.

„Словесні відповіді заключали запевнення, що всі листування відправлені по належності; зокрема, на словах представники польського Начального Командування кілько разів підтверджували, що в самому найближчому часі українські військові будуть поставлені в відношенню помешкання, юї і зяду в тіж самі умови, як військові польські.

„З часу виникнення питання про формування української армії і додепершнього часу пройшло вже більш півтора місяця і українська Дипломатична Misiя констатує, що справа ця не посунулась вперед ні в якому відношенню.

„Ось про що свідчать документи, маючись в руках місії:

1. Ланьцут.

„Починаючи з другої половини грудня 1919 року становище в таборі військово-полонених значно погіршало. Старшинам і козакам віддається не повний раціон страви (півтора оселедця, трохи картоплі і крупи), а замість хліба невелика кількість галет.

„Разом з великою недостачею харчування на збірному пункті панує надзвичайна поширеність плямистого тифу. Щодня вмерає 8—9 чоловік. Лікарської допомоги і ліків бракує. Двіста хворих на тиф лежать один біля другого на голих нарах, частина з хорих роздягнута до гола — чекає поки білизна проходить через пральню. Хворі покриті паразітами, які переходять з одного на другого. Був випадок, коли з цього бараку винесли мерця у котрого очей не було видно від паразітів.

„Для допомоги і уходу за хворими призначені всі українські санітарні сили, які перебувають в Ланьцуті, але їх мало і повний брак лікарських і дезенфекційних засобів.

„Згідно постанови Наради, відбувшіся в польським Міністерстві війни від 2-го січня б. р., Ланьцутський табор переіменовано в „збірний пункт“, але досі на всіх документах значиться „обоз єнців“.

2. Рівно.

„В касарнях хворі і видужуючі люде. На першому поверсі хворі лежать тісно один біля другого на підлозі без підстилки і одягу. На другому поверсі перемішані ті, що пройшли дезінфекцію з тими, що її ще не проходили. Паразіти одних переходять на других вже виміж і продезінфекціюваних.

„В бараку мешкають разом старшини, козаки і кілька родин біженців. З бараку нікуди людей не випускають, прогулок нема. Напів видужавших від тифу і голодних відправлють на роботу, після чого люди знову захворюють.

„Смертність велика. Мертвих звозять на возах нічим непокритих до каплиці, де скупчується до 80 трупів; ці трупи лежали непоховані на протязі цілого місяця. Ховають в загальні могили, без рахунку і запису по 30—35 трупів. Одна з могил була незасищана на протязі півтора тижня. Багато малих могил вже зовсім не помітно — зрівнялися з землею.

3. Луцьк.

„Шпиталь для хворих у вязниці. Хворі лежать тісно один коло другого на паперових брудних матрацах з паразітами. В деяких камерах такий смрід, що завідуючий вязницею, який супроводив нашого старшину, вирвав.

„В касарнях — старшини з джурами. Сплять на цементовій підлозі без підстилки. Завдяки переповненню помешкання — в ньому брудно: на чоловіка відпускається одна щіснадцята фунта мяса, жирів на 135 чоловік 2 фун. Хліб для хворих дуже важкий.

„Настрій людей: зневірились в можливість поліпшення стану і майбутнього формування, і загальне нездовolenia.

4. Мирополь, Любар і Староконстантинів.

„Сконцентровано більш 2.000 тифозних. Ліків нема, уходу теж нема.

5. Камінськ на Поділлі.

„При передачі Камінця польським військам по словесній умові з капітаном Чарноцьким, всі українські старшини, які не мали змоги виїхати з Урядом, повинні були залишитись в Камінці до того часу, поки не виявиться — де і коли буде майбутнє формування українських частин. Між іншим, польською владою зібрані були українські старшини і частина їх (65 чоловік) відправлена до табору Домбія. Решта старшин з Камінця роз'їздиться — хто куди. Українським військовим в Камінці заборонено польською Владою ношення військової форми.

„Зглядно з зазначеними вище тяжкими умовами життя і відсутності реальних доказів здійснення майбутнього формування українських частин на території Польщі — дух людей, зібраних на зборних пунктах і в тaborах, — понижается, бажання битись в рядах цієї армії — зникає. Недовірчіве відношення до формування росте все більше та більше.

„В звязку з заявами представників Начального Командування військ польських, що на ці формування не слід покладати наших головних надій — віра в здійснення їх починає пропадати навіть у тих, хто більш всього вірив в це діло та настоював на необхідності більш тісного зближення з Польщею.

„Продовжуючи стояти на тій же точці погляду, що державні інтереси Польщі і України примушують іти рука об руку, Українська Дипломатична Місія доводить про все зазначене до відома Польського Міністерства Закордонних Справ і разом з тим прохва:

1) Приняти більш рішучі міри, аби скоріше поставити всіх перебуваючих в тaborах і на зборних пунктах українців в людські умови життя (роздашування, іжі, одягу і санітарної допомоги) з тим, аби вони без підтримки моральних і фізичних сил чекали того моменту, коли знову вступлять до армії;

2) Дати офіційну одповідь на пропозицію українського Головного Командування від 5-го січня 1920 р. ч. 23;

3) Скласти такі умови для вирішення всіх питань в звязку з організацією майбутніх українських частин, аби відповідні представники українського Головного Командування мали змогу бути в безпосередньому звязку з тими відповідальними представниками польського Командування, від котрих залежить приняття конкретних рішень, торкаючись формування української армії.

А через два дні пізніше Голова Військової Секції от. Юнаків вислав до Начально-го Довудства військ польських отце домагання:

U. L. R.

UKRAIŃSKA DYPLOMATYCZNA

MISJA

W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

SEKCJA WOJSKOWA.

28 stycznia 1920.

L. 143.

m. WARSZAWA.

DO

GLÓWNEGO DOWÓDZTWA WOJSK POLSKICH

(przez kapitana Czarnockiego).

W obecnym czasie znajduje się w różnych miejscowościach Rzeczypospolitej Polskiej około 6.000 oficerów i żołnierzy ukraińskich, z jakich postanowiono sformować dywizje, jednakowoż wielu z nich zachelorowało, a wielka część tak osłabła ze względu na nieodpowiednie warunki życiowe i złe odżywianie, że stała się nieprzydatną do wykorzystania,

dopóki nie stworzy się dla niej lepszych warunków, aby mogła przyjść do sił, aby wyratować tych ludzi, a głównie aby powstrzymać szerzenie się duru plamistego, jaki ogarnął obozy w Łanicie, Równem, Łucku i innych miejscowościach, trzeba natychmiast zaopatrzyć je w bieliznę, odzież, obuwie i pościel, odebrawszy od ludzi wszystko, co mają swego z tych rzeczy, do dezynfekcji. Dla chorych trzeba leków, pościeli, bielizny i kołder, a przedwszystkiem odpowiedniego pożywienia. Dla słabych oprócz odzieży trzeba także lepszej strawy. Już od miesiąca razporaz zwracamy się pisemnie, aby stosownie do zgody Głównego Dowództwa Wojsk Polskich rzeczywiście i jaknajrychlej użyczono pomocy ukraińskim żołnierzom, — dotychczas jednak nie otrzymaliśmy ani odpowiedzi, ani rzeczywistej pomocy.

Możliwem jest, że zwłokę tą spowodowała troska Głównego Dowództwa W. P. o swą własną armię. Główny ataman W. U. uważa jednak niezbędnem jaknajprędzej doprowadzić swych ludzi do takiego stanu, aby można było wykorzystać ich jako materiał wojskowy. Sekcja wojskowa przy Ukr. Misji Dyplomatycznej w Polsce zdecydowała się przeto dopomóż zebranym w Polsce żołnierzom ukraińskim, biorąc na siebie część starań i wydatków celem polepszenia ich losu.

Podając to do wiadomości, sekcja uprasza Głównie Dowództwo W. P. o łaskawe polecenie względnie zezwolenie na:

1. Zakupno u prywatnych firm niezbędnej dla ukraińskich oficerów i żołnierzy ilość bielizny, odzieży, obuwia, pościeli i leków, mniej — więcej 3.000 kompletów.
2. Przeprowadzenie tam, gdzie tego trzeba, dodatkowego remontu i instalacji, aby świeżo odzianych ludzi można było przeprowadzić w czyste mieszkania.
3. Urządzenie odpowiedniej kamery dezynfekcyjnej dla dezynfekcji odebranej od oficerów i żołnierzy odzieży.
4. Zakupno niezbędnych artykułów żywności, aby można było polepszyć ilościowo i jakościowo strawę chorych i osłabionych.
5. Przewóz wszystkich zakupów sekcji do odpowiednich punktów zbiorowych na rachunek kredytu Polskiego Ministerstwa Wojskowego.
6. Urządzenie w Równem, Łucku i Łanicie cmentarza i uporządkowania grzebania zmarłych.

Uwzględnienie powyższych życzeń umożliwi Dowództwu W. U. jak najprędzej dopomóż swym żołnierzom.

T. u. o. naczelnik sekcji.

Junakow
Gen.-por. Szt. gen.

Referent.

Bondarowski
Pułkownik

Одже й Голова Дипломатичної Місії, і Голова Військової Секції при Місії змагалися, хоч і поволі та з запізненням, допомогти тяжкій долі 6.000 українських вояків, перебуваючих в польських тaborах. Ці вояки, як ми вже й бачили з документів, ріжними шляхами попали до тaborів: одних поляки забрали в полон при польсько - українській війні, решта туди попала по листпладовій катастрофі в ролі інтернованих та конфінованих після того, як просилося представника Начального Довудztwa військ польських про уділення азилу всім тим українцям, що перейшли на українську ж територію, тимчасово окуповану поляками. Згоду було дано. Обіцялося також в належний спосіб заопікуватися матеріальною та санітарною допомогою нашим воякам. І от вам обіцянки — дійсність ми вже знаємо.

Мимоволі мені пригадуються наші тaborи з полоненими большевиками та поляками. Пригадуються й ті спеціальні зарядження та інструкції комендантам тaborів про створення людських умов життя для полонених. І навіть при нашій матеріальній бідності все робилося, що тільки було в наших силах і можливе. А наші вояки? До останньої

голови розстрілювалися, попавши в полон до большевиків, пройшовши інквізіції чрезвичайки. Розстрілювалися наші вояки, але без порівнання в меншій мірі, попавши в полон і до поляків з фабрикованими на спіх ярликами шпигунів. Зате зразково морилися поляками наші вояки голодом, хоробами та поліцейським режимом в своїх тaborах.

Це поводження з українцями большевиків зрозуміло, коли приняти на увагу те, що ми були на перешкоді світовій революції з точки погляду большевицьких провідників. Захопивши владу, большевики сперлися в першу чергу на злочинний елемент. Для нього — забити чоловіка — було найбільшою насолодою — тим більше зрозумілим для нас мусить бути їх поводження. Але поляки? Їх поводження чим пояснити? Вони всюди і скрізь кричать про свою стару культуру, гуманність та справедливість, про гостеприйство — і таке поводження... Дійсно мають свою і таки стару культуру, а що до решти? Не гуманними способами нищили свого „одвічно - історичного ворога“. Для нас консеквенції ясні.

Та в майбутньому не берім прикладів з наших сусідів. Не жаліймо тих наших дійсно чоловічих заходів, про котрі згадувалося вище. Твердо памятаймо про ворога зі зброєю в руках, якою б то не було зброєю, і ворогом обезоруженим, перешовшим у нас на стан полоненого. Боліймо над тими прикрими випадками, котрі траплялися й у нас, коли якийсь гарячий старшина при відході на спіх ліквідував полонених большевиків чи денікинців. Голодом же та хоробами ніколи не змагаймося морити навіть нашого найлютішого ворога. Це діло рук представників звироднялої та денегеруючоїся нації. Такі діла, врешті - решт, знайдуть тяжкий осуд історії, а сама нація буде сказана на занепад. Для молодої ж, багатої і міцної духом нації мусить бути провідною лінією в державній роботі одвертість, щирість та упертість в боротьбі за своє визволення і шляхи незаплямлені.

Але ж ми не скінчили зі справою турбування наших відповідальних чинників про поліпшення долі українських вояків та громадян в польських тaborах. На всі домагання в писаній формі була відповідь „ютро“ — на словах поляки полагоджували всяку справу, а на ділі було страхіття і нелюдське відношення до людей. Справа здвинулася з мертвової точки, але тільки тоді, коли війна польсько - большевицька стала очевидною — ми були потрібні як гній для ужиття. Але й цей час прийшов за пару місяців.

9. А. Лівицький іде до Камінця, а слідом за ним, як курієр Головного Отамана, старш. О. Доценко. Прибув Ради М-в і громадян УНР. Голова Місії Міністр А. Лівицький, полагодивши справу з меморандумом, відбув до Камінця Подільського. Прибув на голодну кутю, на яку і був запрошений представниками полтавської громади. поляками.

Приємно хоч одну хвилину побути серед своїх людей, які змагались утворити рідну - домашню обстановку. Та неприємні речі його чекали тут, та ще й не пройшов той сум - чад з приводу останніх його дипломатичних заходів перед поляками в особі їх Начальника Держави.

У Камінці на цей час перебував Премієр Міністр УНР. І. Мазепа, Міністри — Шадлуць, Огієнко, прибувший сюди перед од'їздом за кордом п. Безпалко, і де-хто з товаришів міністрів. Також засідала Камінецька Національна Рада, інтенсивно випрацьовуючи пляни для врятування життя Республіки, про Верховне Управління, про предпарламент, про землю та ліси.

Розпочались засідання Ради Народних Міністрів, де відбувались обопільні інформації між Головою Місії у Варшаві і міністрами. Довго не бачились і багато було з обох боків цікавого. Приймались чергові постанови і постанови про всякі зміни в центрі. Головного Отамана страшенно нервувала доля каменчан під пануванням поляків і останній дав наказ автору цих рядків від'їхати також до Камінця і ще раз поглянути що там робиться і негайно йому доложити, видавши такі уповноваження:

У. Н. Р.

Голова Директорії
i

Головний Отаман Військ
Української Народної Республіки
31 січня 1920 року.

Ч. 63.

Ставка.

Ад'ютанту Сотнику Доценко.

З одержанням цього, наказую негайно од'їхати до м. Камінця - Подільського, для виконання доручених Вам справ, які мають дотичність Головноуповноваженого Уряду УНР. Міністра Огієнка і військового референта отамана Колодія. П. Головноуповноваженому пропоную передати через сотника Доценка всі справи, які вимагають моєї санкції для полагодження, а військовому референтові дати саме точне спровоздання діяльності військової референтури.

Розпорядження сотника Доценка (мій наказ) вважати законними.

Під час подорожі сотника Доценка представників Уряду Річі Посполитої Польської, прошу не чинити перешкод, а допомогти в переїзді до м. Камінця - Подільського.

Головний Отаман Петлюра.

Пустився я в дорогу. Тернопіль — чекаю поїзда. Кругом нервові настрої... Аж ось підходить до мене якийсь жидок і починає заговарювати про Галичину, про „креси“,— відразу я зрозумів, що це був агент, уникав з ним жадних розмов та все уперто мовчав. І то не помогло. За кілька хвилин цей самий жидок провадив до мене двох польських жандармів. Добре, що в мене була перепустка від Штабу Генерального, а то й мені б не минути було вязниці, бо вже дуже придивлялись та розпитувались про все, а жидок аж підскакував та все доказував жандармам про мою „підозрілість“. Нарешті дали мені спокій.

Тепер я тільки зрозумів, що дійсно провокація у поляків була в моді, що через цю провокацію багато наших людей через необережність, а то й просто без всякої вини попадали до польських вязниць. Прийде — розжалобиться зі становища українця, почне лаяти поляків, скаже слово і наш — справа скінчена — ходи до вязниці — поляки робили прямо чортове, а не людське діло з нами.

В дорозі зі мною теж саме. Прибув до Камінця.

Камінця не віznати. Пропори і написи скрізь польські, на улицих „цокання“, там ведуть українця зі скованими руками, там більший гурт українців теж і під більшою охороною. Не було години вдень і вночі, щоб поляки не робили трусів, арештів. Рідко де побачиш українця, який, як заець, перебігав десь дорогу і сам ще був невпевнений в тому чи він уже у вязниці, чи ще на волі.

„Здійміть кокарду“—говорив мені один знайомий старшина — „а то арештують — у нас тут так“. Всё було налякане, та й було чого. А по улицих Камінця цілий день проходили селянські підводи, нагружені цукром, хлібом і другим збіжжям в напрямку до Збруча під більшою польською охороною. За галичанами охотились поляки як за звірями з голодними собаками на охоті. Їх уже мало й осталось з переміненими прізвищами. І тут прислуговувались свої ж таки українці.

Арештовували професорів в камінецькому університеті, арештовували студентів-галичан, а з ними разом і наших за „кумпанію“.

Українських старшин розброювали, здіймали кокарди, здіймали у громадян — українців всякі національні емблеми.

На власні очі бачив, як жандарми польські здіймали національні відзнаки у наших скаутів — хлопчиків років по 7 — 10 і як останні утікали зі словами — „пся морда польська“. Жандарм грозив вистрілити. Такі випадки можна було спостерігати кожного дня.

Бачив людей, які повтікали з Прокурора, Староконстантинова: там діялось анальгічне з Камінцем. Примара великої, історичної Польщі з землями українськими, литовськими й білоруськими, прямування Польщі „од можа до можа“ з особливою ярістю і лютістю переводилась тут на Україні емісарами польського правительства.

Прибувши до Камінця, я негайно відбув до Прем'єра, де були і другі міністри і поінформував їх з наказу Головного Отамана про останні тодішні події у Варшаві. І міністри радили далі.

Я мав перебалакати їх з представниками політичних партій, вияснити їх вимоги та настрої і відразу ж приступив до виконання доручених мені справ. Та в дальнійшій роботі моя роля звелася до характеру інформаційного, а діло робилось Правительством, тим більше, що й Міністр Лівицький мав тіж самі доручення що і я від Головного Отамана.

5-го лютого я був принятий на довшій авдієнції Прем'єр - Міністром І. Мазепою, який (Прем'єр) мені розповідав про його роботу на Україні для докладу Головному Отаману, про корисну ситуацію для нас на Україні, про позицію до УНР, большевиків і т. д. Не привожу тут його повідомлень тому, що вже вони були відомі з докладу Міністра О. Безпалка. Про армію п. Прем'єр говорив мало, бо і сам добре не був поінформований про її долю. В кінці авдієнції п. Прем'єр Мазепа сказав: „Ви знаєте, що я особисто не проти порозуміння з Польщею — я стою і стояв за союз з нею, — про це я писав і Лівицькому, і Головний Отаман знав про це, але те, що я тут чую і бачу в Камінці, те, що поляки виробляють, на занятих ними українських землях, які вони вважають за свої — тяжко відбеться на нас і ми не зможемо впovні використати в наших державних інтересах майбутню українську згоду. Народ, скоштувавши роскошів польських, — грабіжу і розбою серед ночі є і буде проти них — він повстане збройно проти неоправданих насилувань і це буде обовязково при їх просовуванню на Україну. Проти поляків всі політичні партії — мені, як прем'єру, уже зараз тяжко щось говорити за і проти Передайте Головному Онаманові най він там в центрі щось робить, щоб поляки негайно змінили своє відношення до українського громадянства інакше буде пагано і для нас, і для них. Ми, Правительство, будемо безсильні щось зробити без п'дтримки народа і політичних партій. Я вже тепер гожуся з Вами, коли Ви мені на підставі власних спостережень кажете і доводите документально про безвиглядність польсько - українського порозуміння. Ми зараз щиро йлемо до порозуміння з поляками. Все залежить від них“.

На другий день я побував у Головноуповноваженого Уряду УНР. в Камінці Міністра Огієнка. Останній мені розповідав про всі ті утиски, які поляки робили і роблять над українцями (вони вже читачеві відомі з приложених вище документів) для докладу Головному Отаманові. І потім одразу така зміна: „О, вони такий мені обід учинили — з такою помпою як для українського міністра“ і далі говорив, що як йому добре там було, як його приймали, скільки хорошого та доброго говорили йому в вічі поляки — для мене відразу після цього стало ясно, що цей чоловік був вдоволений зі свого становища іще й до тепер був вдоволений в одно слово „міністр“ — нещастя та й годі. І розумний же чоловік, а от як бачите. Хоч тут у Камінці при тій тяжкій атмосфері і міг бути на посаді Головноуповноваженого Уряду УНР. тільки п. Огієнко, дякуючи його спеціфічній вдачі — тяжі до посади міністра, видатнього становища, що і заставляло його триматись міцно на своїй посаді при всіх ситуаціях, де інший не міг бути і одного дня, а це давало можність центру своєчасно слідкувати за всім і робити відповідні кроки перед вищою польською владою і було цінно тим, що в Камінці — осередкові українців був все ж таки наш чоловік, бо хто його знає до чого поляки дійшли б, як-би там не було п. Огієнка, який уже в останні часи, під натиском товаришів по кабінету і представників політичних партій почав виступати і досить різко в своїх вимогах перед поляками. Міністр Огієнко, не дивлячись на всі недобrі риси в його характері, зробив велику цінну прислугу для України і то тільки дякуючи отим недобrим рисам, бо ще раз підкреслюю, що як би там, замість п. Огієнка, був хтось другий, то останній був би 2—3 дні і покинув би свою роботу, а поляки з Камінця зробили би вже дійсно польське місце і не

бачили б ми ні українського університету (майже всі українські середні й нижчі школи були закриті, бо мешкання шкіл були зайняти військом та ріжними урядами) і не змогло б українське політичне громадянство, хоч і серед тажких умовин, провадити своєї роботи.

„В політиці всі засоби хороши“—викрикував скрізь Ленін і це цілком слушно: призначення, не відповідаюче для нормальної ситуації, було відповідаючим і цілком задовільняючим при умовинах злих і українським інтересам неодповідаючих. Треба сказати, що п. Огієнко поводився у Камінці, при всіх своїх недостатках, з достоїнством, обороняв українське громадянство та українські установи од польських зазіхань, виридав од поляків, що тільки можна було вирвати і все робив, керуючись всеж тільки інтересами нації. Невдоволених його діяльністю було багато, але хто був невдоволений? Ті, що і самі собою часами були невдоволені і ніколи нічого не робили та все критикували.

Якраз о тім часі (11. II. 1920.) прибув до Камінця Подільського так довго очікуваний „високий“ комісар польського Правительства п. Мінькевич разом з кап. Чарноцьким, про призначення якого так багато говорилось і який мав, по словах „Варшави“, полагодити усі болючі питання у взаємовідношеннях як між поляками, так і українцями і спинився на двірці у своєму сальон-вагоні.

Попросив авдієнції у п. Прем'єра I. Мазепи через свого урядовця, який в розказуючий спосіб заявив, що о такій то годині п. комісар хоче бачити Мазепу. А перед цим бажав, щоби український прем'єр йому перший зробив візиту. I, переконавшись, що це неможливо, вчинив перший свій крок. Прем'єр відмовив в авдієнції по перше через такий тон п. Мінькевича що до авдієнції, а по друге, що прем'єрові було просто противно, не то що розмовляти, а навіть бачити кожного поляка в тому числі й Мінькевича після тих повседневних гусностей що до українців, які поляки робили в Камінці як господарі „своєї“ землі.

Розлютувався тут найбільший пан, „pan komisarz“. Розлютувався він неспроста, — як же — образили його гонор, тим більше, що він був свідком дуже сухого прийому п. Лівицького в Луцьку Начальником Панства п. Пілсудським. „Арештувати це бидло“, — певно подумав собі, а потім і реалізував свою думку, видавши належні розпорядження. А жандармерія та поліція спішили виконати розказ „pana komisarza“, озброївшись з ніг до голови і направившись по вказаному маршруту для арешту українських міністрів.

I надвечір 11-го лютого біля 8-ої з половиною години вечора почався арешт. Про такі наміри поляків ніхто не знав з п.п. міністрів, не знав цього і я грішний. Темно вже на дворі. Підхожу до університету і бачу скрізь розставлені патрулів. Спиняють, перевіряють перепустки... Одне дивно було: Мінькевич прибув до Камінця рано 11-го лютого, а вже надвечір того ж числа видає розказ про арешти. Певно ця незрозуміла для наших думка повстала у нього ще в дорозі. Дивно також і те, що тут був і кап. Чарноцький (довірений чоловік Пілсудського), який певно теж „aprobuвав“ зарядження комісара Мінькевича, удаючи скрізь „приятеля“ українців. Бо бачите, він сам походив з України.

Нічого не розумію. Що сталося? думаю собі. До університету не впускають, звідти не випускають. Казали, що поляки роблять трус. Огієнка арештували...

В місці і на вулицях переляк і повно самих ріжноманітних чуток. Говорили, що поляки викрили большевицьку організацію і цією організацією була Рада українських міністрів — байка польська. Та всеж таки мініstri були арештовані.

На вулицях так само арештовують. Переспав так - сяк ніч ще в іншому місці і на ранок направляюсь до прем'єр-міністра.

У вихода і біля дверей його кімнати стоїть польська сторожа.

Тут я тільки довідався, що арештованими були — Прем'єр I. Мазепа, А. Лівицький, I. Огієнко, О. Безпалко, п. Шадлун і Голова Нац. Кам. Ради п. Корчинський. Повернув назад і на новому мості спіткав А. Степаненка.

Розбалакались на тему дня. Аж ось бачу літити по улиці польський автомобіль і на ньому сидить арештований під вартою А. Лівицький. Автомобіль проїхав як би в бік двірця — я зрозумів, що Міністра Лівицького повезено на поклон до Мінькевича.

„Піду до ген. Крайовського і в імені Головного Отамана буду вимигати негайного звільнення з під арешту наших міністрів. Ну а як ні, то зараз найду інші заходи“ — сказав я до п. Степаненка.

„Ідіть, ідіть та скоріше“ — відповів А. Степаненко перелякано.

По дорозі до ген Крайовського я думав, що як не звільнить зараз, то відразу удамся до полк. Удовиченка, а там побачимо як забігають поляки.

Довідався, що й мене мали арештувати.

Іду до штабу дивізії ген. Крайовського. Докладають — відразу принятий.

Ген. Крайовський був знервований і бігав по кімнаті.

„Чорт знає що їх змусило до арешту, та ще кого — міністрів, і то тоді, коли у мене уже почали налагоджуватися добре стосунки з українцями, а на фронті большевики нервуються, можливий наступ, що я можу зробити при непевності запілля. Я, я не відповідаю за наслідки цього всього, я зателеграфую до штабу фронта“, — викрикував він. Знав я добре ціну його словам, знав я вже й про його „добре стосунки“ з українцями на підставі його ж таки розпоряджень та заряджень. Та все ж кажу йому: „Так, пане генерале, я прийшов до Вас в цій самій справі. Ви знаєте про хвилювання в місці. Коли довідаються про це ширші кола українського громадянства аж до лінії фронту і по за фронтом, то не виключені повстання людності прости Вас поляків. А як довідаються про це частини полк. Удовиченка, а вони довідаються, бо всіх же Ви не арештуєте, то вони кинуть фронт і підуть на виручку своїх. Проллеться непотрібна зовсім кров між українцями і поляками, а що станеться з фронтом? Ви самі добре знаєте. Між іншим мене так само хотіли арештувати, а я тут і говорю Вам, що як зараз цей арешт не буде залагоджений в чесний спосіб, то я ні за що не ручусь — можливо все... А що ж буде тоді з польсько - українськими стосунками надалі та ще при навалі на Вас большевиків? Арештуєте нам нашого Головного Отамана у Варшаві — попробуйте — побачим цим це кончиться... I Головного Отамана визволимо, як треба буде“, — говорив я піднесеним тоном.

Ген. Крайовський, нічого не відповідаючи, підійшов блідний увесь до телефону і попросив Мінькевича.

„У себе в вагоні“ відповіли. „Негайно до телефону, я начальник тутешньої дивізії і мушу говорити з ним“ — кричав п. Крайовський.

Нарешті „пан“ Мінькевич підійшли до телефону.

„Прошу негайно звільнити арештованих українських міністрів, бо я не ручусь за наслідки цього в Камінці, а головне на фронті. Тут у мене зараз сидить ад'ютант Головного Отамана Доценко, який в імені Головного Отамана поставив мені ультиматум, — говорив поспішно генерал і, не чекаючи відповіді, кинув телефонну трубку.

„Якось це полагодимо, я сам буду добиватись цього, загрожуючи своїм уступленням з посади“ — сказав мені на прощання ген. Крайовський і я відійшов. Добре та гаразд я знав ціну словам ген. Краєвського. Не могло ж бути, щоб про це таки нічогісінько не знав генерал. А коли й припустити, що він дійсно не знав, то у всякім разі я, вже добре знаючи ціну його „добрих стосунків“ в Камінці на підставі його ж таки розпоряджень, не особливо то вірив-всім його „добрим намірам“ що до нас. Але щось робити треба було. Треба було й його ужити в досягненню поставленої мети — звільнення арештованих міністрів.

Дійсно за півгодини міністр Лівицький повертає од Мінькевича до університету на польському авто, але вже без польських жандармів, а за годину і решта п.п. міністрів булаувільнена з „почесного“ польського арешту.

По наведених справках ген. Крайовський таки дійсно поставився до цього арешту категорично, жадаючи негайного увільнення міністрів.

Міністр А. Лівицький, по звільненню з під арешту, так розповідав своїм товаришам по Кабінету: „Був я арештований і судимий ще за царських часів, — ну так тож була „масляниця“, знов що тебе арештовують за ідею і самопочуття було добре, і поводились з „уваженієм“. А тут противно і гнусно. І за що? Чого цим полякам треба? Обчистили нас зовсім та ще й арештовувати?.. Міг я не піти, але щоб було з того — пристрелили б як собаку і вічна тобі пам'ять на попилищі. Да, знаете, самопочуття українського міністра та ще на своїй землі не кожному відоме, самопочуття огиди і разом своеї ж зневаги і приниження.

„Поводились як зі звичайним злочинцем, а сам Мінькевич — як з учнем IV — V-ої кляси. В очі не дивиться та все допитується про большевицьку організацію серед нас— що я йому було, на милость Бога, відповідати?

„Одно потішає, що це все сталося як покута за українську державу. Я йому говорю, що я міністр Суверенної Держави і у себе дома, а він своє, що Мазепа звязався з большевиками і тут в Камінці вже приняті якісь постанови. Я протестую, а він своє гне. Противно стало. Сижу, курю, мовчу і бачу, що і сам Мінькевич не вірить в свої слова.

„Нарешті авдієнція кінчилася і я оце прибув сюди“ і далі в жартливих виразах розповідав деталі справі на цій злощасній „авдієнції“.

Ясно, що запідозрювання українського Правительства в переговорах з большевиками було тільки зачіпкою, а повстало це все із - за ображеного гонору у „панка“ Мінькевича, що його не приняв п. премієр і він що хотів те й зробив.

Скінчилось. Рівно через місяць по арешті польське Міністерство Справ Закордонних зложило перед Українською Дипломатичною Місією вибачення за прикрай виладок, який мав місто в Камінці Подільському з українськими міністрами, а Мінькевич так і залишився безнаказаний і страшенно думний з самого себе. Якже — арештував цілу Раду Міністрів і йому нічого за це не було. Зроблено це було з огляду на пекучі вимоги моменту — назрівала війна з большевиками і українці потрібні були, а як би не останнє, то напевно ніхто і не вибачився би. А наші? Любов'ю та посвятою до Батьківщини пояснювали їх поясннюють своє мовчання по арешті. Хорони Боже з такими патріотами щирими — їх луплять по морді, а вони й далі, як той дяк перед Солохою, співали—„на тя взіраю, як свічка таю і сам незнаю чесо желаю“ — отак робили... А ота „тя“ пізніше таки дійсно всіх універовців запакувала в мішок і відкинула своїм бутом, а наші ще й після того всеж таки „взіралі“ та „взіралі“...

Події в Камінці прискорили від'їзд п. Премієра до армії, що він і зробив 15 лютого 1920 року. Міністр А. Лівицький повернув до Варшави. Міністр Безпалко відбув у свою командировку за кордон, а Міністр Шадлун залишився у Камінці для звязку з членами Правительства у Варшаві і при армії.

Перед од'їздом було умовлено, що в разі якихсь термінових питань, де б потрібувалися санкція чи директиви премієра п. I. Мазепа залишає звязки по дорозі і, в разі потреби, негайно прибуває до Камінця - Подільського — на цьому власне і розсталися. Порожнє було на душах наших міністрів у відношенню до поляків. Особливо це помічалося у премієра, який їхав до армії і мав там атестувати майбутніх воїх союзників. У Лівицького був зовсім другий настрій. Арешту якби й не було. Дивний чоловік. Дійсно посвятився во ім'я інтересів Батьківщини. Та кожний з них добре розумів, що самостійне державне життя так дешево не купується, кожний з них знову здав добре, що ще потрібні велики напруження єдиної волі і здорового, зімного розсудку для всіх несподіванок, що прийдеться ще не раз уніжатись і терпіти приниження людської гідності

і образ національних — оце все стримувало їх від якихсь акцій проти поляків — ці митарства мусіла перейти наша визвольна боротьба і її найвизначніші люде — оце розумів кожний з них і, заглушивши в собі всі болі що до поляків і душевні протести, які повстають у кожної людини, робив кожний з них що було вимогою політичною кращою майбутності для своєї Країни. Може й справді добре, що так сталося. В майбутньому зникнуть всякі ілюзії що до наших сусідів. Та всеж і терпінню треба мати міру, а на приниження здібні тільки слабовольні й нездібні люде — раби.

Так скінчилася поїздка А. Лівицького для передачі Начальникові Держави меморандума Головного Отамана, поїздка до Камінця для розмов з Правительством і українським громадянством в „райю земному“, утвореному поляками на українських землях.

А Мінькевич, після безкарного заарештування українських міністрів, цілком розперезався. Всю адміністрацію в Камінці і на „кресах“ було взято до польських рук. Огієнко існував фіктивно як „ходатай“ в українських справах. Найбільше від усього поляки були незадоволені повставшою в Камінці Українською Національною Радою, бо вважали її резолюції направлені проти себе, проти своїх стремлінь вести всю „українську“ державність“ у міцному мотузкові. Особливо їм не подобався незалежний тон резолюцій чим і пояснюється арешт деяким членів Ради.

В наслідок тяжкої ситуації в Камінці було багато бажаючих виїхати куди тільки можливо. Але й цього в легальний спосіб не можна було зробити. Один діяч писав: „Іду на Україну. Коли буде зможа — провадитиму культурно - просвітню роботу і коли й забудуть большевики — ліпше смерть, ніж польська гостинність“.

Наші крайні ліві партії за всяку ціну хотіли ліквідувати Огієнка. З цією метою вони розвинули шалену агітацію. Поляки[†] на цю внутрішню боротьбу не звертали уваги, бо це було їм на руку. І тут повторилася та сама історія, що й при німцях. Замість творчої адміністративної праці, почали вести безцільну пропаганду й грatisя в страшні слова, уважаючи поляків за звичайних поліціянтів, присланих для охорони населення. Поборювали самих себе, не звертаючи уваги на борожу нам колонізаторську польську політику на „кресах“. Нещасні амбітники й засліплени руїнники!

10. Звіт з поїздки А. Лівицького та О. Доценка. Резолюції політичних партій. Українська Національна Рада та її діяльність. І єпископ Пімен проти УНР.

Повернули до Варшави 18 лютого 1920 року. Головний Отаман і члени Дипломатичної Місії були страшенно занепокоєні подіями в Камінці, про які вони вже чули з газет тощо. Головний Отаман особливо був лихий на А. Лівицького та мене, що ми так довго не повертали до Варшави і про свою роботу не посилали жадних повідомлень ^{*)}). Попадало тут і полякам, але що він міг подіяти в його стані без жадної реальної сили, на яку б можна було опертися і поробити випливаючі з арешту відповідні кроки — заряду вистарчило ледви на пару годин, потім заспокоївся чим і підляг своїй і його співробітників лихій нещасливій політичній долі.

^{*)} Всеж А. Лівицький надіслав до Варшави і до преси 31. I. отце повідомлення: „Приїзд куріерів до Камінця дав нові інформації: Могилів, Бар і Ямпіль з околицею заняті місцевими українськими залогами, які запроваджують українську адміністрацію. Є звязок Камінця з Вашою хоробрю армією, на чолі котрої стоїть Омелянович - Павленко. Послідня росташована в районах Вапнярка — Брацлав — Балта, опірається запіллям на польський фронт і на Могилів. Прошу вжити заходів, щоби Головна польська Команда дала розпорядження генералу Крайовському — видати для армії Омеляновича - Павленко карабінів і набоїв. Генерал Крайовський має багато амуніції і згоджується нам допомогти. Прошу прискорити формування в Ланцуті війська добре озброєного для негайного приїзду в Могилів. Мазепа, Уряд і армія щиро вітають пана отамана. Приїзд Мазепи задержить мене на кілька днів. Сподіюсь утворити проти большевиків український фронт Могилів — Жмеринка — Бірзула — Рибниця. Цей фронт має бути в контакті і в загальній діяльності з фронтом польським. Николи Мазепа і українська армія не були і не будуть в контакті з ворогами України — з московськими київськими большевиками. Міністр Лівицький“.

Од початку до кінця все перебільшене і далеке від дійсності. Останнє вірно. О. Д.

Докладали разом А. Лівицький і я про деталі арешту, про причини його, про наради Ради Міністрів, про думку українського політичного громадянства що до дальшого будівництва Республіки, про настрої на Україні, про що малоється дуже мало відомостей, а про ворогів — Денікина й більшевиків і зовсім не малоється — останнє було специфично - хоробливе для нас.

Український політичний центр ще ніколи не мав вичерпуючих відомостей про становище на Україні, про настрої населення і його вимоги, про ворогів.

Про армію жадних конкретних повідомлень не малоється.

Голова Місії під час докладу спинився довший час на інформаціях Прем'єра І. Мазепи. Далі було предложено резолюції політичних партій, які самі, без наших докладів, говорили про настрої і вимоги їх. Ось ці резолюції:

„До Голови Директорії й Головного Отамана Українських Республіканських військ
С. В. Петлюри

З А Я В А.

Центральний Комітет Української Народної Республіканської партії, обміркувавши на своїх засіданнях в Камінці Подільському загальну ситуацію, прийшов до слідуючих висновків.

I. Поскольки забезпечення української державності може бути ділом самого українського Народу по скільки на Україні складаються відносини в такий спосіб, що гасла незалежності Української Народної Республіки можуть бути знов перетворені в життя, по скільки, нарешті, являється коєшно необхідним використати всі можливості в межах самої України, — необхідно звязатися з тим українським державним центром, який є на Україні й допомагати йому всіма силами в організації й об'єднанні всіх наших національних сил. Конкретно: підтримати групу п. Мазепи, яка операє на Правобережній Україні.

II. З огляду на це, наколи б праві й демократичні українські партії й надалі стояли в опозиції до такого українського центру, не висовуючи іншого конкретного пляну, — одірватися від них і увійти в склад соціалістичного блоку, що заложився в Камінці Подільському.

III. Коли б міжнародні обставини вимагали створення нового Кабінету в сфері польської окупації, — члени Української Народної Республіканської Партії могли би вступати до нього на свою власну одповідальність.

Повідомляючи про це Вас, п. Головний Отамане, прошу рахувати мій меморандум від 13 грудня 1919 року анульованим в його практичних точках.

З уповноваження Центрального Комітету Української Нар.-
Республіканської партії Олек. Ковалевський.

Варшава
2 січня 1920 року“.

Обговоривши сучасну політичну ситуацію внутрішню і міжнародну Центральний Комітет української - соціалдемократичної партії робітничої одноголосно постановив:

I. Про Уряд Республіки і відношення до нього партії.

а) Представники української соціал - демократичної робітничої партії продовжують свою працю в правительстві навіть в тім разі, коли б в кабінет ввійшли представники інших партій.

б) В разі необхідності поповнити склад Ради Міністрів, запрошується окремі особи по принципу персонально - діловому, не міняючи уstanvленої політичної платформи Кабінету.

в) Кабінет з теперішньою політичною платформою і теперішньою конструкцією залишається до скликання законодавчого тіла (предпарлямента).

г) Кожда конструкція правительства за кордоном взаміну істнующого вважається великою шкодою для нормального хода боротьби за українську державність, і визивається товаришів до поборювання таких явищ за кордоном.

II. Про відновлення державного апарату.

Уважати переходовий період в боротьбі за українську державність, який почався 2-го грудня 1919 року, за скінчений. А тому необхідно приступити негайно до переведення ермії на становище регулярної і відновити діяльність правительственного апарату, занявши певну територію відповідно вимогам сучасного політичного і стратегичного становища.

III. Про предпарлямент.

а) Негайно, по закріпленню певної території незалежно від її розміру і по відновленню діяльності державно - урядових апаратів, скликати предпарлямент з законодавчими на підставі демократичного представництва.

б) Перед цим предпарляментом Директорія і Кабінет УНР. здають відчит своєї діяльності і складають свої уповноваження.

IV. Про організацію армії.

Організація армії на далі повинна бути переведена на основі повної карності і строгої дисципліни по пляну сучасних військово - наукових правил. При чім до відповідальної праці в армії повинні бути притягнені фахові військові сили незалежно від національної їх приналежності і політичних переконань, при умові встановлення за ними належного контроля.

V. Закордонна політика.

а) Росія. Вважаючи основною задачею нашої міжнародної політики порозуміння з усіма сусідніми державами на ґрунті визнання ними самостійності Української Народної Республіки і невтручання її у внутрішні справи, Центральний Комітет УСДРП. констатує факт небажання Совітської Росії вступити в даний мент до такого порозуміння з нашою Республікою. Всім членам партії пропонується вести широку інформаційну працю в тому напрямі, що УНР. примушена перебувати і на далі в стані війни з Російською Сovітською Республікою не по своїй вині.

б) Польща. Центральний Кемітет УСДРП. констатує факт, що між Українською Народною Республікою та Польщею не прийшло ні до політичного, ні до стратегичного порозуміння. Українська Дипломатична Місія в Варшаві, яка працює в надзвичайно тяжкий для Республики час, ще не дійшла в своїй діяльності до таких результатів, котрі могли би бути предметом певних рішень уряду УНР. в справі сталіх взаємовідносин України з Польщею. 2. З моменту переходу української армії на становище регулярної вважати необхідним встановлення певної демаркаційної лінії між територіями розташування польських і українських військ, відповідно умовам нашого сучасного політичного та стратегичного становища з тим, що перебування польських військ на занятій нами українській території є тимчасовим до заключення між Україною та Польщею стального миру. При чому цивільна влада на цих територіях повинна бути українською.

в) Румунія. Взаємовідносини з Румунією, як і раніш, повинні базуватися на добросусідських державних стосунках і взаємнім товарообміні. Що до добровольчої армії (Денікина, Колчака і їх спадкоємців), то Центральний Комітет вважає, що для УНР. продовжується для неї стан війни, до цілковитого очищення української території від оружжих сил добромії.

VI. В справі чужоземної інтервенції.

Центральний Комітет УСДРП. рішуче висловлюється проти запрошення чужоземних військ на територію України в яких би то не було цілях.

VII. Умова перебування представників соціал-демократів в уряді.

Ультимативною умовою перебування представників С.-Д. в Уряді Центральний Комітет УСДРП. ставить, крім негайного скликання предпарлямента згідно п. III. цієї резолюції, також негайне, шляхом видання Урядом окремого державного акта, унормування тимчасових форм державного устрою та порядка законодавства, на основі якого Директорія УНР. всю свою владу виконує виключно через Кабінет і Раду Народних Міністрів. м. Камінець-на Поділлю, 29. січня 1920 року.

РЕЗОЛЮЦІЯ С.-Р. (групи).

Обміркувавши проект тимчасового закону про форми державного устрою та законодавства і резолюції в цій справі т.т. с.-д., фракція УПСР. в Національній Раді заявляє от-що:

1. Фракція УПСР. не має права на репрезентацію партії в сенсі державному.
2. Ц. К., який находитися в більшості по той бік кордону, мав порозуміння і угоди, які нам точно невідомі.
3. Отже в звязку з цим УПСР. находить неможливі які - будь кроки конкретні що до змін репрезентації партії в Уряді, залишаючи це до моменту звязку з Ц. К. До того часу в Уряді УПСР. залишає старі місяця.
4. Разом з тим УПСР. цілком не задоволяє ще аж з Київа ціла система урялова. УПСР. ще з того часу, як були в Київі, весь час старалася розвязати справу верховної влади і тепер попірає всякі шукання що до розвязання цього питання. Фракція УПСР. бере участь в розгляді запропонованого проекту тимчасового закону про форми державного устрою та законодавства, аби внести в нього зміни в бажаному для партії напрямкові, а саме—в дусі загальних партійних директив, розуміючи верховну владу виключно в формі колективу активно-діючих (трудових) верств України.
- 5) Не кохаючи в собі великої надії, що тимчасовий закон буде укладено на принципах, які вимагаються самим життям, фракція УПСР. все ж вітає його, як конкретну справу унеможливити активність негативних чинників державності, відживших форм влади. В цьому проекті мусить бути категорично зазначено цілковите обмеження Директорії на користь Кабінету Народних Міністрів до скликання в найближчому часі відповідного законодавчого тіла.
6. По тимчасовому закону Голова Директорії мусить тимчасово лишитися для репрезентації верховної влади і то лише за контролем і відповідальністю Ради Народних Міністрів.
- 7) Членів Директорії п.п. Швеця і Макаренка, як здавших свої уповноваження актом від місяця листопада, лічити остаточно вибувшими з Директорії, в інтересі ж більш певного представництва за кордоном, аби припинити ту плутанину, яка тає сильно панує в розумінню дипломатичному і економичному — рішуче позбавити їх всіх уповноважень, які вони ще мають на руках.
8. Що до ведення закордонної політики УПСР. ставить категоричні вимоги, аби репрезентація за кордоном відповідала дійсним вимогам і виглядам Укр. Соц. Уряду і щоби нарешті відповідальним актом були позбавлені всіх прав вершити закордонні справи ті, хто дістав такі уповноваження або від Голови Директорії, або від інших членів Директорії, передавши ведення закордонної політики спеціально призначеним законним способом дипломатичним місіям.
9. Що до сучасного становища на Україні УПСР. вважає за конечне необхідне недопущення продовження горожанської війни на Україні, входячи для того в можливі контакти та порозуміння зо всіма групами, які стоять на грунті суверенності України і заховання соціальних здобутків; придбаних народом революцією“.

По відчитанню цих резолюцій політичних партій запанувала на пару хвилин повна тиша. Головний Отаман нервно привстав з-за столу і заявив: „Як це все мені вже надоїло. Замість повної сконсолідований думки про закінчення уже розпочатої справи з поляками, вони займаються вирішенням форм Верховної Влади і то в той час, коли іншої орієнтації як на Польщу не має і не може бути. Як вони собі уявляють вихід зі становища? Де їх голови і куди вони дивляться? Хотять влади — я в тій хвилі можу її скласти на руки якогось повномочного органа, але зараз — деж моральна підтримка для мене в роботі? Я її не бачу. Прямо розpac бере, коли подивиша, що ніхто й не подумає про це і куди не кинь, то все сам і сам, — скинути мене завше успіють. Це характерно для української ще недозрілої нації — як хтось робить, хоч пагано, але робить — вали його і не підтримуй. Як вони не можуть збегнати того, що ми тільки через Польшу зараз можемо здобути визнання самостійності нашої Республіки, а потім будем виправляти свої помилки і робити ті чи інші перетасовки. Визнання державності так легко не приходить, та ще української, коли ні одна держава і не мислить собі Росії без України, — прямо якісь чудаки. Ну далі?“

Тут ще де - хто вставив свої слова, а п. Понятенко добавив: „Ні холод, ні голод, ні загальні політичні нещасти, ні поводження ката їх ще не врозумили. Свій — нехороший, борись проти нього, а чужому не потрафлять дати ради“.

А. Лівицький докладав далі про приняті постанови Ради Міністрів, про умовлення з прем'єром, в разі потреби, з'їхатись знову до Камінця і відчитав постанову Ради Народних Міністрів від 14-го лютого, якою надавались повновласті представникам Уряду, перебуваючим за кордоном та проект закону про форми державного устрою:

„Витяг з протоколу засідання Кабінету Народних Міністрів 14-го лютого 1920 року.

Присутні: Голова Ради Народних Міністрів І. Мазепа, Міністр Юстиції А. Лівицький, Міністр Культури І. Огієнко, Міністр Народного Господарства М. Шадлун, Міністр Праці О. Безпалко, П. 2. В справі повновластей представників Уряду за границею:

На доклад Голови Ради Народних Міністрів про залишення повновласності представниками Уряду УНР. за границею постановлено: на час перебування п. Голови Директорії УНР. за границею представникам Уряду (колегії) за границею в складі: Міністра Юстиції і керуючого Мін. Закордон. Справ А. Лівицького, Міністра Військових Справ Сальського і товариша Міністра Внутрішніх Справ Христюка, надається право:

а) Вирішувати всі біжучі справи, які дотикають українського громадянства і військових, які знаходяться на території, засятій поляками та звязані з сим фінансові видатки.

б) Вирішувати справу українських полонених в чужих державах та звязані з сим фінансові видатки:

в) Переводити тимчасові умови з усіма державами, залишаючи остаточне затвердження за цілім Кабінетом Народних Міністрів під керуванням Голови Ради Народних Міністрів.

г) Давати директиви Місіям оскільки за відсутністю звязку не будуть передавані такі ж центральним Урядом.

д) З оголошенням тимчасового закону про форму державного устрою гаснути уповноваження, дані членам Директорії УНР. п.п. Макаренкові і Швецю і в звязку з цим повідомляє її про те п. Голова Директорії УНР.

Оригінал підписали: Голова Ради Народних Міністрів І. Мазепа,

Міністр Народного Господарства М. Шадлун.

В. о. Державного Секретаря Міністр Праці О. Безпалко,

Проект тимчасового закону про форми державного устрою та про порядок законодавства.

I. 1. До скликання постійного законодавчого тіла тимчасову форму державного устрою і порядок законодавства в Українській Народній Республіці установить „Державна Народня Рада“. 2. „Державна Народня Рада“ має бути скликана законодавчим порядком по відновленню урядового центра незалежно від розміру території, якою він буде управляти на протязі трьох тижнів, однаково ж не пізніше як 1-го травня 1920 р. 3. Спосіб скликання „Державної Народної Ради“ та її склад виробить окрема комісія, утворена кабінетом народних міністрів з представників громадсько - політичних груп під керуванням міністра внутрішніх справ. 4. До скликання „Державної Народної Ради“ установляється порядок законодавства в УНР. згідно з постановами слідуючих відділів цього закону.

II. 5. Директорія УНР. здійснює свою владу виключно через раду і кабінет народних міністрів. 6. Директорія УНР. а) Затверджує ухвалені радою або кабінетом народних міністрів закони, постанови, призначення і звільнення. б) Підписує ухвалені або затверджені радою або кабінетом народних міністрів міжнародні умови, договори чи інші державні акти. в) Видає на пропозицію ради або кабінету народних міністрів акти амністії. г) Репрезентує за відповідальністю голови ради народних міністрів найвищу владу УНР. перед народом України і перед державами світа. д) Покликує голову ради народних міністрів і затверджує членів ради і кабінету народних міністрів. 7. Керуючого справами Директорії і справами голови директорії призначає кабінет народних міністрів загальним законодавчим порядком.

III. 8. Голова ради народних міністрів формує раду народних міністрів, в склад якої входять всі міністри, керуючі міністерствами, державний секретар і державний конт-

рольор; два останні з правом дорадчого голосу. 9. Для вирішення негайних важких державно - політичних справ голова ради народніх міністрів формує одночасно з радою також кабінет з міністрів в числі не менш 5 і не більш 7 разом з головою і заступником голови ради народніх міністрів.

В засіданню кабінету бере участь державний секретар з дорадчим голосом. 10. Справи, які відносяться до міністерств, не заступлених в кабінеті народніх міністрів, не можуть вирішувутися без участі відповідного міністра або керуючого міністерством. 11. Постанови кабінету народніх міністрів, звязані з видатками з державної скарбниці, доводить голова народніх міністрів до відома державного контрольора. 12. В кругу діяльності окремого міністерства і належачих до нього відомств тільки відповідний міністр чи керуючий міністерством має право в порядку управління видавати розпорядки, вказівки та інструкції, укладати тимчасові міжнародні торговельні та інші умови і вирішати всі справи міністерства за своєю особистою відповідальністю перед радою народніх міністрів.

IV. 13. Українська Народня Республіка управляється на точній основі законів у відповідний спосіб виданих. 14. Проєкти законів, постанов, призначень і звільнень, по зложенню їх у відповідних відомствах, подаються через державну канцелярію до ради народніх міністрів. 15. Голова Ради народніх міністрів по згоді з відповідним міністром передає проєкти на розгляд та ухвалу ради або кабінету народніх міністрів. 16. Проєкти, ухвалені радою або кабінетом народніх міністрів, підписуються головою народніх міністрів та відповідним міністром або керуючим міністерством і подаються державною канцелярією до підпису Директорії УНР. 17. Коли поданий до підпису Директорії УНР. проєкт на протязі 7 днів вернеться затвержений або зовсім не вернеться, то оголошується державною канцелярією як правосильний закон за підписами голови ради народніх міністрів, відповідного міністра або керуючого міністерством і державного секретаря. 18. Коли поданий до підпису Директорії УНР. проєкт вернеться на протязі 7 день незатверженим, то він передається голові ради народніх міністрів, який, в порозумінні з відповідним міністром чи керуючим міністерством, ставить цей проєкт вдруге на розгляд ради або кабінету народніх міністрів. Вдруге ухвалений і поданий до підпису Директорії УНР. проєкт у всякому разі оголошується як правосильний закон згідно з статею 17-ою закона. 19. На час неможливості безпосередніх зносин між кабінетом і радою народніх міністрів та верховною владою в негайних справах видає кабінет або рада народніх міністрів постанови, розпорядження, призначення і звільнення за підписом голови ради народніх міністрів, відповідного міністра або керуючого міністерством та державного секретаря. Ці постанови, розпорядження і звільнення входять в законну силу з днем їх оголошення і доводяться по постановленню нормальних зносин звичайним порядком до затвердження Директорії УНР.

V. 20. Верховне представництво військ УНР. належить голові Директорії УНР. як Головному Отаманові. 21. Для командування дієвою армією УНР. призначається Головним Отаманом по предложеню голови ради народніх міністрів і військового міністра головний командуючий дієвою армією з правами, які зазначені статтями 90—100 положення про польове управлення військ з 1914. року. 22. Призначення командуючих дивізіями, корпусами, арміями та групами і на військові посади перших чотирьох ранг переводиться радою народніх міністрів по предложеню головного командуючого для дієвої армії та військового міністра для тилу і затвержується Головним Отаманом по порядком зазначеним ст.ст. 16—10 цього закону. 23. Для координації діяльності фронту і тилу утворити в місці перебування штабу головного командуючого військову раду на чолі з головним командуючим Д. А. в складі членів: Військового міністра або його заступника, начальника штабу головного командуючого Д. А., представників від Головного Отамана і одного від кабінету народніх міністрів. 24. Статут військової ради ви-

роблюється військовим міністром в порозумінню з начальником штабу головного командаючого Д. А. і затверджується законодавчим порядком.

VI. 25. Всі закони, постанови, накази та розпорядження, які суперечать цьому законові, в тім числі ст.ст. 2, 3, 4 і 5 закону з 13. липня 1919 року про скасування посади наказного отамана, про верховну головну команду то про військову раду касуються, а утворені на їх підставі інституції, штаби та заклади розв'язуються і персональний їх склад залишається за штатом за загальних підставах.

Оригінал підписали:

Голова Ради Народних Міністрів і Міністр Внутрішніх Справ І. Мазепа.

Вик. о. Державного Секретаря Міністр Праці Осип Безпалко.

Міністри: Народного господарства М. Шадлун.

Юстиції і в. о. Закордонних Справ А. Лівицький.

Ісповідань І. Огієнко.

Після цього Міністр А. Лівицький докладав про поводження поляків в Камінці і предкладав де - які документи, зміст яких я вміщу далі, докладав про роботу там Головноуповноваженого Уряду УНР. п. Огієнка та підлеглих йому начальників відділів.

На цьому власне і був покінчений доклад Голови Місії і частинно й мій, а далі вже радники Місії інформували про останні політичні події у Варшаві на ґрунті українсько - польських переговорів за час відсутності Голови Місії.

Як тільки Головний Отаман довідався про утворення Національної Ради в Камінці на Поділлю, то сказав: „Надзвичайно добре і приемно. Утворюєм якийсь орган з функціями в майбутньому предпарламенту, а не повідомляємо про це навіть державного центра. Що їм до нас? Вони все для України, а ми бездарні і непотрібні люди. Руйнуєм, руйнуєм і ще раз руйнуєм, а хтож буде будувати?..

„Ні, ми так далеко не зайдемо. Таких прикладів державного будівництва, як ми маємо, ще не мала ні одна культура країна світу.

„Як так і далі будемо робити, як робимо і робили раніше, то хто його знає чи ми вискочимо і тепер і чи не чекає нас довша мандрівка по чужих країнах. Не зуміли запанувати у себе дома, як це було й з тими самими поляками, чехами...

„Тай то вони були в кращому стані за нас, а ми? Без нічого і нікого, ні одного приятеля — чужинця, при розбіжностях політичної думки; при страшній ненависті одного українця до другого, без засобів матеріальних, без відповідних людей, без армії і рештки якої руйнуються — ні, ні. Нас чекає ще гірша доля“.

Ці слова він говорив на одному з засідань Дипломатичної Місії — всі мовчали.

Національна Рада утворилася в першій половині січня 1920 року, як би в наслідок відсутності Правительства, а хоч і були його члени, то це на їх думку були політичні „мерці“ і ні до чого нездатні люди. Спочатку вона і була тільки Камінецькою Національною Радою, але потім — апетіти збільшились — і вона була переіменована (все це робилось негласно) в Українську Національну Раду — значить в Національну Раду у всесукаїнському масштабі. Одні говорили, що це буде „предверіє“ предпарламенту, а другі стояли на тому, щоб цій Раді надати функції парламенту. Кілька раз мені про це проговорювався п. Корчинський і п. Білінський.

До складу Української Національної Ради входили слідуючі наддніпрянські політичні партії: соціялісти - революціонери, соціялісти - федералісти, соціялісти - самостійники, хлібороби - демократи, демократи - трудовики і народні республіканці, українські наддністрянські партії були представлені так: входили трудовики (національні демократи, радикали і соціальні демократи) і представники українських наддніпрянських культурно-національно - економічних, наукових і професійних організацій та самоврядувань. Від-

сутніми були тут українські соціал-демократи, які ще не поділяли думки більшості Нац. Ради про її статут і напрям політики, українські хлібороби - державники, членів яких тут ні одного не було, та й не могли вони ввійти, щоб разом працювати з соціалістами—даже ви це бачили.

Як перечитаєш, хто саме був представлений в Українській Національній Раді, то мимоволі прийдеш до переконання, що це тіло було імпозантним по своєму складові. Дійсно видається, що українське політичне громадянство солідно й імпомуюче було представлено в Раді, а через неї значить і український народ, а коли ще приняти на увагу думку членів Ради про кооптацію представників від звільнених повітів — уже справжніх представників від народу, то зовсім добре було б і нічого там було видумувати бо виступати тоді проти Ради міг тільки той, кому б залежало на її нечинності.

В дійсності ж було зовсім інакше. Українські політичні партії були тут представлені по 1, 2-ма, 3-ма найбільше і то такими людьми, які не були членам Ц. Комітету партії а в Раді були без попереднього порозуміння з своїми партійними товаришами, розкиданими і по Україні і поза кордонами. З'їшлися собілюде, належні до ріжких політичних партій (партійним чоловіком у нас міг бути кожний аби тільки виявив своє бажання) і утворили Раду.

Одже ця Рада радила... Чому і не існувати якомусь органові, де б були репрезентовані усі верстви українського політично - думаючого громадянства? Такий орган навіть був конечно необхідний на цей тяжкий для української державності час, як моральна підтримка для Державного Центру в його роботі внутрішній і зовнішній. І треба було задовольнятись тим, що мали, тими людьми, що утворили Укр. Нац. Раду. Треба було привітати цей крок нашого політичного громадянства. Але перші ж її політичні кроки треба було вже одразу й ганьбити.

Про утворення Ради не знайшов ніхто потрібним повідомити офіціяльно існуючий і діючий тоді Уряд. Вся робота Ради була направлена проти Правительства. Зовні—єдиний національний фронт, на ділі — дезорганізація й руйнування існуючого державного осередка без витворення наперед того, що могло б замінити поборюємий державний центр. Нац. Рада потихеньку (не розголосуючи) провадила свою роботу. Одверто не виступала проти Уряду, бо майже всі одержували од Уряду гроши. Але ось з'їхались до Камінця міністри. Почали бувати на засіданнях Ради. Були там Лівицький і Безпалко. Після цього у Ради „очі ї уха розгорілись“: як же до них прибули на „поклон“ міністри.

„Ми їм покажемо, ми їх навчимо будувати державу“ — роздавались голоси. Навіть неуважно слухали, що саме і про що говорили члени Уряду. І от, як бачимо, замість організованої роботи в тяжкій ситуації розпочались одразу ж обопільні поборювання. Корчинський і Барап, при побаченнях з Лівицьким, робили йому „реверанс“. А треба було послухати тих осудів по його одході. Члени Національної Ради уявили себе в ролях парламентаріїв і поставилися так до Правительства УНР., що воно, останнє, мусіло складати їм до пори до часу звіти — доклади про свою діяльність, а там Українська Національна Рада подивиться і розсудить кому з п.п. Міністрів залишилася, а кому збирати вже тепер свої монатки, а може і „цілий кабінет поженем, бо цеж нездібні ні до чого люде, а зачімо робити по своєму“ — викриував заступник Ради і „політичний її керманич“, як він сам про це скрізь говорив — д-р Степан Барап, а за ним в унісон повторювала тіж самі слова йому співчуваюча „брратія“.

Одним словом було два політичних непримиримо - ворожих табори—один це Головний Отаман — Директорія і Правительство УНР., а другий — це Українська Національна Рада; перший — широко шукав, з огляду на момент, порозуміння і співпраці

з другим, а другий ще в момент свого зародження уже укладав пляни для повалення і Головного Отамана, і Правительства УНР.

Коли навіть погодитись з тодішньою загальною громадською опінією, що кабінет І. Мазепи був прямо страшний по своєму інтелектуальному убожеству у таких членів кабінету як п.п. Черкаські, Лизанівські, Паливоди,* директори деп. Часники, Ярославі і другі, то й тоді позиція членів Ради не відповідала вимогам політичного моменту: найлегше зруйнувати, а збудувати — мало було здатніх до державно - творчої роботи і серед тих членів Ради, які збріались робити переворот. Про „інтелектуальне убожество“ кабінету не їм треба була говорити, бо самі були ще убогіші за каб. Мазепи. До цього можна було дійти еволюційним шляхом, тим більше, що тут була представлена й українська „буржуазія“ і не випадало їй вживати революційних методів в роботі, коли вони лякалися одного слова „революція“. Хай би вже погрався „в революцію“ хто інший, а коли вже Національна Рада і мала такі великі заміри що до своєї роботи в майбутньому, то варто вже було подумати й про справжню творчу роботу в державнім будівництві. Думав тільки п. Баран і то не про майбутню державну роботу, а про руїнницьку роботу проти істнущого державного центру — укладав пляни державного перевороту, одержуючи директиви від своїх однодумців. Поки що він натяками говорив про це п.п. Корчинському, Голубовичу та д-ру Липі.

На що він покладав надії, які такі реальні сили могли служити до його диспозиції в звязку з переворотом — не знаю. Тут, на великій Україні, ще щось жевріло — тліло, треба було і це потушити, щоб уже нічого не залишилось—до цього зводилася робота.

В справу перевороту було втамнено не багато людей, а хто саме, крім звичайно уже відомого Барана, знат про ці всі пляни і робив за одно з Бараном, буде видно далі.

Українська Національна Рада або вірніше її главарі одразу взяли керуючий тон і вважали, що вони тільки й є покликаними в даний момент провадити корисну державну роботу і що вони тільки одні мають право займатись розрішенням усіх державних справ характеру внутрішнього чи зовнішньо - дипломатичного.

Накидались схеми верховного управління, обговорювались уже нові кандидатури на міністрів, говорилось про організацію армії, влади на місцях, про зміну закордонних представників і зміну послів та голов дипломатичних місій, про економично - торгово-вельні перспективи — одним словом обговорювались і вирішались питання по всіх галузях державного життя. Не все заносилося і до протоколів засідань Ради, не все говорилось на пленумах Ради—було тільки кілька „втамничих“ у все „майстрів“, які помимо других своїх товаришів по Раді укладали поки таємні пляни державного будівництва і самі розрішували пекучі питання моменту, питання зміни влади, організації кабінету і про свої ролі уже по доконанім перевороті.

Допомога армії, властиво частинам полк. Удовиченка, по організації та заосямотренню, їх абсолютно не цікавила, бо цеж були „отброси“ армії „зненавидженого усіма Петлюри“— слова п. Барана, п. Курчинського та Голубовича. А що до членів правительства, — ну що ж, хай поки тішаться своїми тимчасовими становищами міністрів — гадали, що існуючу Раду Міністрів ліквідують поляки і тоді вони одразу перебирають владу до своїх рук.

„Головний вождь“ Ради д-р Баран спішив повідомити своїх товаришів про утворення Ради та її майбутню роботу. Так він від 27. I. 20. писав до д-ра Володимира Охремовича.

„До тепер остаю тут, бо уважаю що я тут потрібний. На днях виберуся на Восток, до наших частин, бо там був би я ще більше потрібний і там мене замликають приїждяти. Політичну роботу роблю тут серед дуже несприяючих обставин.

*) Єдиного добре вмів: танцювати гопака.

„В першій половині цього місяця оснувалася тут У. Нац. Рада, якої відпис статута Вам пересилаю і прошу, щоб Ви, відбивши його на машині, передали всім нашим і до Відня. З галичан входять до Ради: 4 нац.-дем. (я, д-р Остап Юрчинський, Іван Попович, з Касперовець, входив Бараник, якого 20 ц. м. поляки арештували і вивезли, а з соц. дем. д-р Концюк). Ми бажали Карапкевича, але сей заявив, що без порозуміння з екзекутивою не увійде. З радикалів немає тут нікого. Головою Ради є Михайло Корчинський (с. ф.), а я його заступник — місце другого заступника необсажене — має дістатися соц. дем. Кроми того входить до президії Всеє. Голубович (с. р.), М. Баер (демократ, це що у нас нац. дем.), д-р Іван Липа (сам.) і Килимник (с. д.). Рада має великий авторитет. Є намір переїхати на схід і там з неї по дововненню утворити предпарлямент. Польською владою військовою не є вона авторізована і вістки про неї не треба подавати до публичного оголошення. В організацію входять всі політичні партії. Соц. дем. і соц. рев. досі ніби пануючи майже виключно політичні діти, або політичні злочинці, що вже кілька разів привели Україну до катастрофи. Людей з політичним розумом між ними зовсім немає, є натомість між соц. ф. і соц. сам. (це звичайна наша нац. дем. інтелігенція), що мають життєвий досвід і ще до революції вели укр. культурну роботу. На жаль у всіх наддніпрянців є страшний брак політичної ініціативи й особистої відваги, а головне політичної характерності. На кождий случай з цими двома групами як і з групою демократів найповнішої, що в цілості взяла нашу нац. дем. програму вважає себе одною партією. З ними можна серіозно говорити і вони справу державного будівництва поведуть добре при допомозі солідних людей з галичан.

„Приїхав з Варшави Лівицький, котрому Нац. Рада (я був докладчиком) вичитала добрий патерностер та приняла резолюцію, в який осуджує його декларацію з 2. XII. і вважає її необовязуючою. Рада стала однак, що хвилево Лівицький нехай дальше сидить у варшавськім багні, щоб дати спромогу людям переїхати на схід і не спровокувати нових репресій особливо в Галичині.

„Вчора приїхав Мазепа. Правійші кола думають, що сей брехун затіває новий політичний скандал.

„Лівицький вертає в Варшаву і на основі рішення Нац. Ради після прохання Карапкевича має перевезти 9 і пів міліона карбованців та зложити в Дністрі, частину на допомогу інтернованим і полоненим, частину на культурні потреби, а часть на національну пресу і оборону. Я хотів ті гроші передати нашим, але с.-д. Карапкевич, який має уповноваження зі Львова, походив біля того, щоб ці гроші не попали нац. демокр. партії. Ведіть же тепер пресію на Лівицького і Федака, щоби найменче дістали з того журнал „Шляхи“, який є під впливом Карапкевича, „Новітня Бібліотека“, „Відродження“ Дорошенка, „Видавнича Спілка“, а найбільше „Громадська Думка“ та заложіть з того фонду нац. дем. тижневик для народу. На нашу думку треба би відновити у Вас Нар. Комітет, в складі з перед 1. падолиста 918. Таке рішення повзяв Станіславовський Нар. Комітет що тут в рештках урядував до кінця м. р. Це мені дуже потрібне“.

Решту листів д-ра Барана перечитаємо в розділі документів. Попавшись з листами, Баран почав казати, що де - які фрази були вставлені стороною рукою. Обвинувачуючи українських есдеків в доносах польській владі на галичан, д-р Баран їх же підозрював і в підробленню де - яких фраз в листах. Була складена спеціальна комісія для перевірки цього. Комісія була складена з членів Нац. Ради, — одже вона й знайшла, що де - які слова як „бандит“ і др. були вставлені. Про це все див. українську пресу. Але коли українська Нац. Рада фактично розпалася, то навіть і члени вищеної комісії не були певні в своїх попередніх висновках. Занадто вже всім насолив д-р Баран. Всеж передостаннє характерно для українців: на очав і в присутності говорять одне, а поза очі — зовсім протилежне.

Д-р Баран дійсно неусипно працював. Він скрізь поспішав. І закордон інформував про свою діяльність, і встигав випрацьовувати проекти по важливіших політичних питаннях для обговорення в плenумах Нац. Ради. В листі до п. Охремовича д-р Баран згадує про резолюцію, прийняту Нац. Радою. Але спочатку ознайомимся з проектом його ж таки резолюції. Ось вона:

„Українська Національна Рада, в якої склад входять слідуючі укр. наддніпрянські політичні партії: соціалістів - революціонерів, соціалістів - федералістів, соціалістів - самостійників, хліборобів - демократів, демократів, трудовиків і народніх - республіканців та укр. наддністрянські політичні партії: трудовиків (національних - демократів, радикалів і соціальних демократів) врешті представники українських наддніпрянських культурних, наукових, економічних і науково - професійних організацій та самоврядування, яка от-же реprезентує громадянську політичну думку всіх українських етнографічних земель — розглянувши на своїому повному засіданню дня 8 лютого 1920 р. дотеперішню діяльність Директорії і її правительства, розслідувши причини сучасної державної катастрофи Укр. Нар. Республіки і способи рятування української державності від повного розвалу і загину — заявляє:

1. За найважнішу причину сучасного катастрофичного положення української державності вважає дотеперішню політику і тактику Директорії і її правительства, які на всьому протязі своєго існування виказали повну нездібність до якої - небудь державно - творчої роботи.

2. Вважає Директорію і її Правительство від хвилі катастрофи з 16 падолиста 1919 року виїзду за кордон Директорії і часті її Правительства та фактичного уступлення з Директорії послідних двох її членів, не за органи державної верховної влади Української Народної Республіки, а тільки виключно за органи, покликані до тимчасового збереження рештків державних інституцій і державного майна Укр. Нар. Республіки.

3. Супроти того Директорія в особі Головного Отамана і його Правительства не мають права видавання яких - небудь основних державних законів, з окрема про організацію верховної влади, а ні затягати тревалих зобов'язань іменем Укр. Нар. Республіки супроти чужих держав та накладання тревалих тягарів на горожан Укр. Нар. Республіки.

4. З огляду на те, що дальнє тревання теперішньої верховної влади в Укр. Нар. Республіці є недопустиме, а Директорія в особі Головного Огамана і його правительство є неспособні утворити і зорганізувати нову верховну владу, вкінці з огляду на пекучу потребу парламентарного устрою на Україні Укр. Націон. Рада бере з ціннішім днем ініціативу дальнішого державного будівництва в свої руки і, вважаючи себе ядром тимчасового законодавчого тіла Укр. Нар. Республіки, поробить заходи в цілі сформування і скликання в найкоротшім часі тимчасового злкодавчого тіла, яке негайно по своєму зібранню переїде негайно повноту влади в свої руки покличе голову Укр. Нар. Республіки і перше правительство.

5. Головний Отаман і його правительство мають передати в руки повисішого тимчасового законодавчого гіла в день його зібрания всі виконувані ними до того часу державні аганди“.

Проект цієї резолюції був запропонований д-ром Бараном на засіданню Української Національної Ради 8-го лютого 1920 року. Дякуючи виступу Міністра Праці О. Безпалка резолюція ця не голосувалась, хоч ніхто проти неї й не висловився. Голосування було одкладено до слідуючого засідання, а потім ще перенесено на 11-го лютого. По настоянню та інспирації соц. - демократів соц. - революціонери повели боротьбу проти цієї резолюції, тому на плenумі Української Національної Ради 11. II. була прийнята отся резолюція.

„Українська Національна Рада, в склад якої входять представники слідуючих українських наддніпрянських політичних партій: с-р., с-ф., с-сам., хліборобів - демократів, демократів, трудовиків і нар. республіканців та українських наддністрянських політичних партій: трудовиків (нац. - демокр.), радикалів і с-д., в решті предсгавники укр. наддніпрянських культурно - національно - економічних, наукових і професійних організацій та самоврядувань, які зібралися зараз в м. Камінці на Поділлю, розглянувши на своїму повному засіданню дня 8—II лютого 1920 р. дотеперішню діяльність Директорії і її Правительства, розслідувавши причини сучасної державної катастрофи УНР. і способи рятування української державності від повного розвалу і загину заявляє:

1. За найважнішу причину сучасного катастрофичного положення української державності вважає дотеперішню політику і тактику Директорії та її правительства, що не могли паралізувати шкідливої діяльності Директорії і особистої політики окремих членів її, а також тих громадських кол, які своєю тактикою руйнували працю правительства, сприяючи розвитку реакції на Україні.

2. Директорію в особі Голови її від хвилі катастрофи 16 листопаду 1919 року і фактичного уступлення з її складу двох членів та від'їзу їх за кордон до моменту скликання народного представництва вважає тільки за тимчасовий орган репрезентації.

3. Супроти того Директорія, в особі Голови Директорії не має права видавати яких-небудь основних законів, з окрема про організацію Верховної Влади а ні затягання тривалих зобов'язань іменем УНР. супроти чужих держав та накладання тривалих тягарів на горожан УНР.

4. З огляду на те, що дальнє тривання теперішньої Верховної Влади в УНР. недопустиме, а Директорія в особі Голови Директої не може утворити і зорганізувати нову верховну владу, в кінці з огляду на пекучу потребу парламентського устрою на Україні Національна Рада висловлює категоричне побажання, аби в най-скоршому часі на протязі 3-х тижнів з дня установлення якої буде території, але не пізніше 1-го травня 1920 року було скликано народне представництво, яке має вирішити питання про Верховну Владу УНР. і кабінет.

5. Голова Директорії і його Правительство мають передати в руки вищезгаданого тимчасового законодавчого тіла в дні його зібрання всі виконувані чими до того часу свої функції.

Ріжницею між резолюцією д-ра Барана та Української Національної Ради читач віднайде сам.

Текст вищеприведеної резолюції по сучасному моменту Української Національної Ради був привезений міністром А. Лівицьким Головному Отаманові по повороті його з Камінця до Варшави.

Пригадую собі як зараз, що Головний Отаман, прочитавши цю резолюцію, ввернувся до А. Лівицького з одсими словами: „Ці люди нічому не навчилися. Я й без них знаю хто і що були причиною державної катастрофи. А хто його знає чи ця так звана „державна катастрофа“ не вийде для нас на краще. Катастрофа ще не прийшла, але при такій роботі нашого одповідального громадянства може прийти.

„Для мене особисто являється ще незрозумілою їхня одповідальність, про яку вони скрізь кричать, а за ними й ми говоримо.

„Перед ким вони одповідають? Або будуть одповідати? Перед народом і історією? Знаю я ціну цій одповідальності, це красиві слова, а прийде до лиха, то всі розлізуться. На цім і скінчиться їхня одповідальність.

„Щоб тільки і по хорошому обговорити що ж і як далі, як це належить робити дійсним патріотам, то вони мені говорять про владу, і ще раз владу.

„Всі ми винуваті і по своєму чесні й непогрішимі в політиці. Ще прийде час, щоб підвести підсумки моїх політичних блудів чи правительства, а зараз це не на часі.

„Передати владу, до якої вони всі тягнуться — хоч зараз, але кому?

„О, як би я міг її скинути з моїх плечей — чого б я тільки й хотів. Андрій Миколаєвич! А яке Ви мали право чи там хто з Уряду говорити з Радою, як з повновласним органом? Я цього зовсім не розумію... Якось у нас не клеїться і робиться не те, що треба.

„А хто там передає протоколи усіх засідань Ради, навіть таємних, полякам? Це надзвичайно цікаво і дивно, що ми нічого не знаємо, а одділ II-ї Штабу Генерального на другий же день посідає копії протоколів, розмови Корчинського, Барана й Голубовича?

„Не вміють навіть за собою дивитись, хтось зраджує, кажете? Але хто? Ну добре, я буду знати хто“.

Міністр Лівицький давав на це пояснення, що незручно і не випадає загострювати відносин правителства з політичними партіями, особливо на той момент, поки усі свинства поляків у Камінці не будуть ліквідовані, а що, мов, тоді можна про це подумати і поправити свої помилки як Правителства.

Головний Отаман потім додав: „От бачите, вони займаються справою державного устрію, а себе не можуть охоронити перед поляками — організоване ж громадянство — це сила, яка навіть поляків може трохи утихомирити. Щось вони про це якраз і не подумали.

„Всіх скоро переарештують, а що я можу зробити без громадянства, коли вони мене ганьблять, обливають помиями і шкодять роботі Правителства?

„Ви ідете до Камінця і говорите там про ріжні справи, а на другий же день контррозвідка польська про все знає — звідки це? А я так таки нічогісінько не знаю.

„Галичан арештовують, кажете, треба нарешті запобігти цьому всьому тут у Варшаві“. Міністр А. Лівицький доповідав детальніше про президію Національної Ради, про його розмови з Корчинським та Бараном. Останній, по його словах, виявив незвичайну цікавість що до переговорів з Польщею і підкреслив свою лояльність і до Головного Отамана та до Правительства. Радив навіть ціною всього договоритися з поляками і ні в якому разі з ними не поривати.

Кілька слів про президію Національної Ради. Отож вона складалася з голови — М. Корчинського, заступника — д-ра Барана, д-ра Липи та Всеволода Голубовича. Одже як бачимо, все відомі люди, а протоколи президії ще до їх остаточної редакції попадали до рук польської контррозвідки. Навіть вадушевні розмови між Бараном та Корчинським теж ставали відомими. Хто шпіонив за президею Національної Ради так і зсталось невиясненим. Але з цього всього одно являється знаменним, що члени президії, збираючись перебірати владу від тодішнього діючого українського Уряду, не вміли берегти своїх же таємниць перед ріжними контррозвідками. Занадто вже мали довгі язики. А відомо, що такі люди нездатні до жадної творчої роботи.

Не помішає сказати ще й кілька слів про кожного зокрема з членів Ради.

Михайло Корчинський. Тихий, спокійний, урівноважений та лагідний — коли говорить з вами — як і всі майже есефи. По за очі ж можна було сподіватися всього, але тільки злого од цього чоловіка. Правда, на словах, а останнє було нешкідливе як і всі його виборні епітити по адресі того чи іншого українського діяча. У відносинах з людьми ніколи не був щирим. Коли ж йому на комусь залежало, то вже занадто багато мав вродженого мила — на словах був найдобрійшим чоловіком.

Але хто ж з нас немає неприємних рис в своєму характері. Яке це має відношення до державних справ, особливо коли чоловік посідає природній розум та ще й чесність у всіх відносинах революційну. В останньому не можна було відмовити М. Корчинському.

I таки дійсно М. Корчинський в політично - державному життю був нічого собі чоловік. Траплялось нещастя: на тиф захорував. Після тифу буває так, що люде — одні слабнуть, другі глухими стають, у третіх сердце болить, а четверті на нирки хорують. На організм же Корчинського тиф вплинув майже катастрофально: він стратив волю, певність в собі та ініціативу.

Будучи богобоязливим есефом, як і подобає кожему есефові, М. Корчинський, під час камінецького періоду української історії (польська окупація) дійшов до того, що в ньому український Бог з московським чортом став боротись. I таки чорт переміг би, та все таки Божа сила спасла Корчинського. Корчинський згодився вже було піти за Голубовичем і призвати радянську владу на Україні, але ото приїхав з Варшави Лівицький і спас його від цього „грехопадіння“.

Чесний безумовно М. Корчинський іде до кооперативу „Сила“ і ретельно помагав йому робити доставку на одну з дивізій українського війська. „Сила“ взяла „силу грошей“, а бідолашне українське військо так і не побачило тих поставок, гроші на які дало українське правительство.

Два роки Корчинський все був в опозиції до українського Уряду, все гудив і все критикував, але ця опозиція не заважала йому бути то юрист - консультом, то радником якого-небудь Міністерства і одержувати урядову платню. Безпринципний чоловік.

При вирішенню політично - державних справ часто й густо користувався відомою формулою теж есефа Макара Кушніра: „Власне кажучи, коли підійти до справи, то воно виглядає начеб то так і ясно, а з другого боку, коли взяти на увагу, то воно не так і зовсім не ясно“.

Сидючи в Камінці і не маючи там есефів, п. Корчинський рішив, що може бути лідером цієї благословенної партії, але з'їхались есефи і хоч як вони люблять спокій та

благодать, але найшлисі і поміж них строптиві і не хотіли признати його на тому становищі. Пізніше есефи здалека трималися від М. Корчинського і від його „ніби“.

Д-р Степан Баран. Галицький адвокат. Розумний, але в той же час і спритний інтриган. В своїй роботі на Великій Україні сидів на двох стільцях і не чув ґрунту під собою. Оце властиво і перешкоджало переведенню в життя його ріжких намірів через Національну Раду, котрі він її уміло навязував.

Не приставши добре до стільця придніпрянського і не відставши од стільця наддністрянського (див. його листи в кінці книжки) д-р Баран часом губився в своїй роботі. Але треба сказати правду, що Українська Національна Рада була під цілковитим його впливом. Хотів він, щоб Рада винесла резолюцію проти існуючого Уряду — виносила, хотів, щоб побажливо поставилася чиaproбуvala tі чи інші урядові кроки — робила. З волею та ініціативою чоловік.

Зважаючи на останнє дивним мусить бути тільки одне: як д-р Баран міг зважитися на такий крок, як негайне перебрання влади при тих відносинах від Директорії та існуючого українського Уряду, маючи за собою невідповідних людей? Наївний був в своїх думках, не вмів оцінювати ситуації та не вмів пізнати людей.

В загалі ж що до д-ра Барана треба сказати, що він був представником групи людей з дрібно - міщанською та рабською психольогією. Ота рабська психольогія заставляла його гнутися в три погиблі перед людьми сильнішими від нього і то на очах тих людей, а за їх відсутністю він ставав паном і то через других. Були моменти, коли він дійсно уперто відстоював свою думку і різко иритував діяльність Уряду. Але коли? Коли він почував за собою підтримку.

За цей період часу своєї діяльності д-р Баран робив враження чоловіка з маркою пробуючого політичного авантюристи.

В нормальній ситуації політично - державного життя Соборної України д-р Баран є конечно потрібним для партійного крутійства. В цьому він разом з А. Лівицьким мають здібності та досвід. І вони, відчуваючи спільність рис в своїх характерах, симпатизували один другому.

Д-р І. Липа. Лікарь і письменник - мрійник. Безумовно чесний чоловік. В приватному життю — кращого не можна було й бажати. В політично-партійному життю — підпадав впливам сильніших за себе, підпадав впливам хвилі. Партійна робота з її крутійством та шляхами непрямими перешкоджала його чесній пряці на громадській ниві. Безумовно не надавався до партійного життя, на ниві громадській є незамінний чоловік, котрий щиро любив Україну, мучився долею поневоленого народу та шукав шляхів до його визволення. Шляхетної вдачі чоловік.

Всеволод Голубович. По непорозумінню премієр за Центральної Ради. Не цікавий чоловік у всіх відношеннях. Безвольний, без власної думки, безкритичний — в політично - державному життю. Безпомилково можна сказати, що це чоловік наскрізь бідний, в політиці — повне убожество.

Про рядових членів Української Національної Риди не будемо говорити. Більшість з них відома тільки своїми прозвіщами з революційної доби, зате незнані нам з своєї роботи та чинів.

Оці люди збиралися перебрати владу від тодішнього уряду, безоглядно поборюючи своїх попередників. І от, замість однолітого національного фронту в критичній державній ситуації, бачимо боротьбу себелюбів за владу, котрі прикривалися найвищими інтересами батьківщини, турбуванням нещасною долею свого народу, а в дійсності шкідлива внутрішня боротьба відбувалася ради власної амбіції, зза партійних розрахунків та вигод особистих. Робили це все імя народу, а цей народ нічого про це не знав, як і не здав своїх непрошених опікунів. Отак було в дійсності.

Крім Української Національної Ради український уряд та народ мали ще мороку й з єп Піменом. Кілька слів скажемо й про нього.

Пімен був епископом Подільським та Брацлавським і сидів в Камінці, бо мав там свої архиєрейські апартаменти.

Як і всі москалі цей „святий“ чоловік ненавидів українців і все українське ще на початках відродження самостійного життя українського народу і цю свою ненависть вносив до церкви, де з амвону з його ж уст можна було чути прокляття по адресі наших діячів „мазепинців - сепаратистів“, як зрадників „в'єри, царя и отечества“.

Такі проповіді уряджувались ним по цілій єпархії з попередженням не допустити кощунства — „славословіть Бога на этом собачем хохлацьком язике“. Темний подолянин слухав ці речі і ні слова протесту.

Відомо чому іменно Пімен попав на подільську єпархію: „насаждати істинне православіє на Подолії і поширювати його в істинно руских землях — Галіції“, так що тут був посажений уже справжній „русифікатор“.

Московський ворожий нам елемент підтримував самий тісний контакт з ним і разом з „первосвящеником“ робили своє ультра—чорносотенне діло.

Та на початках визвольного руху український державний центр знав Пімена тільки по чутках що до його діяльності на шкоду народові нашому і українській державності. І от, коли центр перенісся до Камінця, то тут уже мали честь ближче розпізнати цього „блаженного старця“ а la усіким „Федосеюшкам“ та їм подібних.

Це був ставленник в монашій одежі — московський вовк в овечій шкурі — царської Росії з усіма звідси випливаючими конsekвенціями.

Що цей чоловік робить? Щоб себе спопулярізувати, він організує досить уміло „банду клікуш“ з жінок, які бувають у нього і він їх навіщає та навчає істині святій і все говорить, що зло на землі руській пішло від того, що вірні „малороси“ в „строптивих“ українців перевернулися, котрі зрадили російському цареві, а своєму оточенню говорив, що „действовать через глупих баб всегда лучше, бабе только скажі, а она сту раскажет“

Енергії хоч одбавляй було у єпископа Пімена. По Камінцю пішки навіщає „кликуш“, які йому на улицях овациї уряджують, а на провінцію їздить в кареті і робить своє діло, руйнуючи нашу справу і забруджуєчи українські православні церкви помиями, які він виливав на тих же українських прихожан. Де-хто з прихожан „розкумиков“ чим тут пахне і порадив єпископові краще другий раз не приїждяти. Але сел було багато і єпископ їздив, а „кликуші — баби“, научені своїм учителем, молили Бога, щоб він послав з неба огонь, меч, голод, хороби та чуму,—останнє чомусь особливо їм подобалось— на українців і українську владу.

Міністр Ісповідань Уряду УНР. 20/XI 1919. звільнив Пімена з посади Подільського і Брацлавського архиєрея і звільнення було принято постановою Ради Міністрів і затверджене Директорією 14/XII. 1919. Після цього Пімен зовсім зірвався з привязі і почав одверто скріз заявляти, що він не визнає Української Влади, а в церквах почав казати ще гостріші проповіді проти останньої, не стисняючись в виразах та характеристиці відповідній українського руху.

Коли добровольці наблизились до Камінця в листопаді місяці 1919 року — по його словах, законна влада для „малоросії“, — то єпископ приймає діяльну участь в організації денікінської боєвої ячейки в Камінці як допомоги своїм „братаам“ проти зрадників — „мальоросів“.

Та не судилося Піменові бачити у Камінці „законну владу“: замість добровольців до Камінця прибули поляки. Чи гірше для нього? Ні! — І тут він знайшовся як бути.

„Кто угодно, ліш бм не єті проклятиє хахли“ і відразу піддобрився до поляків і найшов в них спільників що до українців. Доноси на українців устами Пімена через „клікуш“ і „вєрних людей“ так і еипались до поляків. Поляки визнали „громадянином“ Пімена на Поділлю і признали в ньому „чесного і святого“ чоловіка — українцям же не пощастило і в своїй хаті, до якої вони запросили поляків як гостей, а гості з Піменом за одно почали нищити українців. Розхрабрився зовсім наш „первоосвященник“. „Меняувольнять, — яж вам покажу. Огінком меня запугівають — я всєм ім покажу“ кричав „старець“ і справді показував... „Плевати ми на український Синод“ і спішив виконати свої слова, надсилаючи отсі „послання“:

В. П. И.

Епископъ Подольский и Брацлавский

Ноября 26 дня 1919 г.

№ 2717.

г. Каменець - Подольскъ.

В Подольскую Духовную Консисторию.

Возникший въ г. Каменецѣ незаконный Украинский Синодъ, состоящий изъ запрещенныхъ въ священнослуженіи протоіереевъ и священниковъ, и уполномоченный Уряда ВНР. И. Огіенко разсылаютъ свои распоряженія антиканонического характера.

Предлагаю Духовной Консистории немедленно объявить духовенству епархіи, что всѣ священнослужители подчиняющіеся таковыимъ распоряженіямъ, будуть запрещаемы мною въ священнослуженіи съ преданіемъ ихъ церковному суду Всероссійского патріарха.

Подлинный подпись Епископъ Пименъ.

Епископъ Подольский и Брацлавский

10 ноября 1919 г.

№ 2680.

Священику Макарію Крамаренко.

В виду того, что Вы 1) самовольно ввели за богослуженіями, при священодѣйствіи в церкви Подольской Духовной Семинаріи, украинскую фонетику в церковно - славянскій языкъ, 2) вопреки моему распоряженію, вступили и остались в числѣ членов Кирилло - Мефодіевского Братства, агитировавшаго против православной русской іерархіи, 3) приняли дѣятельное участіе в возмущенії против Подольского епархіального Архіерея, обсуждая вопрос о лишеніи его кафедры и даже свободы и 4) отложились от Московского патріарха, признав автокефальность украинской церкви и приняв званіе члена незаконнаго Украинскаго Синода, — запрещаетесь мною в священнослуженіи, впредь до рѣшенія дѣла о Вас Святѣйшим патріархом Тихономъ.

Подольская Духовная Консисторія и моя Канцелярія поставят об этом в извѣстность как правящих Архіереев, так и Духовныя Консисторіи всѣх украинских епархій.

Пимен, Епископ Подольский и Брацлавский.

Епископъ Подольский и Брацлавский

1919 г. 10 ноября.

№ 2682.

Одержано 19 листопаду. Прот. Е. Сіцинський

Протоіерею Евфимію Сѣцинскому.

Въ виду того, что Вы 1) еще въ началѣ 1919 г. самовольно прекратили молитвенное и возглашеніе за богослуженіями имени московского патріарха, 2) ввели самовольно за богослуженіями украинскую фонетику в церковно - славянскій языкъ, 3) вступили въ члены Кирилло - Мефодіевского братства, агитировавшаго противъ православной русской іерархіи и, вопреки моему распоряженію, остались въ немъ, 4) отложились отъ московского патріарха, признавъ автокефальность украинской церкви и принявъ званіе члена незаконнаго Украинскаго Синода и 5) приняли дѣятельное участіе въ возмущеніи противъ своего епархіального Архіерея, обсуждая вопросъ о лишеніи его кафедри и даже свободы, — запрещаетесь мною въ священнослуженіи, впредь до рѣшенія дѣла о Вас Святѣйшимъ патріархомъ Тихономъ.

Подольская Духовная Консисторія и моя Канцелярія поставятъ объ этомъ въ извѣстность какъ правящихъ Ахіреевъ, такъ и духовныя Консисторіи всѣхъ украинскихъ епархій.

Пименъ, Епископъ Подольский и Брацлавский.

Пімена звільнили, чому ж він не має права заборонити відправляти службу Божу на українській мові, одрішати від служби непокорних йому священиків і про це все повідомляти широкі круги його єпархії? Тим більше, що під крилом білого орла було йому тепло і його діяльності ніхто не перешкоджав.

Оце вам робота першого між священослужителями, який знав же канони церкви і знав те, що Бога славити можна на всіх мовах — ні ж — „кащунтвом“ і „богохульством“ він називав відправу служби Божої на українській мові, яку прихожане розуміли краще ніж церковно-славянську, також не російську, хоч її називав Пімен „русскою“. Аж незручно мені і якось не випадає до Пімена прибавляти слова, — первосвященник-архієрей — йому найбільше підходять слова „пройдисвіт зпід темної зірки“.

Головноуповноважений Уряду УНР. в Камінці Міністр Огієнко він же й Міністр Культів не міг уже справитись з цим „пройдисвітом“ — розбишакою в святім храмі і в життю та прохав допомоги у Варшаві від наших урядових чинників. Рівночасно 4/I. надіслав досить пікантний матеріал: Ознайомимся й з ним:

ДО ПОДІЛЬСЬКОЮ ДУХОВНОЮ КОНСІСТОРІЇ.

„З огляду на приказ Консисторії від 28 сього січня під ч. 94 шану маю подати до відома слідуче: Родичі як молодика, так і молодої кілька разів зверталися до мене з проханням повінчати їх дітей, але я кожний раз відмовляв їм завдяки яскравим вказівкам закону. Тоді вони — Андрій Бандура та Марта Пазинюк — родичі молодих звернулися з проханням до Його Преосвященства за дозволом і Єпископ поклав на їх прохання резолюцію: „Разрѣшаются въ виду исключительных обстоятельств. Е Пимень“. Такої резолюції я не мав права не виконувати як резолюції Єпископа, котрому я в каноничному відношенню підлягаю.

„За добу до шлюбу я одержав справку канцелярії Головноуповноваженого Уряду УНР. від 23 січня сього року цід ч. 12/340. Виконувати таку справку я не мав можливості, тому, що там не було вказано, що ця „справка“ адресована мені і не мала ознаку приказу. Підпис референта мені не відома і крім того там не було печаткі, а тому я міркував, що ця „справка“ хвалившва крім того, що приніс її до мене Андрій Барциковський, котрий раніш співчав цьому шлюбу, а тепер як видко з скарги, хоче робити перешкоди до повінчання вищезазначених осіб. Позаяк справку мені дали за кілька часів до шлюбу, коли все було зроблено селянами на вісімля, на яке витратили вони велику кількість грошей і маючи на увазі настрій селян в сучасний момент, які за невиконання мною резолюції єпископа, прибутий для них, спосібні карати мене на смерть самосудом. І те, що я дав шлюб, є результат вищезазначених обставин.

При цьому прикладаю справку від 23 січня ц. р. ч. 12/340 і прохання Бандури з резолюцією Його Преосвященства.
Священник села Караковець Апол. Яновський.

Головноуповноважений Уряду
Україн. Народн. Республіки
Канцелярія

23 січня 1920 року.

До пана Головноуповноваженого Уряду УНР. поступило прохання селян с. Караковець з приводу шлюбу 13 з половиною літньою Олександри Пазинюк з селянином Стефаном Бандурою. На сьому проханні положено п. Головноуповноваженим і Міністром Ісповідань таку резолюцію: „Коли тільки справді Олександри Пазинюк 13 з половиною років, то шлюб затримати до розслідування. Доклади мені в цій справі“.

Референт Віроісповідних Справ Г. Левицький Ст. Діловод А. Юрачковський.

Его Преосвященству Преосвященнійшему Пимену Єпископу
Подольському и Брацлавському

Жителя села Караковець Каменецькаго уѣзда
Циковской волости Стефана Андрієва Бандуры

ПРОШЕНІЕ.

Я желаю вступить въ законный бракъ съ крестьянкою того же села дѣвицею Александрой Ивановной Пазинюкъ, но мѣстный священикъ отказывается повѣнчать насъ, такъ какъ упомянутой Александрѣ не хватаетъ до совершеннолѣття двухъ лѣтъ и трехъ мѣсяцевъ. Невѣстѣ моей хотя и 14 лѣтъ, но по виду, можно предположить ей

1920 г. 17 янв. разрѣшается въ виду искаженія читательныхъ ятельствъ Е. Пимен.

лѣтъ 17 - 18, выглядываетъ дѣвицей совершиенно лѣтней, а что главное ее заставляетъ взять себѣ въ мужья кого бы то ни было въ виду ея и ея матери критического положенія; въ это ужасное время было два случая нападеній на ихъ домъ разбойниковъ и хулигановъ и вторичное нападеніе только по милости Божіей обошлось безъ душегубства. А посему покорнѣйше прошу Ваше Преосвященство разрѣшить мнѣ вступить въ законный бракъ съ выщепомянутой невѣстой.

Проситель житель с. Карабковецъ Каменецкаго у. Стефанъ Андреевъ Бандура.

1919 года 29 декабря.

Прописанная въ семъ прошеніи невѣста Александра Ивановна Пазынюкъ родилась 1906 года мѣсяца апрѣля 5-го дня, а день крещенія ея 23 апрѣля.

Актъ ея рожденія и крещенія записан в метрических книгах при Св. - Троицкой церкви с. Карабковецъ подъ №№ 5. (пятый).

С. Карабковецъ приходской Священник А. Яновскій. Псаломщик Діонисій Кутинскій.

1919 года 29 декабря.

Та на цьому не кінчається діяльність Пімена. З ним ще прийдеться нам здигатись. Одержанючи такі повідомлення про роботу Пімена, Головний Отаман і Правительство ще в Варшаві твердо постановили ізолювати його від роботи, виславши його до Московщини або замкнувші його в один з українських монастирів при майбутнім повороті на Україну. Ще буде робота з Піменом та про це далі будемо писати:

Як фінал з поїздки УНР. А. Лівицького до Камінця була вислана до Голов і Послів у Відні, Берліні, Парижі, Букарешті, Берні і Льондоні та українському презовому Бюро у Відні отся телеграмма:

„Після наради з Премієр - Міністром Мазепою і членами Правительства в Камінці повернувся до Варшави для виконання обовязків Міністра Закордонних Справ. Наше військо займає постійно територію Могилівського, Ямпільського, Брацлавського повітів, де установлена місцева влада УНР. В найближчих часах до Могиліва будуть перенесені наші центральні державні установи, а також Міністерство Закордонних Справ.

„Населення, згаданих повітів, радісно стрічає українську владу, вітає і допомагає українському військові. Премієр Мазепа з Міністрами перебувають на вільній українській території. Український народ і армія чекають свого улюблена вождя Головного Отамана Петлюру, який в скорім часі прибуде в місце перебування Правительства. Між Верховною Владою і Правителством повна солідарність. Прошу напружити енергію в напрямі найскоршого визнання державами світу незалежності України і допомоги матеріальної і моральної в нашій боротьбі за незалежність.

„Подробиці листовно. Інформації надсилати до Варшави.

994/В.

Керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівицький (в. р.)“.

11. Згадка про українську і московську пресу. Проблеми влади і громадської оцінії. Держава і соціалістична інтелігенція.

Послухаемо тепер голосів української (внутрішньої і закордонної) та ворожої нам московської преси.

Ще 15-го листопада в Камінці есерівська „Трудова Громада“ писала про скінчення ролі от. Петлюрою. Політичної майбутності не передрішувалося.

Але ось закордонні газети: „Український Прапор“ — орган Галицької Національної Ради, „Нова Доба“ — орган українських комуністів та есерів, Берлінський чорносотенний московський „Призовъ“, американські „Щоденні Вісти“ — орган комуністів“, „Русское Дѣло“ і „Пробій“ — орган колишнього московського охранника Демянчука. Одже газети українські й московські.

Не будемо наводити їх виборних статей, а наведемо з них тільки окремі епітити і вирази — і цього вистарчить — по адресі української влади. Подаю за „Волею“.

По адресі отамана Петлюри: „собачка“, Емелька Пугачев, самозванець, погромщик (роздорував животи жидівкам і відрізував язики московським офіцерам), брехун, безшабашний авантюриста, варшавське сміття, шкідливий й паскудненький гладіатор — раб Антанти, лакуза, хам, паршивець, запроданець і т. д. і т. д.

По адресі Директорії та українського Уряду: варшавське сміття, блядюжка Директорія (пробачте за ці слова), запроданці, хулігани, пройдисвіти, банди розбійників, — вистарчить.

Добре уявлення мала Європа про український рух та його провідників. Нападам москалів нема чого дивуватися, бо це ж наші історичні вороги і дозорці московської „тюрми народів“. Але от українці — панове Винниченки, Грушевські, Петрушевичі? Ви, що боритесь нечесними методами за владу, ганблічи отамана Петлюру — чи подумали ви над тим, що тим самим опльовували і обливали помиями цілий український рух, найсвятіший змагання українського народу. Українська армія разом з повстанцями проливала кров за визволення свого народу в запіллю наших ворогів. І армія, і повстанці — народ з ім'ям Петлюри ішли в бій нерівний — ви ж про це знали найкраще. Популярність Петлюри вам не давала спокію і ви помиями поливали чисту кров українських лицарів - мучеників.

Критикувати можна кожного з нас, бо тільки в світлі чесної критики та накреслення пляну й шляхів прямих повстають безпомилкові чини при визвольній боротьбі.

Пригадавши настрої нашого політичного громадянства на Великій Україні і за кордоном, взявши на увагу нашу пресу та дезорганізацію урядового центру, про що будемо говорити нижче, мимоволі приходиш до переконання, що дійшли до тої межі, за якою вже починається небуття. Як - би не було зовсім перспектив. Як - би тільки все їснувало, але тільки по інерції. Як - би й котилось, а на ділі — все стояло на місці. Як би по заду були — смерть, кров, руїна, хаос, а попереду — провалля. Як би всі були банкrotи. Як би визвольна боротьба не мала ні минулого, ні майбутнього. А рівночасно відбувалися уперті бої наших найкращих синів з сильнішим ворогом. Останнє спонукувало до дальшої боротьби хоч би й дo смерті. Останнє говорило за те, що сам народ змагався творити свою національну державу, а отаман Петлюра був тільки виконавцем його волі.

Мали за собою й народ — найголовніший засіб в визвольній боротьбі. А в політично - державному життю — неуспіхи й неуспіхи. Як би не було нічого а ні складного, а ні незрозумілого, а на ділі робота завжди напотикалася на великі труднощі. Де ж були причини наших неуспіхів?

Пошукаємо. Почнемо з самих наших верхів. Почнемо з Директорії — Верховної Влади в Українській Республіці.

Отож Директорія ніколи не була авторитетною. Директорія ніколи не відповідала авторитетній єдності влади, бо влада — це єдність волі. Пять же директорів не могли творити єдності влади. А на ґрунті розеднаності та особистих непорозумінь зростала завжди залаштункова політика. Життя як би йшло своїм нормальним шляхом, але джерело його полягало не в тому, що робилося на очах, а в тому, що відбувалося за лаштунками у високих осіб — всіх разом й кожного зокрема.

Директорія, посідаючи властиві їй функції влади — санкцію в галузях законодавчій, виконуючій та судовій,—фактично була органом законодавчим і виконавчим, бо завжди втручалася в компетенцію Ради Міністрів, вносячи цим путанину та неясність в органи виконавчі.

За часів Директорії втручання в чужу компетенцію, біготня за популярністю, творення всякою ціною собі прихильних гуртків було нормальним явищем. Член Директорії Макаренко робив в 1919 році свої „залізничні формування“, що цілком не належало до

його компетенції. І от на ряду з регулярною українською армією існувала залізнична дивізія, яка спочатку підлягала тільки йому і в ній Макаренко лічився за „батька“. Він же на власну руку призначав міністром внутрішніх справ О. Морозовського в той час, коли ще був чинний справжній міністр А. Лівицький. І Морозовський їздив таки до Гусстина перебрати владу. Член Директорії Андрієвський усередно підтримує формування Ковенка при державній найвищій слідчій комісії і в постійному пяному вигляді дає підписи на ріжні асігновки тим, хто поцілує його руку. Члени Директорії безконтрольно розпоряджають многоміліонним скарбом, арештовують своїх політичних противників, випускаючи на волю й винуватих своїх симпатиків. Члени Директорії призначали до дипломатичних Місій своїх спеціальних представників і т. д. і т. д.

В наслідок листопадової катастрофи всі члени Директорії опинилися за кордоном. Головний Отаман та Міністр Закордонних Справ у Варшаві, члени Директорії Макаренко й Швець у Відні, Міністр Народного Господарства Шадлун в Букарешті, Б. Мартус в Берліні, Міністр Земельних Справ теж у Відні, Міністр Безпалко теж від'їхав за кордон з спеціальним дорученням. Всі вони мали уповноваження. Головний Отаман найбільші, решта менші в залежності від своїх становищ. В Камінці приймаються ріжні закони, робляться призначення, асігновуються гроші на ріжноманітні потреби, даються директиви нашим послам та Головам Дипломатичних Місій. Теж саме, але ще в більшій мірі, робить і Варшава. Не відстає й Віденсь. І поодинокі міністри робили політику на власну руку. Получався дійсно *circulus vitiosus*, з якого не було виходу і чому не було місця в справжній державі.

Всі ці ненормальності наші одповідальні діячі з легкої руки привикли пояснювати „тяжким“ політично-державним життям нашої республіки та „незалежними від нас обставинами“.

Було те й друге. А найголовніше, що було, — це розбиття українських громадських сил, неконсеквентність в роботі та брак широких політичних горизонтів.

Міністри були зведені до ролі прикащиків, а Верховна Влада була майже „самодержавною“, хоч і мала ознаки колективності в своїй природі. Одже при такій постановці справи ясно було одне, що всього можна було сподіватися, тільки — жадної творчої роботи.

Засвоївши собі дві шкідливих призумпції, що 1) тільки соціялістичні партії репрезентують волю народа та 2) тільки влада цих партій може репрезентувати українську державу, Директорія звязала себе з цими партіями. Цим самим вона відірвалася від народу й держави і загубила всі характеристичні прекмети влади, як такої. З органу публично - правного влада перетворюється в орган приватно - партійний, що переводить свою політику під кутом лише вузько - групових інтересів. Таким чином ціла державна справа стала справою тільки певного кола людей, які на ній будували свою диктатуру бездарності й злочинних діл. Робота цієї касті стояла поза всякою критикою, поза всякими сумнівами.

Всякі спроби до консолідації громадських сил уважалися за противодержавний замах, за нову гетьманщину. А побоювання неіснуючого гетьмана було ознакою слабості урядового центра. А непевність свого власного становища родила недовір'я мас, а злочинна диктатура пхала наших же людей до ворожих таборів.

В критичних моментах Директорія відчувала потребу в підтримці з боку громадської опінії. Тоді скликалася державна нарада, вислухувалася думка опозиції.

Підтримка давалася. Представники влади обіцяли „іти по лінії золотої середини демократизму“ — слова Головного Отамана або „іти по лінії золотої середини європейського парламентаризму“ слова Прем'єра І. Мазепи. Але минала катастрофа і опозиція знову ігнорувалася і навіть переслідувалася.

Ніколи не було організованої громадської опінії та плянової роботи. Винуваті ж в цьому в однаковій мірі і ті, хто безправно робив, і ті, хто безправно мовчав. Винувата влада за нездібність правити, винува їй бездіяльна опозиція за нездібність випливати. Все консеквентно наближало катастрофу навіть при знесиленню тимчасовому наших ворогів нашим же народам. Головний Отаман боявся власної диктатури і цьому завдячуємо загально - політичний розгордіш та політично - громадські розбіжності.

Соціалістична інтелігенція, за двохлітнє своє панування, дійшла до остаточного розпорощення національних сил та до розбіжної думки ѹї акції. Революція, як іспит для кожної інтелігенції — її державної досвідченості й державної уміливості, показала, що вона цього іспиту не витримала. Вона не була підготовлена до повстання своєї держави. Держава для неї повстала як Фенікс з попелу, вона була накинана ходом подій. Вона не мала державної психики й не розуміла, що правити це значить — передбачати. На словах орієнтувалася на власний народ, а на ділі мала безліч орієнтацій. Ніколи не була сталою в напрямах та методах своєї роботи.

Посушили на Україну большевики. Залунали соціалістичні спокусливо — демагогичні гасла большевицькі. Наша інтелігенція почала хапати революційні кличі й їх удержавлювати, рівночасно конкуруючи з большевицькими гаслами. Вони бачили, що переведення в життя цих гасел на Україні було цілком неможливе. Рівночасно вони бажали мати ці гасла в народі, приймали їх в теорії і навіть як державні засади. Получалося трагичне розходження між ідеями й ділами, між принципами та реальним життям. Балансування між двома силами позбавило нашу інтелігенцію впливів серед народу — загубили ґрунт для роботи. А це все утворило таку ситуацію, що видавались розпорядження і не виконувались, приймалися закони і не здійснювалися. Сама влада не знала чого вона хоче — чи заводи і фабрики є власністю підприємців, чи власністю держави і т. д. і т. д.

А життя йшло своїм консеквентним шляхом, ставлячи вимоги сопіялістичної передбудови. А наша влада була ні комуністичною, ні буржуазно - демократичною. Прикриваючись теоретично - комуністичними гаслами, намагалися переводити буржуазно - демократичну політику.

Та всюди зпізнювалися. Революційні гасла висовувалися тоді, коли од них вже відмовлялися їх же творці. Приняли закон про трудові ради, говорили про це на перехрестках, а потім одразу замовкли. Спочатку нехтували Антанту, а потім залищаються перед нею, коли вже страчені всі позиції. Частина нашого ж народу власними руками вигонить за Збруч свою ж таки владу. І за що?

За непопулярність влади серед народу, за її постійні хитання, спізнювання та топтання на місці в найкритичніші хвилини державного життя. Зате, що владі бракувало державного масштабу й перспектив та єдиної національної волі.

Наша соціалістична інтелігенція, як продукт і тяжка спадщина Росії, хотіла ці ідеї перенести на ґрунт українського життя, не рахуючись з його обставинами. Інтелігенція ніколи не зналася своєго народу. Під час революційного здвигу ми бачили, що наш народ массово йшов під прaporом соціалістів - революціонерів, але потім откінув цілу їх програму. Ішов наш народ (частинно) й за большевиками, але потім оружно виступив проти їх системи. Консеквенції ясні: український народ має своєрідні національні традиції, одмінну психику, одмінний господарчий устрій та одмінні способи державного думання. Що було можливе в Росії з їх общинами, то було не до переведення на Україні. І большевики це одразу зрозуміли. Вони поволі підходили до українського села. А наша інтелігенція в своїй роботі була подібна до перекотиполя.

Ось де були причини наших попередніх і теперішніх неуспіхів, загального знесилля, розпорощеності та страшної безвиглядності.

І от в теперішню хвилю ми вже знаємо про постанови уряду в Камінці, знаємо зміст резолюції Української Національної Ради та українських політичних партій — і ви думаєте, що хоч щось було виконано? Нічого. Всьому були на перешкоді „незалежні обставини“. І це для нас було нормальним явищем. Розпочате ніколи не закінчувалося. Робилося, як на пожарі рятувалися річі.

Одне тільки й було одрадним явищем: це упертість і непохитність отамана Петлюри в боротьбі з ворогами за самостійне життя українського народу. Але й він серед загального безправя та безсистемності губився в своїх плянах — все це перевищувало його сили та здібності. Для розбещенної товпи політичних рабів був він за лагіний.

Поляки, учитуючи наші внутрішні розбужності та непорозуміння, користали з нашого тяжкого становища.

12. Нота до найвищої Ради в Парижі. Згадка про наші фінанси — і тільки про її роботу будемо писати окремо) ще про Б. Мартос. Приватне життя в Місії

Найвища Рада союзних і сполучених держав (департи. Найвища Рада союзних і сполучених держав (департи.)

Сходу, бльокуючи на далі Україну таsovітську московщину, Найвища Рада займалася поділом зисків по світовій війні та „справедливим“ заопікуванням долею покривджених народів. А тимчасом совіти ліквідували Колчака, Юденича, а наші селянє та українська армія кінчали вже й з армією Денікіна.

Одразу увага Ради звернена на Схід. Що робити? Їх не цікавила доля українського народу. Вони питали один другого — хто заплатить борги, хто заплатить гроші, затрачені на організацію противосовітських білих армій. Більшістю голосів вирішили вести й далі бльокадуsovітської Росії, гадаючи цим знесилити большевиків і підчинити їх своїй волі. Польщі готовилася відома вже нам роля „кольчастого дроту“ на сході європи, і санкціонувалася окупація нею українських земель.

В лічбу цих плянів Україна не входила. Головний Отаман вирішив нагадати їй про себе, виславши отсю ноту:

Українська Народна Республіка.

Голова Директорії

i

Головний Огаман
Республіканських Військ.

17 січня 1920 р.

№ 881.

Ставка.

До Найвищої Ради Союзних і Сполучених держав в Парижі.

Уряд Української Народної Республіки має честь довести до відома Найвищої Ради Союзних і Сполучених Держав слідуюче:

З грудня місяця 1918 року Українська Народна Республіка веде невинну і рішучу боротьбу з большевиками. Виключно своїми власними силами, без усякої допомоги зовні, український народ обстоює своє національне незалежне життя і кровлю своїх країціх синів буде самостійну Державу. В тій боротьбі загинули вже десятки тисяч українського війська.

І нині, під час третьої спроби окупації України російськими комуністами, український народ також не дозволить робити над своїм тілом комуністичних експериментів, не дозволить чужинцеві панувати над собою.

Але боротьба ця надзвичайно утруднена бльокадою, яка заряджена Найвищою Радою Союзних і Сполучених Держав і разом з Словітською Росією захоплює український народ. Бльокада отся, не будучи в силах зупинити нелегального товарообміну і звязаної з ним деморалізуючої спекуляції, осягне лише того, що позбавляє Уряд Української Народної Республіки змогу заохотити військо і населення в медикаменти і санітарний матеріал і таким чином протидіяти страшим епідеміям тифу і холери, що винищують армію і цівільне населення.

Ця страшна небезпека, яка є не тільки небезпекою для України і сусідів з нею Держав, але може й для всієї Європи дає Урядові Української Народної Республіки право, котре є одночасно обов'язком перед українським народом і всім населенням Європи, звернутись до Найвищої Ради Союзних і Сполучених Держав з просьбою придивитись тяжкому становищу, в якому знаходиться український народ і дати Урядові Української Народної Республіки змогу боротись зі страшною фізичною загрозою життю населення України. Уряд Української Народної Республіки має честь просити Найвищу Раду Союзних і Сполучених Держав дозволити вільний перевіз на Україну ліків і санітарного матеріалу, які Урядом Української Народної Республіки давно вже закуплені на заході Європи, але їй досі не можуть бути привезені на місце.

Уряд Української Народної Республіки має честь зазначити, що тепер на Україні в районах вільних від большевиків іде енергійна праця над реорганізацією війська, відродженням економічного життя і відбудовою Держави на принципах суто - демократичного парламентаризму.

Уряд Української Народної Республіки має частину просити Найвищу Раду Союзних і Сполучених Держав прихильно віднести до цих його стремлінь і передовсім уможливити фізичне оздоровлення країни. Без цього необхідного фізичного оздоровлення України, що була колись житницею Європи, буде тепер осередком епідемій. Таким чином Україна не зможе дати вже Європі своїх величезних запасів хліба. Уряд Української Народної Республіки думає, що фізичне оздоровлення України було б разом з тим першим дійсно міцним кроком в розв'язанню східної проблеми, яка займає тепер Найвищу Раду Союзних і Сполучених Держав.

Уряд Української Народної Республіки надіється, що Найвища Рада Союзних Держав не відмовить вжити заходів, які могли б поліпшити санітарне становище України.

Оригінал підписали:

Голова Директорії і Головний Отаман Республіканських військ: Петлюра.

За Голову Ради Міністрів Військовий Міністр Ген. Штабу Полковник Сальський.

За Міністра Закордонних Справ Міністр Праці: Осип Безпалко.

І ця нота, як і всі, не принесла жадних наслідків. Положили під сукно навіть не читавши.

А час ішов. З приїздом А. Лівицького до Варшави провадилася чергова праця, а ще більше часу йшло на непотрібні балачки. До помешкання Місії приходило багато ріжних людей за справами й просто цікавих. Всі приймали, всі радили, всі приказували. Вся робота — опрацювання ріжних нот та проектів і в канцелярії — спочивала в руках п. Понятенка. Він один мало говорив, а найбільше сумлінно робив.

В часі прийомів в Місії та роботи заходив і п. Біський і своєю електричною машинкою направляв нерви у ниших найвизначніших діячів.

Головний Отаман непотрібно хвилювався за майбутність, заражаючи і других своєю нервовостю і вносячи цим шкідливі якості до роботи. Не було грошей.

Неуміння урядового центру провадити державну господарку, заупікуватись собою — подбати про чорний день для війська і дальнії організаційної роботи по визволенню своєї країни на кожному кроці давалося взнаки. Брак грошей звязував руки і у Головного Отамана, і у Правительства.

Навіть сам Головний Отаман не мав грошей на своє особисте утримання, не кажучи вже про якусь роботу. Але ось змилосерджується посол Порш і посилає урядових 500 тисяч. нім.мар. Звичайно, що це критичної ситуації не рятувало. Рятувало це тільки тимчасово самого Порша, бо його місце за його ж таки „усердіє“ в грошово - дипломатичних справах мав заступити д-р Б. Матюшенко. Пані Матюшенкова в досить чулих тонах дякувала Головного Отамана за таке проектуєме високе утилування свого чоловіка. А результати були — Порш залишився на своїй посаді, а Матюшенко з своєю дружиною від'їхали невдоволені за кордон. І одразу на два вороги стало більше у Головного Отамана. Д-р Матюшенко і його дружина почали ганьбити останніми словами Головного Отамана де тільки була цьому можливість. Що могли зробити прокляті гроші і до чого були здатні люди з хоробливою амбіцією.

Наши фінансові агенти — „чесні“ і „порядні“ — „на мою одповідальність“ казав Б. Мартос — заопікувалися державними рештками фондів так, як вони вважали це за потрібне. Супрун — „свій чоловік“ Б. Мартоса — дійшов до того, що вже не визнавав свого патрона. А з грішми... була вакханалія. Сам міністр фінансів, домінюючи за кордонну валюту, жалівся, що його не визнає Супрун і просив півердити свої уповноваження.

Б. Мартос — цей фінансовий диктатор — ревізував за кордоном ним же спустошенну державну скарбницю. А перед цим відмахувався і від міліонів фунтів стерлінгів, які йому хотіли продати київські купці по невисокій ціні, відмовлявся і від золота та від других коштовних речей і валют, пропонованих йому ріжними людьми і торговельними підприємствами та все казав, що „українська гривня буде іти скоро на рівні з американським доларом“. Щасливий чоловік, що вірував та безпросвітна була пришлість держави, бо руйнувалися ж устої міцної фінансової політики.

Та й Б. Мартос опомятився хоч і запізно. Аж перед опущенням Камінця в 1919 р., давши спокій своєму захопленню гри в „пасіанс“ *), міністр фінансів змагається купувати золото та закордонні валюти до державної скарбниці. Видає наказ, щоб до скарбниці здали закордонну валюту всі урядові установи. Звичайно, що бажаючих не було. Пізніше державна скарбниця в момент листопадової катастрофи прибуває на ст. Проскурів. Пущений злочинною рукою паровоз розбиває два вагони з цінними паперами, українськими купюрами та сріблом. Частина була тут же розграбована мазурами проскурівських околиць, юнкерами, відбившимися козаками, відступавших на північ частин та звичайними бандитами. Решту срібла забрав Волох в Любарі, а золотий фонд всеж таки переховався Прем'єром I. Мезепою.

В цій стрішній події остаточного розгублення народніх грошей винуваті всі без винятку. В попередньому ж спустошенню державної скарбниці винуватий безумовно один тільки Б. Мартос. Цей грубий і невихованій в обходженнях з людьми чоловік, з перевільщеним власним зарозумілим „я“ був ніякій міністр, а тим більше міністр фінансів. На фінансах він абсолютно не розумівся. Дитина й та тягнеться до грошей, бо свідома того, що за гроші можна щось добре купити. А міністр фінансів одмахувався од них обома руками і то напевно в „державних інтересах“, бо він же був діючим міністром.

Після цього всього напрошується таке питання: куди ж дивились Прем'єр та Головний Отаман під час фінансових експериментів з державною скарбницею свого ж міністра фінансів, пускаючи по світу білому найкращих борців за волю та державність свого народу без гроша за душою?

А політична майбутність? Якраз про неї ніхто й не подумав. Дбав про це Супрун, А. Макаренко, потроху й Швець, М. Ковалевський, але тільки для себе. А для випробуваних борців за українську державність — старшин, козаків та урядовців, загубивших в боротьбі все, замість можливого продуктивного ужиття в роботі, готовилась тяжка доля поневірянь по чужих краях, серед чужих людей, не розуміючих отого святого змагання українця до світлої волі. Вони були виснажені затяжною боротьбою, голі, босі, ненагодовані — готовились бути „гноем“ у чужинців при тяжкій праці, яка їх чекала в майбутньому як засіб до життя. А праця їх. чекала чорна, непосильна їх слабим силам та розумові. Необхідний для дальшої визвольної боротьби інтелігент мусів іти на копальні, на тартаки, в ліси, до чужих маєтків на конюшні, до стаєнь та свинушників, в поле — ось до чого готовився загал. Я вже не кажу про тих, що з ріжких причин залишили візвольні лави — вони ще за життя мусіли готуватися до голодної смерті.

Та не вже ж не можна було подбати про власне скоронення за кордоном на всякий випадок, не вже не можна було подбати про політичний чорний день?

Увагу Головного Отамана весь час приковував фронт та населення і він мало цікавився нашими фінансами. Справою фінансів відав другий член Директорії Ф. Швець. Але він, тільки професор геольогії, не справився з цим дуже важним завданнем. Він до всякої справи підходив здалека і ніколи не був коло неї близько. Порадь йому хтось, усміхнись при цьому — робота припинялася через уперте мовчання ображеного про-

*) Розкладання пасіансу у Б. Мартоса одбірало дуже багато часу. Ще в бутність свою прем'єром, Б. Мартос залишав дуже важні засідання Ради Міністрів під претекстом полагодження невідкладних справ. Хтож міг мати якісь сумніви до слів Прем'єра. Але ось кінчалось засідання Ради Міністрів. Секретар ніс протокол на підпись і Б. Мартосові. Прем'єр уже без піджака сидів за столом і розкладав пасіанс. На хвилину відірвавшись від своєї „невідкладної“ роботи, давав потрібний підпис, секретар вілходив, а він до пізньої ночі кінчав свій пасіанс.

Та в часом кинулось всім в вічі одне характерне явище: коли б і хто б не приходив в вечірню пору до прем'єра, зважди заставав його за одною і тою ж „невідкладною“ працею. Потім до цього всі звикли. І коли прем'єр залишав засідання Ради Міністрів, то вже цьому ніхто не дивувався і тільки міністри в один голос говорили — „о, вже пішов кінчати свій пасіанс“.

фесора. З його докладів чи пояснень завжди сміялись і тоді п. Швець в таких випадках говорив — „ну коли не хочете мене слухати, то я замовчу“ і цим кінчалося.

Михайлів аж кричить і прохаче дозволу купити будинок у Варшаві на тій же Алеї Руж в 18 кімнат і великим огородом, йому бракувало всього 800 тис. польських марок, а Мартос категорично забороняє і так все.

А скільки можна було закупити й приберегти на майбутнє — отут недопустимо помиллявся Головний Отаман, не цікавлячися цією справою і навіть лякаючися грошей... Чоловік, поставлений на чолі держави, мусів уже перестати лякатись грошей, керуючись державними інтересами і цим своєчасно запобігти лихові, горю та нещастю.

Безгрошіввя, в наслідок вищенаведених причин, перешкоджало черговій невідкладній роботі. Та ось знову 15 січня трапився неприємний випадок: джура Головного Отамана Волянський украв з недоторканого фонду, асігнованого Радою Міністрів на особисте утримання та роботу першого, разом з приватнimi грішми та річами пройшло 5-ть тисяч долярів. Волянський одразу зник, а Місія радила, що робити. А тимчасом варшавські реставрації мали нового гостя, котрий за все платив тільки золотом та всім представлявся яко ад'ютант Головного Отамана. Місія звернулася до відповідних влад польських з проханням арештувати Волянського і повернути украдені гроші.

Не поминаючи й без цього Алеї Руж, польські агенти після цього занадто вже зачастили. Вони безцеремонно приходили в кожну пору дня, розпитувалися, головним чином про те, що до справи не відносилося та пильно до всього приглядалися, певно шукаючи гір злощасного золота. Майже вся польська преса подала отсе повідомлення:

Skarby atamana Petlury w Warszawie.

„Sześć i pół puda złota. — Skarb nie będzie rekwirowany. — Petlura osiedla się stale w Warszawie.

W jednym z domów przy ul. Siennej, w mieszkaniu narzeczonej p. Wolańskiego, adютanta b. głównego dowódcy armii ukraińskiej, Petlury, naczelnik urzędu śledczego dokonał rewizji i znalazł złote 10- rubluwki na ogólną sumę 3,540 rb. Badana właścicielka mieszkania oświadczyła, że złoto jest własnością narzeczonego jej Wolańskiego. Wezwany p. Wolański, potwierdził zeznanie swej narzeczonej.

Gdy złoto zabierano, strąpiony adjutant rzekł: „Wy zabieracie mi trochę złota, a Petlura ma 6 i pół puda”.

Na skutek tego oświadczenia, naczelnik urzędu śledczego zamierzał również skonfiskować złoto u Petlury, lecz z polecenia najwyższych władz, musiał zaniechać. Nadto że termin dobrowolnego składania złotych monet, został przedłużony do 1 lutego r. b., na tej zasadzie zwrócono adjutantowi skonfiskowane mu złoto.

Charakterystyczne jest, że nazajutrz po zabraniu złota p. Wolańskiemu, pryszło do mieszkania jego narzeczonej 8 uzbrojonych w rewolwery osobników, którzy żądali oddania złota, lecz po okazaniu im kwitu, że złoto już zabrano, odeszli,

Petlura w tych dniach od b. właścicielki kabaretu „Aquarjum”, Markowskiej, kupił mieszkanie wraz z meblami za 280,000 rb, przy ul. Róż *).

Поляки Волянському більше вірили, ніж цілій Місії. За кілька день Волянський прислав Головному Отаманові прощаального листа, а потім зник невідомо куди. Украдені гроші так і не повернулися. А Місія довго ще боялася, що її решту „скарбів“ заберуть поляки.

Тяжко було працювати серед такої отруйливої атмасфери. Рівночасно польська преса інформувала своє громадянство про український рух, українську армію та

*) „Gazeta Poranna“ z 18.I. 1920.

українських відповідальних діячів: Не має тут місця для тих буйних польських фантазій, ріжких інсінуацій та огидної брехні, котрим давалось місце в польській пресі. Все ж цікавих прошу проглянути польські газети — „Нову Реформу“ від 14. I. 1920. ч. 12, „Час“ від 16 січня статтю „На Правобережній Україні“, „Час“ від 15. I. ч. 13 — „Розпад січової армії“, „Газету Вечірню“ від 15. I. — „Доля галицької армії по звільненню Львова на підставі записок членом Начального Довудства тієї ж армії“, „Газету Поранну“ № 5036 від 19 січня, присвячену от. Петлюрі про його походження, про виключення з семінарії, про службу в бані і т. д., „Курієр Поранний“ від 17-го січня — „Наша політика східня і тайні документи п. Бурцева“, таж газета від 18-го січня „Українська декларація по документах п. Бурцева“ і т. д. Навіть у чоловіка з залізними нервами і то могли опуститися руки серед такої ситуації.

Не краще стояла справа за кордоном й з нашою пресою. Маю на увазі віденський журнал „Воля“ та його жовчного редактора Піснячевського. Редактор Піснячевський робив так: коли Уряд платив гроші, то од журнала „Воля“ кращого не можна було й бажати що до його змісту. Але коли гроші не платилися, то „Воля“ починала лаятися. От про цю лайку ми детально й поговоримо.

Прочитавши де - які числа віденського журналу „Воля“ (за січень - лютий, березень і де - які за квітень, травень та червень) ми бачимо, що на сторінках його велися безнастанинні випади на людей, які колись стояли при владі, на Директорію і на наших представників за кордоном.

Спосіб, в який писалося про ці справи, про цих людей, давав привід гадати, що редакція „Волі“ не хотіла одверто виступати проти Уряду, а лише такими нападами на визначніших діячів дискредитувала наші справи за кордоном. Акція „Волі“ звернена була головно в таких напрямках:

1. Проти безконтрольної фінансової господарки за кордоном.
2. Проти шкідливої діяльності наших дипломатів за кордоном.
3. Проти діяльності у Відні п.п. Шевця та Макаренка.
4. (В звязку з попереднім) сувора критика діяльності бувшої Директорії, як цілої, так і її членів.

Напади „Волі“ на Мартоса та його фінансову політику роблені так, як взагалі все в цьому журналі, дуже гостро та в'їдливо. Так само не було майже ні одного нашого посла за кордоном, якому би не дісталось від „Волі“, хоч би делікатно. Закидалося їм не тільки неробство і дипломатичний анальфабетизм, але й якісь грошові мальверзації, хоч не говірилося ясно, якого роду ці мальверзації. Найбільше нападали на Порша, Василька, Стаковського, бувшого Міністра Закордонних Справ Темницького. При цьому діставалося взагалі бувшим міністрам. Між іншими в одній статті редактора „Волі“ Андрія Горленка під заголовком „Скандалісти“ були такі відзиви: „Більше продуктивно може ведмідь менуєт танцювати, або бжіл ловити, чим Мартос правити фінансами. Там на Україні не було глупости, котрої б цей твердолобий тип не сотворив би. А тут за кордоном і подавно“.

„Ковалевський Микола... фаховець по дипломатичним справам. Людина, котру власна партія навіть на партійні з'їзди боялась в останні часи випускати. Політичний вундеркінд з ріжнобарвним минулім, з сумною дійсністю, повний анальфабет в усіх питаннях“. При цьому бували дотинки на рахунок недокінчення університетських студій паном Ковалевським.

Дуже багато статей, писаних майже виключно Олександром Ковалевським, займалися спеціально діяльністю Макаренка та Шевця на Україні та у Відні. В звязку з цим, були гострі напади на Директорію та її діяльність взагалі. Спеціально проти Директорії звернена стаття вищезгаданого автора під заголовком: „Влада чи вакханалія“

(том 2-й, ч. 3 за квітень). „В цьому світі одна лише молода народня, демократична республіка, на чолі з соціалістичною Верховною Владою, не визнавала народнього представництва, створивши таку нечувану систему особистого режimu, що вона вже нагадувала — не 20-е століття з його культурою і цивілізацією, а давно минулі часи — часи сиракузьських тиранів або московських самодурів 14 - 16 віку... Україна не спримоглася ще й досі на парлямент. Влада... почавши з скликання Трудового Коргресу („на фальшивих що правда принципах“) їй дісталася від нього право на своє життя, кінчає на розгоні комісії Трудового Конгресу, яким останній доручив в спеціальній постанові цю владу контролювати“. Дальше автор статті говорив: „Із зміненням території, члени Директорії стали торкатися всіх сторін життя від підписання міжнародного акту державної ваги до звільнення якого - небудь дрібного урядовця. Це привело до приниження ролі самого правительства, до перемішання всіх функцій, а, з рештою, до повної вакханалії“. Навівши, як приклад, справу з якимись кіньми, в яку вмішався був п. Швець, автор говорить: „Хто був на Україні за час Директорії, той знає салон - вагон „С.-2“ і „С.-21“, той знає ті кошмарні річі, які в них відбувалися і лісові концесії, й залізничні підряди, й оргїї, й призначення на одповідальніші посади її цілу низку інтриг, брехні й дрібного шахрайства. Не один злочин виходив і ховався в цих комфортабельних сальонах... Той знає, як провалювалися черепи при повному невтралітеті Директорії в усякого роду контр - розвідках, як знущалися над арештованими, як грабували живого і мертвого. Той знає погроми, нелюдські погроми Директорії та її абсолютної влади... Влада Директорії це найтемніша, найпроклятіша сторінка в нашій історії... Катастрофа в Кам'янці мала ту позитивну сторону, що ліквідувала Директорію. Два члена Директорії, панове Макаренко і Швець, найбільш шкідливі й безпринципні інтриганти, яких витворила наша революція, склала свої уповноваження... Директорія вмерла — її нехай цей мертвєць спочиває вічним сном, — а його злодійства хай будуть прикладом того, як не треба робити. Воротя для Директорії немає, бо за нею не стоїть ніхто, опріч спекулянтів, дрібних шахраїв, темних владів, всіх тих, котрих чекає страшна кара, коли прийде на її місце всяка інша влада. Вакханалія і компромітація дійшли до останнього, до неможливого“.

В числі 12-у журналу з березня поміщена стаття Олександра Ковалевського під заголовком „Без маски“. Автор гостро критикує поведіння поодиноких діячів за кердоном з народніми грішми. В своїх докорах за це, звернених проти Директорії, яка це толерувала, спирається автор на резолюцію Української Національної Ради з 8. II. лютого — 1920 року: „За найважнішу причину сучасного катастрофичного положення української державності, вважаємо дотеперішню політику і тактику Директорії та її Правительств, що не могли паралізувати шкідливої діяльності Директорії і особистої політики її членів й також тих громадських кол, які своєю тактикою руйнували працю правителів, сприяючи розвиткові реакції“. Стаття кінчиться заявою: „Громадське сумління не може бути заспокоєне доти, доки лишатимуться у владі панове Макаренко і Швець, доки вони будуть мати ті чи інші уповноваження... Без громадського довірря не можна провадити державної справи, бо це буде тільки спекуляція, що межує з криміналом“.

Між іншим, в згаданій вже статті Андрія Горленка під заголовком „Скандалісти“ находимо ось такий відзвів про п. Макаренка: „Приказчик київського „союза“ Демченка, залізничний шмаровоз, діловод в залізничній канцелярії — ось дипломатичний стаж для європейської роботи теперішнього фактичного голови колегії“. А дальше: „Ми не будемо збавляти паперу і чорнила на Шевця: хай йому Господь - Бог взвидить та заплатить“.

Проти теперішньої влади звернена тільки одна стаття теж Олександра Ковалевського під заголовком „Нігілісті“. В ній нігілістами зве автор наших діячів, що мають владу в руках за їхню неконсеквентність, за крутійство в веденню Держави. Причиною такого нападу являється факт, що на Україні до нині не скликано Парляменту, що все робиться без санкції представників широких кол громадянства. Це має своїм наслідком цілковиту дезорганізацію суспільства і розбиття державної й громадської думки, усякі орієнтації, які противорічать собі взаємно і т. і. „Де-які політичні групи“, каже автор, „продовжують нести жертви в імя загально - державної справи. Але є межі всьому. Мусить наступити момент, коли навіть у лояльних державних елементів повстане питання: чи це дійсно влада? чи не є це самообмана, самовтішення? Чи не є це приватна група приватних людей, що робить якесь своє приватне діло?“

На сторінках „Волі“ частенько таки дістается й В. Винниченкові—головно в статті Віктора Піснячевського, яка являється відповідю на якийсь „відкритий лист до несвідомої клясово інтелегенції“. В цій статті автор безпощадно критикує усю політику Винниченка на Україні і діяльність його за кордоном. Навіть в порівнанні: Винниченко-Скоропадський, Липинський, Вишуваний, ці останні виходять куди чесніші, чим Винниченко. Бо коли вони, по словах автора, живуть за кордоном по часті в біді і нужді, то Винниченко, що вивіз величезні гроші з України, тратить їх по великопанських курортах та льокалях з своїми поклонниками. Стаття, як і переважна частина статей Піснячевського, Ковалевського, Горленка та інших, дуже в'їдлива.

Проти Головного Отамана немає ніяких спеціально йому призначених статей. Від часу до часу принагідно тільки згадується його ім'я. В одному тільки місці Олександр Ковалевський бере його (легко що правда) в оборону в протиставленні до Винниченка: „Хто би не був С. Петлюра або І. Мазепа, вони є перш усього репрезентанти Української Державної Справи, й цього досить для того, щоб, критикуючи їхню державну діяльність, не переходити певних меж, певних кордонів. Вся українська громадська опінія знає справжню ціну страшних слів Винниченка, як і всієї його комуністично - революційної фразеології, знає й те, що в той час, коли Винниченко жив в спокійній обстановці в європейському центрі С. Петлюра тримався української землі до останнього моменту, поневіряючись і виносячи до кінця удари долі. Чи мало помилок робив С. Петлюра, — але поміж них ми не найдемо одної: „Він не рахує увесь пережитий стан нашої державності за помилку, як це робить п. Винниченко — і за цейому багато проститься“. „Глядіатор“, „паршивці“ й „банди“ (такі епітети дає Винниченко нашим діячам) виявляють більше - здорових нервів і витримки, любові і віри, ніж цей („баловень судьби“) В. Винниченко, комфортабельне життя якого забезпечене кров'ю і страданнями тих, кого він нині так дико ганьбить і нищить“.

Зате Віктор Піснячевський в статті „Без перспективи“ (том 2 ч. 10) позволив собі на такий вислів з приводу українсько - польського наступу на Київ: „Сьогорічня київська авантюра була скандалічним повторенням тогорічної спроби Петлюри їхати на білому коні в золоту браму, хоч на чужому, але в'їхати. Ця „*mania grandiosa*“ довела нас в осені минулого року до повної руїни“.

Як би воно не було, які б не основані були (по думці редакторів „Волі“) випади журналу проти діяльності наших діячів за кордоном, все ж таки загально почувався, по прочитанню цих статей, повного роду несмак. Вже хоч би через доволі некультурний тон та в'їдливо - іроничні вислови, що далеко виходять поза межі культурної критики та публіцистики. При цьому ніде і в нічому не видко, щоби цей журнал служив своїй державі, своїй владі, помагав їм в їхній праці. Ніде немає ні одного слова одобрення, доброзичливості до людей, що стоять при Владі та до їхнього способу діяння. Бо сама критика, гостра і малокультурна, не поможет справі.

Не так повинен був виглядати, не так повинен писати український журнал, що видається за кордоном, де усі мають змогу його читати, і замість того, щоби бачити в юному гарний відбиток наших стремлінь, наших ідей — бачать тільки одно: лайку і більш нічого. Бо в „Волі“ лають (іменно лають, а не критикують) усіх і вся. Не має ні одного призвища, ні одного чоловіка з українців, про якого писалось би на сторінках „Волі“ гарно. Ні один із українських діячів, чи то наддніпрянців, чи наддністрянців) за винятком помершого Дмитра Вітовського, про якого поміщена гарна стаття Лозинського) не вийшов із тої критики чисто, біло. Не має нікого і нічого в нашій історії за останніх півтора року, щоб не піддавалося на сторінках „Волі“ з'їдливій критиці, чи властиво гострим нападам. Так що дійсно мається враження, що цей журнал поставив собі як мету зласти, зганьбити усе і всіх, хто тільки не належить до складу редакції.

Варто також згадати й про наше громадянство у Відні перебуваюче. Отож якось дивно воно склалося, що з Місії видалено саме журналістів, а пресові бюро вели по більшій частині нефахові люди. Багато українських журналістів та письменників опинилися у Відні на безробітті. Ухвалено згуртувати свої сили, щоби використувати час за кордоном. Основано у Відні „союз українських журналістів і письменників“, в якому згуртовані майже всі журналісти і письменники, які живуть за кордоном. Союз підготовив законопроекти в справі охорони праці журналістів і письменників, виробив проект в справі реорганізації української інформації і пропаганди за кордоном, в справі зорганізування телеграфної агенції та пресового департаменту при Міністерстві Закордонних Справ.

Проекти подавалися на розгляд Ради Міністрів. Союз зглядно Управа Союза, до якої входили д-р Володимир Кушнір як голова, О. Олесь заступник голови, брали пильну участь у всяких громадських справах. Союз журналістів видав відозву до журналістів всього світу про стремління українського народу до самостійності, однаке за недостачею фондів, не міг помістити її одночасно в пресі цілого світу. Крім того Управа паралізувала всякі спроби авантюр і державних переворотів за кордоном і, де могла, заступала інтереси української Держави та Уряду. Союз ввійшов в зносини з такими ж Союзами чужих народів, висилав своїх делегатів на з'їзди журналістичні у Відні, Загребі (Югославія) і Празі.

До Відня приїхали ото два члени Директорії п.п. Макаренко і Швець, як говорилось з великими уповноваженнями. Всякі люди почали як до Меки ходити до „Hotel Meissl und Schädu“. Директорія назначала і відкликала Голов Місії або поодиноких урядовців. Крім того конферували директори з заступниками громадянства всіх політичних напрямків. Конферували теж і з Винниченком. Говорено в той час, що п. Макаренко дуже полівів.

Від варшавської угоди віденські директори вмивали руки і говорили про славолюбство п. Петлюри. Директорія поробила у Відні багато забов'язань всяким людям, своїм і чужим, однаке через недостачу грошей, не могла виконати їх. По заключенню договору перестала урядувати і тільки в деяких випадках давала свої резолюції на прохання.

У Відні розійшлася була чутка про відкликання Директорії; але ж говорили, що директори не охочі вертати на Україну. П. Макаренко висилає сім'ю до Італії і мабуть сам туди поїде, а п. Швець мав їхати в Чехію.

В часі, коли „Воля“ нищила Директорію і Український Уряд, видніші журналісти як д-р Кушнір, Артем Хомик, Олесь і другі вийшли з „Волі“, заснували свій орган „На Переломі“, на який Директорія обіцяла дати грошей. „На Переломі“ виходив через деякий час, однаке Директорія грошей не мала і журнал, який уявляв собою одинокий проблеск серед еміграційної темряви, заснував, залишивши 250.000 крон боргу за собою, за який заручивсь О. Олесь своїми книжками.

Дехто говорив, що за мировою пропозицією С. Вітика Совітському Урядові, стояли обидва члени Директорії, з якими Вітик жив у тісних зносинах.

РОЗДІЛ VI.

Від декларації 2-го грудня до умови 22-го квітня.

1. Декларація 2-го грудня 1919 р. як підстава до дальнього розвою польсько - українських союзних стосунків.

Підписанням Декларації 2-го грудня 1919 року Місія закінчила окремий період своєї праці, що може бути названий, як період створення ґрунту для дальших союзних взаїмовідносин між Польщею і Україною.

Та політична ситуація, на тлі якої появилася Декларація

2-го грудня, з'ясована вже в попередніх рядках. Подаючи згадану Декларацію¹ і заповідаючи нею можливість певних, на користь Польщі, уступок, Місія одночасно зискувала за це для України в РПП. „доброзичливого сусіда“, з яким Уряд УНР. міг вже вести дальші переговори і умовлятися про конкретну допомогу Республіці зброєю, амуніцією, набоями і взагалі майном військовим. Уряд УНР. мав вже дипломатичного характеру підстави домагатися від Уряду РПП. відкриття на Україну дійсного скорого транзіту з інших держав через Польщу, полонених українських вояків, військового знаряддя, майна та матеріалів, закуплених за кордоном.

Не вина Місії в тому, що дальший після 2-го грудня 1919 року перебіг подій на Україні — розвивався в напрямкові, який на довший час робив неможливим використання випливаючих з Декларації вигідних консеквенцій для України. Утрата сталої державної території, перебування членів Уряду в ріжких пунктах, розбиття і дезорганізація державних установ і інші, менш важливі причини, — все це відбилося на тлі польсько-українських ділових взаїмовідносин дуже некорисно. Зокрема все це спричинялося до того, що ті користі, які при іншому стані нашої держави безперечно були б витягнуті з Декларації, залишалися довший час незужиткованими і тільки з часом Уряд УНР. почав приступати до використання того „пожиточного“, що приносila Україні Декларація вже від часу її підписання, себ - то з 2-го грудня 1919 року.

2. Агітація проти Місії в звязку з підписаною нею Декларацією і підміна Декларації на „договір“. Загальне окреслення праці Місії після підписання Декларації в звязку з становищем на Україні.

1919 — березень 1920 р.р.) Декларацію, яку, як то значиться в її тексті, подано тільки до відома РПП. як основу для навязання стосунків між народами українським і польським, — цю саме Декларацію трактовано було вже, як договір між обома сторонами. Треба тільки поруч себе поставити слова „до відома“ і „договір“, щоб побачити яку або відсутність розуміння речей, або несумінність виявили ті, що хотіли бачити в Декларації від 2-го грудня — договір.

Як було вже сказано перед цим, погіршення політичного становища на Україні після 2-го грудня, утрата² сталої державної території і віддача решти бувшої в посіданню Уряду УНР. території під військову окупацію РПП. — спинали фактично дальший хід політичних пертрактаций Місії з польським Урядом, бо не було одної з конечних підстав функціонування всякої держави державної території.

На обовязку Місії, до поліпшення ситуації на Україні, лишалось: 1) пильнувати за тим, щоб як найповніше були використані випливаючі з Декларації 2-го грудня користі

Тимчасом в колах взагалі ворожих тодішньому Урядові УНР., або, зокрема, ворожих Місії — була розпочата тенденційна несправедлива, а з часом і ганебна компанія проти Декларації. (Див. напр., виступи галицьких часописів: „Нова Рада“, „Громадська Думка“ за грудень

для Українм, 2) підтримувати перед польським Урядом і польськими політичними чинниками певність в тому, що Україна по катастрофі, завданій ій переходом гилицької армії на бік Денікина, — встане знову і буде функціонувати як нормальна держава і 3) підтримувати стосунки з акредитованим в Польщі представниками інших держав.

3. Використовування Декларації
2-го грудня та ноти протести Місії в
звязку з польсько - українськими від-
носинами.

Що до першого пункту, то спираючись на Декларацію 2-го грудня, Місія пильнувала за тим, щоб рештки української армії і окремі громадяне, які відійшли під натиском ворожої денікінської армії на територію Польщі, — знайшли б тут належите трактування. Коли Місія одержувала відомості про невідповідне поводження з перейшовшими через кордон на польську сторону українськими козаками, урядовцями чи окремими громадянами, то Місія робила відповідні кроки, заявивши протести тощо і в результаті досягала більш чи менш пожаданих наслідків. Коли через осібні умови життя, властиві прифронтовим місцевостям, через неосвідомленість окремих агентів польської військової влади, чи через зарезумілих окремих таких агентів — на частині України, занятій польськими військами по згоді з нашим командуванням, заходили події, направлені на некористь чи пониження гідності УНР., Місія в імені свого Уряду заявляла перед Урядом Річі Посполитої Польської відповідні протести:

Окрім протестів, направлених до полагодження окремих справ, Місія передала польському Урядові п'ять нот — протестів принципіального характеру, стосуючихся до полагодження справ першорядної важливості. Характер цих справ позначується вже титулом нот, в яких читаємо:

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитії Польськії
м. Варшава.

До Міністерства Закордонних Справ Річі Посполитої
Польської.

„По змісту Декларації, поданої уповноваженими Уряду Української Народної Республіки і урочисто принятій представниками Уряду Річі Посполитої Польської лінія кордону між Україною з одного боку, а з Польщею з другого проходить по річці Збручу і м. Кам'янець Подільський і його територія по змісту цієї Декларації належить до території України. Кам'янець був занятий польськими військами не по праву війни, а по запрошеню Вищої української військової Влади, як акт добросусідської допомоги в боротьбі України. В той час вчинки польської військової Влади рішуче суперечать тому дійсному стану союзних відносин, які мусять утворитись між державою українською і державою польською, рішуче суперечать також і тим завіренням, які робляться в Варшаві з боку Високого Уряду Річі Посполитої Польської. Як на самий яскравий факт, який підтверджує вищезазначене, Місія має за честь підкреслити слідує:

„Від Головноуповноваженого української влади в Кам'янці був посланий до Головного Отамана Петлюри курієр з листом. Цей курієр в Борщові був затриманий, обшуканий і заарештований; лист, який він віз до Головного Отамана, був вскрытий. При чому поводження військової влади в Борщові перейшло допустимого контролю. Другий курієр до Варшави, відомий громадський і політичний діяч, Голова Національного Союзу, був. Державний Секретар М. Корчинський, продержаний був в Борщові 3 дні після чого був отпущенний, але з забороною слідувати до Вершави.

„Підкреслюючи ці факти прямого порушення норм міжнародного права, норм, які мусять служити підставою у взаємовідношеннях між двома добросусідськими Державами, якою з одного боку являється Україна, а з другого Річ Посполита Польська, Дипломатична Місія рішуче протестує проти вказаних вчинків агентів військової влади і споді-

вається, що Уряд Річі Посполитої Польської призначить слідство в цій справі для притягнення винних в цих незаконних вчинках до суворої відповідальності і про наслідки повідомити Місію.

Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській
і керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівицький.
Директор Загального Департаменту (підпис).

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитії Польській.

22 січня 1920 р.

№ 128/вих.

м. Варшава.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської

Н О Т А

в справі порушення польськими військовими властями нетикальності дипломатичних курієрів Української Народної Республіки і дипломатичної кореспонденції.

„Головноуповноважений Уряду Української Народної Республіки, Міністер Огієнко комунікує Голові Місії, що ним, Головноуповноваженим, посылались на ім'я Головного Отамана і на ім'я Місії до Варшави телеграми і урядова кореспонденція, яка однакож до адресатів не дійшла, мимо того, що, наприклад, в справі пересилки телеграми Головному Отаманові Командант міста Кам'янця Подільського, Борута, листом з дня 16-го грудня 1919 р. zakomunikował, że: „w sprawie telegramy p. ministra Ogijenki do atamana Petlury-Dowództwo dywizji prześle powyzszy telegram niezwłocznie do Dowództwa frontu galicyjskiego“.

„Далі, п. Міністром Огієнком було вислано двох дипломатичних курієрів до Варшави з поштою на ім'я п. Головного Отамана і на ім'я Місії.

„Перший курієр п. Корчинський доїхав до Борщова. Польські військові власти не хотіли пропустити курієра Корчинського без спеціального дозволу з Варшави, але, як було пояснено п. Корчинському, Варшава, на запитання польських властей в Борщові — не відповіла, і тому Корчинський мав по трьох днях очікування в Борщові — повернувшись до Кам'янця.

„9-го грудня м. р. Головноуповноважений українського Уряду вислав з Кам'янця другого курієра, М. Клепацького. Цей курієр 9-го ж грудня прибув до Борщова. Тут в Борщові, місцевий Командант розпорядився одібрати у курієра всю кореспонденцію, але коли останній такої не віддав, покликуючись на нетикальність дипломатичної кореспонденції на підставі міжнародного права, то п. Командант розпорядився курієра Клепацького заарештувати, зробити ревізію його речей та паперів і останні всі відобрести.

„На слідуючий день, 10.XII м. р. одібраний пакет, адресований Головноуповноваженим українського Уряду на ім'я Головного Отамана — був в присутності курієра Клепацького, не вважаючи на протести останнього, — вскритий п. Командантом м. Борщова. Папери, що знаходились в пакеті, Командант залишив при собі, а курієрові Клепацькому заявив, що він буде одісланий до Чорткова під „екскортю“.

„На заяву курієра Клепацького, що про арешт і вскриття пошти він повинен повідомити п. Головноуповноваженого, п. Командант м. Борщова зухвало відповів, що скоро і п. Огієнко буде в Чорткові.

„Маючи до діла з явним над собою насильством і порушенням норм міжнародного права, курієр Клепацький мусів допуститися нелегального способу урятування себе з під „екскортю“ і втік від „екскортувавшого“ його жовніра, залишивши в Борщові свої приватні речі і свої гроші в кількості 6000 карбованців.

„Сповіщаючи про вищезазначене і маючи на увазі, що:

1) Українська Народна Республіка і Річ Посполитіта Польська знаходяться між собою в заприязнених відносинах,

2) Першим пунктом своїх жадань в принятій від Української Дипломатичної Місії Польським Урядом Декларації з 2-го грудня м. р. — український Уряд виставляє призначення Української Народної Республіки з боку Польської Річі Посполитої незалежною, самостійною державою, і

3) Норми міжнародного права для заприязнених між собою держав гарантувати нетиkalьности дипломатичної служби і дипломатичної, а також особистої кореспонденції Голов Держав.

„Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській іменем свого Уряду протестує проти вищезазначених неправних вчинків агентів польської Влади і має честь прохати Високий Уряд Річі Посполитої Польської зарядити:

а) розслідування справи з затриманням телеграм і пошти, адресованої від Головно-уповноваженого українського Уряду з Кам'янця до Варшави на ім'я пана Головного Отаманів Української Народної Республіки і Дипломатичної Місії і притягти винуватців до відповідальності;

б) розслідування справи з затриманням в Борщові дипломатичних курієрів п.п. Корчинського та М. Клепацького і вскриттям везеного останнім пакета на ім'я Головного Отамана і також потягти винуватців до відповідальності;

в) доставлення по приналежності паперів з зазначеного в попередньому пункті вскритого пакета, а також повернення курієрові Клепацькому в Кам'янець його власних паперів, річей і грошей 6.000 карбованців і

г) вжити заходів до того, аби, надалі, нетиkalьность дипломатичних курієрів Української Народної Республіки і везеної ними кореспонденції була гарантована згідно з вимогами норм міжнародного права.

Оригінал підписали:

За Голову Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській: Михайлів (в.р.)

Радник - Секретар: Понятенко (в. р.)

До цього долучаються:

- 1) копія листа Коменданта м. Кам'янця п. Борути з дня 16 грудня 1919 р.,
- 2) копія рапорта курієра Клепацького *).

GRUPA MAJORA BORUTY.

KOMENDA MIASTA
KAMIEŃCA PODOLSKIEGO.

DO UPEŁNOMOCNIONEGO MINISTRA RZĄDU UKRAIŃSKIEGO PANA OGIJENKI
W KAMIEŃCU.

2 W sprawie wysłania telegramu p. min. Ogijenki do atamana Petlury - Dowództwo Dywizji przesyła powyższy telegram niezwłocznie do Dowództwa Frontu Galicyjskiego.

Komendant miasta Kamieńca Podolskiego Boruta.

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.
м. Варшава.

Do Mіnіsterstwa Zakkordonnih Spraw Rіci Pospolitoї
Польської.

„Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській має за честь довести до відома Високого Уряду Річі Посполитої Польської про слідуоче:

„В силу Декларації, поданої Уповноваженими Уряду Української Народної Республіки і урочисто пітвверженої уповноваженими Уряду Річі Посполитої Польської граніці між Україною з одного боку і з Польщею з другого зазначені по лінії Збруча. По смислу вищезазначеного Кам'янець Подільський і його територія належить до території

*) Див. стр. 141. О. Д.

України. Заняття Камінця на Поділлю і його території Польським Військом проведено по проханню Вищої Військової Влади України, як акт добросусідської допомоги Україні в її боротьбі за вільне життя.

„Між тим до Міністерства дійшла відозва Коменданта Кам'янця на Поділлю, кап. Оцеткевича, яка по своєму змісту рішуче суперечить змістові повищої Декларації, принятої уповноваженими Річі Посполитої Польської. В цій відозві, не відомо по якому праву, Кам'янець на Поділлю і його територія відносяться до території Польщі, як місто, яке „twierdza, co tak nierozewalnie złączona z dolą i niedolą Rzeczypospolitej, była jej przedmurzem i ochroną, twierdzą obronną przed wrogiem”, місто, яке „tyle dotychczas złożyło dowodów swej polskości, ofiarności nietylko dorównej ale przykładem stać będzie, skąd promienie pójdu naprzód i kraj najblizszy”. Рахуючи цю відозву, копія якої при цьому додається, цілковитим непорозумінням, яке може виходити тільки з повної непоінформованності агентів Польської Влади що до тих цілей, які має заняття Кам'янця на Поділлю через польське військо, У. Д. Misię подає цей протест і сподівається, що Уряд Річі Посполитої Польської призначить слідство в цій справі, притягне винних до суверої законної відповідальності і повідомить Misię про наслідки цього протесту.

Голова Української Дипломатичної Misię в Річі Посполитії Польській

і керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівицький.

Директор Загального Департаменту (підпис).

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Misię
в Річі Посполитії Польській.

№ 129/вих.

Січня 22 дня 1920 р.

в справі порушення прав суверенності Української Народньої Республіки
бліки через польські військові власти на українському Поділлю.

„Уряд Української Народньої Республіки через свою Misię в Річі Посполитії Польській має честь довести до відома Високого Уряду Річі Посполитої Польської про слідуєче:

„В силу Декларації, поданої 2-го грудня м. р. уповноваженою на то від Уряду Української Народньої Республіки Українською Дипломатичною Misię і принятій уповноваженою від Уряду Річі Посполитої Польської — Польською Делегацією, — кордони між Україною з одного боку і з Польщею з другого — зазначені на південному заході по лінії Збруча. На таку лінію кордону Польська Делегація погодилася, отже по смислу вищезазначеній Декларації Кам'янець - Подільський, як і все українське Поділля, від Збруча належать до території України. Заняття польським військом Камінця-Подільського і території навколо нього — зроблено по розпорядженню Польської Влади на прохання Вищої Військової Влади України, як акт добросусідської допомоги з боку Річі Посполитої Польської Україні в її боротьбі проти спільногого ворога.

„В супереч з таким положенням Українського Поділля взагалі, а міста Кам'янця з окрема, — Військова Польська Влада, що вступила на Поділля, видає розпорядження публичного характеру, які по своєму змісту рішуче суперечать змістові та духові повищевказаний Декларації і взагалі всьому напрямкові польсько - українських переговорів між Українською Дипломатичною Misię і Урядом Річі Посполитої Польської в Варшаві.

„Розпорядження тої влади порушують суверенні права України в як найдемонстративніший і як найгвалтовніший спосіб. а саме:

1) В розказі: *Dowództwa Grupy Generała Bonnina z dnia 13.XII. 1923. № 7465.III.* Dowództwo оповіща п. II, що „Wszyscy ministrowie, urzędnicy i funkcjonariusze Ukrainy Naddnieprzańskiej znajdujący się za Zbruczem po objęciu zarządu przez Komisarza polskiego będą mieli prawo pozostać w Kamieńcu w charakterze osób prywatnych. W myśl p. 5 rozkazu Dowództwa z instytucji ukraińskich zerwała się na funkcjonowanie w Kamieńcu Uniwersytetu ukraińskiego i szkoły junkrów jako instytucji prywatnych.“

„Отже розказ Довудства: а) касує українські Уряди, які правомочно зоставлені Вищою Українською Владою на опущеній нею території України, б) позбавлює українських урядовців на частині України належних їм службових прав і унеможливлює для них виконання наложених на них законною владою службових обовязків і в) обертає Державний Український Університет і урядову школу українських юнкерів в „приватні інституції“.

2) Комендант м. Кам'янця і пляцу кап. Оцеткевич своїми розпорядженнями в неменч рішучій формі порушує і суверенітет України, і добросусідські стосунки між українською Державою і Польською Річчю Посполитою. Такими цихами порушування позначаються видані Комендантом відозва і прикази №№ 1 і 3.

„В відозві, надрукованій на польській мові, Комендант не відомо по якому праву, м. Кам'янець - Подільський і його територію відносить до території Польщі і трактує Кам'янець, як „twierdza co tak nierozerwalnie złączoną z dolą i niedolą Rzeczypospolitej, była jej przedmiarem i ochroną“.

„Pan Komendant заняття польськими військами Кам'янця по проханню української Влади, зверненому до Влади польської, трактує, як поворот Кам'янця „po długich latach nie woli, ucisku i udręki do dawnej macierzy“, — Кам'янець по зламню п. Коменданта є місто що „tyle dotychczas złożyło się dowódów swej polskości i ofiarności“ і що, „nie tylko toóże dorowna, ale przykładem stać będzie“, — очевидно іншим містам України під взглядом польськости. П. Комендант сподівається, що з Кам'янця „promjenia pójdą na naród i kraj najbliższy“, себ то сподівається на розширення утворених в Кам'янцю - Подільському відносин польської військової влади до прав суверенності України і на дальші простори України.

„В приказі № 1-й, надрукованому мовою українською, Комендант оголошує, що всі попередньо видані зарядження тратять силу обовязуючого.

„В п. 3 „приказа“ Комендант вимагає, аби всі матеріали, які коли - небудь були власністю Урядів: Австрійського, Німецького, Російського та Українського — мають бути зложені найдальше до дня 15-го січня 1920 року в Команді повіту і пляцу.

„В п. 5. Комендант вимагає, аби „всі подання і прохання до військових властей були редактовані в польській мові (з евентуальним переводом українським або російським) і були відповідно стемпльовані в касового старшини Команди повіту і пляцу“.

„В приказі № 3-й, надрукованому на польській і українській мові, Комендант пунктом 1-го приказу оповіщає, що „noszenie wojskowych dystynkcji, odznak i t. jakiejkolwiek armii jest bez specjalnego zezwolenia wzbronione“ під загрозою суворої кари. Пунктом 4 приказа вимагається, аби всі вивіски над склепами було зроблено до 25-го січня б. р. на польській мові. Українська мова при цьому допускається лише, як переклад на правах, які надаються і мові російській.

„Отже, з зазначених приказів Коменданта за номерами 1-ий і 3-ий видно, що п. Комендант пляцу і міста находить можливим говорити:

а) про відміну огульно „всіх“ заряджень, які були видані до обняття коменданської влади п. Оцеткевичем.

б) вимагає передачі Комендантурі майна, належного Українській Народній Республіці і то однаково як власного майна Республіки, так і майна, належного їй по праву наслідування його від первісних власників, що полишили це майно на призволяще на території України;

в) в супереч основним законам України заводить в стосунках з польською Владою обовязковою урядовою мовою польську, допускаючи евентуально мову українську,

поруч з російською, тільки як мову паралельного перекладу, замість того, аби законно жадати подань на державній мові УНР. з перекладом польським;

г) українських козаків і старшин української армії на території України, яку вони покликані своєю кровлю боронити, — трактують нарівні з чинами армії чужих держав, чим наноситься образа української армії;

д) в питанню про мову торговельних вивісок знову принижує становище державної української мови, ставить наперед неї мову польську, яка могла б бути тільки мовою паралельних перекладів для тих торговців, що хотіли б мати вивіски і на мові польській і знову прирівнює в правах державну мову українську до мови російської, яка є властива лише незначній меншості населення Поділля.

„Сповіщаючи про вищезазначене і на підставі того, що:

1) Україна знаходиться з Польщею, коли не в становищі формально союзних відносин, то в кожному разі в становищі заприязненої держави, з якою ведуться переговори польським Урядом в справі навязання близчих союзних стосунків;

2) Декларація 2-го грудня м. р., принята Делегацією польського Уряду без спеціальних застережень з боку польського, — установлює на південному Заході кордон між Польщею і Україною по річці Збручу і

3) Українське Поділля в північній його частині занято польським військом на прохання українського Уряду, як послуга українській державі перед загрожувавшим їй ворогом.

„Українська Дипломатична Місія в Річі Посполітій Польській від імені Уряду Української Народної Республіки як найрішучіше протестує проти подібних вчинків польської Влади на Україні і має честь прохати Високий Уряд Річі Посполітої Польської:

а) вжити заходів до негайног скасування виданих Довудством і Комендантом м. Кам'янця і пляцу відозвів і розказів в тій часті і в тих пунктах, які порушують суверенні права Української Народної Республіки,

б) притягти до карної відповідальнosti тих представників військової влади, які в супереч запевненням Уряду Високої Річі Посполітої Польської — провадять на Поділлю окупантську, по суті, і анексіоністичну, по духу, політику і

в) гарантувати Уряд Української Народної Республіки, що на будуче випадки, подібні до вищезазначених, Урядом Високої Річі Посполітої Польської не будуть допускаємі.

Оригінал підписали: Голова Української Дипломатичної Місії
в Річі Посполітій Польській (підпис).

Радник Секретар Поняненко (в. р.)

До цього долучається:

- 1) Копія розказу Довудства групи ген Бонніна № 7465 *).
- 2) Відозва Коменданта м. Кам'янця і пляцу . . № 1 **).
- 3) Приказ " " " " . . № 1 ***).
- 4) Розказ " " " " . . № 3.

Dowództwo powiatu i placu.

ROZKAZ Nr. 3.

Kamieniec Podolski dnia 1-go stycznia 1920.

1. Prawo noszenia odznak i mundurów kroju wojska polskiego przysługuje tylko oficerom i żołnierzom czynnej służby armii polskiej. Noszenie dystynkcji wojskowych, odznak i t. p. jakiekolwiek armii, jest bez specjalnego zezwolenia wzbronione. Nadużycia będą surowo karane.

*) **) ***) Dив. стр. 143, 144 та 143 цієї книжки. О. Д.

2. Wszelki ruch uliczny odbywać się ma z wymijaniem na prawo. Robienie tłoku i tamowanie ruchu wzbronione.

3. Z dniem dzisiejszym zaprowadza się czas 24-godzinny z tem, że od godziny 1-szej po południu do 12-tej w nocy oznaczony jest czas od 1. 13 do 24, tak, że godzina 12 w nocy jest godziną 24-ą, a 1-sza w nocy godz. 1-ą.

4. Do dnia 25 stycznia 1920. mają być wszystkie wywieszki sklepowe (szyldy) zaostrzone w napisy polskie i ewentualnie w tłumaczeniu ukraińskiem lub rosyjskiem, z dokładnem podaniem rodzaju przedsiębiorstwa, imienia i nazwiska właściciela. Wszelkie napisy na szyldach w innych językach mają być w tym samym terminie usunięte lub zamalowane. Niestosujących się pociągnie się do odpowiedzialności.

5. Kupczenie artykułami spożywczymi na ulicach i rogatkach jest wzbronione; dokonywać się to ma w miejscu oznaczonym przez gminę (na targowicy). Skupowanie na targu artykułów spożywczych przez handlarzy jest dozwolone dopiero po godzinie 10-tej. O wszelkich nadużyciach zechcą wszystkie osoby cywilne donieść pisemnie (bez stempla) Dowództwu powiatu i placu (stacyi etapowej lub posterunkom żandarmeryi). Za wszelkie choćby najdrobniejsze przekroczenia będzie się jaknajostrzej karało.

6. Rozlepianie jakichkolwiek ogłoszeń afiszy (choćby najmniejszych świątek) i t. p. jest bez zezwolenia Dowództwa powiatu wzbronione.

OCETKIEWICZ kpt.
Dowódca Powiatu i Placu

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana” Kamieniec gub. Podolskiej.

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитії Польськії.

м. Варшава.

До Міністерства Закордонних Справ Річі Посполитої
Польської.

„В імені Уряду Української Народної Республіки Дипломatична Місія має за честь довести до відома Високого Уряду Річі Посполитої Польської слідуоче:

„З часу заняття Кам'янця Подільського через Польське військо, що було зроблено в порозумінню між Вищою Командою українською і Вищою Командою польською на певних підставах, агентами польської Влади проводиться невпинно вивіз ріжного державного і навіть приватного майна. З тих донесень, які поступають з місць, видно, що цей вивіз носить на собі, як це не прикро зазначити, всі ознаки безправних надувань, бо ніяких уповноважень, ніяких ордерів на реквізіцію, ніяких росписок не видається. Таким чином вивезено ріжного державного майна на міліарди карбованців. Самоходи, телефони, мука, одіж і ріжне майно не тільки державне, а і органів самоврядування — все це вивозиться невідомо куди і невідомо в силу якого права, і все це робиться в той час, як тут в Варшаві ведуться переговори між уповноваженими українського Уряду і Уряду Річі Посполитої Польської, в той час, як тут уповноважені Української Республіки одержують запевнення в тому, що Річ посполита Польська дивиться на Україну, як на свою союзницю — в цей же самий час місцева Влада Польська поводиться на місцях так, як звичайно не поводяться й окупанти на території, занятьї по праву війни. Малюнок, який можна дати на підставі доданих актів, і умови життя, які утворилися в Кам'янці, — це якийсь жахливий мартиролог української ідеї і справи.

„Вважаючи такі вчинки місцевої Влади польської як за такі, які цілком суперечать всім тим завіренням, які робляться з боку Польського Уряду, і на підставі цих завірень рахуючи, що в даннім разі є очевидний факт зловживань з боку агентів польської Влади Дипломатична Місія, в імені Уряду Української Народної Республіки, подаючи цей протест, має право сподіватись, що Уряд Річі Посполитої Польської призначить розслід цих незаконних вчинків своїх агентів, притяgnувши винних до сурової законної відповідальності, встановить порушений правний лад і про наслідки повідомить Місію.

„При цьому додаються копії актів і доинесень Української місцевої Влади про характер незаконних вчинків, які допустили агенти польської Влади.

Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
і керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівицький.
Директор Загального Департаменту (підпис).

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.

Дня 22 січня 1920 р.

ч. 130/вих.

м. Варшава.

До Високо Уряду Річі Посполитої Польської

Н О Т А

в справі незаконних, на українським Поділлю, контрибуції, реквізіції і привлашування польськими військовими властями державного, громадського та приватного майна, належного установам УНР., органам самоурядування і приватним громадянам.

„По заняттю Кам'янця-Подільського польськими військами, зробленого на прохання Вищого Українського Військового Командування, зверненого до такого ж командування польського, — агенти польської військової влади, по короткому часі, — широко розвинули діяльність, направлену до реквізування, привлащення як державного, так громадського і приватного майна, що знаходилось на залишенному українськими військами Поділлю.

„По донесенню Головноуповноваженого Українського Уряду в Кам'янці Подільському військові влади забирають вищезазначене майно без жадного порозуміння з місцевою українською Владою, забирають силою з складів без пред'явлення ордерів, без спису, без ваги, без міри і на взяте в більшості випадків не дається жадних поквитовань.

„Ось де-кілька випадків такого відбирання майна:

1) 19 листопаду, по донесенню Подільського Акцизного Управління, на ім'я Головно-уповноваженого Уряду Української Народної Республіки від 15-го грудня м. р., долучаєму до цього в копії, Польське військове Командування вивезло спирт, цукор, що був на складі Акцизного Управління і забрало вози, належні гуральні. Урядовці Управління — не допускались бути присутніми при відбиранню скарбових запасів і майна;

2) Комендант м. Кам'янця наказом від 3-го грудня відібрав від Кам'янецької Повітової Народної Управи всі телефонні апарати повітової телефонної комунікації, вартістю на мільйони карбованців;

3) Польське військо заняло під касарні частину службового помешкання Кам'янецької Повітової Управи, що завважає праці Управи;

4) 3-го грудня м. р. старшина польських військ, що називав себе поручником 113 полку артилерії, Роман Лазаревич — явився в мешкання Управи з жовнірами, зламав печаті на дверях приміщення, в якому була зложена належна Народній Управі шкіра, забрав ту шкіру, але на прохання Управи видати росписку в одібранию народного майна чи підпісати акт про одібрания — відмовився;

5) 3-го ж грудня в приміщенню Камінецької Народної Управи о 6-тій годині вечора прибувший невідомий сержант польських військ зробив з вартовими жовнірами ревізію в приміщенню Управи. Предложити якийсь ордер на ревізію, викликати для присутності при ревізії представників Управи, — сержант вважав непогрібним. При ревізії, в приміщенню на сутеренах, жовніри розбили дві колодки біля дверей і забрали складене там майно, сідла, шлеї, уздечки, постромки, сирові шкіри; так само розбили колодки при дверях склепу Технично - Будівничого відділу Управи і забрали бувше там майно. Робивши ревізію сержант відмовився назвати себе, сказати якої він части і відмовився видати росписку в кількості забраного майна;

6) В листопаді підпав розгрому, з боку старшини 19-го полку, транспортний підвідділ Управи, що знаходиться на Польських Фільварках;

7) 21-го листопаду — те ж трапилось на Паніловецькому млині з боку польських легіонів;

8) 25-го листопаду підпав вивлашенню, з боку польського старшини п. Лазаревича склад продуктів, що міститься на залізничному двірці, при чому разом з продуктами забрано у завідувача складом 38.500 карбованців державних авансових грошей.

„Росписок в зазначених випадках не видавалось і актів з боку тих, що відбиравали майно, вважалось непотрібним складати.

„В подібний же спосіб відбиравалось, привлашувалось майно Кооперативів, наприклад: Камінецького Союзу Споживчих Товариств на Польських Фільварках, складу того ж Союзу на Шевченковській вул., Кутковецької Філії того ж Союзу (дотичні копії актів — до цього долучаються).

„Мійська Управа в листі на ім'я Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки від 11-го грудня за № 6525, долучаємі до цього в копії, дає даний список реквізіції мійського і приватного майна вартістю на міліони карбованців. Реквізувалось все: засоби апровації, фураж, мануфактура, телефони і т. п.

„Поруч з привлашуванням майна — все дотичні заряди констатують грубе поводження з боку агентів військової влади, які переводять таке вивлашування, що разом з доконаними арештами терорізує населення, терорізує земських та громадських діячів.

„Представлені випадки далеко не вичерпують всього матеріяла, який мається у дотичних органів української влади і в громадських та приватних установах.

„Контрибуція, по одержаним через п. Губерніального Комісара відомостям, накладена польським військом і забирається ним же (в с.с. Кам'янецького повіту: Ісаківцях, Ляшковцях, Гавриловцях, Вітковцях і інших). Накладається ця контрибуція і забирається в спосіб, як найбільш гострий і прикрій для місцевого населення.

„Сповіщаючи Високий Уряд Річі Посполитої Польської при вищезазначені випадки і взагалі про ту неправну дорогу, на яку стали польські військові влади про відношення до державного, громадського та приватного майна на українському Поділлю і маючи на увазі, що:

1) Частина українського Поділля, яка зараз занята польським військом з пропозиції Вищого Українського Командування, нерозірвально належить до самостійної Української Народної Республіки і ні в якому разі не є тереном польської окупації;

2) Українська Народня Республіка і Річ Посполита Польська знаходяться в стані заприязнених Держав і ведуть пертрактації до зав'язання союзних стосунків, одже жадна сторона не має підстав трактувати майно і населення другої сторони, як об'єкти військової здобичі і ворожих репресій;

3) Formи відношення, які виявляють польські військові влади до українського державного, громадського та приватного майна і до власників цього майна на українськім Поділлю, нормами межинародного права осуджуються навіть тоді, коли вони мають місце в окупірованих частинах ворожої території.

„Українська Дипломатична Місія в імені свого Уряду складає отсім рішучий протест перед Високим Урядом Річі Посполитої Польської проти зазначених з'явищ і має честь прохати Високий Уряд, аби зволив дати відповідним властям негайній наказ:

а) Про негайнє припинення привлашування незаконними способами з боку польських військових властей на українськім Поділлю майна державного, громадського і приватного;

б) Про негайнє розслідування допущених зловживань на ґрунті того привлашування і про потягнення винуватців до законної відвічальності;

в) Про повернення, доси в неправний спосіб привлашеного, майна — його законним власникам, а за всі збитки, спричинені через вживання чи посідання того майна, як також і за користування ним, — сплачення належитого відшкодування його власникам;

г) Про звільнення приміщення урядових і необхідних громадських установ від росташування в них військових відділів і про невиселення урядовців Української Народної Республіки з їх приватних мешкань, а також має честь просити, аби Високий Уряд Річі Посполитої Польської дав Урядові Української Народної Республіки гарантію в тому, що, на далі, випадки, подібні до зазначених в цій ноті, не будуть допущені.

Оригінал підписали:

За Голову Української Дипломатичної Місії

в Річі Посполитій Польській Михайлів (в. р.)

Радник - Секретар П. Понятенко (в. р.)

До цього долучається:

- 1) Копія відношення Подільського Губерніяльного Акцизного Управління до Пана Головноуповноваженого Уряду УНР. від 15 грудня 1919 р. ¹⁾.
 - 2) Копія відношення Кам'янецької Повітової Народньої Управи до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. на Поділлю від 5 грудня 1919 р. за ч. 1259 ²⁾.
 - 3) Копія відношення Кам'янецької Повітової Народньої Управи до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. на Поділлю від 10 грудня 1919 р. за ч. 1277.
 - 4) Копія акту з дня 18 листопаду 1919 р. в справі зареквіровання коня, власності Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств ³⁾.
 - 5) Копія акту з дня 10 грудня 1919 р. в справі зареквіровання товарів, власності Кутковецької Філії Кам'янецького Союзу споживчих товариств ⁴⁾.
 - 6) Копія акту з дня 18 листопада 1919 р. в справі зареквіровання товарів зі складу Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств ⁵⁾.
 - 7) Копія з копій акту з дня 23 листопаду 1919 р. в справі забрання товарів, належних Кутковецькій Філії Кам'янецького Союзу Споживчих Товариств ⁶⁾.
 - 8) Копія відношення Кам'янецької Міської Управи з дня 11 грудня 1919 р. за ч. €525, до п. Головноуповноваженого Уряду УНР.
 - 9) Копія з копії докладної записки Кам'янецької Повітової Народньої Управи

Міністерство Внутрішніх Справ До п. Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки

ка Повітова Народ

Відділ розпоряд.

удня 1919

ч. 1277.

на

К О Н Г К

до місці річі Писолитогі в м.
До п. Команданта м. Кам'янця

до п. Коменданта м. Кам'янця,
До д. Попільського Губерніяльного Комісара

„Польською Військовою Владою, як це зазначено було в листі з 5-го грудня 1919 року ч. 1259 та в пошто-² телеграмах за ч.ч. 5276, 6282, забрано багато ріжного майна, яке належало Повітовому Самоврядуванню або було передано йому для охорони та користування.

дано иому д
В частности:

I. Заходами Повітової Управи було охоронено від грабування частину шкіри, яка належала Українській Народній Республіці. Про цю шкіру складено окремого акта, котрий пересланій до Вашої, пане Головоуповноважений, канцелярії. При розгляді питання про зазначенену шкіру з метою її використування виявилось, що в лікарнях та шпиталях знаходиться багато козаків, котрі уже видужали, але не можуть бути виписані через брак узуття. Такі козаки займають даремно помешкання лікарень і шпиталів, не даючи змоги приймати сюди хорих, а що саме головне — переповнюють до краю шпиталі і заражаються тут - же в шпиталах ріжкими хворобами. Вирішено було скоронену Управою шкіру скористувати на узуття для видужуючих козаків, але цього неможливо було здійснити, бо шкіру забрав з Управи поручник 113 полку артилерії військ польських Лазарович (почтотелеграми ч.ч. I248, I254 і копія акту від 3-го грудня, приложена до листа за черговою 1259).

ІІ. За час війни на протязі останніх п'яти літ страшенно зруйновані будинки лікарень та школ. Відремонтувати їх своєчасно за браком коштів, а особливо матеріалів, не було змоги. Лише з кінця липня 1919 року можна було почати де-які роботи. Управі з величими труднощами вдалося роздобути трохи краски та олії для ремонту. Частина цих матеріалів зразходована, а частина хоч і була розіріділена між школами та лікарнями, але поки - що нерозданна і знаходилась в Управі. З-го грудня польські жовніри при трусі помешкань Управи забрали 15 пудів 39 фунтів олії (відношення—лист ч. I259).

III. 21-го квітня 1917 року Повітова Управа, на підставі ст. 2 узак. і розясненій положення о земських установах, придбала для заготовки каміння і щебня для збудування нових та ремонту старих земських буркованих і шоссованих шляхів 30 пудів пороху. Частина пороху зросходована на розробку кар'єрів, частина (24 п.) продана в 1917 році начальнику 6-го шосового участку інженеру Петрову, а частина (1 пуд 2 фун.) залишилася для потреб технічного відділу. Цей порох також забрали польські жовніри при трусі третього (3) грудня, між тим порох зараз потрібний Управі для ломки каміння, для ремонту участка шоси „Мукаш“ шляху Кам'янець - Китайгород.

IV. Для транспорту продовольчого відділу Управи (23 коні), а також для організації власного початового кінного звязку з повітом (до 40 пар коней) через те, що такий звязок через окремих почтосодержателів завдяки їх надзвичайно спекулятивним умовам майже зовсім припинився. Повітовій Управі потрібна упряж, сідла і інше кінське знаряддя. Все таке майно при ліквідації кошу охорони республіканського ладу було передано Управі представником кошу. Майно перевезено було до Управи, складено в підвальні помешкання, двері которого були зачинені на ключ і припечатані печаткою Управи. Про скількість майна мав бути складений окремий акт в присутності представника кошу охорони, але представник кошу в назначений строк не прибув, член - же Управи, комуто доручено було принести майно, захворів і вибув тимчасово до дому. Майно до видужання члена Управи, затишілося під замком і печаткою в тім - же помешканні, котрім було складено. З-го грудня польські жовніри при трусі зломали печатку розбили замок і все майно забрали. (Копія рапорту завідувача господарством Управи прикладена до листа за ч. I259)

V. Повітовому Самоврядуванню з величими труднощами вдавалося підтримувати пошкоджену під час війни свою телефонну сітку, збудовану виключно на повітові кошти. Зараз цю сіть остаточно руйнують реквізіції польської військової влади. Комендант польських військ в Ориніні забрав з оринінської станції комутатор і переговорний телефонний апарат, а лянцкорунський комендант з лянцкорунської станції — переговорний телефонний апарат (про другі телефонні станції офіційних докладів поки - що немає). Комендант же міста Кам'янеця видав 3-го грудня наказ про здачу представникам польської військової Влади всіх телефонних апаратів та телефонного майна (поштотелеграми 5276, 5282 і 5334).

„З'ясувавши це все, Повітова Народня Управа просить не затримувати свого розпорядження про негайнє повернення Управі всього забраного майна, як то шкіри, олії, транспортного знаряддя, пороху і телефонного майна, тим більше, що Управа не має піякіх розпоряджень про реквізіції і піякіх розписок від представників польського війська в одержанню того майна.

„Разом з тим Управа також просить розпорядження про звільнення майна Повітового Самоврядування і на далі від реквізіції без пред'явлення ордерів і без видачі розписок в одержанні реквізуючих речей.

Оригінал за належними підписами.

З оригіналом згідно: Голова Управи О. Пашенко.

Секретар: (підпись).

Кам'янець - Подільська

Міська Управа.

I-го грудня 1919 року.

ч. 6525.

Кам'янець - Под.

До пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

„З приводу Вашого відношення від 8-го грудня с. р.

повідомити Високоповажаного пана Головноуповноваженого Уряду УНР. про нижче-
зазначені випадки грабунків, реквізіції, насильства і т. п., причиняємих польськими
військами міському населенню та міському самоурядуванню:

1) З кам'янецького млина було забрано польськими жовнірами 39 пудів муки вартістю 21.900 карб., про заплату цих грошей Управа звернулась до Польського Коменданта 20-го листопаду ц. р. відношенням під ч. 1669, але ж відповіді до цього часу не одержала.

2) Міська Управа мала одержати з базісного складу на залізничнім двірці по напряду Головінта 3.000 пудів цукру. Біля 1.100 пуд. цукру Управа одержала, а решту за-
брала польська інтендантура, котра заявила, що вона цей цукор закупила у Румунсько-
Українсько - Польського Товариства.

3) На ст. Кам'янець прибуло три інтенданцьких валки, з яких всі продовольчі про-
ductи повинні були бути передані Міській Управі, на підставі розпорядження п. Го-
ловноуповноваженого Уряду УНР., але все майно, яке знаходилося в валках, забране
польською інтендантурою.

4) Мійській Управі було передано українською інтендантурою де - які речі, зареквізовані у Кам'янецьких крамарів, а саме: аксаміт, шовк, плис та інші для повернення власникам, але ж польський інтендант п. Лазаревич відмовився передати ці речі і відправив їх в Чортків.

5) Закуплений Управою на складі Продвідділа Повітової Управи для потреб мійського санітарного обозу, фураж в кількості 2000 пудів був зареквізований польськими військами і всі клопотання перед п. Комендантом міста про повернення цього фуражу ні до чого не привели. Давались обіцянки, що справа буде розглянута, чим тільки гаявся час, а фураж тимчасом вивозився за Збруч.

6) З часу прибуття до Кам'янця польських військ підводи мійського санітарного обозу, обслуговуючі санітарні потреби міста по вивозці сміття, реквізуються польськими жовнірами і відправляються з військовим грузом то в Скалу, то в Борщів та інші міста, при чому фурману не дають змоги брати корму для коней і коні, роблючи по 80 верст на добу, цілком голодні, повертаються назад остильки змучені, що їх після 2 - 3 днів не можна брати до роботи.

7) Ночні робочі мійського асенізаціонного обозу, котрі провадять працю свою по вивозці нечистот тільки в ночі, позаяк ця праця в день забороняється, фактично не можуть виконувати свого завдання, позаяк вартові жовніри після 10-ої години вечора, не дивлючись на те, що вищезгадані робочі обезпечені належними перепустками та посвідченнями, гонять їх з міста, чинючи над ними часто й насильства. Само собою зрозуміло, що санітарний стан міста від цього погіршується і завдяки тому розповсюджуються пошесті.

8) Роспорядження про здачу телефонів поставило Мійську Управу в дуже скрутне становище, позаяк вона не має можливості зноситись з окремими своїми відділами, як електровнею, водотягом, лікарнею, санітарним і пожарним обозами і т. и. В справі залишення мійських телефонів була послана до пана Коменданта депутація в складі: Голови Думи, Товариша Мійського Голови і Мійського Юрисконсульта, але не досягла бажаних наслідків. Правда в кабінеті пана Мійського Голови телефон залишений, але користуватись ним неможливо, бо очевидно в силу належного роспорядження станція не відповідає і сполучитись по телефону ні з ким неможливо.

9) Надзвичайно шкідливо відбувається на місті заборонення селянам в'їзду до міста без посвідчень та перепусток. Завдяки цьому в місто зараз не має жадного підвозу продуктів, а що всякими правдами й неправдами в місто попадає, то до цього обиватель немає змоги підступити, бо ціна на все це неймовірна. Так наприклад, в останній недільний базар були вже такі ціни: фунт сала — 110 - 115 карб. замість 70 - 80 карб., м'ясо — 45 - 50 карб. замість 35 - 40 карб., картопля — 200 карб. пуд, а була вже 60 карб., гуска — 600 карб. а можна вже було купити за 200 - 250 карб., курка — 250 - 300 карб. а раніше була 90 - 100 карбованців і т. д. Не краще стоять справа з доставкою дров. Завдяки утикам дров підвезти абсолютно неможливо й ціни на дрова, які почали значно спадати, зараз скачуть уверх. Все це Мійська Управа передбачала і своєчасно про це говорила і п. Комендантові і навіть п. генералові Івашкевичові, увага яких зверталась на те, що вимагання від селян перепусток приведе до того, що вони перестануть їхати на місто і підвозити які б то не було продукти, но це все залишилось гласом вопіючого в пустині і зараз місто залишається майже без запасів. На складах Управи мається ще не більш як на 10 днів хліба, а далі коли не буде підвозу хліба місту загрожує голод і ціни на хліб навіть дійдуть до тих, які ми мали перед жнівами б. р. або й ще стануть більшими.

10) Необхідно зазначити, ще й те, що де - які окремі представники Польської Влади, як наприклад лікарь 601 військового шпиталю, вимагають від Управи дуже часто

того, чого вона абсолютно не повинна виконувати і на що її не примушувала ні одна військова влада спочатку світової війни.

„Управі абсолютно невідомо на якій підставі цей п. лікарь зараз улаштовує 601-ий військовий шпиталь в будинку хлопячої Духовної школи, що на Польських Фільварках і всі розходи по ремонту відносить на рахунок Управи, при чому для цього використовуються і мійський монтер і всі мійські робітники, мійські матеріали і гроші при чим все це потрібується дуже хутко, дуже негайно, а в противному разі погрожують якимись надзвичайними жiram. Управі абсолютно невідомо за що вона витрачає зараз на ремонт військового шпиталю свої кошти, яких до цього часу вже видано до 50.000 карбованців, коли каса Управи і без того обтяжена своїми розходами і находитися в критичному стані. Управа абсолютно з цим всім погодиться не може і мусить пасувати перед безпardonною, грубою силою, якої до речі сказати, культурному війську вживати і не до чести.

„Управа одверто мусить заявити, що їй працювати в таких умовах не приходилось ще ні при жадній владі. Обмеження свободи як Самоврядування, так і мешканців міста, утиски з ріжних боків нервують Управу і не дають їй змоги спокійно виконувати ті обовязки перед населенням, які вона собі взяла, а саме: постачання міста продуктами, хлібом, дровами, освітленням і т. и.

Мійський Голова (підпис).

Товариш Голови (підпис).

Члени Управи (підпис) (підпис) (підпис).

За Секретаря (підпис).

З оригіналом згідно:

Референт Загальних Справ (підпис).

Кам'янецької Повітової Народної Управи

ДОКЛАДНА ЗАПИСКА

Про дійсний стан існування в данний момент Повітового Самоврядування.

„Не можна на далі зажмурювати очей на ту руйнацію і бездіяльність, які виникають з минішних обставин в життю Самоврядувань і не можна мовчки чекати дозволу проявлення самодіяльності. Зараз фактично Повітова Народна Управа, як і всі Установи Повітового Самоврядування знаходяться під домашнім арештом: Повітова Народна Управа не знає, чи існують Волостні Управи; на протязі майже місяця ні одного наказу по школам, ні одного повідомлення шкіл. Про телефонні станції тільки випадково і приватно має відомості про реквізіції апаратів. Окрім Польські Команданти розпоряджаються як помешканнями, так і майном лікарень і школ. Обовязкова постанова про платню в лікарнях, яка повинна бути переведена в життя з 1-го грудня 1919 року до цеї пори де - якими лікарнями не одержана. Нічого й говорити про стягнення якихсь податків, чи то земельних, чи державних, бо невідомо чи дійшли розкладки до села, а перевірити нема змоги. Пошти поки - що рахуються в трьох пунктах, а користуватися ними неможливо, бо на останнє прохання Управи від 10 го грудня за ч. I276 про видачу перепусток для виїзду в повіт навіть Голові Управи та заступнику його відмовлено, через те мабуть, що місцевою Польською комендантурою не вбачається потреби для виїзду Членів Повітової Управи в повіт.

„З складів і помешкань Управи і її Установ забирається польськими військами все, що вподобається і на всякі протести, прохання і вимагання повернути майно до цеї пори ні звідки ніякої відповіді.

„Продовольчий Відділ Повітової Народної Управи в самому безпорадному стані: ніяких докладів і відомостей з місць, навпаки - неперевірені чутки про розхищення, зловживання і розпродаж майна та про реквізіції польськими військами зерна й фуражу по повіту. Насильне відібрannя ключів від склепів і самовільний та потаємний від Продовольчого Відділу вивіз польською інтендантурою зерна й збіжка з склепів Кам'янця і мічинів привели до того, що зараз транспорт, рапочучи па своїх складах більш десятка тисяч пудів, мусить закупити у спекулянтів солому і інш. для своїх коней. Таких прикладів без числа. Про них писалося не раз до п. Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки на Поділлю, до Misií Riči Pospolitoї в м. Кам'янці, Польського Команданта в м. Кам'янці і Подільського Губкомісара і на все це все ж таки ключі від склепів знаходяться у польського інтенданта Лазаровича, забране майно не повернено, телефони, як і весь звязок з повітом, зачинен і в додаток Членам Управи зараз виїхати в повіт невільно.

„Повітова Народня Управа примушена таким чином до бездіяльності і, вбачаючи як це руйнує край і господарство повіту, за для добропуту населення вимагає, аби негайно було з'ясовано становище Самоврядування і, як що воно надалі зостається працювати, задоволити всі його вимоги, з'ясовані у всіх попередніх заявах і забезпечити право самодіяльності.

Голова Кам'янецької Повітової Народньої Управи (підпис).

Члени Управи (підпис) (підпис).

Секретар (підпис).

ч. 1286/5414.

Із грудня 1919 року.

м. Кам'янець на Поділлю.

До п. Головноуповноваженого Уряду Української Народньої Республіки на Поділлю.

З оригіналом згідно: Референт Загальних Справ.

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.

Дня 22 січня 1920 р.

№ I3I/vих.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської

НОТА

в справі де - яких роспоряджень Польської Військової Влади, виданих
нею в звязку з наміченого Українським Головним Командуванням
реорганізацією української армії.

„Одною з головніших справ, зала góдження якої мав Уряд Української Народньої Республіки на увазі, вступаючи в дипломатичні стосунки з Високим Урядом Річі Посполитої Польської, була справа війська.

„Українська Дипломатична Місія в своїй Декларації від 2-го грудня м. р., адресованій до Високого Уряду Річі Посполитої Польської, в шерегу перших жадань від Річі Посполитої Польської поставила жадання Уряду Української Народньої Республіки заключити між обома Державами конвенцію військового характеру.

„Відповідно цьому, пункт 3-ї жадань, висловлених в Декларації, говорить виключно про справи, сполучені з організацією війська.

„Зрада Начальної Команди часті українських військ, зложених з Галицьких Українців, спричинилася до таких подій на Україні, які примушували Уряд Української Народньої Республіки шукати допомоги Річі Посполитої Польської в мілітарних справах, раніш ніж будуть докладно вироблені подробиці і умови такої допомоги.

„Вище Українське Військове Командування обговорило з Вищим Польським Військовим Командуванням справу мілітарної допомоги Україні, з боку Польщі, лише в загальних рисах, маючи на увазі, що дух і загальний зміст Декларації від 2-го грудня м. р. вичерпуючій мірі забезпечують прихильне положення окремих конкретних мілітарних справ.

„Однак, одержані Урядом Української Народньої Республіки відомості з прикордонних з Польщею місцевостей і з Кам'янця Подільського — говорять про те, що допомога реорганізації українського Війська з боку польських військових владей — передовиться в атмосфері недоброзичливого відношення і ігнорування України, як заприязненої Польщі Держави.

„Українські Військові Відділи, що під проводом своїх старшин і за порозумінням з бувшим при українському командуванню польським лучниковим старшиною, капітаном Чарноцьким, перейшли в Гусятині, Підволочиску, в Борщові на польську сторону — були інтерновані, розброєні та трактовані, як ворожі Польщі полонені.

„Виконуючи розkази свого Вищого Командування в справі реорганізації армії, Польське Військове Командування в Кам'янцю видає звернені до українських старшин розkази в редакції, яка звучить образливо для чести українського старшини, бо говорить, що „всі офцери булої армії української мають бути сконцентровані, на засаді розkazu Начального Довудства військ польських, в Домб'ю під Krakowom“.

„Далі, ті відряди, які вже сформувалися і були відправлені по місцю призначення, в дорозі наражалися на гостре і неприхильне відношення з боку місцевих польських владей.

„Як наприклад, можна указати на випадок, коли сформованій в Кам'янцю і відправлений в супроводі поручника польської служби п. Неймана до Борщова, — партії старшин загрожувало в Борщові інтернування і партія, замість попasti в українську армію, мала повернути назад до Кам'янця. Так само партія, кількостю в 65 чоловік старшин направлена до Ланьцуту через Львів, — була у Львові засаджена за гратеги і трактована як ворожі полонені; тільки після цілого шерегу клопотів, — партія ця добилася того, що її врешті до Ланьцуту відправили, як охотників, до формуюмої української армії.

„Приказом ч. З Коменданта м. Кам'янця і пляцу, капітана Оцеткевича — старшини Українського Війська, нарівні з офіцерами чужих армій, під загрозою гострої карти, по-збавлюються у себе на Україні в Кам'янці, — права носити свій мундір, відзнаки і т. п.

„Маючи на увазі, що:

1) Українська Народня Республіка і Річ Посполита Польська — знаходяться в за-приязнених стосунках і в мисль Деклярації від 2-го грудня Український Уряд мав на увазі заключення з Високим Урядом Річі Посполитої Польської спеціальної військової конвенції і одержати допомогу в справі заосмотрення армії;

2) Польське військо заняло частину українського Поділля по проханню Українського Вищого Командування, зверненого до Польського Вищого Командування, — отже українська армія не може бути трактована з боку польського, як армія ворожа, а її старшини не можуть бути позбавлені на занятих польським військом теренах України прислугуючих їм прав;

3) Такі форми співділання польських військових властей, як зазначені вище, відбиваються прикро на справі реорганізації української армії, зменшують контингент охочих продовжувати далі боротьбу проти ворогів України в шерегах так реорганузуємої армії і понижують її віру в річевість і прихильність заходів польського Командування та викликають ще більшу дезорганізацію тих частин армії, що зостались на терені України, занятому польським військом.

„Українська Дипломатична Місія отсим складає перед Високим Урядом Річі Посполитої Польської свій рішучий протест проти такого трактування української армії, як те, що зазначилось в вищенаведених прикладах, і має честь прохати Високий Уряд, аби:

а) були видані відповідні розkази, котрі б надали гарантували українську армію і її старшин від зневажливих вчинків і зневажливого до неї відношення з боку польського Військового Командування;

б) були відмінені розkази, — що не годяться з честью української армії, і

в) винуватці в видачі розпоряджень і розkазів, наражуючих честь української армії, були потягнені до законної відповідальності.

Оригінал підписали:

За Голову Української Дипломатичної Місії

в Річі Посполитії Польській: Л. Михайлів (в. р.)

Радник - Секретарь: П. Понятенко (в. р.)

До цього долучається:

1) копія оголошення з дня 21. XII 1919 р. ч. 96 *).

2) копія донесення Референта Військових Справ від 25. XII 1919 р. ч. 10 **).

3) копія розkаза від 1. I 1920 р. ч. 3 ***).

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитії Польській.

„ . . . ” січня 1920 року.

№

Варшава.

До Міністерства Закордонних Справ
Річі Посполитої Польської.

„ В додаток до відношення нашого від січня б. р.

№ Українська Дипломатична Місія має за честь указати на те, що на всі протести Головноуповноваженого

*) . . .) * *) Див. стр. 145, 152 та 143-у. О. Д.

Огієнка з приводу тих незаконних вчинків, які допускаються Польською Військовою Владою він одержав від Командування Військ Польських відповідь, що це все робиться в порозумінні з Отаманом Петлюрою. Дивлячись на цю відповідь, як на бажання з боку місцевої влади польської здискредітувати на Україні авторитет Головного Отамана і гадаючи, що ці вчинки місцевої польської влади можуть створити такий настрій серед українського населення, який надзвичайно утруднить для Уряду Українського навязання добросусідських відносин з Польщею, Українська Дипломатична Місія прохає ласкаво Високий Уряд Річі Посполитої Польської вплинути на місцеву свою владу в той спосіб, щоби рішуче положити кінець цим незаконним актам.

Голова Дипломатичної Місії і Міністр Закордонних Справ Андрій Лівицький.
Директор Загального Департаменту Багриновський.

У. Н. Р.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитії Польській.

Дня 22 січня 1920 р.

№ 132/вих.

м. Варшава.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської

НОТА

в справі не відповідаючого дійсності покликування польських військових властей, орудуючих на Українському Поділлю, на те, що неправні виступи і репресівні гострі зарядження цих властей — робляться з відома пана Головного Отамана Військ Української Народної Республіки і в справі зневажливого і образливого відношення тих же властей до Головноуповноваженого Українського Уряду в Кам'янцю, Міністра п. Огієнка.

„В нотах Української Дипломатичної Місії від 22 січня за ч.ч. 128—131 вкл. Місія має честь представити на увагу Високого Уряду Річі Посполитої Польської цілий шерег неправних виступів і репресівних гострих заряджень польської військової влади на Українському Поділлю, скерованих матеріально і політично супроти Української Народної Республіки, її Установ і громадян.

„Перед тим, як випадки, що положені в основу згаданих нот, стали відомими Українському Урядові, — Головноуповноважений цього Уряду в Кам'янцю — змущений був вже раніше звертатися до п. Коменданта м. Кам'янця з проханням, аби він взяв на увагу поводження дотичних польських властей і припинив би неправні вчинки з боку цих властей.

„На свої заходи в цій справі, п. Головноуповноважений дістав відповідь по телеграфу за підписом підполковника п. Кесслера, Шефа штабу Довудстєа фронта Галіцького.

„З телеграми п. Головноуповноважений дізнався, що:

1) Його заходи перед польськими Установами в справі охорони чести і майна Української Народної Республіки, її установ та громадян — вважаються польськими військовими властями за „ультіматум“.

2) Ті неправні вчинки і репресівні гострі зарядження, які видають дотичні польські власти, — видаються ними, ніби то, в порозумінню з Головним Отаманом.

3) Урядові заходи п. Головноуповноваженого кваліфікуються як „противоділення розпорядженням польських влад“ і

4) Головноуповноваженому польські військові влади загрожують тим, що обіцяють вчинити проти нього „відповідні кроки“.

„З огляду на те, що:

1) Тверження телеграми, ніби то неправні виступи і репресівні гострі зарядження польської військової влади на Українському Поділлю, скеровані матеріально і політично супроти Української Народної Республіки, її Установ і громадян — видані за згодою Головного Отамана Української Народної Республіки, — є цілковито неправдиві;

2) Ширення таких неправдивих звісток може мати своїми наслідками ворожу агітацію, направлену проти особи і престіжа Головного Отамана, який стоїть на чолі Верховної Влади Української Народної Республіки, заприязненій Польській Річі Посполитії;

3) Телеграма, в тій часті своїй, яка скерована супроти п. Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки, позначається образливим тоном, а погрози — являються недопустимим порушенням прав і престіжа п. Головноуповноваженого, який є одночасно і Членом Уряду Української Народної Республіки і, як такий, підлягає в своїх урядових вчинках юрисдикції тільки Вищого Суду Української Народної Республіки.

„Українська Дипломатична Місія, по припорученню свого Уряду, складає отсім свій рішучий протест проти вищезазначених вчинків дотичних польських владей і має честь прохати Високий Уряд Річі Посполитої Польської:

а) зарядити розслідування справи з неналежитим використанням достоїнства і престіжа Головного Отамана з боку представників польської військової влади і потягти винуватців до законної відвічальності і

б) запропонувати представникам польської військової влади рахуватися з представниками Влади Української Народної Республіки і забезпечити цим останнім можливість, з боку польських владей, вільного урядування відповідно до одержаних їми вказівок від Уряду Української Народної Республіки.

Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

До цього долучається:

1) Копія телеграми Довудства фронту Галицького.

TELEGRAM.

Rozkaz N. D.

Odpowiedź na ultimatum Min. Ogijenka.

Co do pieniędzy, które min. Ogijenko chce wysłać do Rządu Ukraińskiego. Zwrócić mu uwagę, że ataman Petlura jest w Warszawie i że tam może je skierować. Należy również zwrócić uwagę min. Ogijenki, że rozkazy N. D. co do Ukraińców są wydane z wiadomością atam. Petlury.

Wobec stawionego ze strony min. Ogijenki ultimatum, względnie przeciwdziałania zarządzeniom Władz Polskich, przedsięweźmie N. D. przeciw niemu odpowiednie kroki.

Nr. 757.

Dowództwo Frontu Gal.

Szef sztabu: ppulk. Kessler.,,

„Наслідком цих нот було те, що з боку польської влади цілий шерег перешкод і непорозумінь вже усунено і зліквідовано, зроблені відповідні вказівки агентам влади і де - які не відповідаючі по своїй діяльності агенти влади — усунені, а також відмінено шерег розпоряджень, зроблених цими агентами з порушенням державних прав України *)“ — так доносila Місія. А в дійсності було якраз протилежне. В дійсності, як ми побачемо з документів, поляки і надалі господарювали по своєму. Свої звільнення та нові призначення робили не під впливом українських нот — протестів, а керуючись своїми інтересами на чужій території.

4. Своєчасність вручения Декларації 2-го грудня та стосунки Місії з представниками польської влади і представниками польського політичного

Спираючись на Декларацію 2-го грудня, Уряд наш зміг знайти на території Польщі не тільки місце, куди відступили рештки української армії і евакуовані Державні Установи, але також і базу, на якій, після попередніх, не зовсім добре переведених заходів, — зараз відбувалася вже в налагодженому напрямкові і по певному плянові організація нових військових сил України,

*) Звіт У. Д. М. од I. IV. 1920 за ч. 70I.

Не можна також замовчати і легковажити того, що Польща зараз являлася єдиною дорогою для зносин України із рештою світа і що здебільшого через Польщу зноситься наш Уряд з своїми Місіями за кордоном.

Отже зважуючи тільки ті позитивні наслідки, які Українська Народня Республіка могла при сучасному своєму становищу витягти з взаємин між Польщею та Україною, установлених Декларацією 2-го грудня, Місія знаходила, що згадана Декларація помимо всєї тієї ганьби, яку вона викликала з боку певних кол українського громадянства на голову та членів Місії, — давала все ж для української державності важну фактичну точку опори. Майже трагичне становище, в якому опинилася українська державність по виступленню Українського Уряду з Кам'янця - Подільського, легко могло б обернутись в становище катастрофичне, коли б з боку Польщі ми не мали б вже сусіда так, чи інакше для нас поєднаного. В міру того, як українська державність буде зміцнюватись на місці — буде зростати і кількість та розмір тих позитивних наслідків, які давалися до витягу з Декларації 2-го грудня.

Переходячи до другої точки, а саме — підтримання ідеї української державності перед польськими політичними колами і репрезентаціями, Місія зазначала, що справа ця провадилась нею шляхом постійних зносин і побачень з представниками політичного польського світу як урядового, так і позаурядового.

5. Стосунки з офіційними політичними колами та громадськими і сеймовими представниками польського

Голова Місії мав кілька побачень з Міністром Задоронних Справ Річі Посполітої Польської, мав авдієнцію у Начальника Панства і знову кілька побачень з Головою Польської Делегації, призначеної польським Урядом для Конференції з українською Місією. При цих побаченнях — порушувались як біжучі справи польсько-українських відносин, так і справи загально - політичного значіння, в звязку з ситуацією на Сході Європи і пропозиціями про замирення, зробленими большевиками шерегові держав, повставших на руїнах б. Росії. Під час цих побачень і авдієнцій — Голова Місії мав нагоду пересвідчитись в „добрій волі“ польських миродайних чинників до „щирого“ підтримання України в її боротьбі за свою незалежність.

Стосунки з політичними колами позаурядовими — провадились також інтенсивно. Опірч поодиноких побачень і конференцій, мали місце також замітніші з'явища, а саме: візит до Голови Місії представників великої польської посілості на Україні на чолі з гр. Йосифом Потоцьким *), раут- улаштований 26 лютого членами демократичного центру персонально для Голови Місії та гостей українців і банкет, на якому взяли участь, як гости Місії, перебуваючі на той час у Варшаві члени партії С.Р. п.п Голубович (бувш. Премієр УНР.), Чернявський і члени партії Н.Р. п.п. Сивошапка - Вротновський та Пилипчук. З боку польського, — в банкеті взяли участь, між іншим, лідери партії ППС.: Дашинський (делегат в Комісію по мирним переговорам з большевиками), Морачевський (бувш. премієр соціалістичного уряду), Земянський, лідери партії людовців: Стапинський, Космовська (секретар сеймової Комісії Закордонних Справ), лідер сторонництва праці супільної п. Вакар і інчі, а також представники демократичної преси.

Представники великої польської посілості освідчили своє заінтересовання в відновленню української державності та інформувались що до майбутнього, на Україні, політичного ладу і становища приватної власності.

*) До цеї групи належали також п.п. Грохольські, Потоцький, Горват, Нейман, Ганіцький, Ярошинський Карло та другі. Із ними відбувалися вечірки — побачення. Більшість з них нам були безумовно чужі люди, котрі тільки й цікавилися питанням -- як прийти до володіння своєю земелькою на Україні. Безумовно шкода часу та грошей, які витрачалися нашими „соціалістами“ на „оброблення“ польських патріотів а „зубрів“ на українській території.

На банкеті представників демократичного централу, в шерегах членів якого значиться кілько видачніших адміністраторів, обнімаючих зараз посади на занятіх польським військом частинах Поділля і Волині, були порушені в промовах конкретні справи польсько - українських відносин у місцях перебування польських військ на Україні.

З боку одного із учасників раута, п. Стемповського, що був помішником Головного Начальника польської адміністрації на Волині і Поділлю, були дані запевнення, що всі до того часу видані розпорядження агентів польської влади, якими порушувалась суверенність Української Народної Республіки, — відмінені і адміністративним органам дані відповідні інструкції *). Польською Владою видані відозви, що Польща хоч і заняла своїм військом на жадання української влади частину українських земель, але звільнить ці землі по скріпленню української державної влади.

Крім вищеперечислених осіб Голова Місії відбував побачення ще й з послами — Вітосом, Анушем, Перлем, Ратаєм і другими. Завязувалися знайомства й з польськими науковими та літературними силами як от проф. Петражицький (страшений юдооф і вважаючий та „научно“ це доказуючий, що сама большевицька доктрина є жидівського походження, що жиди є всьому виною і т. д. і т. д.), відомий письменник Жеромський і другі. Останній був частим гостем на Алєї Руж.

Адвокат Мілковський та Редліх, в порозумінню з нашою Місією, змагалися об'єднати польську інтелігенцію з України, але й з цього нічого не виходило. І тут не було єдності думок і єдності акцій. А в більшості домінували ворожі виступи проти українських визвольних змагань.

6. Стосунки з представниками чужоземних держав, акредітованими в Польщі та справа з визнанням самостійності України.

як: політичний банкет Місії та візити Голови Місії до представників чужоземних держав.

На політичному банкеті гостями Місії були: посли, акредітовані при Урядові Річі Посполитої Польської — Фінський, Латишський, представник посольства Естонського, член Грузинської Місії і Прем'єр та члени Білоруського Уряду.

Темами промов, якими обмінялись члени Місії з своїми гостями, були питання: 1) про створення єдиного фронта в переговорах з большевиками держав, повставших на руїнах б. Росії, 2) про необхідність заложення Чорноморсько - Балтійського порозуміння (союза) і 3) про необхідність, в інтересах дійсного і скорого замирення на Сході Європи, — введення України в коло признаних Європою держав.

Перші дві точки не викликали жадної розбіжності в поглядах наших гостей, що ж до третьої важливої для нас точки, то з боку латишського посла було зауважено, що на перешкоді до визнання України з боку Латвії стоїть нетривалість в посіданню українською владою постійної сталої території.

Після тих пояснень історії українського революційно руху і дійсного становища сучасної України, які були дані гостям в промовах членів Місії, з боку присутніх представників Фінляндії, Естонії і Лотви — були зроблені заяви, що вони вважають для себе обовязковим сприяти перед своїми Урядами в справі визнання України.

Ці заяви — не треба вважати лише приємними обіцянками на адресу господарів банкета, бо реальні наслідки цих обіцянок вже почали означатись, а саме: 28-го березня Місією одержана була телеграма з Риги від представника УНР., що Уряд Латвійський

*) Звичайно, що словам п. Стемповського треба було вірити. Але вся біда була в тому, що наказів в Варшаві місцева польська влада не виконувала, особливо військова. Де - які з згаданих розпоряджень дійсно касувалися, але вже тоді, коли відчувалася вся гострота загрози польським інтересам. Взагалі ж і Варшава була дуалистично у взаємовідносинах з нашою Місією: на словах обіцялося багато, а на ділі робилося зовсім протилежне. Найкращим доказом цього послужать послідовні документи.

визнав де факто Уряд Української Народної Республіки, а 30-го березня посол Латвії зложив спеціальну, з цього приводу, візиту п. Гозовному Отаманові і Голові Місії. Натурально, що визнання з боку Латвії має бути віднесено передовсім на карб пожиточних наслідків праці нашої Латвійської Місії.

7. Візити Голови Місії у Послів Румунського, Італійського та Англійського.

Крах, який потерпів на Україні „лицарь“ „єдиної, неділімої“, генерал Денікін, непевність влади большевицьких окупантів на тій же Україні і повільне, але в той

же самий час постійне зростання нових відпорних сил Української Народної Республіки викликали з боку представників західних держав певне зацікавлення українськими справами.

Під час своєї візити у Румунського посла Радулеску Голова Місії мав нагоду перевідчитись, що українські справи незмінно дуже інтересують нашу сусідку з південного заходу. Та коли заінтересованість Румунії дається пояснити зав'язаними вже віддавна відносинами між нею й Україною, то така заінтересованість з боку Послів Італійського та Англійського Румбольда свідчила про те, що і ті держави, які досі ігнорували саме існування Української Народної Республіки, становляться уже тепер на шлях іншого до неї відношення.

Ініціатива візитів пана Голови Місії у послів Італійського та Англійського належала цим послам. Під час цих візитів, обидва посли інтересувалися як внутрішніми українськими справами, так і економично - господарською структурою України, її продукційною силою та боротьбою за свою незалежність. По словам Італійського посла справа визнання України з боку Італії не буде зустрічати перешкод, як лише Уряд Української Народної Республіки опанує певною територією. З боку посла Англійського — було зауважено, що Англія не має наміру допомагати збройно жадній із борючихся сторін в межах б. Росії.

Крім того відбулися ще побачення Голови Місії з Начальником Англійської Військової Місії ген. Картон де Віяром, шефами Японської та Французької військових Місій та з Папським Нунцієм Ратті. Не приймав один Французький посол.

8. Пропозиції миру з боку большевицького Уряду державам сходу Європи і становище в тій справі України таnota Mісії в справі становища України в звязку з зробленими російським большевицьким Урядом мировими пропозиціями.

Для Української Народної Республіки справа ця зростала на важливості ще більш, ніж якої - будь іншої східної Держави, бо як відомо, російський большевицький Уряд в числі держав, яким він пропонував мир, — не рахував Української Народної Республіки.

Причини подібного відношення — загально відомі для того, аби на них зупинятись, але не виявити свого погляду на таке відношення Місія не могла, тим більш, що осередком російсько-румунських переговорів ставала Польща, з Урядом котрої Mісія вела дипломатичні переговори.

В наслідок зазначеного становища Голова Місії, одержавши від Уряду Української Народної Республіки відповідні вказівки, — вручив Міністрові Закордонних Справ Річі Посполітої Польської слідуючі дві ноти: 1) від 17 лютого 1920 р. ч. 332 протест проти виступу Ради Народніх Комісарів Російської Республіки Рад з мировими пропозиціями в імені Уряду України і 2) від 2-го березня ч. 424 в справі привернення загального миру на Сході Європи та становища Української Народної Республіки в цій акції.

В названих нотах читаємо:

У. Н. Р.

Міністерство Закордонних Справ.
Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.
дня 17 лютого 1920 р.
№ 332|вих.
м. Варшава.

Нота - протест проти виступу
Ради Народних Комісарів Російсько-
Республіки Рад з мировими пропози-
ціями в імені Уряду України.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської.

КОПІЯ: — всім акредитованим при Урядові Річі Посполитої Польської і на-
пам Послам і представникам держав та панам Послам і Головам Диплома-
тичних Місій Української Народної Республіки за кордоном.

„Іскровою депешою Ради Народних Комісарів Ро-
сійської Республіки Рад, висланою 29-го січня б. р. до
Уряду Річі Посполитої Польської, — згадана Рада Нар-
одних Комісарів пропонує Урядові Річі Посполитої Польської вступити в мирові переговори не тільки від
свого, яко Російського Уряду, імені, але також і від
імені, як сказано в ноті, „тимчасового Уряду України“.

„З приводу такої пропозиції, Українська Диплома-
тична Місія в Річі Посполитій Польській по уповнова-
женню Уряду Української Народної Республіки має
честь урочисто заявити Урядові Річі Посполитої Польської:

1) Єдиним законним Урядом України є зараз Уряд Української Народної Республіки, що створений українсь-
ким народом в процесі боротьби того народу за утвер-
дження свого національного самоозначення і права на
самостійне державне життя. Уряд цей обняв владу на
Україні прямістю по першому Народному Парля-
менту України, Центральній Раді, та одержав потверд-
ження своїх уповноважень від Народного Трудового Конгресу в січні 1919 року в м. Київі;

2) Уряд Української Народної Республіки, згідно
з ухвалою вищезгаданого Народного Трудового Кон-
гресу, потверджену державною Нарадою в Кам'янці-
Подільському в місяці листопаді 1919 р.— може зложити
свою владу тільки перед загально - українськими Уста-
водавчими Народними Зборами, обраними на підставі за-
гального, рівного, таємного, без ріжниці національностей
і поля виборчого права;

3) В даний момент і аж до скликання законних Уста-
водавчих Зборів — Верховну Владу на Україні обіймає
і репрезентує Висока Директорія, на чолі з Головним
Отаманом Військ УНР. паном Симоном Петлюрою, а ви-
конавчу — Кабінет Міністрів, на чолі з п. Ісааком Ма-
зепою і

4) Всяка інша репрезентація України — не має за-
конних підстав на називу Уряду, а коли намагається,
яко Уряд виступати, то являється узурпаційною і непра-
вомочною до таких виступів приватною організацією.

„Згідно з зазначеним, Уряд Української Народної
Республіки через Українську Дипломатичну Місію в Річі
Посполитій Польській цим має честь повідомити, що він
протестує проти намагань Ради Народних Комісарів Ро-
сійської Радянської Республіки — виступати в імені

На проекті Ноти резолюція пана
Головного Отамана.

„Вручити од імені Укр. Народн.
Республіки Уряду Польської Річі Пос-
политої. 16. II. 1920. Петлюра“.

Нота вручена Міністру Закорд.
Справ Пол. Р. Посполитої 17. II. 1920.
Заступник Голови Місії п. Михайлівим
на спеціальній авдієнції

Рад. секрет. П. Понятенко.

України і остерігає, що всякі умови і зобовязання, заварті і приняті іменем України — ким би то не було, опріч Уряду Української Народної Республіки, — цей Уряд наперед вважає недійсними і ні до чого Українську Народну Республіку незобовязуючими.

„З'окрема — Уряд Української Народної Республіки заявляє, що:

а) з Річчю Посполитою Польською Україна в даний мент війни не провадить, а примушена вести війну з Російською Республікою Рад, що намагається окупіровати Українську Народну Республіку та, в той чи інший спосіб, проти ясно вираженої волі українського народу, включити і Україну в склад Російської Республіки.

б) Українська Народня Республіка не могла би визнати обов'язковими для себе наслідків, що походили б з завартого на сході Європи мирного ладу — з одного боку між Російською Республікою Рад, з другого — з тими державами, які повстали на руїнах бувшої Російської Імперії, раз тільки мирні, між цими сторонами, переговори будуть провадитись без участі належного уповноважених представників нинішнього законного Уряду Української Народної Республіки на рівних, з представниками інших Держав, правах.

Голова Української Дипломатичної Місії

в Річі Посполитій Польській А. Лівицький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

У. Н. Р.

Міністерство Закордонних Справ.
Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.

2/3 марта 1920 р.
№ 424/вих.
м. Варшава.

Н О Т А

в справі привернення загального міра
на сході Європи та становища
Української Народної Республіки в
ций акції.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської.

Котій—всім акредитованим при Урядові Річі Посполитої Польської панам
Послам і Представникам Держав та панам Послам і Головам Українських
Дипломатичних Місій за кордоном.

„В цілях привернення спокою на сході Європи, Уряд Російської Республіки Рад запропонував Польщі, Фінляндії та Лотвії вступити в мирні переговори.

„Уряд Української Народної Республіки такої пропозиції не одержав, отже з цього випливає, що Російська Республіка Рад не залишає своїх завойовницьких намірів по відношенню до Української Народної Республіки і що між Українською Народною Республікою та Росією має тривати стан війни і надалі. Рівночасно — Уряд Російської Республіки Рад, користуючись тимчасовими мілітарними успіхами, вважає себе в праві роспоряджатися

долею захоплених частин України і репрезентувати її перед третіми Державами.

„В наслідок того становища, яке утворюється занятою нині Урядом Російської Республіки Рад позицією по відношенню до України, — що Українська Народня Республіка буде примушена, в супереч своїм бажанням, і далі провадити війну, бо сила національної свідомості українського люду не позволить йому так довго на мирний спочинок, як довго сусіди і чужинці будуть намагатися підпорядковувати Україну своїм політичним і економичним інтересам, як довго не узнають за українським люdom фактичного права самому за себе і для себе вирішувати питання своєї державної організації і буття.

„Отже, постілько - поскілько польський нарід, а також інші близчі і дальші сусідні Українській Народній Республіці, народи в своїх бажаннях на привернення міра на сході Європи, на відновлення товарообміну—брали би під увагу простори України її природні богацтва та економічні ресурси—постілько Уряд Української Народної Республіки почувався зобовязаним звернути увагу своїх сусідів на те, що на перешкоді цим бажанням, які одночасно є бажаннями і українського народу,--буде стояти неузнання та потоптання через

близчих сусідів прав українського народу на самостійність та неузнання суверенності створеної тим народом держави — Української Народної Республіки.

„Однак, не бажаючи стягати на себе відповідальності перед людськістю і цивілізацією за продовження викликаної не українським народом війни, Уряд Української Народної Республіки через свою Дипломатичну Місію в Річі Посполитій Польській має честь звернутись до Високого Уряду Річі Посполитої Польської, як до найближчого територіально сусіда України, з слідуючою заявкою:

1) Уряд Української Народної Республіки прагне миру і добросусідських стосунків з сусіднimi державами, а в тім числі і з Росією;

2) Уряд Української Народної Республіки немає жадних агресівних замірів і в війні з Росією обстоює ще суверенні права України в межах етнографичної більшості;

3) Уряд Української Народної Республіки є пересвідчений, що межи Українською Народною Республікою та Російською Республікою Рад немає таких спірних питань, які б при добрій волі з обох боку ведучої наступ на Україні Росії не могли б бути полагоджені мирним шляхом. Зокрема, в інтересах найскорішої відбудови як власної країни, так і країн сусідніх, Уряд Української Народної Республіки є готовий вступити в порозуміння економічні, торговельні та транспортові з усими своїми сусідами, в тім числі і з Росією та договоритись про заходи над відновленням зруйнованих промислових;

4) Коли б дальший розвій політичних подій на Сході Європи розвивався все в тому ж, як і доси, напрямкові ігнорування державно - національних інтересів українського Народу, Уряд Української Народної Республіки здіймає з себе відвічальність за ті наслідки, які б не відповідали загальним стремлінням народів до привернення миру на Сході Європи.

Голова Української Дипломатичної Місії
в Річі Посполитій Польській Андрій Лівицький.

Радник - Секретар П. Понятенко".

В цих нотах, що були в копії передані в Варшаві всім акредітованим при Урядові Річі Посполитої Польської Послам і представникам Держав та розіслані п. п. Послам і Головам Українських Дипломатичних Місій за кордоном, Місія, як бачить читач, доводила, що без участі в переговорах представників Української Народної Республіки, яко рівноправної сторони, миру на Сході Європи не може бути осягнено.

Обидві ноти зустріли саме прихильне відношення як в Уряду Річі Посполитої Польської, так і у акредітованих у Варшаві представників третіх держав.

В звязку з мировими пропозиціями Совітів Польщі, Латвії та Естонії українська партія соціал - демократів при співчасті членів Уряду та Місії на своїй конференції в днях 23 — 26 лютого 1920 року ухвалила отсю резолюцію:

„З приводу предложення миру совітською Росією, в якому вона признає повну самостійність і незалежність Польщі і заявляє, що тільки воля працюючого люду може рішити про сучасну історичну проблему здійснення соціалізму, та з огляду на заключений вже на таких самих засадах мир з Естонією та переговори з Лотвою, конференція членів української соціал-демократичної робітничої партії ухвалює:

I. Совітська Росія, яка заключила або готова заключити мир з названими народами без огляду на їх суспільні та політичний лад і яка переговорювала з бувшим реакційним гетьманським урядом України, мовчить про Українську Народну Республіку з її соціалістичним урядом і не заявила готовності признати, також відносно України праві самоозначення самостійності та суверенности.

II. Український народ на протязі 3-х літ виявив ясно і недвозначно свою волю на державну самостійність. Він прогнав зі зброею в руках усіх наїздників, що пробували заводити свій лад на Україні, а між іншим двічі побідно повстав проти російської большевицької окупації. Цю волю виявив український народ в січні 1919 року на Трудовому Конгресі, зложеному з відпоручників селян і робітників всеї України. Той же Конгрес установив ті законні основи, на яких опирається влада теперішнього соціалістичного уряду України. І це одинокий уряд, проти якого не повставали українські робітники й селянє.

III. Проти цеї виразно виявленої волі трудового люду України, уряд совітської Росії продовжує далі стару імперіалістичну політику царату. Він використовує виснаження України, викликане трьохлітньою кріавовою війною, суспільною та політичною реакцією та чужинецьким наїздом і бльокадою, і багнетами червоної армії наїдає Україні зложений з чужинців совітський уряд України. Цей совітський уряд, накинутий багнетами, проголошує на словах повну самостійність України а одночасно визнає, як спільні з совітською Росією, справи за кордонної політики, військові, скарбу, народного господарства, шляхів і комунікацій — отже всі справи, без яких немає самостійності.

IV. Совітський уряд Росії признає самостійність і суверенітет тільки тим народам, які наїшлися поза стратегичною лінією виділеного на захід большевицького фронту і яких не досягнули багнети російського імперіалізму.

V. Конференція УСДРП. домагається від соц. федеративної совітської Республіки:

а) негайного і активного визнання повної самостійності і незалежності Української Народної Республіки і суверенности українського народу;

б) усунення з території України окупаційної червоної армії;

в) негайного відкликання накинутого оружною силою самозванчого совітського уряду.

г) визнання теперішнього демократичного уряду, як тимчасового уряду Української Народної Республіки до скликання Установчих Зборів України.

„Конференція УСДРП. заявляє отцим свою щирі та непохитну волю покінчити накинуту Україні війну з сов. Росією. Бажає цього іменем миру, який на сході Європи неможливий без фактичного визнання самостійності та суверенности України. Бажає в інтересі соціалізму, бо злашасна, ведена виключно в інтересі російського імперіалізму війна, кидає проти себе дві пролетарські армії, спинює організаторську творчу працю соц. уряду України, приготовлює почву для суспільної та політичної реакції.

„Конференція має надію, що працюючий народ сов. Росії визнанням Української Народної Республіки подасть руку до покінчення війни та заведення тривалого миру на сході Європи“.

9. Нікітін — уповноважений Ради Народних Комісарів. Литовський Посол посередnicя в переговорах УНР.

Та до цього всього треба додати ще один ц'явій невикористаний нами політичний момент під час совітських „мирівих пропозицій“. По ньому можемо судити, що Совіти, не певні своєї перемоги над західним капіталом, спочатку бажали навязати мирові переговори й з українським Урядом. Московський совнарком робив ці „миріві кроки“ неофіціяльно через свого уповноваженого Нікітіна. От про це я й хочу детально оповісти.

Совітський уповноважений п. Нікітін прибув до Варшави в другій половині лютого і з'явився до п. Михайлова. В цьому власне й полягало все нещастя цілої справи. Він не був фаховцем в справах дипломатичних, не зумів відповідно підійти до п. Нікітіна, а з його докладу про розмову з п. Нікітіном нічого не можна було второпати. Тільки з часом вияснилося чого саме бажав совітський уповноважений.

Що большевиків примусило до такого кроку?

Повне банкроцтво совітської політики на Україні, нежиттездатність большевицьких гасел, на багнетах принесених і терором в життя переводимих, величезні повстання українського народу спочатку проти Денікіна, а потім і проти большевиків, акція української армії в московському запіллю, росклад та деморалізація серед червоних частин на Україні, які перекинулися і до Московщини як заразна хорoba, надлюдська помста наших повстанців над „чека“, комісарами, політкомами, карательними відділами — стихійний національний рух на Україні змусив Леніна головним чином до таких лицемірних тактичних ходів, як змусив також і Троцького та ЦКРКП. до цілого ряду виступів на Україні як лист Леніна до українських селян та робітників, відомий наказ Троцького до армії та постанова російської комуністичної партії про радянську владу на Україні. Й з цими документами познайомимся на своєму місці.

Безумовно большевики всюди шукали виходів в поважній для них ситуації. І український державний центр вони мали на увазі. Не випадало їм безпопередньо вести переговори з нашим Урядом, а тому очі большевиків і звернулися на Литву, в котрої були добре відносини з українським центром.

Не відали й не знали про це все тільки наші урядово - дипломатичні чинники. Засліплені в польсько - українській концепції дальше свого носа нічого не бачили. Передбачати—це ж не було їм присуще. А так би тут придався широкий, далекосягло - передбачуючий дипломатичний розмах гетьмана Хмельницького.

В 20-тих числах березня 1920 р. латвійський посол при польському урядові пан Кейч почав бувати у Голови нашої Місії А. Лівицького і говорити на ріжні політичні теми в звязку з мировими пропозиціямиsovітського уряду.

Під час таких частих побачень певного дня п. Кейч запитав в А. Лівицького — чому би й українському Урядові не замиритись з большевиками.

Голова Місії відповів, що Уряд УНР. кілька разів змагався миристися з ССР, що останні кожний раз самі порушували ці переговори, посилаючи свої війська на Україну, що так, мов, було за Центральної Ради, гетьмана Й. Директорії.

Латвійський посол все допитувався на чому український Уряд міг би зйтися з ССР, при мирових переговорах і чи не обмежився б він тільки правобережною Україною, що мов Росії тяжко відмовитись від посідання Чорним морем, а там Крим...

А. Лівицький розсміявся, доводячи йому про етнографичні межі України, і потім добавив, що як може українське Правительство відмовитись від лівобережної України, коли наш Головний Отаман походить з Полтавщини і то з самого міста Полтави.

— Хорошо. Я переговорю с ким слідует и приду Вам сказати возможно ли это—була відповідь посла.

— Трохи якось ніякого було слухати таку наївну відповідь латвійського посла — казав наш Голова Місії. А над наївністю своїх аргументів та несерйозністю розмови з його ж таки боку Лівицький спочатку і не спинився.

І дійсно через три дні приходить п. Кейч і заявляє п. Лівицькому, що можливо задоволінити вимоги українського Правительства і большевики підуть на це.

Така відповідь трохи здивувала нашого Голову Місії. А. Лівицький більш уважніше став прислухатися до слів латвійського посла і, усміхнувшись, сказав, що добре, але з Чернігівщиною походить наш прем'єр І. Мазепа.

„Добре, я запитаю як бути й з цим“, була дословна відповідь. Зараз же після цього посол і відійшов.

Ці так часті побачення латвійського посла у Голови Української Дипломатичної Місії якраз совпали з перебуванням у Варшаві п. Нікітіна і переговорами його з Л. Міхайловим. Ясно було, що він говорив не від себе, а коли п. Кейч, під час своїх розмов з А. Лівицьким трохи проговорився, то зовсім певно можна було думати, що московський совнарком просив посередництва Литви в проектуемых мирових переговорах з упраїнським Привітельством, а вже латвійський Уряд давав відповідні директиви своєму послові у Варшаві.

Через три дні після останньої розмови знову прибув до Голови Місії п. Кейч і заявив, що большевики і на його останню вимогу погодяться. Далі почали говорити на тему кордонів України.

Латвійський посол говорив, а враження було таке, що якби його устами говорили самі большевики, які погоджувалися на півночі на етнографичні кордони для України. Ця лінія мала проходити по північній Чернігівщині — Курщині з таким розрахунком, щоб частина цих земель одійшла до Росії. Далі ця лінія мала проходити на північ від річки Самара з таким розрахунком, що м. Харків одходив до Росії, а більша частина Харківської губернії — до України. Зате ціла майже Херсонщина і Крим з побережжям Чорного моря мали відійти до Росії. Цілий Донецький район мав відійти також до Росії. Що до Кривого Рогу — мали остаточно залагодити цю справу уже при мирових переговорах.

При цих розмовах з латвійським послом і мапа України та Росії з'явилася було на столі. Не зазначаю тут точно окресленого кордону між Україною та Росією через те, що й під час розмов якраз і фігурували тільки загальні фрази що до кордонів. Ходило тут о принципову згоду на близькі для дійсності кордони для України на основі чого й мали розпочатися мирові переговори з большевиками.

А тимчасом п. Нікітін від'їхав до Москви для докладу Совітові Народніх Комісарів про висліди своїх розмов у Варшаві з представником українського центру. Латвійський посол так само подав до відома свого правительства висліди розмов з Головою української Місії та чекав дальших вказівок останнього.

На цьому й скінчилася відома вже нам справа. Про Нікітіна до цього часу ні слуху ні духу, мовчало й латвійське правительство через свого посла у Варшаві.

Пізніше, по перевірці оказалось, що справді Совіти в цей час цілком серйозно хотіли навязати мирові переговори з українським правителством. Але Троцький, „броячий зброєю“, в погоні за лаврами Наполеона, двинув червоні полки проти Польщі, переніг мирові настрої Леніна, Чічеріна та других і цим, само собою зрозуміло, відкинув мирові переговори з українським правителством як не життєві і не відновідаючі вимогам моменту.

Безумовно українські дипломати тут просто не зуміли увязатись в мирові переговори з Совітами. Не досить було писати і подавати мертвих ног, котрі, до речі, мало хто з адресатів і читав. Треба було побільше живих дипломатичних кроків одностайно переводити через наші Місії та посольства. Таки ніколи у нас не почувалося уміло - керуючої руки в закордонній політиці. Робилося, як кому до голови приходило. Завжди ставилося тільки одне питання — що скаже Антанта, що ж скаже отця Параскева Івановна?

Нещастя наше полягало ще й в тому, що наші провідники ніколи добре не знали своїх противників. Не вміли просто організувати розвідочної служби ні внутрішньої, ні зовнішньої. Звідци — незнання ворожих методів в роботі, непоінформованість в політичній ситуації, неуміння передбачати. Близорука ж політика, котра переводилася через бездарних кумів та ріжних прислужників, завжди кінчалася крахом. А як би цього всього не було, то напевно й Совіти зуміли б втягнути в дипломатичну гру — політичний ефект цього зрозумілій без пояснень. Зуміли би передбачити політичну майбутність і по дурному не проливати української крові для захисту чужих інтересів. А то наровистої антанти боятьсяся, історично зрадливої та нежичливої до нас Польщі жахаються, а там де панує переляк та непевність свого становища — немає і таки дійсно не було у нас жадної корисної роботи.

10. Відношення польської преси

Не менче цікавим для нас мусить бути і відношення в цей час польської преси до питання про війну з большевиками.

Питання про війну чи мир з совітською Росією після нашумівшої промови Клемансо, якою Польщі подавалася почесна роль „сторожа європейської цивілізації“ при „дротяній загороді“, стало самим пекучим питанням теперішнього політичного менту. Хоча головні бої по цьому питанню будуть мати місце в соймі, але газетна кампанія вже розпочалась.

Всі органи польської та польсько-жидівської преси висловилися з цього приводу. Між правою „ультра-шовіністичною“ (але вельми читаною серед дрібної буржуазії) газетою „Gazeta Poranna“ we Lwowie і між центральним органом P. P. S. „Robotnik“ вже завязалася жвава полеміка, але, не зважаючи на палкий тон, в якому вона провадиться, сміло можна зазначити, що це тільки кавалерійські сутички, а що головний і вельми тяжкий бій має бути в найближчій будучині. Як що схематизувати всі відтинки політичної думки, якими квітнуть ріжноманітні органи польської печаті, то ми помічаємо 3 напрямки:

1. Праві на чолі з N. D. (народовою демократією) і (християнською демократією) Ch. D. (Головні органи „Gazeta Warszawska“, „Gazeta Poranna we Lwowie“, і „Kurjer Warszawski“ (умірковане крило).

Права явно висловлювалася за війну з большевиками. Улична газетка „Gazeta Poranna“ заливалася з захвату, запевнюючи, що Польща не складе зброї, доки в Москві та Петрограді будуть панувати Ленін та Троцький. При чому повторювалися не вилискуючі особливою новиною фрази про історичну роль Польщі, як захистниці європейської цивілізації од східних варварів.

2. Ліва рішуче висловлювалася проти війни. В Польщі ліва складалася із наступних партій: P. P. S. (правиця), P. P. S. (лівиця) S.-D. K. i Z. і комуністи. Крім того жидівські соціалістичні партії: „Бунд“ і „Поалей Ціон“. Самою трівалою і впливовою партією являлося праве крило P. P. S. з центральним органом „Robotnik“ на чолі з провідниками Ігнацієм Дашинським, Феліксом Перлем, Морачевським, Діамандом, Барлицьким та іншими, являлася націоналістичною соціалістичною партією типу б. „Mehrheitssozialisten“ в Германії (партія Шейдемана). Вплив цієї партії серед міського пролетаріату і селянства безсумнівний.

Партія ця рішуче висловлювалася тоді проти війни з большевиками.

P. P. S. (lewica) ліве крило і S.-D. K. P. i Z. стояли *de facto* наsovітський платформі. Роля їх також як і комуністів, однак менш значна через те, що партія ця сейчас скривалася в підполі.

3. Центр. „Kurjer Poranny“ і „Kurjer Polski“, обстоюючі проте дуже блідо польську прогресивну думку, висловлювалися з відомою стриманістю, але ніби, особливо „Kurjer Poranny“, швидче в бік війни.

Жидівські органи преси, без розділу партій, рішуче були проти війни.

„Lebensfragen“ (центр. орг. „Бунда“), як соціалістичний орган, „Moment“, орган „Volkspartei“ і „Најнт“ (сіоністський орган) просто по міркуваннях економічного і громадського характеру (навальне спадання валюти, величезні витрати, небезпеки внутрішнього неладу і т. п.).

Закінчуючи цей огляд, ми не можемо не звернути увагу на невеликий, але характерних приклад того, що в громадській опінії Польщі починається тоді де-який зворот.

На цю гадку наводить нас стаття в „Liberum Veto“. Щотижневик цей, редактуємий і заповняємий талановитим і дотепним польським письменником Новачинським (автором п'єс історичного і сатиричного характеру), являється органом ультра N.-D-ським, шовіністичним, антисемітським і різко антисоціалістичним.

Не зважаючи на це, автор висловлювався рішуче проти війни з Совдепією. Цікаві мотиви, які приводив це *entant terrible* народ.-демократії, котрому ні в якім випадку не можна відмовити в розумі та талані. Яким шляхом прийшов Новачинський до цілковито протилежного висновку, ніж його партійні однодумці, як що він виходив з тих-же підальних тез, що і вони? — от в чим цікавість.

Новачинський наражав промову Клемансо на зло і уразливу критику. Він не дуже то вірив в те, що Польща посяде Галичину на завжди. На його здання, — це тільки принада. „Не варто бити в бубон і сурмити радісно“. Успіх п. Патека не такий великий. п. Пилип Бартельо на своєму місці.

Новачинський вказував на тяжке становище Польщі. Процитувавши здання Американця Гувера, що Польщі необхідний кредит в 150.000.000 доларів, аби тільки животіти, а не провадити війну, він вразливо запитував: „Цікаво, скільки Польща допіру отримала, щоби вести війну з пансемітизмом (так п. Новачинський називав большевизм), маючи в своєму роспорядженні 100.000 Росіян, oprіч Хинців, Афганців, Гунів та інших“.

Далі Новачинський цитував уривок з промови Троцького: „Ми не маємо заборчих цілей. Диктатуру пролетаріату ми вважаємо тимчасовою“.

Новачинський висловлював свою запевненість, що Польща все одно не одержить Східної Галичини, в якій зацікавлена Антанта за для богатіших в Європі нафтових джерел.

„Занадто малокультурні Русуни не зуміють самі експлоатувати нафтові джерела в Галичині і напевне віддадуть концесію на їх експлоатацію панам із лондонської „Stock Exchange“ — уразливо підкреслював пан Новачинський.

Зміст статті ясний: Новачинський висловлювався проти війни з Совдепією, яка є користна лишень Антанті, бажаючій здобувати каштани з вогню польськими руками.

11. Причини спинення праці Закінчивши Декларацію 2-го грудня підготовчий польсько-української Конференції, рід праці для навязання взаємно-обов'язуючих умов, Місія однак довший час не могла приступити до розпочаття нового періода праці, нав'язання тих умов. На перешкоді до розпочаття такої праці — стояла зовнішня великої ваги причина, а саме те ненормальне становище, в якому опинився Уряд Української Народної Республіки, не маючи за собою фактично закріпленої території. При такому становищі, коли не має одного з першоосновних елементів держави, — годі було підіймати питання про виговорення у контрагента в свою користь нових вигід і давання йому від себе на взаєм якихсь зобов'язань.

Тільки в останні часи, коли, спираючись на новоутворену військову силу для Уряду Української Народної Республіки, відкрилась можливість посідання певної державної території, — відкрилась і можливість для Місії відновлення переговорів з Делегацією Польського Уряду.

Р О З Д І Л VII.

Союзна умова 22-го квітня 1920-го року.

1. Матеріальна вичерпаність укр. армії. Обмеженість власних військових сил на Україні та узурпація прав політичної влади Москвою.

На Україні ще в літку 1919 року відчувалась вичерпаність матеріальних засобів постачання армії. Свій перехід на сторону спочатку Денікина, а потім — большевиків немудрі галицькі політики з військових кол вільні від політичного крутійства Уряду Диктатора, поясняли відверто отою вичерпаністю. Як, мовляв, можна воювати, коли козак неодягнений, без набоїв, а то й без рушниці, — коли козака спіткає пригода захворіти чи дістати якесь поранення — козак зостається то й без лікарської допомоги.

Все це правда й заперечувати нічому. Але ж наша армія, маючи запал в боротьбі серед козаків та непохитну волю командування перемогли всі труднощі і своїм „Зімовим походом“ вписали до історії найкращу сторінку з визвольної боротьби. Ще в більшій мірі могли вчинити те саме й галицькі стрільці — краса і гордість буйної української землі. Та не судилося. Зрадою свого командування кинуті в обійми ворогів, все ж воїни красиво - гордо умірали, залишаючись вірними ідеї самостійності й соборності України.

Ота вичерпаність на матеріальні засоби в кінці 1919 року стала ще гострішою. Коли, з відступивших на терен Польщі решток української армії, в 1920 році були розпочаті нові формування, то показалося, що без допомоги зовні, одяgom, харчами, набоями, зброєю та грішми — годі було й думати розпочинати відновлення української армії.

Уряд УНР. не мав ні власних налагоджених фінансів, ні запасів постачання, ні товарообміну. Дістати потрібні річі Уряд міг лише у союзника або через нього. І от Уряд, Місія та Головний Отаман вирішили без усяких реальних на це даних, що все потрібне дасть Польща.

Окупантські військові сили большевиків на Україні значно перевищували ті сили, які на початку 1920 року Україна могла за нездібністю свого правительства організувати і поставити на фронт. На початку 1920 року, при використанню величезних повстань та противобольшевицьких настроїв, Україна могла при одповідній внутрішній організації ще й сама поборотися з червоною Москвою. Союзники та прихильники найшлися б бути уже на полі бою.

Але Місія та Головний Отаман думали, що розпочинати боротьбу з большевиками можна тільки в тому разі, коли українські сили будуть підперті союзними військами польськими.

Та вони розуміли, що одволікати момент розпочаття рішучої нової боротьби з большевиками, доки зорганізовані будуть нові вистачаючі українські сили, — не можна було зогляду на міркування дипломатичного характеру. Як вже й зазначено в попередньому розділові, — большевицький російський уряд мав відвагу узурпувати політичні права України і пропонувати своїм ворогам мир не лише від імені „Совітської Росії“, але і від імені „Совітської України“. Отже проволікати справу боротьби з большевиками не можна було далі, а тому, що Україна сама не могла виступати на таку збройну боротьбу, яка б забезпечувала успіх, то ясно, що вона мусіла виступити поруч з союзниками, інтереси якого були б співзвучні з інтересами України.

2. Польща „натуральний спільник“ України. Дезанексія Польщі як шлях до допомоги Україні.

мала в большевиках ворогів своєї самостійності і непідлегlosti.

Отже з весни 1920 року, особливо після виступів і правителства Леніна, і Раковського в імені України з мировими пропозиціями, зверненими до Польщі і до інших держав,— перед Урядом УНР. стало нове завдання — необхідність заключення формальної і обидві сторони зобов'язуючої союзницької умови. Під знаком цієї необхідності між Дипломатичною Місією та Делегацією польського Уряду — розпочалися наново переговори про вироблення цих умов ^{*)}). Перша, в цій справі, Конференція відбулася 11-го березня 1920 року. Оце звіт з цього засідання:

Protokół

posiedzenia z dnia 11/III. 1920 r. konferencji polsko-ukraińskiej.

Obecni:

Ze strony polskiej:

P. A. Zaleski, Minister Pełnomocny i Poseł Nadzwyczajny.

P. R. Knoll, radca Ministerium Spraw Zagranicznych.

P. M. Szumlakowski, starszy referent Ministerium Spraw Zagranicznych.

Ze strony ukraińskiej:

P. A. Liwickij, kierownik ukraińskiego Ministerium Spraw Zagranicznych i prezes Misji ukraińskiej.

P. L. Michajliw, zastępca prezesa Misji ukraińskiej.

*) На цей раз ініціатива скликання польсько - української конференції виходила від Голови польської Делегації. Підтверджую свої слова отцим документом:

Warszawa, dn. 8 marca 1920 r.

MINISTERSTWO
SPRAW ZAGRANICZNYCH

No 20603/D. 4157/V

Odpowiedź na pismo z dn. No.

W sprawie:

Szanowny Panie Ministrze!

Wobec potrzeby porozumienia się w wielu świeżo wynikłych sprawach niniejszym mam zaszczyt zaproponować wznowienie konferencji, przerwanych dnia 2 grudnia r. ub.

Pierwsze posiedzenie mogłoby się odbyć we czwartek dn. 11 b. m. o godz. 12-ej w południe na Zamku, jeżeli termin dogadzał Szanownemu Panu Ministrowi i Jego współpracownikom.

Łączę wyrazy prawdziwego poważania

August Zaleski.

Do

J. Eksc. A. Liwickiego
Prezesa Ukraińskiej Misji
w Warszawie.

Drukarnia Państwowa No 7585 II-X 19. 10000.

P. P. Poniatenko, radca Misji.

Przewodniczący p. **A. Zaleski**.

Protokołuje p. **W. Przesmycki**, mł. referent Ministerium Spraw Zagran.

Zagaja posiedzenie p. **Zaleski**, wyrażając zadowolenie z powodu wznowienia rokowań poprzednich, rezultatem których była jednostronna deklaracja z dnia 2 grudnia i wyraża nadzieję, że rezultatem teraźniejszych rokowań będzie spisanie umowy dwustronnej. Następnie powołując się na ostatnie dwie noty Rządu Ukraińskiego, prosi o jasne sformułowanie i wypowiedzenie postulatów ukraińskich w sprawie ewentualnych rokowań z bolszewikami.

Następnie zabiera głos p. **Liwickij**, który powołując się w swojem przemówieniu na panujące w Polsce względem Ukrainy życzliwe tendencje uważa, że byłoby z dużym pozytkiem dla przychylnej względem Ukrainy akcji, która się między innymi wyraziła w formowaniu dywizji ukraińskiej, aby Polska wypowiedziała się, co do deklaracji z dnia 2 grudnia, jak również w sprawie uznania niepodległości Ukrainy i jej Rządu. Takie uznanie wzbudziłoby duże zaufanie wśród szerokich warstw ludu i inteligencji ukraińskiej, ułatwiałoby też wszelkie pertraktacje na zasadzie „równi z równymi“.

Zabiera głos p. **Knoll** i prosi p. **Liwickiego** o sprecyzowanie dezyderatów, dotyczących Ukrainy, któreby Rząd Ukraiński przedstawił Rządowi Polskiemu w razie ewentualnych pertraktacji pokojowych z Rosją Sowiecką.

W odpowiedzi p. **Liwickij** wyraża nadzieję, że Polska pertraktując z rządem sowieckim rosyjskim, nie wejdzie jednakże w pertraktację z rządem sowieckim ukraińskim, reprezentowanym przez **Rakowskiego**, przyczem motywuje, dlaczego uważa **Rakowskiego** za usurpatora, który usadowił się w Kijowie tylko dzięki pomocy wojsk rosyjskich. Następnie p. **Liwickij** wypowiada życzenie, by w razie dojścia do skutku wspólnych konferencji przedstawicieli Rumunji, Polski i państw Nadbałtyckich, jak również wspólnej odpowiedzi przedstawicieli Ukrainy wzięli w tem udział. Jeżeli zaś forma odpowiedzi nie ma być wspólną, to byłoby wskazanem, aby Polska odrzuciła propozycję **Rakowskiego** i zaznaczyła następnie w swojej odpowiedzi rządowi **Lenina**, że trzeba dać możliwość narodowi ukraińskiemu wyrażenia swojej woli, co do swego przyszłego ustroju państwowego i niepodległości. Należy zażądać, by Rząd Sowiecki faktycznie uznał prawo narodu ukraińskiego do samodzielności, z tem jednak, by naród sam miał możliwość wypowiedzenia się, np. w Konstytuancie, a nie, by ustroj sowiecki był mu przemocą narzucony. Konstytuanta powinna być zwołana przez rząd demokratyczny, jakim jest rząd dyrektoratu. Konstytuanta mogłaby być zwołana po odzyskaniu części terytorium Ukrainy.

Pan Zaleski wyraża swoje przypuszczenie, że żądania Ukraińskie są w granicach możliwości do przyjęcia przez Rząd Polski, o ile oczywiście zostaną przyjęte warunki, które Rząd Polski przedłoży. Następnie p. **Zaleski**, podkreślając, że nie żąda odpowiedzi natych miast, prosi p. **Liwickiego** o danie pewnych wyjaśnień w sprawach granic, sposobu zwołania konstytuanty i uznania Rządu Ukraińskiego.

W odpowiedzi p. **Liwickij** komunikuje, że podstawą do określenia granic Ukrainy z Polską jest deklaracja z dn. 2 grudnia, a na północy Prypeć, z Rumunią linia Dniestru, natomiast za punkt wyjścia do oznaczania granic niewymienionych w deklaracji z dn. 2 grudnia 1919 r. może służyć traktat Brzesko-Litewski, z tem jednak, że Rząd Ukraiński dopuszcza uwzględnienie pewnych korektyw w stosunku do Rosji. Dokładny projekt będzie przedstawiony w dniach najbliższych.

Posiedzenie zakończono przyjęciem propozycji p. **Zaleskiego**, zachowania ścisłej poufności odbywających się konferencji.

A. Liwickij
L. Michajliw
P. Poniatenko

August Zaleski
M. Szumlakowski

На цій конференції, як бачимо, Голова Місії порушив питання про визнання з боку РПП. незалежності України та признання її Уряду.

Це признання помимо своєї цінності „само по собі“, — було б в очах українського Уряду запорукою того, що Польща дійсно відкидає запропоновані їй Урядом Раковського мирові пропозиції від імені України.

З боку польської Делегації було зазначено, що бажання українські лежать в межах можливого до приняття їх польським Урядом, однак при цьому була зазначена необхідність погодження відносно умов, що будуть предложені польським Урядом.

З боку польської Делегації на слідуючому засіданню 12-го березня 1920 р. був запропонований в промові п. Кноля такий план вступлення Польщі на шлях активної військової допомоги Україні в її боротьбі з большевицькою навалою:

Польща в своїх мирових вимогах до Росії — ставить вимогу згоди Росії на дезанексію території з 1772 р., підкріплюючи цю вимогу військовим наступом в разі потреби^{*)}.

^{*)} Одергавши мирову ноту Чічеріна, польський Уряд передав розроблення остаточної відповіді та визначення жадань з боку поляків до Комісії по закордонних справах. За кілька часу появився офіційний комунікат сеймової Комісії, де було зазначено, що Уряд Річі Посполитої Польської має жадати від Російського Уряду Рад щоби східна границя між Польщею та Росією на всім просторі, який увіходив до 1772 року в межі „історичної“ Польщі, була установлена по переведенню плебісциту межі населенням. Українська Дипломатична Місія одразу ж запротестувала проти таких польських намірів отцією нотою:

Міністерство Закордонних Справ.

Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитії Польській.

26 марта 1920 року.

ч. 703.

м. Варшава.

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської.

„Комунікат Сеймової Комісії по справам закордонним, в наміченій відповіді від Уряду Річі Посполитої Польської до Уряду Російської Республіки Рад, має жадати від того останнього, аби Уряд Російської Республіки Рад погодився на те, що східна границя між Польщею а Росією на всім просторі, який увіходив до 1772 року в межі історичної Польщі була б установлена по переведенню плебісциту межі населенням.

„З уваги на те, що в межах історичної Польщі до 1772 р. знаходилась майже вся правобережна Україна між Дніпром і Дністром по лінії Чегрин - Балта на півдні — Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитії Польській від імені Уряду Української Народної Республіки заявляє нижеслідує:

1. Правобережна Україна на всім своєму просторі, що увіходив в склад історичної Польщі до 1772 року, — є, як то показують статистично-етнографічні досліди, краєм з абсолютною, від 70 до 90 проц., автономною українською більшістю населення; решта населення, від 10 до 30 проц. — припадає на дрібні частки націй жидівської, російської, польської, німецької і інших, в кількості, кожно зокрема, не звише 1—5 проц. на загальну кількість населення;

НОТА

в справі протесту проти наміру Уряду Річі Посполитої Польської піддавати під плебісцит безсумнівно належні до УНР. землі правобережної України.

2. Своїми змаганнями на протязі XVII, XVIII віків та в наші часи автономна, маюча за собою абсолютну більшість, людність правобережної України дала яскраві та наочні доводи тому, що ні польська, ні російська державність не задовольнили і не задоволяють її національно - політичним стремлінням та що єдиною формою, в якій ці стремління знаходять своє завершення є самостійна, суверенна українська держава;

3. Декларацією Української Дипломатичної Місії від 2-го грудня 1919 року, принятою польською Делегацією без спеціальних застережень, Уряд Української Народної Республіки дав до відома Уряду Річі Посполитої Польській, що кордони між Польщею а Україною свентуально намічаються по річці Збручу, а далі на території бувшої Російської Імперії кордон має перейти на західно-північній Волині і остаточно вирішення там кордону залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Паризі, отже акт 2-го грудня, застерігаючи територіяльне розмежування між Польщею і Україною, не дає підстав до нових можливих претензій з боку Польщі на українські території; і

4. Поставлення на порядок даний переговорів між Польщею а Росією питання про плебісцит — до якої Держави мають належати українські, під взглядом абсолютної більшості і культурно - політичної єдності, землі правобережної України — Уряд Української Народної Республіки не міг би інакше трактувати як замір з боку двох пертрактуючих сторон до порушення суверених прав Української Народної Республіки і вважав би себе в праві витягти з такого порушення відповідні консеквенції.

Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській А. Лівицький.

Радник - Секретар П. Понятенко“.

В наслідок цієї дезанексії, в державне посідання Польщі мали б перейти частина земель правобережної України в межах „історичної Польщі”, але остання в силу попередньої угоди з УНР. — згадану територію передає в державне посідання УНР.

Місія, погоджуючися, як то було зазначено в промові її Голови, на таку форму допомоги УНР. з боку Польщі — підносила рівночасно необхідність попереднього признання Польщею УНР. за суверенну Самостійну Державу і визнання її уряду за правовий її Уряд. В звязку з цим на порядок денний конференції ставились такі питання:

1) Остаточне установлення кордону між УНР. та РПП. і 2) організація адміністрації як на тих частинах України, які будуть під польським військовим зарядом, так і на тих, які будуть звільнені від більшевицької окупації.

Протокол цього засідання звучав:

PROTOKUŁ

2-go posiedzenia Konferencji Polsko-Ukraińskiej z dnia 12/III.

Obecni:

Ze strony ukraińskiej:

P. A. Liwickij, kierownik ukraińskiego Minister. Spraw Zagranicznych i prezes Misji Ukraińskie.

P. L. Michajliw, zastępca prezesa ukraińskiej Misji.

P. P. Poniatenko, radca Misji.

Ze strony polskiej:

P. A. Zaleski, Minister pełnomocny i poseł nadzwyczajny.

P. R. Knoll, radca ministerium Spraw Zagranicznych.

P. M. Szumlakowski, star. referent Minist. Spraw Zagranicznych.

Przewodniczy pan Prezes Liwickij.

Protokułuje ze strony ukraińskiej p. Tymisz Olesiuk.

Protokułuje ze strony polskiej p. Wacław Przesmycki.

Zabiera głos p. Zaleski, potwierdzając swoje wczorajsze przypuszczenia, że postulaty ukraińskie i dążenia narodu ukraińskiego do niepodległości i uznania de facto, aż do chwili zwołania Konstytuanty, Rządu Dyrektoratu Ukraińskiego, nie napotykając ze strony polskiej zasadniczych przeszkód, w ostateczności jednak zależeć będą od przyjęcia warunków terytorialnych, wojskowych i ekonomicznych, które mają stanowić przedmiot dwustronnej umowy.

P. Knoll uważa, że należałyby po uprzednim porozumieniu się przystąpić do skreślenia projektu umowy, przyczem sprawę granicy polsko-ukraińskiej musiałaby być ściśle sprecyzowana. Następnie komunikuje że Polska opierając się w swoich przyszłych partraktacjach na zasadach prawnych i historycznych może i będzie wymagała od Rosji anulowania traktatów rozbiorowych i co za tem idzie rewindykacji granic z roku 1772.

Stawianie takiego żądania wobec bolszewików nie należy uważać za negacje idei Ukrainy, wobec tego, że Polska może część, tym sposobem uzyskanych ziem, ustąpić Ukrainie.

P. Szumlakowski uważa za wskazane zaznaczyć w sprawie administracji terenów między granicą polsko-ukraińską, która ma być ustaloną, a frontem polskim, że powinna ona pozostać w rękach władz cywilnych polskich ze względów na operacje na froncie i groźbę natarcia ze strony bolszewików. Administracji polskiej łatwiej będzie skoordynować swoje działania z władzami polskimi wojskowemi. Czynnik miejscowe ukraińskie będą powołane do współpracy, przyczem zakres ich kompetencji będzie się stopniowo rozszerzał, w miarę ustalania się normalnych warunków w kraju. Dowodem dobrych chęci z naszej strony może służyć fakt oddania odcinku frontu w ręce ukraińskie.

Pan Liwickij Andrzej: Było nam bardzo przyjemnie usłyszeć z ust panów o zamiarze Polskiego Rządu uznania niezależności Ukrainy i Rządu Dyrektorjatu. To posłuży za podstawę przyjaznego współżycia narodów polskiego i ukraińskiego. Co do pertraktacji, jakie się toczą między Polską i Rosją Sowiecką, to my całkowicie rozumiemy prawne podstawy, na jakich oparte są żądania Polski o unieważnienie aktów rozbioru. Tem naprawia się historyczna ktrywda, która została wyrządzona Polsce przez fakt rozbiorów. Jednakże podkreślenie w odpowiedzi ze strony Polski Rosji Sowieckiej wymagania granicy z przed 1772 roku, samo przez się mogłoby tylko wzburzyć ukraińskie społeczeństwo. Zapobiedz temu mogłoby wydanie aktu przez Polskę 1) o niezależności Ukraińskiego Państwa i 2) uznania Rządu Dyrektorjatu na czele z Atamanem Petlurą. Z powodów taktycznych, aby nie zaszkodzić pertraktacjom z Rosją Sowiecką, można byłoby w tym akcie wyrazić się o terytorjach Ukrainy w ogólnikowych wyrazach, a szczegółowe określenie terytorium Ukrainy przeprowadzić w polsko-ukraińskiej dwustronnej umowie. Akt uznania przez Polskę niepodległości Ukrainy miałby donośne znaczenie dla mas ukraińskich. Przy każdej wojskowej okupacji są nie do uniknięcia ekscesy i zaostrzenie stosunków między ludnością i władzą okupacyjną. To też akt uznania Ukrainy musi zastąpić atmosferę niedowierzania i uczuć wrogich do Polski przychylnym i przyjaznym stosunkiem, tembardziej, że akt tej wagi nietylko formalnie, ale i realnie dopomoże narodowi ukraińskiemu w jego walce o niezależność państwową. Co do administracji ziem ukraińskich, to trzeba to omówić osobno przy udziale fachowców z udziałem przedstawicieli Zarządu Cyw. Wołynia i frontu Podolskiego. Dla nas to jasne, że nawet z polskiego punktu widzenia, wspólna administracja okupowanych ziem ukraińskich wymaga zastosowania odpowiednich korektyw, co wspólnie z aktem uznania Ukrainy korzystnie odbije się na psychologii stosunków polsko-ukraińskich.

Prócz wyżej zaznaczonego, chcielibyśmy wiedzieć, jaki pogląd ma Rząd Polski:

- 1) Co do miejsca pobytu Rządu Ukraińskiego w związku z formacją wojsk ukraińskich.
- 2) Co do administracji ziem, jakie mogą być jeszcze zajęte przez wojska polskie i ukraińskie.
- 3) Co do wymagań polskich w sprawie granicy polsko-ukraińskiej.

Ze względu na to, że zbliża się wiosna, kiedy na Ukrainie rozpocznie się nowa akcja narodu Ukraińskiego, niezbędne jest pospieszyć z ogłoszeniem aktu uznania Ukrainy. Zawarcie umowy przyśpieszy przesilenie na Ukrainie, dlatego też proponujemy jak najspieszniej przystąpić do omówienia punktów umowy.

Pan Knoll, powracając do swojej propozycji przystąpienia do konkretnego skreślenia punktów ewentualnej umowy polsko-ukraińskiej, uważa, iż takimi punktami byłyby sprawy: 1) granic, 2) administracji, 3) wojskowe, 4) ekonomiczne, 5) rozrachunkowe. Ponieważ są to kwestje, wymagające fachowego traktowania, muszą być wydelegowani przez obie strony eksperci. Ekspertów powinny wyznaczyć odpowiednie urzędy, jak: wojskowość, Ministerstwo Handlu i Przemysłu i Zarząd Cywilny Ziemi Wschodnich, przedtem jednak chodzi nam o wyjaśnienie struktury rządu Ukraińskiego, jego wewnętrznej solidarności, co by było gwarancją, że wszyscy przedstawiciele rządowych sfer ukraińskich podzielają punkt widzenia teraźniejszej polityki Rządu Ukraińskiego.

Pan Szumlakowski, nie chcąc przesądzać kwestii miejscowości pobytu Rządu Ukraińskiego, uważa jednak ze względów taktycznych za lepsze ustalenie tego miejsca poza frontem.

Pan Poniatenko: Z teoretycznego prawno-państwowego punktu widzenia prawa Polski do granic 1772 roku nie podlegają dyskusji, ale te granice zadrąsnęłyby najbardziej rzeczowe interesy Ukrainy i takim sposobem dotykają zasady samookreślenia narodów, na jakich buduje się wspólne państwowo-narodowościowe życie i międzynarodowe stosunki. Otóż, kiedy Rząd Polski wymaga od Rosji Sowieckiej zwrotu ziem z przed 1772 r., to

akt taki powinien iść w parze z aktem, którym uznaje się prawa Ukrainy do tych ziem. Polityczna sytuacja zmienia się i chociaż my mamy zapewnienia Panów, co do granic z przed 1772 roku, które nas całkowicie zadawalniają, jednakże nie jesteśmy pewni, czy takie ujmowanie tej sprawy nie zmieni się razem z możliwością zmiany składu Rządu Polskiego. Osiągnięcie polsko-ukraińskiego porozumienia przedstawia się dla nas jako rezultat akcji wojsk nie tylko polskich, ale i ukraińskich, dlatego administracja przyfrontowych ziem nie powinna pozostawać wyłącznie w ręku władz polskich. Co do dalszych granic między Ukrainą i Rosją Sowiecką, to one powinny być przedmiotem wspólnych rosyjsko-ukraińskich narad. Mówić o tem na razie przedwcześnie.

Pan Zaleski, odpowiadając panu Poniatence, komunikuje, że uznanie de facto Rządu Ukraińskiego będzie ogłoszone z chwilą podpisania umowy z Rządem Ukraińskim. Co do obaw Pana Poniatenki w sprawie granic 1772 roku, to są niesłuszne — właściwie obóz niezyczliwy względem Ukrainy, zadowolniłby się o wiele mniej na Wschód wysuniętą granicą.

Co do władzy na nowozajętych terytorjach, to znajdzie się modus vivendi, który wszystkich zadowolni. Sprawa ta nie była dotąd aktualną, ponieważ tych ziem jeszcze nie posiadam.

Pan Michajliw: Oceniając całą wagę aktu, którego oczekujemy od Polski, aktu uznania Ukrainy, głęboko obchodzi nas, w jakiej formie wyłoni się przebieg pertraktacji między Polską i Rosją Sowiecką? Jak będzie postawiona kwestja Ukrainy w związku z omówieniem granic z przed 1772 roku? Czy rokowania prowadzone będą przez Polskę oddzielnie, czy też wspólnie ze wszystkimi zainteresowanymi narodami b. imperium rosyjskiego?

Pan Liwickij: Czy odpowiedź Rosji Sowieckiej będzie złożona wspólnie z nasiemi sąsiadami i zainteresowanymi narodami?

Pan Knoll odpowiada, że te kwestje nie zostały jeszcze zadecydowane, zatem wszelka odpowiedź byłaby przedwczesną.

Na tem posiedzenie zakończono.

3. Проекти союзних умов та До обговорення цих проектів дійшло на слідуючому спірні їх питання. з черги засіданню конференції, що відбулося 9.IV. 1920 р.

Проектів кожної умови, вироблених самостійно було два. Один проект вироблено було Місією, а другий польською делегацією. Обидва проекти, мимо їх політичних тенденцій, формально по змісту — оказалися близькими, — хоч і робилися кожен один незалежно від другого.

Український текст умови звучав:

Довірочно:

П Р О Е К Т.

Високі сторони — Уряд Річі Посполitoї Польської з одного боку і Уряд Української Народної Республіки з боку другого, маючи на цілі стремління обох Урядів до створення таких політичних умов, аби, межуючі з собою народи польський та український, розвивали свої стосунки в напрямі широї прязни та могли бистати за опору сталому спокію на сході Європи, — цим обов'язуються взаємно до нижчеслідуючого:

I.

Річ Посполита Польська визнає Українську Народну Республіку Незалежною Сувереною Державою, з якою вступає в заприязнені і добросусідські знёснини, як з рівною стороною,

II.

Річ Посполita Pольсьka до скликання Української Конституанті визнає Верховну Владу Української Народної Республіки, представленою Директорією, на чолі з Головним Отаманом військ Української Народної Республіки, паном Симоном Петлюрою та той Державний Уряд, який покликується до влади Головою Директорії.

По скликанню Директоріянським Урядом Конституанти, обраної на підставі демократичного виборчого права, — Річ Посполита Польська приємствено визнає Уряд, що буде обраний Конституантою.

Увага на п.п. I і II:

На жадання Уряду Української Народної Республіки Уряд Річі Посполитої Польської про визнання ним самостійності УНР. і її Верховної Влади — оповіщає про це в як найкоротший час осібним виразним актом міжнародного значення.

III.

Річ Посполита Польська узнає недоторканість Державної території Української Народної Республіки, на якій території має здійснюватись суверенна воля і право тільки УНР.

Річ Посполита Польська узнає Українську Народну Республіку в межах території на північ, схід і південь так, як ця територія буде определена договорами Української Народної Республіки з її пограничними з тих сторін сусідами.

Спільній між обома Державами кордон установлюється згідно з наміченою в Декларації Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській від 2-го грудня 1919 року лінією, а саме:

Кордон від Дністра між Річчю Посполитою Польською і Українською Народною Республікою проходить по річці Збручу; далі кордон УНР. на території був Російської Імперії має пройти на західньо - північній Волині і остаточне вирішення тут кордону залежитиме від вирішення Мирової Конференції в Паризі.

Увага до п. III.

За згодою сторін установлення лінії кордону на зах.-північній Волині може бути віддане на розгляд спеціальної, відповідними наказами уповноваженої, змішаної польсько - української Комісії.

IV.

В боротьбі з спільним ПРП. і УНР. ворогом російським імперіалізмом — Річ Посполита Польська дає Українській Народній Республіці допомогу в формах, резмірах і на підставі які опреділяються спеціальними конвенціями.

V.

На частинах території Української Народної Республіки, які звільнені або будуть звільнені від російського війська при допомозі польських військ, чи будуть звільнені в наслідок якого - будь зобовязання російського Уряду перед Річчю Посполитою Польською, — установлюється, згідно п. III цієї умови, — суверенна влада і право Української Народної Республіки.

VI.

На зазначених в попередньому пункті частинах території Української Народної Республіки польське військо перебуває в тих місцевостях в такій кількості і так довго, як то буде умовлено в спеціальній військовій конвенції чи осебливих актах згоди.

VII.

На час перебування польського війська в місцевостях УНР., зазначених в п. VI, з метою забезпечити цьому військові належите обслуговання його інтересів, при адміністраційних Установах Української Народної Республіки призначаються відпоручники Уряду Річі Посполитої Польської.

Увага до п. VII.

а) Порядок призначення і зміщення відпоручників РПП. уstanовлюється осебливою згодою Урядів УНР. і РПП.

б) Умова відносно відпоручників не торкається установ, які повсталі і існують на засадах самоврядування.

VIII.

Умова ця ні в якій мірі не відміняє Декларації від 2-го грудня 1919 р., лише розвиває та скріплює її.

IX.

Умова ця вступає в силу негайно по підписанню її уповноваженими на то від обох Урядів Представниками.

Польський текст:

ПРОЕКТ УМОВИ

між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою, запропонований Українській Дипломатичній Місії в Річі Посполитій Польській Делегацією Уряду Річі Посполитої Польської і поправки та уваги, запропоновані до цього проекта Місією:

Текст проекта в перекладі на українську мову.

В глибокому пересвідчення, що кожний народ посидає природжене право на самоопреділення і окреслення своїх стосунків з сусідами, обидві контрактуючі сторони по уповноваженню Польщі і України, однаково виходячи з бажання створити підстави для згодного і приятного співжиття на добро і розвиток обох народів, — постановляють слідуче:

Польща признає право народу українського до непідлегlosti, признає Тимчасовий Уряд Української Директорії з Отаманом Сімоном Петлюрою на чолі — за Уряд „де факто“.

Поправки та уваги, зроблені Місією до проекта.

Приймається цілком, лише зі зміною титулів договорюючихся сторін, а саме:

Замісць „Польща“ — Річ Посполита Польська і замісць „Україна“ — Українська Народня Республіка.

I.

Місія, визнаючи узnanня в такій формі не відповідаючим стремлінням Української Народньої Республіки, — пропонує свою слідучу редакцію:

„Визнаючи право українського народу на „незалежне державне існування в межах „території на північ, схід і південь, як ця „територія буде определена договорами „Української Народньої Республіки з її „пограничними, з тих сторін, сусідами,— „Річ Посполита Польська до скликання „Української Конституанті — визнає Директорію Української Народньої Республіки, на чолі з Головним Отаманом паном Сімоном Петлюрою, — яко Верховну Владу Української Народньої Республіки.

По скликанню Урядом Української „Народньої Республіки Конституанті, обраної на підставі загального, рівного, таємного, безпосереднього і пропорціонального виборчого права, — Річ Посполита Польська приємственно визнає Уряд, що буде обраний Конституантою.

Увага. Про це визнання Уряд РПП. опубліковує відповідний урочистий акт зараз же по підписанню цієї умови.

II.

Кордон між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою устанавлюється слідуючий: на північ від ріки Дністра вздовж річки Збруча, а далі вздовж східніх адміністраційних кордонів повітів: Кременецького, Острогського та Рівенського; далі на північ вздовж кордону адміністраційного був. губ. Мінської.

Кордон по запропонованому проекту заповідає прилучення до РПР., із дванадцятьма - семи повітів Волині.

Всі ці сім повітів, під взглядом національної приналежності населення і його культурально - побутового життя, — українські.

Українське населення, як свідчать то статистичні обчислення польських учених, проф. проф. Крижановського і Куманецького („Statystyka Polski“), в повітах, які по проекту мали б відійти до Річі Посполитої Польської, становить: в Кременецькому 80,72 проц. (польків—3 проц.), Острогському—76,68 проц. (польків—6 проц.), Рівенському—60,48 проц. (польків—9,9 проц.), Дубенському—68,22 проц. (польків—6,51 проц.), Ковельському—78,49 проц. (польків—4,59 проц.), Луцькому—56,96 проц. (польків 9,7 проц.) і Володимир - Волинському—72,09 проц. (польків—8,37 процентів).

Безвглядне прилучення отже вищезазначених повітів — відчувалось би українським народом як кривда, заподіяна його стремлінню до національного самоозначення і скупчення в національній Державі всіх українських земель. Поруч з цим Місія однак визнає, що при установленню доброзичливих і трівких відносин між сусідуючими Державами — в основу кордонів між такими Державами не скрізь і не завжди може бути взятий тільки один етнографічний принцип. Інтереси стратегічні, економічні, комунікаційні і інші — також мають вплив і значення при установленню кордонів.

Спираючись на вищезазначені міркування, визнаючи разом з тим справу установлення кордонів між Українською Народньою Республікою та Річчю Посполитою Польською за справу невідложну, а також бажаючи дати докази доброї волі до задоволяючого обидві сторони вирішення справ тих кордонів, Місія пропонує II п. Умови в такій редакції:

Кордон між РПР. і УНР. установлюється слідуючий: на північ від річки

„Дністра вздовж р. Збруча, а далі від „Збруча переходить на лінію бувшого кордону між Австро - Венгрією та Росією „до пункту, де лінія цього б. кордону пе „рехрещуvalася з течією р. Буга; далі від „пункту цього перехрещення кордон йде „по річці Бугу і від цієї останньої — пе „реходить до початків р. Припяті і йде „далі по Припяті.

Установлення детальної кордонної „лінії повинно бути зроблено окремою „польсько - українською Комісією із від „повідних фаховців.

III.

Уряд Польський зобовязується при-
звати Україні територію на всхід від кор-
дону, зазначеного в арт. II цієї умови, до
кордонів Польщі з перед 1772 р. (перед-
роздорових), які Польща вже посідає, або
набуде від большевиків шляхом збройної
боротьби чи дипломатичним.

Території, зазначені в арт. III. цієї
умови, будуть уступлені Україні в час,
установлений по обопільному порозумінню.

На території, на якій в день підпи-
сання цієї умови істнує польська цивільна
адміністрація, себ-то від лінії кордону між
Польщею і Україною до лінії фронту, — та
адміністрація, поповнена участю українсь-
ких чинників, — має зостатись і на далі,
аж до мента передачі цієї території Укра-
їні; натомісъ на територіях на всхід від
лінії фронту до кордонів Польщі з перед-
часів поділу, по мірі здобуття цих терито-
рій,—адміністрація буде передана Властям
Українським з уділом чинників польських.

Місія вносить поправку:

„а) Уряд Польський признає Українській „Народній Республіці і далі як в „проекті.

„б) Замісъ „від большевиків“ — „від „Росії“.

IV.

Надаючи велике значіння настроям
мас в запіллю війська і маючи повне пе-
ресвідчення, що маси можуть мати до-
вір'я тільки до адміністрації, наставленої
національною державною владою, Місія
пропонує таку редакцію цього пункта:

На зазначених в попередньому пункті „частинах території УНР. польське військо „перебуває в тих місцевостях в такій кіль- „кості і так довго, як то буде умовлено „в спеціальній військовій конференції чи „особливими актами згоди.

На час перебування польського війсь-
ка в місцевостях УНР., зазначених в п.
III. з метою забезпечити цьому військові
„належите обслуговання його інтересів, —
„при адміністраційних Установах УНР. при-
„значаються відпоручники Уряду Річі Пес-
„політої Польської.

Уваги. а) В місцевостях, де має стояти польське
військо, — порядок призначення і зміщення
агентів влади УНР., як також і відпоруч-
ників Уряду РПІ.— уstanовлюється особли-
вою інструкцією, виробленою за спільним
порозумінням обох Урядів.

б) Установи і органи самоурядування в ви-
щезазначених місцевостях, незалежно від
функцій, які вони виконують, урядують на
звичайних для них підставах.

V.

Тимчасовий український Уряд зобов'язується скликати Тимчасові Уставодавчі Збори, представляючі волю людности і обрані на демократичних засадах загального, рівного, тайного, безпосереднього і пропорціонального права голосування. Збори ці скликаються по здобуттю Україною територій, зазначених цією умовою і можливою умовою між Польщею і Радянською Росією, не пізніш однакож як на протязі шести місяців. На руки цих Тимчасових Установчих Зборів — Уряд Український має скласти свою владу.

Тимчасовий український Уряд зобов'язується не заключати жадних межинародніх умов, направлених супротив Польщі, а також не вести переговорів і не заключати миру з большевиками без порозуміння з Урядом польським.

Національно - культурні права, які Уряд УНР. забезпечить на території України громадянам національності польської, — будуть надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності української і навпаки.

Заключаються спеціальні умови господарчі, що стосуються економично - торгово-вельних відносин між Польщею і Україною, також залагодження аграрної справи на Україні. Умови ці становлять собою інтегральну частину цієї умови.

V.

Місія висловлюється проти включення цього пункта в умови, яко пункта, що тичиться внутрішніх справ УНР.

Непотрібність цього пункта виникає ще й з того, що вже з запропонованого Місією п. I. умови видко, що Уряд УНР.— стремиться до скликання Конституанті і передачі в її руки своїх уповноважень.

Так само воля українського Уряду до Конституанті зазначена і в ноті Місії до Уряду Річі Посполитої Польської, переданий йому 17. II.—с. р. під ч. 332.

VI.

Пункт приймається з додатком:
„До цього ж самого зобовязується Уряд „Річі Посполитої Польської супроти Української Народної Республіки.

В тексті вираз „Тимчасовий український Уряд“ — має бути змінений на — „Уряд Української Народної Республіки“.

VII.

Пункт приймається цілком.

VIII.

Так вирішення аграрної справи на Україні у всій її повноті може бути переведеним тілько Уставодавчими Зборами, що і зазначено Місією в Декларації від 2-го грудня 1919 р., то пункт цей може бути принятий Місією в такій редакції:

„Заключаються

“ між Польською Річчю Посполитою і Українською Народною Республікою.

„Аграрна справа на Україні розвивається на Уставодавчих Зборах. До скликання цих Зборів, юридичне становище землевласників польської національності на Україні — опреділяється особливою згодою між Річчю Посполитою Польською і Українською Народною Республікою.

IX.

Заключається військова конвенція, що становить інтегральну частину цієї угоди.

Умова ця зостається таємною. Зміст її може бути переданий третій стороні чи опублікований в цілості, чи по частині не інакше, як тільки за взаємною згодою обох контрактуючих сторін.

X.

Пункт приймається цілком.

XI.

Пункт цей приймається з додатком:
„Виємок становлять лише п. п. I-й, зміст якого Уряд РПП. по підписанню цієї Умови зараз же опубліковує відповідним урочистим актом та III-й, зміст якого Уряд РПП. опубліковує так само відповідним актом в мент, коли Уряд Української Народної Республіки визнає за слушний.

Додаткові пункти:

XII.

Mісія визнає за необхідне додати:

„Умова ця не відміняє Декларації від 2-го грудня 1919 р., лише розвиває та скріпляє її.

XIII.

„Умова ця вступає в силу негайно по підписанню її контрактуючими сторонами“.

Отже показалося можливим один проект взяти як основу для обговорення, а другий — як джерело для поправок і додатків до першого.

На засіданні 9. IV. 1920 р. було заслушано проект умови, вироблений польською Делегацією. До заслушаного проекта Mісія внесла мотивовані поправки, що походили зі змісту її проекта умов, як видно буде нижче, найбільше розходження між польською Делегацією та Mісією, зазначувалося в питаннях: 1) відносно форми признання УНР. і визнання її Уряду, 2) кордонів і 3) організації влади на запіллю подільського фронта.

4. Відношення і непримириме становище польської Делегації в справі проекта союзної умови та незацікавленість Польщі в де- занексії розбора 1772 р.

З боку польської Делегації внесені Mісією поправки та додатки, особливо що до справи кордонів — зустріли упередженне відношення. Mісії було зазначено, що „внесені українською стороною поправки, зокрема до п. 2-го, в значній мірі ріжняться від підстав, на яких було розпочато польсько - українські переговори ще з місією Пилипчука“. Як заявив член польської делегації, п. Шумляківський, — „український текст п. 2-го є не до приняття польською стороною *)“. На це з боку українського було зауважено Головою Mісії, що вирішення п. 2-го в нашому вигляді заставляло б у польсько - українських відносинах багацько недоговореного, викликало б недовір'я, що в основі підривало б зароджуючийся польсько - український союз.

Для більш детального висвітлення цієї справи перечитаємо отсєй протокол:

ПРОТОКОЛ

Засідання польсько - української Конференції 9 квітня 1920 року.

Початок засідання о годині 5-й по пол.

Присутні: з польської сторони:

1. Товариш Міністра Закордонних Справ Річі Посполитої Польської п. Залеський.
2. Пан Шумляковський.

) Ibid.

З української сторони:

1. Керуючий Міністерством Закордонних Справ УНР. і Голова Української Дипл. Місії в Річі Посполитій Польській Міністр А. Лівицький.
2. Заступник Голови Укр. Дипльом. Місії в Річі Посполитій Польській Л. Михайлів.
3. Радник Укр. Дипльом. Місії в Річі Посполитій Польській П. Понятенко.

Протоколюють: 1) з польської сторони п. Пржесмицький 2) з української сторони Т. Олесюк.

Засідання розпочалося в 5-й годині вечора.

Пан Залєський пропонує відчитати та затвердити протоколи попередніх засідань конференцій.

Пан Пржесмицький відчутиє протокол № 1 засідання конференції від 11 березня 1920 року,

Протокол ухвалюється і підписується учасниками конференції.

Пан Залєський пропонує безпосередньо приступити до обміркування умов польсько-українського договору.

Пан Шумляківський оголошує в цілому прикладений до цього проекту договору, зредагований польською стороною. По відчитанню всього проекту договору, дає пояснення, що Уряд польський згодився би на оголошення п. I договору, а що до решти пунктів, то вони могли би бути дискретними і оголошення їх мало би відбуватися в разі потреби за взаємним п'єрозумінням Урядів польського та українського.

Пан А. Лівицький: Уряд український цілком поділяє прикладені польською стороною в основу запропонованого договору думки і стремління до дружнього зближення польського і українського народів та заключення поміж ними політичної військової та економичної конвенції. Однак, що до формування окремих пунктів, українська сторона бажала би внести де-які поправки. Умотивовання сих поправок буде предложено польській стороні п. Радником Понятенком.

Пан П. Понятенко: Вступна частина предложеного договору, яка носить характер зasadничий, не викликає з боку українського жадних основних заперечень, бажано було би лише зробити в тексті де-які формальних поправок. Так, замість термінів „Польща“ і „Україна“ бажано би вживати повний титул обох держав: „Річ Посполита Польська“ і „Українська Народня Республіка“.

Пункт I. договору. Редакція уступу про визнання України в запропонованім договорі відається нам не зовсім задовільняючою. Нам би було пожаданим, аби було визнано Україну як самостійну державу, а не лише її Уряд.

Однак Місія, бажаючи дати докази, що вона дійсно стремиться до вироблення статої умови з РПП. і знаючи, що признання України як держави *de jure* зустрічає з боку Уряду РПП. певне заперечення згодна стати тільки на домаганню признання самого Уряду. Місія певна, що пізніш чи раніш признання держави УНР. стане на порядок денний перед Урядом Річі Посполитої Польської.

Окрім сего нам було би бажаним, аби зазначенено було визнання Уряду на певнім просторі України.

Таким чином цілий пункт I. українська сторона пропонує прийняти в такий редакції: (відчутиє текст української редакції п. I).

Пункт 2. Кордони, запропоновані польською делегацією, входять в склад Річі Посполитої Польської 7 із 12 повітів Волині. Населення сих повітів під взглядом етнографичним і культурно - побутовим в абсолютній більшості складають українці при дуже невеликім відсоткові поляків в ще найменче Українці становлять на просторах території, яка мала б по проекту відійти до Річі Посполитої Польської від 57 проц. в Луцькому повіті і до 81 проц. в Кременецькому.

Віддання сих сuto - українських земель в склад Річі Посполитої Польської очевидно викликало би як з боку широких народніх мас, так і з боку української інтелігенції, до сего договору велику відразу. Договір прийнято би як образу національну і це було би найслабшою його стороною. Українська делегація не хотіла би підписувати договору, який в самій суті своїй був би так легко доткливим. Ми признаємо, що не завжди і не скрізь при розграниченню державних організмів можна керуватися виключно етнографичним принципом. Ми признаємо, що при такому розмежуванню треба брати на увагу і дані стратегичного, економичного та комунікаційного характеру. В сьому змислі українська сторона готова йти на потрібні уступки, однак, з розриванням живого національного організму погодитись не може. Найдалі йдучі уступки в справі кордонів Місія укладає в такий пакт.

Відчитує текст української редакції пункта 2.

Пункт 3. До сего пункту бажано було - би зробити поправку в смислі більшої категоричності вислову, а саме — намходить о те, аби евентуальне зобовязання що до відступлення Українській Народній Республіці земель українських, які може зискати РПП. від російського Уряду було висловлено в формі становчій вже тепер, в самій цій умові.

Відчитує українську поправку до пункту 3.

Пункт 4. В справі адміністрації певних територій, ми стоїмо на тому, що адміністрація та мусить опіратись на довіррі широких народніх мас, а се може бути лише тоді, коли вона походить від національного центру. Лише при національній, користуючіся довіррям мас, адміністрації можна досягти внутрішнього спокою так необхідного для операцій на фронті.

Отже в інтересах українсько - польського фронту, аби адміністрація українських земель була українська, звичайно з певним увзглядненням специфічних інтересів фронту. Це далося би досягнути введенням польських чинників до всіх агенд та установ українських, заряджуючих адміністративні справи. Звичайно, органи місцевого самоврядування мають робити з цього виємок. Органи ці по самій суті своїй являються безпосередніми речниками населення. Отже в цих органах відбились місцеві відміни що до соціального і національного складу населення, яке до тих органів має повне довірря. Введення в ці органи представників зовні було б не на користь ні цим органам, ні цілій справі.

В цілому в нашій редакції п. має звучати так: (відчитує редакцію цього пункта).

Пункт 5. Українська сторона вважає необхідним опустити із тексту умови пункт про Установчі Збори. Це не значить, що самі Установчі Збори для Уряду українського неприємлемі. Навпаки, Уряд український всіма силами стремить до як найскоршого їх скликання, про що вже багато разів їм було заявлено в відповідних Деклараціях та нотах. Зрештою, навіть, в п. 1. договору по нашій редакції є сказано, що сучасний Уряд український має себе за Уряд тимчасовий, до скликання загально - українських Установчих Зборів. Вставляти пункт про Установчі Збори тут в умову не випадає ще й через те, що це могло би вважатись, яко зобов'язання про скликання їх, походяче зовні, навязане. А це без сумніву зменшувало би самоцінність ідеї Установчих Зборів і авторитет Уряду, що їх скликав би.

Пункт 6. — є цільком приємлемим для української сторони, але при умові засади взаємності: польська сторона мусить бути зобов'язана також супроти УНР., як УНР. супроти РПП.

Пункт 7.—українською стороною приймається цілком. Як найширше забезпечення національних прав меншостей на Україні — є одною з основних засад політики Української Народної Республіки.

Пункт 8. До заключення господарських економично - торговельних умов, бачучи в сему гарантію всестороннього розвитку України стремить український Уряд. Так само аграрна справа на Україні визнається їм надзвичайно важною. Остаточного залагодження сеї справи сучасний Уряд УНР. Однак не може на себе брати, земельна справа в цілому може бути переведена лише Українськими Установчими Зборами. Визнаючи, що до скликання Установчих Зборів, в земельній справі заінтересований польський землевласницький елемент України, Уряд український готовий піти на те, аби до скликання Установчих Зборів юридичне становище землевласників польської національнності на Україні було регульовано, згідно з заповідженням Декларації від 2-го грудня 1919 року особливою умовою.

Відчутиє текст поправки до пункта 8.

Пункт 9.—українською стороною приймається цілком з тим, що зміст його буде обговорений при виробленню спеціяльної умови.

Пункт 10. Українська сторона настоювала би на тому, щоби не тільки пункт 1-ий, як на це згоджується і польська сторона, але і 3-ий було опубліковано до загального відому. Се єсть на нашу думку в інтересах не тільки України, але і Річі Посполитої Польської. При неопублікованню п. 3.—українське суспільство матиме таке враження, що в польсько - українській боротьбі проти спільногого ворога має місце не спільна акція і допомога з боку РПП., а, ніби, евакуація польська.

Відчутиє текст поправки до п. 10-го.

До предложених десяти пунктів договору українська сторона вважала би потрібним внести ще два пункти.

Пункт 11. про те, що настоящий договір не відміняє, але розвиває і скріпляє положення декларації 2-го грудня.

Пункт 12.—чисто формального значіння про час, з якого вступає в силу ця умова.

Відчутиє текст пунктів 11 — 12 умови.

Пан Залєський: Я так одразу не можу висловитися з приводу внесених українською стороною поправок, але вже й зараз можу з певністю сказати, що деякі з них, без сумніву, будуть прийняті польським Урядом. Однак, де - які з них польський Уряд відкинув би, зокрема пункт 2, український текст якого перечить декларації від 2-го грудня. Отже дальшу дискусію над договором треба б відложить до завтра, аби польська сторона, могла докладно ознайомитися з українськими поправками в польськім тексті.

Пан Шумляковський: Внесені українською стороною поправки в особливості до пункту 2-го в значній мірі ріжняться від підстав, на яких було розпочато польсько - українські переговори ще з Місією пана Пилипчука. Український текст пункту 2-го є не до приняття польською стороною.

Пан Лівицький: Пункт 2-ий договору має особливе значіння загально - державне не тільки принципове, але й практичне. Для нас нема жадного сумніву що до мирного розрішення комплексу східно - європейських питань. Переговори Польщі з совітською Росією не доведуть ні до чого, боротьба буде продовжуватись і коштуватиме багато жертв і Україні, і Польщі. Отже польсько - український союз для боротьби з спільним східним ворогом не може позоставити і тіні недоговореного, недовір'я одного до другого, — союз мусить бути щирим, сердечним, аби досягти максімума потрібної енергії. Тому не можна допустити у взаємних відносинах такого, що дало би народнім масам незадоволення, матеріал для агітації проти українського і польського урядів. Без

підтримки народніх мас, ніякий уряд не матиме реального значіння. А такого довірря' підтримки сучасний уряд український був би без сумніву позбавлений в разі прийняття їм польського тексту пункта 2-го.

Засідання закінчується о год. 6-ї хв. 45.

Слідуоче засідання призначається на 10 квітня, год. 5 веч.

На засіданню Конференції 10 квітня польська Делегація дала відповідь на запропоновані Місією поправки до проекту умов.

Як і можна було сподіватися, — польська Делегація, згожуючися на шерег дрібніших поправок, — заняла непримириме становище відносно п. 1-го, особливо п. 2-го (кордону).

Виходячи з фактичного стану речей: 1) невизнання доси України жадною з самостійних держав, 2) невідложної потреби Україні в допомозі мілітарній і 3) фактичної своєї, в стосунку до України, організаційної і матеріальної переваги — польська Делегація мала своїм завданням договоритися до союзного порозуміння за можливо високі уступки з боку України.

Хоч на тому ж засіданні Місія і дала мотивовану відповідь на заявлені Делегацією закиди супроти поправок Місії до проекта умов, однак ця відповідь не знайшла у польської Делегації жадного відгуку. Навпаки Голова Делегації, п. Залєський заявив: „Від Росії ми не обов'язані жадати границь 1772 р., що робимо лише в інтересі українським. Ми хотіли перед заключенням договору з Росією знати відповідь української сторони на данне питання *) і тепер, коли цю відповідь ми знаємо, то нам нічого не позостає, як тільки ствердити відмову і зробити з цього відповідні консеквенції“.

Ось перебіг цього бурхливого засідання польсько - української конференції:

ПРОТОКОЛ № 4.

Засідання польсько - української Конференції 10-го квітня 1920 року.

Засідання розпочалося о год. 6 хв. 30 веч.

На засіданні присутні: з польської сторони:

1. Товариш Міністра Закордонних Справ Річі Посполитої Польської п. Залєський.
2. Пан Шумляковський.

З української сторони:

1. Керуючий Міністерством Закордонних Справ Української Народної Республіки і Голєва Української Дипломат. Місії в Річі Посполитій Польській Міністр А. Лівицький.

2. Заступник Голови Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській Л. Михайлів.

3. Радник Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській П. Понятенко.

Протоколюють: 1) з польської сторни п. Пржесмицький.

2) з української сторони п. Т. Олесюк.

Пан Залєський. Уряд польський розглянув всі поправки до умови, внесені українською стороною на попереднім засіданні і, як то було мною передбачено раніш, де - які з них прийняв, що ж до інших, то позостає на своєму попередньому становищі. Докладну відповідь польського Уряду на предложені поправки зробить п. Шумляковський.

Пан Шумляковський. Загальне враження від внесених українською стороною поправок до умови — се їх односторонність в той час, як положення польської сторони мають характер двохсторонності і диктовані зрозумінням потреб та інтересів обох держав. Таке

*) Себ - то відносно кордонів між Україною й Польщею. В своїй пропозиції Польщі совітська Росія згожувалася на признання за Польщею того кордону, на якому Польща стояла на Україні в момент пропонування мирових переговорів.

поставлення справи змушує до охарактеризовання загального відношення польського Уряду до української справи, щоби зовсім виразно поставити домагання, від яких Польща уступити не може. В інтересі Польщі є попирати будівництво українського державно-непідлеглого биту, шукати в українських масах підстав до опертя для спільної акції проти східного ворога, встановити мирне співжиття поміж польським та українським народами. Се єсть підставою настоящих переговорів. Вже і тепер Польща попирає українську справу не тільки плятонично, але й чинно і в інтересі України приспішити з умовою остаточне і рішуче зафіксовання навязаних стосунків.

Однак при сьому треба зараз вже ясно сказати все, поставити крапку над „і“. Міжнародня ситуація для України єсть така, що Польща буде першою державою, яка де.... визнає Україну. Акт сей надзвичайно важний для обох сторін. Польща робить се в мисль своєї підставової лінії будування непідлеглої України, тому і відповіданість, тягар в ємислі міжнароднього узnanня українського Уряду, бере на себе. Узнаючи Уряд, який, одначе, фактично, поки що не викликав до себе довірря на міжнароднім полі, не посідає якоїсь більшої території, Польща в великій мірі виявляє хіть до остаточного зорганізування української держави. В сій справі вже несе Україні допомогу не тільки в формі допомоги в організації укр. військової сили, але і оборони своїм жовніром та коштом українського населення від большевицької навали. Польща зараз єдиний сусід України, який до неї відноситься не вороже і може реально допомогти. Умова отже мусить бути двостороння, хоча рівности, з пункту погляду міжнароднього положення, поміж Польщею й Україною, зараз фактично не має.

Основний пункт розходження сторін — справа границь, яка в теперішньому українському формулюванню суперечить Декларації 2-го грудня, — не свідчить про добру волю української сторони. Домагання польські були з самого початку переговорів відомі українській стороні, якою вихідна точка і тому на предложену поправку польський Уряд погодитися не може.

Так само польський Уряд не може погодитися з українськими предложениями в справі адміністрації. Отже ж, коли б зараз Польща оголосила своє цілковите незалежесовання до українських територій і відкликала з них своє військо, то Уряд український не був би в силах оборонити сих територій перед заливтям, опануванням большевиками, і вони стали ся би краєм постійних бунтів, сваволі грабіжницьких банд, — що безпосередньо загрожувало би і самій Польщі. Отже польський Уряд стоїть дальше на тому, що до теперішнього польського фронту адміністрація українських земель повинна позоставати в польських руках, що зрештою не виключає широкої участі в ній українців. В міру ж дальншого посування фронту, на нововідзисканих територіях мала би заводитися адміністрація українська, під контролею польських чинників, поскільки сего вимагали би інтереси забезпечення польського війська. Така постановка справи диктується інтересами військового лише характеру, і не єсть якимсь посяганням на інтереси українські. Прецінь польський Уряд, який визволив і охороняє до нині українські землі перед заливом большовиків, а тепер добровільно уступає і признає сі землі українській державі — робить в сій справі цілком безінтересово. Окрім сего відкинення польським Урядом як найдалі ідучих оферт з ворожого до України боку яскраво свідчить про щирість з польської сторони поставлення української справи.

Перехожу за сим до конкретного розгляду внесених українською стороною поправок, оскільки польський Уряд міг би на них погодитися.

Вступ до умови в поправленій формі приймається польською стороною.

Пункт перший. Уступ що до загальних границь України, якою справа, що безпосередньо не тичиться Польщі, — із поправленого тексту мав би бути опущений. Так само належить опустити уступ про Українську Конституанту, з огляду на домагання укр. сто-

рони про усунення його в інших пунктах і неможливість для Польщі признати Уряд, який має наступити по скликанню Конституанти і який може бути радянським.

Пункт другий. Польська сторона обстоює рішуче первісну редакцію пункту, згоджуючись на додання останнього уступу поправки.

Пункт третій, — в поправленому виді польською стороною приймається.

Пункт четвертий. На українську поправку сего пункту польський Уряд погодиться не може. Адміністрація на територіях дотеперішнього фронту мусить позостати польською, по за фронтом же може бути українською з участю польських чинників.

Пункт п'ятий в поправленому формульованню польською стороною приймається.

Пункт шостий. Вказані вище мотиви великої ріжниці в формальному та фактичному міжнародному положенні Польщі та України не допускають до прийняття українського тексту пункту шостого. Однак первісний текст можна би де в чім відповідно змінити і скоротити.

Пункт семий не будив жадних сумнівів у обох сторін.

Пункт восьмий міг би бути прийнятим в українській редакції, бажано було би лише юридичне сформульовання земельних відносин рівночасно з складенням договору.

Пункт дев'ятий польською стороною приймається цілком.

Пункт десятий. Польська сторона погоджується на негайне опубліковання пункту першого, але що до пункту третього, то обстоює на його дискретності до часу обопільної згоди на його опубліковання.

Пункт одинадцятий вважає зайлів вставляти в умову, позаяк Декларація 2-го грудня являється актом одностороннім, настояща ж умова акт двосторонній.

Пункт дванадцятий має лише формальне значіння і проти внесення його до тексту умови польський Уряд не має заперечень.

Кінчаючи розгляд поправок, внесених українською стороною, мушу зазначити, що всі вони, виключаючи поправку до пункту другого, не викликають непримиримих заперечень. Однак, постановка українською стороною питання границь не видається зовсім серйозною, обчисленою на інтереси польської сторони. Тому просимо українську сторону про дання в сій справі конкретної й остаточної відповіді до понеділка 12 квітня, аби Уряд польський, в разі негативної відповіді, міг завчасу витягнути відповідні консеквенції.

Пан Понятенко. Зупинимося насамперед на загальних міркуваннях, з яких польська сторона виходила при обміркуванню українських предложеній. Мій шановний передбесідник охарактеризував нинішні переговори, як крок, що свідчить, уже самим фактром їх ведення, про певне, доброзичливе з боку Польщі до Української Народної Республіки відношення.

Ми також оцінювали би ведення сих переговорів позитивно, наколи б вони довели до якогось певного наслідку. Але переговори поки що іще не закінчені і вдаватись в оцінку їх поки - що ще передчасно. Одже ж, коли Польща, визнана Державами антанти, вступає в переговори з Україною, нивизнано ще сими Державами формально, то вона мусить мати віру, що сей державний фермент — Україна здібний до життя, буде жити і буде чи раніш, чи пізніш формально визнаний сими державами. Тому такої вже разячої нерівності поміж Польщею та Україною зasadничо не має і тому самий факт ведення переговорів не може мати такого значіння вияву доброзичливості вже для одної з переговорюючих сторін, як це представляє передбесідник. Звичайно все вказане не зменшує пістету, яким була би, без сумніву, оточена в очах українського народу Польща, що в трудну для України хвилину подала б її добросусідську допомогу. Вдячність українського народу одкрила би для Польщі широке поле для компенсації за допомогу,

подану в слішний час і це цілковито винагородило би Польшу за допомогу Україні збройно на полі і морально — через визнання. Однак нині, коли лише говориться про встановлення трівких відносин поміж двома державами переоцінка значіння для України самого факту переговорів була би небажаною.

Найбільшою точкою розходження сторін являється пункт другий, запропонованої польською стороною умови. Українською стороною на попередніх засіданнях були зазначені підстави, які змушують українську сторону до внесення до сего пункту відповідної поправки — однак, з польської сторони при відкиненні поправок не противоставлено чогось річево-обґрутованого. Одже ж зараз, після здвигу в поняттях міжнародного права в сторону признання права нації на самовизначення, на самостійне буття, відмовлення від частин українських земель було би ударом по насущним інтересам українського народу, було би замахом на його самостійне, з'єднане істнування. Уряд, який став би на таку точку погляду, мав би проти себе ряд агітацій, мав би ворожий настрій всього народу. Ми дорожили би союзом, коли б він допомагав запровадженню трівкого ладу, системи у внутрішньому житті нашої Держави. Однак, віддача сuto - українських земель викликала б лише велике незадоволення в українській народній опінії і тому згодиться на такі уступки ми не можемо. Уряд український, як то вже не раз зазначалось нами, не стоїть в справі розмежування держав лише на принципі етнографичнім, він готовий рахуватись і піти на уступки з огляду на потреби стратегічні, економічні та комунікаційні. Однак, для таких уступок конечно необхідні точні, ясні дані, які цих уступок вимагають. Українська сторона ставить необхідною вимогою, аби умова була трівка, аби вона могла жити на довгі часи, а не лише сьогодняшній день. В тій площині, в якій була польською стороною поставлена справа границь, доведення переговорів до позитивного кінця не представляється можливим.

Також і в справі адміністрації, ми не чули поважних аргументів за польськими домаганнями. При обстоюванню наших поглядів в сій справі, керує нами не амбіція національна, а лише інтереси спокою і ладу на певній території. Ми глибоко пересвідчені, що коли влада буде представником місцевого населення, інтереси техничного характеру може забезпечити польському військові участі представників польської влади. в адміністрації. Противне уладження адміністрації ставить український народ перед небезпекою адміністрації окупантської, а загально призначено єсть річчю, що всяка окупантська адміністрація завжди гірша, як національна. Виключаючи навіть всяку тенденційність, така адміністрація неукнено сприяла би всяким ексцесам, виключала би дальше незадоволення і одкривала би двері всяким несподіванкам. Окрім сего ми не бачимо консеквентності в польських положеннях, що в міру дальншого посування фронту територія мала би адміністрацію українську, в той час, як територія дотеперішнього фронту оставала би під адміністрацією польською. Таким чином в безпосередній близості фронту була би адміністрація українська, а в дальших тилах польська, що навіть, з польської точки зору не є оправданим.

Відкинення поправок наших до пункту шостого випливає з евентуальної вищості одного із контрагентів умови над другим. Ми вже раніше зазначали небажаність такого трактування і, ставлячись до настоящої умови серйозно, а не яко до умови на сьогодняшній лише день, обстоюємо свою поправку. Річ в тім, що коли в теперішнім польськім Уряді переважають елементи, що кожна нація підлягає закону внутрішньої боротьби сил і може наступити момент, коли Уряд будуть презентувати інші чинники. Опущення в умові нашої поправки до пункту шостого розвязало би тим чинникам руки в політиці до України. I не єсть виключенім чи не дійшли би сі чинники навіть до порозуміння проти України з теперішнім нашим спільним східнім ворогом. Отже ми мусимо

мати забезпечення своїх інтересів в силу право - міжнародного акту, а не лише в силу доброзичливого відношення до України сучасного польського Уряду.

Проти пункта восьмого не було заперечень з обох сторін. Треба тільки розкрити його в відповіднім договорі і українська сторона не хоче сеї справи відкладати.

Пункт десятий. Коли проти опубліковання пункту першого до загального відому польський Уряд не мав би нічого, то для опубліковання змісту пункту третього з боку польської сторони — перешкоди єсть. Ми дивимось на спрапу опубліковання змісту третього пункту умови дуже поважно. Таке опубліковання поставить українське громадянство на місцях в певні стосунки до польської влади, викличе до неї і до польського війська належите довірря. Українське населення, знаючи цілі, з якими приходить польське військо на Україну, перестало би дивитись на польську допомогу і військо, яке на окупацийні. Всяке окупацийне військо приходить не для того, аби досягти цілей місцевого населення, а цілей Держави, яка його висилає, — тому кооперація на політичному та економичному полі місцевого населення з окупацийною владою єсть виключеною.

Отже як найскорше опубліковання до відому населення змісту відповідного пункту цієї умови тілько вияснило би на місцях відносини. Треба опубліковання перевести як найскорше, аби до спільної роботи українського та польського урядів не утворилося в народніх масах упередження.

Пункт одинадцятий. Українська сторона обстоює на включення пункту одинадцятого через те, що хоча нинішня умова і єсть актом двостороннім, однак походить вона від Декларації 2-го грудня, яка в українському житті мала своє певне значіння. Не можна цілком погодитись з п. Шумляковським, який вважає Декларацію 2-го грудня актом одностороннім. В Декларації були висловлені новні жадання, скеровані до Польщі — се не зобовязання від Польщі юридичного характеру, але все ж зобовязання характеру морального. І поскільки моральні зобовязання не виключаються в міжнародних стосунках, постільки Декларація, будучи з правного боку односторонньою, з морального боку зобовязує в певних точках сторону, яка її прийняла.

Зостановлює ще на пункті першому умови. Польська сторона настоює, аби в тексті умови не говорилося про територію та межи України. В нашому інтересі єсть зоставити сей уступ в умові на своєму місці. Важне, щоб ми мали певність що те чи інше встановлення кордонів з нашими східними та північними сусідами не зустріли з боку польського жадних заперечень. Сам же по собі закреслений уступ про територію України не зобовязує Річ Посполиту Польську ні до чого.

Було би також річевим, аби зостався уступ про визнання Уряду, який вже покликано до життя Установчими Зборами. Не виключена можливість поставлення Уст. Зборами на місце теперішнього Уряду УНР. — Уряду нового. Теперішній Уряд Української Народної Республіки надає велику вагу зобов'язанню визнання і наступного Уряду УНР., — бо се полекшило би можливість дальншого мирного розвитку української державності.

Пан Шумляковський. Віра в реальне існування українських державних стремлінь і організаційну здібність українського народу — само собою у польського Уряду існує, коли він провадить переговори з представниками українського Уряду.

Що до аргументування границь, то воно польській стороні відається цілком зайвим і поставлення сеї справи українськими представниками є несерйозне, незрозуміле. Одже ж се було признато самим п. Лівицьким, що Польща має безсумнівні права на території в границях до 1772 року. Огже контрагентом, який дає, єсть Польща. Вона хоче свої землі, які здобуті і вибавлені кров'ю польського жовніра, добровільно віддати Україні. Я протестую проти названня окупацийною польської адміністрації земель, які здобуті від большевиків польським оружжям і ніколи навіть не належали до Української Народної Республіки.

До визнання Уряду, який буде покликано українськими Установчими Зборами, польський Уряд не може зобов'язатися. Що до опублікування пункта третього, то польська сторона годиться лише за обов'язним порозумінням.

Пан Лівицький. Я б не хотів бути в своїх словах і висновках таким ортодоксальним, як мій товариш. Я допускаю, що в де - яких пунктах можна би предложену умову ще переглянути, знайти якийсь компроміс і дійти до згоди.

Я не можу погодитись з твердженням, що поправки предложені українською стороною були односторонніми без прийняття на увагу інтересів польської держави. Поправки сі продиктовані інтересами польсько - українського порозуміння. Я згоден, що Польща в боротьбі з большевицькою навалою на Україні понесла великі жертви і трудні, однак, все це зробила вона до цього часу не в цілях відбудовання української державності, а в силу необхідності боронити польське населення від большевицької зарази, яка однаково загрожує Польщі, як і Україні. Визвольний характер акції польського війська на Україні може надати лише акт згоди поміж українською та польською стороною. До того ж часу перебування польського війська на українських територіях являється лише показчиком такого чи іншого військового успіху та щастя. Про цінність для українського народу жертв, понесених Польщею, можна говорити лише після заключення договору. Коли нині, держучи фронт в інтересах Української Народної Республіки спільні з інтересами Річі Посполитої Польської, жовнір польський несе жертву кров'ю свою, то ми хотіли, аби надалі сі жертви перекладені були на обов'язок самого українського народу.

Для нас необхідно, аби організована була українська армія для боротьби з Росією.

В противному разі понесені вже жертви для польсько - українського порозуміння не багато причиняться. Тільки з менту підписання і опубліковання договору можлива для українського народу рішуча боротьба в повному контакті з польським військом. Розуміється сучасне міжнародне і внутрішнє становище України не представляється досить сильним що безпосередно не може заінтересувати пропозиціями союзу і порозуміння з нами. Однак, з історії визвольної боротьби націй, відомі нам аналогічні становища, після яких нації доходили до своєї відповідної сили і значіння. У великій європейській війні Бельгія і Сербія впали під найздом сильніших ворогів, однак не стали від цього нерівними в колі народів. Ми можемо вести пертрактації з нашими сусідами, лише, як рівні з рівними. Сказано було, що Уряд наш не має території, але за те ми маємо, далеко більш цінне, ніж територія — се маси народні, які розуміли, що тільки в межах своєї державності можуть вони осiąгнути спікійного розвитку і праці. Маси це зрозуміли і з надзвичайною самопожертвою провадять тяжку боротьбу за свою державність. Тай що до території, то справа не представляється так тяжкою. Українським військом та повстанцями зайняти нині майже ціла Херсонщина, Катеринославщана та де - які частини Лівобережжя. Вся Україна в огні повстань і Уряд Раковського втратив останній призрак дійсної влади. Українські боротьбисти й комуністи втратили ілюзії що до можливості порозуміння з російськими большевиками і приєдналися до анти - большевицьких повстань.

Що до майбутніх українських Установчих Зборів, то можна бути цілковито певним, що вони висловляться за владу національну, а ні в якому разі не за радянську. Нарід, який безнастінно повставав і скидав ріжних окупантів, не допустить зашкодити своїй суверенності і єдності. З цього боку необхідно, аби договори, які встановлює сучасний Уряд, були приємлемі для українського народу.

В справі адміністрації для мене також незрозуміла концепція пана Шумляковського про організацію української адміністрації тільки на територіях між сучасним фронтом і майбутнім, при польській адміністрації в глибокому тилу армії, до сучасного фронту.

Пан Шумляковський нагадав в своїй промові про те, що домагання, поставлені в п. 2 предложені Умови були зазначені українській стороні ще від часу Misi Пилипчука. Дійсно, що домагання, предложені п. Пилипчукові, хоч офіціяльно й не занотовані, були відомі українській стороні, однак, з офіціяльних і напів - офіціяльних розмов з польськими рішаючими чиниками, українська сторона мала враження, що вони не носили такого характеру ультимативності, який їм нині надається. Окрім сего в де - яких пунктах територіальні домагання польські ідуть далі, ніж то було предложене п. Пилипчуком. Ми чуємо вже нову аргументацію про необхідність забезпечення залізнично - комунікаційних інтересів Польщі та інших... Прийнявши се ми відкинули би від себе широкі українські народні маси, але і найближчих співробітників серед української інтелігенції.

Відповідь на предложену умову ми повинні будемо дати до понеділка, термін короткий, але що до пункту другого, то відповідь ми можемо дати зараз же. Українська сторона прийняти його не може.

Ми найбільше відчуваємо, що проволікання в заключенню цього договору може довести нас до становища катастрофичного. Настрої української інтелігенції та мас такі, що Уряд український не може взяти відповідальність за наслідки, коли умова не буде заключена як найшвидше. Краще відразу заявити, що згода неможлива, ніж продовжувати неясне положення, яке єсть в настоящій мент. При тих обставинах, в яких зараз перебуває український Уряд, здавалось би ми мусили би піти на всякі уступки. Однак, коли ми на них не підемо, то через те, що вони не дадуть нам виходу. Коли б втрачені були нами всі надії на допомогу польського народа, то нам нічого не позостало би, як полішити все на волю анархії. А що було би за анархією вгадати трудно.

Коли б ми підписали договор при таких умовах — ми були би нечесні. Ми не можемо ручатись за армію, ручатись, що українська інтелігенція підтримає при таких тяжких умовах ідею польсько - українського союзу. А раз не можемо дати запоруки в виконанню договору, — то не можемо його і підписувати. Зміст польських домагань викличе велике обурення в українському народі. Певні кола українські і так вже не вірють, що Польща хоче допомогти Україні. Коли інші ще не втратили на се надії, то і їх такий зміст договору відкине до опозиції. Не маючи можливості виконати умови, неможливо дати згоди на заключення трактатів. Коли польсько - українське порозуміння розіб'ється, то вся робота тої частини українського суспільства, яка стояла за орієнтацією на захід, окажеться помилковою, пропаде за марно. Але для нас іншого виходу нема. Тому в повній свідомості наслідків і консеквенцій, які за собою се потягне, відповідаємо: згоди на польську редакцію пункта другого умови дати не можемо.

Пан Залєський. По промові пана Лівицького мені позостає тільки ствердити, що ціла та дискусія, яка була сьогодня переведена, зробила на мене одно враження. Не буду говорити про ефіри, про услуги, про учауття. Запропоновано певний уклад представникам Української Республіки, головний пункт якого, пункт про граници був узаний українській стороні з самого початку переговорів. Від часу Misi пана Пилипчука про граничну справу була мова багато разів. І сьогодня ми поставили справу так, що за певні уступки з боку України, Польща віддає Україні свої землі до границь 1772 року. Однак від Росії ми не обов'язані жадати границь 1772 р., що робимо лише в інтересі українськім. Ми хотіли перед заключенням договору з Росією знати відповідь української сторони на дане питання. І тепер, коли сю відповідь ми знаємо, то нам нічого не позостає як тільки ствердити відмову і зробити з сего відповідні консеквенції.

Пан Лівицький. З територіальними умовами предложеніми представниками польського Уряду Misi Пилипчука ми весь час рахувались серйозно, яко з необхідністю за-

безпечити для Польщі корисну лінію на час війни зsovітською Росією. Давши конкретну відповідь на пункт другий зараз все ж таки вважаємо можливим вияснення деяких справ до остаточного терміну відповіді, себ то до засідання конференції в понеділок.

Пан Залеський: Засідання в понеділок буде безцінне, коли відповідь на пункт другий умови буде негативною».

Місія — зоставалася при своєму погляді як і польська Делегація при своєму. Під погрозою припинення переговорів Конференція закрилася до наступного засідання.

Наступне засідання конференції — могло відчинитися 13. IV. 1920 р. Час від попереднього засідання (10. IV) до цього останнього було вжито з боку Місії, щоб в громадсько - політичних колах пошукати піддержки своєї позиції супроти непримиримості офіціяльних репрезентантів польської сторони. Так само, одночасно, велися неофіціяльні переговори і з тими офіціяльними репрезентантами. Переговори ці дали небагацько. Польська Делегація пішла на незначні, супроти свого первісного проєкта, уступки в головних суперечках п.п. I та II-му. (Див. ухвалений текст умови 21 мая 1920 року).

Місія знайшла, що уступки, зроблені польською Делегацією, не компенсують собою того максимума, на який для польської сторони могла б піти.

Тому Місія в справі кордонів не каже свого остаточного слова з приводу нової запропонованої редакції умови, а мусить в цій справі одержати директиви від свого уряду та вияснити настрої громадської опінії.

В протоколі цього засідання читаемо:

П Р О Т О К О Л № 5.

Засідання польсько - української Конференції 13 квітня 1920 року.

Початок засідання о год. 4-й хв. 50 веч.

П р и с у т н і: з польської сторони:

1. Товариши Міністра Закордонних Справ Річі Посполитої Польської п. Залеський.
2. Пан Шумляковський — Референт Міністра Закордонних Справ РПЛ.

з української сторони:

1. Керуючий Міністерством Закордонних Справ і Голова Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській Міністр А. Лівицький.

2. Заступник Голови Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській Л. Михайлів.

3. Радник Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській П. Понятенко.

Протоколують: 1) з польської сторони п. Пржесмицький.

2) з української сторони п. Т. Олесюк.

Пан Залеський. На сьогоднішньому засіданні українська сторона мала би дати в справі предложеній умові остаточну відповідь. В свою чергу польська сторона ухвалила нову редакцію умови згідно побажанням висловленим з боку українського і думками висловленими на попередніх засіданнях.

Пан Лівицький. З огляду на те - які обставини політичного характеру певної відповіді українська сторона нині дати не може. Українська сторона бажала би ознайомитись ще з остаточною польською редакцією умови.

Пан Шумляковський. Уряд польський в добрій волі до полагодження польсько - українських відносин зробив в первісному тексті умови відповідні зміни і в дефінітивній формі умова мала би згучати так:

(Відчутиу текст умови після зміни).

Пан Лівицький. В запропонованім тексті північна границя мала би йти по адміністративній границі Мінської губернії, а не по ріці Прип'яті, як пропонувала українська сторона. Домагання українські в цій справі не зустріли з боку польського на попередніх засіданнях заперечень, тому бажано би се місце умови відповідно виправити. Так само ще треба би на нашу думку перевести де - які модифікації в тексті що до західних границь.

Згоди на підписання умови українська Делегація зараз дати не може, бо мусить одержати відповідні директиви в сій справі від українського Уряду. Отже остаточну відповідь буде переслано польському Урядові із Кам'янця приблизно в суботу 17 квітня.

Засідання закінчено о год. 5-й веч.

5. Необхідність директивів Уряду
і вияснення громадської опінії та
останні. Політичний банкет 25-го бе-

резня. В цілях осягнення цих директивів і вияснення опінії Голова Місії виїхав 14. IV до Кам'янця - Подільського.

Повертаючи трохи назад, слід згадати ще й про великий польсько - український раут, котрий відбувся 25-го березня 1920 року в реставрації „Полонія“ в міжчасі польсько-українських переговорів.

На бенкеті з української сторони були присутні: Міністр А. Лівицький, Л. Михайлів, П. Понятенко, Б. Ржепецький, Голубович (с. р. і б. прем'єр), Єфремович, Чернявський (с. р.), Пилипчук (н. р.), Сивошапка (н. р.), Лукашевич, Борисів, Карпинський, Олесюк (реф. по спр. Холмщини), Іножарський і з польського боку: п.п. Дашинський, Морачевський, Демський, Космовська, Земянський та Вакар. Всіх запрощених поляків мало бути до 20 чоловік, але решта не прийшла.

Міністр А. Лівицький в досить теплій промові вітав зібравшихся в імені української демократії демократію польську і говорив, що поляки і українці природно і історично мусять бути звязані союзними узами проти своїх ворогів і підняв свій келех за гостей, польську демократію — за найбільшого демократа Начальника Держави Юзефа Пілсудського. З отвітною промовою виступив п. Дашинський, який подякував А. Лівицького за слова теплого привіту і підняв келех за здоров'я п. Головного Отамана.

Пан Сталинський, одповідаючи, говорив: „Українці здавна мені відомі... Коли я був арештований, то перший хто мені допомагав усім і перший прийшов привітати це був українець Теофіл Окунєвський. Мої симпатії завше були на боці українців...“

Пан Демський: „Поляки і українці завше йшли рука в руку, мусять вони йти і зараз. Це конечно і необхідно як в державних інтересах Польщі, так і в інтересах державних України. Від нас саміх залежить цей союз зробити життєвим і закріпити його на майбутність.“

„Пан Головний Отаман Петлюра зрозумів це і прибув в цих цілях до Варшави. Розуміємо це і ми поляки і вживемо всіх заходів і допоможемо, щоби і наш Начальник Панства пішов на зустріч укрінцям в політиці, та він уже іде...“ I підняв келех за здоров'я Головного Отамана.

Пан Дашинський: „Триста років українці і поляки були під гнітом чужих народів. Разом були під гнітом Москви, а ми ще й під гнітом німців та австріяків.“

„В історії ми читаємо, що не раз і не два лилася зовсім непотрібно польсько - українська кров в боротьбі між собою, а ця боротьба знесилила обидва народи і довела до загублення самостійності і Україною і Польщею перед ворогами сильнішими, які тільки і чекали нашого знесилення, щоб накинути на вас і на нас ярмо неволі, тяжкі кайдани гніту. Але зараз Польща стає на шляхі нового порозуміння з Україною і я тут урочисто заявляю, що на мою думку не може бути вільної Польщі без вільної України і вільної України без вільної Польщі.“

„Триста років бився український народ з поляками і ще будем мати неприємності, будем ще споритись, а може й битись за кожне окреме село, але це буде вже боротьба двох суверенних держав, та з доброї волі вашої і нашої до цього не дійде — спільні мова завше може знайтись і вже тепер ясна справа про союз українського і польського народів.“

„Прошу вірити в одвертість і серйозність моїх слів та зібравшихся тут моїх товаришів — поляків. За вільну Україну і вільну Польшу підіймаю свій келех!“ Крики „слава, слава“ і „гура, гура“ залунали по залі, що звернуло увагу і других тут присутніх гостей, які так само причали „віват Україні“ і т. д.

Настрій зовсім повеселішав і провадились сердечні розмови про деталі польсько-української згоди. А п. Михайлів говорив: „Я константую тут своє велике задоволення сьогоднішим днем. Коли ми перед місяцем жили і перебували тут в дуже скрутному становищі при підтримці нас одного тільки Пана Начальника Держави, то тепер нас підтримують найкращі верстви політичного громадянства польського. З малих років я виховувся на творах Міцкевича і культура польська є мені близька і дорога. Декларацією 2. II. ми відмовилися від Галичини на користь Польщі“ і тут він переповів зміст декларації 2.XII. 1919. і далі продовжував: „Це засікавлення нами, нашою державністю і підтримка нас Вамиж - поляками являється найкращою запорукою того, що розпочата робота буде доведена до завершення й і народи польський та український будуть надалі жити в повній згоді та союзі. За мирне співжиття обох народів, за союз я підіймаю свою чарку.“

Далі говорила п. Космовська про необхідність союзу перед великим і сильним ворогом Москвою, про необхідність широти в цих переговорах.

Та промова п. Михайліва „ні к селу ні к городу“ зробила тяжке враження на українців. Цей чоловік не то що говорив, а молов зовсім непотрібні речі, одного не кінчаючи а до другого перескакуючи.

Треба було загладити враження од промови п. Михайліва і п. Іножарський, підійшовши до п. Понятенко, просив його виступити з промовою, але той відмовився. Тоді

повторив своє прохання п. Иножарський, кажучи, що йому, Понятенкові, А. М. наказав виступити і пан Понятенко сказав: „Велике гасло самовизначення народів мусить бути переведено в життя. Не оглядаючись на захід український і польський народи мусять самі определити собі співжиття. Питання про організацію східної Європи є нині найбільш важливим і мусить воно вирішатись не в Парижі, а тут на сході Європи і на мою думку самим найкращим містом є Варшава“.

Ці короткі слова зробили велике враження на присутніх, і враження од промови Михайлова як не було, а п. Морачевський в якомусь екстазі скочився і почав доказувати, що питання сходу Європи мусять і повинні вирішити українці і поляки, а Стапинський і інші кричали, що „Варшава, Варшава“ мусить вирішувати питання сходу разом з українцями.

Пан Ржепецький підтверджив слова попереднього промовця і добавив тільки, що „це питання мусимо вирішати зараз безпреволочно, а для цього Польща і Україна повинні звязатись нерозривними союзними ланцюгами“.

Пан Дашинський: „Українці і поляки мусять самі розвязати питання, які торкаються обох держав. Ми не втручаємося в життя Західної Європи. Нехай же й вона даст нам самім дійти до згоди“.

Пан Карпинський знову говорив про необхідність польсько - української згоди в інтересах обох держав.

П.п. Пилипчук і Сивошапка (н. р.) говорили про характеристичні риси українського і польського народів, про спільність сих рис і що це є запорукою майбутнього тривалого союзу.

Виступив і п. Голубович (с. р.), який говорив про спільність інтересів державних у демократії польської і української перед Росією і освідчив що „порозуміння за всяку ціну це є єдиним виходом з політичної ситуації як для Польщі, так і для України“.

Пан Морачевський: „Керуватись в політиці сентіментами ми не можемо. І коли ми поляки говоримо за необхідність існування Великої Української Держави, то це тому, що ця держава потрібна для самої держави польської“ і закінчив словами — „кохаймося!“

Розохотився й п. Голубович і, виступивши другий раз, почав доказувати необхідність польсько - українського порозуміння.

Бенкет затягнувся. Десять з початком 4-ої години в ночі тільки почали гості розходитись в веселих настроях як і з повнотою вражінь.

Мушу ще до цього де - що додати.

Коли промовці говорили про соціалістів, демократію, спільність інтересів, то в цей час п. Морачевський заявив, що він тут виступає як польській шляхтич, на що А. Лівицький сказав, що він так само є „полтавський дворянин“. Але це були вже жарті, котрими в певних хвилях послуговуються навіть і соціалісти, правда не всі.

Пан Дашинський прибув на бенкет пізніше усіх, бо був затриманий Начальником Держави п. Пілсудським у Бельведері у себе на авдієнції. Словеса п. Дашинського, сказані на бенкеті, мали велике значення тому, що вони говорились ним під безпосереднім ще своїм враженням од погляду п. Пілсудського на українську справу — союз, — були, властиво і словами Начальника Держави.

Висліди з з рауту — бенкету?

1. Зближення польської одповідальної і впливової демократії з демократією українською і разом з тим з українським офіційним дипломатичним представництвом.

2. Через п. Дашинського українці почули останній погляд на українську справу п. Пілсудського.

3. При найбільш сприятливій обстановці, яка, помимо волі людської, змушувала чоловіка до одвертості — українці мали можність обміну думками з одновідальними поляками на тему польсько - українське порозуміння — союзу.

4. На власні очі побачила і на власні уха почула з розмов з поляками Українська Дипломатична Місія, що Польща уже офіційно стала на шлях признання суверенності УНР. і союзу з Україною.

5. Благотворний вплив цього рауту на членів Місії—зміцнення віри в кращі дні для України, віра в можливість узнання суверенності України Польщою, віра в союз — все це породжувало нові сили в боротьбі і спонукувало членів Місії до більш активних дій в своїй політично - дипломатичній роботі.

Та чи щиро поляки говорили... Широ, бо їм ми були потрібні.

Переговори української Дипломатичної Місії з польською делегацією і представниками польського громадянства, підтримуючого п. Пілсудського, дійшли до відомих нам вислідів.

Пілсудський ішов в політиці до поділу Росії. А правительства польські Падеревсько-Скульського—виконавчий орган у внутрішній і закордонній політиці, а „суверенний“ Сейм, а Романі Дмовські, Корфанті, Скірмунти, Грабські, група Ледницького — єндекі і військові Івашкевичі, Лістовські Галери і поводження їх на українських окупованих землях та їх орігінальне ставлення до Росії цього їхнього ж непримиримого історичного ворога, який так само тримав під гнітом частину польського народу і прищіпив бацілу азіатсько-московської культури і виховання, які не хотіли навіть і думати про самостійну Україну а' говорили і робили в обсягу відродження великої неподільної Росії собі ж на шкоду,— більшість сейму, більшість політичних партій і угруповань, більшість військових, закордонні польські дипломати — їх мова і чини були ворожі і направлені до зліквідування навіть ознак української державності.

Де тільки могли ці люди шкодили українським інтересам, а коли вони точно і знали про пертрактації Пілсудського з Петлюрою та дивились на це кріз пальці і голосно не виступали проти цього, то тільки тому, що ще боялись вступити в боротьбу з начальником держави — „dziadkom narodu polskiego“ і героєм, увінчаним лаврами вдачної „Ojczyzny“. Поляки, на словах щирі прихильники польсько - українського союзу, а в дійсності - реальні політики і змушенні до таких чинів немилосердною історією розвитку народів і їх політичного життя — розвитку Польщі під загрозою Росії. Пілсудський і його політичні не так ще численні друзі, пертрактуючи офіціяльно з Урядом УНР., гадали, що їм пощастить перемогти громадську ворожу думку що до України і керувались реальними вимогами наближаючогося політично - військового конфлікту з совітською Росією.

Але і п. Пілсудський і його найближчі люди також домагались величезних територіальних уступок з боку України на користь Польщі під ріжними претекстами („для моїх єндеків“— слова Пілсудського), та це і зрозуміло для чого.

В глибині душі п. Пілсудський, нічого не маючи проти поширення польських теренів на рахунок України, офіціяльно в розмові з нашими представниками предкладав це під ріжними соусами, та нарешті, перебуваючи в кращому стані, він розказував слабішому українцеві іти на уступки, щоб хоч цією ціною зацікавити, як він казав, ширші кола польського громадянства і позискати їх моральну підтримку в його політичній роботі що до сходу Європи і України в першу чергу.

Радіти — не було чого. Майбутні „союзники“ вже тепер доводили всіх українців до розpacі. В нервовій обстановці при істнійому бажанню у наших одновідальних людей можна було сподіватися чинів самовбивчих. Та всесильна віра все перемогла...

Але в такій тяжкій праці не досить ще було бажання робити, не досить ще було сили, волі і упертості, потрібно ще було й уміння покерувати своєю роботою, свою власною волею та упертістю.

Головний Отаман, фаталіст і мрійник по вдачі, запальчивий і упертий в боротьбі за національне визволення, вносячи й сюди фаталізм та мрійність, чоловік який вірив і вірить в остаточну перемогу над ворогами і цю свою віру передавав і другим — остан-

нім перемагав нефортунну долю. Ах як би він мав ще й оте уміння покерувати своєю роботою й роботою других, своєю власною волею й волею других та упертістю — мали б вже самостійну Україну.

Головний Отаман, поспішний в рішеннях і чинах, мав найближчим своїм співробітником А. Лівицького повільного в руках і думках. Обидва вони, зовні сміючись навіть і смерті в вічі, а в душі глибоко відчували усі нещастя народні. В трагичні хвили життя державного вони знаходили спільну мову, один на другого впливав, один доповнював роботу другого, а звідси накреслювався такий-сякий плян в роботі — отоді вони не лякались волі й чинів урядової Польщі.

Але це були метеори в роботі наших одповідальних людей. Ситуація кращала — знову починається передсмертний державний танець, а не робота.

6. Оцінка Головним Отаманом політичної ситуації в звязку з істину-ючими проектами утворення само-

В звязку з відомими вже нам проектами творення самостійної України Головний Отаман писав до одного з наших послів за кордоном.

1/III. 1920 р. Ваша Ексцеленція.

„З деякого часу я занепокоєний ріжними поголосками та чутками, що кружляють біля справи визнання нашої державної суверенності. Згідно з ціми чутками деякими колами політичними виготовлено плян утворення Незалежної України з границею на сході по р. Дніпро. І тільки. Про Україну в таких межах на сході і з неясними на Заході деликатно запитував Італійський посол в Варшаві п. А. Лівицького, цікавлячись, чи це задовольить українців; де-хто з представників прибалтійських республік в розмовах з членами нашої Місії у Варшаві так само інтервенював, при чому до правобережної України додавав уже і Полтавщину. Я припускаю, що в дипломатичних лабораторіях існує проект утворення куточку України, навіть меншої від тої, на яку приставало російське правительство Керенського, яке — Ви це знаєте — давало в автономне управління українцям 5 губерній, запроваджаючи плебісцит на інших теренах України з більше мігрантами національним населенням. Припускаючи це, я можу пояснити обгрізанність границь запроектованої України небажанням Польщі та Румунії бачити її сильною — власне сильною од себе і мати в майбутньому сусіда, що мав би тенденцію вирівняти свої граници згідно з етнографичними та центростремительними тенденціями української нації. Унеможливллючи повстання сильної укр. держави прихильники та автори згаданого проекту мали б одрізати од України Катеринославщину, Таврію, Харківщину та значну частину Чернігівщини, не кажучи вже про непевність границь з Польщею на сході і східній півночі. (Версії: а) Збруч — Турія б) Збруч — Горинь в) Збруч — Стир) — себто райони найбільш промислові з найбільшими запасами природних богатств. Скільки в цих проектах є певного зараз судити не можна. Інформуючи про них Вас, Ваша Ексцеленсія, я поручаю Вам перевірити обережно правдивість таких чуток і, коли щось можливого не правду знайдете, — поробити належні заходи в напрямку нейтралізації їх. Гадається мені, що утворення України в таких межах не одповідало би інтересам Французько-Бельгійського капіталу, який мусить мати реальні інтереси на Україні і вже тепер дбати повинен про сталий і широкий вплив на півдню бувшої Росії, особливо коли взяти на увагу ті величезні цілком реальні заходи, які робляться в справі російсько - німецького аліансу, так загрожуючого і Франції і Бельгії. Коли од України одбуться можливість киристиування Донецьким басейном, вона не може розвиватись в силу державу і не в силі буде дати опір тій інвазії, з якою буде перти до Чорного Мора Росія в союзі з сильною Німеччиною. Я не маю наміру аргументувати в цьому листі іншими моментами в оборону етнографичних граници України. Звертаю лише увагу на ту небезпеку, яка виробляється для нас в дипломатичних лабораторіях і прошу заздалегідь вжити і певних розвідочних заходів, а коли треба, то й належних мір до нейтралізації небезпеки. Мені здається що певна координація в цій справі з п. Яковлевим була би потрібною, для чого прошу копію листа моого направити йому, а також і п. Марголіну.

З правдивим поважанням до Вас Петлюра

П. С. Перечитавши вже тепер (24/III) листа, прошу не надавати йому особливого значення. Латиші в справі граници України виступали, як агенти большевиків, бажаючи одпerteи інвазію Росії од Балтійського моря до Чорного, улещуючи нас „необхідністю“ йти на уступки з большевиками. — Одже ледве чи слід цього листа посылати комусь іншому, крім Вас, хіба що з увагою отсею.

24. III.

Петлюра.

7. Додаткові уваги Головного Отамана для А. Лівицького. Директиви Гол. От. Правительству та вимоги до політичних партій через спеціального курієра.

Слідом за від'їхавшим до Камінця А. Лівицьким Головний Отаман через курієра вислав до нього отцього листа:

Шановний Андрію Миколаєвичу!

„В звязку з од'їздом Вашим для переговорів в Камінці з товаришами по Міністерству, а також з представниками політичних партій в справі заключення мирового договору з Польщею з одночасним визнанням України, як самостійної Держави, я вважаю необхідним подати до Вашого відома кілько уваг:

I) Наша країна перебуває в тяжкому стані господарчої руїни. Полагодження цього стану не може одбутись без порозуміння попереднього з Польщею.

II) Сподіванки на те, що якісь інші держави раніше Польщі визнають нас (маю на увазі Антанту), — не оправдались. Немає даних думати, що в близьких часах ці сподіванки стануть на реальний грунт. Можна думати, що лише визнання Польщею нашої суверенності потягне аналогічні акти з боку інших держав.

III) Будувати нашу політику, орієнтуючись на большевицьку Москву, — було би злочинним, бо вона — Москва — нашої самостійності ніколи не визнає, коли ж би тимчасово і пристала на це, — то така політика була би фарсесством, маневром тимчасовим, розрахованим на дальнє розкладання нашої державності і втягнення України, як інтегральної частини, до Росії.

IV) Большевізм в Росії розкладається, а економічні відносини — торговельні - транспортні етс. перебувають в дуже катастрофичному стані. Звязувати свою долю — долю нашої державності з трупом гніючим було би великою помилкою, якої історія ніколи не вибачила б.

V. Становище большевицької армії на фронті, — лиха в кожному разі під взглядом військовим польська армія є сильнішою, більш дисциплінованою і заохоченою, що мусить мати рішаюче значення на вислід боротьби між поляками і большевиками.

VI. Воювати з двома ворогами одночасно Україна не може. Дотеперішній досвід вчить цьому. Потрібно порозумітись з Польщею. Які б не лихі були умовини миру, якою б тяжкою ціною ми б не заплатили за своє державне визнання, ці умовини мирним шляхом далі пощастить зробити кращими і більш забезпечуючими наш державний розвій.

„Ці гадки я вважаю подати не лише до Вашого відома, але й до відома тих, з ким Ви переговорювати дудете. Зокрема повинен Вам сказати, що мої часті розмови з приводу даного питання з Прем'єр Міністром Мазепою — встановлюють повну солідарність думок.

„Я би од щирого серця хотів, щоб Ваші колеги по кабінету, а також громадські діячі виявили в цю рішаючу хвилину державну думку і розуміння складної ситуації в цілях найскоршого відновлення нашої державної праці.

15. IV. 1920 р.

Голова Директорії УНР. Шетлюра“.

Рівночасно з цим Головний Отаман через свого курієра О. Доценка *) на словах передавав такі директиви для розмов з представниками Правительства та політичних партій:

*) Одержано я таке офіційльне уповноваження:

Головний Отаман Військ
Української Народної Республіки.

Начальнику Похідної канцелярії Головного Отамана Військ
УНР.

29 марта 1920 р.

Наказую Вам од'їхати до Каменця Подільського і далі в район росташування групи полковника Удовиченка в слідуючих цілях:

- 1) Передати мої розпорядження: пану Прем'єр Міністру Мазепі,
- 2) Головноуповноваженому українського Уряду УНР. Міністру Огієнко,
- 3) Військовому Міністрі полковнику Сальському,
- 4) Оглянути групу полковника Удовиченка і вияснити її потреби,

„Перше. Правительство в тісному порозумінні з політичними партіями і громадськими угрупованнями мусить звернути увагу на підтримання військових формувань на Поділлю до приходу цілої армії і поширення цієї справи в більших розмірах, також мусить уже зараз поробити підготовчі кроки до відновлення роботи цілого державного апарату.

„Підготовка мусить іти інтенсивним темпом, — поменче балачок, а побільше діла,— мусить стати всі до роботи без ріжниці принадлежності до тої чи іншої політичної партії і всякі вимоги валагодяться в процесі державної праці, а все це залежить від уміння Правительства взяти правильний тон в роботі і притягнення до цієї роботи здібно-творчих людей.

„Підготовка ця мусить зводитись:

а) до відновлення роботи державного політичного центру і Міністерств;

б) до переговорів з політичними партіями

в) і до закликання певних людей для роботи.

2) Прем'єр Мазепа, по мотивах внутрішнього і політичного характеру, мусить лишитись і надалі прем'єром, але тільки як Прем'єр - Міністр без портфеля, з'огляду на величезну роботу, яку йому прийдеться переводити, а саме:

а) підготовка законодавчої роботи — законопроектів,

б) справа аграрна, про ліси, валюту — справи, які торкаються піднесення економічного життя держави, що є необхідним для нашої роботи при затяжній боротьбі;

в) справа про адміністрацію,

г) земська справа — питання про перевибори земств і самоврядувань.

3) Провадити роботу послідовно, як це належить справжнім адміністраторам і годі вже бути подібними до неуків в державній роботі. На посади комісарів і інші адміністративні місця призначати людей знання і стажу. Звичайно і національні моменти також мусуть бути узгляднені. При цих призначеннях годі керуватись партійними принципами; за браком людей на адміністративні посади брати і військових старшого віку.

4) Негайно подбати про організацію політичного департаменту і політично - інформаційно - розвідочного сиску, щоб своєчасно мати данні про настрої нашого народу і не бути сліпцями на своїх урядових посадах та мати вичерпуючі відомості про ворога — без цього державна робота продуктивна неможлива.

„Уже зараз подбати про відповідний підбір комісарів і начальників міліції, а для цього треба також обережно брати і старих адміністраторів, особливо почести уголовщини, порядку повірки документів і т. д., що в нас не було налагоджено з боязни „фаховців“. Най нікого не бояться, а зуміють їх використати.

5) Негайно виробити законопроект про висилку непевного з національного боку елементу і активно - шкідливого для нашої держави в цілях боротьби з Деніkinом і большевиками.

„Сказати, що Головний Отаман сам особисто і від правительства буде вимагати безцеремонності до такого непевного елементу і поступати з ним так, як уже зробили поляки і румуни в цілях державних.

5) Оглянути школу старшин в Кам'янці і відділи бригади отамана Шаповала, докладно поінформувавшись про їх становище і потреби.

„Всі роспорядження, передаваємо мною через сот. Даценко для передачі по їх належності, вступають в законну силу з моменту їх передачі.

6. До свого парламенту нам ще далеко — отже правительство мусить співпрацювати з представниками ріжких політичних партій і політично - громадських угруповань і вже зараз мусить з представників політичних партій організувати Комісії для вироблення проектів в отих усих справах, які я подав вище.

„До сих комісій мусять бути запрошені люди підготовлені і досвідчені в тій роботі, яка на них покладається.

„Вироблені законопроекти, в залежності від характеру і спішності їх, мусуть бути переведені в життя звичайним шляхом (через Раду Міністрів і санкцію Голови Директорії) або для внесення до майбутнього парламенту, бо краще мате хоч щось, ніж нічого не мати.

6) Тепер що до парламенту:

„В громадській опінії поширенна думка про негайне скликання предпарламенту. Як мають ще зашкодити українській державності, то предпарламент можна скликати.

„На мою думку скликати предпарламенту не потрібно і ось чому:

„Предпарламент не буде мати ні впливу, ні авторитету в очах Європи. Європа оцінить цей наш крок як крок не державно - мислящих людей. Європа ніколи навіть не наблизиться до думки визнання нашої самостійності. Не можна навіть упоминати про це в пресі чи то в громадських виступах. Визнання Уряду, а не визнання Держави до скликання парламенту з правами конституанті мусить завше ставитись як домагання в нашій політиці перед чужими державами.

7) Соціял - демократи мусять лишатись в кабінеті і це є домаганням Головного Отамана в самий рішучий спосіб по двох мотивах:

а) участь есдеків надалі в Кабінеті дає гарантію в смислі авантюри — я маю цим на увазі слідуоче: щоб новий склад Правительства не взяв курсу вправо і не почав іти на уступки під натиском європейської думки і щоб вони нейтралізували і урівноважували есефів, енерів та других;

б) участь есдеків ще потрібна й з огляду на необхідність рахуватись з революційними елементами по той бік фронту, щоб паралізувати всякі агітаційні спроби большевиків (взяти до себе ще есерів? крім дескридітації і непевності нічого нам не дали).

„Головний Отаман хоче аби, робота почата с. - д - ми на Україні була доведена до кінця. Відмова есдеків од роботи во ім'я чистоти принципів і ортодоксальності ослабила б демократію в мент державного будівництва етс...

8) Потрібний новий Міністр Фінансів. Всі настроєні негативно проти Б. Мартоса за його діяльність проти кооператорів зі своїми Супрунами.

Місіям грошей не виплачує, коли потрібна робота.

„На мою думку п. Барановський зараз не піде, але я постараюсь його підготувати своїми листами і можливо, що він, зогляду на політичне наше становище, прийме портфель Міністра Фінансів.

8) Міністр Народнього Господарства так само потрібний і на мою думку він мусить бути покликаний од кооперації.

9) Передайте також, що одними нервами в роботі жити не можна, не можна робити щось у Варшаві з т. з. Радою Міністрів і Головним Отаманом, а щось у Камінці — мусить бути одне урядово - чинне і всіх зобовязуюче до виконання.

„Не може робота терпіти через впливи Шадлуна на Мазепу через Романченка, пора вже кинути думку про диктатуру пролетаріату, коли і є щось зроблене у Варшаві, що не подобається п.п. Шадлунам, то це, в разі потреби і доводів на це, перевирішити — най не забувають, що бувають такі вимоги моменту, що ніколи зговорюватись з другими Міністрами і треба негайно вирішати і переводити в життя.

10) Міжнародне становище наше зводиться до того, особливо коли прияти на увагу останні листи п. Марголіна і других, що і наше визнання головним чином буде зводитись до того, оскільки ми зуміємо хоч оден пароплав вивезти українського хліба — підчеркнуть це, і справа буде виглядати зовсім інакше. Концесії, займи, договори потрібні і їх вимагають від нас — так що з цього боку наше становище тяжке, особливо коли прийняти на увагу наш переляк перед цим і брак відповідних кроків в цій галузі.

„Побоялись видати відповідні на цей предмет уповноваження і ніхто цього не може зреалізувати. Я є тільки Голова Директорії і пора вже Правительству подбати про це...

„Потрібні директиви нашим послам за кордоном що і як мають робити — міліарди грошей потрібні для роботи, а де їх взяти і хто це зробить, коли ми спочатку боротьби не можемо покінчти наші особисто - партійні порахунки.

11) Міністру Шадлуну, як Міністру Народного Господарства, увійти в звязок з коператорами в розумінню підготовки роботи по закупці хліба, цукру та сирівців і то не на словах, а на ділі.

12) Прем'єр Мазепа, в звязку з цими усіма справами, мусить обовязково прибути на день - два до Варшави.

13) Поінформуйте про віденські настрої, про помії „Нової Доби“ і т. д., про початок балачок з румунами.

14) „За всяку ціну переведіть через полк. Удовиченка мій наказ для от. Ом. Павленка, щоб він як найскорше з армією підійшов до кордонів Румунії чи до фронту українсько - польського. За всяку ціну також встановити звязок через ходаків з армією.

15) Поінформувати про роботу за кордоном членів Директорії п.п. Швеця і Макаренка і передайте, що цілком згоден, аби вони як найскорше повернули до центра.

16) Правительству негайно приступити до розроблення законопроекту про скликання парляменту.

17) Полковникові Удовиченко уникати розмов з большевиками з тактичних мотивів перед поляками. З ними можна говорити, але коли будемо мати добрий кулак.

18) Передайте копію уповноважень, виданих гр. Тишкевичу. Має приїхати до нас на службу ген. Черемісов. Агапіїв вилущений.

19) Полковнику Мельнику доручено увійти в переговори з шведськими урядовими чинниками на предмет притягнення за гроши на Україну інструкторів по ріжних галузях, напів офіційно поінформуйте про наші переговори з дирекцією заводу „Шкода“ в Чехах.

20) Передайте, що я написав листа п. Мартосу в справі організації експедіції, але не має певності, що він це зробить і через це прошу Правительство подбати про цю справу, без чого нам прийдеться тяжко при майбутній нашій державній роботі.

21) Поінформуйте про армію нашу“.

Що до останнього, то це перший раз наш центр одержав точні відомості про стан армії УНР. від курієра, надісланого от. Ом. Павленком.

Ці відомості були такі:

Командарм — от. Ом. - Павленко.

Нач. штабу підполковник Долуд.

З а п о р і ж с ь к а д и в і з і я . Комдів от. Гулий, начальник штабу полк. Крат). Складається з б. 6—7—8 і частин 3-ої дивізії. Лічить в собі 5000 багнетів (3 піш. полк + 3 кін. п. в кождій дивізії). Поділена на 6—7—8-ий загони + Чорний кінний полк + 3. кінний.

К и і в с ь к а д и в і з і я . Комдів от. Юрко Тютюнник, начальник штабу сот. Блощаневич. Дивізія складається з б. 5—9—12 дивізій + частина СС з 10 і 11 дивізій; лічить в собі дивізія — 2.500 багнетів піхоти + 240 кін. і + 5 кін. полк полковника Нельговського.

Волинська дивізія. Комдів от. Загродський, начальник штабу — невідомо. Складається з 1800 піх. + 600 кінноти.

До 28. II. штаб от. Ом. Павленка — Тишковка, Глодоси — штаб армії і Запоріжської дивізії, Липнянська — штаб Волинської.

Виданий був наказ по армії 6. III. 1920. дивізіям зосереджуватись в районі Голованівська - Покотилово. В армії до цього часу з 6. XII. 1919 року було зафіксовано 16 випадків дезертирства.

Гонець мав наказ від от. Ом. - Павленка:

- 1) Поінформувати про політичну ситуацію центр і Головного Отамана та простан армії;
- 2) що робити в звязку з наступом поляків;
- 3) в які райони двигатись далі армії.

На останні питання Головний Отаман дав відповідь, що двигатись армії до українсько - польського фронту або кордонів Румунії, звідки через спеціального курієра мав бути посланий наказ.

Ці відомості поступили до Варшави 22. III. 1920. і характерно, що я їх звідси мав повести для інформації членів правительства.

В день же моого од'їзду до Камінця, Головний Отаман додатково дав отсі директиви:

1) Передати мій наказ для от. Ом.-Павленка почати рух армії на Могилів - Подільський — Бар. По заняттю Могиліва - Подільського негайно звязатись з Мацієвичем і полк. Удовиченком, а для цього —

2) Правительству приготувати в Румунії гроші для армії до 300 міліонів карбованців. Звідти їх одразу буде легче дістати, тим більше, що в листі од 10. III. ц. р. І. Мазепа пише, що бачився з Мацієвичем, не радить мені від'їждяти з Варшави в звязку з військовими формуваннями і в звязку з дебатами румунів над визнанням самостійності УНР. — накази що до армії як раз мною туди передані.

3) Для Отамана Ом.-Павленка. Що до галичан: уникати збройних суточок з ними. А коли б це трапилось, то щоб не було зайвого пролиття крові, при переході до нашої армії ставити їх на правім крилі і не давати їм скучуватись, а розпорощувати їх. Коли вони будуть себе поводити як комуністи, то й з ними поводитись як з большевиками. При наближенні до польського фронту замаскуватись з ними, а не бажаючим служити, запропонувати розійтись по домах.

- 4) В місцях осідку армії відновити негайно пресу, українську владу і земства.
- 5) З армії ж виділити військову жандармерію для наведення порядку в тилу.
- 6) Обмінятись з прем'єром думками для докладу мені — в який спосіб найкраще фінансувати армію, а зараз і то негайно перепровадити в армію певну кількість грошей оскільки на це позволять наші державні запаси чи то на возах з відділом, хоч на аеропляні — гроші мусять бути доставлені".

Мав також зачитати членам Уряду телеграму, якій тут у Варшаві надавали велике значення — вона звучала:

„Одержав сьогодні 22. I. через президента Республіки Дешанеля чудові результати. Тишкевич“.

Варшава через гр. Тишкевича перетрактувала з представником одного з французьких синдикатів Леоном Жолі, пропонуючи йому 30 т. тон хліба і 10 т. тон цукру взамін на аванс в 50 міліонів французьких франків (самі наші винні, що не зуміли довести цей договір до кінця і зреалізувати його наслідки — можливо дуже, що український хліб та цукір і зацікавили би урядові французькі кола) — про це мав також предласти правительству УНР.

Мав зі собою ще одну цікаву телеграму для Уряду, яка звучала: „25. III. Мейєрович передав визнання незалежності України. ч. 90. Задорожний. Ріга 26. III“. Політичні придання були цінні для України. I, об'єктивно кажучи, до цього спричинилися наші дипломати в Латвії.

От з такими дорученнями автор цих рядків виїхав 29. III. 1920. до Камінця до урядово - політичного українського осередку для їх виконання.

1. IV. 1920. я вже був у Камінці.

Прем'єр - Міністра І. Мазепи там не було і ніхто не знав про його долю аж від часу його одізду з Камінця 15. II. Зате тут був полк. Удовиченко і я не мав чого іхати на фронт. В перший же день мого прибуття до Камінця увечері в університетському будинкові я на засіданні Ради Міністрів передкладав директиви — накази, інформації і побажання Головного Отамана.

Заслухали п.п. Міністри і я відійшов, маючи на увазі потім уже од кожного Міністра зокрема одібрати потрібні відповіді для докладу Головному Отаманові.

Навіть українська Національна Рада виявила бажання, що б я виступив з певними інформаціями про події у Варшаві. Але я відмовився це зробити, не маючи відповідного наказу.

Через два дні по моїм сд'їзді до Камінця Головний Отаман писав до Військового Міністра:

Шановний пане Мініstre.

„В додаток до листа мого од 29. III., переданого Вам через Даценка *), подаю до Вашого відома слідуюче:

1. Настрої камінецьких де-котрих людей чи навіть груп не повинні Вас вибивати з колії державної праці і тої рівноваги, яку повинно додержати в цей рішаючий долю України момент. Мені не раз доводилось говорити з Вами на тему польсько - українського порозуміння. Це той етап, через який ми повинні перейти. Але цього мало і це ще в моїх очах не є аргумент рішаючий мөтівіровку потреби цього порозуміння. Ми — Польща і Україна — повинні досягти цього порозуміння, що б перед Москвою устояти. Посилання на історію польсько - українських непорозумінь в минулому для сучасного реального політика не є аргумент. Нові відносини вимагають і з боку польського коррективів до минулої політики і життєвий інтерес Польщі примушує її мати самостійну

*)

Військовому Міністру полковнику В. Сальському.

Шановний п. Мініstre.

Вашого докладного листа од 24. III. з додатками я отримав. Не маючи змоги дати відповідь по всім питанням у Вашому листі порушених, я передаю через Даценка отцього короткого листа, а ширшого передам через два дні Вашим ад'ютантам.

Тимчасом пишу коротко:

а) Омельянович - Павленко з своєю армією повинен наблизитись до району і прикрити лінію Могилів — Бар. Звичайно, коли б у нього була певність, він міг би тримати Вапнярку, але я гадаю, що цього зробити він не зможе, поки ми не улаштуємо постачання.

Сьогодні я висилаю до Мацієвича куріера з пропозицією приготуватись до можливого приближення Ом-Павленка до лінії Дністра (Ямпіль - Могилів).

б) Розпорядження в справі бригади Шаповала вважаю правильними. Заходи в справі заохочення олежкою Удовиченка — робляться.

в) Наказ про оперативний зв'язок Удовиченка з Крайовським посилаю на Ваші руки для передачі Удовиченкові.

г) Розгортаїте військову школу!

д) Розгортаїто бригаду Шаповала!

З повагою Петлюра.

29. III. 1920 р.

Україну. Ті українські діячі, що штовхають нас в обіми російської федерації — є люде без перспективи державної, не вміють вони піднятись вище інтересів та болів сьогоднішнього дня і через це вони кепські політики, а робота їх шкодлива для України. Те, що в очах таких людей є переконуючим, щоб бути проти згаданого порозуміння, — є просто вислід занадто чуйного і діткливого реагування на сумні факти. Але ніколи не забувайте, що польські політики, як п. Пілсудський, повинні боротись в самій Польщі за ідею нашої державності, бо не всі її розуміють, не всі її підтримують, а є й такі — і досить впливові ще, — що їх поборюють цю ідею (віні-поляки, н-деки е. т. ц.) Одже, які б аргументи не виставлялись ріжними людьми, а надто Галичанами, — Ви не зважайте, а правильно ведіть лінію праці — діла, реальної затрати часу, а не безплодних, непродуктивних дискусій та розмов. Одна тільки невтомна праця може нас урятувати. Галичане, своєю сліпою, нерозваженою політикою, вже нераз „зарізали“ нас; одже їхні поради, їхні сектенції — є лише хворим відгуком роспуки та дезорієнтації. Ми повинні, в ім'я державності, зараз не рахуватись з розпухою, а мати тверду державну волю і не піддаватись на провокацію, все одно чи остання походить з нервів політичних, чи зі свідомих і недобрих мотивів. А я маю таке враження, що діяльність д-я Барана має своєю метою руйнування нашої державності і при тому — зле, нечисте. Установіть за ним догляд.

2. З останніх цікавих для нас подій треба зазначити а) офіціяльне визнання нашої державності і нашого теперішнього Уряду Латишською республікою. Акт визнання 26. III. вручений нашому представнику в Ризі. Сьогодні (30. III.) був у мене й у Левицького з цього приводу посол латишський при Польщі Кеніш. Маю надію, що це матиме вплив і на інші держави. б) В палаті депутатів в Парижі провадилася дискусія в українській справі. Голова Комісії закордонних справ палати Барту та депутати Бансельм і виступали в оборону нашої самостійності при співчуттю палати.

3. Військова секція тутешня вступила в тісніші стосунки з чинами військового міністерства польського, було спільне (в ресторані) зібрання. В звязку з цім реальна допомога для Удовиченка (одежою та амуніцією) повинна бути реалізована ретельнішою.

4. Посилаю Вам копію листа К-адмірала Остроградського. В звязку з тими відомостями, які він подає, я викликаю його з Букарешта сюди, щоб дати належні директиви, на той випадок, коли наше військо візьме Одесу. Треба приготовитись і до того, щоб хоч якийсь флот був до послуг державних.

5. Посилаю для Вашого відома також лист посла в Чехії Славінського, з якого Ви дізнаєтесь про чеську бригаду. В цій справі ген. Зелінський провадить переговори з польським військовим міністерством. Коновалець цими днями збирається виїздити до бригади.

6. З Копенгагена од нашого посла Дм. Левицького одержано телеграму, що Черемісов виїздить через Віденсь до нас для переговорів про вступ на українську військову службу.

7. Всі люди з Ланьцута переведені до Берестя і маю надію, що бригада Безручка буде цілком готова до 15. IV.

8. В справі тих урядовців та старшин військового міністерства, які залишаються за штатом, я трохи іншої думки, як та, що висловлена Вами. Мені здається, що було би недобре цих людей зовсім одкидати од праці. Чи не увійшли б Ви в поrozуміння з мін. внутр. справ, щоб цих людей ужити для служби в міліції, жандармерії, комісаріяті тощо. В кожному разі ці люди з боку ділового більше відповідні як ті, що з них ідосі рекрутувалася наша адміністрація. А як - би для цієї публіки влаштувати належні курси по адміністративним справам, то я гадаю, що можна було б куди зручніше використати ці елементи! Отже прошу Вас цю думку обговорити з колегами по міністерству і, по можливості, в інтересах державних реалізувати.

9. Посилаю Вам схеми організації центральних військових установ, вироблених згідно з дискусіями нашими, Сінклером, Зелінським, Дітковським етс. До всіх цих схем є пояснюючі записи. Принципіально, як я вже Вам говорив нераз, з схемою цією я згоден. Мені здається, що будування нашої військової справи по цьому принципу забезпечує поважність і порівнючу безсторонність цілої праці творчих чинників військового міністерства. Разом з тим верховній владі це забезпечує певну об'єктивну цінність всього того матеріалу, який предкладається на затвердження. Прошу переглянути, до моого затвердження, ці схеми і свої уваги переслати мені, коли я не приду до того часу.

10. Посилаю Вам підписаний мною наказ Головної Команди про Сінклера. Щоб вийти із становища,—Сінклер не може іхати до Кам'янця по родинним справам,— я його тимчасово прикомандіровую до себе. А Вас прошу присилати йому для розроблення ріжні справи і питання, щоб використати і час, і сили цього безумовно для нас корисного чоловіка.

11. Що до військової Ради, то я гадаю, що до неї треба вводити лише людей компетентних, з великим авторитетом в тій чи іншій галузі військового знання та науки і нині призначенні Колодія, напр., я вважаю тимчасовим, бо мати будемо в ближчому часі більш кваліфікованих кандидатів. З боку формального я вважаю призначення до Військової Ради, коли ще не затвердженno самого інститута Ради, не досить зручним.

12. Підкреслюю необхідність поширення — а) військової школи, б) заснування школи підстаршинської; в) розгортання і більш інтенсивного формування бригади Шаповалова в цілях зміцнення дивізії полк. Удовиченка.

13. Схеми організації центральних військових установ, після зняття копій, прошу повернути мені.

14. Вчора (30. III) польським радіо перехоплена радіотелеграма про захоплення нашим військом Умані, Єлисавета та Одеси. Ся радіотелеграма сьогодні з'явилась по всіх європейських газетах. Оскільки вона вірна — не знаю, але диму без вогня не буває. В кожному разі ті відомості про Ом.-Павленка, що Ви в своєму листи подавали, — запізнені. Спеціяльний посоланець од Ом.-Павленка (чотар Макаренко) до мене дає інші відомості про стан і росташування нашого війська.

15. В закордоній пресі містяться провокаційні чутки, що наче б то українці запропонували мир большевикам та пристали на це. Ця чутка не одповідає дійсності. Коли з польсько - большевицьких переговорів щось вийде — хоч це річ ще непевна, — то польські соціялісти, які братимуть участь в переговорах (Морачевський п.и.с.), будуть вимагати од большевиків негайного увільнення України большевиками для заняття нашими військами і переведення конституанті нами. В цьому напрямку Лівицький провадить переговори з ППС., які, як я вже зазначав, братимуть офіціяльну участь в урядових польсько - большевицьких переговорах.

„Оцінюючи ситуацію, я кваліфікую її, як сприяючу для нас. Треба лише витримати твердо нашу лінію і не піддаватись на провокацію. Події розгортаються на нашу користь.

„Вважаю необхідним, аби порушили справу на Раді Міністрів про заготовку міністром Шадлуном хліба для товарообміну, який може початись через два - три місяці. Останні відомості про працю Яковлева в Бельгії, Марголіна в Льондоні, Тишкевича в Парижі свідчать про великі заходи, які робляться ними для нашої справи. Маса газетних відомостей появляється про Україну, дякуючи цим заходам. Хай не вірять спльоткам та провокаціям. Всі вони — ці посли — на своєму місці і напруджують всі зусилля для нашої справи.

П. С. По можливости скорійше висилайте певного курієра з Вашими відомостями і за тими, які тут наспівують. Зараз це дуже потрібно.

З повагою Петлюра.

31. III. 1920 р.

До Міністра М. Шадлуна Головний Отаман писав:

„Мій осаул Доценко мав зайти до міністра Сальського чи до Вас і поінформувати про новини в нашій справі. Сьогоднішнім листом до Сальського я додаю інформації, що надійшли по від'їзді Доценка до Кам'янця. Прошу з цим листом ознайомитись. В додаток до цього вважаю необхідним звернути Вашу увагу на необхідність підготовчої праці керуємого міністерства для справ а) товарообміну і б) заосямотрення нашої армії особливо після з'єднання її з частинами Ом.-Павленка, їжою, фуражем, одягою етс.

„Вияснення всього, що маемо на нашему ринкові в цій справі, вже можливо тепер і я би прохав, хоч через кооперативи, почати належну працю в цьому напрямку, для того, щоб події, які, сподіваюсь, наступлять через місяць-два, не застали нас непідготовленими і щоб не було допущено того, що мало місто в минулому році. В звязку з цим прошу звернути увагу на мій лист од 31. III. ч. 22д. на ім'я І. Мазепи (копія Вам і Міністром, перебуваючим в Кам'янці), в справі скликання підготовчої Комісії для вироблення ріжних законопроектів та інструкцій. На мою думку, коли б Міністерство використало в цей спосіб ще раніш представників наших політичних партій, то не було б тих шкодливих впливів нездороної політичної думки, яка дала себе знати в Кам'янці. Треба хоч зараз взятись за цю справу, щоб доцільно використати громадські круги для добра держави. Звертаю Вашу увагу на те, що мені не прислано ні одного закону чи постанови Ради Міністрів, ухвалених в Камінці, коли приїздив сюди Мазепа для затвердження. Не знаю, чи це робиться навмисне, чи з „холодності“, що зрештою все одно під взглядом інтересів державних“.

Пробув в Камінці я до 6. IV. 1920 р., переговорючи і з представниками Уряду, політичними партіями і військовими. 8. IV., повернувшись до Варшави, я докладав Головному Отаманові:

„Ваші накази передав по належності, але мое вражіння таке, що вони не будуть виконані за винятком наказів що до армії.

„Моменти дрібязкового характеру цікавлять п. міністрів, а не робота. Але конкретно про це далі.

„Поляки не змінили свого відношення до нас — почують себе як діома. Ось кілька документів, які свідчать про це (і тут я подав кілька документів).

„Поляки ведуть шалену агітацію проти Головного Отамана. Доходить це до неможливих речей: ведуть собак за возами і говорять — гав Петлюра. Ширять чутки між населенням, що Петлюра утік за кордон, забравши великі гроші, і зараз купує будинки. Пишуть про це в своїй кресовій пресі. Народ нервується і збирається зареагувати проти цього в спосіб оружний.

„Селяне прибувають до Камінця і питаютъ, що їм робити. А 4. IV. до Камінця прибув з під Дунаєвець священник №, який заявив, „що коли селянам покажуть Петлюру, то за ним всі підуть проти поляків. Ми не позволимо знущатись над нами. А як не буде Петлюри, то прийдеться чекати слушного моменту. Бо тільки один Петлюра це може зробити і йому одному вірять“.

„Поляки у самому Камінці заарештовують усіх чи він має перепустку чи немає, аби був українцем і арешт забезпечений. За 250 карбованців можна завше запобігти арешту, а за 500 і зовсім, тільки всеж таки приходиться арештованим сидіти до ранку. Не наводжу тут призвіщ, але багато українців перебуваючих в Камінці, попробували польського арешту. Настрій страшенно ворожий до поляків у населення і напружений як перед бурею.

„Громадянство не задоволено діяльністю п. Лівицького. Кажуть — „над нами знуваються янтики, а він хоч і був тут, то більше часу просижував у театрі, чим займався справами“.

„Арешт чи трус в українця залежить від одного слова Марусевича (б. нач. штабу Запоріжської Січі), який є на послугах у польської контрозвідки. З його ініціативи був переведений трус у п. Романченка, адютанта полк. Шандрука і других, яких обвинувачували, по доносах Марусевича, в організації повстання проти поляків.

„Українське громадянство в Камінці стогне вже від польської гостинності. Вязниці повні арештоаними старшинами, козаками і громадянами в Камінці, Проскурові, Староконстантинові, Шепетівці, — часті розстріли. Поляки тероризують не тільки українців, а й жидів: заходить поляк до крамниці, набирає товарів скільки йому забажається і кричить — „давай решти“. Жид відповідає, що йому не давалось ще грошей, але револьвер і загрози роблять своє: ще і решта видається.

„Бачив і розмовляв з представниками усіх політичних партій — з п.п. Корчинським Сірополком, Білецьким, Голубовичем, Григорівим, Степаненком, Часником, Білинським, Липою, Пилипчуком, Сивашапкою, Романченком, проф. Бідновим і другими (слідує перебіг розмов). На словах зі мною все як найкраще: розумію потребу консолідації усіх громадських сил, без мене і в розмовах з другими — хто куди, а помий, які воно виливають, не вмістить в собі і русло річки камінецької. Мріють про утворення Всеукраїнської Нац. Ради з функціями парляменту, „погнати“ Директорію і сучасний Уряд“.

„Есери ведуть агітацію проти Головного Отамана.

Далі наводжу витяг з моого щоденника що до вислідів з подорожі до Камінця під датою од 4. IV: Ліві есери що до особи Головного Отамана не мають нічого. З Урядом п. Мазепи не може бути жадних розмов. При полівінню Головного Отамана — підтримають останнього. Ліві есери вислали до 300 агітаторів до нашої армії для заагітовання війська на свій бік.

„Полковник Сальський: необхідно миритись з большевиками — єдиний вихід зі становища.

„А. Степаненко і Часник від'їжджають на той бік при першій можливості. Пан Чехівський (бувший прем'єр) на своєму викладі 28. III. в університеті заявив в кінці лекції, що радянська платформа є найкраща в світі... — аудіторія аплодірувала.

„Галичане агітують, щоб ніхто з них не йшов до армії от. Петлюри.

„П.п. Вітик і Швець ведуть компанію проти Головного Отамана. Пропонують всіх полонених направляти на Україну через Одесу.

„Галичане обурені найбільше на п. Михайліва за продажу Галичини?

„Л. Ганкевич скрізь і всім говорить, що Петлюра ліквідувався, а сам їздить до Варшави та ісправно одержує субсидії на газету „Вперед“ — казали.

„Партії розагітовують наших старшин та козаків заявляючи, що вони несвідомо б'ються разом з поляками проти одного ворога і що пора вже перестати.

„Вимога громадянства: в кожнім повітовім місці мусить бути один представник од українського громадянства.

„Поляки оціплюють часто базари і безоплатно забірають усі продукти, а іноді й коні з возами, скот та свині.

„Бачився з полковником Удовиченком. Його частина організується і лічиться в собі вже до 1.200 людей. Він прибув до Камінця за грішми, щоб придбати обмундірування для своєї частини.

„Багато він намучився, поки знову добрався до нас. Видав його в Проскурові добровольцям старшина Федорів — агент денікінської контрозвідки. Переніс він хоробу,

загрози розстрілом і т. д. Хоч перед евакуацією Одеси приїжджав до нього Йоми — англійській представник при Денікіні і пропонував йому взяти в свої руки оборону м. Одеси.

„Начальником штабу у нього муштровий старшина Рак. При ньому також д-р Макух. По його словах начальник сусідньої йому польської бригади полк. Залуський негативно ставиться до нього.

„На фронті грати полк. Удовиченка і поляків стоять 532, 535 і 536 московські полки. Появились з боку большевиків „чорношлішники“ а ля наші. Польські частини далеко краще одягнені, озброєні та організовані чім частина полк. Удовиченка, але неустойчиві і багато за них нашим приходиться оддуватись. Од Дністра до Синяви стоїть 7 п. дивізія і тут не раз приходиться нашим спішити на допомогу полякам.

„Настрій у полк. Удовиченка добрий, є велике бажання робити — створити свою організовану частину. Просив передати Вам, пане Отамане, що він виконає свій обовязок перед Вами і просив тільки його підтримати грішми і належними дириктивами. Просив також оркестр, пропори і 700 темляків, а частині дати назву — „З залізної дивізії“. Стан в юнацькій школі де я був 3. IV (до 450 старшин і юнаків) дуже поганий. Начальник школи старшина Бучковський не на своєму місці. Не видно організації, багато старшин росіян, брак відповідних лекторів за винятком п. Лорченка, але він один годі щось зробити з його хаотичністю.

„Юнаки мене запитували — чого вони виховуються в російській школі. Там бракує одягу, взуття, білизни, матраців. 84 чоловіки зовсім босих і роздягнених — на навчання не виходять.

„Далеко краще обуті запасові формування Шаповала — Шандрука. Пан Шандрук мав перехованих 400 рушниць і де - яке господарство. Там, як увійдеш до казарми, то почувається система — організація. Лічиться поки що 120 козаків і 88 старшин, не рахуючи старшин штабу бригади Шаповала і того ж Шандрука. Пороблені закази, люди прибувають. Як би не поляки, то запасова частина була б уже сформована.

„А то поляки вивезли з 4. XII.—21. XII. до 490 старшин, одних муштрових старшин було вивезено 273 і 600 козаків. Старшини Дармії страшено бідують і я в Вашому імені наказав видати по 6.000 карбованців.

„Говорив я також з Крайовським, а він порозумівся з Нач. Довудством, про одведення районів для наших запасових частин. Запасові частини для нашої армії мають організовуватися баталіонами в районі Ярмолинці — Дунаївці — Камінець і Жванчик — Стара Ушиця — Нова Ушиця. Генерал Крайовський уперто настоював, щоб штаб та інтенданство для цих частин були в Івашківцях або в Н. Ушиці. Але я підкresлив, що ми у себе дома і самі забачимо де найкраще бути нашим штабам та інтенданствам. У всякім разі інтенданство ніколи не буде в Н. Ушиці, де у всякий час можуть прийти большевики.

„Тепер що до п.п. Міністрів. Ось документи, які передав Головноуповноважений Уряду УНР. п. Огієнко. (Це були дальші роспорядження Оцеткевича і старости).

„А Міністр Шадлун говорив:

- 1) Послані курієри за кордон для вияснення справи з ріжними закупками.
 - а) мають заключити умови на закупку закордонної валюти і
 - б) на право вивозу закупленого майна.
- 2) Не дивлячись на прохання, Міністр Фінансів ще не поінформував про стан нашої готовки за кордоном.
- 3) Маємо скуповувати тут і за кордоном українську валюту по вигодних для держави цінах.

- 4) Прошу прислати копію договору з Леоном Жолі.
- 5) Жидівські партії обвинувачуються в большевизмі і через це Пістряк і Гольдельман не одержали перепусток до Варшави — проситься їх роздобути у Варшаві.
- 6) Частину німецького фонду заложити по банках.
- 7) Уряд не задоволений з приводу скорочення штатів, що наказується з Варшави.
- 8) Постанова А. Лівицького про асігнування 3 міліонів і 1 польських марок (для МЗС. 2 міліон.) решта на таємні видатки, не приймається нами.

д) Детально просимо розузнати про закупку 1 міл. російськ. фунтів чаю од голландських фірм по 69 гульденів за 100 фунтів.

9) п.п. Лівицький, Ковалевський, Безпалко і Мартос мусить приїхати сюди, як також мусить приїхати і члени Директорії Макаренко та Швець.

10) Мною видано 10 міл. карбованців кооперативам для закупки хліба, бо таким тільки шляхом можна цього осягнути — говорив Міністр Народного Господарства Шадлун, який був звязком між прем'єром І. Мазепою і частиною Уряду по той бік фронту і Варшавою.

„5. IV. Бачив я Білокриницького, який прибув з Київа (був там в 20-х числах того місяця), але нового нічого. Повстання і повстання палають по Україні. Большевики настражені майбутньою українсько - польською офензивою.

„Боротьбіsti Бородавка, Міхальський і другі одкололись од большевиків, передали Вам привітання і говорили, що „петлюровщина“ зараз для них приємлема, але тільки без „петлюровських чека“?

„В зважку з настроями селян, боротьбіsti оригінально розрішують земельне питання: признають власність, але з максімумом в 40 десятин. Настрій населення такий, що земля мусить бути дана за викуп у держави — в першу чергу малоземельним і безземельним.

„Міністри в Камінці постановили, що вони є представниками народу, а ні в якому разі не міністрами з огляду на відношення до них і поводження з ними поляків, хоч наказ по Головній Команді ч. 5, де сказано про виплату грошей урядовцям, вважають незаконним — в цих випадках вони були „міністрами“.

„Кудрявцев лежить хорій в Проскурові, а Базільський в Мирополі.

„Генералу Зелінському негайно послати їм допомогу“ — сказав Головний Отаман, перервавши мій доклад.

„І останнє це те, що поляки до цього часу вивозять силу державного майна і збиратимуться запровадити хлібну повинність.

„Ваші накази що до армії УНР. виконані“.

На цьому скінчився мій доклад. Тут я спинився детально на всьому через те, щоб читач мав повне уявлення про життя політичне і роботу тодішнього політичного центра.

Мною наведені деталі роботи, а читач нехай сам наводить критику цієї урядової роботи і приходить до тих чи інших виводів на що звернена увага, а на що ні, що виглядало поважно і по державному, а що — неповажно і по узько - партійному.

Скажу тільки тут одне, що всі домагання Головного Отамана до Правительства, політичних партій і політично - громадських організацій і остались домаганнями тільки на папері. Ніхто не збирався їх виконувати. Царила і надалі бсозглядна партійна боротьба, руйнуюча робота урядового центра і цим самим і руйнуюча підвалина нашої державності — панували хаос і нерозберіха, — не було згоди, не було однолітньої державної думки, не було пляну в державнім будівництві, поки лаялись і обливали один одного помиями і політичним брудом, готуючи для наших державно - самостійницьких змагань нові невдачі, нові нещастя.

Головний Отаман не раз змагався, як бачить з наведених слів сам читач, завести систему, певну організацію в державній роботі, але його помішники по роботі

політичні партії та Міністри, були далекі бодай од зрозуміння цього, бо особисто— партійні моменти ставились вище інтересів державних — ось де початок безсистемності і безпляновості в державнім будівництві і ось через що і політичні кроки самого Головного Отамана були також безсистемними і безпляновими. Були вони випадковими і часто неодповідаючими вимогам політичного моменту. Одним словом безпомилково можна сказати, що „яке було стадо — таким був і його „пастирь“ хоч і багато залежало від „пастиря“. Але пастирь нічого на міг вдіяти ... з к.....

Розбититим кораблем на морі не зможе покерувати самий найздібніший керманич-моряк так і тут—революція, боротьба внутрішня за соціальні моменти, ігнорування моментами національними, бльокада Антанти і вороже кільце при абсолютній економічній руїні і руїні національно - духовій, — невисока національна свідомість народніх мас з рабською психіологією при їх засліпленні соціальними гаслами, кинутими большевиками, брак інтелігенції, відсутність великої національної і міцної армії — все стане зрозумілим.. А найбільше стане зрозумілим, коли ми уважно простудіємо власну руйнуючу роботу.

Може це для нашої державності і краще було, бо, йдучи проти ворогів з помстою за наругу, за кров, за знищений край, смерть батьків і братів, віддаючи усі сили, щоб покарати хижих наїздників на нашу країну, — народ український в лиці своїх найкращих представників ставав на шлях державної непевності, тяжких терново - хресних поневірянь, приниження гідності людської і національної, де зростав кадр випробованих в нерівній боротьбі міцних духом і тілом борців — самостійників, захоплюючих ширші верстви народу нашого і української інтелігенції, зростала і виховувалась національна свідомість і викристалізувався самостійницько - державний кадр серед українського селянства, а все це було так конечно - необхідним для молодої української республіки, що давалось тільки тяжкою школою життєвою. Захльобуючись в неповинній крові нашого народу, пролитій ворогами, не треба було бути сентиментальним в роботі, не треба було грatis в гуманізм і то в той час, коли цілий світ потоптає ногами найсвятіші ідеї людства. Та море крові пролились „стихією“ й ворогами, зате міцні підвалини укладались під устюї української державності...

За тиждень по моїм приїзді, як ми вже й згадували про це вище, і А. Лівицький від'їхав до Камінця. Про результати його поїздки довідуємося з отсього документа:

І Р О Т О К О Л

засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польськії

Квітня 20 дня 1920 р.

На засіданню присутні:

Головний Отаман С. В. Петлюра, Голова Місії Міністр Лівіцький, Радники: Л. Михайлів, П. Понятенко, Б. Ржепецький і Радник Парижської Делегації Б. Матюшенко.

Провід зборами на початку вёде Голова Місії, а потім Головний Отаман.

На порядку денному — доклад Голови Місії про наслідки переговорів його в Кам'янці - Подільському з приводу проекта умов між Річчю Посполитою Польською та Українською Народньою Республікою.

Голова Місії докладує, що з приводу проекта він мав в Кам'янці розмови з представниками Уряду, з окремими політичними партіями, професійними організаціями та Національною Радою. Дістати з приводу проекта якусь правомочну постанову Кабінета чи Ради Міністрів — не було можливості. Члени Правительства розкидані по різких місцях, прем'єр Міністра п-на Мазепи не було можливості викликати за відсутністю певних відомостей відносно місця його перебування і утруднення зносин та комунікації. З окремих Міністрів, що перебували в Кам'янці, Міністр Народного Господарства та заступник прем'єра п. Шадлуц не виступав проти самого проекта умови, тільки принципіально доводив шкідливість чужоземної окупації. Другий Міністр, Міністр Військовий п. Сальський — вважає умову, з огляду на сучасну ситуацію, необхідною.

З політичних партій — соціялісти - самостійники, народні республіканці, соц. - федерації та хлібороби — висловились в тому зміслі, що вони знаходять умови — важкими для українського народу — про те згоджуються, що при сучасній ситуації приходиться йти і на ці умови.

За приняття, хоч би й тяжких умов, висловились професійні організації — залізничників, поштовиків та телеграфістів і окремі групи громадян.

Національна Рада, яка сама по собі не є для Уряду правомочним органом, стала на тому, що Місія в Варшаві сама може підписати умови, Національна Рада не буде виступати проти, а один з лідерів Нац. Ради д-р Баран висловився, що умови треба приняти, бо це в інтересах УНР. — треба тілько домагатися від Уряду РІІІ. — амністії Галичанам і полекшення режиму в Галичині.

Партії соціялістичні — українські соц.-дем., жидівські соц.-демократи, поалей - ціоністи та українські соц.-революціонери — поставились до умови невиразно: визнали їх важкими, але обіцяли не агітувати проти Уряду УНР. Соц.-рев. постановили опріч того відкликати своїх членів з Уряду, соц.-демократи українські та жидівські принесли спільну ухвалу із принципових міркувань відкликали теж своїх членів з Уряду *).

Радник Понятенко: Рахує, що важливість справи — вимагає особливо серйозного до неї відношення й запитує — чим стверджуються ті чи інші заяви політичних та громадських організацій — чи є резолюції, протоколи, на підставі яких можна говорити про те, як поставилась та чи інша партія, та чи інша група до умови.

Голова Місії заявляє, що він не надавав рішаючого значення письменним заявам, про те має кілька писаних резолюцій, а саме: партії соц.-самостійників, хліборобів, соц.-федерації, з'єднаного засідання українських соц.-демократів і жидівських соціялістичних партій. Ці резолюції він одержав вже при самому від'їзді і може їх зараз прочитати, за виключенням резолюції соц.-федерації, якої в данний момент при ньому немає. Що до протокола засідання Нац. Ради, то напевно такий протокол вівся, однак, Голова Місії його не домагався й немає при собі. На жадання Зборів — Голова відчитує резолюції соц.-самостійників, хліборобів-демократів та соціалістичних партій: українських с.-д. та жидівських.

По відчитанню резолюцій, Головний Отаман приступає до опросу думок присутніх з приводу результатів поїздки Голови Місії в Кам'янець в цілях вияснення відношення Уряду УНР. і громадських кол до проекту договора.

Пан Матюшенко, Радник Парижської Місії заявляє, що умови складені вадто однобічно, на невигоду Україні і що приняття їх коли і можливо, то лише провізоричне з тим, що в умові має бути сказано, що уступки, які робляться з боку України на користь Польщі, мусять бути переглянуті майбутніми Установчими Зборами, як про це говорив і Головний Отаман.

Пан Понятенко — Радник Місії — заявляє, що хоч Місія по своїм уповноваженням і може підписувати договори, про те данний договір остатільки має велике значення і остатільки важливий по політичним наслідкам, що приняття його можливе лише в тому разі, коли: а) договір ухвалить Уряд; б) коли його апробують ті громадські організації, які, за відсутністю на Україні більш-менш правильно організованого репрезентативного органу,

*) „Нарада представників соціялістичних партій України (1. Укр. соц. - дем. роб. партія; 2. Жидівські соц. - дем. Поалей - Ціон; 3. Жид. соц. - дем. Бунд; 4. Україн. соц. - рев.), підтримуючих Уряд прем'єра Мазепи, -- в справі польсько - українських мирових переговорів і підписання мирового договору з Польщею ухвалили:

1. Соціалістичні партії, підтримуючи Уряд УНР, разом з тим весь час стояли на ґрунті безумовної недопущення чужоземної військової сили на територію України і тому і в данну хвилину вицезазначені соціалістичні партії не можуть дати своєї згоди на санкцію військового походу польських військ на українську територію.

2. Нарада представників соціалістичних партій визнає неможливим для цих партій взяти на себе відповідальність за пропонований польською стороною проект договору з причини, що він містить в собі: 1. відмову етнографічних українських територій, навіть без умови переведення там плебісциту, 2. згадування кордонів польських по 1772 року і тим дає можливість числити, ніби Уряд український визнає історичні права Польщі на ці терени.

3. В аграрній справі: а) договір містить в собі вимогу, котра фактично веде за собою зміну закону Директорії по земельній справі на користь великих і середніх земельних власників, що цілковито противічне основним пунктам програму соціалістичних партій, б) договір вимагає привілігованого стану для землевласників польської національності, незалежно від того чи вони горожане Річі Посполітої Польської, чи УНР, що є порушенням принципу суверенности держави УНР.

4. Таємість договору: а) не дає українському Уряду можливості висвітлити перед своїм народом фактичні умови договору і ті обставини, при яких він був заключений; б) не дає можливості українському Уряду, стоячи на ґрунті державного права, апелювати до міжнародних чинників в оборону прав УНР, випливаючих з даного договору.

Кам'янець, 16. квітня 1920 року.

є зараз сурогатами такого органу, себ-то, коли за проект договору висловляється окремі політичні партії, принаймні соціалістичні та Національна Рада, яка хоч і не уздана Урядом за правомочний орган, про те стала осередком організації громадської опінії. Хоч як члени Уряду не роскідані — однак, все ж таки можна було і повинно було скликати з репрезентантів Уряду спеціальну нараду, що повинна була висловити свій погляд на умови. В разі відсутності Міністрів — мусили бути на цю нараду закликані Товариши Міністрів.

Далі — прочитані резолюції соц.-сріблюстійників, хліборобів - демократів та об'єднаних соц.-демократичних партій — говорять що інше ніж те, що лідери цих партій заявили Голові Mісії на словах, як то передає Голова, з цих резолюцій видно, що сторонництва, які їх ухвалили, — ставляться до умови негативно в кожному разі не дають обіцянки підпирати Уряд на грунті цих умов. Що до Нац. Ради, то доки немає протокола її відповідного засідання, доти говорити про підтримку з її боку не приходиться, тим більш, що партії, що входять в її склад, в своїх окремих резолюціях поставились до умови негативно. Одже з окрема, не будучи проти Умови — треба признати, що Умова не має за собою ні сконсолідованих волі Уряду, ні громадської опінії, що конечно необхідно для приняття умови і переведення її в життя.

Пан Ржепецький — Радник Mісії — приєднується до слов попередника.

Пан Михайлів — Радник Mісії — погоджується з Головою Mісії, що з розкиданістю членів Уряду — перевести умову через Уряд — річ неможлива. Політичне життя в Кам'янці відбувається в надзвичайно ненормальних умовах; політична думка представлена там випадковими репрезентантами не відбиваючими дійсних думок широких народних мас і тому чи сприяючі, чи несприяючі ухвали не мусять спинити тих, що мають підписувати умови від такого підписування раз ми визнаємо, що умова мусить бути заключена тепер. Що умову цю передивиться Уставодавчий Парламент — це річ само собою зрозуміла.

Голова Mісії стверджує знову неможливість скликання правомочної наради Міністрів. Зазначує також, що, знаючи з попередніх листувань погляди прем'єр Міністра Мазепи, він тієї думки, що підписання умов відповідає намірам Уряду, репрезентованого прем'єром Мазепою. Резолюції партій хоч і росходяться з словесними заявами лідерів, про те не виступають по суті вороже супроти умов. Взагалі в Кам'янці таке враження, що підписання умов буде зустрінуте громадянством з узнанням; багацько громадян просто не мають відваги підписатися під тим, що вони висловлюють в розмовах.

По висловленню всіх присутніх на нараді ... засідання зачинено.

Голова Зборів Голова Mісії:

Радник Секретар І. Понятенко".

8. Приняття проекта умови під загрозою зірвання конференції. Вмішання в польсько-україн. переговори вищих польських сфер і підписання умови.

уступок з боку польської Делегації в змислі приняття поправок Mісії — річ даремна.

На другий день, по повороті А. Лівицького до Варшави, остаточна редакція умови знову була поставлена на обговорення в засіданні Mісії. Показалося з усього попереднього, що дальші намагання добитися якихсь ще

Можна було тільки або приняти проект, або відкинути його. Під враженням авторитетності і категоричності зробленої на передодні Головою Mісії і докладу членам Кабінету заяви — радники п.п. Понятенко та Б. Ржепецький, залишаючися при своїх поглядах на те, що на приняття умови немає виразної згоди Уряду та доброзичливої громадської опінії, — не робили однаке чинної опозиції в приняттю умови. Mісія голосуванням ухвалила проект і дала свою згоду на підписання його з боку українського Уряду — керуючим Мін. Зак. Справ А. Лівицьким *).

В самий останній мент — перед підписанням умови — з боку польської Делегації були намагання зняти вже приняті поправки до п.п. I-го (в виразі „незалежної УНР.“ слово „незалежної“), в п. II-му (опустити уступ: „що до повітів стисліше порозуміння“). Помітно було, що змінити новою текст умови і тим унеможливити її приняття Mісією — особливо намагався член Делегації, близький до неприхильних польсько - українському порозумінню національно - демократичних кол, — п. Шумляківський.

*) Не наводжу тут проекта ухваленої умови, бо вона нічим не ріжниться од пізніш підписаної.

Примітка: Надруковану на стор. 268-ї постанову партій підписали представники соц. - демократичної партії, Бунду, Поалей - Ціон, а есери цю постанову оголосили як свою в засіданні Української Національної Ради 17-го квітня 1920 року.

На ці намагання Місія відповіла тим, що відмовилася дальшо пертрактувати з членами Делегації. Отже наступив мент, коли переговори вже мали припинитися. Коли члени Місії вже вважали справу зірваною польською стороною, польська Делегація одержала звищих своїх сфер відповідні вказівки і вернулася до раніш усталених текстів умови. Це дало змогу Кер. Мін. Зак. Справ УНР. і Кер. Мін. Зак. Справ РПП. Яну Домському в ніч з 21-го на 22 квітня підписати в Бельведері умову між Польщею і Україною. Подробиці підписання цієї умови були такі: (з щоденника):

21/IV. 1920 р. Історичний день для України. В 14^{1/2} год. побачення Головного Отамана з Пілсудським. Побачення продовжувалось до пів 8-ої.

В цей час в польськім Мін. Загр. справ йшли пертрактації про договір в звязку з визнанням нас поляками. Шумляківський (польськ. ендек) почав крутити власне що до повітів Дубенського, Рівенського та др. Лівицький кричав на Шумляківського як не знаю на кого і прибувши на Алею Руж заявив, що він просить про демісію. Бельведер і Генштаб захвилювалися. В 11 год. приїжджає кап. Славик і почав говорити з Мін. Лівицьким. Лівицький настоює на кордонах по Припяті. Пан Славик казав що тепер нічого не удасться перевести в життя.

Телефонує в Мін. Загр. Справ і каже, аби Залеський сам їхав до Понятенка і Михайліва, а заступн. Патека Домський, щоб з текстом договора їхав до Бельведеру в 1 год. дня підпису.

Укладена відозва „Народе України“ — „подобалась“ Пілсудському.

Нервовість у всіх страшна. Лівицький згодився їхати до Бельведеру.

Майор Матушевський — кордони по Припяті.

Цілий день біготня. У поляків теж.

Договір між українцями а поляками підписаний в 1 г. 40 хвилин 22. IV. 1920 р.

Текст підписаної умови звучав:

ПОЛІТИЧНА КОНВЕНЦІЯ МІЖ ПОЛЬЩЕЮ І УКРАЇНОЮ.

Уряд Української з одного боку і Уряд Річі Посполитої Польської в боку другого — в глибокому переківідчення, що кожний народ посидає природжене право на самоопреділення та окреслення своїх стосунків з сусідами і однаково виходячи з бажання уgruntувати підстави для згодного і приятного співжиття на добро і розвиток обох народів, погодились на слідуючі постанови:

I.

Визнаючи право України на незалежне державне існування на території в межах на північ, схід і південь, як ці межі будуть определені договорами Української Народної Республіки з її пограничними, з тих сторін сусідами, Річ Посполита Польська визнає Директорію Незалежної Української Народної Республіки на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою за Верховну Владу Української Народної Республіки.

2.

Кордон між Українською Народною Республікою і Річю Посполитою Польською встановлюється слідуючий на північ від річки Дністра вздовж річки Збруча, а далі вздовж б. кордону між Австро - Венгрією та Росією до Вишегрудка, а від Вишегрудка на північ через узгіре Кременецькі, далі по лінії на схід від Здовбунова, потім вздовж східного адміністративного кордону Рівенського повіту, далі на північ вздовж кордону адміністративного бувшої губернії Мінської, до схрещення його р. Припяттю, а потім Припяттю до її устя.

Що до повітів Рівенського, Дубенського і частини Кременецького, які зараз відходять до Річі Посполито-Польської, то пізніше має наступити стисливіше поровуміння.

Докладне окреслення кордонної лінії повинно бути переведено спеціальною українсько - польською комісією, складеною з відповідних фаховців.

3.

Уряд польський признає Україні територію на схід від кордону зазначеного в арт. 2. цієї умови, до кордонів Польщі з 1772-го року (передрозборових), які Польща вже посидає або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним.

4.

Польський Уряд зобовязується не заключати жадних міжнародних умов, направлених супроти України; до того ж самого зобовязується Уряд Української Народної Республіки супроти Річі Посполитої Польської.

5.

Права національно - культурні, які Уряд Української Народної Республіки забезпечить громадянам польської національності на території Української Народної Республіки, будуть в неменшій мірі забезпечені громадянам національності української в межах Річі Посполитої Польської і на відворот.

6.

Заключаються спеціальні економично - торговельні умови між Українською Народною Республікою і Річию Посполитою Польською. Аграрна справа на Україні буде розвязана конституантою. До часу скликання конституанти юридичне становище землевласників польської національності на Україні — опреділяється згодою між Річию Польською Посполитою і Українською Народною Республікою.

7.

Заключається Військову Конвенцію, що ставить інтегральні частини цієї умови.

8.

Умова ця зістается таємною. Вона не може бути передана третьій стороні чи бути опублікованою нею в цілості чи по частині інакше як тільки на за взаємною згодою обох контрактуючих сторін, за винятком артикулу 1., який буде оголошено по підписанню цієї умови.

9.

Умова ця вступає в силу негайно по підписанню її контрактуючими сторонами.

Підписано в Варшаві квітня 21-го 1920 року в двох примірниках, уложен один в мові українській і один в мові польській з застереженням, що в разі сумніву, текст польський буде вважатися за мироданий.

Оригінал підписали:

Керовник Міністерства Закордонних Справ
Української Народної Республіки

Андрій Лівицький (в. р.)

Керовник Міністерства Закордонних Справ
Річі Посполитої Польської

Ян Домський (в. р.)

Зараз же по підписанню умови розпочалася спільна акція польсько - українських військ по очищенню України від большевицько - московської окупації. Умова була підписана в ніч з 21-го по 22 квітня, а в дні 8 та 9 травня польські та українські військові відділи вже вступали в столицю України — Київ.

9. Mісія в справі оцінки переведення нею політичної праці. Аналізувати зміст польсько-української умови од 21 (22) квітня і доводити її вигідність в політичному відношенню для України, ми тут не будемо.

Для всіх нас, в тому числі й для Mісії, ясні ті негативні сторони, які має умова. Не з легким серцем і, як то свідчать протоколи засідань конференції, приймала Mісія п. II-ий умови, по якому частина невід'ємлема українських земель відходила в склад польської Держави. Кожен з членів Mісії волів би уникнути (а дехто таки й уникнув) від важкого обовязку перетрактування з сусідом про уступлення свого добра, а потім це уступлення скріпляти ще й своїм ім'ям.

Однаке вищі інтереси Держави, вищі інтереси вищого - ж колективу, які власне, часом вимагають поступитися меншим, щоб врятувати більше, — примушували членів Mісії заставатися на своїх місцях, і мати мужність не зупинятися перед вчинками, за які близорукий сучасник може й видасть гострий осуд, та які, безперечно, зрозуміє й виправдає історик, що розглядатиме історію України в 1919 — 1920 р.р. в світлі безсторонньої критики.

Ніколи я не чув од членів Mісії, як це не дивно, самовиправдання, а Mісія лише зазначала слідуючі точки:

1) Вся попередня і повномочна, і фальшовано - самозванна дипломатія, що виступала на варшавському ґрунті чи за згодою українського Уряду, чи по його недогляду, залишила свої наслідки, що давили на працю Mісії;

2) Робота Mісії провадилася в часи може найбільше катастрофальні для української Держави.

3) Обидва акти заключені Mісією (декларація 2-го грудня 1919 р. і умова 21-го квітня 1920 р.) Mісія прийняла лише попереду вислухавши голос української опінії і відповідно голісусь та згідно з директивами вказівками даними Урядом.

10. Інші, окрім праці дипломатичної, галузі праці Місії.

Праця Місії однак не обмежувалася тільки на тлі дипломатичному, а провадилася і по інших галузях, а саме: а) консулярно - адміністраційній б) торговельно - економічній, в) військово-організаційній, г) інформаційній та д) транспортово - залізничній.

Консулярно - адміністраційна праця, на чолі якої стояв радник п. Понятенко, при допомозі співробітника радника фахівця — юрисконсульта О. Карпинського, полягала в виконанню консульських обовязків. Варшава мала великий контингент мешканців українців або таких, що хотіли бути українцями, коли їм це було вигідно. Цей контингент безпристанно мінявся і поковлявся новими елементами найріжноманітнішого характеру (інтерновані, полонені, звільнені від інтерновання урядовці, біженці козаки й т. п.). До того ж Варшава була єдиним шляхом для зносин і нашої дипломатії, і взагалі громадянства з Західньою Європою — отже проїздним містом на Україну, Європи і на відворот.

Місія провадила видачу пашпортів тим, хто їх мусив мати, а хто не мав видавала перепусток, візуvala u себе і у чужеземних консулів документи переїжджаючих на Україну і з України і т. д.

Консулярно - адміністративний відділ Місії, окрім того, вів переговори з виділеною польським МЗС. особливою Комісією в справі регулювання під оглядом міжнародних прав, біженецько та емігрантських рухів, переписку військово - полонених, взаємного повороту вивезених при ріжних нагодах національних архівів та ріжних цінностей.

Переговори ці були припинені, бо відсутність в посіданню української влади сталої території — робила їх на той час, неможливими до переведення. По усуненні тої засадничої вади — робота консулярного відділу Місії, наскільки не буде зорганізовано самостійного консульства у Варшаві, мала наново розширитися.

Торговельно-економичним відділом керував радник Л. Михайлів, а безпосередньо — радник фаховець Ю. Борисів.

Основна причина — відсутність сталої території в розпорядженню української влади і брак закупного фонду у Місії — стояли на перешкоді до розвинення діяльності цієї галузі в загальній праці Місії. Праця в цій галузі зводилася до завязання стосунків з промислово - фінансовими діячами, до уділення їм інформацій відносно потреб і власних запасів України, та матеріально і юридично незобовязуючих пертрактаций.

По підписанню договора 21-го квітня — питання про завязання на широку скелю торговельно - промислово - фінансових взаємин між Україною й Польщею — стало на реальний ґрунт і залагодження сих справ було доручено особливій українській Місії.

Відділ інформації був в руках у радника Б. Ржепецького. Через прес - бюро - відділ інформував польську і закордонну пресу про дійсний перебіг подій і стан річей на Україні, боровся з замірами ворогів України шляхом фальшованих звісток та підкупленої преси — шкодити українським справам.

Відділ інформації випускав бюллетені української і закордонної преси, тримав зв'язок з редакціями та відповідними організаціями інших посольств і українформбюро за кордоном Польщі.

Відділ військово організаційний виріс з військової референтури Місії в окрему військову Місію.

На чолі цього відділу стояв спочатку от. Юнаків, а потім от. Зелінський. В завдання відділу входило звільнення вояків з таборів військово-полонених та інтернованих в Польщі, організація військових відділів, озброєння їх, постачання та відправка на Україну.

Ця робота відділу вже провадилася до підписання умови 21-го квітня, але особливо розвинулася після підписання умови.

Військова секція — тільки номінально підлягала Місії — фактично вела свою працю на власний бюджет і самостійно, керуючись вказівками Військового Міністра та штабу Головного Отамана.

Цю всю роботу вів от. Зелінський. А от. Юнаків, звикший до систематичної праці в нормальніх умовинах, не розуміючий ще тоді національної стихії — через те він і уникав, найменшої одновідальності (див. стор. 76) — знайшов інше поле для своєї корисної діяльності у військовій справі.

Відділ транспортово - залізничний поки що знаходився в стадії організації, яка була доручена тов. міністра шляхів, на правах радника фахівця, п. Лукашевичу.

Після підписання умови 21 квітня на порядок денний у взаємовідносинах Польщі та України повстало багато конкретних завдань, сполучених з транспортом з України і на Україну. Завдання ці збільшувалися сподіванням навязанням товарообміну, одже організація при М.сії транспортово - залізничного відділу була конечна.

Пряця чекала на людей. Малося на увазі порозумітися із не-соціялістами і їх притягнути до роботи. Зарисовувалися кращі перспективи для України через організовану працю.

Але біда і шкода для нашої держави була в тому, що наші дипломати занадто вже вірили у всьому своєму новому на той час „союзникові“. А ґрунту для цього зовсім не було.

Приступаючи до конкретної роботи, наші провідники добре не вистудіювали характеру та вдачі свого нового спільнника. Забули, що проблема самостійної Польщі ніколи не була окремим — одрубним, так би мовити, питанням. Це питання було тільки простою диверсією в шахматній дипломатичній грі зацікавлених держав.

А шляхта польська сливє з вродженого таланту невтралізації роботи та чуйності найбільшого свого ворога.

Оці моменти якраз і не були прийняті на увагу кволими українцями. А шкода від цього в майбутньому була страшною.

Сусідка користала з ситуації, використовуючи Україну та її провідників в своїх інтересах в майбутній війні з совітською Росією.

Сусідка вже тепер монополізувала все, що їй було вигідно. Уже тепер вона намагалася підпорядкувати собі і в своїх цілях державний український організм. Все мусило йти через неї і за її сусідсько - союзницькою допомогою. А як сусідка нервувалася, коли наші дипломати робили щось по за її плечима з представниками чужих держав. Все з поляками і все через поляків — отака робота вже тоді намічалася новими союзниками.

Чи розуміли цю небезпеку наші дипломати?

Коли круто приходилося, то розуміли, а колі поляки трохи попускали — про все забувалося... Але малося на увазі, що на Україні полякам буде вказане належне місце та поступовання.

Пишу це не по роках тяжкого досвіду у взаєминах між Польщею та Україною, пишу в момент розпочаття цієї роботи. Пишу в той момент, коли за визнання заплатилося великою ціною — свою ж землею...

Помітно було, що новий союзник лякався консолідації усіх громадсько - політичних кол і в вічі висловлював своє задоволення, а по за очі все робив, щоб до цього не допустити (залицяння перед Грековим і іншими нашими діячами польського генерального штабу, котрій тоді робив політику).

Зрозуміло було, що „союзник“ лякався сильної України, бо закулісна його політика і закордонна була направлена до розбиття міці української, до спаскудження їх же красивих слів — „за нашу і вашу вольності“.

Рожеві перспективи забили памороки нашим дипломатам і народнім провідникам.

Як би їм хтось сказав тоді, що, мов, послухайте добродії, Пілсудський з вами говорить тільки через те, що ви йому потрібні як знаряддя, що він вас хотів обійти і посылав гонців до от. Махна, а не знайшовши його — прийшла й до вас черга — неповірили б. Правда, що наші дипломати про це не знали і не припускали. А вже була пора придивитися до свого сусіда.

Малиж у себе польського представника кап. Чарноцького. Знали ж, що він говорив полякам „кресовцям“, що на Україні все тимчасове, що хаос тут в їх інтересах, що його метою є навіть цьому допомогти, що це земля польська і т. д. і т. д. Говорили про це самі ж поляки — українські державники? Правда в дрібницях і при доброму стані у нас кап. Чарноцький багато й допомагав, але в важливих моментах був відсутній, а при Прокурівсько - Любарській катастрофі просто зник, а говорив же іменем Нач. Довудства.

Думали, що то була робота самого Чарноцького. Ще тоді не знали, що й Чарноцький виконував волю послалиого його.

Польська нещирість добила й без того хворий український державний організм. Але про це поговоримо в понаступній книзі.

ДОКУМЕНТИ.

I-a.

НАКАЗИ, РОЗПОРЯДЖЕННЯ ТА ОІОВІЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ Й ЦІВІЛЬНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ
НА ОКУПОВАНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРІТОРІЇ.

KOMENDA MIASTA
KAMIEŃCA PODOLSKIEGO.

Do
Pana upełnomocnionego Ministra Rządu ukraińskiego Ogjenko
Kamieniec.

Ekspedycja Państwowych pieniędzy złoży natychmiast wszystką broń wraz z amunicją z wyjątkiem 6 karabinów i 30 naboi w Komendzie miasta.

Dnia 12 grudnia 1919.

Komendant miasta
Major Boruta.

EKSPOZYTUTA II ODDZIAŁU
GRUPY TAKTYCZNEJ

Gen. BONNINA.

Kamieniec Pod., dnia 13 XII. 19.

Do Upełnomocnionego Ministra Ukraińskiej Ludowej
Republiki pana Ogijenki.

Zawiadamiam, że z rozkazu Dowództwa Dywizji od dnia dzisiejszego wszystkie sprawy dotyczące stosunków władz Polskich i Ukraińskich będzie załatwiał p. major Boruta.

Od dnia dzisiejszego Biuro Polskiego oficera łącznikowego przy Naczelnym Dowództwie Wojsk Ukraińskich w Kamieńcu przestaje funkcjonować.

KOMENDA MIASTA
KAMIEŃCA PODOLSKIEGO.

Dnia 15 grudnia 1919.

Do
Upełnomocnionego Ministra Rządu Ukraińskiego Pana Ogijenki
Kamieniec Podolski.

1). Czy oficerowie mają być płaceni przez min. Ogjenke, czy przez Intendaturę. Najlepiej byłoby, gdyby sprawę odtransportowania oficerów załatwić ugodowo. W tym wypadku Min. Ogijenko wysyłałby transporty oficerów, według złożonego naprzód spisu w porozumieniu z Komendą miasta. Oficerowie ci otrzymaliby żołd od p. min. Ogjenki. Co do tych oficerów, którzy by dobrze chcieli na wyjazd się nie zgodzili i których Komenda miasta odtransportować byłaby zmuszoną, sprawę ich żołdu zależałyby od postanowień Rządu Polskiego, co do których to postanowienia Dowództwa Dywizji żadnej odpowiedzi na razie dać nie może.

Wogole byłoby najlepiej, gdyby p. min. Ogjenko wypłacił mającym odejść oficerom żołd na jaknajdłuższy przekąt czasu.

2). Możliwość rozruchów głodowych.

3). Sprawa zorganizowania szkoły junkrów w Kamieńcu.

W tej sprawie Dowództwo Dywizji odpowiedzi żadnej dać nie może. Należy się jednak zorganizowaniem tej szkoły, aż do przybycia cywilnego komisarza Rządu Polskiego, wstrzymać. Dowództwo Dywizji na otwarcie i organizowanie powyższej szkoły na razie zezwolić nie może.

Komendant miasta Boruta.

Dowództwo powiatu i placu.

ROZKAZ No 2

Kamieniec Podolski dnia 30 grudnia 1919.

Z dniem rozafiszowania wchodzą następujące zarządzenia w życie:

1. Poruszanie się osób cywilnych dozwolone jest jedynie w godzinach od 6-tej rano do 10-tej wieczór. Poza temi godzinami poruszać się można swobodnie jedynie za przepustką wystawioną przez Dowództwo powiatu i placu

2. Wszystkie lokale publiczne i sklepy mają być otwierane nie wcześniej jak o godzinie 8-mej rano, a zamkane o godzinie 7-mej wieczór. O wyjątkowe zezwolenia na dłuższe otwieranie lokalu należy prosić pisemnie Dowództwo powiatu i placu (stacji etapowych). W niedziele mają być sklepy spożywcze i fryzierskie otwarte do godziny 11-tej przed południem; zaś wszelkie inne przez cały dzień zamknięte z wyjątkiem aptek, restauracji, kawiarni i cukierni, które mogą być cały dzień otwarte. Od godziny 10-tej wieczór do godz. 7-mej rano mają być bramy domów i furtki podwórzowe zamknięte pod osobistą odpowiedzialnością właścicieli domów względnie zarządców.

3. Wszelkie zebrania (komitety), zabawy, odczyty, przedstawienia i t. p. tak w publicznych jak i prywatnych lokalach, mogą się odbywać jedynie za zezwoleniem Dowództwa powiatu i placu (stacji etapowych).

4. W myśl obowiązujących przepisów stanu wyjątkowego są wszelkie gromadzenia się na ulicach i miejscach publicznych powyżej 5-ciu osób wzbronione.

5. Zasypywanie okopów, ściąganie przeszkodek i rozbieranie jakichkolwiek obiektów, wystawionych przez wojsko, zabieranie materiałów, które wojskowość użytkowała, jest bez zezwolenia Dowództwa powiatu i placu (stacji etapowych) wzbronione.

6. Zabrania się przyjmowania osób wojskowych na kwatery bez karty kwaterunkowej z Dowództwa powiatu i placu (stacji etapowych, lub posterunków żandarmeryi). Osób zaś cywilnych nie wolno przyjmować na kwaterę o ile się nie wykażą na swoich dokumentach, wizą zgłoszenia się w Dowództwie powiatu i placu (stacyi etapowych lub posterunków żandarmeryi).

7. Sprzedawanie i podawanie napojów alkoholowych z wyjątkiem wina i piwa jest wzbronione.

8. Skutkiem pomyłki w druku prostuje się w rozkazie No 1 p. 2. że robienie porządków ma być dokonywane codziennie do godz. 8-ej rano, a nie od godz. 8 rano.

Ocetkiewicz, kpt.

Dowódca Powiatu i Placu.

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana” Kamieniec guberni Podolskiej.

Dowództwo powiatu i placu.

ROZKAZ Nr. 4.

Kamieniec Podolski, dnia 12 stycznia 1920.

1. Wszelkie gry hazardowe są wzbronione; przekroczenia będą ostro karane.

2. Osoby przyjeżdżające i wyjeżdżające z któregokolwiek miasta, wsi, powiatu mają obowiązek natychmiast zgłaszać się w Dowództwie powiatu i placu, ewentualnie w Stacji etapowej, Posterunku Żandarmerii. Przekroczenia z całą surowością będą karane.

3. Wszelkie rekwizycje bezpłatne, są wzbronione; przeprowadzający rekwizycje winien na żądanie strony interesowanej wykazać się pełnomocnictwem Dowództwa dywizji lub Dowództwa powiatu. Przeprowadzający rewizję mają również obowiązek wykazania się legitymacją żandarską, kartą służbową Sądu polowego, lub zezwoleniem Dowództwa powiatu lub Stacji etapowej. Podaje się to do wiadomości osób cywilnych ze względu na nadużycia, jakie w tym kierunku bywają dokonywane, przez osoby nie mające nic z wojskiem wspólnego. O ile przeprowadzający rewizję lub rekwizycję nie chce się wykazać podaniem wyżej poświadczaniem, należy w jaknajkrótszej drodze natychmiast zwrócić się do Dowództwa powiatu i placu, Stacji etapowej Żandarmerii lub Policji przechodzącego oficera, by dany organ mógł natychmiast interweniować.

4. Zarządza się spis całej ludności miasta Kamieńca, począwszy od lat 14-tu do 60-ciu, bez względu na płeć. W tym celu winien zgłosić się każdy osobiście na placu Gubernatorskim w budynku Nr. 14 w następującym porządku: osoby, których nazwisko rodzinne, zaczyna się na literę A — stawią się 20-I, na B — 21-I, na C — 22-I, na D — 23-I, na E — 24-I, na F — 26-I, na G — 27-I, na H — 28-I, na I — 29-I, na J — 30-I, na K — 31-I, na L — 3-II, na Ł — 4-II, na M — 5-II, na N — 6-II, na O — 7-II, na P — 9-II, na R — 10-II, na S — 11-II, na T — 12-II, na U — 13-II, na W — 14-II, na Z — 16-II, na Y, V, Ż — 17-II.

Do spisu należy się zgłosić ze wszystkimi dokumentami osobistymi, jakie kto posiada: osoby, które nie zaopatrzą się w kartę indentyczności wydawane przy spisie do dnia 17-go lutego, będą aresztowane. Otrzymaną kartę indentyczności winien każdy przy sobie nosić i na żądanie organów kontrolnych ma się wykazać. Za zgubienie będzie się pociągało do surowej odpowiedzialności; zgubę należy natychmiast zgłaszać w Dowództwie powiatu i placu.

OCETKIEWICZ, kpt.
Dowódca Powiatu i Placu.

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana” Kamieniec gub. Podolskiej.

Dowództwo Grupy gen. Krajowskiego
2 Biuro L. 2160/II.

Kopia

M. P. dnia 22 stycznia 1920 r.

Do
Pełnomocnika Rządu Republiki Ukraińskiej

w Kamieńcu Pod.

Poniżej podaje się do wiadomości depesze Dow. Frontu Podolskiego z dnia 21 stycznia 1920 r. Nr. 4712/II pkt. 2, 4, 5, 6, 7, 9, 11 i 12.

2) Sztab Frontu zatwierdza rozkazy Ocetkiewicza Nr. 1, 2, 3 i 4, odezwę zaś do ludności oraz punkt 4 rozkazu Nr. 3 anuluje. Odezwa do mieszkańców ma być bezzwłocznie wycofana pod osobistą odpowiedzialnością dowódcy grupy, a w zamian punktu 4 rozkazu Nr. 3 należy wydać rozkaz, by przy wszystkich wywieszkach i szyldach zostały umieszczone tabliczki z polskimi napisami w celu łatwiejszego orientoowania się żołnierzy polskich.

4) Należy zastosować jak najenergiczniejsze środki w celu ukrócenia swawoli żołnierzy przeprowadzających w wielu wypadkach niedozwolone rekwizycje i dopuszczające się gwałtów nad ludnością cywilną.

5) Należy w myśl rozkazu Nacz. Dow. I. 8610/II Nr. Dowództwa Frontu 3576/II z 5 grudnia 1919) powołać komisje w skład której mają wejść także przedstawiciele ukr. w celu przeprowadzenia dokładnej ewidencji depozytów mienia ukr., wziętego przez nasze urzędy wojskowe na przechowanie.

6) W celu uniknięcia niepotrzebnych nieporozumień należy o ile to ze względów technicznych jest możliwe, oddać gmach Zarządu Gubernialnego w Kamieńcu w posiadanie Komisarza Gubernialnego przenosząc Komendę placu do innego gmachu.

7) Meble, inwentarz zarekwirowane (konie, powóz, uprząż i t. p.) u Komisarza Gubernialnego należy mu bezzwłocznie zwrócić w stanie, w jakim były zarekwirowane.

9) Z pełnomocnikiem Rządu Ukraińskiego p. Ogjenko kapt. Ocetkiewicz może się znowić jedynie i tylko za wiedzą d-cy grupy lub jego zastępcy.

11) Wszelkiego rodzaju rekwizycje mogą się odbywać za zezwoleniem tylko dowódcy grupy lub osób bezpośrednio przez niego do tego upoważnionych i to tylko w myśl przepisów Nacz. Dow.

12) Wszyscy obywatele Galicji mają być w czasie jak najkrótszym wysłani za Zbrucz do stałych miejsc ich zamieszkań.

Za zgodność odpisu

Szef Sztabu
w z. Cetnerowski, por.
1-y oficer Sztabu

Dowództwo powiatu i placu.

ROZKAZ Nr. 5. *)

Kamieniec Podolski, dnia 23 stycznia 1920.

1. Ze względu na kradzieże, rabunki i t. p. jak również w celu zaoszczędzenia świata, z dniem rozafiszowania poruszanie się osób cywilnych dozwolone jest jedynie od godz. 6-tej do 20-tej (8 wieczór). Stosownie do tego rozkazu wszystkie lokale publiczne i sklepy mają być otwierane nie wcześniej jak o godz. 8-mej rano, a zamykane o godz. 19-tej (7 wieczór). Od godz. 20 do 6-tej mają być bramy domów, furtki podwórzowe i t. p. poza mykane. Wszelkie specjalne zezwolenia na otwieranie lokali i t. p. tracą swą ważność.

2. Rozkaz Dowódzwa powiatu i placu Nr. 3 pkt. 4 wyjaśnia się o tyle, iż do dnia 5 lutego br. mają być przy wszystkich wywieszkach i szyldach umieszczone również wywieszki i szyldy w języku polskim.

3. Rejestracja ludności cywilnej odbywać się będzie bezpłatnie — złożone kwoty będą zwrocone.

4. Podaje się do wiadomości, że wszelkie pisma, podania i t. p. ze strony instytucji urzędowych nie podlegają opłacie stemplowej.

5. Zdarza się bardzo często, iż wiele osób cywilnych zwraca się do władz wojskowych w sprawach, które należą do władz cywilnych: U. R. L. Zaznacza się, że na przyszłość podobne sprawy pozostaną bez odpowiedzi

OCETKIEWICZ kpt
dowódca Powiatu i Placu.

Widziałem:

Krajowski, gen. ppor.

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana” Kamieniec gubernatora Podolskiej.

KOPJA:

OGŁOSZENIE.

Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowództwa z dnia 6 maja 1919. do Nr. 10031-IV. poddano ludność cywilną znajdującą się na obszarze podlegającym Dowództwu Grupy Generała Krajowskiego pod jurysdykcję Sądu polowego za następujące zbrodnie:

1. za zbrodnię niedozwolonego werbunku,
2. za zbrodnię nakłaniania do naruszenia zaprzysiężonego obowiązku służbowego, lub dania pomocy do tego naruszania.
3. za zbrodnię szpiegostwa, lub innych porozumień się z nieprzyjacielem, albo też jakichkolwiek działań lub zaniechań mających na celu przyniesienie szkody sile zbrojnej Państwa Polskiego lub wojskom z niesprzymierzonym lub korzyści nieprzyjacielowi w szczególności za ukrywanie broni i amunicji, uszkadzanie telefonów i telegrafów, kolejni i środków komunikacyjnych, złośliwe rozszerzanie fałszywych niepokojących społeczeństwo pogłosek i za podobne wyżej wymienionym zbrodnicze działania ostrzejszą karą zagrożone.

*) Z privedu наказу ч. 5. М-р. Огієнко од 3. II. 1920. за ч. 522 писав: „Наказ ч. 5 був виданий після моїх заяв кап. Чарноцькому і цей наказ принятий українським громадянством як певна уступка; тому наказ ген. Крайовського, що вийшов після наказа ч. 5 на громадянство зробив надзвичайно гнітюче враження“.

Równocześnie zarządzono postępowanie doraźne za powyższe czyny, tak, że popełniający je podpadają karze śmierci przez powieszenie, względnie rozstrzelanie.

Moc tego zarządzenia rozpoczyna się z chwilą ogłoszenia.

Ostrzega się ludność przed popełnianiem wyżej wymienionych przestępstw.

Miejsce postoju, dnia 26 stycznia 1920 r.

Krajowski gen. ppor. mp.

Dowódca Dywizji.

KOPJA.

ROZKAZ

Dowódcy VII. Dywizji w przedmiocie objęcia zarządu cywilnego w mieście i powiecie
przez starostę kamienieckiego.

1. Na zasadzie dekretu N. O. B. z dnia 11 stycznia 1920, No 444, zarząd cywilny miasta i powiatu Kamieniec Podolski obejmuje z dniem dzisiejszym imieniem Naczelnego Komisarza Wołyńia i Ziemi frontu Podolskiego, starosta kamieniecki: Julian Hubert.

2. Zakres czynności (kompetencję) przejętego Zarządu cywilnego określa rozkaz Naczelnego Wodza z dnia 13 maja 1919, l. 15 dz. U. N. 3 oraz odnośne rozporządzenia Komisarza Generalnego Z. W. Komisarza Naczelnego Wołyńia i Ziemi frontu podolskiego.

3. Granice powiatu Kamienieckiego stanowią: Zbrucz od zachodu, Dniestr od południa, Stara Uszyca od wschodu, a od północy linia biegnąca wzdłuż dawnej granicy powiatu Płoskirowskiego ponad miejscowościami: Żornówka, Germanówka, Uwsie, Skotyniany, Łysowody, Gródek, Nowe Porzecze, Czarnowody, Mądrogłowy, Bałakiry, Kujawy, Sołobkówce aż do przecięcia się z biegiem Uszycy.

4. Równocześnie z objęciem zarządu cywilnego przez Starostę kamienieckiego ustaje na obszarach miasta i powiatu wszelka właściwość dotychczasowych władz cywilnych, które pod osobistą odpowiedzialnością naczelników i funkcjonariuszy obowiązane są wstrzymać swe urzędowe czynności odnoszące się do spraw z obszaru określonego w ustępie 3-im, a to według następujących zasad:

a) wszelkie władze powiatowe zarówno rządowe (komisariat powiatowy, kasa skarbową, inspektoraty podatkowy, akcyzowy, zarząd więzienny, sądy) jak też samorządowe (zemstwo, gminy) mają oddać urzędowanie wraz z personalem i inwentarzem do dyspozycji starosty.

b) wszystkie władze wyższe obowiązane są w ciągu dni 4 przesłać staroście wszelkie aktą i dokumenty, dotyczące spraw powiatu lub jego mieszkańców.

5. Podając to do powszechnej wiadomości, wzywam mieszkańców miasta i powiatu, by odtąd zwracali się do starosty we wszystkich sprawach z zupełnym zaufaniem, a poszanowaniem dla ustaw i rozporządzeń, obowiązujących na obszarach Naczelnego Komisariatu ułatwili mu zaprowadzenie takiego ładu i porządku, jaki potrzebny jest, aby conajrychlej wszyscy bez różnicy narodowości i wyznania przystąpić mogli do spokojnej twórczej pracy dla dobra ogółu.

6. Starosta sprawuje zarząd powiatu przy pomocy urzędu powiatowego, który mieści się przy ulicy Moskiewskiej w domu No 23 I. p.

Miejsce postoju, dnia 1 lutego 1920 r.

J Krajowski generał ppor. dow. Dywizji.

ROZPORZĄDZENIE Nr. I.

Starosty Kamienieckiego w przedmiocie zarządu Cywilnego w mieście i powiecie. Obejmują: Zarząd cywilny miasta i powiatu na zasadzie rozkazu Dowódcy VII Dywizji z daty dzisiejszej zgodnie z art. 8. Zarządzenia Komisarza Generalnego z dnia 5 listopada 1919 r. L. Dz. U. Nr. 28, postanawiam, co następuje.

Art. 1.

1. Moc prawną ustaw i rozporządzeń obowiązujących dotychczas na obszarach podległych Zarząowi Cywilnemu Ziemi Wschodnich oraz Wołynia i Ziemi frontu Podolskiego rozciągam na miasto i powiat Kamieniec Podolski w granicach ustalonych p. 3-cim rozkazie.

2. Rozporządzenia z mocą ustaw i zarządzenia wykonawcze, obowiązujące na obszarach Z. W. ogłasiane są w Dz. Urz. Gen. Kom. Cywilnego (patrz rozporządzenie Naczelnego Dowództwa W. P. i Generalnego Komisarza w przedmiocie ogłoszenia obowiązujących przepisów prawnych z dnia 5 marca 1919 r. L. 3 Dz. U. Nr. 1).

3. Wszystkie władze zarówno rządowe jak i samorządowe, obowiązane są prenumerować Dzienik Urzędowy. Prenumeratę przyjmuje Naczelnik Kancelarii Starosty.

4. Najważniejsze przepisy rozporządzeń ustawowych i wykonawczych będą ogłoszone dla zaznajomienia z niemi tutejszych mieszkańców w języku polskim oraz w przekładzie w języku ukraińskim w „Ziemi Podolskiej”, a ewentualnie i w innych dziennikach tutejszych.

Art. 2.

1. Obowiązujące dotychczas ustawy i rozporządzenia tracą moc prawną, o ile sprzeciwiają się ustawom i rozporządzeniom obowiązującym na obszarach Z. W.

2. W szczególności traci moc obowiązującą dekret dyrektoratu w przedmiocie socjalizacji ziemi, oraz wszystkie wydane na jego podstawie rozporządzenia wykonawcze i zarządzenia władz publicznych. Stosunek dotychczasowych użytkowców gruntów socjalizowanych do ich właścicieli ureguluje osobne rozporządzenie Kom. Nacz. Woł i Z. F. P.

3. Do tego czasu będzie obowiązywać rozporządzenie Kom. Generalnego z dnia 21-go czerwca 1920 l. 38. Dz. U. 5 ile nie nastąpi porozumienie użytkowcy z właścicielem.

4. Przepisy o ochronie lasów, wydane przez rząd rosyjski (Ks. V. T. VIII. zb. wydanie 1904 r.) Zawarte w art. 711 — 720 bez uwagi, 722 bez 2 giej uwagi, 725 i 726 zachowują moc prawną. Inne się znosi. Roz. Kom. Gen. 30 paźdz. 1919 L. 341 Dz. U. Nr. 31).

5. Dotychczasowy samowolny wybór lasów zostaje zakazany pod rygorem ustawy karnej względnie ustawy rozporządzeń administracyjno-karnych.

Art. 3.

1. Osoby, w których posiadaniu znajduje się mienie pozostałe po dawnych cywilnych władzach rosyjskich, austriackich, niemieckich, ukraińskich lub rosyjskich bolszewickich winne są oddać mienie to do rozporządzenia Starosty. Przepis ten obowiązuje również trzecich nabywców.

2. Umowy mające za przedmiot przejęcie mienia w ustępie 1-szym oznaczonego w posiadanie osób prywatnych są nieważne, o ile nie otrzymają zatwierdzenia Komisarza Naczelnego.

3. W każdym razie nie będą zatwierdzane umowy zawarte w złej mierze, na szkodę wkraczającej Armii polskiej, na szkodę kraju, na którego potrzeby publiczne przedmioty tych umów były przeznaczone, lub też na szkodę poszczególnych obywateli kraju (Rozp. Kom. Gen. 25 sierpnia 1919 L. 122 Dz. U. Nr. 14).

Art. 4.

1. Na obszarach Ziemi Wschodnich językiem urzędowym jest język polski.

2. W stosunku z władzami ludność posługuje się obok języka polskiego innymi językami krajowymi.

3. W instytucjach społecznych, samorządowych oraz w szkolnictwie, wolno używać języków krajowych. Językami krajowymi są: polski, ukraiński i rosyjski.

Art. 5.

1. Z dniem dzisiejszym wszystkie władze wymienione w p. 4-a rozkazu Dowódcy VII Dyw. przestają pełnić swoje obowiązki w imieniu dotychczasowych władz naczelnich, a rozpoczynają urzędownie jako organa w imieniu Naczelnego Komisarza, o ile poniżej czego innego nie postanowiono

2. Z tą też chwilą ustaje wszelki służbowy związek odnośnych władz i urzędów z dotychczasowymi ich władzami przełożonymi.

Wykroczenie karane będą przez sądy wojskowe.

3. Dotychczasowy komisariat powiatowy znosi się. Jego zakres działania przechodzi na urząd powiatowy.

4. Milicja powiatowa zostaje utrzymaną pod nazwą powiatowej Policji. Obowiązki jej Naczelnika pełnić będzie instruktor Policji państwowej p. Zygmunt Lejman.

5. Dotychczasowa „Derżawna skarbničia“ urzęduje odtąd pod nazwą Kasy Skarbowej na podstawie instrukcji 18 października 1919 r. L. 320 Dz. Z. Nr. 29.

6. Dotychczasowy Okręgowy Urząd inspektoratu akcyzowego urzęduje nadal pod nazwą Inspektoratu akcyzowego po myсли art 19, 20 i 21 Rozp. Kom. Gen. 25 września 1919 r. L. 234 Dz. U. Nr. 23.

Inspektorem akcyzowym jest p. Alojzy Stoliński.

7. Dotychczasowy Inspektorat podatkowy pełni funkcję pod nazwą Inspektoratu Skarb. Zarz. Kom. Gen. 25 września 1919 r. L. 234 Dz. U. Nr. 23.

8. Dotychczasowa „Powitowa Uprawa wijskowych powytnostyj“ rozwiązuje się. Komisarzem likwidacyjnym jest p. Jakób Ghika.

9. Dotychczasowa Komisja Szacunkowa (Ocinoczna) powiatowa urzęduje nadal na zasadzie rozporządzenia Kom. Gen. z dnia 15 listopada 1919 r. L. Dz. U. Nr. II. Do czasu wydania dalszych przewodniczącym Komisji jest Starosta, względnie jego Zastępca.

10. Dotychczasową powiatową ziemną uprawę znosi się. Likwidację jej agend poruczam czasowo memu Referentowi rolnemu.

11. Zarząd dóbr państwowych położonych w powiecie poddaje czasowo pod nadzór i kierownictwo Referenta rolnego. Organa zarządu dóbr państwowych, pełniące funkcje gospodarcze mają pozostać na swych stanowiskach aż do dalszego zarządzenia. Zarazem pod nadzór Referenta rolnego przechodzą wszystkie powiatowe i rejonowe instytucje i zakłady podlegające dotychczas gubernjalnemu zarządowi dóbr państwowych (organizacje dla zalesienia piasków i wzmacnianie jarów, oraz komitet obrony lasów).

12. Wobec tego, że obszar powiatu określony w p. 3 rozkazu Dow. VII Dywizji obejmuje część powiatu Uszyckiego, pozbawioną przedstawicielstwa w dotychczasowej powiatowej ziemskiej uprawie, przeto rozwiązuje ją, a dla załatwienia spraw ustanawiam tymczasowy powiatowy Zarząd Ziemska, a to zgodnie z Rozp. Kom. Gen. 19 listopada 1919 r. L. 434 Dz. U. Nr. 40.

Prezesem Zarządu Ziemskego mianuję p. Czesława Tołkacza. Oznaczenie liczby członków Zarządu oraz mianowanie takowych nastąpi później.

Wybory do rad powiatowych rozpisane będą zgodnie z Rozp. Kom. Gen. 25 paźdz. 1919 r. l. 276 Dz. U. Nr. 26 na zarządzenie Komisarza Naczelnego Wołynia i Ziemi frontu Podolskiego.

Celem zbadania dotychczasowej gospodarki ziemskiej powiatowej uprawy powołuję do życia komisję rewizyjną, w skład której wchodzą p. p. Czesław Tołkacz, Bronisław Ziolkowski, Wiktor Stroynowski, Jan Niechajew, Eugeniusz Monastyrski.

13. Wobec tego, iż mandat dotychczasowej dumy miejskiej wygasł jeszcze 1 stycznia 1919 r., przeto dumę miejską i dotychczasowy zarząd miejski rozwiązuje z tem, że wybory

do Rady Miejskiej rozpisane zostaną przez Nacz. Komisarza Wołynia i Ziemi frontu Podolskiego, a to na zasadzie Rozp. Kom. Gen, z dnia 25 czerwca 1919 r. l. 44 Dz. U. Nr. 7.

Zarazem poddaje miasto Kamieniec tymczasowej ustawie miejskiej według Rozp. Kom. Gen. z dnia z dnia 27 czerwca 1919 r. l. 46 Dz. U. Nr. 7, a Zarząd sprawami miejskimi poruczam Magistratowi, w skład którego wchodzą:

burmistrz, jego zastępca, oraz pięciu ławników.

Burmistrzem mianuję p. Aleksandra Szulmińskiego, a Zastępcą p. Karola Dunina.

Osobnym rozporządzeniem będą mianowani ławnicy.

Dla zbadania gospodarki gminnej i ustalenia zasad jej sanacji powołuję do życia osobną komisję, skład której określi osobne rozporządzenie,

14. Nadzór nad miastami, oraz nad zarządem ziemskim sprawuje w 1-szej instancji Starosta.

15. Jeżeli Magistrat, względnie Zarząd Ziemska nie wstawia do budżetu lub nie uchwała wydatków, które w myśl obowiązujących ustaw i umów pokryć są obowiązane, uczyni to władza nadzorcza.

16. Magistrat i Zarząd Ziemska mają prawo pobierać podatki, oraz inne opłaty według Rozp. Kom. Gen. z 8 listopada 1919 r. L. 285 Dz. U. Nr. 27 oraz z dnia 9 grudnia 1919 r. l. 1. Dz. Z. Nr. 1 ex 1920.

17. Bez zezwolenia Starosty nie mogą się odbywać zebrania gminne w gminach wiejskich oraz Rady miejskie miast i miasteczek w powiecie.

18. Aż do dalszego zarządzenia dotychczasowi naczelnicy gmin (komisarze włości) oraz wiejscy starostowie obowiązani są pełnić swe obowiązki i wykonywać czynności na zasadach określonych w art. 5 punktu 1 niniejszego rozporządzenia, pierwi jako wójtowie, drudzy jako sołtysi. Bierny opór (sabotaż) stanowi przestępstwo ścigane w drodze sądowo karnej,

Bezpośredni nadzór nad gminami sprawują Naczelnicy rejonów.

19. Ustrój szkolnictwa określa Rozp. Kom. Gen. 11 października 1919 r. l. 340 Dz. U. Nr. 31, przyjmując jako naczelną zasadę wolność nauczania w języku ojczystym dla tych grup, które dane terytorium zamieszkują. Organizować wolno szkoły zarówno osobom prywatnym, jak też prawnie uznany stowarzyszeniom i całom samorządowym.

Wykład religii jest przedmiotem obowiązkowym w języku ojczystym młodzieży. Szkoły o języku wykładowym nie polskim obowiązane są wprowadzić język polski, jako przedmiot obowiązkowy co najmniej o dwóch godzinach tygodniowych, a to: szkoły elementarne od drugiego do trzeciego roku nauczania, a szkoły średnie już w klasie pierwszej.

Na otwarcie szkoły wymagane jest zezwolenie Zarządu Cywilnego. Nadzór nad szkołami sprawuje Powiatowy Inspektor szkolny według Zarz. Kom. Gen. 6 listopada 1919 r. l. 396 Dz. U. Nr. 34.

Nauka w szkołach istniejących będzie mogła być dalej udzielana, jeśli kierownicy i nauczyciele posiadają wymagane kwalifikacje naukowe, a przyczyn natury politycznej i moralnej nie dają powodów do obaw, iż wpływ szkoły minie się z jej powołaniem. Zgłoszenia o dalsze, udzielanie nauki uskuteczniać należy do rąk Pow. Inspektoratu szkolnego.

20. Istniejący dotychczas komisariat cywilny przy Konsystorzu prawosławnym znosi się.

21. Zgodnie z Rozp. Kom. Gen. 15 maja 1919 r. l. 22 Dz. U. Nr. 4. art. III. sędziowie w wykonywaniu swego urzędu są niezawiśli, a wyroki i decyzje wydają w imieniu prawa.

Urządzenie ogólne sądownictwa, oraz ustalenie norm prawa cywilnego, jakoteż prawa karnego i postępowania karnego na Ziemiach Wschodnich określają zarządzenia za Kom. Gen. 15 maja 1919 r. l. l. 22, 23, 25. Dz. U. Nr. 4, oraz z dnia 27 września 1919 r. l. 259 Dz. U. Nr. 25.

22. Zarząd Więzienia zostaje poddany Staroście.

Służbę Więzienia pełnią dotychczasowo organa na zasadach określonych w art. 5.

Art. 6.

1. Starosta jest najwyższym przedstawicielem Zarządu Cywilnego, odpowiedzialnym w granicach swojej władzy za cały zarząd powierzonego mu powiatu.

Zarząd powiatu sprawuje przy pomocy Urzędu Powiatowego i Naczelników rejonów.

2. Powiat Kamieniecki w granicach oznaczonych p. 3 rozk. D. 7 D. zostaje podzielony na osiem rejonów z Naczelnikami rejonów na czele, a to 1 — w Dłużka dla gmin — Dłużek, Rychta, Hawryłowce, 2 — w Lanckoroni dla gmin Bereżanka, Lanckoron, Orynin, 3 — w Balinie dla gmin Balin, Maków, Cykowa, 4 — w Frąmpolu dla gmin Kujawy, Smotrycz, Sołobkowce, 5 — w Gródku dla gmin Gródek, Olchowce, Kupin, 6 — w Dunajowcach dla gmin Dunajowce, Rachnówka i Mukarów, 7 — w Żwańczyku dla gmin Lisiec, Cruszka i Mińkowce. Oraz 8 — w Kitajgrodzie dla gmin Kitajgród i Bagowica.

3. Starosta w swoim zakresie działania ma prawo wydawać w powiecie zarządzenia z mocą obowiązującą i za przekroczenie ich naznacza karę grzywną do 1000 marek, lub do 2 tygodni aresztu, niezależnie od pociągnięcia winnych do odpowiedzialności sądowej. (Art. 5 Zarz. Kom. Gen. 5 listopada 1919 r. l. 303 Dz. U. Nr. 28).

4. W razie niestosownego zachowania się ludności cywilnej względem przedstawicielami władz Zarządu Cywilnego, podczas wykonywania przez nich obowiązków służbowych, jakoto zuchwałstwa, lekceważenia oporu, rozmyślnej opieszałości, niedbalstwa, czy niewykonania niecierpiących zwłoki zarządzeń Starostwa ma dyskrejonalne prawo wymierzać do 2 dni aresztu, niezależnie od przekazania winnego władzom sądowym,

5. Urzędnicy i funkcjonariusze publiczni Zarządu Cywilnego obowiązani są w służbie zewnętrznej posiadać legitymacje osobiste z fotografiami, zaświadczeniami przez Starostę.

Na żądanie stron obowiązani są okazać swą legitymację.

Art. 7.

Funkcjonariusze i urzędnicy dotychczasowych władz, którym poruczono nadal pełnić funkcje urzędowe, obowiązani są złożyć przepisane dla urzędników Zarządu Cywilnego przyczesczenie służbowe i pełnić służbę aż do zastąpienia ich przez nowo przyjętych.

O ile chcą pozostać nadal na służbie, obowiązani są wnieść podanie o przyjęcie, dodając dowody swych kwalifikacji, w miarę których nastąpi wyższa decyzja.

Art. 8.

Winni przekroczeń przeciw powyższym postanowieniom, będą karani niezależnie od drogi sądowej przez Starostę w drodze postępowania administracyjno-karnego, grzywną do 1000 Marek, względnie aresztem do dwóch tygodni, o ile inne przepisy wyższego wymiaru nie przewidują.

Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Kamieniec Podolski, dnia 1 lutego 1920 r.

Starosta |— HUBERT.

Art. druk. J. M. Gutmana.

OBWIESZCZENIE Nr. 2.

Starosty w Kamieńcu Podolskim w przedmiocie podatku stempelowego

Celem wprowadzenia w życie przepisów o podatku stempłowym, obowiązujących na obszarach Ziemi Wschodnich — podaję do powszechnej wiadomości wyciąg z rozporządzeń Komisarza Generalnego Ziemi Wschodnich z dnia 28 maja 1919. l. 34. Dz. U. Nr. 5. i z dnia 23 października 1919. l. 273. Dz. U. Nr. 26. — w następującym zestawieniu:

Art. I. Podania.

I. Opłacie podlegają podania, wnoszone do wszystkich urzędów, mających siedzibę na obszarach Ziemi Wschodnich.

2. Jeżeli dwie lub więcej osób wniosło podania we własnym imieniu, albo jeżeli osoba, która wniosła podanie uczyniła to w imieniu dwóch lub więcej osób, opłata powiększa się tyłokrotnie, ile osób wniosło w imieniu własnym, ile jest osób, w imieniu których wniesiono podanie.

3. Opłacie w myśl przepisów niniejszych nie podlegają podania:

- a) zawierające wnioski w sprawach publicznych,
- b) zawierające wiadomości udzielane w sprawach publicznych, w myśl obowiązujących przepisów,
- c) w sprawach służby wojskowej, oraz o posady w urzędach państwowych,
- d) wnoszone przez kościoły, gminy wyznaniowe oraz zakłady, instytucje i zrzeszenia, które mają na celu wyłącznie działalność dobrotczną, naukowo-oświatową, kulturalną, lub religijną, nie zaś otrzymanie zysków materialnych,
- e) o legalizacji statutów stowarzyszeń współdzielczych, oraz związków tychże,
- f) osób, których kompletne ubóstwo stwierdzone zostało przez odnośne władze.

4. Opłata wynosi 4 marki od pierwszego i 2 marki (ruble) od każdego następnego arkusza. Niecały arkusz liczy się za cały. Od każdego załącznika do podania przypada opłata w kwocie 1 marki za każdy arkusz.

5. Jeżeli podanie podlegające opłacie, wniesiono bez uiszczenia opłaty, lub jeżeli uiszczeno ją niedostatecznie, to takowe pozostaje bez skutku, aż do uiszczenia całkowitej opłaty.

Art. II. Zaświadczenia urzędowe.

1. Zaświadczenia wszelkiego rodzaju, wydawane stronom w ich sprawach prywatnych (identyczności, o stanie majątkowym etc.) przez urzędy, mające siedzibę na obszarze Ziemi Wschodnich, podlegają opłacie, która wynosi 3 marki. Opłacie w tejże kwocie za każdy arkusz podlegają odpisy, zaopatrzone w poświadczanie zgodności z oryginałem.

2. Nie podlegają opłacie świadectwa: wydawane osobom, wymienionym w p. 3 art. I lub celem dołączenia do podań, wymienionych w tymże punkcie.

3. Opłatę stemplową w razie braku znaków stemplowych, pobiera się w gotówce z odnotowaniem na odnośnym dokumencie pobranej kwoty, daty, oraz podpisu odbierającego gotówkę.

Art. III. Inne akty i dokumenta.

Opłacie podatku stemplowego podlegają:

1. umowy i kontrakty wszelkiego rodzaju,
2. pokwitowania i rachunki,
3. plenipotencje i upoważnienia wszelkiego rodzaju,
4. poręczenia wszelkiego rodzaju,
5. weksle i obligi,
6. dokumenta bankowe,
7. paszporty zagraniczne.

Art. IV. W szczególności kwity i rachunki.

1. Pokwitowania, dotyczące wypłat pieniężnych, umorzenia długów lub wypełnienia innego zobowiązania, jako też pokwitowania z odbioru papierów wartościowych i innych przedmiotów majątkowych, opłacają się od każdego arkusza przy sumie do 100 marek w wysokości 10 fen. i przy sumie ponad 100 mar. — 20 fen.

2. Rachunki wszelkiego rodzaju za dostarczone towary i przedmioty, jakoteż za wykonane usługi i prace, opłacają się od każdego arkusza przy sumie do 100 mar. w wysokości 10 fen. i przy wyższej sumie — 20 fen.

Art. V. Postanowienia końcowe.

1. Bliższe szczegóły określające warunki oraz wysokość opłat podatku stemplowego według art. III, mieszczą się w rozporządzeniu tymczasowem Komisarza Generalnego Ziemi Wschodnich z dnia 23 października 1919 r. 273 Dz. U. Nr. 26.

2. Wątpliwości nawiązujące się przy zastosowaniu Art. I. II. — należy roztrzygać według zasad ustawy stempłowej Państwa Polskiego (patrz Nr. 14 Dziennika praw).

3. Przepisy powyższe mają zastosowanie do wszelkich pism, podań, zaświadczeń etc. bez względu na to, czy są one skierowane do władz administracyjnych, czy samorządnych (gminy) czy wreszcie do instytucji publicznych.

4. Funkcjonariusze rządowi i komunalni obowiązani są sprawdzać należyte uiszczenie podatku stempłowego od dokumentów, które są przedmiotem ich urzędowania. Z nienależycie ostemplowanymi pismami należy postąpić zgodnie z rozporządzeniami Komisarza Generalnego z dnia 28 maja 1919 r. 34 Dz. U. Nr. 5 i z dnia 23 października 1919 r. 273 Dz. U. Nr. 26 — a to pod zagrożeniem odpowiedzialności dyscyplinarnej.

W szczególności należy odsyłać do właściwej Izby skarbowej nieopłacone względnie nieprawidłowo opłacone podatkiem stempłowym dokumenty albo w oryginale, albo odpisie podając równocześnie adresy osób, które podlegają odpowiedzialności prawnej z tytułu nieuiszczenia się.

5. Z dniem dzisiejszym tracą moc obowiązującą dotychczasowe przepisy stempłowe, miejsce których zajmują wyżej wyszczególnione.

Kamieniec Podolski, 1 lutego 1920 roku.

Starosta: |—| Hubert.

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana” Kamieniec gub. Podolskiej.

OBWIESZCZENIE Nr. 3.

Starosty Kamienieckiego w przedmiocie urządzania zebran i zgromadzeń publicznych.

Niniejszym podaję do powszechnej wiadomości rozporządzenie Komisarza generalnego z dnia 25 maja 1919 r. l. 30 Dz. Nr. 5 w sprawie urządzania zebran i zgromadzeń publicznych,

Art. 1.

Zgromadzenia publiczne, wiece i pochody pod otwartem niebem, zarówno w miastach, jak i w miejscowościach zamiejscowych są w zasadzie zakazane; w wyjątkowych wypadkach mogą odbywać się na mocy zezwolenia na piśmie, udzielonego przez komisarza okręgowego.

Art. 2.

Wszelkie zebrania publiczne, odczyty, konferencje i t. p. w lokalach zamkniętych zastępem płatnym, lub bezpłatnym, mogą odbywać się tylko na mocy zezwolenia na piśmie udzielonego przez komisarza powiatowego, względnie miejskiego.

Art. 3.

Organizatorzy zebran publicznych, odczytów, konferencji i t. p. mają obowiązek nie mniej, niż na trzy dni przed datą zebrania, złożyć we właściwym urzędzie administracyjnym podanie z wykazaniem celu, programu, miejsca i czasu zebrania, języka w którym mają się odbywać obrady, lub przemówienia, ewentualnie wysokość opłat wejściowych, oraz wskazać osobę odpowiedzialną za porządek na zebraniu. Władza udzielająca pozwolenie, ma prawo zażądać przedłożenia sobie streszczenia przemówień i odczytów.

Art. 4.

Na zebraniach publicznych, odczytach, konferencjach i t. p. pozwala się używać jednego z języków uznanych za miejscowe.

Art. 5.

Właściwa władza administracyjna deleguje na zebrania, odczyty, konferencje i t. p. swoich przedstawicieli w celu przestrzegania porządku i spokoju publicznego.

Art. 6.

Przedstawiciel władzy administracyjnej ma prawo zawiesić zebranie publiczne, odczyt, konferencje i t. p. w razie pogwałcenia przez obecne przepisy o przestrzeganiu porządku i spokoju publicznego, w razie wygłaszenia przemówień o treści niezgodnej z udzielonym pozwoleniem, ubliżających powadze władz i wojsk polskich, lub też nawołujących do gwałtów i zaburzeń.

Art. 7.

Towarzystwa i stowarzyszenia, posiadające własne, zalegalizowane statuty, lub działające na mocy ustawy, mają prawo urządzań zgromadzeń swych członków po uprzednim zameldowaniu władzy administracyjnej o dniu zgromadzenia z zastosowaniem się do przepisów w artykule niniejszego rozporządzenia zawartych. Władzy administracyjnej służy prawo sprawdzania składu i charakteru zgromadzenia przez organy w tym celu na zgromadzenie delegowane.

Art. 8.

Winni przekroczenia niniejszego rozporządzenia, niezależnie od ewentualnej odpowiedzialności sądowej, podlegają w drodze administracyjnej karze grzywny do 3.000 marek, lub aresztu do 2 miesięcy.

Art. 9.

Rozporządzenia niniejsze uzyskują moc swoją obowiązującą z dniem ogłoszenia. Wszystkie zarządzenia dotychczasowe sprzeczne z niniejszym rozporządzeniem znoszą się

Starosta: | | Hubert.

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana“ Kamieniec guberni Podolskiej

NACZELNY KOMISARZ
ZIEM WOŁYNIA I FRONTU PODOLSKIEGO
Kamieniec, dnia 14 lutego 1920.

Do

Pana Naczelnika Okręgu Podolskiego
w Kamieńcu Pod.

Nie mając możliwości bezpośrednio ze względów technicznych załatwiania sprawy przeniesienia z terytorium obecnie zajętego przez Wojska Polskie Centralnych Instytucji i Urzędów Państwowych Ukraińskich, niniejszym upoważniam Pana do tego i polecam takową przeprowadzić możliwie w krótkim czasie, kierując się następującymi wytycznymi:

1. Dążeniem naszym jest dopomoczenie do tworzenia Suwerennego Państwa Ukraińskiego, którego siedzibą musi być obecna linia frontu, a to z tych względów, iż nie widzę możliwości, aby na najbliższych tyłach Wojska Polskiego mogły istnieć jakieś inne władze Państwowe niż władze Polskie. W związku z tem polecam Panu wszelkimi środkami, leżącymi w granicach Pana kompetencji, poprzeć usiłowania czynników państwowych Ukraińskich do tworzenia Ukraińskiej Siły Zbrojnej, stosując się ściśle do koncesji, danych Ukraińskiemu Naczelnemu Dowództwu przez Naczelnego Dowództwo Wojsk Polskich.

2. W celu powyższym upoważniam Pana wejść w porozumienie z miarodajnemi czynnikami Rządu Ukraińskiego dla wyznaczenia ze strony tegoż Rządu osoby mającej zadanie i charakter Generalnego Pełnomocnika Rządu Ukraińskiego do spraw przeniesienia Centralnych instytucji i Urzędów Państwowych Ukraińskich. Niezależnie od powyższego Gene-

ralnego Pełnomocnika upoważniam Pana do wyrażenia swej zgody na wyznaczenie przez miarodajne czynniky Ukraińskie przedstawiciela ludności Ukraińskiej, którego zadaniem będzie informowanie Pana o potrzebach tejże ludności, składanie Panu wniosków i t. d.

3. Odnosząco do sprawy szkolnictwa kierować się należy rozporządzeniami i przepisami, obowiązującymi na całym obszarze Ziemi Wschodnich z tą zmianą, iż szkolnictwo Ukraińskie jest wyłączone z ogólnego Zarządu i działać będzie samodzielnie, mają na czele twem kierownika szkolnictwa Ukraińskiego i rzadzić się rozporządzeniami i dyrektywami czynników państwowych Ukraińskich. Zaznaczam przytem, iż wszystkie przepisy rozporządzeń, okólników, wzory podręczników, programy i t. d. mają być przez Kierownika szkolnictwa Ukraińskiego przesłane, przesyła się do Pana. Kierownika szkolnictwa Ukraińskiego zatwierdzi Pan, po przedstawieniu kandydata, ewentualnie kandydatów przez Władze Ukraińskie. Uniwersytet w Kamieńcu jako Uniwersytet Ukraiński posiadać ma zupełną autonomię.

4. W sądownictwie, jak również w innych urzędach państowych, język ukraiński jest zrównany w prawach zupełnie z językiem polskim.

5. Dobra państowe, lasy pozostają w zarządzie i użytkowaniu władz państwowych polskich, jednak upoważniony jest Pan do dopuszczenia przedstawiciela Ukraińskiego rządu przy Zarządzie dóbr państwowych. Zadaniem powyższego przedstawiciela będzie przeprowadzenie ewidencji użytkowania powyższych obiektów.

6. Pieczę nad zdrowotnością ludności Okręgu, aprowizacja, kolejy, poczty, telegrafy, telefony, drogi szosowe, jako urządzenia ściśle związane z akcją wojenną, podlegają pod zarząd, eksploatację i ingerencję władz państwowych polskich. Tyczy się to również całej służby bezpieczeństwa, oraz zapewnienia spokoju na tyłach Wojsk Polskich. Do współdziału w pracy należy powołać żywioł ukraiński i umożliwić mu czynny współdziałanie.

7. Samorządy należy jak najszybciej uczynić zdolnymi do pracy, dając do tego, aby społeczeństwo ukraińskie miało możliwość wziąć w nim czynny udział.

8. Sprawa waluty bedzie uregulowana później, po uprzednim porozumieniu się z czynnikami państwowemi Ukrainy.

9. Ponieważ czynniky państowe Ukraińskie nie mają możliwości na razie zapewnić bezpieczeństwa mennicy i bankowi państwowemu Ukraińskiemu za obecną linią frontu, przeto należy dopuścić do tymczasowego przebywania w Kamieńcu powyższych instytucji, pozostających w zarządzie Władz Ukraińskich.

Kierując się powyższemi wskazówkami, zwróci Pan uwagę i doniesie mi raportem, czy zostało wykonane przyrzeczenie, danemi przez Biskupa prawosławnego Pimena wprowadzenia w cerkwiach po wsiach kazan w języku ukraińskim, (w Kamieńcu zaś w niektórych). Jednocześnie będzie Pan usiłował, aby w miastach powiatowych Podola wprowadzone były kazania w języku ukraińskim.

Naczelnny Komisarz Ziemi Wołyńia i Frontu Podolskiego Antoni Mińskiewicz.

Zarząd cywilny Ziemi Wołyńia i frontu Podolskiego

N A C Z E L N I K
OKRĘGU PODOLSKIEGO

DO LUDNOŚCI.

Rozkazem Naczelnego Komisarza Ziemi Wołyńia i Frontu Podolskiego z dnia 24 stycznia 1920 roku, mianowany zostałem Naczelnikiem Okręgu Podolskiego z siedzibą w Kamieńcu Podolskim i od dnia 15 lutego objałem urządowanie.

W skład Okręgu Podolskiego, podlegającego władzy mojej wchodzą powiaty b. guberni Podolskiej, zajęte przez wojska polskie i Starokonstantynowski byłe guberni Wołyńskiej.

Sprawując tu naczelną władzę cywilną i działając w ścisłym kontakcie i porozumieniu z dowództwem wojskowem, żądam od ludności bezwzględnego podporządkowania się moim zarządzeniom i rozkazom.

Dążąc do utrwalenia ładu i spokoju na wyniszczonych anarchią obszarach Ziemi Podolskich, będę bezwzględnie zwalczał wszystkie objawy skierowane ku zamęceniu ładu i porządku, niezależnie od tego, jakie żywioły będą stały na przeszkodzie wykonaniu zamierzeń państwo-twórczych Naczelnego Dowództwa W. P.

W twórczej akcji, zmierzającej ku odbudowie kraju, ku uruchomieniu rolnictwa, przemyłu, handlu i wszystkich przejawów normalnego życia społecznego, oprzeć się pragnę na szerokich masach ludności pokojowo pracującej.

Oświadczam, iż wszelka krzywdła ludności tej wyświadczona, wszelki gwałt nad nią dokonany, będą przeszemnie i przez organy władzy mojej zwalczane i odpierane.

Działając w myśl rozkazów władzy mojej, oświadczam, iż zarówno wojska polskie, jak i władza cywilna, przychodzą na Ziemię Podolską nie w roli okupantów, lecz w roli życzliwych i szczerych kraju tego przyjaciół. Jako przedstawicielstwo narodu, który nie w szumnych odezwach, lecz czynem stwierdził poszanowanie własnej i cudzej wolności, władze polskie popierać będą wcielanie zasad prawa narodu każdego do niezawisłego bytu.

Państwo-twórcze tendencje ukraińskiego uniezależnienia się kulturalnego i politycznego znajdą ze strony władz polskich współczucie, życzliwe i czynne poparcie.

Jednocześnie zasadą niezłomną władz polskich będzie bezwzględna tolerancja religijna i narodowościowa i zapewnienie wszystkim mniejszościom narodowym, na terenie kraju tego zamieszkałym, całkowitego równouprawnienia, swobody nauczania w języku ojczystym, sprawowania obrządków religijnych i t. p.

Dokonane przez władze polskie przywrócenie prawa własności prywatnej na ziemie lasy nakłada na ludność całą bezwzględny obowiązek poszanowania tego prawa.

Władze polskie udaremnia wszelkie próby jego pogwałcenia, równorzędnie jednak nie dopuszcza pod żadnym pozorem aktów zemsty nad ludnością za czyny, w momentach anarchii dokonane i do porachunków osobistych.

Chęć zaspokojenia potrzeb ludności małorolnej i bezrolnej znajdzie wyraz w umozliwieniu i ułatwianiu prawidłowej parcelacji.

Wcielenie wszystkich zamierzeń władz polskich, skierowanych ku uspokojeniu i uzdrawieniu kraju, wymaga czynnej współpracy twórczych żywiołów miejscowych.

Do tej współpracy nawołuję wszystkie jednostki i wszystkie zrzeszenia pragnące ładu, wrogie anarchii, obce nienawiściom narodowościowym.

Wierzę, iż ludność miejscowa spotka życzliwie i poprze organy władzy polskiej z całą ufnością, pomocy jej udzieli i nie zechce zarządzeniom jej bezcelowo się przeciwstawić.

Kamieniec Podolski, 16 lutego 1924 r.

Nr. 122.

Bolesław Kraczkiewicz
Naczelnik Okręgu Podolskiego

Artystyczna drukarnia „J. M. Gutmana” w Kamieńcu Podolskim

Zarząd Cywilny Ziemi Wołyńia
i Frontu Podolskiego.

NACZELNIK
Okręgu Podolskiego

9 marca 1920 roku
Nr. 698.

Do

Pana P. o. Prezesa
Podolskiej Gub. Ziemielnoj Uprawy

Wobec przyjęcia wszelkich funkcji urzędów gubernialnych, administracyjnych i samorządowych przez Urząd Okręgowy Podolski, działalność Podolskiej Gubernialnej Ziemielnoj Uprawy podlega likwidacji.

powiadając o powyższem polecam Panu zdać lokal Uprawy z całym remanentem oraz kasę, papiery bieżące i archiwum upełnomocnionemu przedstawicielowi Urzędu Okręgowego Podolskiego p. Janowi Knothemu po sporządzeniu odnośnych protokołów.

Należyte spełnienie powyższego zarządzenia wkładam pod osobistą odpowiedzialnością Pana pełniącego obowiązki Prezesa Ziemielskiej Uprawy. Naczelnik Okręgu Podolskiego (podpis). Naczelnik kancelarii.

Dowództwo 18 Dyw. piech.

Gen. Krajowskiego

Sztab generalny

Nr. 4379/IV.

Treść:

„Hughes”. Pokrycie rachunkowe za depesze ministra Ogijenki.

Poczta połowa 33, dnia 11 marca 1920.

PILNE.

Do

Główne upełnomocnione Rządu Republiki Ukraińskiej
p. Ministra Ogijenki.

Stacja telegraficzna „Hughesa” załączając przy nieszym odpisy depesz nadanych w różnym czasie przez p. Ministra prosi o pokrycie rachunkowe w sumie 128 kor. 40 hal.

Zaznacza się, że wszystkie depesze nadawane przez Ekspozyturę Rządu Ukraińskiego w Kamieńcu Pod. do tut. stacji „Hughesa” winne być bezpośrednio przed posłaniem o płacone.

Za zgodność:

Szef Sztabu:
wz. CETNEROWSKI, por.

Dowódca Dywizji:

KRAJOWSKI m. p.
gen. ppor.

1 oficer sztabu

7 załączników

Dowództwo 18-ej Dywizji piechoty

N. 4612/I B

Treść:

Pochwała D-cy Dywizji

P. p. 33, dnia 17/3. 1920

Do

Grupy Pułk. Udowiczenki

Bratnie wojska Ukraińskie, stojące też na naszem przedpolu z swoim D-cą Pułkownikiem Udowiczenką dały przykład męstwa i odwagi.

Kawaleria 4-ej strzeleckiej brygady gen. Szapowała swoją lotnością i inicjatywą uświetniła nasze zwycięstwo. Z najwyższą radością przychodzi mi dziś wyrazić oficerom i żołnierzom moje podziękowanie i pochwałę za mążne opieranie się wspólnemu wrogowi.

Za zgodność:

Szef sztabu
wz. CELNEROWSKI, por.
1. oficer sztabu.

Dowódca Dywizji

KRAJOWSKI m. p.
general-ppor.

Żarząd Cywilny Ziemia Wołyńska
i Frontu Podolskiego
Naczelnik
Okręgu Podolskiego
Dn. 22 marca 1920
N. 1039.

Do
Pana Generalnego Pełnomocnika Rządu
Ukraińskiej Republiki Ludowej
w Kamieńcu.

Potwierdzając odbiór pisma Pana Generalnego Pełnomocnika z dnia 13 marca b. r. Nr. 1107 niniejszym mam zaszczyt zawiadomić, iż gabinet dla Przedstawiciela Rządu Ukraińskiego przy Urzędzie Okręgowym Podolskim jest przygotowany w lokalu Urzędu Okręgu Podolskiego.

(Podpis) w. p. Naczelnika Okręgu Podolskiego
(Podpis) Naczelnik Kancelarii Okręgowej.

Obejmując stanowisko urzędnika w Zarządzie Cywilnym Ziemi Wschodnich, przyrzekam uroczyście Ojczyźnie i Narodowi Polskiemu z całej duszy wiernie służyć, pożytek Państwa Polskiego i dobro publiczne według najlepszego rozumienia zawsze mieć przed oczyma, przepisów prawa i postanowień rządowych ściśle przestrzegać, w stosunku do spraw sobie powierzonych, tajemnicy urzędowej dochować, obowiązki swego urzędu spełniać gorliwie i sumiennie, polecenia Przełożonych dokładnie wykonywać.

Honorem swym i własnoręcznym podpisem przyrzeczenie to stwierdzam.

Nr. 3. 1000. Drukarnia Okręgu Wołyńskiego w Łucku

Дописка М-ра Огієнка: „Оцю урочисту обітницю дають на підпис всім урядовцям українським в м. Кам'янці - Подільськім“.

„Довудство повіту і пляцу
у Кам'янці на Поділлю.
ч. 230 р.

Переклад.
Пильне - Довірочне.
Кам'янець на Поділлю, дні 11. 3. 1920.

До Пана Міністра Огієнкі
(через 18 днів зію піхоти) Кам'янець на Поділлю,

„З огляду на останню подію, яка мала місце в часі торжества Тараса Шевченка, що одна з інучих в поході груп позволяла собі на заспівання „Не пора ляхам служити“ повідомляю Я. В. П. Міністра, що до дня 20 ц. м. всі мешканці, які були перед війною принадлежні до бувшої Галичини, мають опустити територію на схід від Збруча, жадного винку що до священиків, учителів і учительок не ставиться. Я. В. Пан Міністр скоче до дня 18 ц. м. предложити Довудству повіту і пляцу докладний список: 1) ім'я і прізвище, 2) заняття, 3) адреса замешкання всіх осіб (професорів, урядників і учеників Університету), яких бажав би собі Я. В. пан Міністер тут залишити. Спис цей має бути повний, бо пізніші доповнення не прийметься до відома. Зі своєї сторони скоче пан Міністер видати відповідні зарядження, бо по тім терміні кожна особа, котра не примінеться до цього розпорядження, буде притягнена до суворої карі і т. п.

Ошеткевич Сотник і Довудца“.

II - а.

ДОКУМЕНТИ ПРО ПОВОДЖЕННЯ ПОЛЯКІВ НА УКРАЇНІ.

(Рапорти українських установ та ріжних організацій).

До старшини Польської Армії для звязку при Начальній Команді української армії.

Головна Управа Українського Т-ва Червоного Хреста відношенням від 21 листопаду б. р. ч. 3496 повідомила, що козаками військової частини польської армії, котра розташована в селі Панівцях, забрано 19 листопаду б. р. без дозволу санітарне та господарське майно шпиталю Червоного Хреста, розташованого в поміщицькому будинку с. Панівець. Приймаючи на увагу, що Установи Червоного Хреста по міжнароднім умовам користуються повною недоторканістю, а також те, що при сучасних важких обставинах боротьби з лютим ворогом люду - епідеміями пошестей санітарне майно надзвичайно потрібне для нашого власного вжитку. Я, як Головноуповноважений українського Уряду, рішуче протестую проти такого поводження з установами Червоного Хреста й прохаю вжити заходів про негайнє повернення зазначеному шпиталю всього забраного майна, згідно з прикладеним списком.

Головноуповноважений Уряду УНР. (підпис).

Уповноважений Міністерства Народнього Здоровля й Опікування (підпис).

До команди фронту у Львові.

29-го листопаду на станцію Гусятин прибула частина Копичинецької жандармерії і перевела огляд річей урядовців, старшин і козаків Української Народньої Республіки, котрі приїхали до Гусятини 25-го листопаду після порозуміння з місцевою польською військовою владою, якій передали перед в'їздом в Гусятин свою зброю. Огляд річей переведено жандармерією в образливій для гідності служачих державних установ формі: без порозуміння з комендантурою валок і без пояснення для чого то робиться, чини жандармерії веліли всім винести річі і розложити їх на землі перед валкою. Переглядаючи річі, окремі жандарми залазили до кешень старших урядовців, позволяли собі глузувати над урядовцями і навіть найшлись такі, що присвоювали собі дрібні річі, наприклад, гетри і таке інше. Вважаю обовязком висловити протест проти образливого поводження зазначених представників польської жандармерії і про таке поводження довести до відома Вищої Команди Польських військ.

Керуючий Міністерством Фінансів Української Народньої Республіки А. Маршинський

А К Т

30-го листопаду 1919 року.

Ми, нижепідписані, склали цей акт про слідуоче: 29 го листопаду б. р. до валки Міністра Фінансів Української Народньої Республіки, біля 4 год., після полудня, прибув відділ Копичинецької польської жандармерії, наказав всім урядовцям вийти з валки, з річами, як скарбовими, так і приватними для вчинення ревізії, що урядовцями й було виконано, після цього почалася ревізія зазначених річей. Під час ревізії більшість жандармів поводилася з урядовцями дуже нечленно, робила непотрібні запитання, а також невідповідні зауваження і, при тому, в грубій формі, навіть, відносно п. Керуючого Міністерством Фінансів був допущений такий вчинок: після перевірки його власних річей однією групою жандармів, з'явилась друга група жандармів і, не зважаючи на заяву п. Керуючого, про те, що його річі вже були обревізовані, все - ж таки ці річі почали розглядати удруге.

Потім, коли майже всі, як скарбові так і приватні річі були переглянуті, і після цього перегляду, всі машинки до писання, які являються скарбовим майном, були залишені недоторканими, з'явились знову жандари і почали забирати з собою ці машинки, заявивши, на вимоги урядовців, що вони, тільки - що, одержали новий наказ про те, щоб і машинки до писання відібрati. Таким чином, було відібрано жандармами, шість машинок, при чому бувший при цьому польський старшина запевнив представників Міністерства Фінансів, що всі машинки відбираються лише тимчасово, аби скласти їх під певну охорону військову, але потім виявилось, що всі машинки взяли до себе п. Коменданта м. Гусатина Кап. Войнич. Крім того, з скарбового майна Міністерства Фінансів були відіbrane телефонні апарати (польові). Скрий Державного Банку, з грошовою готівкою, також була відібрана, але потім, по протесту п. Керуючого Міністерством, була повернена.

Що до приватних річей урядовців Міністерства, то й тут були виявлені з боку жандармерії незаконні вчинки. Наприклад, 1) у полковника Антоневича відібрали хунту тютюну, рушник і валянки, 2) у співробітника М-ва В. Бондаренка гетри (до черевиків) і т. д.

Заяви від потерпівших до цього акту додаються.

(підписи).

Пану Коменданту м. Кам'янця - Подільського.

З дня вступу польських військ до Кам'янця - Подільського беззупинно провадиться на очах всього населення відбірання польською військовою владою українського державного майна без всякого порозуміння з владою українською. Майно силою розбирається з складів, склепів, з потягів ріжними польськими особами військовими без опису і без ваги і на взяте майно в більшості не дається ніяких росписок. Забирається майно навіть з урядових інституцій, з Земських Управ. Реквізується все те, що потрібно тільки польській владі: величезні склади, цілі потяги, авто, коні, фури, телефони і т. п. Таким чином силою взято вже українського майна державного на міліарди карбованців. Одбірання авто навіть у представників Вищої Української Влади стало системою. Аrestи і труси роблять без порозуміння з місцевою Владою.

Щоденно з ріжних місць повіту приходять звістки, що польська влада забирає з склепів, млинів, економій, телефоні з телеграфних станцій, лікарень, школ, волосних управ ріжне майно, не пред'являючи ніяких наказів, не видаючи ніяких росписок і без жадного порозуміння з Українською Владою.

Все це викликає справедливе обурення українського населення проти польської влади, дає дуже родючий ґрунт для всякої агітації против них і не дає можливості владі українській нормально працювати поруч з польською.

Повідомляючи про це, ласкателі прошу звернути увагу на таке поводження місцевої польської влади.

Я сподіваюсь, що в самім найближчім часі безконтрольний забір майна буде припинений і буде встановлений тісний контакт в праці місцевої польської і української влади.

Про все тут зазначене ласкателі прошу повідомити Вищу Польську Владу.

Головноуповноважений Уряду УНР. Міністр I. Огієнко.

Українське Народне Республіка
Міністерство Справ Внутрішніх
Подільської губернії.
Комісар
9 грудня 1919 р.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

№ 6099.

З того часу, як до міста Кам'янця вступили війська польські, становище місцевої адміністративної влади майже відразу утворилося так неможливе, що в сучасний момент саме істнування цієї влади уявляється ніби - то зайве.

Умови, на яких уступили польські війська до м. Кам'янця, тут, на місці, невідомі, звідки чому місцевій владі, не вважаючи на всіляки спроби, не удається налагодити нормальній модус вівенді з польською військовою владою.

Звернемось до фактів:

1) Так у місці, рівно і в повіті, залишилась значна кількість всілякого державного майна, яке можна поділити на а) цівільне, б) військове і в) бувше військове, яке під час евакуації було передано під росписки цивільним і громадським інституціям. Яке ж відношення до цього майна ми бачимо з боку польської влади? Військове майно цілком забрано чи ще забирається нею, рівно, як і те, що було передано цивільним і громадським інституціям. Спірт, цукор, збіжжа, шкіра, все це щодня вивозиться невідомо куди і без дачі яких-небудь пояснень у цьому відношенню. Про майно цивільних інституцій ходять чутки, що воно мусить бути теж прийнято польською владою під росписку, а майно земельних управ, головніше за все, збіжжа, вже взято під свою руку польською владою.

2) Далі що до умов функціонування адміністрації, то, хоч вона є залишена на місцях, але цілою низкою роспоряджень з боку польської військової влади вона майже ізольована, виключена з життя. Так а) телефонного звягу немає ні по місті, ні по повіту: досі телефони були лише виключені, а тепер дано роспорядження про здачу всіх апаратів, не виключаючи і тих, які належать до інституцій, польській владі; б) для ввозу збіжжа чи дров, хоч би й для потреб інституцій, вимагається обовязково перепустка Команданта; в) невизнання раквізіційних квитків на помешкання; г) реквізіція авто, коней, у тому числі, як скарбових так і громадських, і багато інших тому подібних фактів, ілюструючих не тільки втручання військової влади до адміністрації, але просто позбавлення її всякого значіння.

3) Через такий стан і економичне життя краю поступово падає, ток економичних відносин спиняється; так наприклад, через стиснення ввозу і вивозу, (бо для ввозу чи вивозу чого б то не було вимагається одержання що разу спеціального дозвілу польської військової влади), економичне становище міста Кам'янця зробилося прямо загрожуюче.

4) Далі треба зазначити, що арешти провадяться польською владою без жадного контакту з цивільною владою і по невідомих підставах, як наприклад, інтернування Товариша Міністра Освіти Холодного. Перебуваюча в м. Кам'янці польська місія грає ролю якогось політичного відділу, ні від кого незалежного і безапеляційного.

5) Труси за зброю, труси селян на ярмарку провадяться польською владою без усякої участі представників цивільної влади, з порушенням елементарних прав громадян.

6) Коли - ж додати до цього, що скарги, які приносяться з приводу вищезгаданого її приймаються тутейшими чинниками польської влади, ними не вирішуються тут, на місці, а направляються до якогось штабу дивізії, розташованого десь по за Кам'янцем, із якого без дозвілу польської влади ніхто не може виїхати, то цілком буде ясно в яких умовах перебувають інституції її усі громадяне: ні у кого немає певності на завтрашній день.

Без сумніву, що всі вищезгадані аномальності життя ведуться через повну відсутність поінформованності нашої місцевої влади про ті умови, на яких прийшли до м. Кам'янця

польські війська. Аби вживати яких - небудь заходів для усунення цих аномальностей життя відвертами чи полагоджувати їх, необхідно знати той загальний закон, який заłożений в основу сучасних відносин в м. Кам'янці й його околицях. Не лічучи себе в праві обрисовувати загальні основи такого закону, місцева цивільна влада все ж, аби хоч як-небудь виправдати доцільність свого істнування, покладає:

а) що тепер передо всім мусить бути норміровано становище всього залишившогося державного майна по тих категоріях, які згадані вище в пункті першім, і, головним чином, право польської влади відносно нього.

б) що свобода пересування осіб і товарів в межах території, яка підлягає місцевій владі, мусить бути нормірована обовязково в повному контракти з місцевою цивільною владою й без порушення правильності економичного життя краю, за для чого повинні бути дані відповідні вказівки місцевій польській владі й головним чином, відносно ввозу та вивозу предметів першої необхідності,

в) що мусить бути дані точні вказівки що до тих гарантій, які повинні виповнятися при виконанню роспоряджень, порушуючих свободу особи і недоторканість помешкання, хоч би, принаймні, вигляді обовязкової присутності при арештах та трусах представника цивільної влади,

г) що мусить бути виявлено становище органів міліції та самоврядування,

д) що, як найскоріше, мусить бути обовязково збудований у самім м. Кам'янці вповні авторитетний, із притягненням представників цивільної влади, апеляційний орган для розгляду і вирішення всіх тих скарг і, взагалі, непорозумінь, які виникають, як решта, переходу військової влади до поляків.

Без здійснення, хоч би цього правового мінімума, істнування місцевої влади, на думку її самої, являється безцільним і для неї морально тяжким.

За Губерніяльний Комісар Білинський.

Укравляючий Канцелярією (підпис).

М. Ф.

Управитель експедиції заготовок
державних паперів.

9 грудня 1919 р.

ч. 272.

До пана Головноуповноваженого Української
Народної Республіки Міністра.

При Експедиції Заготовок Державних Паперів в охоронній команді до вступу польських військ малась ріжного роду зброя як то: 3 кулемети з 12 лентами до них, 65 рушниць, 750 набоїв, 4 бомби, 28 пістолів і 17 багнетів.

З приходом польських військ до м. Кам'янця по вимозі польської військової влади кулемети, бомби, пістолі і багнети були своєчасно здані до Польської Комендатури і таким чином в Експедиції, за згодою польської військової влади, залишилось 65 рушниць і 750 набоїв, на котрі і було видано Експедиції посвідчення.

Нині Комендатура міста має на меті залишити для охоронної Команди Експедиції 6 рушниць і 30 набоїв.

З залишенням для Експедиції такої кількості рушниць і набоїв охоронна Команда Експедиції губить всяку вартість і на випадок нападу бандитів не матиме можливості охороняти інституцію, а також не матиме змоги берегти цінності під часи відправки їх до міста перебування Уряду.

Окрім цього відповідальним цивільним урядовцям Експедиції, в числі котрих був і я, по її клопотанню польською Командою міста були видані посвідки на тримання револьверів і 1 рушниці для полювання. 8-го цього грудня ці посвідки тою ж Командою відіbrane і нові не видані.

З привому вищезазначеного прохаю Вас, п. Мініstre, вжити заходів, аби при охоронній Команді Експедиції були залишенні всі маючіся 65 рушниць і 750 набоїв, а також про видачу посвідок на тримання зброї як для охоронної команди, так і для відповідальних цивільних урядовців експедиції.

Підписав: В. об. Управителя Експедиції (підпис).

В. об. Правителя Канцелярії (підпис).

М. З.

Маківська Волосна Земельна Управа.
Грудня 15 дня 1919 р.

ч. 718.

Маківська Волосна Земельна Управа додає, що всі маєтки і находящеся там збіжжа, яке належить до Маківської цукроварні, то Директор цеї цукроварні самовільно без відома Управи, поставив свою охорону і приказав нікому без його відома не видавати ніякого збіжжа, то Управа не знає як її поступити по цій справі прохає Вашого роспорядження.

Оригінал за належними підписами.

Телефонограма ч. 719.

Маківська Волосна Земельна Управа додає до відома, що бувши власник Кумановський при с. Колубаєвцях 15 цього грудня з польською військовою командою самовільно без відома Управи приступив до обмолоту находящогося там озимого хліба. Управа прохає Вашого роспорядження як поступити її в цій справі.

Голова Управи Бодлюк

Секретар (підпис).

16-го грудня 1919 р.

М. В. С.

Подільська Губерніяльна Народна
Управа.

Відділ Роспоряд.

18 грудня 1919 року.

ч. 7456.

м. Кам'янець на Поділлі.

на запевнення Управи, що в Управі ніяких складів майна нема, трус все таки був переведений, бо, по заявлі поручника Мацьковяка, необхідно перевести трус за для того, що у нього маються офіціяльні відомості про те, що в Управі є склад телефонного і телеграфного майна.

Під час трусу навіть були зломлені замки в тих помешканнях, від котрих не було ключів, але ніякого ні телефонного, ні телеграфного майна не знайдено.

Губерніяльна Управа як громадська інституція, ніколи противозаконних вчинків не робила і не робить, в подозрінню ні у якої влади не була і випадок з переведенням трусу лічить для себе, як громадської інституції, надзвичайно образливим і незаслужливим.

На підставі вищезазначеного, Губерніяльна Управа згідно постанови свої од 17-го біжучого грудня, висловлює свій рішучий протест проти подібних незаслужених з боку Управи образ для неї.

Разом з цим Управа просить надіслати її копію офіційної заяви про те, що в Управі є склад телефонного і телеграфного майна для притягнення тої особи, що зробила заяву, до відповідальності.

Підписали: В. об. Голови Управи, Член Управи (підпис).

З оригіналом згідно: В. об. Секретаря (підпис).

До Пана Коменданта міста Кам'янця Подільського.

В цілі розшуку зброї 27-го листопаду в камері Судового слідчого 5 участру, а 30-го листопаду в камері Судового Слідчого 3 участку Кам'янецького повіту польські жовніри

зробили трусь і забрали річеві докази в судових справах: у Слідчого 5 участку револьвер „наган“ віントовку та карабін, а у слідчого 3-го участку віントовку тульської фабрики під ч. 6855.

Одержанши про це повідомлення від Кам'янець - Подільського суду і вважаючи, що зазначена вище зброя, як річевий доказ, уявляє собою належність судових справ і повинна завжди бути при справі, як під час переведення слідства, так і судової росправи для пред'явлення її свідкам в цілі встановлення докладних обставин справи, я прошу Вас, пане Коменданте, зробити належне роспорядження, аби в найскоршому часі зазначені вище річеві докази було повернено згаданим Судовим Слідчим.

Головноуповноважений (підпис).

Референт в Судових Справах (підпис).

Головноуповноважений Уряду
УНР.

Арештанська.

Грудня 21 1919 р.

До Коменданта м. Кам'янця на Підділлю.

Ч. 47.

В числі 21 особи, що були приведені з м. Борщова до Кам'янця та замкнені коло 13-го цього грудня в Кам'янецьку вязницю, знаходяться камерник Кам'янецького Автоскладу Губерніальної Народної Управи Максим Олександрович Гуменюк.

Позаяк Гуменюк утримується в вязниці без жадної постанови і ніякого обвинувачення йому не пред'явлено, між тим на нім лежать обовязки по догляду і охороні державного майна, яке він повинен здати другій особі, то в інтересах державних маю за честь просити Вас, Пане Коменданте, зробити роспорядження про звільнення зазначеного Гуменюка з Кам'янецької вязниці та повідомити мене в чому саме обвинувачується Гуменюк і за ким він лічиться утриманням, бо ні за польською жандармерією, яка замкнула Гуменюка в вязницю, ні за місцевою Судовою владою утриманням він не лічиться.

Головноуповноважений (підпис).

Референт в Судових Справах (підпис).

Головноуповноважений Уряду
УНР. Міністр.

До п. Коменданта м. Кам'янця на Підділлю.

22 грудня 1919 р.

Коло 13 го цього грудня в м. Кам'янець були приве-

Ч. 48/744.

дені з м. Борщова і замкнені польською жандармерією в місцеву вязницю 21 особа, а саме: 1) Гуменюк Максим, 2) Хмелик Антон, 3) Білецький Володимир, 4) Скоромнюк Дмитрій, 5) Кшевецький Пилип, 6) Кшевецький Петро, 7) Міцькевич Микола, 8) Загурський Володимир, 9) Жуків Василь, 10) Василевич Адольф, 11) Нейман Абрам, 12) Гучек Михайлло, 13) Семельник Леон, 14) Гординчук Федор, 15) Решетовський Андрій, 16) Баран Дедис, 17) Добровольський Гнат, 18) Шидловський Микола, 19) Панкевич Георгій, 20) Гарбузинський Іван і 21) Круглий Іван.

Всі ці особи утримуються без постанов, які вимагаються законом, і невідомо ким і на що вони затримані і за ким повинні лічитися утриманням. Родини затриманих звертаються до мене і до місцевого Прокурорського догляду з проханням про звільнення ціх осіб з вязниці, посилаючись на те, що польська влада надсилає їх до місцевої цивільної влади, в роспорядження якої ніби - то передані ці вязні. Як доказ цього прохачі принесли до мене написане по польські прохання на Ваше, Пане Коменданте, імя, яке ніби - то Ви повернули їм, і службовий лист від діла польської жандармерії з 20-го цього грудня до місцевого суду м. Кам'янця Подільського, де сказано: „Зазначених в поданні залізничників можно звільнити з тою умовою, що кожний з них повинен, на перший заклик,стати на суд, та оскільки можливо, треба взяти з них або грошову заставу, або поручительство. Начальник III кл. (підпис).“

Ця відповідь не розвязує прохань, бо в ній не зазначено, в чому обвинувачуються і за яким судом лічаться зазначені особи, завдяки чому не видно по якій справі і хто повинний зробити постанову про звільнення цих осіб з вязниці та взяти з них заставу, бо поручительство, тим більш що в м. Кам'янці Міського суду немає.

Сповіщаючи про це, маю за честь прохати Вас, пане Комендант, вирішити питання про звільнення зазначених осіб з Кам'янецької вязниці, де лютує тифус і частина з них вже захворіла.

Про наслідуюче Ваше розпорядження прошу Вас не відмовити мене повідомити.

Головноуповноважений І. Огіенко.

Референт в Судових Справах М. Тимошок.

М. Ю.

Предсідатель Кам'янець-Подільського
Окружного Суду.

Грудня 24 дня 1919 року.
Ч. 8383.

м. Кам'янець.

До Міністерства Юстиції.

З моменту вступу польського війська до м. Кам'янця Под. я звертався до Коменданта міста з проханням, аби будинок Окружного Суду тим військом не займався. Тим

часом весь другий і частина першого поверху цього будинку незабаром були заняті, при чому ордера на право займання помешкань Суду жовніри польської армії не пред'явили, мотивую тим, що такого в них немає, позаяк помешкання займаються перехідними частинами.

Потім Архівар Суду рапортом своїм від 26 листопаду біжучого року під ч. 26 сповістив мене, що кімнати центрального архіву ч. 2 і 6. на першім поверсі були замкнуті на внутрішні замки і невідомо ким відкриті (зі скарбового майна з того архіву нічого взято не було), з приводу чого я відношенням своїм від 30 того ж листопаду під ч. 1416 звернувся до Коменданта міста з проханням про припинення відкриття дверей архіву, але відповіді на то відношення я й досі ще не одержав,

Крім того старший кур'єр Суду Ф. Вітковський заявюю свою від 15 цього грудня сповістив завідуючого господарством суду, що з того часу, як в суді росташовано польське військо, польськими жовнірами спалено біля 200 пуд. дров, знищено 11 столів, 3 шафи, 15 лавок і 17 венських стільців, обідрано з 6 креслів для присяжних засідателів чорну церату, а також забрано до будинку Губерніяльного Комісара писарський стіл з кабінету Товариша Предсідателя.

Комендантом жандармерії забрано один стіл канцелярський з цератою і чотири стільці.

Про вищезазначене маю за честь донести Міністерству Юстиції для відома.

При цьому прикладається копія заяви Вітковського і „посвідальнення комендантури Пляца“ в переводі на російську мову.

В. П. Предсідателя Суду (підпис)

Скарбник Суду (підпис).

Губерніяльний Комісар Поділля
і

Голова Подільської Губерніяльної
Народної Управи.

Грудня 25 дня 1919 р.

м. Кам'янець на Поділлю.

До Пана Головноуповноваженого Уряду
Української Народної Республіки.

В звязку з пропозицією Уряду УНР. подати через прибувшого з Варшави кур'єра інформації про становище в Кам'янці, маю за честь просити Вас, Пана Головноуповноважений, в своїм докладі Уряду предложить до розвязання і полагодження з польським Правительством слідуючі дві точки, розвязання яких з погляду моого, як Губерніяльного Комісара Поділля, представляється конечним:

1) Перша справа — то є політичне становище Кам'янця і околиць, занятих польським військом. Представники свого війська уважають тепер, як се Вам відомо,увесь занятий ними терен, підлягаючим польській владі не тільки військово, але й адміністративно, тимчасом як текст декларації, принятої польським Урядом, ясно зазначає, що східний кордон України йде по річці Збруч. Я вважаю конечним донести нашому Уряду, що те становище, яке складається у Кам'янці і в Кам'янецькому повіті, як раз цілком порушує сей зasadничий пункт декларації і ґрунтовно її порушує всю.

2) Друга справа слідуюча: Коли - б виявилось, що Уряд польський по тим чи іншим мотивам признав - би необхідним володіти Кам'янцем і околицями, як своєю провінцією, то цілком логичним висновком з цього було би, що всі існуючі зараз у Кам'янці установи і інституції — адміністративні, фінансові, судові, духовні, а також органи самоврядувань повинні би ліквідуватись, при чому ліквідуватись двома способами — або шляхом евакуації з Кам'янця до іншого центру на Поділлю, або шляхом роспуску урядовців і ліквідації усього майна. Отже в сій справі я вважаю необхідним підняти свій голос і зазначити, що ліквідація — першим чи другим способом — установ державних, існуючих в Кам'янці, принесла би державі Українській і населенню Поділля, — а в тому числі і польському, — нечисленні збитки, і то без всякої користі для держави польської, а тому я прошу Вас, Пане Головноуповноважений, в своему докладі твердо прохати наш Уряд, аби в переговорах з польською владою політично у Варшаві, було цілком виговорено право дальнішого існування сих всіх установ в Кам'янці Подільському, як приватних українських без права втручання до них і до їхнього майна з боку місцевої польської влади. Установи, котрі підлягали б ліквідації, слідуючі: Губерніяльний Комісаріят, Губерніяльна Народня Управа, Губерніяльна Фінансова Палата, Губ. Контр. Палата, Селянський Поземельний Банк, Губ. Земельна Управа, Окружний Суд, Духовна Консісторія і т. д. Всі ці установи, не маючи якогось особливо цінного майна, крім столів, стільців і шафів, мають, однаке, безцінний матеріал, величезного значіння для населення цілої губернії і для держави. Сей матеріал, в коротких рисах, такий: всі акти про народження, вінчання і смерть з цілої губернії (дух. консісторія), акти про купівлю і продаж нерухомості (Нотаріат Окружного Суду), всі цівільні і судові справи з 5-ти повітів, всі акти по величезним операціям селянського Банку, всі страхові акти на кождий двір Подільської губернії (Губ. Земство), величезний нерозроблений статистичний матеріал по всім губерніяльним установам, в також матеріал по порепису 1917 р. і т. д. і т. д.

Справа з ліквідацією всього цього майна шляхом евакуації, між іншим, обговорювалась в Губерніяльній Народній Управі, при чому Управа одноголосно прийшла до висновку про неможливість такої евакуації по слідуючим причинам: 1) відсутність якогось сталого українського центру на Поділлю; 2) відсутність всяких засобів пересування; 3) відсутність в кожному новому центрі потрібних помешкань як для урядів, так і для урядовців, 4) зимовий час, відсутність одяжі і пошесті, що найшли б добрий ґрунт у всіх цих обставинах.

Таким чином ясно, що всі установи мусять лишитись, принаймні через зиму, у Кам'янці. Тоді лишається другий спосіб ліквідації: роспуск урядовців і передача всього майна під охорону польській владі, з передачею їм же і відповідних помешкань, або з перевозкою всього майна в інше місце. Однаке, подібний приклад з перенесенням Губерніяльного Комісаріату, до іншого місця, показав, що подібні перенесення, — особливо, приймаючи на увагу, що польська влада залишає для себе майже усе майно — рівні знищенню інституції цілком. Що ж до роспуску урядовців, то се вимагало б зараз великих заштатних коштів, в той час, як через місяць всі ці урядовці знов будуть потрібні.

Отже залишається один вихід: виговорити перед польським Урядом повну недоторканність всіх державних і громадських інституцій у м. Кам'янці - Под. і повіті, існування яких місцева українська компетентна влада признає необхідним. Тут треба розуміти недоторканність всіх урядовців сих інституцій, помешкань і майна як рухомого, так і нерухомого. Що до терміну, на який се становище мусить тривати, то він повинен бути зазначений принаймні до 1-го травня.

Про все вищезазначене маю за честь доловити.

Губерніяльний Комісар Поділля В. Приходько.

М. Ф.

Управителю Експедиції Заготовок

Державних паперів.

Відділ Роспорядчий.

26 грудня 1919 року.

ч. 3201.

м. Кам'янець - Под.

До п. Головноуповноваженого Уряду УНР. Міністра.

26 цього грудня чини польської Військової Команди обезбройли охорону Експедиції та забрали всі кріси і набої, залишивши варту без нічого.

Міністр, вжити всіх самих енергійних засобів, щоб охороні Експедиції була повернута вся зброя, котра відібрана 26 грудня, або хоч частина її, по кількості вартових постів, позаяк обезброєній варті Експедиції загрожує велика небезпека.

Оригінал підписали: В. о. Управителя Експедиції Данильченко.

Правителя канцелярії Міхалевський.

Начальник Кам'янецького Автоскладу

Под. Губ. Нар. Управи.

ч. 461.

До Губерніяльної Народньої Управи.

31 грудня 1919 р. Доношу, що сьогодня 31. XII. о годині 12 Комендант самоходів поручник Вішневський, з'явившись на склад, зломав клямку на дверях до ксомори з гумою і забрав 98 покришок самохідних ріжких розмірів та 5 покришок фордовських, заявивши, що позаяк йому не дали ключів, він не дасть ніякого квитка, а також заявив, що після завтра 2 січня він має забрати все майно складу без всяких винятків. Свідками забору були: п. Дробіна та п. Каракин. Акт представлю додатково.

Начальник Автоскладу Павловський.

№ 6939.

29 грудня 1919 року.

До пана Коменданта м. Кам'янця.

В бувший час Міністерство Народного Господарства для розплати з служачими та робітниками по маєткам дозволило Управі ліквідувати деякі продукти польоводства.

Маючи на увазі, що по Бережанській волості зараз мається біля 100.000 карб. боргу, який необхідно як найскорше виплатити, Повітова Земельна Управа прохання Вас п. Коменданте, дозволити її проїзвести в зазначеній волості ліквідацію маючихся там продуктів згідно прикладеним відомостям.

Голова Управи (підпис).

Зав. реаліз. врожаю (підпис).

Діловод (підпис).

Комендант повіту і міста.

№ 1587/919.

До Земської Повітової Управи.

В відповідь на відношення 6939 від 29 Грудня повідомляю, що просьба Управи про дозвіл на частинну продаж продуктів земельних не може бути задоволена: одночастно пропоную Управі навпаки почати управління під особистою відповідальністю всіх урядовців, від котрих залежить, щоби земельні продукти були в цілості аж до розпорядження ними через польську владу. Пропоную, щоб до 10 січня б. р. були доставлені до Комендатури повіту і міста відомості про всі довги Управи, рівно ж і про прибуток.

Наказ Подільського Губерніального Комісара.

4 січня 1920 р. ч. 13.

З огляду на те, що по роспорядженню Подільської Кдмендатури м. Камінця - Под. з дня 27 грудня минулого року, Камінецька міська міліція обезброєна і замінена польською міліцією і жандармерією, — наказую Начальнику Міліції Камінецької і мійської міліції з дня 1 січня 1920 року звільнити зі служби всіх міліціонерів дорученої йому міліції, а урядовців тимчасово залишити на своїх місцях, для ліквідації справ Камінецької мійської міліції, яку ліквідацію пропоную закінчити на протязі січня місяця. Про видачу міліціонерам і урядовицям, які залишаються без служби, заштатного утримання порушити питання у пана Головноуповноваженого Уряду УНР. у м. Камінець - Под. Копію цієї постанови надіслати для неухильного і точного виконання Начальнику Камінецької мійської міліції.

Підписали: Подільський Губерніальний Комісар Б. Приходько.

В. о. Інспектора Міліції І. Борнаровський.

Референт Військових Справ

при

Головноуповноваженім Уряду
Української Народової Республіки.

7 січня 1920 року.

ч. 15.

м. Кам'янець на Поділлю.

Д О К Л А Д

про висилку поляками до Галичини
військових з шпиталів м. Кам'янця.

Пану Головноуповноваженому Уряду
УНР.

12 січня до мене явився один юнак з заявкою, що він втік з вязниці, куди його разом з іншими військовими надіслано з польської коменданттури, до якої в свою чергу вислано з 11 військового шпиталю після видужання.

В той же день Головний лікарь 27 військового шпиталю персонально доложив мені, що їм сдержано наказ від польського санітарного шефа всіх видужуючих військових групами надсилати до польського коменданта.

Головний лікарь 11 шпиталю ніяких доказів мені не робив.

Я польською владою про це роспорядження повідомлений не був, а тому подав Вам рапорта по цій справі.

Згідно резолюції Вашої, положеної на моєму рапорті, я в той же день написав листа до Команданта, прохаючи пояснити цю справу і припинити арешти українців - військових, а крім того повідомити мене, коли я можу персонально перебалакати по цій справі.

Завдяки відсутності коменданта з м. Кам'янця 13 і 14 січня персонально мені удалось перебалакати з ним лише 15 січня. На моє зауваження, що нема піякої підстави зарештовувати безвинних людей — комендант відповів, що мені доказано неправдиво, що нікого не заарештовано, а що у нього є наказ від командуючого фронтом надсилати з шпиталів всіх українців вояків до Борщіва, відкіль їх направляють до зборних пунктів в Галичині, що моя заява по цьому поводу надіслана їм до Штаба фронту, але відповіді ще нема.

З цієї розмови цілком ясно, що польська військова влада без порозуміння з Вами, пане Міністре, інтернує всіх військових, які залишилися в шпиталах, начальству яких безпосереднє робить роспорядження, а ті лічучись на українській службі і одержуючи українські гроші — негайно виконують накази поляків.

Що висилка до Галичини є інтернація ясно з того, що більшість хворих в шпиталях хворіли тифом, після якого мусить мати відпочинок від 4 до 7 тижнів і не можуть переносити подорожі і того тяжкого режима, про який ми знаємо від старшин, мавших нещастя побувати в Ланцуті і Дома'ю, а тому абсолютно нездатних до поповнення частин армії.

Сього 16 січня на засіданні Комітету контрольор п. Парфененко поінформував мене, що власними очима бачив як щодня приводять наших виснажених хворістю вояків до польської поліції (вул. Тараса Шевченка ч. 39) де їх обирають і відбирають нові чоботи і одяг, даючи в замін якесь дрант'є. Я надіслав до шпиталів нові річі спеціально для видужуючих.

Таким чином місцева польська військова влада не тільки примусово висилає наших вояків в концетраційні табори, де багацько з них безумовно вмре, але ж ще перед тим польські жовніри, поліції грабують останнє добро у цих бідолах.

Протести і розмови з моого боку ні до чого не доводять, тому прошу Вас разом з Міністром Лівицьким з свого боку вжити всіх заходів, аби припинити цю висилку, а знов надсилати видужуючих до Кам'янецького військового начальника — відкіля групами відсилати до дієвої армії по той бік фронта.

Крім того прошу вказівок чи шпиталі тепер перейшли в цілковите керування поляків, чи персонал їх досі перебуває на українській службі і мусить виконувати накази нашої влади.

Референт Військових Справ отаман Колодій.
Секретар (підпис).

М. Ф.

Подільське Губерніяльне Акцизне
Управління.

Бухгалтерський відділ.

7 дня січня 1920 р.

м. Кам'янець - Подільський.

Сьогодня прибули до мене всі власники (6 ч.) тютюнових фабрик м. Дунаєвець і сповістили, що польська Інтенданська влада усунула акцизний догляд за Дунаєвецькими фабриками, поставила на них свою варту, заборонила випуск з фабрик тютюну і обандеролювання його, сказавши, що гроші які заплатили власники за бандеролі скарбниці, повинні будуть повернуті їм. Таке розпорядження Інтенданська влада ґрунтует на тому, що взагалі в Польщі істнє тютюнова монополія для чого приватний спродаж тютюну не може бути дозволений і весь тютюн з фабрик повинен бути забраний до Польського Скарбу.

На протест власників фабрик їм запропоновано зібратись сьогодня о 3-ій годині в будинку Подільської Фінансової Палати на нараду, спішно з представником Акцизного Управління і п. Головного Інтенданта.

Про вищезазначене маю честь донести Вам, Пане Головноуповноважений, на розпорядження і просити вказівок, як ставитись надалі в анальгічних випадках.

До цього додаю, що на нараду відряджені мною Ревізор Управління Мединський і Помічник Інспектора п. Васілевський.

Т. т. о. Управителя (підпис). Начальник Відділу (підпис). Бухгалтер (підпис).

Dowództwo powiatu i placu
w Kamieńcu Podolskim
L. 343/920

Kamieniec Podolski dnia 8.I 1920.

Do
Ministra Ogijenki

Kamieniec Podolski

a) Doniesiono mi i zostało sprawdzone, że Ziemiański szpital Gubernialny wywozi naftę, artykuły uprawizacyjne, medykamenty i t. d. i rozsprzedaje to miejska uprawa. Proszę o interwencję, by ten

majatek został zabezpieczony, a władze ukraińskie czyni się odpowiedzialnymi za następstwa jakie po-dobna likwidacja może przynieść.

b) Mimo porozumienia z Panem Ministrem najnowszy numer „Podolskiego Kraju” znowu umieścił artykuły o zawieszeniu czynności oddziału stowarzyszonego. *Dziennik załączam.*

Upraszam o wydatną w tym kierunku interwencję i proszę o powiadomienie mnie o wynikach.
1 zał.

(Podpis nieczytelny)
Kpt. Dowódca powiatu i placu.

Подільська Фінансова Палата
15 січня 1919 року.

До Пана Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки.

Будинок Фінансової Палати засяяв штаб польської дивізії і залишив для Палати тільки дві кімнати ма-леньких в підвальному поверсі. Інвентарь Палати як - то шкафи, столи, стільці і т. и. також забрані військом.

Частину своїх діл і книжок Палата повинна була помістити на чердаку, но і там (на чердаку) штаб дивізії вистроїв бездротовий телеграф і діла Палати знищуються.

При таких умовах Палата нормальню працювати не може, про що має честь довести до Вашого відома.

Управитель Палати Броєцький.

За секретаря (підпис).

Подільський Губерніальний

Тюремний Інспектор.

17 січня 1920 р.

ч. 13.

До п. Референта по судовим спавам при

Головноуповноваженому Уряду.

На відношення від 17 цього січня під ч. 30, певідомляю, що відомості про шкоди заподіяні військовою польською владою можуть бути надані лише в відношенню Кам'янецької Губерніальної тюрми, позаяк з іншими тюрмами поки що не має звязку.

З Кам'янецької тюрми польським шпиталем, котрий міститься в будинкові хлоп'ячої духовної школи реквізовано до 100 пуд. дубових дров вартістю 3.200 карб., реквізовані також одноконні сани (козирки) вартістю по сучасним цінам коло 30.000 карб. (реквізіційний квиток мається в конторі тюрми) і нарешті з тюремної контори забраний телефонний апарат (індуктор), про що також мається реквізіційний квиток.

Крім того, польська військова гауптвахта, котра міститься в будинкові Губерніальної тюрми, безоплатно користується паливом та освітленням від тюрми. Вартість ціх матеріалів може бути з'ясована в кінці кожного місяця.

За в. о. Тюремного Інспектора (підпис).

Діловод (підпис)

М. І.

Управління

Подільського Епархіально Свічкового
Заводу.

ч. 6.

Січня 20 дня 1920 р.

м. Кам'янець на Поділлю.

До Пана Головноуповноваженого Уряду Української
Народної Республіки:

Відповідь на відношення від 16 цього січня за ч. 6,
Управління Епархіального Свічкового Заводу має за честь
повідомити Вас, що перебуваючими на території УНР.
польськими військами, частина котрих мешкали (і ними мешкають) в подвір'ю і будинку
Заводу, по Пятницькій вул. ч. 21, за час їх перебування, вчинено такі шкоди:

1) Частини, перебувавші до 29 грудня і займавші кімнату, де міститься архів
Управління Свічкового Заводу і з'єднаного з ним Управління Взаємнодопоміжної Каси
та Епархіальної Куратели, знищили майже $\frac{1}{3}$ частину того архиву, з документами першої
ваги, і розібрали бувші тут на сході річі б. Радника Управління, нині священика
Ірбітського Собору, О. Шумілевіча з 5-ти великих скриньок (по кавалкам де-яких річей,
що валялися по долівці, можно було вивести висновок, що річі були дуже цінні). Ці ж
частини утримували в стайннях 22 коней, ніколи після них бруду не вивозили, а викидали
на подвір'я через що подвір'я стало загорожувати росповсюдженю хороб. Ворота

і хвіртка на подвір'ю були зломані і повалені, ті ворота і хвіртку польська стража наказала підчинити, навісити і тримати на колодці, що Управління і зробило, але, через де який час, жовніри знов їх поламали. Також поломана водовозна тачка, побиті скла в вікнах.

2) Прибувші після них частини провадили нищення архиву далі і попалили скриньки п. о. Шумілевича.

3) Змінивші їх частини, які мешкають і нині, заняли крім архивної кімнати ще кімнату і кухню, через що сторож лишився помешкання, а Голова Управління та референт віроісповідних справ і діловод, які мешкають в реквізованому для них помешканні, — кухні і не мають де варити собі їсти. Ця частина також допалює архив в розваленій печі, від чого дим іде на другий поверх будинку, де містяться наші інституції і тим зробили майже неможливим провадити в них працю. Спалили де-які були в цих кімнатах речі: креселка, ослінці, дріова, ріжні скриньки деревяні і інше і взагалі чинять всякі нищенські вчинки.

Зараз в стайнях міститься 9 коней і, не дивлячись на заяву нашу п. Комендантovі, бруд з під цих коней не вивозиться.

Польські частини займають і займають згадане помешкання і стайні без пред'яви реквізіційного ордера.

Голова Управління, Священик М. Зущинський.

Радник Управління Протоіерей (підпис).

Бугальтер (підпис).

М. В. С.

Губерніяльний Карно - Розвідчий
Відділ.

21 січня 1920 року.

ч. 6.

м. Кам'янець-Под.

До Пана Прокурора Кам'янець - Подільського
Окружного Суду

Р а п о р т.

На пропозицію Вашу від 20 цього січня доношу, що доручений мені відділ дійсно як обезброєний і не маючий відповідальних посвідчень від польської команди, тижнів зо три тому назад працю свою примушений був припинити. За сей час кількість краж в місті значно поширилася, так наприклад за останні п'ять днів на Поштовій вулиці було розгромлено три крамниці та дві на Польських Фільварках. Майже з кожної крамниці викрадено товару на суму понад 2.000.000 карб. Кражі носять надзвичайно дивний характер, а саме: часто буває так, що в де - кількох помешкання чи коморах, замки зіпсовані, але нічого не вкраємо, певно за відсутністю підходящих речей. Це цілком свідчить за те, що в данному разі злочинства провадяться не місцевими злочинцями, які не освідомлені де і що можна вкрасти.

Як видно з заяв пошкодованих, злочинці ведуть себе в більшості дуже "дерзко", а саме добиваються в помешкання, навіть не звертаючи уваги на гвалт, який підіймають мешканці. (Учора вступила заява Хайки Зіцерман, мешкаючій по Шпитальний вул. в буд. ч. 18, що о 3-й год. в помешканні її зломано колодку і проломане горище і не дивлячись на те, що вона прокинулась і підняла гвалт, вори не втікли доти, доки не прокинулися сусіди).

Шляхом огляду зіпсованих колодок та пробоїв встановлено, що вузли ці зроблені в більшості якими гострим знаряддям.

Додам, що за останній час кражі чомусь то значно поширились в центрі старого міста, де наче, вистарчає завжди патрулів, затримуючих злізнившихся перехожих.

По докладам служачих дорученого мені відділу, місцеві злочинці частенько п'янствують з де - якими польськими жовнірами.

При таких умовах, як би мої люде й мали відповідні посвідчення та зброю, то все їдно навряд чи зуміли б що-небудь зробити.

Крім того, як би й було дозволено карно - розшукину відділові відкрити свої функції, то все їдно нормальної праці провадити не зміг би за браком відповідного помешкання (частина помешкання реквізованана для музикантської команди польських військ, а для вотреб відділу зилишено лише 2 кімнати, так що при допиті одного з заарештованих кількох осіб по одній і тій же справі, ізолювати останніх нема куди, а приходиться тримати їх в тих же кімнатах, даючи таким чином можливість і зговоритися чи підслухати показання сообщників, що дуже зле відбувається на провадженню дознання). Музикантська Команда щодня провадить навчання і підіймає такий галас, що не чути навіть, розмови, чим остаточно унеможливлює працю.

Аби карно - розшукний відділ міг працювати згідно вимогам Статуту Карного Судівництва і давати хоч які - небудь результати, необхідно:

1. Видати представникам карно - розшукного відділу посвідки на право ходження не тільки по місту, а й по - за межами його (напр. Боришковецька Мукша де в більшості організуються усі великі кражі) у всякі часи дня і ночі.

2. Повернути зброю і надати право носити і вживати її в необхідних випадках.

3. Затриманих патрулями непевних осіб направляти до карно - розшукного відділу для реєстрації і наведення справок.

4. Дати в підмогу чинам к.-р. відділу два - три жовніри що - dennno, аби запобігати усяких непорозумінь з представниками військових частин.

5. Полагодити справу з помешканням для відділу, аби могли працювати дактилоскопичне бюро та фотографія.

6. Одержані від представників польської влади дозвіл на право висилки відомих злочинців етапом чи на роботи, чи інтернувати в табори полонених.

7. В звязку з дорожнечею збільшити платню служачим.

8. Відкрити надалі кредити на всі потреби к.-р. відділу хоча б в тих розмірах, які існують згідно послідньому закону.

Начальник відділу (підпис).

Головна Управа Українського
Товариства Червоного Хреста.
Січня 21 дня 1920 р.
ч. 63.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.
на Поділлю.

м. Кам'янець - Подільськ. Горожанська війна, що вже два роки провадиться на території України, утворила надзвичайно тяжкі обставини життя, що в свою чергу викликало небувале поширення пошестей серед населення; епідемії ріжких тифів надзвичайно лютують і забирають десятки тисяч жертв. Планомірну і систематичну боротьбу з пошестями при сучасних обставинах вести майже неможливо; засоби боротьби з пошестями замісто того, щоб збільшуватись, значно зменшуються.

Політична ворожнеча і штурчний поділ України на території, під владні ріжним Урядам, важко відбуваються на праці санітарних Установ; багато санітарних Установ розграбовано й зруйновано. Єдина тільки організація — Українське Т-во Червоного Хреста перед такої бурхливої політичної ворожнечи, як організація громадська і цілком аполітична, мала можливість провадити до якоїсь міри доцільну боротьбу з пошестями; тільки Установи Червоного Хреста користувались недоторкальністю; представники всіх перебувавших за останні два роки влад рахувались з недоторкальністю Червонохрестиних Установ і не тільки не робили ніяких утисків в їх праці, а навпаки допомагали в справі боротьби з пошестями. Здавалось би, що тим більш таке доброзичливе відношення повинно було б бути і на території України, окупованій за згодою Українського Уряду Польськими Військами.

На превеликий жаль в дійсності помічається зовсім інше: так в грудні місяці 1919 року польськими жовнірами було самочинно забрано санітарне і господарське майно пошестного шпиталю Червоного Хреста в селі Панівцях біля Кам'янця, при чому звертання до польської місцевої влади не дало ніяких наслідків; 10 го січня ц. р. реквізовано помешкання лікарсько - харчового пункту ч. 2 в м. Кам'янці, при чому зазначеному пункту було запропоновано по наказу коменданта м. Кам'янця на протязі 12 годин звільнити помешкання для потреб господарні польських пань; крім того в багатьох лікарських установах Червоного Хреста, де в сучасний мент перебуває велика кількість пошестних хорих, представниками Польського Війська забирається по реквізіції необхідне майно.

Таке несприяюче і недоброзичливе відношення представників польської влади і війська до Лікарських установ Червоного Хреста надзвичайно шкодливо відбувається на праці несення медичної допомоги населенню під час лютуючих на Україні пошестей, а тому Головна Управа Українського Т-ва Червоного Хреста ласково прохає Вас, пане Головноуповноважений, вжити заходів перед польським Урядом в Варшаві про усунення надалі можливих утисків та перешкод з боку представників польської влади на території України, окупованій польським військом, для чого необхідно прохати польський Уряд, аби він видав розпорядження про недоторканість Установ Українського Т-ва Червоного Хреста на зазначеній території.

Голова Управи (підпис).
Начальник відділу (підпис).
Діловод (підпис).

Кам'янець - Подільська

Мійська Управа.

22 січня 1920 року.

№ 184.

Мійська Управа має за честь довести до Вашого відома, що цього числа ранком польськими жовнірами був зломан замок в будинку мійського літнього театру на Новім - бульварі і забрані всі стільці та лавки театру.

На запитання в. об. Мійського Голови, котрий випадково проходив в той час, на якій підставі і по чийму дозвілу це робиться, жовніри відповіли, що право зломати замок і забрати стільці їм було надано через штабного поручника п. Філіповіча. Реквізіційного ордера при жовнірах також не оказалось.

Докладаючи про зазначене і спираючись на п. 3 наказа ч. 4, по котрому всякі безплатні реквізіції заборонені і провадячі реквізіції повинні мати при собі і пред'явити по вимозі зainteresованої особи належне посвідчення польської жандармерії або польового суду, — Мійська Управа рішуче протестує проти таких самовільних вчинків польських жовнірів і штабн. поручника п. Філіповіча і просить Вас, пане Команданте, зробити належне респорядження про повернення згаданим поручником зареквізованих без відповідного ордеру мійських стільців та лавок і взагалі заборонити на далі подібні самовільні вчинки окремих осіб польського війська, від котрих страдають інтереси міста і мійського населення, майно якого пропадає і гальмується складна праця Мійського Самоврядування. Належиться до повернення 86 стільців і 6 лавок.

В. об. Мійського Голови Кишківський.
Секретарь (підпис).

Міністерство Внутрішніх Справ
Кам'янецька Повітова Народня Управа

Голова Управи.

28 січня 1920 року.

ч. 52.

м. Кам'янець на Поділлю.

До представництва Військової Польської Влади м. Кам'янця і повіту.

До представництва Цівільної Польської Влади на Поділлю.

До п. Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки
на Поділлю.

Уже другий місяць Повітова Управа намагається як перед військовою польською владою, так і перед цивільними представниками Польського Уряду, вияснити ситуацію, яка складалася для її праці зі вступом польських військ до Кам'янецького повіту, але крім самого негативного відношення до всіх вимагань і потреб ніяких наслідків, а меж тим живе діло Повітового Самоврядування примушено скоротитися, а в де - яких галузях ліквідуватися. Зазначу тільки самі головні перешкоди, які польська військова влада поставила для праці самоврядуванню. Реквізувавши під всякими приводами ріжне майно і тим причинивши міліонні матеріальні збитки, були

вжиті всякі заходи з боку польської військової влади для припинення звязку Управи з повітом: забрані телефонні апарати, зруйновані всі приладдя центральної станції, заборонено всякий звязок телефонний зо всіма повітовими установами, забрано весь фураж (мішанка і інше) з продовольчого складу, чим Управа підтримувала існування своєї пошти і земська пошта ліквідувалась: на всі прохання про перепустки чи членам Управи, чи урядовцям, командирюємим по ріжким справам господарським повітового самоврядування, комендатура з ріжкими причинами одмовляла, що спричинило до великих збитків господарство, бо своєчасно не можна було перевірити ріжкі вчинки руйнації на місцях. На останку — кілька днів тому, 19 і 20 січня польська військова комісія збрала всі транспортні коні Продовольчого Відділу Повітової Управи, які зостались єдиним засобом для обслуговування медичних участків, для обслуговування страшних пошестників хороб, від котрих вимирає населення. Це ціла система руйнування повітового господарства, нехтування самими житловими потребами населення краю.

Прикладаючи при цьому ріжкі акти, рапорти, відношення і домагання Повітової Народної Управи, рахую своїм обовязком ще раз підняти питання про повернення забраного майна повітового самоврядування, про виплату, про матеріальну шкоду, спричинену повітовому господарству, про дозвіл телефонного звязку з земськими установами і видачу перепусток членам Управи і урядовцям, командирюємим Управою по справам повіту.

Крім сего єсть багато вчинків, які не торкаються безпосередньо господарської частини повітового самоврядування, але до повітової Управи, як до виборного представництва населення звертаються люди, за порадою, зі скаргами і тому, піклуючись про добробут і спокій серед населення, рахую потрібним звернути увагу на події в повіті. Чи відомо польській владі про знищання польських військових осіб і частин над мирним населенням краю? Чи відомо, що по селах чиняться ресвізії збіжа, продуктів, скотини, живности за платню, яку жовніри самі хтять призначити, а частіше безоплатно? Що провадяться екзекуції — військові особи дозволяють собі самочинно розправлятися нагаями, шомполами з селянами та був випадок і з учителем? Що бувають випадки знищення майна по школах, які самочинно займаються військовими частинами — палять школу меблю, книжки. З перепустками коверзують по шляхах, по селах: через місток в селі всякий раз, щоб перейти чи до крамниці, чи до церкви, чи до школи, чи до родини, беруть платню з старого і з малого. По шляху до Кам'янця спиняють кожного і як нема перепустки, то або зовсім не пускають, або діляться чим захтять з проїжджими — тютюном, молоком чи іншими продуктами, а то і просто грішми. За підводами та кіньми скріз цілі облави і селянин боїться чи до міста відійти, чи до другого села, чи до ліса за дровами, бо зараз коні заберуть і загонятимуть без оброку, без прилагодження на 2-3 дні для військових потреб. Як що без платні реквізіції збіжжа, продуктів, майна у установ громадських та у приватних мешканців польською владою дозволяються, то населення потрібує якого зазначення в яких-чебудь наказах, інакше виникають страшні непорозуміння, що ведуть за собою арешти, розстріли, карні експедиції і т. інш. Упоминаючи здебільш про випадково дізнаті ріжкі вчинки польських військових осіб і частин зазначаю, що населення має право й потрібує більш з'ясованого і правного відношення перебуваючої влади чи військової, чи цивільної на своїй території до своїх потреб і вимагає припинення всякого знищання та нехтування чи з боку окремих урядових чи військових осіб і частин чи установ.

Голова Управи О. Пащенко.

До його Високомосці Пана Міністра Ісповідань І. Огієнко

Подільської Духовної Консисторії

Д О К Л А Д.

31-го січня біжучого року в присутності П. Д. Консисторії персонально заявився п. Командант повіту і міста в Кам'янці - Подільському і просив показати йому все помешкання в будинку Консисторії з приводу пропонуемої реквізіції під польські інституції. Все помешкання Консисторії, до архіву включно, було оглянуто п. Командантом.

2-го ж цього лютого в П. Д. Консисторії одержано службову картку від Команданта повіту і міста.

Картка помічена 1-го лютого біжучого року. В ній пропонується П. Д. Консисторії до 3-го лютого звільнити помешкання своє.

Але ж звільнити своє помешкання Под. Дух. Консисторії, яка займає в цей час лише 4 невеликі кімнати цілком неможливо, без великих шкод для самої справи єпархіального управління. Канцелярія Консисторії має велику кількість біжучих справ, роскладених в її помешканні в великих шафах та по столах. Крім того, як відомо, Консисторія має великий архів, до якого й доводиться повергатись за розмайтими справами щодня і без таких справок не можна провадити біжучі справи.

З погляду на все вищезазначене, щиро прохаємо, Вашу Високомосць, вжити можливих заходів перед ким слід, аби П. Д. Консисторію було залишено в тім помешканні, яке вона займає.

До сказаного ще додаємо, що самий будинок П. Д. Консисторії не є скарбовим, а є домом духовного відомства.

На пересунення П. Д. Консисторії в інше помешкання потрібно буlob не менше як 60.000 карб., а у П. Д. Консисторії ніякісеньких вільних коштів не має.

Оригінал підписали: Члени Духовної Консисторії Протоієрей Григорій Маньковський. М. Соколов. Священик Ф. Шпановський. 1920 р. 2-го лютого ч. II7. Секретар Соколовський.

До п. Головноуповноваженого Уряду УНР. в Кам'янці.

Комісара Освіти Кам'янецького повіту на Поділлю Сергія Козицького
Д О К Л А Д.

2-го лютого 1920 року до Повітової Народньої Управи з'явився призначений Повітовим Старостою Референт над Земством п. Хмільовський. Обходячи Відділи Повітової Управи, він зайдов і до моого кабінету (в помешканні Повітової Народньої Управи). Я заявив йому, що це є кімната шкільної Управи, що я — Комісар Освіти, що установа ця державна, тільки міститься при Земстві для більшої зручності, бо день в день доводиться мати найближчі стосунки з Земством по шкільних справах. Сказавши це, я запітав п. Хмільовського, що йому від мене потрібно. Він заявив, щоб без його відому не робити ніяких розпоряджень. Мусив я йому зауважити, що Референт при Земстві не є правомочний щось наказувати шкільній Управі і Комісарові Освіти. Коли це він вислухав, то казав стриматися якийсь час, поки він не вернеться від Старости. Через якийсь час (може година - півтори) входить п. Хмільовський знев і каже, що питання вияснилося: мое урядування скінчилося, я не маю більш права робити розпорядження, маю сьогодня ж 2-го лютого вибратися з помешкання, бо воно йому потрібне, і він завтра його зайде. Я знов разом з членом Шкільної Управи О. Пащенковою заявив, що це шкільний орган, без якого не можна обійтися ні хвилі, що так лишитися не може. Він казав тим не турбуватися, бо в них уже призначено на ці обовязки окремого Референта при Старості. Після цього знов було нам заявлено, що урядування має скінчитися, що помешкання йому потрібне. При цьому він заявив, що я муше явитися до Старости, і коли Староста захоче, то даст мені, може, право якесь, але це річ вже друга, а тут залишатися я не можу. Я сказав, що до Старости йти не маю щось охоти. Підтвердження про необхідність скінчити урядування і вибратися знов було повторено і мені нічого не лишилося, як вибратися. Урядовців всіх я призначив учителями, ще завчасу вони пристроєні. Я ж лишився без нічого, бо до вищої початкової школи де я до комісарства рахувався вчителем, я вже на мое місце призначив заступницю, котру тепер мені сумління не дозволяє серед року позбавляти того бідного утримання, яке вона там має. Разом з тим докладаю, що школи лишилися зовсім без асигновань. Писалося, говорилося, просилося, ще раз писалося, ще раз говорилося, ще раз просилося — і нічого з того не вийшло. Довівши до Вашого відому, пане Міністре, про все вищезазначене, очікую розпоряджень Ваших.

Підписав: Комісар Освіти Кам'янецького повіту С. Козицький.

2-го лютого 1920 р.

Кам'янець на Поділлю.

Адреса моя: Кам'янець, вул. Університецька (Московська), ч. 8, дім Білинського.

А К Т
5-го лютого 1920 року.

2-го Лютого 1920 року прибув до Управи Уповноважений Кам'янецького Повітового Старости і на підставі розказу генерала Крайовського від 1-го лютого 1920 року об'явив всьому складу Управи і співробітникам, що урядування Повітової Народньої Управи з часу оголошення вище згаданого наказу підлягає всім розпорядженням Повітового Старости через призначеного Референта п. Хмільовського. 5-го лютого було одержано відношення Кам'янецького Повітового Старости за числом 53 до Повітової Управи про передачу урядування п. Референтові Хмільовському, котрим 5 го цього лютого було пред'явлено Голові і членам Управи для заслухання і підпису протоколу про виконання зазначеного вище відношення Старости. Ознайомившись з текстом відношення і протоколу і обмірковуючи, як свої уповноваження, так і своє становище при сялавшійся ситуації, я прихожу до висновку, що передача урядування п. Референтові обмежує надалі Управі права як Статуту Самоврядування, так і Повітовою На-

родньою Радою, а власне — Управа перестає бути органом самоврядування і перетворюється в виконавчий орган роспоряджень Староства через Референта. Не маючи у повноважень від свого законодавчого органу — Повітової Народньої Ради на зміну основного принципа Самоврядування, Управа на мою думку, не може рахувати себе право-мочною оставатися на далі виконавчим органом виключно адміністраційної влади. Про вказані висновки постановляю скласти цього акта, копію котрого передати п. Референтові Хмільовському, а оригінал залишити при ділах Управи.

Підписали: Голова Кам'янецької Повітової Народньої Управи О. Пащенко.

Приєднуюсь до висновків Гол. Управи Член Управи П. Капелюшний.
Теж Член Управи А. Гладун. Теж Член Управи Лісс.

Референт по Справам Санітарії

при

Головноуповноваженому Уряду УНР.

3 лютого 1920 року.

м. Кам'янець-Под.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

Д О К Л А Д.

Довожу до Вашого відома, що з боку польської влади за час перебування й в м. Кам'янці трапились такі випадки: 1) в грудні місяці були забрані 2 авто М-ва Народного Здоровля й Опікування, які в той час знаходилися в роспорядженні п. Головноуповноваженого мали на те відповідні документи, тимчасово були в гаражі Губ. Комісаріату, відкіль їх і забрали; 2) в Панівецькому шпиталі Червоного Хреста було забрано санітарне та господарське майно; 3) Командант міста призначив Головного Лікаря 11 шпиталю в той час, як одинадцятий шпиталь утримувався на наші кошти і підлягав нам; 4) пан Командант заборонив нам зробити мобілізацію медичного персоналу для боротьби з пошестями; 5) в 11 шпиталю була розграбована аптека, при чому частина повернута, забрані термометри, білизна, залізні ліжка і вимагались кошти; 6) В 27 шпиталі також була забрана білизна і залізні ліжка.

Референт (підпис).

До пана Генерального Комісара Польської Річі Посполитої

М Е М О Р А Н Д У М.

З метою уникнення можливих непорозумінь дуже небажаних з огляду на їх кепські наслідки для всього населення міста і міської господарки і за здобуття тісного контакту з військово - адміністративною владою, Міське Самоврядування має честь звернути увагу на ті помилкові роспорядження, котрі порушили нормальну течію міського життя і погрожують в майбутньому бути причиною дуже серйозних і небажаних наслідків, а також пояснити слідуюче.

В справах загальних.

Міське Самоврядування в сучасній його конструкції, як особа юридична, цілком автономна, покликана до життя на підставі сепаратного закону, є органом виключно гospодарським міським завдання і праця котрого була цілком відмежені від завдань і праці органів загально державних.

Маючи на меті ці власне, а не інші завдання Міського Самоврядування, законодавець, покладаючи на Самоврядування намічені обовязки, надав одночасно і відповідні права Самоврядуванням особливо в напрямку його фінансових прав.

З бігом часу Міське Самоврядування було виведено з предбачаємої рівноваги обов'язків і прав і на жаль на шкоду цих останніх. По скільки обовязки, покладені на Міські Самоврядування, під впливом політичних подій, поширувались і вимагали напруження його діяльності, постільки Міське Самоврядування суворо обмежене в своїх фінансових правах, почало відчувати необхідних матеріальних засобів за для дальнійшого ведення міської господарки і хоча помало, але певно приближалось до катастрофи.

Щоб дати ілюстрацію сучасного становища міста достаточно треба буде звернути увагу на відносини нормальних прибутків біжучих видатків: так, в той час, коли місяч-

ний прибуток є біля 700.000 карб. місячні видатки є біля — 4.000.000 карб., що показує, що місячний видаток перевищує прибуток приблизно на три з половиною міліона.

Завдяки власне відсутності грошових засобів Міське Самоврядування примушено було і є обмежити свої видатки до мінімуму і не може в більшості випадків виконувати як слід свої власні завдання під погрозою остаточного припинення своєї діяльності.

Становище погіршило ще й тому, що Міське Самоврядування примушено було взяти в свої руки і продовольче питання, під впливом що раз збільшуючіся дорожнечі.

Другим завданням, не менш важким, була справа боротьби з пошестями плямистого типу і іншими хворобами, котрі поширяються в нашему городі.

Третім завданням — це було забезпечення населення дешевим паливом.

Ці справи забирали значну частину грошових і технічних засобів і персональної енергії Міського Самоврядування. Особливо тяжким було виконання цих завдань з огляду на те, що Кам'янець відорваний від цілого світа, бувши на протязі довгих місяців тереном політичних переворотів, мав в своїм розпорядженню дуже невелику територію, котра уявляла собою частину Кам'янецького і Ушицького повітів. З відтиля тільки місто одержувало продукти споживання, фураж, паливо, а навіть невелику кількість фабрикатів, яка ще залишалась в де - яких малих містечках. Все, що і де можна було дістати стягало Міське Самоврядування і споживчі спілки до города.

Великого напруження в останні часи вимагало продовольче питання і боротьба з пошестями не вважаючи на те, що Уряд завжди охоче і своєчасно давав допомогу Міському Самоврядуванню.

Так стояли справи, коли до Кам'янця війшли польські війська. Цей факт влив велику надію, що накінець, ми будем прилучені до світу, що при допомозі Польської Влади не тільки вставиться лад і спокій, але й буде можливість забезпечення міста в потрібну хочь невелику кількість необхідних фабрикатів і медикаментів, великий брак котрих відчуває місто, а разом з тим, що є найважніш, в такі продукта, як гас, свічки, шмар, сіль, дошки, гвозді і т. п.

Була певність, що і околичні селяне, зохочені можливостю закупити в місті зазначені продукти, охоче будуть привозити до міста необхідні продукти споживання.

Була віра, що Польська Команда, завнявши місто, в інтересах армії в інтересах населення віде в повний і тісний звязок з представником того населення Міським Самоврядуванням і охоче допоможе йому в такий тяжкий, критичний мент.

З метою досягнення тої допомоги і ознайомлення з дійсним становищем Продовольча Думська Комісія і Міська Управа зверталась двічі до Команди міста, докладаючи властиво про стан, як головних справ продовольчої, санітарної і топлива, так і цілого низку менш поважних справ, але теж близко торкаючихся інтересів населення і міського господарства.

Одночасно Міська Управа багацько разів звертала увагу Комендантovі Довудства на цілий ряд розпоряджень, котрі непомірно гальмуючи продовольчу справу, гальмували взагалі нормальну течію міського життя і працю міського апарату.

На великий жаль Команда і Д-тво, не будучи знайомими як видко з суттю Міського Самоврядування, не рахуючись з катастрофічним становищем міської каси, почало звертатись до Міської Управи з вимогами, виконання котрих потрібувало власне кажучи того, чого не має Міське Самоврядування, а саме — справного технічного апарату й грошових засобів.

На тім ґрунті виникло власне перше непорозуміння, котре Міська Управа одержала розпорядження на протязі кількох день упорядкувати 601 військовий шпиталь власними засобами і на власні кошти.

Далі вимоги представлення засобів технічних міста (санітарний обоз) за для військових потреб, улаштування і відбудовання старої артизіанської криниці, покинутої кілька десятків літ, що вимагало би величезних коштів і багацько часу; реквізіція коней і возів обслугуючих місто, роспорядження представлення робітників, котрих Міська Управа не має, а також немає і такої влади, котра позволила би її примусити до цього горожан.

Наконець багацько інших менш значивих вимог і наказів, з попередженням навіть про можливість репресії, котрі остаточно руйнували слабий апарат Міського Самоврядування.

Неможливість виконання наказу або не виконання його в зазначений строк, викликало нездоволення з боку Команди і Д-ства і утворювали одночасно умови цілком несприяючі в спільному порозумінню.

Річ зрозуміла, що потребам війська мусить все підлягати, велика жертва не є дуже велика, але не можна вимагати від особи юридичної, якою є Міське Самоврядування, діючої в строго обмежаних границях закону, відповідальної і за свої вчинки перед населенням міста, щоби вона давала і робила більше того, що вона має і може.

Висновок перший.

Міське Самоврядування хотіло і хоче йти на зустріч і поміч Команді і Д-ству всіма своїми технічними засобами, поскілько ця поміч не руйнує міського господарства, а головним чином не вимагає грошових коштів, котрих міська каса абсолютно не має. Але це не все. Д-ство ж по повіту і пляцу почало втручатися навіть в справи чисто господарчих роспоряджень Міської Управи, спричиняючи завдяки тому, хаос і позбавлюючи тим можливості доцільно керувати міським апаратом.

Як приклад треба зазначити роспорядження відносно механіка міського водостягу і відвезення палива до міської польської школи. На цім ґрунті виникло непорозуміння між п. Комендантом і п. Міським Головою, наслідком чого був арешт п. Голови і його примусова відмова від своєї посади.

Згідно з істнущим законом і самою суттю Міського Самоврядування Міська Управа в своїх господарчих роспорядженнях є цілком вільна, автономна, не підлягає контролю з боку адміністраційної влади чи то військової, чи цивільної, а виключно відповідає перед Міською Думою і її тільки в цих справах підлягає.

Висновок другий.

Бажаючи склонити доцільність Міського Самоврядування, зміст його істнування і попередити цілковитий хаос в міськім господарстві ніяка влада чи цівільна, чи військова не повинна втручатись в чисто господарчі роспорядження Міської Управи.

В справах окремих продовольче питання.

Як вже було зазначено продовольча справа уявляється в дуже скрутному становищі: привоз збіжжа, фуражу і городини мало що не цілком перекоротився, міська пікарня, обслуговуюча найбіднішу частину міського населення, припинила свою працю з приводу відсутності борошна, відсутність солі, гасу та інш. продуктів вже давно відчувається в місті.

Особливо таке становище погіршилось з часу роспорядження Д-ства про те, що в'їзд і виїзд з міста, а рівно привоз продуктів без перепустки Д-ства суверено забороняється. Селяне і так дуже неохочо в останній час возили продукти до міста, позаяк в заміну їх могли одержати лише папірки, будучи примушенні мати спеціальні перепустки, що вимагає багацько часу, більш бажають аби цілком не іхати до міста, або шукати інших ринків продажі.

Не менш кепсько впливають кількість привозу продуктів, котрими село кормить місто, часті рекрізії коней, возів і продуктів, котрі проводяться в дні ярмарків, а саме в четверг і неділю, по шляхах, ведучих до міста.

Дуже зменшило привоз продуктів до міста роспорядження Довудства про те, щоби всі крамниці у неділю були зачинені. Особливо відкликається це відносно крамниць, які містяться на міських ринках.

Селяне, котрі везуть продукти споживання до міста у неділю, коли є ярмарок, мають на меті, продавши ці продукти, закупити для себе, фамілії та господарства ріжноманітні товари, котрі в сучасний момент в невеликій кількості можна закупити лише в місті.

Се міркування завжди було немалим фактором для селян. Коли ж крамниці зачинені в день ярмарку, селяне утрачують головну мету свого приїзду до міста, що дуже тяжко відкликається на населенню.

Висновок третій.

Роспорядження про перепустки мусить бути скасовано відносно селян, котрі везуть продукти споживання для міста, а в дні ярмаркові, у неділю і четверг, повинен бути вільний в'їзд і виїзд, як рівно привоз і вивіз товарів, в кількості власної потреби, для селян околичних сел, маючих посвідчення сільської влади. В тіж дні ярмарочні коні, вози та продукти, котрі йдуть до міста, повинні бути безпечні і вільні від всіляких реквізіцій. Крамниці на міських ринках мають бути відчинені у неділю цілий день. Щоби збільшити привоз продуктів до міста, рахуємо необхідним при допомозі Польської Влади, переслати до Кам'янця скілька вагонів гасу та солі, котрі передати Міському Самоврядуванню по цінах максимальних, котрі Самоврядування зможе виміняти на збіжжа та фураж.

Справа палива.

З огляду, що ліси перейшли до держави і ціни на дрова почали збільшуватись, Міська Управа примушена була до утворення відділу налива, закупила від держави ділянки і почала експлоатувати ліси власними засобами. Операція ця, хоч трохи спізняна, розвивалась дуже гарно і Міська Управа мала вже можливість продавати дрова населенню по цінах собівартості, а також приступити до улаштування міських складів, з котрих дрова мали відпускатись біднішому населенню по понижених цінах. На цю операцію Міська Управа поклава великі кошти з продовольчого капіталу і широко розвернула необхідну організацію. В такому становищі знаходилась справа, коли по наказу Д-ства, значна кількість лісів, закуплених Міською Управою, а в деяких місцях вже зрубаного і складеного в стоси, як бувша приватня власність, були відіbrane від Міської Управи.

З боку юридичного і з погляду існуючих законів Міське Самоврядування одержало закуплені ліси шляхом цілком легальним, а тому повинно ними володіти і роєпоряджатись до часу з'ясування справи через суд, — з боку матеріальної і громадської, Міська Управа, завдяки відіbrанню лісів, понесла великі втрати, котрих не має чим покрити, а населення міста залишилось цілком безборонним і відданним на росправу лісних спекулянтів.

Висновок четвертий.

В інтересах населення і справедливости ліси, закуплені Міською Управою у Держави, повинні залишитись в володінні Управи, а власники можуть пошукувати своїх прав судовим шляхом.

Школи.

Під впливом політичних подій науковий рік не був роспочатий. Тисячі дітей блукає без заняття, знаходючи двері шкіл зачиненими. Головною причиною, що заняття не були

роспочаті, була та обставина, що помешкання шкіл були заняті військами і військовими інституціями. Таке становище продовжується і зараз.

Висновок п'ятий.

Помешкання міських шкіл повинні бути звільнені від постою військ і військових інституцій і шкільне життя в найближчому часі повинно повернутись до нормального порядку.

Телефони.

Телефоничний зв'язок Міської Управи зо всіма своїми інституціями, підприємствами і головними урядовцями для такого великого і необхідного для міського життя апарату, яким є міська господарка, являється першою умовою нормальної діяльності позаяк дає велику економію на часі і можливість бістро координувати в разі потреби діяльність окремих галузей міського господарства. Це необхідно також і в цілях громадської безпеки. Тимчасом наказом Д-ства всі телефони Міської Управи, навіть пожежного обозу і електровні, виключені.

Висновок шостий.

Телефони інституцій Міського Самоврядування, членів Управи і головних урядовців мають бути приєднані до централу і діяльність їх відновлена або повинен бути виданий дозвіл на улаштування власної міської телефонної сітки, для чого з військових складів мають бути видані необхідні матеріали (дріт, телефони та інше.)

Міліція.

З часу скасування державної Міліції, котра виконувала і цілий ряд доручень Міської Управи, Міське Самоврядування залишилось без виконавчого органу, необхідного в життю міста. Збір оплатків, реєстрація, догляд санітарний, охорона життя і майна громадян і цілий ряд інших важливих чинностей зараз є припинений з приводу скасування міліції. Міська Дума, по згоді з п. Командантам, вирішила утворити міську міліцію, обрала кандидатів на начальника міліції і представила на затвердження п. Командантові через п. Губкомісара. Не маючи відповідних коштів на утримання міліції, Міська Дума звернулась до п. Головноуповноваженого Уряду УНР з просьбою про допомогу місту з державних коштів, на що одержала принципову згоду.

Висновок сьомий.

Негайне вирішення питання про міську міліцію в зазначеному напрямку дало би можливість Міській Управі укомплектувати свій виконавчий апарат і через те бистріше виконувати свої завдання.

Міські касарні.

Значну частину будинків, принадлежних до міста, складають міські касарні. Маючи в сучасний момент велику матеріальну вартість будинки ці одночасно потрібні за для розміщення військ особливо з огляду на те, що війна затримала міське будівництво і інших відповідних будинків в городі немає. Тимчасом міські касарні займаються військами відсутності представника Управи, без належного опису і передачі відповідальної особи, що викликає велику руйнацію касарень і великі втрати для міста і невигоду для військ. Касарні, заняті польськими військами, не мають відповідного догляду і завдяки тому діються такі річі, що країні тримаються на другому поверсі в помешканню для людей, в той час, коли стайні стоять пусткою.

Висновок осьмий.

З метою охорони від цілковитої руйнації всі міські касарні повинні бути віддані під управління належної військової офіції, котра буде відповідальною за утримання порядку і цілість тих міських будинків.

Міська бойня.

Міська бойня, котра є джерелом міських прибутків, зараз зареквізована для потреб війська — убою свиней. Таке розпорядження, маючи своїм наслідком великі втрати для міста, одночасно викликаючи тайний убой худоби, м'ясо котрих не буде оглянуто санітарним доглядом, що може викликати дуже тяжкі наслідки. Такі міркування є тим повніші, що погодити убой худоби з убоем свиней, є цілком неможливим.

Висновок девятий.

Міська мояня мусить бути звільнена від реквізіції, а для потреб війська Міська Управа може відвести по згоді з Д-ством відповідне помешкання.

Докладаючи про вищезазначене, Міська Мума має пошану звернути Вашу увагу, що від двох місяців населення міста і Міське Самоврядування, з приводу зазначених обставин, стоять перед страхом голоду, холоду, смерти і цілковитою матеріальною руїною, що тільки спільна праця, помічи, довірря, згода і порозуміння можуть попередити більшість тих нещастя і що в разі дальнішого обмеження Міської Управи в її праці і чисто господарчих розпорядженнях і не усунення зазначених перешкод в справі продовольчій, — Міська Дума складає з себе відповідальність за непредбачені наслідки, які можуть виникнути уже негайно, а також просити Вас, пане Головний Комісаре, про дійсну допомогу, де це буде потрібно.

В. об. Кам'янець Подільського Міського Голови Кишківський.

Пану Головноуповноваженому Уряду УНР.

4-го лютого 1920. ч. 624.

Референта в судових справах

Д О К Л А Д.

Згідно розпорядженню Вашому з 30 минулого січня маю за честь докласти Вам, пане Головноуповноважений, про те становище, в якому опинилася судова справа, судові установи та, почали, і громадяне після заняття польським військом м. Кам'янця на Поділлю, як це виявляється з листувань, як уже післаних до Вас, так і тих, що прикладаються до цього.

З приходом польського війська де м. Кам'янця польська військова влада не стала рахуватись ні з правами українських громадян, українських державних та громадських установ, ні з існуючими тут українськими законами. Труси, виїмки, реквізіції помешкань та майна, арешти, замкнення в вязницю без жадної постанови та вивіз затриманих за кордон даже без відому української влади — стало звичайним явищем. Не тільки поодинокі особи, але й цілі валки людей затримувались невідомо за що, замикались у вязницю і або тримались там без жадних постанов, або кудись вивозились.

Яскравим малюнком відношення польської влади до права незайманності українських громадян уявляє собою випадок, коли біля 13 грудня з м. Борщова була доставлена в Кам'янець ціла валка осіб, затриманих раніше у Кам'янці, серед яких було більш 20 служачих залізниці та інших установ м. Кам'янця, і замкнена без жадної постанови в місцеву вязницю. Не глядючи на великий клопіт родичів замкнених у польського Коменданта і інших властей, на всі вжиті з боку місцевого прокурорського догляду та Головноуповноваженого заходи, затриманих продержали в вязниці ще майже два тижні і, нарешті, звільнили, бо польська влада не могла з'ясувати, хто і за що затримав ціх осіб. (Реєстр цих осіб мається в надісланому раніш листуванню). Скаржитись на ріжні образи, труси та реквізіції — громадяне боялись, аби не викликати ще гіршого, бо бачути, що й урядові особи та навіть і цілі державні установи, — не уникнули від того. В Кам'янецькому Окружному Суді, не глядючи на просьбу предсідателя його, два

поверхи з трьох — майже цілком зразу ж заняті польською владою і в них тепер улаштовані кінотеатр та харчевня для жовнірів. Заняття Суду для цього навряд чи викликалось негайною потребою, улаштування ж в нім кіно та харчевні, не тільки не відповідає повазі до цієї установи, але й загрожує пожежою як самому будинкові та майну Окружного Суду, так, головне, і нотаріальному, судовому і прокурорському архивам, де хороняться, особливо в першому, великої ваги для населення ріжні документи. В залах засідань — поставлені без відома Предсідателя Судуogrівательні грубки, для харчевні — поставлена плита і т. і. Ще до улаштування кіна та харчевні, тільки до 15 грудня 1919 року жовнірами спалено біля 500 пуд. дров Окружного Суду, пообірано з кресел та іншого церату та знищено: 11 столів, 3 шафи, 15 лавок, 17 віденських стільців та інше. Що сталося з другим майном Суду після 15го, сказати не можна, бо доступу в заняті поляками помешкання немає, відомо тільки, що де-що вивезено і що законами палились грубки.

Частина Повітового З'їзду до 7 січня, поки він не згорів, була реквізована під польовий суд 7 дивізії зі всім канцелярським майном, після ж пожежі майже все майно З'їзду та Мирових Суддів, що там містилися, яке залишилось з пожежі, вивезено для канцелярії генерала Крайовського та польового суду. В Губерніяльний вязниці польська влада реквізувала сани — козирки, польський шпиталь забрав до 100 пудів дубових дров, а військова гавптахта, що помістилась в вязниці, весь час користується опаленням та освітленням за рахунок вязниці. З камери Прокурора Суду, з Окружного Суду, З'їзду, губерніяльної вязниці і у всіх урядових осіб — відібрани телефони, чим поставлено, особливо Прокурора та слідчих, в тяжке урядове становище, через неможливість службових зносин в негайніх випадках. Скасуванням українських міліцій та карнорозшукного відділу і незаміщення їх чим іншим польська влада майже зовсім паралізувала діяльність судового апарату, бо залишила останній без виконавчого органу. Зявдяки цьому відомі злочинці гуляють на волі, і преступність значно збільшилась і злочинний елемент, не глядючи на те, що після 8 годин вечора заборонено ходити по вулицях міста без перепусток і що численні польські патрулі затримують кожного громадянина, який покажеться на вулиці в заказаній годині, майже щонічно нахабно грабує в центрі міста низки крамниць і т. і.

Допомоги судовій владі в боротьбі зі злочином не тільки не дається, а навіть і деякі річеві докази по судових справах у слідчих реквізовані. Вимоги польської команди, аби Судові Слідчі та урядові особи брали для службових виїздів перепустки, зробили зовсім неможливими негайні службові виїзди, бо щоб одержати перепустку іноді треба простояти у п. Коменданта дня три - чотири у черзі.

Про вищеписане становище судових установ та судових справ маю за честь до-
клести Вам, Пане Головноуповноважений.

Референт в Судових Справах Тимошок.

З лютого 1920 р. ч. 94.

Б. Військовий Слідчий Штабового
Суду при Канцелярії Військового
Міністерства.

1 лютого 1920 року.

№ 76.

м. Кам'янець.

В другій половині листопаду минулого року, коли я лежав хворий на висипаний тифус, поляки робили труси в місці. Зробили труси і в мене в камері, котра знаходилася при моїй кватирі і при цьому поляки забрали річевий доказ по справі Глодзінського: револьвер „Бульдог“ ч. 12107 з набоями. Ніякої росписки в забрані ціх річей поляки не дали. Револьвер був з печаткою міської міліції, а також і набої були опечатані тоюж печаткою в окремому пакункові. Камера моя містилася при моїй кватирі по Петротрадській вул. б. ч. 51.

Б. Військ. Слідчий Говерів.

До п. Представника Військового - Судової офіції.

Головноуповноважений Уряду
Української Народної Республіки Високоповажному п. Голові Української Місії в Річі Посполитії Польськії.
Міністр.

8 лютого 1920 року.

Звертаю увагу на слідуючі річі.

1) До Кам'янця приїхала трупа польська Вл. Бернатовича; місцевий комендант Ощеткевич без мого дозволу зареквирував для цеї трупи (на декільки днів, а може й більше) помешкання Українського Державного театру, зза чого Державний Театр мусів припинити свою діяльність.

В оповістках про польські вистави друкують, що „білети служать за перепустки до 10-ої“. А укр. спектаклі таких привілеїв не мають і мусять кінчатися у 7 год. вечора.

В Кам'янецькім Університеті лекції читаються з вечора і мусять спинятися в 7 г. веч., зза чого половина лекцій не читається. Коли я просив, щоби студентський білет служив перепусткою до 10 год. вечера, то в цім мені відмовлено. А театральний білет для поляків — то перепустка...

Явне недовір'я українцям.

2) Ходити по улицях дозволено в Кам'янці тільки до 8 г. веч., після цього штрафують і арештовують. Щкаво, що тих, хто балакає по польські, не затримують і після 8-ої години веч. Серед оштрафованих (а їх сила) поляків нема.

3) В Кам'янці жорстока військова цензура. Але польська тутошня газета „Зем'я Подольська“ шіякій цензурі не підлягає.

Явне недовір'я українцям...

Головноуповноважений Проф. І. Огієнко.

А К Т.

Року 1920, місяця лютого 11 дня складено цей акт в тому, що о 12 з полов. годині дня до Директора Державного Банку України Конст. Клепачевського з'явився п. Едмунд Фаренгольц в супроводі представника військової поліції п. Севастіяна Людвика з домаганням, подавши службову картку Ч. офіцера пляцу підпоруч. Ліса, обміняти 4,000 марок по курсу одна марка 10 карб., з умовою, аби обовязково були видані 1.000 карб. купюри. На пропозицію одержати по 250 карб. вицезгадані особи відмовились від угоди і п. Севастіяна Людвік заявив, що в нього є приказ, аби Директор Державного Банку для полагодження цієї справи відправився зараз же з ним до п. Коменданта військової поліції. Бувший тут же керуючий Міністерством Фінансів УНР. п. Маршинський запротестував проти цього домагання, заявивши, що п. Директор виконує його розпорядження, а як що вони не задоволяються, то нехай відправляться до п. Головноуповноваженного, який є представником Уряду УНР., який цю справу докладно, в порозумінні з Польською Владою, з'ясує. Пан Севастіян на цю пропозицію відповів, що вони (п. Міністро і Директор) обов'язково мусять піти до Команди, в противному разі він заведе їх до Команди в товаристві жовнірів.

Пан Міністр Фінансів, протестуючи проти цього, заявив, що це вже є насильство проти якого він нічого не може зробити, зазначивши, що подібного насильства не буває ні в якому панівстві і це рівноважно, коли б в Українській державі польського Міністра примусово потягли б до українського Коменданта, — і заявив, аби пан Комендант зайдов до нього.

Крім цього п. Міністр Фінансів запропонував, що він лише може піти для балачок з п. Чарноцьким. Ця пропозиція була п. Севастіяном категорично відхиlena. Пан Севастіян відстоював відправиться до Коменданта. Пан Міністр, константуючи факт насильства дав дозвіл обміняти, зазначивши, що це робить виключно під примусом про що й складено цей акт.

Присутніми в цей час в кабінеті Директора Державного Банку були: Ю. Гаевський, Є. Приходько, Палієнко Олександер, Майннер (клієнт); п.п. Орел, Артюх (урядник) Кост. Клепачевський.

Встановлено: „подавши службову картку ч. офіцера пляцу підпоруч. Ліса“ і „заявив, аби п. Комендант зайдов до нього“ Конст. Клепачевський. Як представник військової поліції п. Севастіяна Людвік та і п. Е. Фаренгольц підписати цього акта відмовились. Конст. Клепачевський.

Представник Державного Контролю Ст. Контрольєр Л. Артюх.

Управитель Кам'янецької Філії Державного Банку М. Орел.

А К Т.

Року 1920. місяця лютого 13 дня п. Кам'янець на Піділлю. Складено цей акт в тому, що в 11 годин ранку цього 13 лютого було виявлено, що військовий караул польської влади, приставлений до Банку, після опечатання його, 12 лютого польською владою, для охорони Банку замість банківського караулу української влади — вийшов з Банку залишивши Банк без жадної варти. Замість них негайно були поставлені біля парадних дверей і дверей чорного ходу (на другому поверсі) банківські караульні: Гаврило Чапай

і Григорій Баланюк, біля воріт став Квіт Б., а біля ощадної каси — Мазурчак Іван. Зараз же після цього Директором Державного Банку України К. Клепачевським суміжно з помішником управителя А. Дlugопільським, контролерами К. Тржцінським і М. Гадзевичем, пом. бух. Данильцевим і М. Гадзевичем, пом. бух. Данильцевим та рахівником С. Дудніцким і поміш. завід. господарством рахівником І. Вітом були провірені опечатані 12 лютого двері. 1) На другому поверсі з чорного входу, 2) на другому поверсі з парадного входу (двері з площинки в операційну залю) і 3) двері ощадної каси. Печатки наложені 12 лютого як польською владою, так і адміністрацією Банка оказались цілі і неповреждені, двері цілі і замкнуті. Провірити двері і печатки, що йдуть з кімнати скарбничого відділу (де зараз живуть поляки з інтендантури) до операційної залі (в бухгалтерію) не було можливості, бо двері з площинки до кімнати заперті поляками і на стук в двері ніхто звідтіль не обізвався. — Чому польський караул залишив Банк нікому не відомо. Надписано на другій сторінці над 9 строчкою з низу і печатки Директор К. Клепачевський, поміш. управ. україн. від. Д. Б. Арсен Дlugопільській, старш. контролер Тржцінській, а решта підписів нечительні.

Додатково: О 11 з половиною годин дня того ж 13 лютого прийшов новий польський караул, котрий і обняв охорону печаток Банка.

Підписав: Директор К. Клепачевський, а решта підписів нечительні.

П Р О Т О К О Л

Засідання Подільської Губерніяльної Народньої Управи
17-го Лютого 1920 р. в 6 год вечора.

Слухали: Доклад Голови Управи В. К. Приходько про наказ Польської Влади—ліквідувати діяльність Губерніяльного Земства і передати будинок, все майно, живий і мертвий інвентар, а також касу і всі біжути справи Губерніяльної Управи Подільській Польській Окрузі, (Наказ Начальника Подільської Округи від 16 лютого 1920 року ч. 28 при сім прикладається).

Постановили: Обміркувавши всебічно справу, Губерніяльна Управа одноголосно постановила: 1) Приймаючи на увагу, що Подільська Губерніяльна Народня Управа, як орган, підлягаючий Уряду УНР, не є компетентна сама вирішити справу про передачу інституції, а також майна чужій владі, уповноважити Голову Управи В. К. Приходько звернутися до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. на теренах, занятих польським військом, Міністра І. Огієнко за належними розпорядженнями і вказівками в цій справі.

Підписали: Голова Управи, Члени Управи, Секретарь.

Копія Наказу Начальника Подільського Округу
від 16 лютого 1920 р. ч. 28.

До п. Голови Губерніяльного Земства в Кам'янці - Подільськім. Зважаючи на переняття всіх функцій інституцій Губерніяльних, адміністративних і самоврядувань Урядом Подільського Округу, діяльність Подільського Губерніяльного Земства підлягає ліквідації.

Повідомляючи про вищезазначене, доручаю панові здати будинок, разом з флігелями, гаражем, з усім живим і мертвим ременентом, а також касу, біжути папери і архив уповноваженому представнику Округу Польського п. Храповицькому по списанню відповідних протоколів. Срок проводження частини будинку в кількості 20 пекоїв визначаю до 19 го лютого (четверг включно).

Належне виконання зазначеного покладаю під особливу відповідальність пана Голови Земства.

Підписали: За начальника Округа Подільського Тадеуш Крижановський.
Начальник Канцелярії (підпис).

П Р О Т О К О Л

Засідання Подільської Губерніяльної Народної Управи
від 18-го лютого 1920 р. в 10 год. ранку.

Слухали: Доклад Голови Управи В. К. Приходько, що згідно з постановою Управи, він мав переговори з п. Головноуповноваженим Уряду УНР. Міністром І. Огієнко, в справі наказу польської влади про ліквідацію Губерніяльного Земства і про передачу будинків і майна Губерніяльного Земства Подільській Окрузі, при чим п. Головноуповноважений заявив йому, що про наказ польської влади йому нічого не відомо, що виданий цей наказ без його згоди і порозуміння з ним, і що, зважаючи на це, він не вважає можливим дати які - небудь зарядження в цій справі.

Постановили: 1) Обміркувавши становище в цій справі Губерніяльної Народної Управи та приймаючи на увагу, а) що Губерніяльна Управа є виборний орган від населення Подільської губернії і має своїм обов'язком стояти на сторожі народних інтересів і поступати згідно з волею; б) що населення Поділля уповноважило Подільську Губерніяльну Народну Управу провадити Земську роботу і керувати всіма підлеглими їй інституціями, установами і майном в межах всієї губернії, без жадного вимку; і в) що Губерніяльна Управа не має од своїх виборців ніякого дозволу і ніякого уповноваження на передачу кому б то було хоча би частини своїх прав, а також свого майна,—заявити представникам польської влади, що Губерніяльна Управа не вважає себе правомочною ні ліквідувати Губерніяльного Земства, ні передавати принадлежні Земству інституції і майно.

Що ж торкається наказу в сій справі начальника Подільської Округи, то, приймаючи на увагу, що територія, де урядує Губерніяльна Управа, є занята польською військовою силою, що зважаючи на цей фактичний стан речей, наказ Начальника Подільської Округи, незалежно од міркувань правного характеру, має бути переведений в життя; що цього 18 го числа представник Подільського Округу п. Вонс-Вонсович фактично вже приступив до опису майна Губерніяльного Земства, — Губерніяльна Народня Управа постановила: 1) уступитися фактично зі свого становища, як орган самоврядування на теренах Поділля, занятих польським військом, знявши з себе відповідальність як за роботу Земства, що має провадитися на сих теренах, так і за майно, що находитися на сій території; 2) копії цієї постанови надіслати до пана Головноуповноваженого УНР., Губерніяльному Комісарові Поділля, Українській Національній Раді і Начальнику Подільського Округа і 3) про все вищезазначене доджити Губерніяльній Народній Раді.

Підписали: Голова Управи, Члени Управи, Секретар (підписи).

М. Ф. Скарбник Скарбниці
при Головноуповноваженому
Уряду УНР.
15 березня 1920.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

Р А П О Р Т.

ч. 896.

14-го цього березня біля 12 годин ночі, в який час

м. Кам'янець. частина урядовців уже спала в тім числі і я, в помешкання Скарбниці явилось 7 озброєних, з пистолями в руках, польських агентів і, звелівши підняти руки до гори, тим котрі не спали, а спавших зігнали з постелі в білизні в першу кімнату і теж звеліли підняти руки, почали провадити обиск не заявивши нікому із урядовців Скарбниці на підставі чого і по якій причині провадиться цей обиск, сказавши при цьому урядовцям, щоб ніхто не сходив з місця і не опускав рук, а то буде забитий.

Спочатку облапали всіх стоявших урядовців, а потім приступили до перегляду всіх речей і шкафів, зачинених на замки Губерніяльного Правління, не звертаючи уваги на заяву, що шкафи не наши і ключів у нас немає, одбили замок і теж проізвели обиск.

Всі річі як мої, так і останніх урядовців з корзин і мішків повикидали на підлогу і забравши гроші, які знаходились в корзинах урядовців, агенти передали ці гроші районному Комісару, котрі, після перегляду, були повернуті власникам їх при чому моїх власних грошей вмісто 13.000 карб. (по 1000 карбованців) було повернуто 8000 карб., о чим мною було заявлено пану Комісару, котрий відповів, що гроші лічені тут при всіх.

При тому реквізували із річей касира Возного бінокль, а після скінчення обиску, потребували від мене посвідки в тім, що при обиску нічого із річей, крім реквізованих, не пропало, яка посвідка під страхом мною і видана.

Розбираючи ж після ухода агентів річі оказалось, що із моїх грошей в столі, біля моєї постелі, в шуфляді повинно бути 8100 карб. по 100 карб. (Богданівками), про котрі я умовчував, думаючи, що вони агентами не заличені і залишились там, але їх не оказалось і таким чином у мене пропало грошей 13.000 карб. Крім того з тієї кімнати, де були мої гроші, із річей Начальника відділу Головної Скарбниці Тюрина пропало п'ять пар жіночих рукавичок, у Бухгалтера Совиеринського дві парі шкіри на підошви і чверть фунта тютюну.

Докладаючи про вищезазначене, з свого боку маю за честь заявити, що не кажучи про тяжке моральне становище урядовців і їх матеріальні потері при таких налетових обисках, може бути забрата готівка Скарбниці, яка часто залишається до другого дня, а через то прошу звільнити мене від відповідальності за державні кошти, як можливо і на далі будуть провадитися обиски при таких ненормальних умовах.

Скарбник Березовський.

У. Н. Р.

4-та Стрілецька Бригада
Військ Укр. Нар. Республіки.

До п. Головноуповноваженого Уряду УНР.
в м. Кам'янці на Поділлю

4 березня 1920 р.

ч. 18/м.

РАПОРТ.

м. Кам'янець-Под. Доповідаю вельможному п. Міністру, що переведення в життя заряджень Верховної Влади УНР, накреслених наказами Головної Команди Українських військ від 10. I. ц. р. ч. 3. і 25. II. ц. р. ч. 5. мені, яко командирів 4-ої Стрілецької бригади, формування якої вищезгаданими наказами мені препоручено на Поділлю, стоїть на перешкоді неясне і не цілком виразне відношення до дорученої мені справи представників адміністративного догляду Уряду Річі Посполитої Польської в Кам'янці. В той час, коли, як напевно мені відомо, межі правителствами Української Народної Республіки і Річі Посполитої Польської в Варшаві, переводиться в життя, шляхом дипломатичним, найдружнійші взаємовідношення межи цими двома державами і народами, — в Кам'янці на Поділлю, в місті призначенному мені для формування і організації перших українських авангардів для боротьби з московськими большевицькими військами в єдинім і спільнім з польською армією антибольшевицьким фронті, — відпоручниками Польської влади вживаються непрепустимі, для ідеї завязання дружніх відносин, випади що до військових осіб української національності і військової української служби, праця котрих як в сучасному, так і в минулому, на очах всього громадянства, являлася зразковим показником вірності ідеї самостійності Української Народної Республіки і непохитного слухнянства наказам Верховної влади нашої держави; так наприклад: за останні два тижні мали місце арешти місцевою адміністративною польською владою слідуючих осіб, які находились на службі в доручений мені бригаді а саме — старшин — Івановича, Ільюка, Подільчука, яким не було пред'явлено ніяких обвинувачень, і випущено; заарештовано старшину Граловецького і, не дивуючись на всі мої клопоти, вислано не відомо куди, також без пред'явлення яких би то не було конкретних

обвинувачень; а вчора вечором був заарештований один з найближчих моїх співробітників по формуванню бригади командир 1-го рекрутового полку, полковник Шандрук, який був заарештований на власній кватирі; обвинувачень також ніяких не пред'явлено і випущено в під арешту, завдяки особливим і настирливим заходам моїм перед Начальником Операційної групи військ польських, паном генералом Крайовським. Я не буду вже перераховувати кількох, правда недовгих, арештів в Кам'янці на Поділлю старшин і козаків по таким, ображаючим наше національне почуття, причинам, як цілком законну появу їх в місці в уніформі армії військ УНР.

Зазначене поводження місцевої польської адміністрації, з особами дорученої мені бригади, формуюмої для спільних з Польською армією акцій проти загального ворога, надзвичайно шкодливо відбувається, як на справі формування дорученої мені бригади, так і на ту громадську опінію, яка до цього часу досить прихильно ставилася до дорученої мені справи.

На підставі вищезазначеного звертаюсь до Вас, вельможний пане Міністре, яко до репрезентанта Уряду УНР. в Кам'янці на Поділлю, з проханням вжити всіх заходів, як перед польською владою, так і перед Урядом нашої Республіки о негайному припиненню подібних, шкодливих справі налагодження дружніх відношень межі двома державами, актів з боку місцевої польської адміністративної влади.

Командир 4-ої Стрілецької бригади, отаман Шаповал.
В. об. Начальника Штабу, сотник С. Білецький.

Добродій Василій Самуїлович Шевчук. ;

Приказом пана Українського Губерніяльного Комісара Вам було доручено заняти пост Голови Земської Управи. Сповіщаю Вас, що мною відміняється приказ пана Губернського Комісара і пропоную в мент получения цього передати Земську Управу бувшому Голові М. І. Лазареву.

Воєнний Комісар Ушицького повіту М. Вільчевський. Нова - Ушиця 17. III. 1920 р. Правдиво:
Діловод (підпис).

НАКАЗ ч. 1.

Губерніяльного Комісара Поділля до населення м. Ушиці і повіту.

Цим повідомляю населення м. Нової - Ушиці і повіту, що південна частина Ушиці і східна частина повіту підлягає цивільній пладі Укрдінської Народньої Республіки, що населення мешкаюче на зазначеному терені по всім справам має звертатись до представників української влади по належності, в особливих же випадках — до мене яко представника цивільної влади в губернії.

Закликаю населення допомагати українській владі в справі утворення нею порядку. Вважаю потрібним зауважити, що всяка злочинна робота, направлена проти порядку і спокою, буде рішуче преслідуватися усіма маючимися в моєму розпорядженню засобами, а запідохрені в таких злочинствах особи підлягатимуть суворій відповідальнosti по законам Республіки.

В цей відповідальний час прошу місцеві установи і населення допомогти у всьому нашему хороброму українському війську, яке кров'ю і залізом буде долю України.

Довожу також до відома населення, що на підлегому Українській владі терені усі грошові знаки, випущені Державною Скарбниццею. Відмовлення в прийманні і спекуляція ними будуть переслідуватися як злочин проти Української Народньої Республіки.

Губерніяльний і повітовий Комісар містяться в будинку З'їзду Мирових Судів, прийом прохачів провадиться щоденно крім свят з 11 год. до 2 год. дня.

Губерніяльний Комісар Поділля Е. Колодяжний.

10 березня 1920 р. м. Нова - Ушиця.

Переглянув: Комендант гарнізому Субочевський, Капітан. 10. III. — 1920 р.
Друкарня І. Полячка.

Головноуповноважений Уряду
Української Народної Республіки
Міністр.
11 березня 1920 р.

ч. 1030.

в Кам'янці надзвичайно урочисто. В святі приняла участь вся людність Українська і Єврейська. В урочистому поході по місту брало участь до 15 тисяч люда.

В театрі, під час урочистої вистави, коли співали українського гімна, заступник Коменданта Кап. Оцеткевича, представник польської влади в театрі, демонстративно не встав і сид в ложі весь час співання гімну, що зробило надзвичайно гнітюче враження на доверху переповнений театр.

Головноуповноважений Уряду Української Народної Республіки

Міністр І. Огієнко *).

У. Н. Р.

Міністерство Внутрішніх Справ
Подільський Губерніальний Комісар
15 березня 1920 року.

ч. 35.

м. Н.-Ушиця.

До Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.
Маю за честь повідомити, що я з канцелярією в складі 7 чоловік прибув до м. Нової - Ушиці 5-го березня ввечері. Ще в Кам'янці одержав відомості, що наша залога, під натиском большовиків, примушена була покинути Могилів і відійти на захід, завдяки чому комісаріату довелося росташуватися в Н.-Ушиці. В перші два дні моєго перебування в Н.-Ушиці скільки небудь з'орієнтуватися і вступити до переорганізації місцевих установ було неможливо через те, що большевики, маючи своїм завданням зайняти Н.-Ушицю і, скористувавшися туманом, присунулися до міста на 5-6 верстов і вступили до бійки з передовими частинами польського війська. З роставлених на згір'ях міста гармат Ушицька залога відкрила сильний вогонь, який часами змінявся кулеметною та рушничною стріляниною. В місті піднялася паніка. Стрілянина ця продовжувалася майже два дні. При таких обставинах не тільки не можна було вступати до праці, а, навіть, приходилося думати про евакуацію, і я було видав вже таємний маказ скарбниці та міліції готоватися до евакуації грошей та майна. На третій день стрілянина майже припинилася і я мав змогу вступити до виконання своїх завдань.

Перше найболячіше питання, на яке я ще по дорозі звернув особисту увагу, — се земельна справа. Поміщицька земля цілком на оброблена. Селянські шматки засіяні частинно. Стан майбутнього врожаю безумовно загрожуючий. Причина необроблення значної частини території, по зібраним відомостям, слідуючі: а) рання зима; б) у поміщиків — відсутність інвентаря; в) у селян — відсутність певності, що врожай буде зібраний на свою користь, яка з'явилась наслідком повсякчасних, не тільки невіправдуючих витрат, реквізіцій, а навіть, як се часто роблять денікінці, — одвертих грабунків; г) відсутність змоги скористувати і без того обмежений живий інвентарь для оброблення землі (аби запобігти реквізіції з боку денікінських банд, селяне ховають коней по лісах). Земельне питання що до поміщицьких маєтків, необхідно розв'язати як найскорше.

Друге прикре явище в Н.-Ушицькому повіті — се відмовлення населення в прийманні усіх грошових знаків УНР. Грошовою одиницею тут лічиться гривня, а карбованці майже не мають поширення зовсім чи розцінюються надзвичайно низько (гетьманська 1000 карб. рівняється 800 гривням). Дорожнеча, як що уяти до уваги приведений курс,

*) Прийшло б і більше, але розганяти людей під час якихсь свят українських у поляків було системою. Зате інакше справа стояла під час польських свят. От хочби візьмемо свято конституції 3-го мая. Жандарми та поліція польські згопили українських селян нагаями з сіл та хуторів до Камінця. Одривали людей од полевих робот і гнали на свято. А на цім святі українські ж селянє з примусу несли плакати з такими написами — „Нехай живе конституція 3-го мая“, „Нехай живе Польща од можа до можа“, а цілім горлом мусіли кричати — „Нехай живе Польська“. А потім проклинали своїх „союзників“.

О. Д.

в порівнанню з Кам'янцем -- подвійна. Причини дорожнечі: а) майже повна відсутність збіжжа (усе з'їдено денікінськими втікачами, яких рахуючи з жінками, на території одної чверті повіту коло 60.000 чол.) у кого ж з селян де-що й нашлось 'би, то не насмілюється вести до міста ззастраху реквізіції коней і б) існування такси, яка остаточно припинила підвоз продуктів. З огляду на те, що продовольча криза в Н.-Ушиці може дуже зле одбитися на справі формування українського війська, яке в деякій кількості, вже перебуває в місті -- я вжив самих рішучих заходів до поширення усіх грошових знаків, з приводу чого видав наказа, зразок якого до цього додаю, а також заручився принціповою згодою польського командування скасувати таксу, яка на мій погляд, найбільше перешкоджає підвозу збіжжа.

Що торкається місцевих установ я також встиг де-що зробити, а саме:

Повітовий Комісаріят в складі помішника Комісара Г-ра Процека та Секретаря його, виявив повну свою нездатність, не проявивши ініціативи в згуртуванню місцевих сил за час перебування тут польського війська, представники якого, завдяки своєму досить прихильному відношенню до вкраїнської справи, гадаю, не перешкоджали б підготовчій праці що до організації місцевого українського апарату. Крім того, ці представники повітового комісаріату, маючи повну змогу навязати зносини з Кам'янцем, не подали своєчасно жадних інформацій. Мусів їх усунути з посад. Повітовим Комісарам призначав Голову Н.-Ушицької Просвіти, бувшого міського Голову присяжного адвоката І. І. Зновицького, популярного не тільки серед українського громадянства, а і всього населення.

Предбачаючи можливість мобілізації в Н.-Ушицькому повіті і, бажаючи завчасно налагодити знищений зовсім денікінцями апарат військової Управи, призначив місцевого українського діяча П. І. Романюка радником військової управи, доручивши йому розпочати підготовчу працю.

Повітова міліція та скарбниця після уходу денікінців вступили до праці згідно вимогам Уряду УНР. і запровадили в урядових зносинах українську мову (ці інституції залишені в старому складі).

Повітова Народня Управа складається з призначених денікінською владою осіб, які, за винятком 1-2-х тільки що лояльних до вкраїнської справи, ставляться вороже до інтересів Республіки, чому весь склад цеї управи, заручившись згодою польського командування, я усунув, повернувши на їх місто виборний демократичний склад під головуванням п. Шевчука.

Склад міської управи також денікінський. Були випадки, коли голова ставав на перешкоді формування українського війська, зрікаючись відпустити за гроші борошна для козаків. Гроші приймає виключно гривнями. Вживаю заходів до зміни цього складу попереднім демократичним. На 17 березня скликається демократична дума.

З моєї пропозиції жидівське громадянство заснувало Комітет доломоги, родинам пошкодованих від денікінського погрому в м. Заміхові, де крім розстріляних та поранених було спалено коло 30 чол. в школі, куди вони поховалися (гадаю, що деталі цього вчинку Вам відомі).

В Н.-Ушицькому повіті для праці Губерніяльного Комісаріату ґрунт є, але, звичайно, приходиться додержуватись „контакту“ з польським командуванням.

Школи майже не працюють за браком помешкань, реквізованих для потреб війська,

10 сього березня, в день роковин смерти Т. Г. Шевченко, місцевий гурток українців був запрошений на панихиду, яка відбулася в соборі. Зібралося чи мало люду. Прибули старшини та коло 100 козаків формуючого тут військового відділу. Перед початком панихиди протоієрей о. Яків Бабинський, він же член ради „Просвіти“ сказав промову,

в якій познайомив присутніх з короткою біографією письменника і характером його творів. По скінченню панахиди старшини і козаки були запрошенні в помешкання Комісаріату (будинок повітового з'їзду мирових суддів), де хор проспівав „Заповіт“ і „Ще не вмерла Україна“, після чого я в коротенькій промові підкреслив ті велики заслуги, за які ми так шануємо пам'ять Т. Г. Шевченко, яко провідника ідеї незалежності України. В відповідь на мою промову по всій залі залунала „Слава Україні“. На прикінці козакам було роздано де - яку кількість книжечок та тютюну. Свято носило характер дуже урочистий.

Бувша Могилівська залога, складаючи собою праве крило польсько - українського фронту, потроху посувався наперед, і, коли Могилів буде одбитий, гадаю зразу ж перейхати і роспочати працю по організації влади в більш широкому масштабі.

Мушу зазначити, що провадити працю в м. Н.-Ушиці, завдяки близькості фронту, тяжко; завше приходиться бути на поготові до евакуації. 12 березня був випадок, коли большевики трохи не вскочили в місто, але завдяки удачному маневру з боку польського війська та отряда українських козаків, наступ був відбитий. Під час цього наступу по моєму наказу повітова скарбниця та інші підлеглі мені інституції були евакуовані до м. Миньковець, звідки 13 березня, коли ворога було відкинуто, повернені назад до Н. - Ушиці.

Губерніяльний Комісар Поділля Е. Колодяжний.

У. Н. Р.

Таємно.

Подільський Губерніяльний

Де Пана Головноуповноваженого Уряду УНР.

Комісар.

В додаток до докладу моого від 16 березня ц. р. за

20 березня 1920 р.

ч. 35 повідомляю, що до мене 15 сього березня з візитою завітав мешканець Н. - Ушиці д. Вильчевський, який наз-

вав себе військовим Комісаром Ушицького повіту, призначеним Генералом Крайовським, про що потім він сповістив населення своїм наказом. В розмові зі мною п. Вильчевський заявив, що Н. - Ушицький повіт, як територія, зайнята польським військом, входить, в сферу впливу польської влади, що цей терен тепер нічий, що цивільної української влади тут нема, що призначений мною Н. - Ушицьким повітовим Комісаром Зновицький немає ніякої влади і т. і.

Вступивши до виконання своїх обов'язків військовий комісар в розмові з начальником міліції заявив, що цивільна українська влада в Н. - Ушиці є захватна і що міліція підлягає виключно йому і роспоряджень ніякої другої влади не повинна виконувати.

Востановленому мною демократичному складу земства п. Вильчевський листом, образливим порформі, (без штемпеля, на шматку сірого паперу) на ім'я Голови Управи (копія котрого при цьому прикладається) запропонував негайно усі справи земської управи передати управі, призначений денікінською владою.

Призначенні мною на 17 березня збори гласних міської думи були п. Вильчевським заборонені і склад управи, таким чином, залишився також денікінський, який цілком не користується довіррям та авторитетом серед населення. Що ж торкається голови управи п. Ромішовського, то по маючимся у мене відомостям, одержаним від Ушицького скарбника, він займається спекуляцією: приймає гроші у продовольчому відділі за усі продукти виключно гривнями, а росплачуються „птичками“. Для потреб польського війська провадяться повсякчасні реквізіції у населення всякого збіжжа. Взагалі польська військова влада тримає себе що до населення які завойовники, що зле може відбитися на нашому українському фронти: большевики використують це по той бік фронту в цілях агітації — „оборони рідного краю від завойовників - поляків і підкуплених їми Петлюровців“. До української влади відношення негативне. Був випадок, що відведені

для п. Міністра Шадлуна кімнату прийшов польський жовнір і, не дивлячись на протест пана Міністра, почав в його кімнаті розглядатися і тільки завдяки тому, що господаркою помешкання була відшукана друга кімната, звільнив помешкання п. Міністра. Про цей інцидент було повідомлено місцевого коменданта, котрий ніяких роспоряджень з цього приводу не вжив.

За реквізовані продукти поляки розплачуються по дуже низькій розцінці. По маючимся у мене відомостям польським військом реквізовано у населення хліба та інших речей більш як на півроку. До населення ставляться дуже прикро. Заарештовують по подозрінню в большевизмі цілі громади, над котрими страшено знущаються. Наприклад з села Струги було приведено до Н.-Ушиці біля 100 чол., котрих катували на очах громадян і тільки по моїй вимозі удалося їх звільнити з під арешту.

Цими днями були заарештовані два брати Корчові, учні місцевої гімназії, певні українці, з яких один, навіть стояв на чолі місцевого гуртка української молоді. Не виконуються на місті роспорядження Генерала Крайовського. Наприклад, наказ його про звільнення південної частини Ушиці для росташування українського війська досі не виконаний і більшу частину кращих помешкань в цьому районі займають польські війська (в номерах тотелів стоять коні).

Існування в Ново - Ушицькім повіті цивільної української влади, в зв'язку з перебуванням там нашого хороброго війська, дуже необхідно перш за все для догляду за запіллям в відношенню налагодження постачання війська, ureгулювання нашої валюти і інформації населення, котре має багато фактів, дуже прихильно ставиться до нашого війська і української влади і навпаки до польської.

Справа постачання війська перебуває в дуже тяжкому становищі завдяки тому, що поляки майже все уже забрали і що населення відмовляється приймати тисячки і карбованці, дякуючи бувшій таксі і хижакству денікінської міської управи. Помічається великий брак цукру і тютюну.

Всі зазначені хиби можуть дуже зле відбитися на успіхах нашого війська, яке в останніх боях дуже уславлялося, що підкреслено і представниками польського Командування. Група полк. Вдовиченка посугубується наперед і штаб його вже в Вербовці.

Повідомляючи про вищезазначене, прошу Вас, пане Мініstre, дати вказівки чи, підлягає східна частина Ушицького повіту цівільній владі українській, як це було зазначено ген. Крайовським, а як що ні, то як буде розвязана справа з місцевою скарбницею та майном інших державних інституцій.

Вважаю необхідним додати, що денікінська армія поводить себе неможливо, робить жидівські погроми, наприклад в Заміхові, грабує населення, забиває безвинних людей бере у населення коней, скот і взагалі усе майно.

Прохаю Вас, пане Мініstre, вжити заходів перед вищим польським командуванням що до денікінських банд.

Губерніяльний Комісар Поділля Е. Колодяжний.

До Голови Української Дипломатичної Місії у Варшаві Пана Міністра
Андрія Миколаєвича Лівицького.

Т. в. о. Товариша Головноуповноваженого
Уряду Української Народної Республіки
в Кам'янці І. Я. Бочюрко

Д О К Л А Д.

По дорученню п. Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки в Кам'янці Міністра І. Огієнка виїхав я у Варшаву, щоби переговорити безпосередньо з Цивільним Зарядом Земель Волині і Подільського фропту в слідуючих справах:

I. Відшкодування для урядовців тих українських державних і автономних установ, які на території Подільського фронту зістали польською владою переняті або скасовані, або в своїй діяльності припинені;

II. Урегульовання взаємовідносин між валютою польською і українською на території Подільського фронту, а в звязку з тим забезпечення недоторканності як Українського Державного Банку так і Експедиції заготовки державних паперів в Кам'янці;

III. Забезпечення повної автономії Українського Державного Університету в Кам'янці і в звязку з тим дозвіл залишитись в Кам'янці професорам і студентам Галичанам;

IV. Дозвіл на перебування в Кам'янці тим Галичанам - урядовцям, які заняті в Управлінні Головноуповноваженого Уряду УНР., в Українськім Державнім Банку або в його Кам'янецькому Відділі і Експедиції Заготовки Державних Паперів.

Зважаючи на це, що моя діяльність повинна бути в повному контакті з Українською Дипломатичною Місією у Варшаві і відповідати загальному напрямкові її політики, я вважаю своїм обовязком цим поінформувати Вас, пане Мініstre, яко Голову Mісії про вислід дотеперішньої моєї діяльності у вищезгаданих справах.

Дня 14-го березня ц. р. був я на авдієнції у Начального Комісара Земель Волині і Подільського фронту п. Мінкевича, з'ясував йому потреби і побажання Головноуповноваженого Уряду УНР. у всіх вище під I, II, III і IV згаданих справах і отримав від п. Мінкевича слідуючі запевнення:

В справі під I) згодився п. Мінкевич, щоби заряд цивільний землі Подільського фронту виплачував зі своїх фондів місячну платню всім урядовцям згаданих під I) Укр. установ до часу, доки не дасть їм заняття в яких інших своїх Установах на тійже території або доки в законній дорозі з відповідним законним заштатним утриманням зі служби не звільнить, жадав однак п. Мінкевич, щоби йому подати приблизну суму місячних окладів вищезгаданих урядовців, а то для того, щоби міг дати місцевій скарбниці розпорядок, в якій висоті вона має відкрити кредит для тої цілі. Я слідуючого дня віднісся телеграфно до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. в Кам'янці за посередництвом Цивільного Заряду о заподання вищезгаданої суми і то негайно в телеграфній дорозі, но досі не отримав в тій справі ніяких інформацій.

В справі під II) згодився п. Мінкевич в принципі на урегульовання валюти, висловив навіть свій погляд, що одинокою дорогою урегульовання валюти і підвищення вартості української валюти були бы це, щоби польська держава приняла на себе гарантію за українську валюту, но так як він сам нефаховець в тій справі, то для потребних переговорів відіслав мене до директора свого скарбового департаменту п. Собанського. Відповідно до цього я дня 20-го березня ц. р. представив п. Собанському на письмі свій погляд в справі урегульовання валюти на території Подільського фронту, а саме:

1) Уряд польський і Уряд український відкривають собі взаємний кредит т. зв. „біжучий рахунок“;

2) устанавлюється справедливий курс марки у відношенню до карбованця, а саме: 1 польська марка — 10 карбованцям з тим, що при виміні марок на карбованці має виплачуватись сума в карбованцях знаками по 250 і 100 у відношенні як 3:2 (при виміні 500 польських марок), а 6:4 (при виміні 1000 марок і вище).

3) звільнення українського Державного Банку і його відділу в Кам'янці від обов'язку примусового обміну для польських властей і урядових осіб марок і корон на карбованці, а доручення цього обов'язку виключно місцевій польській скарбниці, яка би єдна мала виключне право зноситись в справах набуття знаків української державної валюти з укр. Держ. Банком або його відділом в Кам'янці.

4) Виняти з під компетенції Довудства повіту в Кам'янці право установлювати примусовий курс валюти польської у відношенні до української, а доручити цю справу мішаній Комісії, визначеній Начальником Подільської Округи і Головноуповноваженим Уряду УНР. в Кам'янці з поміж фахівців фінансістів.

5) З огляду, що рівночасно наспілі з Кам'янця жалоби укр. Державного Банку та з приводу насильств польських військових властей відносно укр. Держ. Банку і його управління, я представив п. Собанському ці жалоби і поставив домагання: а) звільнити будинок укр. Держ. Банку зглядно Кам'янецького Відділу його від польських жовнірів; б) забрати звідтиля польську полеву почту; в) забезпечити повну недоторканність як майна, так і урядовців Банку зі сторони польської влади; г) визнання повної внутрішньої автономії укр. Держ. Банку і Експедиції З. Д. П. в Кам'янці, ма що я отримав в кілька днів пізніше повідомлення від п. Собанського, що він ті всі предкладені мною поступляти доклав п. Мінкевичу, п. Мінкевич на ці в пункти 5) а, б, в, г, погодився і видав в тій справі відповідні розпорядження.

Відносно пунктів 1, 2, 3 і 4 справи під II) заявив п. Собанський, що над тими пунктами вони відбудуть нараду, а відтак попросять мене на спільну з ними нараду. Досі однак такого запрошення я не отримав. Відносно справи під III), то справа та як відомо зістала полагоджена згідно побажанням п. Головноуповноваженого Уряду УНР.

Натомість справа під IV) наткнулась на великі труднощі зі сторони Начального Довудства Польських Військ. Сам Начальний Комісар Земель Волині і Подільського фронту зі свого боку не ставляє ніяких перепон, а виключно військова влада в першій мірі Довудство Польського фронту, а в слід за ним і Начальне Довудство П. В. проти-виться залишенню Галичан урядовців в Кам'янці. В Начальному Довудстві інтервенював я в тій справі 2 рази: дня 30-го березня і дня 6-го квітня ц. р.

Дня 30-го березня балакав я в тій справі з вступником капітана Чарноцького, який був перешкоджений, з поручником Стшелецьким. Цей порадив мені внести в тій справі прохання на письмі і належито з'ясувати справу, як що я хочу, щоби справа могла бути взагалі докладена Шефови Генерального Штабу. Я це і зробив. Написав прохання, в якім я докладно з'ясував незамінність і конечність залишення Галичан - урядовців Управління Головноуповноваженого Уряду УНР., Укр. Держ. Банку і Експедиції, вказав на це, що люде ці по більшій часті вже від 1917 р. працюють в Укр. Державних Установах, і перебуваючи від кількох літ на Україні, перенялись вповні ідеольогією Придніпрянців, а не Галичан, тим більше, що всі вони в соціалістами - інтернаціоналами, а не партікулярними патріотами, а ідеольогія ця є в згоді з сусідами і при їх помочі боромити своєї політичної і національної самостійності перед страшним спільним ворогом - Російським Імперіялізмом (без огляду чи він йде з гори чи з долу), який в рівній мірі загрожує як Польщі, так і Україні.

Пан Стшелецькій прохання моє приняв і обіцяв як найскоріше докласти свому шефови, а про вислід повідомити Місію. Так як до польських Великодних Свят ніякої відповіді Місія не отримала, явився я 6-го квітня до Начального Довудства по відповідь. Тим разом приняв мене п. Чарноцький, який відповів мені, що він в тій справі відноситься до Довудства Подільського Фронту, яке рішучо противиться залишенню Галичан урядовців в Кам'янці з огляду на їх ворожу відносно Польської Влади агітацію. Коли я на це заперечив, щоби урядовці Галичане, ізза яких я вніс прохання, занимались ворожою агітацією, п. Чарноцький вкінці сказав, що Начальне Довудство П. В. залишить урядовців - Галичан на слідуючих умовах: а) п. Головноуповноважений представить Довудству Подільського фронту поіменний список тих Галичан - урядовців, яких він бвжає залишити в Кам'янці, при чому, що до кожного з них має бути заподане, від коли працює на Україні, яку посаду занимав і де працював раніше, а де тепер і б) що

п. Головноуповноважений Уряду УНР. возьме на себе повну гарантію і відповідальність, що залишенні на його бажання Галичане - урядовці не будуть займатись політикою і агітацією против Польських Військ і Польської Влади.

Про ці умовини я вислав окремий доклад п. Головноуповноваженому Уряду УНР. Міністрові Огієнко.

Т. в. о. Товариша Головноуповноваженого Уряду
Української Народної Республіки І. Я. Боцюрко.

Варшава 8-го квітня 1920 р.

М. Н. О.

Педагогична Рада Кам'янець - Под. До п. Голови Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки.
Державної селянської дівочої гімназії.

18 квітня 1920 р.

№ 138.

м. Кам'янець - Подільський.

Кам'янець - Подільська Державна Селянська Дівоча Гімназія, яка перетворена в минулім році з бувшої Дівочої Школи Духовного Відомства і по думці Уряду, мала заняття виняткове становище між дрігими школами, опинилася перед тим, що не знає, яким способом одвернути неминучий

цілковитий занепад її. Через евакуації три рази та по військовим обставинам, ця школа, на протязі 5 років, могла провадити шкільного навчання тільки 10 з половиною місяців взагалі, а в решті не істнувала, бо була обтяжена своїм обовязковим інтернатом і самим незаможним складом учениць, наполовину — сиріт. Діти перестали і перезабували те, що знали раніше. Будинки школи та все майно без перерви переходили з рук в руки — від одної військової частини чи інституції до другої, бо всіх зацікавлювало обладнання інтернату, але тимчасом все немилосердно руйнувалося. Від деяких будинків вже не зосталося і сліда, водопровідна сіть зіпсована, матеріял, огорожа та більшість меблів знищена, інвентар хазяйства та інтернатна роскраден. Відсутність інтернату, який більше всього зацікавлював батьків, спровадила зі школи самий заможний контингент учениць і заставила його тих, яким не було де подітися, — себто сиріт і найбідніших з дітей. Ось в таких обставинах прийшлося в біжучім році відновлювати з 1-го лютого шкільне навчання, щоби як — небудь врятувати долю дітей і школи, не вважаючи вже на те, що будинки подавньому в чужому користуванню (27-го пошестного шпиталю), а кошти зосталися не побільшеними на 1920 рік. Лекції почалися в чужому будинкові Товариства „Просвіта“ — на другім кінці міста — і який зовсім для того не підходив, а для найбідніших сиріт прийшлося у себе улаштовувати невеличкий інтернат в кімнатах та коридорах кватири директора та старшої виховательки, решту же учениць спровадити на приватні кватири. Сюди же, в коридори, школа примушена була стягнути і все майно, яке уціліло від руйнування; сюди же зібрали свою бібліотеку, гардеробу, посуду, ріжкий учебний прилад, фізичний кабінет і т. ін., бо всі без винятку склади були реквізовані шпиталем. Що було цілого з меблів, зоставалося в помешканнях самого шпиталю — як за відсутністю місця для нього, так і за незгодою шпиталю повернути те майно школі. Поступово шкільні річі розвозилися і по чужим будинкам в місті. Що торкається тих службовців, які потрібувалися на місці для інтернату та шкільного господарства і діловодства, то вони скучені були в двох філіях: в одному містилися священик, доглядач будинків, архів, канцелярія, а в другому (половина больниці) — всі виховательки, економка, кастелянша, буфетна доглядачка, остання кухня інтернату, власне майно службовців і дів — яке шкільне. Приходилося терпіти надзвичайну тісноту, щоденно провадити дітей до клясу і з кляса, без перерви опікуватися ними й дома, — але передбачалося, що може після ліквідації 27-го пошестного шпиталю полегчає і можна буде визволити для школи хоч невеличку частину власного будинку для класів та перенести навчання до своїх помешкань.

Сподівання Педагогичної Ради не справдилися. Після вицезазначеного шпиталю шкільні будинки знову реквізовані під команду польських видужуючих (дім реконвалесцентів), а тепер улаштовується польський військовий шпиталь. З початку пропоновано було забрати куди — небудь шкільне майно із помешкань шпиталю, але позаяк школі не побільшили місця, то прийшлося використати під склад свою церкву, а що не помістилося в ній, залишено просто на подвір'ю. На цю переноску школа витратила 15.000 карб. Службовці запевнялися, принаймні, що їх не будуть рушати з місця. Але через кілька днів вийшов наказ звільнити для шпиталю і решту помешкань, які зоставалися за школою, — всі без винятку в найскоріший строк і без уваги на те, на який час це випадало: наказ зроблений був 8-го квітня, а строк призначався на 10-е квітня, на передвідгодину суботу, бдя всякої забезпечення другим помешканням. Педагогична Рада того ж 8-го квітня під № 135 внесла заяву против такого розпорядження до п. Представника Уряду УНР. при п. Начальникові Подільської Округи; безпосередню розмову з ним по цій же справі мав і директор Гімназії. Начальник Округи обіцяв довести про те до відома Начальника Дівізії в Дунаєвцях — ген. Краєвського. Тимчасом директор Гімназії звернувся теж і до інспектора шкільництва, але не одержав такого враження, щоби можна було покладати на нього велику надію. Санітарний шеф, зі свого боку, відмовився, що він не має жадного відношення до цього шпиталю, а ніби то треба звернутися до коменданта повіту. Розмова директора з комендантом з'ясувала тільки те, що загрожуюча

нова реквізіція йде від цього коменданта, по його ордеру, з докладу коменданта шпиталю, але справа вже скінчена і не може бути переіначена; що реквізіційний ордер виданий ще два тижні тому назад, а через що він доведен до відома тільки 8-го квітня, це йому не відомо, але він, може продовжити строк до 25-го квітня і не відмовляється реквізувати для Гімназії яке - небудь друге помешкання, — тільки треба, щоби адміністрація Гімназії сама зазначила йому таке помешкання. Педагогична Рада 14-го квітня під № 135 звернулася з докладом по цій же справі і до п. Головноуповноваженого Уряду УНР. за його авторитетною підмогою. Остання звістка одержана від п. Начальника Округи така, що ген. Краєвський не згодився не те, щоби відмінити зроблені розпорядження, а через те потрібується здійснити їх.

Педагогична Рада вжila всіх заходів, щоби спастi школу, але відсторонити смерть її не здобула ніякого способу. Без учебного приладу, без бібліотеки, без звого спеціального обладнання вона існувати не може, а вивезти що - небудь з цього нема коли і куди; залишити на місці, навіть дали би його, але без догляду власників, — це все рівно, що і зовсім позбутися його. Як будинки, матеріали, огорожа, садок та все друге нищилося на очах, то за очима до нього нікому не буде ділл і часу. Тільки йно налагоджений з великими труднощами невеличкий інтернат, який міг зацікавлювати дітей, новинею роспастися і відлякати від школи лиши учениць, бо жадного місяця для нього не найти тепер в перегруженім місті та і службовцям приходиться розсипатися куди може, а не триматися інтернату. В такім становищі школа не була ще ні при яких реквізіціях, хоча в будинках її містилися йно шпиталі і завжди доставало для них місця в тих межах, які існували до останнього часу, — але правда, що без лишнього заміру на комфорт.

Педагогична Рада звертається до Вас з покірливим проханням вжити яких - небудь заходів перед вищим польським урядом в Варшаві, який може телеграфно приминити шкідливі для школи розпорядження місцевої влади і не дати школі знищитися до кінця, без надії вже відновитися.

Директор Гімназії (підпис).

Секретарський Педагогичної Ради С. Беднаровський.

До пана Губерніяльного Комісара Поділля.

Урядовця для особливих доручень Романюка

Д О К Л А Д.

Доношу про загальний стан в м. Нівій - Ушиці й почаси в Ушицькім повіті.

Українське життя урядове і громадянське, цілком завмерло.

Поляки поступово переймають всю владу, як в місті так і в повіті. За призначенням повітового старости послідувало призначення начальника повітової поліції.

З старих служачих української міліції мало хто залишився на посадах — більша частина урядовців і міліціонерів подались у відставку. Зараз у місто прибули польські поліціонери набрані десь у Польщі.

Склад міської управи залишено стaryй - деніkinський і ся інституція по старому займається виключно спекуляцією.

Народня Управа також у деніkinському складі. Польське військо заняло ціле по-меншкання Управи, залишивши для її потреб помешкання каси дрібного Кредіту (2 кімнати), так що найменьшої праці нема змоги провадити.

При Народній Управі знаходився запас чистого паперу в 300 пудів і книжки для продажу (майно Губерніяльної Народної Управи). При ліквідації вона видала наказа, щоби се майно було передано Н.-Ушицькому Товариству „Просвіті“, але повітовий староста наклав на це майно руку, кажучи, що Управа не мала права видавати такого розпорядження й тепер цей папір використовується, яко паливо польськими жовнірами.

Управління Військового Начальника закинено повітовим старостою, помешкання занято, здається, під канцелярію староства а самому Військовому Начальникові загрожено арештом, коли він буде провадити яку - небудь працю.

Скарбниця також передана польській владі.

Поводження всіх представників польської влади від старости до останнього жовніра надзвичайно неприхильні до українського народу. Перед Великоднем мав місце слідуючий інцидент

. з'явилися польські жовніри і почали дуже нечесно вимагати від дружини

п. Зновицького, щоби їх було пущено „до українського Кемісара“ при чим жовніри образливо лаялись. Коли ж ім було заявлено, що п. Комісар є хворий та що їх до нього не пустять, то вони побили пані Зновицьку.

У місті провадиться регистрація, при чим помітно давлення, щоби населення визнавало би себе як не поляками, то принаймні польськими громадянами.

Польові роботи селянами майже не провадяться, а як що провадяться, то виключно в ночі, тому, що поляки безупинно забірають величезну кількість підвід для натуральної повинності і держать їх по кілька день.

19 квітня 1920 р. Урядовець для особливих доручень Левкє Романюк.

м. Кам'янець - Подільський.

Головна Управа Українського Т-ва

Червоного Хреста.

Квітня 21 дня 1920 р.

ч. 428.

м. Кам'янець-Под.

До Високої Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР.
в Річі Посполитії Польській.

Ріжні пошестні хороби лютують в цей час на Україні, особливо серед сільського населення і що - дня убивають силу кращих наших людей. За відсутністю ліків й іншого санітарного майна боротьба з цими пошестями дуже тяжка, тим паче, що ніхто її систематично не провадить, бо як і земська, так і військова санітарія зруйновані й занехаяні. Тільки один Червоний Хрест, як організація громадська, силкується провадити цю непосильну по теперішніх часах і тяжку боротьбу з пошестями. Головною Управою уже вислані і далі формуються ріжні летучі пошестні отряди і дезінфекційні кольони для боротьби з пошестями як і серед населення прифронтової смуги, так і військ на тій смузі перебуваючих. На превеликий жаль Головна Управа в своїй праці натикається на цілий ряд перешкод і перепон як з боку військової, так і цивільної Польської Влади.

Про цілий ряд фактів ріжних надужить з боку Польської Влади Головна Управа мала нагоду повідомити Дипломатичну Місію, докладні відомості про які збираються в цей час Головною Управою, але в додаток до попередніх фактів Головна Управа має за честь подати до Вашого відома про такі нєві факти надужить з боку Польської Влади:

1) Так, 20-го цього квітня був висланий Головною Управою Пошестний Летучий Ограйд для допомоги населенню, пострадавшому від погромів, учинених військовими частинами генерала Ден'кіна, який був сформований Головною Управою на кошти єдинушені Американським Комітетом „І. Д. С.“ Але поїхавши до м. Дунаєвець, цей Отряд був затриманий Начальником 2-го віddілу 18-ої польської дивізії і дозволу на переїзд цього Отряду на місце призначення не дав, не вважаючи на те, що такий дозвіл на переїзд цього Отряду був даний цивільною польською владою, і Отряд мусив повернутись назад.

2) Цивільний Уряд земель Волині і фронту Подільського наказав своїм від 15-го квітня б. р. ч. 87 постановив передати Віспеній Інститут в м. Кам'янці, який провадив свою працю під керовництвом Кам'янецького Віddілу УТЧХ., в розпорядження Польської Влади.

Отже подаючи до Вашого відома ці факти надужить, Головна Управа УТЧХ. ласкаво просить Вас вжити рішучих заходів перед Польським Урядом, аби Польською Владою на терені України не чинилося ніяких перешкод в праці Установ УТЧХ., а з'окрема справу з передачою Віспеного інституту у м. Кам'янці в розпорядження Польської Влади було препинено.

Голова Управи (підпис).

Члени (підписи).

Член Секретар П. Бутовський.

До Високоповажного Пана Головноуповноваженого Уряду
Української Народної Республіки.

Правління Кам'янецької Хлопячої духовної школи має за честь довести, що польський військовий шпиталь ч. 601, котрий з 25 листопаду 1919 року займав будинки цієї школи, вийшов звітсі 27 — 28 біжучого місяця квітня, при чому забрав з собою всі шкільні залізні ліжка, дошки, до них, де кілька креселок, столиків і т. і.

Та частина шкільних меблів, яку шпиталь залишив в будинках, майже на половину поломана й попсована так, що і відремонтувати її неможливо. Весь головний будинок дуже забруджено. В одній його кімнаті містилися шпитальні свині; частину підлоги в цій кімнаті вирубано, другої частини майже вся згнила; віконних рам в 1-м вікні тут зовсім немає, навіть підвіконні дошки в 3-х вікнах зірвано. Багато дверей в будинку попсовано, або й цілком знищено; частину деяких одвірків вирізано.

Труби водопроводні в деяких місцях знято, кранів немає, раковини невідемо де поділися; порценальзові стульчики в відхідниках всі побиті.

Шафи з книжками для учнів розбито і майже всі книжки подерто й розкидано по всьому будинкові.

Що до шкільної церкви, то вона після слідства з приводу өграбування її в м. грудні 1919 року, в присутності члена Окружного суду п. Шабліовського була замкнена і ніхто з служачих в школі в ній не бував, бо в кімнаті перед церквою містився якийсь служачий в шпиталі, котрий замикав двері до цеї кімнати, так що проходу до церкви не було, 27 квітня виявилось, що церква очинена, на пристолі не знайдено абсолютно ніякого облачення. Жертвенника зовсім не має, царські врати одчинені, катапітасму знято й забрано, панікало й лампади побиті і валяються на підлозі, великий кіот для образів Кирила та Методія поломано, а самий образ роздерто. Частина Богослужбової одежі, що залишалася в церкві, викидано з комоди на підлогу, винесено на коридор; кіот для плащаниці розбито й самої плащаниці немає, дріт для електрики во всій церкві зірвано, великі тафлі майже з половини церковних вікон забрано. Забрано також 5-ть аналоїв з покривалами.

Одно слово — шкільна церква остаточно зруйнована. Коли шпиталь ч. 601 почав забирати шкільне майно, смотритель школи звернувся до Коменданта цього шпиталю з проханням, щоб школі видано було росписку, яке саме майно забирають, але Комендант видати росписки не погодився. Про вищезазначене доведено було до відома Польського Санітарного шефа 28 квітня.

Смотритель школи А. Неселовський.

Діловод В. Пясецький.

ч. 102. 30 квітня 1920 р.

До Пана Головноуповноваженого Уряду Української Народної Республіки.

Референта по справах освіти

ДОКЛАД

про те, які шкільні будинки зайнято під постий
польського війська.

Маю за честь доложити Вам, п. Міністре, що під постий Польського війська зайнято такі шкільні будинки:

- 1) Кам'янецької мішаної гімназії імені Ст. Руданського,
- 2) Кам'янецької державної дівочої Гімназії,
- 3) Частина селянської дівочої Гімназії,
- 4) Частина духовної Семинарії,
- 5) Хлоп'яча духовна школа,
- 6) Вища початкова школа ч. 2,

- 7) Пирогівська нижча поч. школа,
- 8) Пушкінська нижча поч. школа,
- 9) Відпущеній Губерніяльний Земством під Просвітянську Гімназію дім Сандецького (частина).

Референт (підпис).

10 лютого 1920 р.

М. Н. О.

Педагогична Рада Кам'янець-Под.
Державної Селянськ. Дівочої Гімназії.
15 травня 1920 року.

ч. 170.

м. Кам'янець - Подільський. честь довести до Вашого відома, що польський 601-й польський шпиталь, який містився в будинках хлопячої духовної школи, при виході своїм до м. Нової - Ушиці, разом зі своїм майном вивіз і те, що належалося до Дівочої Гімназії і було забрано ним при своїм улаштуванню в м. Кам'янці із росташованого тоді в будинках Гімназії 27-го пошестного шпиталю. Ні той, ні другий шпиталь не повідомляв Гімназії, яке саме майно школи і куди передається, і тільки випадково Рада довідалася що де - яке шкільне майно опинилося в 601-м польовім шпиталі, бо на підводах уздрила свої ліжка. Рада звернулася до Коменданта шпиталю з проханням залишити шкільне майно, на що він відповів, що вивіз його пропонується військовою владою. Не згодився він і на те, щоби хоч з'ясувати, яке саме майно вивозиться ним. Педагогична Рада зверталася зі своїм проханням також до Коменданта повіту і пляцу, але і тут без всякого наслідку. В таких обставинах нема можливості навіть приблизно скласти який - небудь список захопленого майна. Це освітлити можна буде хіба лише тоді, як з'ясується, що саме зі шкільного майна ще уціліло, але зараз і для того нема жадного способу, бо багато майна розвезено по місту, а те, що залишається у школі, звалено в купу по відсутності місця

Підписяли: Директор Гімназії (підпис).

Секретарь Педагогичної Ради С. Беднаровський.

М. Н. О.

Педагогична Рада Кам'янець - Под.
Державної Селянськ. Дівочої Гімназії.
15 травня 1920 р.

ч. 171.

м. Кам'янець - Подільський. і пляцу, селянська дівоча Гімназія 8-го і 9-го цього травня без всякого упередження, примусово викинуті із своїх помешкань — в складі своїх дітей, службовців і де - якого майна. Така росправа зі школою явилася цілком несподіваною для неї, бо Педагогична Рада, в справі звільнення своїх помешкань під польський шпиталь керувалася його вказівками самої польської влади. Коли наблизився назначений комендантурою строк для вихода школи (25-е квітня), а другого помешкання їй ніхто не поклопотався відвести, адміністрація школи 24-го квітня сама звернулася до п. Комісара м. Кам'янця з питанням, як бути школі з інакзом п. Коменданта. Комісар відповів, що у нього нема помешкання для школи, а через те вона мусить залишитися на своїм місці поки не одержить вказівок комісаріату; щож торкається загроз комендантури викинути школу через жовнірів, то на це комендантура не може дати ордера, бо всі ордера на реквізіції помешкань видаються ним, Комісаром, а такого ордера він не видасть комендантури, поки не буде улаштована школа. Від п. Комісара адміністрація школи в той же день звернулася ще й до офіцера пляцу, щоби й там довідатись, як ій бути зі своїм строком, який назначався офіцером пляцу. Він зі свого боку, розглянувши всю справу,

відповів, що, за відсутністю помешкань, здіймає зі школи реквізіцію, дозволяє їй надалі зоставатися в своїх помешканнях. Здавалось, що такі забезпечення з боку цивільної і військової влади були досить авторитетними, щоби школі не сумніватися в їх певності.

Між тим, 8-го травня по наказу п. Коменданта повіту і пляцу, в школу прибули жандарми і, без всякого упередження, приступили до викинення інтернату із помешкань, для цього вони пригнали із в'язниці кільканадцять арештантів і ті почали виносити на подвір'я шкільне майно, яке підверталося під руки, а дітей службовців виганяли із помешкань. Позаяк у школі не було ні притулку, ні підвод для перевозки, то на подвір'ю утворився табор із людей і майна, на дивовання всього шпиталю. Кинулися за допомогою до пана Комісара, але його не можна було здобути, бо це робилося надвечір проти неділі.

Прохання перед п. Комендантом повіту і пляцу про те, щоби він припинив таке бешкетування жандармів, не мали жадного наслідку: на всі доводи, що школа керувалася вказівками польської же влади, що шпиталь мало - не цілком порожній, що оповідання дітей ріжних повітів про таку росправу польської влади буде ослаблювати її на все Поділля, на все це п. Комендантом уперто повторював лише одне: „не можу, цивільним не вільно мешкати разом з рійськовими“, „мені нема діла до комісаріяту“ і т. ін. На ніч робота поліції припинилася, а рано викидання відновилося, як і на передодні. Йно коли вже вдалося сповістити п. Комісара і він сам прибув до школи, щирість поліції була припинена. По розпорядженню п. Комісара, явілося до школи кілька підвід, на яких почалася вивозка інтернату до першого, який попався, будинку (проти семинарії), навіть непочищеної після якогось постою і зовсім невідповідаючого потребам інтернату. Службовці при інтернатові розсипалися по всьому місту. Чи дійсно така росправа зі школою потрібувалася для шпиталю, з'ясувалося в той же день, 9-го травня. Шпитал перед вечером одержав від свого вищого Уряду телеграму, що росташування його в місті Кам'янці зовсім скасовується і весь проект улаштовання його ліквідується. Таким чином інтернат опинився в самих тяжких умовах, а його помешкання стоять порожніми досіль, зоставлене в них немале майно школи (гардероба, посуда, учебний прилад і т. ін.) приваблює якихсь злодіїв, котрі вже два рази добиралися до того майна і ламають замки, а відбиватися під них нема кому. Тепер пішла ще чутка, що непотрібні шпиталеві помешкання школи зацікавлюють якісь другі інституції й маються на увазі для інших реквізіцій навіть не військового характеру.

Педагогична Рада Гімназії звертається до Вас, п. Міністре, з покірливим проханням допомогти їй одержати дозвіл польської влади на те, щоби Гімназії повернені були помешкання, з яких випровадили її 8-го травня, і щоби їй одмежено було все те крило будинку, в якім містився інтернат, щоби Гімназія могла улаштувати у себе хоч яксь-небудь кляси, а не водити дітей із інтернату на другий кінець міста, тоді як для шпиталю вже не потрібується тих помешкань.

Підписали: Директор Гімназії (підпись).

Секретар Педагогичної Ради С. Беднаровський.

До Високоповажного Пана Головноуповноваженого Уряду
Української Народної Республіки.

Шість років всесвітньої війни, яка майже всю культуру знищила у всій Європі, а особливо у нас на Україні, страшенно відбилася на нашій рідній школі. Майже всі шість років наші діти не мали можливості спокійно і нормально вчитися. Для нормального навчання наших дітей в м. Кам'янці перешкоджали то евакуації, то заняття школ під шпиталі та інші військово - польові інституції.

Дуже при тяжких обставинах почався шкільний рік в біжучому році в Кам'янецькій державній українській мішаній гімназії імені Ст. Руданського. З початку вона мусіла міститися в маленькому будинкові, а згодом, коли по розпорядженню Міністерства Народної Освіти в м. серпню 1919 р. була з'єднана з бувшою російською хлопчищою гімназією, то містилася в 5 будинках, котрі були в ріжних місцях м. Кам'янця.

Зазначене становище школи, розуміється, не може рахуватись нормальним і відповідним, а ні з боку навчання, а ні з боку виховування учнів і догляду за ними.

Тільки перед Різдвом 1919 р., після звільнення одного поверху, гімназія перейшла у свій власний будинок, котрий був збудований на місті розібраних старих непотрібних поієзуїтських будинків по наказу Царя Миколи і на державні та шляхетські (дворянські кошти, як про це голосить діло 1837 р. ч. 16, складене директором Батаровським, котре власне поміщене в збірникові в память 50 роковин існування вказаної гімназії (183 — 1883 р.) п. І. Михалевичем (додаток ктор. ХЛІХ — ЛІІ).

З великими труднощами гімназія, розвіташувавши на 3-му поверсі, бо нижні два завняті польськими військами, мала надію, що незабаром будуть звільнені і нижні поверхи, а тому навчання піде цілком нормальню і з відповідним напрямком догляду за учнями і шкільного виховання.

Але несподівано для вчебного персоналу і Батьківського Комітету Губерніяльним Комісаром одержаний папер від польського Інспектора Шкільної Освіти в м. Кам'янці при Управлінні Цивільного Уряду Земель Волині та фронту Подільського від 4 травня б. р. ч. 308 про звільнення гімназією ім Ст. Руданського свого власного будинку для польських шкіл та освітніх інституцій.

Таке вимагання від гімназії, аби вона звільнила свій власний будинок і сама десь мусіла тулитися в невідповідних помешканнях, являється безпідставним і не підлягаючим виконанню, завдяки тому, що воно ставить школу в неможливі умови як з боку морального і матеріяльного, та і з боку науково - виховавчого. Замість освічених дітей у батьків, котрі уявляють собою більшість національну, опиняється недоуники, майбутні нікчемні люди, а іноді, за відсутністю виховання і догляду, майже й недолюдки.

Що польська гімназія в порівнанню з мішаною українською гімназією не може бути великою і вимагати звільнення найбільшого шкільного будинку середніх шкіл в той час, коли майже всі будинки зайняті під польські інституції, свідчать офіційні данні, які можна бачити в „Обзорі Подільської губернії“ за 1910 р., виданім Центральним Статистичним Комітетом, в якому вказано, що в м. Кам'янці мається 7924 католика.

Коли рахувати усіх католиків поляками, то вони будуть уявляти лише 7-му частину із загальної кількості 47.310 душ населення м. Кам'янця.

З огляду на все вищевказане і згідно своїй постанові від 16 травня б.р. Батьківський Комітет Кам'янецької Української Державної мішаної гімназії ім. Ст. Руданського дозволяє собі турбувати Вас, Високоповажний пане Головноуповноважений Ураду Української Народної Республіки, бо рахує Вас єдиним своїм вищим заступником інтересів близьких Вам Українців, і прохає Вас захистити гімназію ім. Ст. Руданського від домагань польського Інспектора Шкільної Освіти і поклоцотатися перед ким знайдете необхідним про залишення вказаної гімназії у своїому власному будинкові.

Голова Батьківського Комітету (підпис).

Секретар Ол. Познахір.

29 травня 1920 р.

До Високоповажного Пана Головного Отамана Військ Української Народної Республіки
Д о к л а д .

Прескурівське Земство в другій половині 1919 року, до завішения його польською владою в лютому 1920 року провадило свою корисну для краю працю майже без особливих

перешкод, як не рахувати що вагання населення з платою належних від нього податків в значні мірі гальмувало поступовність в провадженню ціх завдань, налічених кошторисом на 1919 рік.

Поляки опанували Проскуровом в кінці грудня 1919 року, а в січні до міста прибула 12-та Дивізія котра і помістилася в власних будинках Земства при чим всі діла і книжки, по вимозі коменданта, були зложені в дві кімнаті і запечатані. Потім приїхав до м. уряд цивільний, помешкання земства 12-ю дивізією були звільнені при чим штаб дивізії, відходячи до другого помешкання, забрав з собою найліпше найдороще канцелярське майно.

Як тільки поляки звільнили помешкання Земства зараз всі діла і книжки були розібрані по відділам і Земство було знов готово до праці. В цей час уже був в місці цивільний польський уряд і Староста сказав Голові Управи, що Земство буде істнувати; но якраз в цей таки час Земство довідалося, що Старостою призначена якась ліквідаційна комісія, котра має завданням закрити всі земські інституції і дійсно з дня на день до Управи доходили чутки, що сьогодня були в лікарні переписали все майно і залишили на відповідальність лікаря, завтра теж зробили, з ветеринарною амбулаторією, потім з бактеріологичною амбулаторією і т. д., а при кінці прийшли до Управи тут списали майно, яке залишилося після 12-ої дивізії. І дуже цікава річ, в той самий час, як Комісія в однім покої переписувала залишається майно, з других кімнат майно виносилося і вивозилось жовнірами 5-ої дивізії і все то без відповідних карток реквізіційних без поквитувань.

Нарешті Комісія запотребувала касову книжку і готівку каєи. В той мент по обрахункам і по записам по журналю повинно було знаходитися в касі 741. 265 к: вся сума готівки була комісією забрана і здана до Скарбниці, а потім при відступленню вивезена і Земство перестало істнувати.

Кров'ю серце обливалося дивлячись як майно, набуте довгими роками праці, величним напруженням сил як матеріальних, так і моральних розтягається, розноситься хтє його знає куди і по якому праву: зараз неможливо навіть приблизно виявити собі ту суму втрат, яка принесена Земству хояїнуванням поляків; одно лише можна сказати, що відновити все зараз ні за яку ціну неможливо.

Уряд цивільний польський всі відділи Земства переформував в такім стані, що кожний з відділів уявляв собою окрему інституцію, підлягаючу Старості і кожен з відділів почав розбирати в своє завідання майно, котре знаходилося в складах Земства. Особливе виявив свою діяльність в цім напрямку дорожно - будівничий відділ. Відділ цей забрав і перевіз десь всі які були матеріали, забрав обладнання цілої майстерні по металу, майстерні столярської, всі інструменти, знаряддя і обладнання електричної станції, а військові частини в той же час забрали все майно телефоничне. Оцінювати всі забрані інструменти і знаряддя і відкупити їх в цей час неможливо ні за яку ціну.

Голова Управи (підпис). Члени: (підписи). Бухгалтер (підпис).

III-а.

ДОКУМЕНТИ ПО КАНЦЕЛЯРІЇ МІСІЇ В РПР. ТА КАНЦЕЛЯРІЇ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА.

Постанова про Українську Місію, посилаєму до Річі Посполитої Польської.

I.

Титул Місії.

Місія посилається з політичними, торговельними і військовими цілями і відповідно цьому має титул: „Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській“.

II.

Завдання Місії.

1. Обопільне признання Українською Народницею Республікою Польської Річі Посполитої і Польською Річчю Посполитою Українською Народницею Республіки суверенними державами і членами міжнародного єдинання.

Увага: В дальшому тексті Українська Народня Республіка іменується просто „Україна“, а Польська Річ Посполита „Польща“.

2. Пакт довірочний.

3. Консульська конвенція і охорона національно - політичних прав громадян української держави в Польщі і громадян польської держави на Україні.

4. Обопільні гарантії національно - культурних прав українського населення на Україні.

5. Торговельні взаємні і обмін товарами.

6. Урегульювання фінансових питань і курсування грошевих знаків;

7. Призначення вищчлення кордонів України з боку Польщі: а) нам бажаних, б) нам не противних.

8. Негайне припинення порушування польськими військовими командуваннями пактів згоди 1 вересня 1919 року про тимчасове завішення зброї і засновання комісії для негайного розгляду випадків зазначеного порушення.

9. Притягнення до судової відповідальності і покарання винуватців в порушуванню вищезазначеної згоди і відшкодування потерпівшому населенню за обиди, шкоди і реквізіції.

10. Посилка Україною Українського Червоної Хреста в Польщу в справі опіки над військово - полоненими і інтернованими.

11. Питання про українську цивільну владу в місцях тимчасової польської окупації.

12. Питання, які Уряд - України додатково доручить Місії.

III.

Становище Місії, її персональний склад і утримання.

1. Місія керується вказівками та інструкціями Міністра Закордонних Справ.

2. Всі вирішення Місії приймаються колегіально теж саме колегіально ведуться переговори іменем Уряду України з Урядом Польщі. Зносини з Урядом Польщі веде Голова Місії або його заступник чи окремі члени Місії по припорученню Голови. Представництво Місії належить Голові або його заступникові.

3. В склад Місії входять: а) Голова Місії, б) перший старший політичний Радник, він же перший заступник Голови, в) другий старший політичний Радник, він же другий заступник Голови; г) політичні Радники Місії; д) Радники - фаховці, е) референти і інші урядовці.

4. Політичні Радники Місії разом з Головою виконують завдання Місії, мають на засіданнях Місії права рішаючого голосу і керують окремими секціями Місії.

5. Радники - фаховці беруть участь в засіданнях Місії по питанням свого фаху з правом рішаючого голосу. Коли радники - фаховці запрохуються на засідання Місії як експерти, то їм належить тільки право додатчого голосу.

6. На засіданнях Місії провід нарадами належить Голові або його заступникам; ухвали на нарадах приймаються більшістю голосів. На випадок рівності голосів за її проти - голос керуючого нарадами має перевагу; радники, що не згідні з ухвалою більшості, мають право вносити мотивовані заперечення.

7. Всі акти і декларації, які Місія стверджує і видає іменем Уряду Української Народної Республіки, підписуються Головою Місії або його заступником і всіма присутніми політичними Радниками, та в потрібних випадках, стверджуються печатами.

8. По рангам і заслужному члені Місії та урядовці мають права належні:

а) Голова Місії II класи з правом Міністра,

- б) Перший і другий старші Радники і заступники Голови III кляси з правом Товаришів Міністра,
- в) Політичні Радники в кількості, указаній в уповаженню на ім'я Місії IV кляси з правами Товаришів Міністра,
- г) Радники - фаховці по справам економично-торговельним і фінансовим теж.
- д) Радники фаховці по справам військовим по определенню військового Міністра.

У в а г а: В разі припорушення Місії ще яких спеціальних питань, відповідні Міністерства повинні по вимозі Місії вислати своїх експертів - фаховців.

9. Для технічної праці Місія має в своєму розпорядженню референтів, урядовців для особливих доручень, дипломатичних куріерів і ріжні канцелярські сили, ранги та кількість посад яких постановляється додатково.

10. Платня членам Місії та її політичним і канцелярським чинам постановляється додатково.

IV.

Виконуючі органи Місії.

1. Голова Місії дає загальні директиви в роботі ділового апарату Місії і він — же, а в його відсутності заступник Голови, — розпоряджається коштами Місії.

2. Діловий апарат Місії розбивається на секції:

- а) Секція Секретаріата Місії,
- б) Секція канцелярійна (діловодство і персональний склад),
- в) Секція бухгалтерського - господарства,
- г) Секція пресово - інформаційно - бібліотечно - архивна,
- д) Секція економічна,
- е) Секція суспільно - юридична і
- ж) Секція інформації про українські землі та краї.

3. Загальний внутрішній розпорядок для всього ділового апарату Місії ухвалюється колегією Ради Місії.

4. З окрема кожна з Секцій знаходиться у віданні дотичного Радника Місії і функціонує на загальних засадах, відповідаючих характеру праці Секцій. Радники, що стоять на чолі секцій, користуються правами керуючого окремою частиною.

V.

Кошти Місії.

1. Кошти Місії на 1919 рік асигнуються законодавчим порядком, а надалі по кошторису Міністерства Закордонних Справ; до ухвали закону Місія єз засобів Міністерства Закордонних Справ отримує аванс на організаційні видатки, на платню членам Місії та на виїзд Комісії до місця призначення. Аванс Місія отримує в розмірі, який буде потрібно.

2. На кожний видаток по касі Місії має бути ордер чи віза за підписом Голови Місії, а в його відсутність його заступника, опріч того видаткові документи скріплюються підписом Радника Секції бухгалтерсько - господарчої.

3. Рахунок кредитів і взагалі розходування коштів підлягає касово - бухгалтерським вимогам.

VI.

Печаті Місії.

1. Для підтвердження актів і паперів державного значення, Місія має печаті: мастикову та сургучову, розміра більше звичайного, слідувочого взірця: по середині державний герб з літерами, розташованими з лівого боку „УНР.“ і написом навколо: „Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитії Польській“.

2. Для листів мається печатка звичайного розміру слідувочого взірця: по середині напис — „Для пакетів“ і навколо „Канцелярія Української Місії в Річі Посполитії Польській“.

3. Для канцелярського вжитку печатка звичайного розміру слідувочого взірця: по середині державний герб як в печатці Місії, з написом навколо: „Канцелярія Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській“.

VII.

Ліквідація Місії.

По виконанню покладених на Місію завдань, Місія ліквідується порядком, який буде вказано Міністром Закордонних Справ.

Голова Ради Народних Міністрів
Керуючий Міністерством Закордонних Справ *).

*) Ця постанова заза евакуаційних моментів не була ухвалена. Всеж Місія нею користувалася під час своєї роботи. О. Д.

ПРОТОКОЛ Ч. 1.

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській 4-го жовтня 1919 року в с. Вільхівцях, Проскурівського повіту, Кам'янець-Подільської губернії.

На засіданню присутні: Заступник Голови Місії — Ст. Радник Л. Михайлів; Ст. Радник Д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, П. Мшанецький і Б. Ржепецький.

В н е с о к .

1. Роспреділення обов'язків по завідуванню (Місіями) Секціями Місії між політичними Радниками.

Окремі Секції — доручається: Секц. - Секретаріата дру Горбачевському і Понятенку; Секц. Господарсько - Бухгалтерську П. Мшанецькому; Секц. Інформаційно - Бібліот. — Архивна зостається в керовництві Радника Ржепецького, але Радники, які хотіли б направити роботу цеї Секції краще і хотіли б перенести її під своє керовництво, мусять подати свої пляни організації тої Секції; Секц. Економічна — Ст. Радникові Михайліву при співчасті Рад. Новаковського; Секція Суспільно - Юридична — д-ру Витвицькому; Секція Інформаційна про статистику і географію укр. селян — д-ру Новаковському; Секція військова П. Мшанецькому.

2. Про підготовчу працю в справі відновлення переговорів про завішення зброї.

3. Про штати Місії і платню її членам.

По приїзді до Варшави — ставки платні мають бути перевірені цінами на засоби життя в Варшаві.

4. Посади, які не зазначені по штатам.

Луцького — вважати на становищі і з платнею радників — фаховців.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській 8-го жовтня 1919 року в м. Варшава.

На засіданню присутні: Заступник Голови Місії — Старший Радник Михайлів, Ст. Радник Витвицький та Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, П. Мшанецький і Б. Ржепецький,

В н е с о к .

1. Інформація Заступника Голови попередньої Місії п-на Павлюка.

(в справі) з польським Головним Командуванням в справі продовження завішення зброї — взято на увагу.

В и р і ш е н н я .

Інформація Заступника Голови попередньої Місії п. Павлюка відносно становища українських справ в польському Уряді і про переговори

2. Навязання стосунків Місії з польським Урядом і передача уповноважень Місії.

Заступник Голови Місії п. Михайлів і діловий Секретар — мають побувати в Міністерстві Закордонних Справ і переговорити з керовниками по українським справам відносно розпочаття зносин.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів.
Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Варшаві дня 9 го жовтня 1919 року.

Присутні: Заступник Голови Леонід Михайлів, д-р Стефан Витвицький; Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський, Петро Мшанецький і Борис Ржепецький.

Проводить: п. Леонід Михайлів, протоколує: д-р Антін Горбачевський.

1. Справа мешкань для членів Місії.

Принято до відома звіт ділового секретаря д-ра Біляка про його заходи для узискання помешкань в готелях „Саськім“, „Рояль“ і „Вікторія“.

2. Справа продовження завішення зброй:

Принято до відома заяву п. Михайлова, що він знісся з компетентними польськими владствами та постарався о принципове вирішення справи з тим, щоби від мілітарної натури були відділені питання політичні, яких вирішення повинно бути застережено окремій Комісії.

По вислуханню звіту полковн. Павлюка, полк. Данильчука і сотн. Остала Луцького після яких польська сторона в связку з питанням продовження завішення оружжа ставить поширення територіальної окупації — та по поясненнях Голови п. Михайлова.

На тім засідання закінчено.

Л. Михайлів.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській 12-го жовтня 1919 року в м. Варшаві.

На засіданню присутні: Заступник Голови Ст. Радник Л. Михайлів, Радники д-р Витвицький, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, Б. Ржепецький, П. Понятенко, П. Мшанецький, військові експерти: п.п. сот. Луцький, полк. Данильчук, а також кур'єр Військового Міністерства д. Еренберг.

Слухали (внесення).

1. Інформацію кур'єра Військового Міністерства.

тих уповноважень, які дані тій Військовій Місії, що вислана Штабом Головного Отамана до Рівного.

2. Інформацію відносно переговорів з Головним польським командуванням за продовження умови про завішення зброй.

3. Інформація сот. Луцького про закупку неосальварсану для потреб війська.

Вирішення.

Приняти до відома інформацію і (проплання) доручити військовим експертам вияснити в Міністерстві Військових Справ УНР. відносно

Заслухане звідомлення п.п. Луцького та Данильчука, військових експертів і приняти до відома приложену до цього телеграму.

Доручено сот. Луцькому дати на письмі доклад в цій справі і в порозумінню з торг. Радн. Борисовим зробити закупки.

4. Організація допомоги інтернованим та полоненим цивільним громадянам УНР.

5. Організація евакуації військовополонених з Польщі на Україну.

нулий час для чого організувати ревізійну Комісію в складі: Радника Мшанецького та п.п. полк. Данильчука та сотн. Луцького.

6. Організація допомоги українцям залізничникам та телеграфістам, вивезених з України большевиками.

7. Про інтерв'ю сотника Луцького.

8. Інформація Голови Mісії про розмову з Директором східного Департаменту п. Кнолем з приводу повновласти Mісії і відношення Mісії до побажань польського Уряду відносно висвітлення де - яких точок уповноваження.

Mісія послана і повновласті їй видана від одного Уряду Соборної України тому і Mісія становить собою одно ціле. Що до декларації, яку може зажадати від Mісії польський Уряд, ухвалено принципово признати подачу односторонньої декларації небажаним.

Голова зборів, Старший Радник Л. Михайлів.
Радник Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Укр. Дипломатичної Mісії в Варшаві з дня 14-го жовтня 1919 р.

Присутні: 1-ий тов. Голови д-р Леонід Михайлів, д-р Стефан Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський, Петро Мшанецький, і Борис Ржепецький.

Проводить: п. др. Михайлів, протоколює д-р Горбачевський.

1. Інформаційні звіти п.п. д-ра Новаковського про розмови з представниками польських політичних партій, а з окрема з послом Морачевським в справі проектів границь — п. Мшанецького про розмови з Сушком та п. Понятенко про розмови з пос. Дашинським, викликають ширшу дискусію.

Д-р Витвицький домагається, щоби інформації, подавані пресі, були згідні з правдою. Понятенко домагається матеріалів для преси систематичного підготовлення. Трудно вести одну політику, поки на Україні є два Уряди.

Д-р Михайлів звертається з питанням до галицьких делегатів яке їх становиско в цій справі, а саме — чи вважають вони дипломом Mісію представницею одного чи двох Урядів, на що

Доручено Радникові Витвицькому організувати Комітет в порозумінню з Радником Ржепецьким для допомоги інтернованим та полоненим цивільним громадянам.

Перевести ревізію ділову і грошеву в діяльності Mісії (за минулий час) по справам військово - полонених та інтернованих за ми-

Доручити вияснити справу Радникові Ржепецькому.

Принято до відома пояснення сотц. Луцького, що інтерв'ю він не дав, а розмовляв приватно з своїм знайомим польським старшиною, котрий, помимо згоди на те сотника Луцького, використав приватну розмову як інтерв'ю.

В переговорах з польським Урядом стояти на грунті акредітива, з якого видно, що Mісія має право анульювати тих актів, які віддано попередніми Mісіями, отже, коли б польським Урядом такі б акти виконувались наперед Mісія повинна скористатись з свого права.

Місія послана і повновласті їй видана від одного Уряду Соборної України тому і Mісія становить собою одно ціле. Що до декларації, яку може зажадати від Mісії польський Уряд, ухвалено принципово признати подачу односторонньої декларації небажаним.

Голова зборів, Старший Радник Л. Михайлів.
Радник Секретар П. Понятенко.

Д-р Витвицький заявляє, що в дійсності є дві держави.

2. Інформації Голови п. Михайліва про візит у Міністра торгівлі та про візит до директора Кнооля і Майора Матушевського у Голови Mісії

принято до відома.

3. Справа установлення службового становиска працюючих в Mісії. На предложення голови

ухвалені отсі пред'лення і побори: д-ра Стефана

Біляка полишається провізорично на становиску ділового секретаря з поборами 6 кляси. Тиміша Олесюка устанавлюється діловодом для особливих доручень з приділенням до 5 кляси поборів. Івана Іножарського устанавлюється урядовцем для особливих доручень з причисленням до 6 кляси поборів. О. Йосифа та Жана устанавлюється урядовцем особливих доручень з приділенням до 6 кляси поборів. Івана Гітченка устанавлюється урядовцем для особливих доручень з причисленням до 7-ої кляси поборів. Миколу Іваніва установлено скарбником - екзекутором з поборами 8-ої кляси. Костя Єзерського - Озєрянця прийнято провізорично діловодом в характері помічника секретаря з поборами 8-ої кляси. Михайла Гайдачука установлено канцелярським урядовцем з поборами, означеними згідно штатів. Ведучому бухгалтерію має устне доручення, щоби зробив список усіх членів Mісії та вищезазначених урядовців і заквитував випадаючі належності за 14 днів на тім засідання закінчено.

Д-р Горбачевський.

Л. Михайлів.

У. Н. Р.

Міністерство Закордонних Справ.
Українська Дипломатична Mісія
в Річі Посполитії Польськії.

16 жовтня 1919 р.

ч. 78/вих.

м. Варшава.

До п. Заступаючого місце Голови Надзвичайної
Української Дипломатичної Mісії в Річі Посполітії Польськії п. Павлука.

Республіки для дальнього ведення переговорів з Урядом Річі Посполитої Польської — сформована нова Дипломатична Mісія на чолі з п. Міністром Юстиції, виконуючим обов'язки Міністра Закордонних Справ, — Андрієм Лівицьким, а першим заступником Голови, з належними йому, в його відсутності, правами — призначено мене.

По уповноваженню, виданому представляемі мною нині Mісії 30 вересня с. р. за № 2219 і переданому мною Польському Уряду, всі агенти Української Народньої Республіки, що перебувають тепер на території Високої Річі Посполитої Польської, — підлягають згаданій Mісії і не мають права вирішувати питань що до політичних, військових та торговельно - фінансових взаємовідносин Української Народньої Республіки до Високої Річі Посполитої Польської, а ті акти і зобов'язання, які вже зазначеними агентами предложені або заключені з Урядом Високої Річі Посполитої Польської, мають бути переглянуті цією Mісією і, або бути затверженим, або, в разі перевищення агентами їх уповноважень від Уряду Укр. Нар. Республіки, анулюваними розпорядженнями Mісії.

Інформуючи Вас про особливо широкий обсяг і особливий характер повноважень, виданих представляемі мною Mісії, я звертаюсь до Вас, Шановний Пане, з пропозицією приняти волю українського Уряду до відома і прохаю, згідно з тою волею, припинити діяльність організованих попередньою Mісією органів і передати всі документи, папери, книги, листування, бланки, печаті як дипломатичного, канцелярійного, так і грошевого характеру, що знаходяться як особисто у Вас, так і в установах, організованих попередньою Mісією.

Для переняття від Вас всього вищезазначеного, мною уповноважуються Радники Mісії Горбачевський та Понятенко, яких Ви і маєте повідомити про день здачі.

Перший Заступник Голови Mісії (підпись).

Секретар Ст. Біляк,

До заступника Голови Дипл. Місії в Польщі п. Л. Михайліва.

Відповідаючи на В/ листа від 16 жовтня ц. р. за № 781 цим маю за честь повідомити В/, що фактично діяльність мою я вже припинив в день В/ приїзду до Варшави, а з вчорашинього дня і фактично, позаяк вчора я потребував моого пашпорта в Мін. Зак. Справ. Частина діл мною вже передана П. Понятенкові, а для остаточної передачі і грошових документів прохую п.п. Горбачевського і Понятенка ласкато прибути до моого помешкання гот. Європейський № 359 в неділю 19 ц. м. в 12 год. ранку.

К. Павлюк. Б. заступник Голови Укр. Надзв. Дипл. Місії в Польщі.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
17 жовтня 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: заступник Голови, Ст. Радник Л. Михайлів, Ст. Радник Витвицький, Радники П. Понятенко, Д-р Горбачевський, д-р Новаковський і Б.Ржепецький.

Внесок.

1. Інформація Радника Горбачевського з його розмови з представниками польського Уряду відносно часу, місця і програми засідань спільної українсько-польської конференції.

б) Україна — обстоює свою територію в етнограф. межах,
в) Аграрне питання розвязується Установчим Парляментом України.
г) Полякам на Україну признаються всі ті права, якими (користуються) будуть користатися українці в Польщі.

В справі відкриття конференції — вирішено, що до часу, доки Голова Місії не буде мати авдієнції у Начальника Паньства — відкривати конференцію з погляду української делегації буlobi передчасно.

Голова зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник - Секретарь П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
20 жовтня 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії Міністр Юстиції і Керуючий Міністерством Закордонних Справ А. Лівицький; Радники старші: Л. Михайлів, д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко, Б. Ржепецький, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, п. Боград.

Провід засідання веде Голова Місії А. Лівицький.

Внесок.

1. Голова Місії інформує про ситуацію на Україні.

2. Декларація Україн. Диплом. Місії до польського Уряду.

Вирішення.

Інформація приймається до відома.

Відчитаний Радником Витвицьким проект декларації в цілому тексті — прийто одноголосно.

За Голову зборів, Голова Місії Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Укр. Дипльом. Місії в Варшаві дня 21 жовтня 1919 року.

Присутні: Голова Місії Міністр Андрій Миколаєвич Лівицький, Леонід Михайлів, д-р Степан Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський.

Протоколює д-р Ант. Горбачевський; провод. А. Лівицький.

Справа устійнення ? декларації політичної д-р Витвицький противиться порушуванню в декларації справи польської адміністрації в окупованих частинах України з огляду на загально політичне положення. Польща ніколи не згодиться на заведення укр. адміністрації в цих областях через стратегично - військові справи.

Д-р Новаковський заявляє, що зараз на вступі треба говорить про адміністрацію і граници.

Андрій Лівицький обстоює потребу поставлення домагання, щоби на окупованій поляками території були забезначені права культурні та релігійні місцевого укр. населення, вже треба жадати „transiso“ і мобілізації для доповнення армії. За сим висловлюється також п. Понятенко і є того погляду, що треба вирішити також справу кордонів.

Д-р Витвицький покликається на інструкції д-ра Петрушевича, які а ні про справу адміністрації, а ні ніякі кордони не говорять, — обстоює своє становище. По колігіяльних замітках п.п. Михайлова і Понятенка приступають до голосування, в якім

більшістю голосів рішено умістити в декларації уступ про польський ріжим в окупованих частинах України.

На тім закінчено.

Д-р Горбачевський.

Л. Михайлів.

У. Н. Р.

Міністерство Закордонних Справ
Українська Дипломатична Місія
в Річі Посполитій Польській.

23 жовтня 1919 р.

ч. 130[вих.

м. Варшава.

Головному Командуванню Польських військ.

Письмом п. ч. 49.746. IV ген. шт. а дня 13. ц. м. до Голови Української Місії для виміну полонених Головне Командування Польських Військ заявило ласково свою принципову згоду на перевіз українських полонених з Чехословацької Республіки на Україну через територію Польської Річі Росполітої.

Навязуючи до цого письма маю честь заявити од імені Правительства Української Народної Республіки, що воно цілком погоджується на подані в цім письмі умови, а особливо, що воно прийме на свою територію усіх доставлених її польською владою своїх полонених, зверне усі звязані з цим перевозом видатки польської влади та доставить на час відповідну скількість харчів.

До ведення дальших переговорів в цій справі і заключення відповідної умови уповажнююмо наших військових референтів: полковника Данильчука і сотника Луцького і просимо дозволити сотн. Чапельському вільний виїзд до Праги, аби полагодити там умови, яких жадає в цій справі Головне Командування П. В. од ческої влади.

Голова Місії, Міністр Юстиції і керуючий Міністерством

Закорд. Справ. А. Лівицький (в. р.)

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській

25-го жовтня 1919 року м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії, Міністр Юстиції і керуючий Міністерством

Закордонних Справ А. Лівицький; Старші Радники: п.п. Михайлів Л., д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, Б. Ржепецький, П. Машанецький і Боград. Головує — Ст. Радник Михайлів.

В н е с о к .

1. Радник Ржепецький інформує про переговори з членом польської делегації п. Кнолем відносно дня, місця і порядка відкриття та провадження засідання.

3. Мовою переговорів і протоколів признаються однаково обидві мови, польська і українська.

4. В делегацію з боку української Місії уповноважуються:

а) Ст. Радник Л. Михайлів,

б) Радники: П. Понятенко і Ржепецький по черзі,

в) Радник д-р Горбачевський,

г) Радник д-р Новаковський. Одного з останніх радників, в разі потреби, заміняє д-р Витвицький.

2. Інформація Радника Новаковського в справі політичного настрію польських політичних колективів і змісту статей преси польської відносно України.

3. Доклад Радника Новаковського в справі організації інформаційного Бюро.

4. Заслухана записка п. Ковалевського про організацію Прес-Бюро при Місії.

відно до внесених вказівок. Утримання такого кредиту, відкритого в розпорядження Голови. Право закликання співробітників в Бюро — надати в руки Голови Місії і радника керуючого Секцію Інформації.

5. В справі уміщення в польській пресі Інтерв'ю.

йому ж доручається подбати про уміщення портретів і біографії Головного Отамана та членів Місії.

6. Декларація української Місії.

По дебатах — зроблено поправки до змісту декларації.

Голова зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник-Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Укр. Дипл. Місії в Польській Річі Посполитій, відбувшогося дня 28 жовтня 1919 р.

Присутні: тов. Голови Леонід Михайлів, д-р Ст. Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський і Борис Ржепецький.

Проводить — Голова Леонід Михайлів, протоколює д-р Антін Горбачевський.

Справа денноого переходу май-
бутнього засідання польсько-українсь-
кої комісії.

Зібрані приймають доклад Голови Л. Михайліва,
що по зачитанню декларації і по відповіді з
польського боку оскілько - би заходила потре-
ба реплікувати, учинити се Голові делегації.

Справа полонених та інтернованих не буде з нашого боку окремо порушено, а якби пору-
шено це з польського боку, належить жадати, щоби переказано й до полагодження окремій
комісії.

На тім засідання закінчено. Д-р Горбачевський. Л. Михайлів.

ПРОТОКОЛ.

Засідання Укр. Дипл. Місії до Польщі в Варшаві дня 30 жовтня 1919 р.

Присутні: — тов. Гол. Леонід Михайлів, д-р Ст. Витвицький, Прокіп Понятенко,
д-р Горбачевський, д-р Новаковський.

1. Назначення делегацій до спіль-
них комісій.

а) до підкомісії консулярно - адміністра-
ційної визначено п. Прокопа Понятенка в ха-
рактері провідника, д-ра Горбачевського і п. фахов. Олександра Корпинського в харак-
тері членів.

б) До підкомісії для інтернованих і полонених визначено ст. р. д-ра Ст. Витвицького,
Олександра Ковалеяського, д-ра Гороачевського та сотника Миколу Чепельського.

2. Розділ референтів при even-
туальній дискреції над політичною

а) оборону думки, висловленої у вступній
заяві, що основу будови держави встановляється
принцип демократичний та етнографичний за
виключенням заборчих намірів поручено д-ру
Ст. Витвицькому.

б) Умотивовання спільних політичних інтересів, заходячих межи Україною а Поль-
щею при визнанню самостійності державної України бере це зреферовання д-р Махайлі
Новаковський.

в) Справу земельної реформи на Україні і оборону становища зазначеного в заяві
має реферувати П. Понятенко.

г) Представлення правних претензій ладу і порядку в будові української держав-
ності поручено д-ру Горбачевському.

д) Справу положення інтернованих та політичне як досі поручено д-ру Ст.
Витвицькому,

3. Справа висилки 28.000 рублів.

Ухвалено звернутися до прем'єра п. Ма-
зепи з домаганням, щоби зарядив висилку
царських руб. в сумі 28.000 державним банком в Кам'янці для Місії, які були пере-
різані на таку саму скількість повновартних рублів.

4. Статут пресового бюро при
укр. диплом. Місії, реферований д-ром
Мих. Новаковським.

Принято до затверджуючої відомості.

На тім закінчено.

Д-р Горбачевський. Л. Михайлів.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській.
31-го жовтня 1919 року. м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії, Міністр А. Лівицький, Старші Радники: Л. Михайлів і д-р Витвицький, Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський д-р Новаковський і П. Мшанецький.

Провід зборами веде заст. Голови Л. Михайлів.

В н е с о к .

1. Інформація п. Витвицького про його переговори з сеймовим послом Ратаєм в справах завдань Місії.

2. Інформація Ст. Радника Михайліва про переговори його і радників П. Понятенка та Б. Ржепецького з сеймовим клубом ППС.

Доручено Радникам Л. Михайлову, П. Понятенкові і Б. Ржепецькому і надалі інформувати ППС.

3. Інтерпеляція д-ра Витвицького в справі скорочення штатів Місії взагалі і скреслення посади другого заступника Голови Місії зокрема.

4. Заслухано з протоколу другого засідання польсько - української конференції промову члена польської делегації п-на Кноля.

Принято пропозицію п. Голови Місії А. Лівицького що до доручення юму вироблення в справі кордонів на північному заході пляна компромісного рішення.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання укр. Диплом. Місії в Варшаві з дня 3 падолиста 1919 р.

Присутні: Голова Місії Андрій М. Лівицький, Леонід Михайлів, д-р Витвицький, Понятенко, Горбачевський, Новаковський, Баград, Ржепецький і Мішанецький.

Провад. Голова, секр. Горбачевський.

Справа політичної декларації. Голова Місії п. Андрій Лівицький, по відчитанню заяви дир. Кноля, зложені на послідній польсько - українській конференції, виясняє, що всі круги громадянські не виключаючи повстанців є теж в тіснім контакті з правителством — чи можливе заочне склад. правительства не повинно впливати на принципове становище політичне.

Наше громадянство є за удержанням приватної власності, а державний організм йде до повної консолідації. Що до кордонів внесене є відкладення рішення. П. Леон. Михайлів рефериє про свою розмову з дир. Кнолем, що польська сторона бажає, щоби як західна границя України була означена річка Збруч. П. Ржепецький підносить, що коли жалоба ППС. перед засіданням комісії — з'ясувати і основи політичної орієнтації 2. Міжнародну політику України. 3. Справу кордонів.

Забирають слово в дискусії п.п. Баград, Мішанецький, Махайлів, Понятенко і Витвицький. Послідній заявляє, що зовсім не зміняє свого становища попередньо з'ясованого. Територія Східної Галичини мусить мати політичну суверенність і на тій основі можна увійти в переговори. П. Меленевський інформує про становиско Лондонської Укр. Місії.

В и р і ш е н н я .

Принято до відома, що група людовців, до якої належить п. Ратай стоїть у відношенню українських справ на урядовій точці погляду.

Принято до відома, що партія ППС. відносно української справи стоїть на ґрунті признання самостійності України, невязання з нею згоди і вирішення питання про Галичину через обопільне порозуміння або плебісцит.

Вияснено, що офіційних відомостей про скорочення штатів чи зміни в них Місією не одержано і тому ухвалено керуватись тими штатами, які доси мались в первісному проекті.

Ухвалено в справі суперечних питань: а) про змагання української людности до самостійності, б) вирішення аграрного питання і в) кордонів на північному заході і південному заході — дати умотивовані відповіді на слідуючому ж черговому засіданню конференції.

Голова Місії пропонує, щоби він сам виробив проект декларації на основі переведеної дискусії і предложить Місії до вирішення.

Отсю пропозіцію Місія приняла та рішила поручити п.п. Ржепецькому і Мшанецькому, щоби уділила зарядови ППС. жаданих інформацій по думці становиска Місії, з'ясованого в дискусіях.

На тім засідання закінчено. Д-р Горбачевський. А. Лівицький.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
5-го листопаду 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні; Голова Місії Міністр А. Лівицький, Старші Радники: Л. Михайлів, д-р Витвицький, Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, Б. Ржепецький, д-р Новаковський і п. Мшанецький.

Головує Старш. Радник Л. Михайлів.

В и е с о к .

1. Інформація п. Михайліва відносно становища на українському фронті.

2. Проекти відповіді партії польських соціалістів (ППС.) від імені членів Місії в справі кордону Польщі і України на південному заході.

В и р і ш е н н я .

Інформація взята на увагу.

•

Для вілповіді згаданій партії взято на увагу слідує: Вніжаючи з Кам'янця укр. Дип. Місія мала директиви від Директорії домагатися визнання польською Річу Посполитою самостійність України в етнографичних межах.

Директорії було відомо, що Правит. Польщі згодилось на те, аби доля Східної Галичини була вирішена на Мировій Конференції і тому не буде перетрактувати з Укр. Місією про Східну Галичину. Але у Варшаві представники польського правительства категорично домагаються, аби укр. Місія зробила заяву про уступку Польщі Сх. Галичини по Зброч. В останні дні укр. Місія довідалась з польської преси і від деяких польських діячів про намір демократичної частини Сейму піти на компроміс в справі Сх. Галичини в напрямі поділу Сх. Галичини по лінії Бартельмі. Не маючи певних директив від Уряду УНР., Укр. Дипл. Місія не може дати згоди на вищезгадану лінію, але Місія сподівається, що Директорія, бажаючи як найскоршого порозуміння з польською республікою, піде на відповідні уступки і що лінія Бартельмі з певними корективами може стати свентуально остаточним кордоном між двома заприязненими республіками.

Голова зборів, Старш. Радник Л. Михайлів.

Радн.-Секр. П. Понятенко.

У. Н. Р.

Міністер. Закордонних Справ
Українська Дипльом. Місія
в Річі Посполитій Польській.
7 падолиста 1919 р.
ч. 299.
м. Варшава.

До п. Голови Ради Народніх Міністрів УНР.

Ще до приїзду нашої Місії до Польщі в польській пресі (за винятком прихильних для нас органів ППС. і газети польської), особливо Краківський і Львівський стали уміщуватись відомости про арешти нашою владою (власне Січовиками „Галичанами“) поляків, навіть членів польської Місії. До цього додавались коментарі, що не варт вести розмов з українцями, які знущаються над польськими представниками, що на Україні Петлюра не може навіть стримати низких агентів влади від того, щоб вони не арештовували Українців. Підкresлювалось, що арешти роблять переважно галицькі „Січовики“, які слухають розсказів Галицького Уряду.

З приїздом нашої Mісії такі відомості не перестали появлятись, а в останні дні з'явилося навіть звідомлення про те, що через ті арешти з нашою Mісією не хтять вести переговорів. (Illustrowany Kurjer Codzienny, 27 października Nr. 293.)

Крім преси на факти арештів польських громадян звертають нашу увагу також всі представники польської влади, з якими приходиться нам говорити.

Подаючи про це до відома Вашого, п. Голово, Mісія зазначає, що подібні газетні відомості, які на жаль мають під собою підстави, дуже шкодять нашій праці і лагідним відносинам, і просить видати агентам нашої влади належне в цій справі розпорядження.

Голова Mісії А. Лівицький.

Радник - Рекетар ІІ. Понятенко.

У. Н. Р.

Міністерство Закордон. Справ.
Українська Дипльом. Mісія
в Річі Посполитій Польській

7 листопада 1919 р.

ч. 244/вих.

м. Варшава.

До п. Головного Отамана Українських Військ.

Копія п. Голові Ради Народних Міністрів.

Родина убитого брата польського Мінкевича.

вича, а також польський Уряд мусірують справу виплати відшкодування спадкоємцям убитого Мінкевича. Нан

Антін Мінкевич подав Українській Дипльоматичній Mісії прохання на виплату такого відшкодування в сумі одного міліона марок польських. Польський Уряд надає цій справі велике значення. З тої то причини і з огляду на те, що залагодження цеї справи мало би вплив на довірря до Української Дипльоматичної Mісії випливає конечність: 1) розвязати справу в судовій дорозі і покарати винуватців, 2) определити суму відшкодування, 3) до вирішення справи в судовій дорозі вже тепер виплатити авансом родині убитого повну суму відшкодування.

Прохаю черговим кур'єром сповістити про стан справи, а суму, призначену на ту ціль, перевести на розпорядження Mісії.

Підписали: Голова Mісії А. Лівицький (в. р.)

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипльоматичної Mісії в Польщі,
відбувшогося дня 9 падолиста 1919 р.

Присутні: Голова Mісії Андрій Лівицький, п.п. Леонід Михайлів, д-р Стефан Витвицький, Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, д-р Михайло Новаковський, Петро Мішанецький і Борис Ржепецький.

Проводить: Андрій Лівицький, протоколює д-р Антін Горбачевський.

Справа політичної деклярації. Голова А. Лівицький, з'ясувавши політичну ситуацію, пропонує подати заяву такого змісту: всі українські правительства від центру. Ради почавши аж до тепер стояли на становищі самостійності України, за якою заявились всі без виємку політичні партії та найповажніші круги громадянства репрезентовані загальними з'їздами і т. і.

В цих умовах зміна персонального складу Правительства не може вилиннути на зміну політичної орієнтації.

Армія — є безперечно одно, бо всі частини теж Наддніпрянські і Наддністрянські підлягають зараз одному командуванню Головного Отамана С. В. Шетлюри.

В справі кордонів пропонується вибір окремої комісії, яка вирішила би розмежування на території Галичини з тим, що дальші кордони мають йти по р. Бугу, по лінії, яку означить Мирова Конференція. В зупельній справі зажадано з польської сторони

заяви, що правительство стоїть на становищі приватної власності. Отже вдоволення бажанням з польської сторони послужить фраза що до вирішення земельної покликаний парламент, а до того часу признається за землевласниками всі юридичні права, звязані з посіданням землі.

Ст. Рад, Михайлів інформує на основі відбутої з Мін. Залеським конференції, що поляки жадають: а) в справі кордонів пдизнання р. Збруч кордоном від заходу, б) що справа устрою і політичного становища Галичини має вирішатися між галицькими делегатами і польським правителством, б) що земельна реформа має вирішатися парламентом, а до того часу мають залишатися за власниками землі, г) справа полонених і інтернованих буде розглянена окремою комісією, в якої склад увійшли 2 послів сейму та 1 делегат Уряду. Андрій Лівицький пропонує в справі земельного питання на фразу відповідачу домаганням поляків.

Понятенко противиться такій стилізації, бо не можна передрішити постанов парламенту. Мшанецький є за стилізацією як в первісній заявлі.

При голосуванню прийнято пропозицію Голови всіма голосами проти голосу п. Понятенка, — при чому п. Мшанецький здергався від голосування.

На тім засідання закінчено.

Д-р Горбачевський А. Лівицький.

У. Н. Р.

Міністерство Закордон. Справ. Українська Дипльом. Місія в Річі Посполитій Польській. 14 падолиста 1919 р. 298/вих. М. Варшава. Пану Голові Ради Народніх Міністрів У. Н. Н. Одною з точок майбутнього мирового договору поміж Українною та Польщею повинна бути умова про матеріальне відшкодування, яке має виплатити одна й друга сторона по належності за збитки, зроблені їх цивільними та військовими властями Державі і підданим другої строни.

По відомостях, які маються в матеріалах Комісії по справам конзулярно-адміністраційним при дорученні мені Місії в Варшаві, Польський Уряд вимагатиме від нашого Уряду виплати відшкодування своїм підданим, а в першу чергу власникам, нерухоме майно яких знищено регулярним військом УНР. Це відшкодування вже тепер підраховано і обставлено всіма належними формальностями (зізнання свідків, оцінка фаховців і т. д.).

Щоб в будучому охоронити нашу державну скарбницю від зайніх видатків, необхідно негайно по всіх зацікавлених державних інституціях зробити підрахунок всіх збитків, зроблених нашій Державі поляками, заховуючи при тому всі законні формальності.

Це дало б в свій час змогу майже аннулювати видатки наші на відшкодування для поляків, бо збитки, зроблені нам поляками, незрівнянно вищі на можливі збитки з нашого боку.

Подаючи це на ласкаву увагу пану міністрові, маю честь просити зробити по всіх міністерствах відповідне що до вищезгаданого розпорядження.

Голова Місії А. Лівицький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській,
16 листопада 1919 р. м. Варшава.

На засіданні присутні: Голова Місії — Міністр А. Лівицький; Старші Радники:

Л. Михайлів, д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаківський, Б. Ржепецький; з дорадчими голосами: Міністр Земельних Справ М. Ковалевський, делегати Національної Галицької Ради зі Львова: проф. К. Студинський і директор Лисий, експерт проф. Крипякевич.

Засідання відчиняється о 12-ій годині.

Головує — Міністр А. Лівицький, при Секретареві П. Понятенку.

1. Голова Місії і зборів міністр Лівицький інформує збори відносно зради генерала армії ЗОУНР., — Тарнавського. Зрада ця полягає в тому, що генерал Тарнавський, вкупі з групою старшин галицької армії, заключили таємно від української влади і Головного Командування певну політичну згоду з денікінським командуванням, передали частину армії цьому командуванню, а частину армії поставили в умисне прикре стратегичне становище і цим викликали загальне погіршення фронту військ УНР. та спричинилися до деморалізації війська і дезорганізації влади.

Інформація приймається на увагу.

2. Голова Місії і зборів, міністр Лівицький інформує збори про хід переговорів з представниками польської влади відносно основних пунктів польсько - українського порозуміння.

Пункти ці такі:

а) Заява про відречення України від суверенних прав на Східню Галичину і установлення кордону між Україною і Польщею по річці Збруч.

б) Заява про установлення кордону з північного заходу по лінії на схід від західного Бугу і

в) Заява, що земельні закони на Україні мають бути переглянуті остаточно Установчим парламентом України, а до того — на Україні за бувшими землевласниками признаються юридичні стосунки до бувшої іхньої земельної посіlosti, яка фактично знаходитьться тепер в роспорядженню населення.

Міністр Земельних Справ М. Ковалевський — доповнює політичні інформації Голови Місії і заявляє, що в справі аграрний — Уряд готовий зробити певні уступки і для цього в разі потреби, не зупиниться перед змінами в Кабінеті Міністрів.

З приводу інформацій, а також з приводу пунктів, запропонованих як основа польсько - українського порозуміння, — здіймаються дебати, в яких забирають голос всі присутні.

О 4-ій годині дня засідання переривається до 7-ої год. вечора.

О 8-ій годині вечора засідання відкривається в тому ж складі, що і зранку і повновірюється присутністю Радника Мшанецького.

Зборами і далі провадить Голова Місії, міністр Лівицький.

1) Голова зборів інформує присутніх про нові, одержані ім відомості відносно становища на Україні, а саме: по цім відомостям — українські військові ешелони підійшли до Шепетівки з тим, аби йти далі в напрямі, окупованому польськими військами. Польське Командування затримує ешелони, згожджуючись пропустити через Шепетівку, але в напрямі, який би виходив по - за окуповану польським військом територію. При цьому Польське Командування покликується на відсутність договорних відносин між Україною й Польщею, що й утруднює становище підійшовших до Шепетівки ешелонів, які не знають куди власне вони мають прямувати. Далі — в Кам'янці - Подільському виникли якісь непорозуміння, як можна гадати, між українськими військовими частинами. Голова Місії характеризує становище української держави як виключно важке.

2. Відкриваються дальші дебати з приводу вищезазначених пунктів, на яких поляки згоджуються заключити з Україною певні договорні відносини.

В дебатах забирають голос всі присутні.

Годині є 11-ї з половиною присутні з дорадчими голосами: проф. К. Студинський і директор Лисий — покидають засідання.

По дебатах — Голова Місії о 4-ї годині ранку ставить на голосування вищезазначені нункти, як принціпіяльні основи точок погодження з польською владою.

Голосування дає такі результати:

По поставленому першим пунктом, пункту „в“ голосують „за“: Голова Місії і Радники: Михайлів, Витвицький, Горбачевський, Новаковський; „проти“:— Радники: Ржепецький, і Мшанецький; Радник Понятенко заявив, що утримується від голосування, але по заяві Голови, що утримання не допускається — голосував проти.

По пункту „б“ — пункт приймається одноголосно.

По пункту „а“ — голосують „за“: Голова Місії і Радники: Михайлів, Понятенко Ржепецький; „проти“ — Витвицький, Горбачевський, Новаковський; Радник Мшанецький заявив, що утримується при голосуванні, але по заяві Голови, що утримання не допускається — голосував проти.

Голова зборів, по виявленню результатів голосування заявляє, що результати голосування його не задовольняють і він зрікається від того, аби скористатися незначною більшістю голосів, яка випала по окремим точкам, позаяк же ведення переговорів з поляками тільки й було можливе на підставі ставлених на голосування пунктів, приняття яких п. Голова жадав, аби було одноголосне, то він відрікається і від того, аби пропонувати полякам для переговорів декларацію, яка повинна була бути заснованою на так голосованих пунктах.

В особистій справі — Радник Понятенко заявляє, що він голосував проти пункта „в“ тільки через те, що Голова відмовив йому в праві утримання від голосування. Утримуючись тоді від голосування, Радник заявляє, що він мав на увазі залишити свій голос в резерві до голосування точно формульованої сеї Декларації в цілому.

По особистій справі — Радник Мшанецький теж заявляє відносно голосування свого по пункту „а“.

По пропозиції Радника ІІ. Понятенка, підтриманого проти Радника Витвицького Радником Михайлівим, п. Голова ставить на голосування основні, майбутньої Декларації всі три пункти „анбльок“. Голосують при цьому: „за“: Голова Місії, Радники: Понятенко, Михайлів, Ржепецький; „проти“ — Витвицький, Горбачевський, Новаковський; Радник Мшанецький з початку утримується від голосування, а на заяву Голови, що утримання не допускається — голосує проти.

Результати голосування оцінюються п. Головою, яко негативні і він повторює свою попередню заяву, відмовляючись, з огляду на важливість голосованої справи і менту, скористатися своїм формальним правом переводити в життя ті постанови Місії, які при рівності голосів — вважаються ухваленими при голосі за них голоса п. Голови.

О 4-ї з половиною ранку 17-го ХІ збори зачиняються.

Голова Заорів Голова Місії А. Лівицький,

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській,
20 листопада 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії, міністр А. Лівицький; Старші Радники: Л. Михайлів, д-р Витвицький; Радники: ІІ. Понятенко, д-р Горбачевський, д-р Новаковський, Б. Ржепецький, ІІ. Мшанецький.

Присутні без права рішаючого голосу — військовий експерт, полков Данильчук і член партії УСДРП., п. Єреміїв. Зборами провадить Голова Місії, міністр Лівицький.

1. Заслухується інформація пана Дмитрієва і п. Єреміїва відносно зрадницького вчинку генерала галицьких військ Тарнавського.

Голова Місії п. Лівицький характеризує зраду ген. Тарнавського як акт, що ніби свідомо прийшов на допомогу Деніkinu в мент, коли той був на передодні своєї ліквідації. Кидається також в вічі, що зрадою ген. Тарнавського забезпечив собі і галицькому урядові лише фізичне існування; про політичні гарантії — не має й мови з Денікином; зрада не гарантує Україну від переслідувань з боку денікінської влади. Знаменно також, що становище галицької армії в мент зради — не було найгіршим, а навпаки — було далеко кращим ніж становище армії Наддніпрянської України, особливо в мент, коли вона з галицького фронту розпочинала боротьбу з большевиками, та й вилучування зради яко наслідку безпорадного становища армії — відпадає. Очевидно — галицька армія не вірила в можливість утворення Самостійної України і пішла під Москву.

2. Радник Ржепецький вносить пропозицію аби радники Місії — галичане заявили про своє відношення до зради ген. Тарнавського і заявили з ким вони йдуть: з Урядом Соборної України чи з зрадниками денікінцями.

Польщі з Білінським, який висловив гадку про те, що Східна Галичина могла би мати політичну автономію під протекторатом Польщі.

Далі радник Витвицький — на запитання — добавляє, що Диктатура могла виїхати на територію заняту денікінським військом — лише в наслідок виговореного по договору права переїхати через згадану територію.

Радник Михайлів заявляє, що пояснення радника Витвицького його не задовольняють. Диктатура не виїхала ні з Директорією, ні на територію Галичини, а виїхала лише до денікінців, — ясно, що це зроблено в силу умови, зробленої ген. Тарнавським з денікінцями.

Раз акт згоди ген. Тарнавського з денікінцями є актом зради, то і поводження Диктатури є також нічим іншим, як тільки зрадою. Треба робити з цього консеквентні висновки. В відношеннях до нас не має щирості, з ними важко працювати. Радн. Михайлів вимагає, щоби радники галичане останочко виявили свої погляди на склавшуся ситуацію.

Радник Понятенко підтримує запитання радника Михайліва, але пропонує справу розглядати незалежно від поводження Диктатури, від поводження тої чи іншої особи, бо всім відомо, що разом з галичанами денікінцями — є також громадські діячі — галичане, які з остались переконаними прихильниками Соборної України.

Радн. Витвицький заявляє, що він проти „самобичування“, якого вимагає радн. Михайлів, але пристає на те, що він готов скласти заяву в зміслі питання поставленого ради. Понятенко, розвиненим Головою зборів.

Далі радник Витвицький говорить: „Торжественно заявляю, що при вході в Місію я входив і вхожу тепер для праці на користь Самостійної Соборної України. Оборона прав Галичини — часткова оборона прав тої Соборної України“. Далі бесідник виясняє заслуги Галичан в справі українського руху.

Голова зборів, п. Лівицький резюмує зроблену заяву, як ознаку того, що радники Галичане не поділяють зрадницької тактики, яку провадили галицькі генерали і деякі галицькі політики.

Радник Горбачевський від свого товариша імені — приєднується до заяви радника Витвицького. Вноситься пропозиція, аби заява радників галичан була обміркована радниками наддніпрянцями і радники наддністрянці винесли з приводу нїї свою постанову. Пропозиція приймається і збори зачиняються.

Голова зборів Голова Місії А. Лівицький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

До пана Голови Ради Народних Міністрів УНР.

М Е М О Р І Я Л.

Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитії Польській одержала від делегатів польського Уряду по переговорам з Місією інтерпеляцію в справах витрати відшкодувань польським громадянам:

- а) п-ві Кнолеві — за зрабований його маєток в с. Малі Жеребки в кількості 500.000 марок польських і
- б) спадкоємцям забитого через УСС. IV корпуся (провідця п. Григорієв) Мінкевича в кількості 1.000.000 марок.

Виплату цих відшкодувань польський Уряд трактує, яко вияв доброї волі з боку українського Уряду дати справедливі сatisфакції покривдженням громадянам полякам.

Місія в обох справах примушена була заняти таку позицію, що не передрішаючи тих справ, в смислі їх позитивного для заинтересованих претендентів розвязання, і не установлюючи розмірів певних сум відшкодування, Місія входить в порозуміння зі своїм Урядом відносно виплати авансів як п. Кнолеві, так і спадкоємцям забитого Мінкевича, кожному претендентові в розмірі 100.000 марок.

В цьому смислі Голова Місії мав честь писати до п. Головного Отамана і до п. Голови Ради Народних Міністрів листами від 5. XI за № 227[вих. і від 7. XI за № 244[вих., але жадних відповідей досі не дістав, хоч потому було прислано кілька кур'єрів.

Особливо прикро виглядає справа з спадкоємцями забитого Мінкевича.

В цій останній справі Головний Отаман особисто і в телеграмі на ім'я брата забитого Мінкевича — бувшого міністра Аprovізації в Польщі — обіцяв про забезпечення родини забитого. В цій самій справі і Місія висилала телеграму до Головного Отамана і дістала 11. XI повідомлення, що справа передана Головним Отаманом Прем'єр - Міністру УНР.

Маючи на увазі все вищесказане, а також те, що і польські урядові кола, з якими Місія доводиться мати справи, і заінтересовані сторони -- допоминаються у Місії винилат хоч би авансів відшкодування, — Місія має честь пригадати панові Голові Ради Народних Міністрів свої попредні заходи в справах п.п. Кноля та Мінкевича і позволяє собі паново звернути увагу на необхідність негайного переводу в її розпорядження 200.000 польських марок через пана Голову Місії чи іншим яким способом.

Голова Місії

Радник - Секретар П. Понятенко.

м. Варшава, дня 25 листопаду 1919 р. № 351[вих.

П Р О Т О К О Л

Наради групи членів Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській з громадськими діячами.
29 листопада 1919 р., м. Варшава.

На нараді присутні: перший заступник Голови Місії, старший Радник Л. Михайлів, Радники: П. Понятенко, Б. Ржепецький, П. Мишанецький; з дорадчими голосами: Радник Міністерства Закордон. Справ, член партії УСД., Нечайський, Секретар Італійської Місії, член партії УСД. Єремій і член партії УСД. Вировий.

Зборами провадить заступн. Голови, Л. Михайлів.

В и е с о к.

1. Пропозиція Заступника Голови Місії, Л. Михайліва висловитись з приводу негайної подачі Урядові Річі Посполитої Польської декларації від імені українського Уряду.

2. Заслухання Декларації в проекті.

За п. 1 декларованих уступів — голосували: П. Понятенко, Б. Ржепецький, Л. Михайлів; проти П. Мишанецький; з дорадчими голосами: за Єремій, проти — Нечайський.

П. 2 — за: Л. Михайлів, Б. Ржепецький, П. Понятенко; проти — П. Мишанецький; з дорадчими голосами — за Єремій, проти — Нечайський.

В и р і ш е н н я.

За подачу Декларації висловились і голосували: Радники: Л. Михайлів, Б. Ржепецький, П. Понятенко. З дорадчими голосами: Нечайський, Єремій.

Радник Мишанецький голосував проти і вініс свій мотивований, до сього долучений протест.

За вступну частину дорученого до цього проекту декларації — голосували всі присутні.

П. 3 за — всі присутні за виключенням радника п. Мішанецького.

П. 4 за — всі присутні.

За п. 1 жадань Української Дипломатичної Місії — всі присутні за виключенням Радника Мішанецького.

За п.п. 2, 3 і 4 — всі присутні — одноголосно.

Голосування — взято на увагу, як вислів відношення до п.п. Декларації.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів
Радник - Секретар П. Понятенко.

Події зайшли на фронті в послідніх тижнях і в слід за ними дальший розвиток акцій добровольчої армії спричинили, що Уряд Української Народної Республіки рішився залишити свій дотеперішній осідок Кам'янець - Подільський і переїхати до Староконстантина.

Для успішнішого використання зайняття повстанцями району на південні від Бердищева, пересунено головні сили нашої армії на північний захід.

На рішення залишення Урядом Кам'янця склався цілий ряд причин.

Одною із найголовніших був невідрядний, прямо жахливий санітарний стан нашої армії, викликаний майже цілковитою відсутністю білля, медикаментів і лікарського та санітарного персоналу. З приходом вчасної зими дуже некористно відбився на стані та боєздатності армії, брак теплої одежі та відповідної обуви.

Рівночасно відчулись Урядом тяжкі грошові клопоти, спричинені цим, що щойно уладжена державна скарбниця не могла покрити грошового запотрібовання держави, а довіз знаків з закордону літаками переривався часто наслідком непогоди.

Рішаючий вплив на постанову Уряду УНР. мали події на фронті, викликані зрадою Головнокомандуючого галицькою армією генерала Тарнавського. Зрадницьке і противне державним інтересам УНР. поступовання Начальної Команди Галицької армії датується від взяття і неоправданого належенням опущення Києва та залишення величезного військового добра (самого артилерійського майна більше 70 вагонів) добровольчої армії. Вже тоді виявлялося, що Начальна Команда Галицької армії не має наміру провадити війну з добровольчою армією.

Рішучі заяви диктатора ЗОУНР. п. Петрушевича позволяли Урядові мати надію, що напрям політики Уряду Галицького не піде в розріз з політикою Уряду УНР., що супроти незвичайної важності справи дрібні межиусобиці зійдуть на другий план, а оба Уряди всі свої сили об'єднують для одної цілі: знищення справи відбудови реакційного царизму.

Сі надії Уряду УНР. на жаль не оказалися оправданими. Диктатор мимо вроčистих запевнень вів хибку та неясну політику, наслідком якої являється згаданий факт зради, поповнений ген. Тарнавським, який на власну руку, без відома Уряду, заключив з командою добровольчих військ в прилозі залучений договір.

Так отже Галицьке Командування віддало Галицьку армію на ласку і неласку ворога, без ніяких застережень і відслонило ліве крило Придніпрянської армії ворогові.

При оцінці сего зрадницького акту не можна забувати, що війна з Денікином не була викликана Урядом УНР., але зістала йому проти його волі накинена.

Зразу на саму вістку про ведення ген. Тарнавським на власну руку переговорів з добровольчою армією диктатор відібрав йому командування. Коли помимо сего генерал Тарнавський заключив договір диктатор сего договора і іменем свого уряду не приняв — напіятнував сей поступок Тарнавського як зраду і видав приказ арештування його.

Для кращого представлення згаданих подій належить пригадати, що з кінцем серпня б. р. протибольшевицький фронт ген. Денікина наблизився до нашого протибольшевицького фронту. Головне Командування українських військ було переконане, що ціллю спомаганою матеріально і морально демократичними державами Антанти генерала

Денікина може бути лише розбиття большевиків. Зогляду на се не заважало вислати до Команди добровольчих військ делегації в цілі утворення одноцільного протибольшевицького фронту.

Команда добровольчої армії заявила тоді, що Уряду УНР. не визнає, в переговори не входить і на наше предложення відповіла наступом проти нас на цілому фронті.

Наспіли відомості, про нищення ген. Денікином всього, що українське в щент, розстріли мушин і жінок та заява, що його ціллю є відбудування єдиної неділимої Росії, а тим самим знищення нашої молодої, коштом соток тисяч істновань окупленої державності. Супроти цього відповіла наша армія на наступ збройною обороною.

Протинаступ поведений нашою армією з кінцем жовтня дав великі успіхи. Можна було надіятися, що добровольча армія зістане знищена. Однаке вже перші дні листопада принесли неясності, а невдовзі стало відомим, що Начальна Команда Галицької армії від 1. II. 1919. не виконувала наказів Головної Команди, так, що з хвилі підписання зрадницького договору 7. XI. 1919. росташування військ виявило помежи галицькими частинами і придніпрянськими військами прірву, в яку вдерлися добровольці, загрожуючи безпосередно Жмеринці і Могиліву.

По залишенню Жмеринки і Могиліва супроти неможливости заповнення зазначеної прірви та сталої небезпеки, про добровольчі отряди можуть повернутися на Кам'янець. Уряд рішив свій осідок залишити, що і сталося дня 16. XI. 1919.

З зазначеного ясно слідує, що грізна кріза, в якій моментально знаходитьться Уряд в високій мірі викликана зісталою зрадою Галицької Команди та неясною політикою диктатора.

Вже по виявленню сеї зради було можна ліквідувати її наслідки. Для цього необхідно було підприяти самі рішучі та енергійні мірі. На жаль однакож поведення диктатора було якраз противне сьому, що зробити було його обовязком. Воно було непрішуче, неясне. На тім обмежилася діяльність Диктатора. Приказів, якіби галицьку армію могли вивести з скрутного положення, в якім поставив її ген. Тарнавський, не видано. Не зроблено нічого, для піднесення актом здеморалізованої армії — врешті Диктатор виїхав вночі з 15 на 16. XI зі своїм штабом за кордон через Румунію, покидаючи армію, якої юридично був начальним комендантром.

Се нанесло остаточний удар боєспособності галицької армії. Вона побачила зраду тих найсвятіших ідеалів, в ім'я яких рушила в бій. Країці її частини приєднуються до Придніпрянської армії для дальшої спільної боротьби за самостійність держави.

Здаючи собі вповні справу з важкості крізи, з огляду на се, що нинішній момент має велике значіння для України та для усунення дезорієнтації вислава Висока Директорія в порозумінню з Урядом двох своїх п.п. Макаренка і Швеця надаючи їм повновласті, якої копію залучається.

Перед виїздом зложили зазначені члени Директорії повновласть в руки Головного Отамана С. В. Петлюри виступати іменем Директорії УНР.

Послідній час приніс деякі зміни в наших закордонних представництвах. Посольство в Відні обсаджено п. Сидоренком, а Головою місії в Льондоні встановлено п. Марголіна.

Для управильнення більших торговельних відносин з Румунією і для конечності налагодження фінансових відносин вислав Уряд до Букарешту Міністра Фінансів Б. Мартоса і Міністра Народного Господарства Шадлуна. Поворот Міністра Шадлуна в очікуваній, натомість Мін. Мартос виїде і до дальших держав для вирішення торговельних і фінансових питань.

З ряду щиріх непохитних робітників на полі державного будівництва вибув оден з найкращих в ночі з 15 на 16. XI. помер від тифу Міністр Народного Здоровля і заступник Голови Ради Народних Міністрів Дмитро Одрина. З початком жовтня б. р. відбула до Варшави наша Місія на чолі з Міністром Юстиції п. Андрієм Лівицьким.

Зазначена Місія одержала далеко іducі повновласти і завдання заключення стадий мир з Польщею. Хід переговорів дає Урядові повну надію, що з Річчю Посполитою Польською дійде до повної згоди. Певну гарантію становить дуже прихильне ставлення Начальника Польської Держави до питання нашої самостійності. Теперішна кріза на фронті не повинна серіозно вплинути на зміну постулатів польського Уряду. Зазначити належить, що Уряд УНР. твердо бажає встановити як найкращі добросусідські відносини з польською державою, оцінює їх повну вагу для обох держав і поновлення жадання, яких би наш Уряд не міг приняти, булоби для нього поважною журбою.

По останнім відомостям належить сподіватитя, що справа переговорів буде скоро доведена до бажаного успішного кінця.

В половині листопада відбула до прибалтійських республик, Естонії Латвії та Литви наша Місія на чолі з п. Голіцинським, радниками: Задорожним і д-м Бірецьким на цілі встановлення дружних зносин з тими державами.

При докладному розгляненню ситуації, в якій знайшовся Уряд УНР. наслідком наступі зазначених подій, оказується понад всякий сумнів, що великі надії Уряду на окончаний успіх борби за самостійну демократичну республіку мають тривкі підстави.

Питання утримання реакційного Уряду Денікина, опираючогося лише на спинах добровольчої армії, стається питанням недовгого вже часу.

Політична програма Денікина, посвячуєча все для свого лозунга, відбудовання Єдиної, Недільної Росії переходить своєю реакційнотю далеко давній царський режим. Громадянству відмовлено цілковито право виявлення своєї волі та бажань; преса находитися під стислою військовою цензурою.

Керма спочиває в Київі в руках таких скрайніх реакціонерів як Савенка і Шульгіна.

Система та ціль нищення всього що українське, високих культурних вартостей, та спалення українських бібліотек в Полтавщині та Катеринославщині — розстріли учителів та учительок, усунення українців з громадських установ се все викликує в народніх масах глибоке невдоволення.

Український народ не міг остатись супроти реакційного терору байдужим і відповів на репресії повстаннями, якими горить нині ціла українська територія, занята добровольчими військами.

Російські кола ліберальні не суть вдоволені напрямом політики Денікина, але оскілько в гру входить питання самостійності України — обявляється централістичними — де котрі з лівих навіть партій беруть уділ в службі державній як напр. с. р. Рябцов, який є головою київської міської управи і с. д. Степанов голова катеринославської губерніяльної земської управи — по призначенню ген. Денікином.

Німецькі колоністи, замешкуючи густо Херсонщину і Таврію, відносяться до Денікина з недовір'ям. Єсть певність допомоги з їх сторони нашому Урядові, яко виразникові волі цілого народа, бажаючого закріплення влади на здоровій демократичній базі.

Коли нині цілий культурний світ глядить з жахом на територію, заняту Денікином з приводу численних погромів жидів, яких погибло більш кілька сот тисяч — Командуючий Київським військовим округом ген. Драгомірів заборонив пресі цілковито писати про погроми.

Наслідком такої політики всі жиди без ріжниці політичних напрямків станули рішучо на платформі УНР. і через своїх найкращих представників як Міністра жидівських справ Красного, товариша Міністра Народного Господарства Солодара та товариша Міністра Праці Гельдельмана беруть уділ в державному будівництві.

Питання поповнювання втрат добровольчої армії проголошенням загальної мобілізації не вдалося Денікину розвязати, позаяк селянє ідуть неохочо, втікають з оружіям і лише незначна кількість місцевого населення становить для добровольчої армії її повноважну базу.

Що до сили Совітської Росії оказалися обчислення Денікина хибними.

По перших успіхах, які нотувала добровольча армія, перейшли большевицькі війська вміло з оборони в наступ і територія ними відзискувана постійно побільшується.

Правительство Совітської Росії зрозуміло вже, що питання самостійності України лежить в віталоному інтересі встановлення ладу та закріплення демократичних здобутків на території бувшої Росії і нами одержано відомості, що воно серйозно думає про визнання всіх нових республік, які повстали на території бувшої Росії, не вмішуючись вповні у внутрішні уладження сих держав — поставивши новий лозунг знищення всіх спроб воскресення реакції Денікином, Юденічом та пр.

Большевицький фронт в часті проти нам звернений не виявляв діяльності.

Глибокий, важкий удар завдало Денікинові неприязне відношення до нього, його дотеперішньої центральної бази Дона і Кубані. Не менше зірвання зносин через кавказькі республіки Грузію та Азербайджан.

Послідні відомості зза кордону позволяють Урядові УНР. вносити, що змагаючийся демократичний рух в державах Антанти положить кінець допомозі Денікинові в борбі з демократичною Українською Республікою.

Чим далі докладніше поінформовання Європи про політично - економичні відносини бувшої Росії, як не менше про дійсний стан річей на Україні мусить логично допровадити до кращого відношення до нашої молодої Республіки.

Оцінюючи вповні своє важке і незвичайно відповідальне під нинішню критичну хвилю становище Уряд УНР. бажає утримати і поглибити добросусідські відносини до Польщі і Румунії, а орієнтуючися лише на власні сили, звернути свою найбачнішу увагу і старання на реорганізацію армії з допомогою сусідніх держав і продовжувати безпощадну борбу проти кождої спроби знищення нашої державної самостійності.

Всякі переговори про федерацію суть для нашої державності так шкідливі і вбійчі, що рівнялися зраді нашої найсвятішої ідеї — державної самостійності.

Ніякий компроміс нас не спасе, а лише тверда орієнтація на власні сили при утриманню дружніх відносин до сусідніх держав.

Задачею наших представництв є під нинішню хвилю звернути увагу цілого цивілізованого світа на ультра — реакційну політику Денікина, на протест цілого українського народу, виявлений крівавими повстаннями, на факт, що ультра — реакційну політику Денікина в борбі з демократичним Урядом УНР. спомагають морально і матеріально демократичні держави Антанти, як не менше, що відповідю Денікина на пропоноване нашою командою стратегичне порозуміння — що до акцій проти большевиків — був наказ до наступу проти нас на всьому фронті.

Важка кріза, в якій знайшовся Уряд УНР., є наслідком безглядної матеріальної допомоги ген. Денікинові державами Антанти і обложення нашої держави фактичною блокадою.

З'ясовання цих питань та їх вияснення в закордонній пресі нашими представництвами, причиниться в високій ступені до вияснення наших змагань і бажань.

Голова Ради Народних Міністрів і

Керуючий Міністерством Закордонних Справ І. Мазепа.

*) Обіжник МЗС. Послан та Головам Дипльом. Місії за кордоном. О. Д.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській
з участю громадських діячів 30-го листопаду 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: перш. заступник Голови Місії, старш. Радник. Л. Михайлів; старш. Радник д-р Витвицький; Радники: П. Понятенко. Б. Ржепецький, П. Мшанецький, д-р Горбачевський, д-р Новаковський; з дорадчими голосами: Радник Міністерства Зак. Справ, у. с. д. Нечайєвський і секретар Італійського посольства, у. с. д. Єреміїв.

Зборами провадить заст. Голови Л. Михайлів.

В и е с о к .

1. Поправка, яку через референта Мін. Зак. Справ п. Шумляківського польська делегація україно-польської конференції зажадала від української Місії, а саме: в п. 1-м декларації встановити, що від р. Дністра кордон по Збручу йде між Польщею і Україною.

Радник Мшанецький — пропонує чекати приїзду Міністра Лівицького. Пан Єреміїв зазначає, що з промови Радника Витвицького видно лише, що Галичане дбають лише про Галичину і тільки з погляду інтересів Галичини оцінюють декларацію, забиваючи про інтереси і потреби цілої України.

Д-р Витвицький нанове підносить шкідливість підписання декларації для Галичини.

Вирішення: проти голосів Радників: Витвицького, Горбачевського, Новаковського, Мшанецького ухвалено взяти запропоновану через референта п. Шумляковського ультимативну поправку польської делегації під увагу, як також взяти під увагу і поправку, запропоновану радником Новаківським.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

1. XII. 1919. Краків.

Дорогий Симоне Васильовичу.

Я давно пориваюсь послать Вам вістку, але не мав можливості. Як бачите ї доси сижу в Польщі. Мов зла доля посміялась на мене після тої гарантії, яку дав п. Войнич здавалося б не повинно бути жадного сумніву що до вільного переїзду через Польщу. І от в Кракові не пропускають далі і вимагають спеціальної візи М-ва Закордонних Справ з Варшави. Це кажуть зроблено на нас членів Директорії засада по ініціативі нашої Місії, і по деяким даним похоже на правду. — Боже, не вже це правда?! Не хочеться жити на світі після цього!! Я послав за візою Стокода, але пройшло шість день, а візи не дають. Посилаю зараз Васька з рішучим домаганням до нашої місії, і з заявою до п. Начальника Держави. Я хочу мати офіційні повідомлення Місії і польського Уряду. Це ж скандальна історія. Ніби заманили на польську територію і затримали. Це образа нашого народу. Час такий що необхідно де-чого зробити за кордоном. Я одержав повідомлення, що кредит у Відні закрито і не видають ні копійки. Значить з 1-го грудня наші Місії не можуть одержувати гроші, бо Берлинський кредит також закритий. І от я налагодив зняття конфіскату з Віденського кредиту, але без мене не зроблять цього. Як тут довідався за кордоном можна негайно полагодити нашу справу, енергійними заходами. Вірте я не помиляюсь, суть справи полягає зараз більше в вірному курсові міжнародної політики, ніж в силі регулярної армії. Незабаром буде винесене рішення європейського питання і тут треба вірно зазначити нашу політику. Дійсно Російське питання

обговорюються, бо Англія викликала до Копенгагена представника большовиків Литви-
нова. Треба негайно остаточно умовитися з Кубанью та іншими республіками що до
взаємовідносин з Росією і т. і. Справа полонених торговельно - комерціяльні справи
без відносно сучасного становища фронту і державного апарату — все це вимагає від-
повідної акції з нашого боку. Все міг - би зробить, коли б тільки скорше добрatisя за
кордон.

Я послав вже повідомлення Л. Л. Бичу і виклопотав візи собі до Парижу та Італії.
Не падайте духом і провадити боротьбу при всяких обставинах. Це полекшить мою ро-
боту за кордоном. Але борони Боже скласти зброю. Фронт можна утворити і в другому
районі. Тепер бачу як ми помилялись, коли не їхали самі за кордон. Там нічого „прак-
тичного“ ще не зроблено. Звязок буду держати з Вами. Допоможіть вільному проїздові
через Польщу курієрам. Є негарні чутки про де яких членів Місії. Провірте їх. Мені
здається що той курс політики до сусідів, який остаточно намічений був у Кам'янці,
був вірний, треба його додержуватися. Скорій подавайте вістку про себе. Усім привіт.
Почуваю себе велими зле—страшенні головні болі і все пережите робить мене інвалідом.
А так хочеться бороться без кінця.

Ваш А. Макаренко.

Усім привіт.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській.

16-го грудня 1919 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Голова Місії, Міністр А. Лівицький; Радники: Л. Михайлів,
Б. Ржепецький, П. Мшанецький і П. Понятенко.

Зборами провадить Голова Місії А. Лівицький.

Внесок.

Ухвала.

1. Заява Радника Місії П. Мша-
нецького про те, що він складає з себе
обовязки члена Місії і порушує перед
Головним Отаманом справу про свою
демісію.

Приняти заяву п. Мшанецького до відома
і вважати його звіркшимся прав Радника Місії
з дня внесення заяви себ - то з 11-го цього
грудня.

Голова зборів, Голова Місії А. Лівицький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

У. Н. Р.

Голева Директорії
та Головний Отаман Військ.

16 грудня 1919 р.
ч. 734.

До всіх Послів та Голів Місії.

З огляду на зайшовші за останній час зміни в полі-
тичних настроях і політичній орієнтації населення, військо-
вих групп та політичних проводирів Східної Галичини, про-
поную всім Послам та Головам Місії Української Народної Республіки за кордоном про-
вірити особистий склад доручених їм Державних Установ і вияснити наскільки співро-
бітники Галичане лояльно відносяться до Уряду і попирають його політичні заходи, а
також твердо стоять на платформі самостійної соборної України.

Разом з тим надаю право всім Послам та Головам Місій негайно звільнити, без по-
розуміння з Міністерства Закордонних Справ, всіх співробітників, які не відповідають
вищезазначенім вимогам, при чому співробітники Галичане можуть лишатися в складі
Посольства та Місії лише за особистою відповідальністю в кожнім даннім випадку від-
повідного Посла чи Голови Місії.

Наказ цей виконати негайно по одержанню.

Голова Директорії та Головний Отаман Військ

Української Народної Республіки Петлюра (в. р.)
Міністр Закордонних Справ Андрій Лівицький (в. р.)

Відень. 17. XII. 1919 р.

Ваші звіти разом з залучниками, зокрема Ваш звіт з 7. XII були на зборі членів Національної Ради прочитані і основно передискутовані. Звісна декларація, опісля заяви Придніпрянців на польсько - українськім засіданню, викликали очевидно надзвичайне обурення. Ваші проекти одобрено.

Перед 2-ма тижнями приїхав сюди президент Петрушевич разом з Мироном, Назаруком, деякими урядовцями диктатури і з своєю військовою канцелярією.

По вступних нарадах з нами скликав ПЗСМ. усіх тут перебуваючих членів НР., щоби вияснити теперішнє положення, вислухати опінії наших чільнійших політиків і згідно з сим установити на будуче орієнтаційну лінію. Сі наради покончилися доперва сьогодні, однаке крім вирішення проектів, против варшавської декларації та статута Східної Галичини не принесли ніякого результату (чого впрочім за здалегідь можна було надіятись) виявилось тут тільки розбіжних гадок, тільки нових і старих концепцій, що властиво для чоловіка доси незорієнтованого вийшла не якась орієнтація, а прямо розпучлива деворієнтація. Не знаю чи буду міг переповісти Вам об'єктивно і без решти перебіг нарад, однаке вважаю конечним для Вашої інформації додати бодай в загальних нарисах поодинокі т. зв. орієнтації.

Отже през. Петрушевич, Назарук, Цегельський, дальше Кость, а... Євген Лев. засту-
пали дуже сильно т. зв. Східну лінію. П. і Н. виходять з того положення, що ми пере-
дусім рахувати мусимо армію, а що армія тепер майже вся на боці Денікина, то і нам
туди дорога. Не значить се, що ми вважаємося з особою Денікина. Денікин може після
їх виводів і не довго втримається і не репрезентує цілої протибольшевицької Росії, од-
наке на тепер при цьому можна зорганізувати, скріпити і полоненими доповнити нашу
армію навіть до 100.000, а тоді, коли Денікин розвалиться, навіть така армія буде репре-
зентувати силу, з котрою в такім хаосі кождий числитися буде і ми зн. будемо могли
виторгувати для себе як можна найбільше. — Разом з тим армія ся ратує на дальнє
фікцію нашої державності і становить міст між Моск. а придніпрянцями даючи для тих
останніх запоруку збиреження чи добуття як найбільше прав в новій Росії очевидно в
Росії федерат. чи в Росії з дуже широкою автономією України. Після думки сих панів
найдемо для сеї концепції поміч і попертя у антанти, зокрема Англії, яка якраз за те вжи-
ває всіх своїх впливів, щоби вимочи у поляків приняття, додержання і виконання спра-
ведливого статуту для Галичини і підношено в кінці (меньше - більше) думку, що ми,
допомігши до реставрації Росії, віддаємо при її помочи оружно Галичину. Се підпер
дуже сильно В. Панейко, який саме в час приїзду Петр. прибув до Відня. Він також
підніс думку, щоби будувати при помочи всіх протибольшевицьких російських кругів
і Англії велику Росію і з'єднати в ній всі українські землі. Петр. переказує нам, що
після переходу нашої армії на сторону Ден. Сазанов, Маклаков і другі чекають нетер-
пеливо на приїзд Петр. до Парижу, щоби з ним порозумітися що до дальншого спіль-
ного ділання, а опісля вислати Петр. до Одеси, аби армія не оставала дальше без його
проводу політичного через те не розтрачувався сей наш одинокий на тепер капітал.
Петр. представляв нам, що Англія тут нам безумовно подасть руку і хотяй може не дасть
ніяких гарантій, безумовно попирати буде наші стремління так на Великій Україні, як і в
Галичині. На заміх наших самостійників відповідали сі панове, що они вправді не від-
рікаються самост. ідеї, однож після всього дотеперішнього досвіду не можуть вірити,
щоби Україна могла власними силами стати самост. державою.

Інша група, а саме міністр Крушельницький, по часті д-р. Дністрянський і заступ-
ник с. д. Калинович висказували думку, що Ден. се сьогодні вже труп, що через злуку
з ним ми виступаємо зрадницькі проти самостійних змагань Петлюри і всіх повстанців,
які тепер на думку сих панів опанували майже цілу Україну, що в дійсності не Денік.,

але большевики репрезентують тепер найбільшу силу в Росії, що й антанта починає з ними говорити і що значить і нам туди дорога. Осуджуючи панську декларацію 'Лівицького осуждають ці панове також і злуку з Ден. і взагалі будування Росії як найострійше і пропонують від себе навязати з петлюрівцями зірвані зносини, аби нівелювати сю страшну пропасть, яка виростає між Галичанами і Придніпрянцями. Сі панове є рішучо проти того, щоби Петр. Іхав до Одеси і взагалі навязував з Ден. зносини.

Третя група, на чолі якої стоїть Голубович, до якої й підписаний належить. Вона поки що в меншості, бо з огляду на нашу дотеперішню принципіальну політику і настрій в Галичині мало хто важився публично висказатись в тім напрямі (ставить справу так: Порозуміння з Ден. і всіми рос. кругами на тепер не буде мати для Галичини ніяких реальних наслідків, не спинить ніяк дальнього перебігу подій в Галичині на нашу некористь, а обчисленнє на дуфе далеку мету і угрунтованє на російськім хаосі являється простою авантурою, ізза якої ми готові втратити свої найкращі сили, знищить армію і всіх наших біженців і не одержуючи взамін за те ніякого еквіваленту для Галичини. Тимчасом йде дальнє польська господарка в Галичині, винищуються всі наші дотеперішні національні і культурні добутки, знімінюються край в руїну, на якій в той час, коли Росія колись хоче Галичину відбирати, нічого не кажучи вже про Піемонт Укр. ніхто не збудує. Тому, не випускаючи російські нитки з рук, треба всю форсу звернути в сторону польські і з поляками на платформі ухваленого статуту розпочати офіційні переговори, щоби яким чином ратувати фізичне наше громадянство, а передовсім статут, який супроти натиску поляків тепер поважно загрожений).

Під час нарад вистилізовано головне п. Сінгалевичом і Назаруком думку, щоби поділити ролі — зи. аби одна частина нашого громадянства пішла офіційно по лінії східної, а друга потайки по лінії польської орієнтації. Однаке до порозуміння не прийшло, бо ніхто з тієї послідньої групи не хотів іти за гамана.

В кінці Петр. заявив, що їде в Париж, що буде інформуватись на місци і щойно по переговорах з москалями, англійцями, а може поляками, порозумієся з нами і вирішить... Внесок Костя, щоби тепер з Поляками можна навязувати зносини, але неофіційно і натурально дуже обережно, щоби поляки не використали сего для своїх цілій.

Загально послідні надії і перебіг всіх нарад зробили на мене дуже приkre враження. З цілої дискусії вилізала емігранська психіка: замість певної, доцільної скорої акції, безконечні балачки на тему якихсь невиразних орієнтацій, разом з тим бажаннє творити у Відні якесь широке репрезентаційне тіло — Нац. Раду, вибирати комісії і підкомісії, висилати на всі боки Місії, а тут поминувши вже все, що нема чим на кілька місяців утримувати наших біженців, не говорячи вже про потреби Галичан.

Від себе раджу Вам П. Т. — континувати Вашу працю дальше натур. — після в склад. — неофіційно. Мимо висказу п. бр. поляки — як се з расописів видно — починають шукати якогось порозуміння з нами. Треба висондувати, на яких основах можна дійти до такого порозуміння, стоячи натурально на платформі статута, можливо навіть, що вони під час торгів поробили би де-які уступки в нашу користь. А не говорячи з ними не можна нічого супонувати, не можна нічого виторгувати, а противно побоюватись належить, що поляки при своїй силі теперішній повалять статут, не даючи ніяких еквівалентів від себе.

Позд. — від Петр., Голуб., Панейк., Здер., Сінгалевича успіхів. (Підпис).

У. Н. Р. Міністр Народного Господарства.

20 грудня 1919 р. Чернівці.

Пану Головному Отаману С. В. Петлюрі.

Високопочесний Сімон Васильович!

Маю в свому розпорядженню 10 хвилин, в котрі поспішаю подати два слова.

Річ в тім, що отаман Микола Шаповал іде до Вас між іншим з дорученням від К. А. Мацієвича в справі нових формуваній. На цю тему я докладно розвідував ситуацію і прийшов до ясного переконання, що Румунську територію в цім напрямі абсолютно неможливо використати. Дуже просив би до моого докладу в цій справі не робити ніяких рішень. Після завтра ранком я виїздю автотом на Снятин—Коломию—Станіславів — Тарнопіль і далі до місця осідку Уряду. Дуже довго прийшлося добиватися від польського посла візи через Польщу. Іздив два рази до Букарешту. Нарешті на цих днях дістали. Вчора приїхав я з Букарешту до Чернівець.

Гроши і літака в останню хвилю місцева румунська влада не пропустила через Дністер. І досі вони лежать в Хотині.

Подоріж моя до Румунії — ціла голгофа. У всякім разі другий раз ні самому, ні другим не буду бажати попасті в таке становище... Б. П. Матюшенко поїхав до Варшави, а звідти до нашого Уряду.

Шануючий Вас М. Шадлун.

П. С. Роботою денікинців вся Болгарія ставиться до українців вороже. Виняток лише соціалісти. Приїздив до Букарешту Драгомирецький і робив доклад.

Боюся, аби в недалекім часі не зробили би денікинці те саме і з Румунією.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській

23 грудня 1919 р. м. Варшава.

На засіданні присутні: заступник Голови Л. Михайлів; Радники: П. Понятенко і отаман Юнаків; Радник Б. Ржепецький зложив заяву, що бути присутнім на засіданні не може.

Зборами провадить заступник Голови, п. Михайлів.

Внесок.

1. Накази Голови Директорії
а) від 12-го грудня, № 862/д. с. від-
носно утворення при Укр. Диплом.
Місії в Річі Посполитій Польській
Військової Секції і призначення Голови
Секції отамана Юнаківа.

б) Від 12 грудня № 863/д. с. відносно призначення тов. Міністра Шляхів УНР.
Андрія Лукашевича радником - фаховцем по справам транспорту.

в) Від 12 грудня № 864/д. с. про прикомандірування до Місії зверхштатним радни-
ком, без утримання платні, В. о. державного секретаря тов. Міністра Внутрішн. Справ
П. Христюка.

г) Від 14 грудня 865/д. с. про видачу авансу родині забитого на Україні Мінь-
кевича.

2. Повідомлення Місії українсь-
кого Черв. Хр. та від 11-го грудня
про те, що від'їздом із Варшави Голови
і членів Місії — заступником Місії у
Варшаві залишається проф. В. Ардан.

3. Тимчасовий кошторис і шта-
ти військової секції при Місії затвер-
жені Головним Отаманом 14 грудня
бувш. року.

Вирішення.

Приняти перечитані накази до відома
і виконання.

Принято до відома,

Штати і кошторис, як уже затверджені
Головним Отаманом, приняти до відома та
визнати за необхідне, аби надалі військова
секція, раніше представлення яких-будь актів на
затвердження Отамана — представляла б їх на
роздгляд пленума Місії.

4. Про виплату екіпіровочних тим урядовцям Misiї, які були зачислені на службу в Misiї по прибуттю її до Варшави.

посади уже в Варшаві одержали екіпіровочні по особливим розпорядженням Голови Misiї (н. п. Ковалевський Ол., Павлюк Клим) — признати, що видані касиром пе вимоговій відомості екіпіровочні гроші решті урядовців — поверненню в касу не підлягають.

д) Признати, що надалі усякі видачі, які б виходили за межі проекту штатів і кошторису — можуть робитись не інакше як по попередньому розгляду таких видач в засіданню Misiї.

5. Про видачу додаткових до платні шофером Misiї за грудень місяць по 600 мар. кожному і взагалі про місячне утримання шоферів.

6. Подання вибувших із Misiї радників д-ра Новаковського, д-ра Витвицького, д-ра Горбачевського відносно виплати їм доштатної винагороди.

такі — члени Misiї заховували за собою свої премії посади, коли їх мали, та могли як бути відкликані пославшими їх установами, так і самі вибути з Misiї в разі незгоди з напрямком діяльності місії.

в) що Радники Misiї Новаковський, Горбачевський, Витвицький — були з єсіна делеговані в Misiю Урядом З. О. Укр. Нар. Республіки і

г) що свої мандати Радників Misiї вони зложили не лише в силу наказа Головного Отамана від 11-го грудня, а по власній заявлі від 2-го грудня, признаю, що вище — поіменовані Радники ніякого права на позаштатну платню — не мають.

Голова Зборів, Заступник Голови Misiї Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко.

ПОСТАНОВИ,

прийняті на нараді Кам'янецьких організацій УСДРП. та УПСР. на спільному засіданню 24 грудня 1919 року.

I. Приймаючи на увагу, що а) денікінська влада стоїть на дорозі до розпаду, б) що цей розпад все збільшується і в) що єдино можливим базисом української державності може бути лише терен України, нарада Кам'янецьких організацій УСДРП. та УПСР. разом з членами партій, перебуваючих у Кам'янці, визнає необхідним синовлення Уряду Укр. Нар. Республіки на території України.

II. Оновлення Уряду на українській території має повновласті учинити Уряд Мазепи, який залишився на незанятій території.

Рівночасно нарада вважає необхідним, аби цей Уряд скликав у найближчому часі як найширше народне представництво для організації влади.

III. Уряд повинен бути пе своєму складу, методах, тактиці й завданнях не правіше соціалістичного.

Визнати, що пе проекту штатів екіпіровочні належало виплатити тільки тим урядовцям, що зачислялись на службу по Misiї в Кам'янці - Подільському, але з огляду на те, що де - які урядовці Misiї із зачисленіх на

З огляду на тяжкі умови праці шоферів — видати їм додатково до платні по 600 марок кожному, але з 1-го січня 1920 р. до оплати праці шоферів пристосувати й норми, які взагалі приняті для шоферів в Варшаві. Доручення пристосування цих норм покладається на заст. Гол. п. Михайліва.

Маючи на увазі:

а) що Misiя до Польщі не є постійною урядовою інституцією, а носить тимчасовий характер.

б) що члени Misiї були делеговані в її склад ріжними державними установами і як-

IV. Організація Уряду по за межами України, а також на території окупованій, вважається нерациональною та недопустимою.

V. Збори також вважають шкодливим відтягнення сил у сучасний мент за кордон, бо з менту відходу денікінських відділів з України необхідне напруження всіх національних сил до найкращого зорганізування сил.

Голова Зборів (підпис).

Писарь Ар. Чернявський.

У. Н. Р.

Обіжно.

Міністерство Закордон. Справ.

Департамент Чужоземних
Знєсін.

До Послів та Голів Дипломатичних Місій
Української Народної Республіки.

ч.

В додаток до попередніх повідомлень Міністерство

“ грудня 1919 р. Закордонних Справ має за честь довести до Вашого відо-
м. Варшава. ма слідуоче:

В звязку з зрадою генерала Тарнавського Наддніпрянська армія опинилася в над-
звичайно тяжкому стратегичному положенню. В цілях порятунку армії Правительство
Української Народної Республіки вирішило перенести свою державну та військову базу
на північ, де сильні були проти - денікінські настрої населення, які виявлялися в тому
опіру, котрий воно давало добровольчим отрядам.

Передавши під тимчасову охорону польського правительства Кам'янець - Подільсь-
кий та його околиці, і залишивши на місці більшість державних апаратів під зарядом
спеціально призначеного для того Головноуповноваженого Українського Правительства,
Міністра Культів професора І. Огієнка, частина українського Уряду на чолі українських
республіканських військ, перенесла свою активну базу в район, ще не занятий ворогом.

Перед Правителством УНР. в звязку з цим повстало питання про напрямок даль-
нішої його діяльності.

Зрада генерала Тарнавського з її наслідками — проривом українського фронту
і перенесення бази до іншого місця — висунула на перший план ті завдання, які з огляду
на співділання наше з самостійно працювавшим галицьким Урядом д-ра Петрушевича,
не доставали протягом попереднього часу певного рішення. Одною з таких задач було —
польсько - українське порозуміння, що діктувалося всім характером нашого державного
життя за останній рік. Ми мусіли мати сполучення з зовнішнім світом і особливо з тими
країнами, де робились всякі необхідні для нас закупки або де вони концентрувалися.
Таке сполучення необхідно було сробити як найскріше в ім'я тих, хто боровся з пре-
важаючими силами ворогів української державності, як і в інтересах забезпечення всього
державного апарату.

Переговори, що провадилися в Варшаві Українською Дипломатичною Місією, саме
мали на меті забезпечення наших актуальних потреб.

В момент катастрофи на Денікінському фронті ці переговори виявилися в форму
декларації Української Дипломатичної Місії, запротокольованої в одповіді представни-
ків польського правительства, колії яких додаються до цього.

Як випливає з цих актів, Правительство Української Народної Республіки достає
певну можливість налагодження всього державного життя, спокійний творчий хід котро-
го був порушений останніми подіями на Вкраїні, навязання доброчесливих відносин з
Польщею, що, в значній мірі, може спричинитися до сприяючого нам вирішення богатьох
питань, важливих до майбутності України, з окрема до збереження і зібрання значної
кількості українських розпорощених сил, котрі в силу обставин польсько - української
боротьби, опинилася в надзвичайно тяжкому становищі. Крім того декларація дасть

найголовнійше, чого досі бракувало нашій Республіці — можливість транзіту всяких без виїмку товарів через територію Польщі. В такий спосіб ми могли б забезпечити найактуальніші наші потреби.

Подаючи все це до Вашого відома, Міністерство Закордонних Справ сподіється, що Ви, Високоповажаний Пане, в мірі фактичної можливості керуватиметеся сучасними завданнями українського правительства так на ґрунті офіціяльної дипломатичної і пресової роботи, як і на ґрунті широкого інформування і відповідного зацікавлення в цій справі українських громадянських кол, бо розмір допомоги Польщі нам, що до будування української держави, залежить від того оскільки ширі дружні відношення до порозуміння з Польщею виявить опінія українських громадських кол і партій. Неосягнення цього затримує бажаний рух в справі реалізації нашого порозуміння з Польщею в окремих докладних актах і договорах. Близько до бажаного закінчення також і друге важливе питання, а саме: транзіт з Європи но Вкраїну через Латвію і Польщу.

Взагалі наші відношення з Латвією і іншими прибалтійськими державами обіцяють значні наслідки. Латвійське Правительство зробило офіційне завірення в визнанні Української Народної Республіки в найближшому часі і зараз питання іде лише про остаточне оформлення цього.

Крім Місії до Латвії висилається також Місія до Естонії, згідно проханню цієї держави і до Литви.

Підтримується звязок з Грузією і Кубанню.

Політика наша, поруч з політикою цих нових національних організмів іде по лінії тієї думки, що Антанта і Англія нарешті розчаруються в спробах реакційними методами збудувати Росію й дати їй спокій (по маючимся відомостям, після знищення Колчака і Юденича черга наступає для Денікина, плян і метод якого має в собі тіж самі хиби).

Тоді Антанта стане перед фактом існування совітської Росії (Московщими) і повинна буде її терпіти, цеб - то фактично визнавати. Звичайно, імперіалізма совітської Росії Антанта підтримувати не буде, бо вона не зацікавлена поширенням території і зміцнення такої держави. І позаяк Антанту ніщо не звязує з Совітською Росією, то логикою подій буде висунута думка про санкціоновання існування окремих національних держав спадкоємців одної Росії. В цей момент потрібна солідарність між всіма такими державами, солідарність, яка вже зараз росте, набирає все більш популярності і складає ґрунт до ідеї союзу військового і економічного, в складі прибалтійських держав, України, Польщі, Румунії, Кубані і Кавказа (Чорноморсько - Балтійський Союз).

Визнаючи надзвичайно важливим саме актуальне проведення в життя цієї орієнтації Уряду, Міністерство Закордонних Справ прохач всіх представників Української Народної Республіки за кордоном, координувати з цими зasadами свою діяльність і забезпечити напрям енергічної діяльності, згідно цієї орієнтації.

Існування протилежних думок серед відповідальних урядових осіб Української Народної Республіки за кордоном не повинно бути, бо це руйнувало або саботувало працю центра.

Друге питання, що встало перед українським правителством, полягало в сфері нашої внутрішньої політики.

Повстання, котрі широкою хвилею розлялися на правобережній Україні, проходили в досить неорганізований спосіб. Повстанським групам бракувало відповідної організації, як і твердо вироблених національних гасел. Представники ціх груп нераз зверталися до українського Привітельства з проханням о відповідну допомогу. Виходячи з того, що для інтересів української державної справи необхідно було, щоб ці повстання проходили під гаслом Української Народної Республіки, щоб всі повстанські групи тісно були звязані єдиною командною волею і щоб вони, в такий спосіб, могли здобути

як найбільшого співчуття з боку українсько населення, — Головне Командування, в по-розумінню з Правительством, частину своїх військ направило на з'єднання з ріжними повстанськими групами. В звязку з цим тимчасовим осередком для Уряду і його технических засобів намічається поки - що до зміщення стану на півночі, місто Кам'янець - Підільський, для чого предбачається нові призначення для поповнення складу Ради Міністрів з метою осягнення консолідації всіх українських громадських сил і збудування єдиного національного фронту.

Положення української державної справи і її найближі аспірації вимагають об'єднання і притягнення до державної праці всіх творчих сил нашої країни.

Правительство певне того, що за допомогою широких кол українського громаданства воно осягне цієї мети — примирити ріжні стремління і направить їх в напрямкові оборони, зміщення й розвитку української державності.

Головний Отаман С. В. Петлюра знаходиться в цей час в Варшаві. Відбувалося побачення з Начальником Держави п. Пілеудським, на якому обговорювалися державні питання першорядного значення.

Користуючись нагодою просимо Послів та Голів Місії негайно подати до Міністерства Закордонних Справ точні відомості про коштовність прожиття в місцях, де знаходяться їх Посольства та Місії, подати при цьому ціни в пансіонах, ціни на річі першої потреби і відповідні прожиточні мінімуми.

Просимо Послів та Голів Дипломатичних Місій всю кorespondенцію, як до Уряду так і до Міністерства Закордонних Справ, а також відкомандированих урядовців направляти на адресу п. Міністра Закордонних Справ А. Лівицького: Варшава, Алея Руж, ч. 6, помешкання 9.

Підписали: Міністр Закордонних Справ А. Лівицький.

В. о. Директора Департаменту Багриновський.

А К Т.

На підставі наказу секції по військовим справам від 5 січня 1920 року. Ч. 1. Комісія під головуванням полковника Бондарівського в складі членів: осаула Гомзіна і сотника Магаляса провадила перевірку праці і грошової відчотності Місії по справам військово - полонених, знаходящихся на терені Польщі, при чому знайшла:

1. Місія затверджена Наказом Військового Міністра УНР. 12 вересня 1919 року (черга невідома). В цьому же наказі оголошен штат Місії. Головою Місії призначений полковник Козинцев, членами — сотник Демідів (він же заступник Голови) і сотник Горшковський; лікарем — п. Мерковський, старшиною до доручень — четар Помагайленко, скарбником — четар Стукalo (він же діловод). Зазначені вище особи всі одержали призначення з Кам'янця. Крім того вже в Варшаві секретарем взятий урядовець Гур і канцеляристи першого розряду: Горшковський і Марченко. Від Головного Начальника Постачання тоді ж призначений був пілковник Стасюневич і від Диктатора сотник Чапельський, які ввійшли до складу — Місії як члени. Всі призначенні, крім останніх двох, пройшли наказом ГУГШ.

2. Як тільки Місія прибула до Варшави, були вжиті зараз же заходи, щоб з'ясувати де, в якої кількості і в якому стані знаходяться українські полонені, для чого були по всім таборам, про які тільки були відомоєти, що там маються полонені, розіслані старшини, які і дали певний малюнок по цьому питанню. На підставі цих донесень, на спільній нараді в польському Військовому Міністерстві був складений проект такого розташування українських полонених, щоб мати можливість як скорійш, відправляти їх ешелонами на батьківщину. Наслідком цього була — відправка двох ешелонів, з яких перший в складі 1500 старшин і козаків ... був відправлений в напрямку на Підволочиськ —

Прокурів і другий в складі 1300 старшин і козаків — в напрямку на Броди — Шепетівку. Крім того, Місія весь час провадила відправку поодиноких осіб і малих партій на Україну в числі 700 осіб, при чому видавала їм грошову допомогу. Всього за весь час по 8. I. 20 р. було видано 7.304 польських марок, і 690 царських рублів, 1.000 думських рублів, 150 карбованців, 4.486 корон і 9.200 гривень. Допомоги видавалися в кількості від 10 до 60 марок чи корон і тільки де - яким давалось від 100 до 200 марок.

3. При виїзді в Кам'янця Місія одержала аванс в міліон гривень, але гроші ці були видані в валютах. 400.000 карбованців думських і 100.000 корон, рахуючи 2 гривни за думський рубль і 1 корону. Крім того, Місія одержала 23. XI додатковий аванс: думськими 233.000 рублів, царськими — 50.000 руб. і 500 українських карбованців.

Крім того 1. XII одержано від проф. Черняхівського — 12.000 марок і від полковника Данильчука 100.000 гривень.

Гроші витрачувалися Місією ріжними валютами; провадився обмін думських на польські марки офіційним шляхом через банкірські контори по істинному курсу; але, як це з'ясовано, провадився обмін у старшин чи інших осіб, відправлявшихся на Україну, при чому старшинам давались думські і царські гроші замість карбованців і гривень, рахуючи рубль за карбованець чи дві гривні.

Грошова відчотність велась по одній грошовій книжці, де всі видатки і прибути записувались взагалі всі валюти разом, рахуючи марку, корону, думський рубль, романовський рубль і карбованець одної вартості.

Комісія рахує, що наслідком цього і получилось, що, коли підрахували всі операції по ріжним валютам, то марок виведено в видаток більш ніж було на прибутку на 11.077. і 60 фенігів, корон. австр. повинно бути к часу перевірки 11.835, 70, а в дійсності їх пред'явлено не було; романовських рублів повинно було бути більш на 1998 руб., ніж було пред'явлено при перевірці готівки.

Голова Комісії Полковник Бондаровський.

Осаул Гомзін.

Член Комісії: сотник (підпис).

Головному Отаману Військ Української Народної Республіки.

Копія: Військовому Міністру УНР.

РАПОРТ.

Маю за шану докласти Вам, Високошановний пане Отамане, що Ваша пропозиція на слові "реабелітуватись" мені перед Військовим Міністром в тому, що я дійсно не дезертував з табору військово - полонених в Ланцуті до Вас, в Варшаву, а тим паче після особистого мого Вам докладу, — для мене дивна, цілком незрозуміла і неможлива для виконання. Очевидно „дезерція“ Військовим Міністром та його заступником розуміється інакше як в других державах цілого світу.

Виключно до Вашого відому докладаю, що до Варшави з табору полонених я прибув по листовному проте проханню до Коменданта табору військового референта при нашій дипломатичній Місії в Варшаві полковника Данильчука і Голови Комісії по справам військово - полонених полковника Козінціва. Полковник Данильчук неоднократно мені заявляв, що на моє прибуття до Варшави він попереднє заручився згодою військового міністра полковника Сальського.

Мета мого прибуття Вам, пане Отамане, відома і не мені судити, чи вона має що суперечить „дезерцію“.

Ще раз докладаю, що працювати разом і поруч з людьми, для яких українська державна ідея та Ваша особа являються не більш, як средством ріжного рода спекуляцій, — не можу, а займатись весь час самовизволенням від ганебних інтріг, інсінуацій та провокацій — рахую нижче своєї громадської та людської гідності.

Що до здачі відчиту по закордонному відділу, начальником якого я був на території України, чого від мене зараз вимагає полковник Петров, а військовий міністр це підтримує, мушу докласти, що тут у мене абсолютно нічого немає: а ні грошей державних, ні документів, ні державного майна, про що (своєчасно) військовому міністрю докладалось. В свій час при нормальних умовах на своїй території мною буде представлений відповідним представникам нашої державної влади відчит в формах установлених законом, як то мною завжди робилося на державній службі.

Отаман Олександр Шаповал.

ч. 272. 7 січня 1920 р. м. Варшава.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській.
18 січня 1920 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Заступник Голови Місії Ст. Радник Л. Михайлів, Радники: Б. Ржепецький, Отаман Юнаків і П. Понятенко; з дорадчими голосами: Міністр Праці О. Безпалко і д-р Матухно.

Внесок.

1. Інформація д. Матухно.

На засіданні присутні: Заступник Голови Місії Ст. Радник Л. Михайлів, Радники: Б. Ржепецький, Отаман Юнаків і П. Понятенко; з дорадчими голосами: Міністр Праці О. Безпалко і д-р Матухно.

2. Заслухання нот, які Місія має предложить польському Урядові в справах:

1) порушення польськими військовими властями нетипальності дипломатичних куріерів УНР. і дипломатичної кореспонденції,

2) порушення прав суверенності УНР. через польські військові власти на українському Поділлю,

3) незаконних на українському Поділлю, контрабудцій, реквізіцій і привлачування польськими військовими властями державного, громадського та приватного майна, належного установам УНР., органам самоврядування, урядовим і приватним громадянам,

4) деяких роспоряджень польської військової влади, виданих нею в звязку з наміченою українським Головним Командуванням реорганізацією української армії і

5) невідповідаючих дійсности покликувань польських військових властей, орудуючих на українському Поділлю на те, що неправні виступи і репресивні гострі зарядження цих властей — робляться з відома п. Головного Отамана Військ УНР. і в справі зневажливого відношення тих властей до Головноуповноваженого Уряду в Камінцю, Міністра пана Огієнка.

3. Реєстрація українських громадян, паребуваючих в Польщі.

4. Інформація Радника Ржепецького в справі ненормального положення опіки інтернованих, в ріжких лагерях в Польщі, українцями.

5. В справі організації праці Українського Червоного Хреста.

6. В справі закликання лікаря для Місії.

платню в 1.000 марок польських — подавав лікарську допомогу хворим членам і урядовцям Місії, пробуваючим в Варшаві.

Вирішення.

Принято до відома: 1) що направок політики польських військових властей на українському Поділлю йде й далі до ліквідації значіння і ролі Головноуповноваженого уряду УНР., 2) що Уряд УНР. на чолі з Головою п. Мазепою під натиском більшевицьких частин — відійшов на південь в Херсонщину і 3) що повстанческий рух зростає скрізь по містах України, занятих більшевиками та що на Поділлю зростає незадоволення польською владою.

Ноти заслухано і вирішено, аби Голова Місії вручив їх на авдієнції Міністру Закорд. Справ Польського Уряду, а, в разі не одержання авдієнції, переслав тому ж Міністрові пакетом.

Доручено таку реєстрацію перевести, в порозумінню з польським Урядом, Канцелярії та військової Секції Місії.

По вислуханню заяви Голови Військової Секції — доручено йому звернути більшу увагу на справу інтернованих по лагерях.

Запропоновано Голові Військової Секції намітити конкретну програму праці для У.Ч.Хр.

Доручено Голові Військової Секції умовитись з лікарем, що зараз є при Місії по справам військово-полонених, аби цей лікар за

7. Інформація Радника Ржепецького про організацію техники Прес-Бюро при Місії і внесок про асігнування сум на передання потрібних машинок до писання і приладів.

Голова Зборів Л. Михайлів.

Радник - Секретар І. Понятенко.

Інформація принята до відома, а на оборудовання техніки — асігновано під відчит Радникові Ржепецькому суму в 16.000 марок польських.

Високоповажний Прокіп Дмитрович! Подаю Вам послідні інформації зза кордону і прошу Вас передати їх С. В., якому я не хочу посыпати окремого листа, щоби не зловживати його іменем.

З'їзд в Празі не відбувся. Відбулася нарада с. - д., котра рішила, що з'їзд не потрібен, бо може скласти небезпечний прецедент пертрактаций приватних людей урядових справах. Супрун підліг нашему рішенню і ми надали йому право, коли він хоче, організувати комітет для ревізії і догляду, то мусить запросити делегатів від лівих партій без з'їзду. На нарадах були Вікул, Вітик, Мартос, Кругтій і Супрун. Відбулися наради с. - р., на котрі приїхав М. С. Г. Він настроєний крайнє ліво. Вони запропонували нам відбути спільну нараду, котра можливо відбудеться цими днями. Мета — координація діяльності соціалістичних груп за кордоном і координація інформації в Європі. Я поінформувався про стан річей в Берліні, Празі і Відню і поки, — що мушу відзначити безперечне полівіння мас і досить слабу позицію правіщих. Загальний голос в антанті це переговори і мир з большевиками. Наші т. т. за кордоном попирають думку, що нам спізнатися в цьому питанні це помилка непоправима. В Італії т. Василь мав переговори з Авантісмами і вони згодилися виступити арбітрами між нами і большевиками. Це вже зроблено офіційним шляхом з їх боку.

В Парижку справа нашої делегації значно ускладнилася тим, що всі підписали протест проти Т. і подали в одставку. Дивно, що ні один чоловік його не підтримує. Поки — що я звичайно не міг особисто поінформуватися в цих справах, але мені довелося прочитати перше число тижневика „Франс ет Україне“, котрий почав виходити, що напрям його досить поганий і в усякому разі не відповідає зовсім моменту. Він базується головне на германофобстві. Справа грошова в Берліні досить неясна, але безумовно, що заправили ведуть переговори з правими. П. Макаренко працює в Відню з М. Ковалевським і вже зробив значні скорочення видатків. Місії сильно зменьшенні і будуть ревізорані, що дуже необхідно, бо всякого роду фокуси з боку наших представників продовжують бути звичайним з'явницам. Т. напр. відомий Вам Дмитро А. ні з того ні з цього пожичив представнику Фінляндії майже всі кошти Місії 50 тисяч лір, оказался потім, що представник уже відкликаній і від'їхав.

З політичного боку є вчинки значно гірші. Інформації т. Безпалка зробили тут сильне враження. Це зовсім не те, що чекали ліві і тому вони не вірять. Дійсно зовсім неясна позиція що до большевиків і особливо в той момент коли Європа думає о мірі. Прошу Вас передати т. Безп., що як він не може приїхати сюди особисто, то безумовно необхідно, щоби він прислав листа з подрібним виясненням цього пункту, а також з написом настрою народу. Нехай пришло з першим курієром на мое чи Вікула ім'я. Думаю, що з цими документами тут можно було-би зробити дуже багато. М. здається, що лист т. Безпилка до *l'Uumanité* написан зарадто сильно. Почувавшися, що тепер сама Антанта дивиться з запідозрінням на занадто ширіх своїх прихильників. Т. б., що, очевидно, цей лист даст можливість т. виступити знов, а така полеміка не йде ні на що добре. Взагалі мушу широко сконстатувати, що тут значно сильніше почувається стремління на скід ніж в Варшаві на захід і це треба дуже мати на увазі.

Дрібні інформ.. Мартос, Ковалевський і Супрун у Берліні, Жуківський в Празі. Сербиненко в Відню. Здається, що затівается генеральний похід кооператорів у Італію. Очевидно для зміни клімату і роз'їздів. М. и. поставте пам'ятник А. М. за те, що він стягнув з с.-р. підписи. Цим фактом я збив с.-ерствуєчих як філістімлян, а без цього Ви би давно були повіщені (ідеально). Передайте мій привіт С. В. і його сім'ї і скажіть йому, що і тут сподіваються на його скорий від'їзд. Почтенному д-ру привіт, а також всім знайомим. Чекаю Ваших інформацій взагалі, а про С. В. і А. М. зокрема.

Всього найкращого. Відданий Мих. Єремій.

П. С. Сподіваюся на скору візу до Парижу. Пишіть мені на пос. у Відні — тут перешлють.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській.

25 січня 1920 р. м. Варшава.

На засіданню присутні: Заступник Голови Місії, Старший Радник Л. Михайлів, Радники: отаман Юнаків, П. Понятенко і з дорадчим голосом — Референт Військової Секції полковник Данильчук.

Засідання присвячено справам Військової Секції і на порядок дня ставляться такі питання:

1) Інформація Військової Секції про зроблену нею до тепер роботу, 2) які заходи має на увазі вжити Військова Секція для зреалізування даних представником польської влади, капітаном Чарноцьким — обіцянок дати амуніцію для опорядження 3.000-го загона українського війська, 3) чим має допомогти Військова Секція до перевозки з Італії полонених українських жовнірів, що зголосились до українського війська, і 4) як стойти справа з ліквідацією окремої Місії по справам військово - полонених в Польщі.

З приводу поставлених справ, Голова Військової Секції отаман Юнаків заявляє, що в справі організації військово - полонених та інтернованих в окремі частини — дуже мало зроблено. На першокоді цьому стоїть те, що польська військова влада фактично не хоче брати на себе серйозних обовязань; все обмежується тільки доброзичливими обіцянками на словах. Вищі військові чини штабу відмовляються говорити самі навіть на цю тему, покликуючись на те, що для військових порозумінь з українською владою — призначено капітана Чарноцького, — цей же останній, не вважаючи на свої обіцянки підтримувати стало контакт з військовою Секцією Місії — такого контакту не тримає. Далі вияснилось, що польський Уряд не посідає великих запасів одягу, амуніції, аprovізації і може це все представити в другу чергу, по задоволенню потреб свого власного війська — отже фактично невідомо-коли.

Радник Понятенко звертає увагу на необхідність наново вступити в безпосередні зносини з вищими представниками польської військової влади в справі допомоги українській військовій владі як амуніцією, зброєю, так і транспортуванням з закордону потрібних для війська припасів та речей, а також в справі спровадження на Україну, через Польщу, полонених з Італії та Германії. Підставою для таких безпосередніх переговорів є перш всього Декларація Місії від 2-го грудня 1919 р., де зазначено в п.п. 2 та 3 жадань українського Уряду відповідні, до військових потреб стосуючі, точки. На разі, коли б польські військові влади не виявили в переговорах з Секцією відповідного бажання серйозно рахуватися з потребами українського військового командування — Місія мала б змогу звернути увагу польського Уряду на ігнорування заявлених в Декларації бажань Місії, що могло б повести до серйозних наслідків в справі фактичного виявлення дійсних польсько - українських стосунків.

Радник Л. Михайлів та Референт полковник Данильчук — того ж самого погляду.

Отаман Юнаків погоджується вжити заходів до навязання безпосередніх стосунків з вищими польськими військовими властями і про наслідки цих заходів має поінформувати Місію.

В справі 3-ої точки — допомоги з боку Військової Секції перевозці військово - полонених з Італії, що зголосились охотниками йти до українського війська під Вищим Командуванням Головного Отамана, нарада постановила, що доки з боку польських військових властей не забезпечено перебування вже сконцентрованих в Польщі українських військових елементів, — доти спровадження сюда нових елементів, що потрібують і примищені, і одягу, і аprovізації — було б передчасним і могло б мати шкідливі для організації українського війська, з цих елементів, наслідки.

В справі 4-ої точки — як стойти ліквідація Комісії по справам військово - полонених в Польщі — отаман Юнаків інформує, що ліквідація ця майже закінчена і що зараз остаточно провіряється приходо - росходна операція каси Місії.

В порядку інформації Заступник Голови п. Михайлів дає відомості про те, що на нарадах Конференції Прибалтийських Держав — бере участь і Представник України.

Голова по цьому замикає збори.

Оригінал підписали: Голова Зборів Л. Михайлів.

Радник - Секретар П. Понятенко,

Цілком довірочно.

Голові Головному Отамакові та Голові Ради Народних Міністрів
Міністра Фінансів Б. Мартоса

Д О К Л А Д.

Вважаю своїм обов'язком повідомити Уряд УНР про справу з нашими фінансами за кордоном. Таке повідомлення я роблю вже третій раз, бо не певен, чи одержані Урядом мої попередні листи.

1. Фінансова агентура за кордоном. Наш фінансовий агент у Відні п. Віктор Ісіченко не зміг використати даних юму акредитивів, бо всі банкноти, які були в Австро-Угорському Державному Банку на нашому конто, вибрані Супруном на підставі даних юму уповноважень; на нашому конто у Відні залишаються лише зобов'язання бувшої Австрійської Імперії (т. зв. шатцшайни), оплата котрих по договору від 8 вересня 1918 року має наступити 1 липня 1920 року її то остатки, оскільки Чехія, Венгрія та інші держави нові згодяться оплатити борги старої Австроугорської Імперії. В цій справі провадиться акція і є невелика надія, що хоч частину цих коштів можна буде одержати навіть до 1-го липня. Таким чином всіма нашими коштами за кордоном заряджає фінансовий агент в Берліні Г. Супрун.

Фінансова агентура в Берліні переводить виплати з тих коштів, які ще залишились в нашім розпорядженню, закуповує необхідну для Місії валюту і веде акцію по звільненню нашого конто в Берліні та по дорученні оплаті австрійських шатушайнів.

На роботу цієї Комісії завжди було дуже багато нарікань; до Кам'янця також доходили чутки про зловживання. Тому мною було сформовано ревізійну Комісію в складі: Олександра Скорописа, Михайла Донця, Віктора Ісіченка та представника від берлінського посольства — Густава Фріда. Але, з'огляду на одержані відомості про сформування нового кабінету на чолі з Лівицьким і про призначення Міністром Фінансів, замісць мене — Ігнатовича, Супрун ухилився допустити до роботи ревізійну Комісію, посилаючись на приклад з Кривецьким, та, однаке, не перестаючи визнавати мене за Міністра Фінансів і виконуючи ріжні дрібніші мої розпорядження.

Одночасно я одержав відомості, що Супрун, визнаючи себе соціал-демократом, підтримує жваві зносини з правими українськими колами за кордоном, а через курієрів, з нашою Місією у Варшаві, з чого я зробив висновок, що Супрун щиро вірить в зміну як кабінету — так і напрямку політики.

Зваживши непевність стану, в якім перебувала наша державність в кінці 1919 року я, по міркуваннях тактичного характеру, вирішив проти Супруна репресій не вживати, тим паче, що про це просили мене, порадившись між собою, наші дипломатичні представники, що випадково перебували тоді в Берліні (Василько, Залізняк, Є. Левицький), а також посол Порш.

Після того Супруном в Празі було скликано нараду з представників політичних партій (в тому числі приїхали з Варшави Сергій Шемет та Олександер Ковалевський), а також від Галичин (Л. Цегельський), кооператорів, журналістів і т. і. Склад наради і її завдання не ясно формульовані (фінансова справа в звязку з політичним становищем), як також певні відомості про те, що Галичане агітують за консолідацію з ними правих українських елементів, а особливо те, що нарада була скликана фінансовим агентом без моого відома, — утворили ґрунт для підозрілого відношення до неї. Тому було вжито потрібних заходів і — нарада не відбулась.

Тепер, коли вже відомості про зміну кабінету спростовані, утворилося більш нормальне становище і можна було би приступити до ревізії, але знов таки, по тактичних міркуваннях я поки - що обмежуюсь тим, що перечищаю склад Фінансової Комісії в Бер-

ліні. Згідно з моїм словесним наказом звільнено Скнара, усунено від нештатного співробітництва Косаренка-Косаревича та Геронімуса; також переводиться зменшення окладів.

Але головним моїм завданням являється зараз звільнити нашу Фінансову Комісію від впливу сторонніх елементів, як Клейман, бр. Рабиновичі, які широко використовують слабохарактерність Супруна. Це доводиться робити дуже обережно тому, що вони являються звязком з тими колами, через котрі ніби - то є надія звільнити наше конто. Люди це дуже досвідчені в ріжких махінаціях і боротьба з ними — не лехка; я в цьому вже переконався.

Властиво кажучи, коли можна говорити про зловживання в фінансовій комісії, то це робота цих людей. Супрун в іхніх руках лиш іграшка, а за Скнарем і інчими можна числити лише дрібниці (думаю не більш 100.000 марок), бо в іх на руках ніколи великих грошей не бувало.

Оскільки міг спостерігти — зле стоить справа з бухгалтерією, що з'ясовується можливо тим, що Супрун 3 місяці був хорий, а потім 2 місяці — в роз'їздах. Саме тепер складається справовдання за минулій рік, по одержанні котрого гадаю перевести ревізію.

2. Стан фінансів. Полетику в свій час з наказу Темницького було придбано 204.000 долярів по курсу 37 корон за 1 долар на суму до 8.000.000 корон. 50.000 цих долярів Полетика самочинно продав по низькому курсу, при чім не знати покищо, куди поділись навіть ті корони, що були ним одержані за ці 50.000 долярів.

Других 50.000 долярів одержав невідомо з чийого росказу Багриновський — Директор Департаменту М-за Юстиції для передачі В. об. Міністра Справ Закордонних п. Андрієві Лівицькому. Ці 50.000 долярів, оскільки знаю, було продано у Варшаві по дуже низькому курсу.

В справі розшукання корон за продані 50.000 долярів, а також тих долярів, що убуло Ліпінським передано Полетиці і п. Біленському — секретареві віденського Посольства, — п. Сидоренко провадить акцію, яку сподівається в недовізі успішно закінчити.

Рештки військового фонду — у кооператорів; вони майже всі витрачені і залишилися лише дрібниці. Дальші закупки — з цього фонду на основі відомої Вам постанови — припинено.

Берлінська Агентура Мін. Фін. розпоряджує сумою, що на 1 січня 1920 року сягає 1.500.000 марок, і крім того — 1.000.000 фунтів чаю ціною до 20.000.000 марок. На утримання Місій в попередньому складі цих грошей вистарчило би лише на два місяці, через що штати Місії скорочуються; саме тепер п. Макаренко має ствердити скорочені штати і тоді щомісячні витрати на утримання Місій будуть складати суму до 2.000.000 марок, коли курс марки сильно не впаде.

3. Позики. Переговори про державні позики провадяться досить усішно в Італії, Голандії та Англії, але поки що це робота лише підготовчча; скрізь зазначають, що для позики потрібна стала солідна територія, а особливо Одеса.

Ліпша справа з кооперативними позиками. Для фінансування торговлі з кооперативами Італійські банки дають 200.000.000 лір, а Голанські — 100.000.000 гульденів. Це пілком нас забезпечує, але без Одеси нічого не зробимо.

4. Банки для Товарообміну. І в Англії й в Америці підготований ґрунт для закладення бритійсько - українського та американсько - українського банків. Завязано стосунки з капіталістами, які згоджуються взяти на себе половину акцій. Бритійсько - укр. Банк матиме спочатку основного капіталу — 20.000 фунтів стерлінгів, а американо - укр. 500.000 долярів. По стану наших фінансів ми зараз внести нічого не зможемо і тому робота ця не може набрати конкретного змісту, але роспочали ми переговори про продаж 100.000 пудів цукру американцям, які самі мусять перевезти той цукр через Польщу, що нам дасть потрібні кошти. Разом з цим Імханецький увійшов у стосунки з україн.

національн. комітетом і веде акцію поміж американських українців, котра повинна також дати капітал, який можна буде вжити для закладення банку: мають бути випущені бони на 10 років. Коли тим чи іншим способом удастся стягти капітал, то роспічне свою діяльність американсько - український банк. Механічно цей банк буде приймати передачі грошей з Америки на Україну, що дасть нам приток долярів по корисному курсу.

5. Транспорт гривень на Україну. У нашому розпорядженні є зараз коло 450.000.000 гривень, які не відправлені літаками на Україну через припинення повітряних рейсів. Се головним чином середні й дрібні купюри — 100, 10, 2 гривень, бо великі купюри вже були відправлені раніше. В Германській державній друкарні залишилось ще 7.000.000.000 гривень вже готових, але щоби взяти їх звідти треба зааплатити за друк 11.000.000 марок, яких у нас зараз немає. Клопочимось, щоб ці гроші були взяті з нашого конто і здається це удастся. На всякий випадок я повинен знати коли й куди можна відправити, тому лише тільки відновиться контакт межи Урядом і Мацієвичом, останній повинен мені негайно телеграфувати. Я послав йому про це депешу, але відповіді й досі не маю. Це необхідно також для відсылки, майна закупленого Поршом. Також з Франції одправлено один пароплав на Одесу, але він затримується в Італії і, як що не буде звісток, що Одеса в наших руках, то білизна й чоботи будуть відправлені через Віденські Румунію залізницею.

6. Гроши для Варшавської Місії. Віденським Посольством отримано наказ про відправку до Варшави 100.000 долярів і крім того долярів на 3.980.000 корон. Через те, що Сидоренко кошти посольства не всі прийняв — ці доляри не могли бути видані п. Крамаренкові. Опріч того цей наказ являється дуже шкідливим з фінансового боку, бо долар це та валюта, яка міцно тримається, в той час як інчі падають, тому доляри потрібно затримувати як можна довше, напр. зараз в Берліні за один долар можна купити 140 польських марок. Не думаю, щоб Варшавська Місія реалізувала одержані нею гроші по такому курсу.

Т. ч. на цих долярах ми понесли кольosalні втрати в кілька міліонів польських марок.

В кожному разі як би Місія одержала 8.500.000 польських марок, то нових вимог не буlob, бо тих грошей сталоб і на утримання Місії, і на військові потреби.

Прошу Місію прислати мені до Берліну в Фінансову Комісію (Kleiststr № 25) справку про одержані Місією суми, з зазначенням в якій валюті і про витрату їх. Такі справки одержано вже від багатьох наших Місій.

Разом прошу прислати штати Місії та кошторис після скорочень, переведених на підставі постанови Ради Нар. Міністрів від 17 вересня.

„Чеське Слово“ 25 січня 1920 р.

Професор Грушевський хоче реставрувати верховність Центральної Ради.
(З українського джерела).

В останній час республіка Чесько - Словенська стала притулком для багатьох українських діячів, одверто й потаємно виступаючих проти теперішньої влади української Проф. Грушевській, бувший Голова Української Центральної Ради після опублікування одвертого листа в l'Umanité, заадресованого до Клемансо, в якому заявляє, що вся теперішня влада є тільки большевицька, приїхав до Праги й працює над новими державними назвами, що направлені до скінення влади Петлюри — Мазепи.

Проф. Грушевський нещодавно пристав до партії українських соц. - революціонерів, щоби при помочі деяких діячів тієї партії змогти здійснити відновлення влади Центр. Ради.

В найближшому часі має бути скликано в Празі потаємний з'їзд укр. соц. - революціонерів, які бажають влади Центральної Ради. Число опозиційних є цілком незначне, позаяк ціла половина теперішньої влади Мазепи складається з соц.-революціонерів, що одночасно стоять і за Петлюру.

З пражських соц.-рев. йде з проф. Грушевським отаман Жуківський, бувший військовий міністр. Та противладна компанія (гурт) відбувається у пражського посла Славинського вже кілька нарад (збрірок).

Як що звернемо увагу, що проф. Грушевський оповідав владу Мазепи за большевицьку в той мент, коли вона видала противобольшевицький маніфест, в супереч з усіма політичними партіями українськими (аж до комуністів), які в згоді з Урядом — Мазепа - Петлюра, — зрозуміємо, що акція Грушевського є продовженням тих авантюр, які зза власних (особистих) інтересів окремих осіб вже кілька разів штовхали в надзвичайно тяжке становище.

ПРОТОКОЛ

Наради членів Місії з участю представника Української Військово - Санітарної Місії
по справам полонених за кордоном

28 січня 1920 року м. Варшава.

На засіданню присутні: Політичний Радник Місії П. Понятенко, Радники — Фахівці по військовим справам — отаман Юнаків, по справам транспорту — Товариш Міністра Лукашевич і представник Військово - Санітарної Місії — д-р Вахнянин.

Зборами провадить Радник П. Понятенко.

Внесок.

1. Доклад Представника Української Військово-Санітарної Місії, п. Вахнянина в справі організації перевозки військово-полонених з Італії в Галичину, на Україну Наддніпрянську і в шереги Української армії Головного Отамана, в залежності від походження полонених, стану здоровля і зроблених полоненими заяв що до дальшої військової служби.

Доклад до цього долучається.

Вирішення.

Після поданих Отаманом Юнаковим відомостей відносно фактичного стану річей з організацією українського війська з елементів, що маються в концентраційних пунктах в Польщі, яка (інформація) представляє цю справу в негативному стані і після обміну гадками, в якому (обміну) взяли участь всі присутні, нарада вирішила:

З огляду на те, що зараз українська Влада не посідає певної і належито захищеної власними військовими силами, території, на якій би (території) можна було з'осередиувати і розвинути справу організації військових частин з повертаючихся з полону вояків; що на території Польщі польська військова влада досі не зреалізувала обіцянок, даних Вищою Польською Військовою Владою п-ви Головному Отаманові Військ Української Народної Республіки і що взагалі польська військова влада займає невиразне становище відносно потреб формування української Армії — нарада визнає:

1) Перепровадження з Італії на Україну чи в збірні пункти, намічені в Польщі, військово - полонених — є зараз пародчесним;

2) Українська політична влада має звернутись до держав Антанти і до держав, де перебувають українські полонені, з заявою, що Україна протестує проти агітації в шерегах українців - полонених за вступлення цих полонених в шереги якої - будь не української армії;

3) Військово - полонені Українці — при першій змозі — будуть затребовані українським Урядом до повороту. Військово - полонені Українці — родом з Галичини — мають повернутися вже тепер до свого краю, опріч тих, що зголосились до служби в шерегах армії під проводом Головного Отамана; в справі повороту полонених з Галичини — Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській — має ввійти в порозуміння з польською владою і

4) Доручається Голові Військової Секції, отаману Юнаківу вступити в переговори з представниками Вищих Польських Військових Властей з метою вияснити, чи буде ця влада фактично допомагати справі організації українського війська на терені Польщі.

Голова Зборів, Радник Місії П. Понятенко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій Польській,
1-го лютого 1920 р. м. Варшава.

На засіданні присутні: Заступник Голови Місії, Старший Радник Л. Михайлів, Політичні Радники: Б. Ржепецький і П. Понятенко; Радник - фаховець по військовим справам отаман Юнаків.

В и е с о к .

1. Проект Комісії для переведення реєстрації і визволення інтернованих та арештованих в Польщі громадян УНР.

Червоного Хреста і 3) представника від українського громадянства, перебуваючого в Варшаві, а в разі неможливості запрохання такого — по призначенню Дипломатичної Місії.

На переведення реєстрації — прохати український Уряд відпустити кредит в 20.000 марок і на фонд допомоги інтернованим і інчим — 100.000 марок.

2. Доклад отамана Юнаківа в справі ліквідації Військової Місії по справам військово - полонених українців в Польщі.

3. Проект ноти до польського Уряду в справі протеста проти призначення польської цивільної влади на українське Поділля.

4. Заслухані: 1) проект ноти до польського Уряду в справі становища українських вояків в лагерах. 2) Відношення Голови Військової Секції до польського Військового Командування через капітана Чарноцького від 5. I. ч. 23 і 3) То - же Військової Секції від 28. I. ч. 149.

Голова Зборів, Старший Радник Л. Михайлів (в. р.).

Радник - Секретар П. Понятенко (в. р.).

До панів Послів і Голов Дипломатичних Місій УНР.

З наказу пана Голови Високої Директорії і Головного Отамана Військ УНР.

Міністерство подає Вам як директиви для Вашої діяльності нижченаведене:

Українська армія в процесі своєї концентрації заняла лінію Могилів — Бар — Рибниця — Балта, творячи таким чином західно - український противольшевицький фронт. Передбачається незабаром з'єднання з частинами українського війська Херсонщини, тоді українська армія одноцільним фронтом обіпреться на Одесу.

Кабінет Міністрів, маючи звязок з Головою Директорії УНР., перебував в зазначеному районі, об'єднуючи що раз більше українське громадянство. Російські большевики керуються на далі своїми імперіялістичними цілями. Окуповуючи знищений наш край, вони ще раз намагаються завести на Україні ненависний народу комуністичний лад, чим звичайно викликають з боку українських мас нові повстання. Вволяючи бажання народу, Уряд УНР. ні в які зносини з большевиками не входить і поступово провадить дальнє увільнення території України від окупації. Отже нинішня військова ситуація виявляється в стремлінні утворення з українського війська єдиного фронту і забезпечення

В и р і ш е н и я .

Згодиться з внесеним військовим Референтом п. Данильчуком (відношення від 27. I. 1920 р. № 139) проектом Комісії в складі: 1) представника Військової Секції — він же Голова Комісії 2) представника Українського

Червоного Хреста і 3) представника від українського громадянства, перебуваючого в Варшаві, а в разі неможливості запрохання такого — по призначенню Дипломатичної Місії.

На переведення реєстрації — прохати український Уряд відпустити кредит в 20.000 марок і на фонд допомоги інтернованим і інчим — 100.000 марок.

Передати доклад на висновок радника-фаховця по юридичним справам, а потім зробити доклад панові Головному Отаманові.

Заслуханий проект ноти ухвалено для вручення Польському Уряду в відповідний мент.

Принято до відома.

за собою південного району не втрачуючи зв'язків з противільшевицькою польською армією. Повідомлення большевицьке про зайняття большевиками Кам'янця й Проскурова і посування їх далі на захід цілковито неправдиві. Пресові бюра, що підхоплюють большевицькі комунікати, керуються тенденційним стремлінням представити непереможним панування большевиків на сході, аби тероризувати деякі держави й досягти цим певних цілей. Подібні відомості можуть тільки шкодити Урядові УНР. в його бажанні притягти на свій бік в боротьбі з російськими комуністами сили західних держав, отже ці відомості Ви маєте паралізовувати і до найпильнішої уваги прийняти ідеольгію нашого народу й Уряду, що подиктовує безоглядний бій з окупаційними силами, з якого-боку вони не надходили-б.

Руйнація краю ворожими окупаційними арміями з часу жовтня 1918 року, довга, знесилюча боротьба, яку мусив провадити український народ зі своїми ворогами, примушують Уряд УНР. категорично домагатися допомоги від великих держав в боротьбі з російськими большевицькими окупантами. Український народ в міру своїх досить виснажених сил через організацію повстання допомагає регулярному військові й Урядові в їх великий визвольний праці. Нехай же ті, що здекларували співчуття стремлінню українського народу і оголосили своє вороже відношення ни насильного заведення комунізму серед мас українського індівідуалістичного селянства, нарешті перетворять слова в діло.

Тому, покладається на Вас справа найенергійніших виступів в справі відискання негайної і найширшої допомоги українському військові амуніцією та зброєю, а селянству українському річами першої необхідності для його матеріального добробуту.

Діяльність Ваша в цьому напрямку мусить бути в повному порозумінні з відповідальними представниками Республіки за кордоном і має цілком відповідати стремлінням і поглядам Уряду УНР.

В цей рішучий момент з історії нашої Республіки має бути захована непохитність ідеї соборної української державності, з огляду на це всякі окремі виступи, чи резолюції на з'їздах, що підривають одноцільність нашої політики за кордоном, Міністерство прохач Вас паралізувати в самий рішучий спосіб. Офіціяльні ж комунікати та повідомлення, які виявляють ситуацію на Україні і стремління Уряду УНР. мають найширше й найшвидше з'являтись не тільки в пресі держави, в якій Ви представлені, але негайно передаватись до інших представництв наших чи пресових бюр для широкого опубліковання.

Каригідні виступи злочинного елементу, що силкується в фальшивому світі представити ситуацію на Україні й спровокувати справжній стремління українського народу, про що свідчать надходячі артикули закордонної преси, як напр. стаття проф. Грушевського в *Uumanité* спростовувати та попереджати, як того вимагають інтереси Республіки та обов'язок представництва Вами Уряду Української Народної Республіки. По можливості ширша опіка над громадянами України в державі, при якій Ви представлені, й найтісніші стосунки з кольоніями українських громадян в цій же державі, а також допомоги громадянам Української Народної Республіки то до правдивого освітлення ситуації їдеяльгії Уряду УНР. мають бути доведені до широких розмірів, аби привести українську думку за кордоном до найбільшої одноцільнності і таким чином запобігти ворожому впливові та деморалізації. Так само найрішучішими засобами маєте поборювати стремління — ввести дух партійності в роботу Уряду УНР. та його представників за кордоном. Знову артикул з чужої преси прим. „Чеське Слово“ з дня 25. I. ц. р., дає право звернути пильну Вашу увагу на тенденційне освітлювання за кордоном подій на Вкраїні і на потребу негайного й рішучого паралізування подібних виступів.

Зазначений вище Вашій діяльності по об'єднанню українських громадян за кордоном і утворенню одноцільності української акції і орієнтації з їх боку — Міністерство Закордонних Справ надає дуже велике значення. Нарешті, насаджування та розвиток державного апарату на Україні вимагає присутності на Україні найбільшого числа інтелігентних сил її і тому в обов'язок Вам ставиться реєстрація українських громадян в державі, в якій Ви представлені і співділання до негайногого й численного повороту громадян українських на Україну.

В. о. Керуючого Міністерством Закордонних Справ
Української Народної Республіки Багриновський.

Ч. 1513. Лютого 3-го дня 1920 р. м. Варшава.

Листи доктора С. Барана:

9 лютого 1920 р.

До Вш. Сінгалевича Wien VI. Windmugasse 15/7.

Вп. Пане Посол.

Користаючи з нагоди, що це письмо може дійти до Вас, пишу до Вас цих кілька слів. Я остав на місці і на разі жилю спокійно. Родина у Львові.

Очевидно життя тут невеселе. Роботи тут у мене чимало і є якийсь хосен з моого побуту. Всі тутешні політичні партії з виїмкою есдеків, — яких вважають за повних банкротів — об'єдналися в Укр. Нац. Раду, яка осудила Симона Васильовича і Андрія Миколаєвича. Всі вони, як і цілий „Уряд“, повні банкроти в українськім громадянстві, які не вернуть до політичного життя. Ініціатива в руках ради і єї голосу прислухаються даліше на сході. До Кам'янця приїхав прем'єр Мазепа. Втік від своїх, бо наддніпрянські і Галицькі військові частини хотіли його розстріляти разом з Безпалком і дром Макухом та прочими висшими урядовцями за послідню катастрофу. В Винниці і Могилеві мусіли вони укриватися перед своїми. Д-р Макух разом з державним секретарем Шрамченком укриваються даліше в Могилеві, бо на захід боїться таюж іхати. Большевики заняли майже цілу Україну і далі скупчують свої сили, щоб з весною піти на захід, порахуватися з (своїми) сусідами. Місцева влада в руках українців, а не, як це було за першої та другої большовицької інвазії, — в руках жидів і москалів. До большевиків пристали формально укр. комуністи і ліві есери (боротьбисти) і в великій мірі і ці обстановин треба завдячити те, що зовсім не нищать укр. інтелігенції, а укр. школи і інституції дістають піддержку від большевиків. До большевиків перейшли з конечності і Галицькі вояки і старшини, що були хворі в шпиталях в Винниці, Жмеринці і Барі. Вони мають льокальну службу. Головою Ревкому в Винниці є відомий агітатор Трильовського Шекерик - Донинів. Виходить там для агітації між галицьким військом „Червоний Стрілець“ — дневник. Більша частина Галицького війська (це що стало при життю), бо більше третини вимерло на тиф і інчі пошестні недуги, подалося з обозом в Херсонщину. Команду має мати генерал Тарнавський. Решта Денікінців є ще в Херсонщині: Одеса має місцеву владу, порядку бережуть Галичане. В Румунії має бути до 4.000 полонених Галичан (з Італії), які не можуть передістати за Дністер. Повіти: Могилівський, Ямпільський і Ольгопольський є вільні, цеб то на разі не заняті большинвиками. Там є льокальні українські влади і слабі відділи військові — головно з Галичан — Наддніпрянські відділи Омеляновича - Павленка розбрелися в Брацлавщині (вона вже занята большинвиками) і Уманщині. Симон Васильович там найбільш зненавиджена особа; з ним не числиться ніхто. В Кам'янці радить день в день кабінет і рада Міністрів під проводом Мазепи. З тої комедії всі сміються. Це політичні трупи. Завтра іде Безпалко і Андр. Лівицький до Варшави, а Безпалко даліше до Копенгаги. Тоді Мазепа піде під ключ.

Влада Петлюри фактично вже зліквідована. Що буде даліше — годі предвидіти. На весні буде повний танець чортів, а хаос і руїна ще збільшиться. Треба мати нерви, щоби те все перебути.

Ініціативу далішої роботи бере Рада. Може що з того і вийде. Я нікуди не можу рішитися і остаю на місці.

Щиро Сердечно здоровлю Степан.

Р. С. Мірка переповнилася і, на днях, Мазепа буде арештований, як тільки вийде з під крил білого орла. Се вже певне!

9. II. 1920 р.

До Костя Левицького.

Присутність тут моя корисна. Тут фактично української влади нігде нема. Кабінет і Рада Міністрів — це пародія. Президент Мазепа і д-р. Макуха, що пристав до нього, не могли ніде загріти місця. У Винниці і в Могилеві, де якийсь час по виїзді з Кам'янця перебували з частиною урядовців — бо мусіли укриватися, бо Наддніпрянські і Галицькі частини грозила їм за катастрофу розстрілом. Мазепа втік до Кам'янця і тут даліше продовжує комедію з засіданнями Ради Міністрів. Д-р Макух дальше укривається в Могилеві. Укривається там також і державний секретар Шрамченко. В Кам'янці є також і Безпалко (цей бандит їде до Варшави й Копенгагена) та Андрій Лівицький ще вертає до Варшави. Симон Васильович присилає тут ріжних урядовців, щоби вивідатися про настрай тутешніх кол. Як додатний факт тутешнього політичного життя можна зазначити це, що всі політичні партії від есерів до найправіших хліборобів демократів об'єдналися разом з виїмком соц. дем., які раді - би даліше піддерживати авантюру С. Васильовича, котрого осуджує вся українська політична опінія. Він повний банкрот, як і Мазепа зі своєю радою Міністрів і дурним кабінетом.

На днях виїздить звідси Мазепа. Як тільки опиниться поза кругом польської сили — буде арештований. Тоді Рада Національна оголосить свою резолюцію і перейме керму в свої руки. Все вже обдумане. І так буде краще. На разі граємо комедію з Радою Міністрів і називаем скінчених ідіотів „Урядом“.

На разі стільки всього. Щиро і сердечно здоровлю Степан.

(Геррн і Лівіскі. Віен. VIII Флоріангассе 54. 19).

Член Директорії
Української Нар. Республіки.

Обіжник.

25 лютого 1920 р.

Послам і Головам Надзвичайних Дипломатичних Місій

ч. 235.

Української Народної Республіки.

м. Віденъ.

Помічено, що де-які дипломатичні Місії та окремі представники Української Народної Республіки ведуть переговори в справах економічних і фінансових та приобіцяють концесії Урядам, при яких вони акредитовані і приватним товариствам та особам в імені Уряду Української Народної Республіки.

Зважаючи на те, що українське представництво за кордоном не добре поінформоване про дійсний стан річей і економічні та фінансові пляни Уряду, крім цього не має відповідних персональних сил для розробки питань економічного характеру, такі переговори, а тим більше зобов'язання можуть бути дуже шкодливими для інтересів республіки.

Необережне відношення до таких серйозних справ, яке може спричинитися до тяжких для всього народу наслідків в майбутньому, в цей час, коли в Європі українське

питання набуває значіння цілковито здискредітує Уряд і похитне інтереси до української справи, які можуть виявитись в чужих державах, як в колах політичних, так рівно і в комерційних.

А тому забороняється Посольствам і Місіям, їх членам і окремим представникам Української Народної Республіки за кордоном, до якої - б сфері це представництво не належало, без спеціальних уповноважень від Уряду, вести переговори, завязувати договори, брати концесії і приобіцовувати їх в справах торговельних, економичних та фінансових як Урядам, так і громадським організаціям, приватним товариствам та окремим особам.

На разі заялення пропозій або запитань в цих справах належить негайно докладати Урядові і провадити дальнійшу працю лише після вказівок Уряду.

Всі переговори і зобов'язання, проваджені осабами та інституціями, не маючими на це спеціальних уповноважень, про які не було сповіщено Уряду і не одержано інструкцій від Уряду, вважаються позбавленними взякого юридичного значіння, об чім пропонується Послам та Головам Місій довести до відома Урядів і громадянства в місцях перебування Посольств і Місій.

Уповноважений Директорії УНР., Член Директорії А. Макаренко.

За Керуючий справами Директорії УНР. Мирошниченко.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитої Польської.

1-го березня 1920 року.

На засіданні присутні: Головний Отаман С. В. Петлюра, Голова Місії А. Лівицький, Міністр Праці О. Безпалко, члени Місії: Л. Михайлів, П. Понятенко, Б. Ржепецький.

Зборами провадить Голова Місії А. Лівицький.

В н е с о к .

1. Проект ноти УДМ. від імені УНР. „в справі привернення загального мира на сході Європи та становища УНР. в цій акції“.

2. Інформації з Кам'янця одержані через пана Сапіцького.

3. Відновлення конференції з польськими уповноваженими.

4. Фінансове становище Місії.

В и р і ш е н н я .

Проект принято і ухвалено ноту передати польському Урядові, а копії всім акредитованим при урядові РПП. п.п. послам і представникам держав та п.п. Послам і Головам Укр. Диплом. Місій за кордоном.

Принято до відома.

Припоручено Голові Місії при відкриттю конференції на першому засіданню порушити питання про визнання Польщею Самостійності України.

Звернувшись до М-ва Закордонних Справ з домаганням затвердити штати і бюджет на 1920 рік.

Голова Зборів, Голова Місії А. Лівицький.

Радник - Секретар П. Понятенко.

Холм 3-го марта.

Вельмишановний Симон Васильович.

До нас Холмщан, тих що стоять тут на своїй землі, доходять ріжні чутки про ріжні умови Ваші з польським Урядом. На передодні спокою її відродження нашої державної думки її здійснення я, як Холмщак, котрий переніс все на своїй спині в імені всіх нас мушу Вам заявiti o наших бажаннях і накреслити нашу мартирологію.

От вже рік як розігнані ріжними орієнтаціями опинились ми в своєму краєви Вже рік йдуть змагання народу і його інтелігенції за право горожанства і рідної школи, мови і релігії. Вже рік як духовно істекаємо кров'ю і нема надії на будуччину. Нас всі політики ніби то в поборгованню і виборгованню ідеї державної української забули всі про нас, алеж ми до останнього про себе будемо напоминати тим, кому слід напомнити. Можна мати ріжні погляди на холмську справу, але факт є фактом ми тут істнуємо і боримось. От вже рік пройшов як представники Холмщини зложили польському Уряду меморіял, де домагались негайного створення національної ради, народних шкіл, добroчинних організацій, прав, горожанства рідної мови, права вільного визнання релігійних потреб. Но на жаль до сього часу в тій справі не маємо жадної відповіді. Ще недавно, а саме 25 лютого перед модлінським воєводою д. Москалевським ми повторили наші змагання все нам обіцяно, алеж крім обіцянки ніц...

Так заспокоються наші права, як нації тут на місті, а там Ви говорите о взаємній пошані прав публичних і горожанських. Тут навіть назва сама українець береться під розвагу. Нам кажуть *niema Ukraińców są Rusini* Така атмосфера нашого життя. К тим душевним злідням треба додавати ще страдання матеріальні. Всі голі і босі—наша інтелігенція так бідує, як Ви собі уявить не можете. Всі чекають, що прийде час визволення, коли і о нас вспомнят. Зараз в Холмі маємо організаційний комітет „Рідної Хати“ добroчинної організації, яка має самі широкі завдання, но потрібна поміч матеріальна, організується учительство, голе й босе домагаючись рідної школи. Щоби не брати на себе відповідальності ні перед історією, ні перед народом ми кермуючи сфери тут на Холмщині вирішили виступити перед лицем майбутньої мирової конференції в публичним закликом до переведення у нас плебісциту так як бажаємо, щоби наша воля була услышана в останній час і тільки се нас утримує в порядку. Об однім Вас, Вельмишановний Симоне Васильовичу, прошу, коли Ви згадуєте д. Пілсудському про загальні справи, не забудьте вспомнити при нагоді і про нас Холмщан, помнячи, що при будові держави України і ми частину труда клали яко український народ.

З пошаною до Вас відносячийся Антін Васильчук, бувший Голова провінціональної Комісії ради військових депутатів в Київі, теперішній Голова „Рідної Хати“ в Холмі.

У. Н. Р.

Голова Директорії і Головний
Отаман Військ Української

Народної Республіки.

4 березня 1920 р.

ч. 144.

Ставка.

До панів Послів та Голов Дипломатичних Місій УНР.

Ваша Ексцеленція.

Виїзджаючи незабаром на Україну для безпосередньої участі в дальшій боротьбі за нашу державність і відновлення сталої державної праці вважаю необхідним подати до Вашого відома слідуюче:

1. Мій від'їзд з України стався в наслідок військово - державної наради за участию п.п. Міністрів, Начальників всіх Дивізій Дієвої Армії в м. Любарі 3-го грудня 1919 року. Нарада та під моїм голосуванням прийшла до необхідності — перемінити, з огляду на зраду Командування Галицької армії, методи провадження боротьби з ворогами української державності, а мені виїхати за кордон для провадження державної акції. Всякі поголоски, що з'являлися в європейській пресі про роз'єднаність влади, яка, ніби, запала в звязку з моїм тимчасовим від'їздом за кордон, не відповідали і не відповідають дійсності. Ці поголоски ширiliсь або свідомими ворогами влади Республіки, або дезорієнтованими і несталими кругами української еміграції. Протягом цілого часу свого перебування не на Україні я був найтісніше звязаний з Міністерствами через Прем'єр-

Міністра І. Мазепу і з призначенням мною командуючим республіканськими військами отаманом Омельяновичем - Павленком, даючи їм належні інформації та директиви.

Коли б і далі, з моїм поворотом на Україну, згадані елементи ширили якісь нові чутки про роз'єднаність влади поміж мною та Міністерствами, такі чутки наказую п.п. Послам та Головам Місії спростовувати і припиняти. Ні зараз нема причин для такої роз'єднаності, ні в майбутньому бути не може.

2. Мое листування з п.п. Послами та Головами Місії, як також інформації пана Міністра Справ Закордонних, рівно ж і персональні мої розмови з де-якими політичними та фінансовими діячами закордонними, приводять мене до висновку, що в даний момент Українська Народня Республіка мала би вже фактичне узnanня істнуючого її Уряду, коли б цей останній посідав певну територію і міг би вступити в товарообмін з державами Європи. В пакті попередньому зазначив я причини загублення території. В пояснення цього муши додати: в тих стратегичних умовинах, серед яких, після зради Галицького Командування, опинилось військо українське, як мені, так і штабові майому, ходило о те, аби зберегти кадри цього війська і дати йому можливість перепочити якийсь час (зimu), не вступаючи в систематичні та сталі сутички з ворогом. Утворення сталого фронту було би ризикованим, з огляду на брак амуніції та належного заосмотрення війська: воно би спричинилось до загибелі цілком свідомих вояків, загартованіх в боротьбі за нашу державність, а тим самим і долю державності нашої поставило би під небезпеку. З весною то завдання, яке мною дано було війську нашему, мусить скінчитись. Незалежно від припоручень, які дістали штабні старшини в справі організації та керування повстаннями протиболішевицькими, головне ядро війська повинно зібратися в призначенному для нього місті, в цілях посідання певної території і аби тим самим на цій території дати можливість створити центри Урядові та почасти відновлення державних апаратів. Інформації про похід подій, направлених до здійснення цього завдання, п.п. Посли та Голови Місій своєчасно одержувати будуть.

3. В тісному звязку з цим завданням стоять заходи, пороблені мною в справі організації за кордоном певних військових частин з наших полонених; згадані частини повинні перетранспортуватись на Україну для активної участі, разом з іншим нашим військом, в боротьбі за нашу державність. П.п. Посли та Голови Місій Дипломатичних повинні всіх сил ужити, щоб улекшити це перетранспортування. Разом з тим їм доручається і за обов'язок кладеться подбати про перетранспортування певним маршрутом і до певних центрів того військового майна, яке закуплено Урядом за кордоном і таким потрібним буде в найближчі часи для заосмотрення нашого війська. Належні в цій справі заходи п.п. Послів та Голов Місій повинні бути скоординовані і в порозумінню між собою доцільно переведені.

Разом з тим доручається п.п. Послам та Головам відповідних Місій діяльність окремих урядових агентів чи представників ріжних Міністерств, маючих певні доручення в цій справі, так само скоординувати і під догляд взяти.

4. Ті заходи, що будуть чинитись Урядом і військом для осягнення завдань, зазначені в § 2, повинні супроводитись одночасно акцією дипломатичною, для чого панам Послам та Головам Місії доручається розвинути як найбільшу ініціативу і енергію в формі: 1) оголошення ріжних інформацій — статей про Україну та інтер'ю в органах преси, 2) організацію виступів в парламентах на користь — а) визнання нашого Уряду, б) державності нашої, в) необхідності нав'язання зносин торговельних з Україною тощо.

5. Знаючи зі звітів посольських і інших джерел, що закордонні політики та державні мужі, виявляють незнайомство з формою нашої влади, з її джерелами правно-державними, з компетенцією її, ставлячи під знак запитання гармонію і однодумність в

змаганнях Уряду і народу о суверенітеті нашої Республіки і висловлюючи часто сумніви: чи така однодумність існує або така єдність змагань буде завершена в спосіб об'єктивний та задоволюючий громадську опінію Європи та Америки; — я вважав би небхідним як найбільшу акцію з боку п.п. Послів та Голов Місій Дипломатичних в тому напрямку, щоби сумніви ті збити, а упередження ті, які так завзято підтримуються ворогами нашими в тій справі, нейтралізувати. Потрібно при дотичній акції в цій справі не тільки спиратись на великі державні акти з дотеперішньої боротьби за незалежність нашої Республіки, які видані були Центральною Радою, Трудовим Конгресом, Директорією і в яких воля народу ясно і недвозначно виявила себе що до нашої незалежності, але й на численні жертви людські, які сам народ приніс на олтарь самостійної України і в оборону влади своєї в числі не одного десятка тисяч наших вояків, що загинули смертю лицарів в боротьбі з нашими ворогами, не одної тисячі мирних горожан нашого краю, розстріляних і замучених тими ворогами через одне підозріння в прихильності до ідеї Суверенної України або навіть через одну лише принадлежність до української нації. Цими крівавими жертвами не вичерpuється відданість нашого народу ідеї Суверенної України. Протягом 3 років він офірує тій ідеї і руною власного добробуту та господарства, що приймала форму гвалтових реквізіцій, повинностей в постачанню, транспортових засобів, а з боку ворогів звичайного і організованого грабіжництва, доказує свідомість населення нести й далі жертви в ім'я цієї ідеї.

Керуючи боротьбою нашого народу, несучи моральну і історичну відповідальність за неї, я і Міністерство глибоко певні, що перемога в цій боротьбі врешті буде на стороні нашого народу, а ті ідеї й гасла, які є імпульсом боротьби, народ, через своїх представників в Парламенті з установчими функціями, здійсить раз урочисто тільки санкціонує і затвердить. До скликання цього Парламенту треба готовуватись і я з Правительством дбати будемо, щоб праця такого всенародного зібрання могла розпочатись яко мага скорше. Вияснення наміру Уряду УНР в цій справі мусить бути п.п. Послами і Головами Місій в данний момент особливо взято на увагу при виясненню української справи в зносинах їхніх з впливовими колами.

6. Разом з тим п.п. Посли і Голови Місій повинні при тих зносинах зазначати, що, одкидаючи принципи Совдепських Рад, як фальсифікуючих волю народа і oddаючих долю України на поталу нікчемної своєю кількостю меншості населення, Уряд, як і раніше, змагатись буде до затвердження справжнього демократизму і проведеного од верху до низу парламентаризму. В звязку з цим організація адміністрації, як центральної, так і на місцях, буде пореведена в спосіб, гарантуючий неможливість повторення тих помилок, що до тепер були допущені. Прикладання до праці фахових і досвідчених сил юридичних закордонних, є потребою державного значіння, на яку звернуто буде як найсильнішу увагу. І то не тільки в справі організації нашого регулярного війська, але і в справі організації фінансів, відновлення та розвитку промислів, транспорту, як також і в організації органів охорони громадського ладу та порядку в формі військової жандармерії, міліції то-що. Бажано було б, аби п.п. Посли та Голови Місій звернули належну увагу відповідних кругів Європи і Америки на природні богацтва нашого краю, на потребу в приміщенню чужого капіталу, який так потрібний буде для експлоатації цих богацтв і т. д. Маючи на увазі огородити інтереси нашої Республіки од хижих тенденцій капіталу в цій справі, прямуючи до того, щоб дальший економічний розвій нашого краю поставити в залежність од себе, я довожу до відома п.п. Послів та Голов Місій, що заключення ріжких договорів на займи, концесії і чи продаж збіжжа, мусять переводитись через Міністра Фінансів і за санкцією Уряду УНР. в цілому. Разом з тим я наказую п.п. Послам та Головам Місій, в дорозі допомогти пану Міністрові Фінансів, провадити підготовчі міри і прелімінарні заходи в цій справі.

З огляду на те, що справа організації Держави нашої потребує не тільки фахових сил, але запозичання нами певного життєвого та державного досвіду, зафіксованого в об'явах державної творчості інших народів, бажаним було би, аби п.п. Посли та Голови Місій звернули увагу на вистудіовання з цього боку тих країн, де вони перебувають, поділились би вислідами своїх студій з нашим Урядом і переслали би йому тексти Конституцій, основних законів і інших актів державної творчості, схоплюючих важніші галузі і ділянки державного життя. Цим матеріалом Уряд УНР. міг би пожиточно скористуватись при уложенію майбутніх основних законів рашої Республіки і організації цілого державного апарату нашого краю. В звязку з цим стоїть і справа повернення на, Україну наших культурних сил, перебуваючих за кордоном: вони потрібні більше у себе в краю, ніж на чужині, де іноді деморалізуються і стають пропащими силами для свого народу, збільшуючи кадри дезорієнтованої і безгрунтовної еміграції. П.п. Посли і Голови Місій повинні персональним впливом подбати про таких людей і з окрема тих, що справді не підпали остаточній дезорієнтації, направити до виявлення з їх боку активного інтересу та участі в творчій праці над будівлею рідної Держави. Само собою зрозуміло що всякі шкодливі виступи наших дезорієнтованих ліячів за кордоном повинні знаходити, належний одсіч. П.п. Посли і Голови Місій певно знають, що тимчасове тяжке становище на Україні викликало серед деяких кругів і окремих людей очайдушність, а то й злу волю скористати з цього становища в персональних цілях, не тільки протилежних, але явно ворожих інтересам нашої Республіки. Ці злочинні з'явища не минуть без кари для винуватців і п.п. Посли та Голови Місій, оскільки то можливо, повинні представити Міністру Юстиції, як Генерал - Прокуророві УНР., належні матеріали та данні, характеризуючі людей, що в важливу і критичну для Республіки хвилину, забули про державну честь, діючи на шкоду її своєю неслухняністю та забуттям карності:

Доручаючи п.п. Послам са Головам Місій, працювати в данний мент з особливою напруженностю для добра нашого краю, прошу їх утримувати між собою як найтісніший контакт, своєчасно інформуючи про свої заходи Міністра Справ Закордонних для одержання од нього відповідних інструкцій.

Бажаючи як найбільшого успіху п.п. Послам і Головам Місій в їх праці, прошу передати мій заклик до праці також всім співробітникам і певність мою, що спільними силами виборемо визнання нашому народові те, за що він так уперто бореться і що дасть йому великий імпульс до щасливого закінчення цієї боротьби: визнання суверенітету Республіки й її Влади.

З широю пошаною Петлюра.

Контрасігнував: Міністр Справ Закордонних А. Лівицький.

У. Н. Р.

Міністерство Закордонних Справ.

Департамент Загальний.

Відділ Дипломатичний.

ч. 1033.

Всім Послам і Місіям Української Народної Республіки

Почто - Телеграма.

Звістки про непевне становище большевицької влади на Україні підтверджуються з большевицьких джерел. Член Київського большевицького Уряду Затонський стверджує, що селянські повстання в Черніговщині та Полтавщині справді мають місто. Проти них послали большевики артилерію і кавалерію. Загонські має надію, що серіозними гарнізонами в городах при допомозі міцного кулака большевицький Уряд задушить повстання. Фактичний стан річей не дає міста такому оптімізму. Селянські повстання керуються не анархистами, як запевняє Затонський, а офіцерами української армії. Вибухають вони несподівано для большевиків, які на селах не мають сили і бояться туди показатись без більших військових відділів. Українські повстанці нежданно нападають на большевиків і нищать їх. Залізниця між Київом та Полтавою попсована. Так само між Київом і Бахмачом. В данний мент особливо сильні розрухи селян в Кролевецькому, Ніжинському та Сосницькому повітах Чернігівщини та Переяславському, Прилуцькому і Нирятинському повітах Полтавщини. Большешицькі потяги можуть ходити тільки під екскортую панцерників через те, що їх часто чекає несподівані обстріли і катастрофи. Селянє

Березня 10 дня 1920 р.

большевицьким ревізійним комісіям хліба не дають і пояснення комісара большовиків Гуковського — голови торговельної комісії большевицької, що хліба московський Уряд не може доставити Європі через лихий транспорт в Росії треба розуміти так, що цей транспорт лихий не тільки через технічне безладдя, але і через те, що хліба в Росії нема: є він на Україні, а українські селянини його не дають большевикам, чекаючи прихода свого правительства, якому тільки і вірить. Большеовицькі гроші українські селянини не приймають, вимагаючи українських гривень. Під впливом такої ситуації большевицькі великоруські дивізії прибуваючи на Україну після офензиви на Колчака і Денікіна починають деморалізуватись і не виявляють особливого бажання битись з українськими повстанцями, бо бачать, що це не контрреволюціонери, як їх обманують большевицькі комісари, а також селянини і робітники, як і вони, тільки бажаючи свого національного порядку і своєї демократичної влади. В кожному разі дезертирство в великоруських дивізіях збільшується. На Україні неспокійно, і весна, як і торік, може принести большевикам великі утруднення та несподіванки, які в силі захистити досить серйозно їхній стан на Україні, тим більше, що большевики, як і торік, творять насильства над українськими політичними громадськими діячами, розстрілюють їх, а спробою реквізіції селянського хліба викликають велике озлоблення українських селян, котре може виявитись в новому стихійному повстанні проти узураторів насильників.

Керуючий Міністерством Закордонних Справ Андрій Лівицький.

Директор Департаменту Багриновський.

ПРОТОКОЛ

Засідання Української Дипломатичної Місії в Рівні Посполигії Польській

13 березня 1920 року.

На засіданні присутні: Заступник Голови Місії Л. Михайлів, Політичні Радники: П. Понятенко, Б. Ржепецький; Радники фаховці: п.п. Юнаків, Лукашевич і Голова Військової Секції Місії отаман Зелінський.

Зборами провадить Заст. Голови Л. Михайлів.

Слухали:

1. Проект статута червонохресної організації при українській Д. Місії в РПР.

2. Проект штатів УДМ. і бюджет на 1920 р.

3. Справа організації Інформаційного Бюро при військовій Секції і взагалі організації інформаційного відділу Місії.

матеріалів військового, політичного, економічного і іншого роду, а також експедіювання цих матеріалів скупчується в Центральному Інформаційному Бюро Диплом. Місії.

Кожда Секція, Місія по своїй спеціальності дає Інформаційному Бюро вказівки відносно того, які теми секція вважає порушувати в бюллетенях і виданнях Місії, дає матеріали для опубліковування в тих виданнях, а також дає адреси, по яким вважає необхідним розсилання інформаційних видань.

Голова Інформаційного Бюро має право сам жадати від секції матеріалів, які найде потрібними, а також має право жадати співробітництва Секції в виданнях. Резолюція ця відкідається всіма проти автора і ухвалиється, що: Військова Секція провадить своє інформаційно - видавниче Бюро, а Інформ. Бюро при Диплом. Місії — функціонує в прежньому напрямкові.

4. Справа з перебуваннями в складі Місії радника фахівця по торговельним справам п. Борисова і референта — п. Павловського.

Голова Інформаційного Бюро має право незалежним від Місії причинам, торговельно-економічні справи в пертрактаціях з поляками досі не могли бути порушеними і надалі не предбачається в близчому часі, можність такого порушення — ухвалено: а) Радника — фахівця п. Борисова відчислити від Місії в розпорядження п. Міністра Нар. Господарства, яким він був командированний, а референта п. Павловського — перечислити для біжучої праці в розпорядження керуючого Інформац. Бюро, радника Ржепецького.

Голова Зборів, Заступник Голови Місії Л. Михайлів.

Радник Секретар П. Понятенко.

Приблизна копія з поданого доклада.

До пана Начальника І. Політичного Відділу Штабу Волинського фронту польських військ. З доручення Військового Референта Секції по справам військовим сотника Драченка і з Вашого дозволу я об'їхав Заславський та Острожський повіти з метою познайомлення з настроем, який є на місцях. В цьому моєму докладі я підношу ті думки які я виніс із моїх спостережень;

Стикаючися безпосередньо з життям цих повітів, які нині є окуповані через польські війська, не можна проминути, не помітити тієї для богатьох незрозумілої безпорадності, заневіри, якоїсь захованої ображеності, а з другого боку дивної розпорощеності та пригніченості, яка там панує. Вищезазначений настрій, стан помітний є не лише серед селянства, але також серед робітництва і трудової інтелігенції. В наш надто критичний переломовий історичний мент, коли з одного боку міняється відношення Уряду Польщі до Української Нар. Республіки, з другого - ж на ці повіти надвигається червона руїна, обов'язок всіх чинників як українських, так і польських, маючих той чи інший вплив чи силу і які є свідомі ваги наших днів, є — ужити всіх можливих заходів, аби принести цим повітам якесь полекшення, просвітлення іхнього життя. Спільними силами, за всяку ціну треба відновити культурне людське життя, яке тут нині завмерло. Треба усунути злочини, які привели до цього, а головні причини на мою гадку такі з боку польської влади: I) розвязання всіх демократичних, громадських установ часів Директорії (як приміром Трудова Рада, Земельна У., Народня Управа, Земства), а також таких загально - державних закладів, як н. пр. Почтові Філії, це розвязання довело богатьох урядовців до страшної нужденності, а діячі земельних Управ наприм. є переслідувані (в Острозі) нарід - же в факті цьому побачив порушення своїх природних прав. II) Привадження великих реквізіцій збіжа і підвід серед селян, як то є прим. в районі Шепетівки або й ст. Константинова. III) Брутальне поводження навіть на очах українського люду з пересильними полоненими українцями - вояками, з так званими „петлюрівцями“,— це спричинилося до того, що майже всі на місцях переконані, що „нема України, нема Петлюри“ — бо все українське навіть озброєне було обезправлене. Це поводження я сам бачив в Шепетівці. IV) Жандармський нагляд над богатьма українцями, які відомі на місцях, як українські діячі, або ж просто, як „Петлюрівські“ старшини. (Редактор — видаєць „Остріжської газети“ Пилип Павлюк сидить в Острозі в дома і мусить мельдуватися в жандармерії без права виїзду з міста, а всі старшини тільки українські мусять що десятого дня мельдуватися в жандармерії). V) Яскраве нехтування української національної справи з боку де-кого з польських шкільних інспекторів: (українська інспектура зовсім скасована: наприм. Заславського, який не затвердив багатьох учителів польської національності однак яких є і в Клементовичах коло Шепетівки, навчання провадиться з явно протиукраїнською тенденцією, коли учням 1-ої групи накидається, що Клементовичі то є земля польська. VI) Незатвердження старих учителів українців і призначення до школ учительок навіть і з Перемишля настроїло селян на скептичний, недовірний лад до Інспектури і вони не хотять робити ніяких громадських приговорів що до утримання, опалення і т. д. школи наслідком остраху учителя поляка в разі даної громадою обов'язковості утримання школи. Школи в дуже багатьох селах зовсім закриті: учителі або в нужденості великій живуть, або ж спекулюють. VII) Дуже велика обмеженність руху і дозвіл, звязаний з тижневими, морально тяжкими хлопотами. Особливо це помітно в таких центрах як Шепетівка. VIII) Цілковитий брак постійних, певних, правдивих відомостей як на селах, так і по містах, що при духовній темряві нашого українського селянства творить сприяючий ґрунт для поширення відомостей усіх партій, тільки не української, бо українці є найбільше, волею подій розспорожені. Приміром, в повітах часто почуєте: „большевики тепер вже зовсім не такі, як були раніш і комуну викинули“, „мазепинці воюють з петлюрівцями“ і т. і. Селяни купували б часописи українську, але такої нема і взагалі до села, навіть до Заслава, не доходять часописи. А тому все мовчить або ж... поширює нечувані нісенітниці, що часто настроює селян на анархістичний лад. На мою думку, щоб дійсно, в житті показати, виявити, що розпочате поміж Урядами двох сусідних народів польського і українського порозуміння не обмежується звичайною дипломатичною розмовою, а переводиться в життя на місцях, — треба з боку відповідних чинників польської влади:

- 1) негайно всім польським установам як військовим так і цивільним ясно депешувати про зміну політичного курсу Польщі до України,
- 2) негайно скасувати жандармський нагляд над українцями як військовими так і цивільними, які до сьогодні були переслідувані навіть по службі, як от приміром, лікар—українець в Заславі Річинський: (я розумію лише українців — прихильників Директорії),
- 3) іти на зустріч діяльності „Просвіт“,
- 4) дуже обережно поводитися з Земством, а коли воно буде відновлено, то при виборах прислухуватися українських голосів,
- 5) поменшити до мінімума реквізіцію чого б то не стало на селях,
- 6) шляхом офіціяльних поясень — оголошень та відозв за певним підписом пояснити всій людності все, що є певне, формально - дійсне про недалекий, майбутній політичний та географичний вигляд України взагалі, а Волині з окрема. Треба правдиво поінформувати людність про всі умови, які є вже зроблені поміж двома Урядами (особливо межі і аграрна політика),
- 7) наслідком завязання заприязнених відносин поміж Урядами відтягнути з робіт робітничі сотні полонених Українців, яких і до нині б'ють за утечу кого - небудь із сотні, як це я довідався від „Сірих“ на Шепетівці в 4 полевій сотні,
- 8) вжити заходів що до порозуміння польської інспектури шкіл народних з відділом освіти при українському Уряді і рішуче спертися на українському вчительстві, яке нині дуже загнане,
- 9) притягнення до служби, до співроботи всіх місцевих людей, інтелігенції, яка — скажемо — багато урядовців — за часто сидить без служби й зарібку,
- 10) прискорити висилку в кожне повітове місто представників українського Уряду, які служили живим звязком міст з Урядом,
- 11) надати цілком легальний — офіціяльний характер українській національно - просвітній боротьбі, це притягне до роботи багатьох, які волею місцевих обставин примушенні сидіти по закутках.
- 12) закласти культурно - просвітній україн. центр, хочаб у Рівному, на який опиралися - б в своїй діяльності повітові філії. Центр мусить мати свою українську часопись, а потім порядний склад українських книжок і нот, добутих у Львові. Центр одержуватиме правдиві повідомлення з повітів і сам мусить — будучи в постійному контакті з укр. Урядом і Штабом Волинського фронту, давати вказівки для дальшої роботи. Тільки переведення того всього в життя удасться внести в життя цих повітів матеріальнє і моральне полекшення і тоді лише можна сподіватися, що і набір в армію УНР. піде нормальним шляхом і дастъ я-б сказав демократично - український вислід. Селянство піде за Директорією в згоді з поляками проти большевиків, але треба мати безпосередні звязки з селянськими масами, зуміти притягнути його на сей бік, бо інакше, коли нерв не буде вгаданий, руна піде далі, а це жаль буде, тим паче, що є ще можливість цьому запобігти.

Старшина Микола Букшований (в. р.)

15. III. 1920.

У. Н. Р.

Міністерство Зркордонних

Справ.

Березня 18 дня 1920 р.

До Голови Місії в

Високошановний Пане!

Я їздив до Кам'янця спеціально для побачення з п. Мазепою і для порозуміння з Радою Міністрів. Між Мазепою і Головним Отаманом, взагалі між Радою Міністрів і Верховною Владою установилось повне порозуміння, і всі злочинні байки про якесь

роздіження, навіть про ворожнечу між мною і Мазепою не відповідають дійсності. Мазепа і Рада Міністрів цілком апробують нашу „Варшавську“ політику, яка провадиться в повному порозумінні з українським громадянством Кам'янця. Тільки демагоги і авантюристи агітують проти нас і Правительства. Проти нас виступають тільки ті „діячі“, які хвилеву популярність ставлять вище державних інтересів, які не мають сміливості робити те чого вимагає пляномірна боротьба за незалежність та історична необхідність. Надії на „лакомства“ большевицькі, якими жила частина нашого громадянства, розвіялись, і тепер урядові і громадські кола стали твердо на позицію боротьби з Росією в союзі з Польщею і Румунією. Пресловутий інцидент з арештом в Кам'янці ліквідовано в досгойний для нас спосіб і тепер наші відносини з польським правителством вступають в нову фазу.

10го березня відновлено Мирову Конференцію між польською Комісією Міністерства Заграничних Справ і нашою Місією. Після довгого обміну думок дійшли до порозуміння в загальних рисах. В найближчих днях польське Правительство, а з ним і Румунське, має визнати самостійність і незалежність української Держави в певних межах, а також сучасне українське Правительство. Поляки вимагають точного окреслення кордонів по р.р. Збручу і Горині, але, певно, погодяться на р. Стирь. Буде заключено також військову та економічну конвенцію і в склад Правительства увійде Міністр по польським справам і ще один Міністр польської національності по нашему вибору. У відповіді Правителству Росії Советської Поляки визнають, що не визнають Уряду Раковського за Уряд український, вважаючи його окупантом і узурпатором. Передумовою мирових переговорів з Советською Росією Поляки поставлять кордони 1872-го року, але окремим договором з нами приймають зобов'язання передати нам, як частину території української держави, всі простори між Дніпром, Дністром, Збручом і Стирью (або іншою річкою, бо це ще невідомо). Головним домаганням поляків в галузі економічній є вільний транзіт з Польщі до Одеси. Військовою конвенцією передбачається допомога поляків всіма засобами, а також живою військовою силою до звільнення від большевицьких банд і опанування нашим військом всієї Правобережної України, далі союзні зобов'язання продовжуються, але поляки не пошлють свого війська на лівий берег Дніпра. По першому нашему домаганню поляки мусять одводити своє військо з тих теренів, які можуть бути осаджені нашою армією,

Польський Уряд бажає як найшвидче закінчити переговори та проголосити акт визнання. Але ті уступки принципового характеру, яких від нас домагаються, примушують мене їхати до Кам'янця за директивами до Ради Міністрів і українського громадянства. Перспективи настільки реальні, що необхідно, аби всі українські кола, які стоять на грунті української державності, а не радянських чи гетьманських експериментів, об'єдналися біля одного світлого прапору незалежності нашої батьківщини. Лише після згоди Ради Міністрів і громадсько - політичних українських кол, я повернусь до Варшави для заключення відповідних договорів. Але подорож моя має тривати не більше тижня.

Інформації зза кордону свідчать за те, що серед наших „патріотів“ панує повна дезорієнтація. Правителство вважає, що в цей критичний рішучий момент нашої боротьби за державність, необхідно і бажано об'єднати навколо Правителства всі державні елементи нашого громадянства.

Тому моя особлива прозьба до Вас, пане Послe, своїм авторитетом впливати на місцеву українську кольонію в напрямі консолідації всіх здорових громадських сил без ріжниці партій. Нашій справі за кордоном безконечно шкодять наші внутрішні свари і типова українська гризня, відома всім чужоземцям. Часто доводиться чути від французів, англійців і т. д., що українці самі не знають чого бажають, що між ними нема згоди. Треба зрозуміти нарешті, що нас борців за українську державність і так небагато,

і тільки в найтіснішому еднанні та довіррі взаємному повинна бути наша сила. Отож і прошу Вас в цей рішучий мент всю нашу „контр-революцію“ зліва і зправа приборкати і примусити нарешті служити тому безталанному українському народові, який так багато пролив дорогоцінної крові в боротьбі за щастя

З наказу Пана Голови Директорії і Правительства повідомляю Вас, що будуть вжиті особливі міри проти тих злочинних громадян УНР., хто в грізний час нашої тяжкої боротьби буде псувати нашу роботу і допомагати нашим ворогам виступати проти Правительства або його відповідальних агентів. Більш не буде тієї маніловської політики, при якій державні злочинці займали високі посади і продовжували свою кайнову роботу. Для переведення в життя рішучої боротьби проти зрадницької політики наших анальфабетів, прошу надсилати відповідні відомості.

Організація нашої армії продовжується з успіхом, підробиці будуть передані Вам словесно. Частина нашого війська займає спільний з поляками фронт в районі Дністра. Населення зустрічає наше військо з великою радістю. На всіх широких просторах України чекають нашої влади, чекають „Огамана Петлюру“, популярність якого надзвичайна. Після закінчення переговорів приїду за кордон до Відня або Берліну, куди буду просити шановних послів, аби поінформувати їх і порадитись про дальші міжнародні перспективи.

Бачився я за останній місяць з представниками майже всіх держав у Варшаві. Враження у мене таке, що шанси наші на міжнародному ринкові не великі, що Антанта передала фактично нашу справу на розгляд поляків. Позаяк ще відносини наші з поляками, дякуючи чесності п. Пілсудського, наближаються до наслідків реальних, прошу Вас підготовити ґрунт, аби після визнання нас поляками, ми могли здобути визнання всього культурного світу.

Прошу звернути особливу увагу на наших кооператорів і підтримувати з ними постійний контакт.

Оригінал підписав: А. Лівицький.

Зовсім таємно.

Не підлягає оголошенню.

Д О К Л А Д.

5, 6 і 7 цього квітня протягом цілого майже дня нам удалося інформуватись з польських і французьких розвідочних джерел. Від поляків не одержано майже нічого реального, крім того хіба, що вони побоюються, як би ми не попали під безпосередній французький вплив, так як вони вважають лише себе за призваних до розвязання східнього питання. Помічається розлад їх з французами; вони застерігають нас не вірити французам, бажають війти в тісний зв'язок з нашою Ставкою; можна зрозуміти, що бажають мати знову якусь „урядову особу зного боку при нашій Ставці. Оскільки можна було помітити — ні питання 7-ми повітів, ні відповідних міністерських тек для поляків не являються ультимативними; зі зного боку начебто побоюються якихсь ультиматумів з нашого боку. Французькі інформатори — з військової їх Місії, навпаки застерігають від поляків. На них зробило сильне враження надруковане в „Вперед!“ письмо відносно польсько - українського договору; удалось це використати, аби добитися показання доказів, направлених звідси від французького Посольства до Прем'єра в Парижі; зазнайомленням з цими доказами нам хотіли показати, що і Франція на передодні визнання УНР. з її сучасним Урядом. При цьому додавалося, що ще велике питання, хто раніше зробить це визнання — Франція чи Польща на свою власну руку. Докази ці ми бачили на власні очі й самі їх читали. Розбиваються вони на три частини: 1) характеристика державних діячів УНР., 2) організація війська і військові

начальники, 3) Уряд і становище Раковського на Україні і 4) резюме і висновки. В 1-ій частині наводиться перш за все характеристика Голови Директорії С. В. Петлюри; „людина фанатично віддана державній справі, освічена, з організаторським талантом, надзвичайно популярна; в руках „Петлюри“ звязок з українською армією і населенням на містах. Прем'єр Мазепа — серіозна людина, поміркований с. - д., провадить справу на місці і тримає апарат, в контакті з Головою Директорії; контакт через Міністра Безпалко, який стоїть на державному ґрунті. Міністр Лівицький — виконує в Варшаві обовязки Голови Ради з доручення Мазепи, Посол в Польщі; провадить державну справу в Польщі, відомий прихильник Антанти і польонофіл; с.-дек старих часів. Тишкевич — український аристократ, із спольонізованої української фамілії, нині повернув до старого русла; прихильник Антанти і дуже добрий представник України. Мац'євич і Марголін під сумнівом — чи не русофіли; притому закидається також деяка примиряюча тенденція що до большевиків. Порш — державна людина, хоча ніби - то і германської орієнтації. Характеристики п. Макаренка не показано нам, а що до п. Швеця, то характеристика „скромная“ — „людина не вредна“. Дуже гарна характеристика генералів Омельяновича - Павленка, Зелінського, польковника Данильчука і Удовиченка. Всі зазначені особи трактуються, як люди державного розуму, які, в разі потреби і визнання України, поставлять і пустять в хід державний апарат. Армія вважається доброю, дисциплінованою і регулярною. Поділяють її доклади на: формування польські, армію Удовиченка, національну армію генерала Павленка і Галицьку армію, яка ніби - то в звязку з генералом Павленком і взагалі з Головним Командуванням в особі С. В. Петлюри. Армії допомагають селянє, які для загального повстання дочікуються лише розказу від Головного Отамана. Вони озброєні і мають гармати. Уряд Раковського ніщо; це завойовники і узурпатори; не державні московські люди, які тримаються лише де - не - де по залізницях і містах. Абсолютно непопулярні; не заслуговують звсім на увагу. Таким чином, лише Уряд Петлюри стоїть на державному ґрунті; лише йому вірить населення і за ним піде; лише він один може зробити лад і порядок і лише він заслуговує на підтримку; ім'я Петлюри надзвичайно популярне і лише з цим ім'ям можно утворити Україну і, значить, барьєр від большевиків. Через це належить його підперти“. По словах осіб, які давали інформації, з боку Франції вже зроблені відповідні впливи на Польщу, що мусить дати скоро реальні наслідки. Характерна також пропозиція устроїти для п. Лівицького побачення з генералом Анріс, замість Посла, поки що, бо Посол жадає прийняття п. Лівицького вже офіційно, а не приватно; передавали нам зміст телеграми, висланої до Парижу, в якій проситься дозволу саме на таке приняття п. Лівицького, яко офіційної особи — Міністра Справ Закордонних УНР. В разі благоприятної відповіді цілком откриється обличча Парижа і прийом буде мати характер майже фактичного визнання Уряду УНР. Взагалі можна було винести враження великої зацікавленості французьких кол в тому, аби, запізнившись з нашим визнанням, не залишились без жадних компенсацій і „ласощів“. Крім того зробило на них вплив і визнання нас Латвією і Естонією, що вважається зробленим не без відома Англії.

ТЕЛЕГРАМА

Д. пильно. Кам'янець - Подільський. Міністром: Лівицькому, Шадлуна і Огієнко.

Варшава — Штаб Ген. 2798, 339 — 19/4 — 12.

В звязку з ходом наших переговорів з Урядом Річі Посполитої Польської, пропоную Міністру Шадлуна, яко заступнику Прем'єр - Міністра Мазепи:

1) звернути увагу на необхідність збільшення праці в Державній Експедиції по залоговленню державних знаків;

2) подбати про організацію цивільної влади та інших установ на Київщині і Поділлю в частині не занятій польським військом;

3) подбати про підготовлення адміністрації УНР. в тих частинах Волині і Поділля, які заняті нині польським військом і адмініструються польським Урядом і од яких ця влада буде перебиратися нами в міру організації нашої влади в порозумінні з польським Урядом. Анальгичні міри повинен ужити і Міністр Юстиції;

4) в звязку з цим прошу звернути увагу на телеграму № 229, підписану Михайлівим;

5) в звязку з моєю телеграмою на ім'я воєніністра від сього числа прошу координувати роботу Міністерства Народного Господарства з роботою Інтендантури, маючи на увазі і армію Омельяновича - Павленка;

6) звернути особливу увагу на підготовчі міри по організації влади згідно з пунктом 2 і 3, а також в справі відновлення органів самоврядування;

6) запропонувати Мін. Освіти розробити плян для учительських з'їздів — як в місцевостях занятих польським військом, так і в інших частинах України в звязку з новопоміченою ситуацією і приходом туди нашої влади, а також з одержанням з кордону великої кількості шкільних книжок;

8) скласти офіційний короткий комунікат про намічений плян відновлення державних апаратів для уміщення в пресі.

Міністра Фінансів викликаю зза кордону для праці в Міністерстві, а також викликаю інших діячів повернути на батьківщину зза кордону для державної роботи в звязку з попереднім.

Робота Головноуповноваженого Міністра Огієнка мусить бути зужена і по мірі відновлення праці центральних установ, ліквідується. ч. 233. Голова Директорії Петлюра Нач. дов. о. в. (5 пр. 13325. II. в перекладі): старшина для зв'язку при Укр. Нач. Ком. Чарноцькі; Вр. Капітан.

П Р О Т О К О Л

Засідання Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитії Польській.

Квітня 21 дня 1920 р.

На засіданню присутні: Голова Місії, Міністр А. Лівицький і Радники: Л. Михайлів, П. Понятенко та Б. Ржепецький.

Профід веде Голова Місії, А. Лівицький.

С л у х а л и:

Проект умови між Річчю Посполитою Польською та Українською Народньою Республікою.

п. II. Приймається більшісттю голосів проти Радника Ржепецького.

п. III. Приймається одноголосно.

п. IV. Приймається одноголосно.

п. V. Приймається одноголосно.

п. VI. Приймається більшісттю проти Радника Ржепецького.

п.п. VII, VIII, IX — приймаються одноголосно.

При голосуванню в цілому проект ухвалюється так: за — Голова Місії А. Лівицький і Радники Михайлів, Понятенко; Радник Б. Ржепецький утримується.

На внесення Голови Місії, Міністра Лівицького — Місія одноголосно ухвалила: — „Місія дає свою згоду на те, аби умову, проект якої прийнято Місією, підписав з українського боку Міністр Закордонних Справ УНР.

Голова Зборів, Голова Місії А. Лівицький.

Радник Секретар П. Понятенко.

„Курір Польські“ з 23. VI. 1920 р. № 169.

Півофіціяльний орган польського Правительства в статті під заголовком: „Українська авантюра“, полемізуючи із партією русофілів (Дмовського), які називають політику польського Уряду супроти України „Українською авантюрою“, між іншим пише: „Про ніяку авантюру тут не можна говорити, противно, прозорливість і важність, з якою справу цю провадив послідний кабінет суть його великою заслугою національною. Про цю послідню тезу, про легенду, про українську авантюру хочемо тепер говорити. Не будемо при тім говорити про польсько - українську угоду, так як ся невідома загалові, і не може бути предметом дискусії, але про фактичне положення, яке витворилось, як припускаємо, згідно з цею умовою.“

На схід від Бугу, отже від територій дефінітивно Польщі признаних аліянтами, лежать повіти Волині: Ковельський, Володимирський, Луцький, Рівенський, Дубенський, Кременецький і почасти Острогецький, тепер прилучені на основі приказу Начального Вождя до Уряду Річі Посполитої Польської. Всі партії хиба погодяться з тим, що повіти ці, рівно як і Східна Галичина до Польщі належати повинні. Підреведення тут граніці стисло етнографичної було б великою несправедливістю, бо від матерного пnia відрізалоб міліони Поляків, не прилучаючи натомість до Річі П. П. населення не польського: населення українське, яке з цими землями до Польщі перейшло, є тільки рекомпензатою за поляків, які евентуально по-за нашими границями остануть.Хоча однак слухність в цій справі з повищих причин і інших є по нашій стороні, не признали її однак до тепер, ні Аліянти, ні Росіяне, яких нещасний полководець Денікін ще так недавно задумував губернаторства Львівське та Холмське, є отже дуже великою заслугою нашого Уряду, що довів до заакцептовання нашої точки погляду на цю справу, через Уряд Отамана Петлюри, творячи через це, згідно Декларації Аліянтів 8-го грудня 1919 року., атут, який буде сприяти признанню через них приналежності цих земель до Польщі.

На схід від вищеперечислених повітів і від був. Східної Галичини, лежать повіти Волині: Заславський, Староконстантиновський, Звягельський, частина Острогського і Овручського, як і Поділля—Прокурівський, Кам'янецький, Летичевський і Ушицький, до Польщі не прилучені, які але суть під польською адміністрацією при чім і юридичні функції сповняє тут Комісар цивільний, який є залежний від Начального Вождя, а українське законодавство не має тут ніякої сили.

Таке тимчасове становище найлучше відповідає нашим інтересам і можливості на Сході, так як докіль положення в бувш. Росії не з'ясується, не можемо допустити до інтервенції що до тих земель з ніякої сторони. Коли Україна зможе утворити і закріпити свою державність, коли державність ця поведе Державу по європейській лінії цивілізації і демократизму, коли Уряд український покаже в відношенню до Річі Посполитої свою лояльність правдиву, землі ці правдоподібно (przyruszczalnie) перейдуть до України. Ніяка однак „лінія Дмовського“, ніяка програма навіть найбільше реакційних кругів польських не включає в будучі наші граници інших земель, як ці, які вже польською властю зайняті; хто отже сміє говорити про посвящення польських інтересів для українських мрій.

Дальше за цими землями лежать повіти Польщі історичної, які нас більше або менше інтересують, яких однак ні хто із Послів в Соймі не хотів би навіть оглядати, після Херсонщина і Правобережна Катеринославщина, дальнє Лівобережна Україна. На землях цих тепер ідуть кріваві бої, не хочемо упереджувати які будуть зміни фронту, хоча віримо в остаточну побіду над ворогом, мусимо однак незалежно від змін фронту, категорично зазначити, що інтереси Польщі не кінчаються на лінії її границь, що не є для нас байдужним, що робитимемо за тими границями. Наші жит'єві умови, наше положення географичне, наш досвід історичний і наші народові потреби не дозволяють

нам на байдужність до сусідів, покладя руки прикладатись хвилям, які можуть вриватись в границі Річі Посполитої. Система русофілів, яка по - за „лінією Дмовського“ на все погоджується, яка згоджується ці території віддати хочби чорту, чи большевикам, це не система, тільки легкомисленний клич опозиції не відповідальної ні скількістю, ні якістю поклонників. Річ Поспол. має зарівно політичні, як і економичні інтереси по - за своїми будучими границями; ствердити се на внутрі і на вні мусимо з цілою рішучістю і в цій справі противставитись нам не має права ніякий наш приятель або арбітр міжнародньої справедливості, ніякий з пануючих над Індіями, Кохінхіною, Філіпінами, Кореєю чи Тріполітанією. Уряд наш, який ці наші інтереси признав і зрозумів, заслужив собі на повне признання“.

Для пам'яти Міністрові Безпалко:

1) Припинити циркулярні розпорядження члена Директорії А. Макаренко Місіям; не мають сили, як не контролюванні Міністрою Закор. Справ; викликають протести послів збивають з пантелиги.

2) Справа своєчасної допомоги фінансової Місіям з боку Б. Мартоса, постійні нарікання та скарги з боку Місій на Мартоса, Супруна етс. В зв'язку з цім роля Ковалевського Миколи.

3) Допомога нашій Капелі.

4) Справа з 500.000 руб. взятих Винниченком, як членом Директорії, для праці УНР. а не Радянської. Куди пішли гроші, на яку пропаганду?

2) Оздоровлення віденської атмосфери.

а) попередити, що злочинна діяльність проти Уряду та проти всяких антиурядових заходів реєструються і інкрімовані люди будуть притягнуті до одновідальності.

б) через певний час всі емігранти повинні будуть повернути на Україну, решта, яка в цей термін не поверне, оголошена буде людьми залишивши батьківщину і в'їзд їх на Україну буде заборонений.

6) Ліквідація Союзу Укр. Державасти.

(Написано рукою Головного Отамана. О. Д.).

29. III. 1920 р.

„Gazeta Warsz.” ч. 318.: „Перед кільканайцять місяцями на однім з замкнених політичних зібраний в Парижі сказав хтось необережно, що чеські сукcesi в політиці толкуються легко, коли зважиться на це, що Масарик є висший степенем від през. Вільзона... Бліском & оголошений в видаванім через В. Бурцева „Cause Commune“, парижським органі антибільшевицьких Росіян, лист Великого Майстра Великої Льожі української „З'єдинених слов'ян“ п. Моркотуна до Петлюри. Він є важним політичним документом до „української“ політики як коаліції так і нашої... Петлюра сподівався узискати серед західно - європейської масонерії узnanня свого замаху в великій українській льожі, а звідси до узnanня независимості України лише один крок. Так отже політика незалежної України була ділом масонських кружків; ці кружки мали перевести узnanня незалежності України. Петлюра був на найліпшій дорозі до осягнення ціли, але в очах коаліційної масонерії скомпромітувався через за дуже близькі стосунки з німцями, задля чого, бодай части, цеї масонерії відмовили йому піддержку. І ці з наших політиків, що хотять незалежної України, є під впливом масонерії. Ми просто крутимося в орбіті всемогучих впливів німецько - жидівської масонерії.

(Лист). Симоне Василевичу! Париж 28. X. 1919. Давні Ваші співробітники покидають Вас: генер. Греков організатор збройних сил українських покинув Вас; Шемет,

голова рільничо - демократичної партії рівнож пікнув Вас. Грушевський Мих. мусів утікати, щоби спасати життя. Є чесні українці, які не хвалять Вашої польсько-румунської орієнтації, яка полягає на гойнім розділюванні українських територій, на признанні Галичини і Волині Полякам, а Буковини і Бесарабії Румунам в цілі ефемеричної екзистенції Вашого уряду. І певно за зрезигнування України з її прав до Бесарабії запевнено Вам поміч Румунів і охоронило від поважних страт. Я довідався, що ви оголосили мене винятим з під права задля майбутнього зрадження через мене української справи, значить задля моїх федералістичних переконань і задля моєї вірності зглядом Росії. Я боронив Вас в Парижі аж до хвилі, коли Ви заатакували Денікіна і в цей спосіб зробили пропасть непроходиму м'ж нами обома. Ми, репрезентанти нашої партії молодо-української, зі стидом мусимо дивитися в очі французів, які так мислили 1917 р. на наші мілітарні сили і на нашу добре з cementовану групу, які уважали нас за блок правителів відданіх антанти, а підносячих голову проти германофільства в Україні. І Ви, Симоне, належали до Молодої України. В току засідань Малої Ради (кабінету міністрів) в р. 1917. Ви, будучи „франкофілом“, до якого ми мали довіря, ніколи не піднесли голосу проти доведеного германофільства Винниченка і Порша, що Ви дальше ніколи не боронили „війни аж до кінця“ проти соромного міра заключеного в Бересті, хотяй Ви нам це приобіцяли і хотяй це робив Алекс. Шульгін, хотяй не належав до нашої партії. Коли по Вашій димісії в грудні 1917 р. треба Вам було грошей на публікування Вашого щоденника і на ославлене формування Ваших гайдамаків — тоді Ви звернулися до репрезентантів французького Уряду. Пан Н. дав Вам в своїм мешкані при Інститутській 12. (він тепер у Франції) кілька тисяч рублів. Я стидаюся при Василю Шульгінові, якого я просив в імени партії перед входом большевиків до Києва, щоби наклонив своїми впливами російських офіцерів до уділення Вам помочі, запевнюючи його, що Ви не є separatistoю, але сприяєте Росії і антанти, як Ви о тім нас запевняли. Скоропадський, при своїх похибках, є джентльменом, якого великим нещастям було це, що його оточували німецькі агенти як Палтов і і. Я будучи під кінець гетьманського Уряду секретарем гетьмана мав нещастя налягати на увільнення Ваше з вязниці і поношу за цей факт часть відвічальності. Коли германофільські тенденції Винниченки, Андрієвського, Швеця і і. брали гору в „Національній унії“ ми звернулися до Вас. Ми сподівалися, що Ви, будучи уміркованим і „франкофілом“ зможете протидіяти германофільській течії, що було для всіх очевидне, що інсурекція впровадить в Україну большевиків. Ви зобов'язалися не йти на руку повстанням і заховувати *status quo ante*. Я довідався, що вже тоді Ви були в досконалім порозумінні з Винниченком і що лише квестія влади була цею кістю незгоди, яка спричинила, що в грудні 1918 і в січні 1919. Ви кинулися один на другого. В ночі 14. XI. 1919. в хвилі, коли Ви приступали до виконання свого пляну, маєр Ляріш, репрезентант генерального німецького штабу перешкодив гетьманському Урядові Вас арештувати. Німецький офіцер з'явився цеї ночі у гетьмана і заявив категорично, що коли Ви (т. е. члени будуючої Директорії) будете арештовані, то німецьке військо увільнить Вас силою з вязниці. Німці дали зброю повстанцям. Зі зареквіруваного золота Ваші сателіти (пр. отам. Божко в Київі) фабрикують собі гетьманські булави. Виступи з лъожки Кате України і вороже отчини! Ми Вас завсіди будемо оскаржувати в імени нашої отчини, Великої України, яка через три століття була сторожем і передмурнем великої нашої матері — Росії.

Morckun“.

22 stycznia 1920.

Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej

w Warszawie.

Dnia 12 stycznia b. r. za Nr. 434., wysłało Towarzystwo „Dniprowskyj Sojuz Spożywczych Sojuziw Ukrainy, Filja w Hałyczyni“ w Stanisławowie do Ministerstwa Spraw Woj-

skowych (departament gospodarczy) w Warszawie podanie, w którym prosi o zapłatę kwoty 3,628.340 Koron austriackich nieostemplowanych wraz z 24 procentowymi odsetkami od tejże sumy, od dnia 25 maja 1919 r. do dnia rzeczywistej zapłaty bieżącymi.

Suma powyższa wraz z odsetkami należy się wspomnianemu Towarzystwu za zarekwirowany w jego składach cukier, a mianowicie:

- 1) za 35.942 klgr. cukru zarekwiowanego przez Kwatermistrzostwo generała Iwaszkiewicza,
- 2) za 52.500 klgr. cukru zarekwiowanego przez Urząd Gospodarczy Wojsk Polskich (Lwów),
- 3) za 7.135 klgr. cukru zarekwiowanego przez Starostwo w Tłumaczu,
- 4) za 30 klgr. cukru zarekwiowanego przez aptekę Amirowicza w Stanisławowie i
- 5) za 85.810 klgr. cukru zarekwiowanego przez Urząd Gospodarczy Wojsk Polskich w Stanisławowie.

Wzmiankowane podanie poparte zostało dołączonymi do niego odpowiednimi dokumentami, które pod względem prawnym stwierdzają tak prawo własności Towarzystwa do zarekwiowanego cukru, jakież fakt samych rekwiizycji.

Wspomniane Towarzystwo już przed 8 miesiącami wszczęło starania przed Ministerstwem Spraw Wojskowych o zapłatę zapodanej sumy, lecz dotychczas starania te pozostały bez skutku.

Wobec tego, że suma powyższa Towarzystwu prawnie się należy i że usunięcie tak powyższej sumy (przeszło 4 miliony Koron) na przeciag czasu 9-ciu miesięcy z kapitału obrotowego Towarzystwa, przyczyniającego się w wysokim stopniu do poprawienia stosunków aprowizacyjnych naraża Towarzystwo na poważne straty finansowe, a nadto i co najważniejsze, odbija się ujemnie na akcji aprowizacyjnej w stosunku do ludności na terenach wyniszczonych przez wojnę i dotkniętych straszną epidemią tyfusową, a temsamem paraliжуje w części wysiłki stłumienia tejże epidemii — Ukraińska Misja Dyplomatyczna ma zaszczyst prosić uprzejmie Wysokie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, aby raczyło kwestię wypłaty wzmiankowanej wyżej sumy Towarzystwu „Dniprowskij Sojuz Spożywczych Sojuziw Ukrainy, Filja u Hałyczyni” w Stanisławowie postawić jako nagłą na porządek dzienny i przyczynić się do dodatniego jej rozwiązania przez Wysoki Rząd Polski w najkrótszym czasie.

O załatwieniu tej prośby raczy Wysokie Ministerstwo podpisanaą Misję zawiadomić.

Prezes Misji: Radca P. Poniatenko.

Sekretarz; Jezierski.

Warszawa, dn. 16 lutego 1920 r.

MINISTERSTWO
SPRAW ZAGRANICZNYCH

Nr. 6872/A/2320/IV.

W sprawie: dostarczenie projektu
dekleracji.

Do

Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w miejscu

Hotel Europejski

Na skutek pisma Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej z dn. 27/I. za Nr. 169 ex Ministerstwa Spraw Zagranicznych przesyła przy niniejszym projekt Deklaracji Rządu Ukrainskiego w sprawie uregulowania ruchu uchodźczego i przewozu zabytków przeszłości z Ukrainy do Polski

Za Ministra M. Babiński.

Rząd Ukraiński obowiązuje się:

1) Nie czynić żadnych trudności wyjazdowi z Ukrainy do Polski tym Polakom, którzy wyjechać pragną.

2) Zezwalać tym Polakom, którzy pragną przejechać do Polski przez Rumunię, na przejście przez Dniestr w punktach, wyznaczonych za zgodą Rządu Rumuńskiego.

3) Reemigrantów, uchodźców wojennych i byłych jeńców Polaków, przejeżdżających ze Wschodu od strony Kijowszczyzny i w ogóle od strony Dniepru, przyjmować na swoim terytorium i przejazdowi ich do Polski nie czynić żadnych trudności.

Uwaga I. W razie faktycznych zmian terytorialnych konfiguracji militarnej na Ukrainie określenia terytorialne, zawarte w punkcie trzecim, będą zastosowane do powyższych zmian faktycznych.

Uwaga II. W razie organizacji regularnego ruchu i przejazdu uchodźców — władze i instytucje polskie, zajmujące się repatriacją, będą w miarę możliwości zawiadamiać Rząd Ukraiński o punktach, w których transporty uchodźców będą przechodzić granicę, o dniu przejścia i ilości ludzi.

4) Dla przewozu uchodźców i byłych jeńców Polaków przez terytorium Ukraińskie dostarczać.

a) Pociągów kolejowych,

b) Żywności na czas podróży przez terytorium ukraińskie.

c) Zabudowań, odpowiednio zaopatrzonych, na urządzenie w nich schronisk na pobyt uchodźców podczas przerw w podróży.

d) Przyjmować chorych w swoich szpitalach.

e) Pomagać wszystkim polskim usiłowaniom co do podniesienia stanu sanitarnego uchodźców.

a) Kierować transporty do punktów granicznych przez Rząd Polski wskazanych po uprzednim porozumieniu się odpowiednich władz polskich i ukraińskich.

5) Uchodźcy, którzy obecnie mieszkają na Ukrainie lub osoby, które pozostawiły z powodu wojny majątek swój na Ukrainie mają prawo wywieść:

a) pieniądze i papiery wartościowe bez ograniczenia ilości i jakości i bez przymysłu wymiany jednej waluty na inną. Co się tyczy waluty metalowej, to wywóz dozwolony jest do wysokości lub bez ograniczeń.

b) Ruchomości, archiwa, zabytki, biblioteki i. t. p.

Uwaga I. do punktu 5. Do osób przejeżdżających tranzytem przez Ukrainę, nie będą stosowane żadne ograniczenia, dotyczące rodzaju i ilości przewożonego przez nich majątku prywatnego, wyjąwszy przedmioty, których przewóz wzbroniony jest ze względu na bezpieczeństwo publiczne.

Uwaga II. Rewizja bagażu i osób, powracających do Polski odbywać się winna w obecności przedstawicieli władzy polskiej.

6) Na terytorium Ukrainy mają prawo działać wysłane tam repatriacyjne wojskowe lub cywilne misje Państwowo Polskie, albo takie Misje Polskiego Czerwonego Krzyża; Rząd Ukraiński przyrzeka im opiekę i pomoc i bierze na siebie odpowiedzialność za bezpieczeństwo życia i mienia wymienionych powyżej misji Polskich.

7) Misje wymienione w punkcie 6-ym mają prawo na podstawie specjalnego upoważnienia Rządu Polskiego do roztaczania opieki nad obywatelami Polskimi i ich mieniem na Ukrainie, oraz do wizowania dokumentów, wydawania przepustek, paszportów i. t. p.

8) Sprawy repatriacji jeńców Polskich i internowanych podczas wojny polsko-ukraińskiej podlegają załatwieniu na podstawie specjalnego porozumienia władz wojskowych.

9) Wątpliwości i spory, powstałe przy stosowaniu niniejszej dekleracji do postrzególnych kategorii osób lub spraw rozstrzygają się w drodze dyplomatycznej, wszelako wykonanie postanowień deklaracji wstrzymania nie ulega.

10) Niniejsza dekleracja obowiązuje na zasadzie wzajemności.

1) Rząd Ukraińskiej Republiki Ludowej obowiązuje się udzielić Rządowi Polskiemu wszelkich ułatwień w celu powrócenia w granice Państwa Polskiego:

a) Archiwów, bibliotek, zbiorów artystycznych, oraz pamiątek historycznych, które w czasie wojny ostatniej drogą ewakuacji z Polski dostały się w granice terytoriów, podlegających Ukraińskiemu Rządowi Dyrektorjatu — bez względu na to czy stanowiły własność państwową, kościelną, komunalną, społeczną czy też prywatną, a zwłaszcza dzwonów kościelnych wszelkiego rodzaju, nagromadzonych w wielkich ilościach przez władze rosyjskie na terytoriach obecnego Państwa Ukraińskiego.

b) Wszelkich przedmiotów wskazanych wyżej kategorii, stanowiących własność Polaków które kiedykolwiek skądkolwiek i w jakikolwiek sposób dostały się na terytorium obecnego Państwa Ukraińskiego — z wiedzą i wola, czy też bez wiedzy i woli właścicieli — i znajdujące się tam bez opieki — lub też pod opieką czy to osób prywatnych, czy też instytucji państwowych lub społecznych.

I. Uwaga do punktu b. Zasada powyższa stosowana być winna bez dalszych zastrzeżeń — jednakże z zastosowaniem ograniczeń, przewidzianych w Uwadze II. do niniejszego punktu — do tych przedmiotów wyżej kategorii, które stanowiły własność posiadaczy obecnych jeszcze przed dniem 1 sierpnia 1914 r. Co się zaś tyczy tych przedmiotów, co do których z pewnością wiadomo, że nabyte zostały dopiero po dacie wymienionej, to o ile zachodzi wątpliwość, poparta pozytywnimi, danymi czy nie zostały nabyte sposobem nielegalnym, lub też z nieprawego źródła, wywiezione być mogą jedynie po uprzednim zbadaniu okoliczności powyższych. Dochodzenia wspomniane przeprowadzone być winny przez specjalną Komisję z równym udziałem przedstawicieli Władz Ukraińskich i Polskich, do której wyłącznie należeć będzie kompetencja kwalifikowania wypadków, podlegających dochodzeniu.

II. Uwaga do punktu b. Wywozowi z granic Rzeczypospolitej Ukraińskiej podlegać nie mogą te przedmioty wspomnianych wyżej kategorii, które dzięki charakterowi swemu wiążą się nierozerwalnie z kulturą, lub historią Narodu czy Państwa Ukraińskiego.

Organ kompetentny w danej mierze stanowić ma specjalna Komisja rzecznikowa, złożona w równej mierze z przedstawicieli Władz — względnie instytucji — Ukraińskich i Polskich. Punkty wytyczne kwalifikowania oraz regulamin postępowania w danym względzie wypracować winna sama pomieniona Komisja Mieszana z uwzględnieniem instrukcji, któreby jej przez czynniki miarodajne każdej ze stron interesowanych udzielone być mogły.

2. Rząd Ukraiński obowiązuje się w celu praktycznego przeprowadzenia zadań powyższych:

a) Przystać na dodanie delegatom Władz Polskich na terenie Państwa Ukraińskiego specjalnego funkcjonariusza do spraw zabytkowych oraz udzielić mu zarówno prawa dokonywania dochodzeń i poszukiwań przedmiotów wymienionych wyżej kategorii, jak też i wszelkich technicznych ułatwień i pomocy w tej mierze, a także w razie potrzeby — zabezpieczenia i ochrony.

b) Udzielić wspomnianemu funkcjonariuszowi oraz Rządowi Polskiemu środków przewozowych i koniecznej ochrony zarówno dla skupiania rozpraszonych lub zagrożonych zabytków Polskich na terenie Państwa Ukraińskiego, jak też i w celu transportowania ich do granicy Polski.

3) Rząd Ukraiński nie bierze na siebie kosztów, związanych z utrzymaniem i czynnościami wymienionego w p. a) i b) specjalnego funkcjonariusza.

Do
Ministerstwa Spraw Wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej

w Warszawie.

W imieniu Prezesa Ukraińskiej Sanitarnej Misji dla niesienia pomocy jeńcom ukraińskim w środkowej i południowej Europie, a zarazem upoważnionego przedstawiciela Ukraińskiego Czerwonego Krzyża dla zachodniej Europy atamana Dra Andrzeja Okopeńki, upoważniony i upełnomocniony przez niego do pertraktacji i konferencji z Wysokim Rządem Polskim, w sprawie powrotu ukraińskich jeńców wojennych tak z Ukrainy Nadnieprzańskiej, jak i z Galicji Wschodniej do Ojczyzny, przez ziemie tak należące do Rzeczypospolitej Polskiej, jak i przez nią obecnie okupowane, śmiem zwrócić się, po poprzednim porozumieniu się i za zgodą z przedstawicielami Wysokiego Rządu Ukraińskiego i przedstawicielami Ukraińskiego Czerwonego Krzyża, przebywającymi obecnie w Warszawie, do Ministerstwa Spraw Wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej z następującymi pytaniami:

1) Czy Wysoki Rząd Polski zgadza się zasadniczo na przejazd powracających jeńców ukraińskich, przebywających w niewoli w Niemczech i we Włoszech przez ziemie Państwa Polskiego na Ukrainę Nadnieprzańską, zaś jeńców ukraińców Galicjan do Galicji Wschod.

2) W razie zgody, jakie byłyby drogi dla tych transportów, jak ich kierunek i do jakich miejscowości?

3) Czy transporty szłyby przez Polskę transito bez zatrzymania ich w koncentracyjnych obozach w Polsce? W razie zaś ewentualnego czasowego zatrzymywania ich w obozach, czy obozy te byłyby pod względem hygienicznym tak urządzone, by się nie stały ogniskiem epidemii, zagrażających życiu i zdrowiu powracających jeńców?

4) Czy nie robiłyby różnicy między oficerami, a żołnierzami?

5) Jak liczne mogłyby być pojedyncze traospory jeńców?

6) Czy wagony przznaczone dla transportów będą należycie odczyszczane i odkażone, zwłaszcza, że transporty te będą przychodziły do granic Polski w stanie „czystym” odwszonym?

7) Czy wolnobы było jeńców, którzy w drodze zachorują, oddawać do leczenia do szpitali tak wojskowych, jak i cywilnych?

8) Czy zgadza się Rząd Polski na przewóz przez Państwo Polskie sanitarnego materiału, leków, bielizny odzieży, na przejazd sanitarnych pociągów, lekarzy, sanitarnych kolumn na Ukrainę do walki z epidemiami, czy może dać pewnego rodzaju gwarancje, że materiał wyżej wymieniony będzie podezas transportu należycie strzeżony i komisjnie oddany zastępcom władz Ukraińskich?

9) W jaki sposób należałoby uregulować rozrachunek kosztów przewozu jeńców i sanitarnych materiałów, kosztów żywienia jeńców w drodze, oraz kosztów leczenia chorych w szpitalach w Polsce?

10) Czy Rząd Polski może dać oświadczenie, że wszyscy powracający jeńcy Ukraińcy z Galicji Wschodniej będą bez przeszkode dopuszczeni wprost do swych miejsc przynależności i nie będą powoływani do czynnej służby wojskowej w wojsku polskim, jak dugo sprawa Galicji Wschodniej nie będzie ostatecznie rozstrzygnięta przez Entente?

Dla informacji nadmieniam, że do końca listopada z. r. transporty naszych jeńców szły na Ukrainę drogą przez Węgry i Rumunię. Gdy zaś stosunki na dekarmacyjnej linii węgiersko-rumuńskiej zaostrzyły się do tego stopnia, że droga ta przez rządy obu tych Państw została dla przewozu tych jeńców zamknięte, skierowaliśmy transporty nasze, po poprzednim porozumieniu się i za zgodą z Rządem polskim i Czechosłowackim, na drogę przez Budapeszt-Koszyce-Orlo do Galicji. Najkrótszą zaś i najdogodniejszą dla przyszłych naszych transportów tak jeńców z Włoch jak i z Niemiec byłaby droga przez Bogumin - Piotrowice, Kraków i dalej na wschód.

W związku z tą sprawą łączyc się ściśle prośba nasza o uzyskanie pozwolenia od Rządu Polskiego na utworzenie Filii Ukr. Misji sanitarnej w Krakowie.

Centralny Zarząd Ukraińskiej Misji sanitarnej znajduje się we Wiedniu, filie zaś są obecnie we Wiedniu, Innsbruku, Pradze, Budapeszcie, Bukareszcie, Berlinie i Rzymie. Zadaniem filii w Krakowie byłaby rejestracja powracających jeńców, niesienie im opieki sanitarnej oraz pośrednictwo między władzami ukraińskimi a polskimi w sprawach repatriacji jeńców. Jeńcy nasi których większa część przebywa w niewoli od początku światowej wojny, proszą i błagają o niesienie im pomocy i o ułatwienie rychłego powroty do Ojczyzny.

Proszę więc Wysokie Ministerstwo Spraw Wojskowych w imieniu tych nieszczęsnych by pomogło nam i ułatwiło nam tę czystą humanitarną akcję.

Warszawa, dnia 5 lutego 1920 r.

Dr. Miron Wachniamin.

Ukraińska Misja Dyplomatyczna Rzeczypospolitej Polskiej popiera w zupełności ze swojej strony tę wyżej wspomnianą humanitarną akcję powrotu jeńców ukraińskich do Ojczyzny i prosi o przychylne załatwienie sprawy.

Prezes Misji: L. Michajliw.

Sekretarz: Odzerjaniec.

Kooperacyjna Rada „TRZECH” Przedstawicielstwo Podolskiego SOJUŻBANKU i kamienieckich rejonowych Sojuзов wiejsko-gospodarczego i spożywczego.

Urzęduowe tłumaczenie.

17 lutego 1920 r.

m. Warszawa.

Ekscelencji Posłowi U. R. L. przy Rządzie Rzeczypospolitej Polskiej
A. M. LIWYCKIEMU

w Warszawie.

Pragnąc, ażeby Narody Rzeczypospolitej Polskiej i naszej Ukraińskiej Republiki Ludowej, żyli w pokoju i zgodzie, zwracamy uwagę Waszej Ekscelencji na naruszenie praw prywatnej własności organizacji kooperacyjnych przez Polskie Władze wojskowe na terytorium powiatów Kamienieckiego i Uszyckiego, które to prawa nawet przez bolszewików są szanowane i nie podlegają niszczeniu, a rolę których stosuje się na całym świecie do roli międzynarodowego prawa Czerwonego Krzyża.

W samem mieście Kamieńcu, gdzie ma siedzibę wyższe dowództwo wojskowe armii polskiej, oddział wojskowy (intendantura pod kierownictwem kapitana Sameki, a w szczególności filia Urzędu gospodarczego na stacji kol. Kamieniec ze starszym adjutantem Jakóbkiem) pod komendą oficerów, nie przedstawiając upoważnienia rekwizycyjnego, ani nie powołując się na żaden przepis, wśród białego dnia, samowolnie zabrał ze składu Kamienieckiego rejonowego wiejsko-gospodarczego kooperacyjnego Sojuzu (Hospodarsojuza) 71 worków pszenicy i innego zboża, ogólnej wartości 648 000 karbowalników. Klucze od składu oddział wojskowy zatrzymał przy sobie, widocznie z zamiarem przedsięwzięcia dalszych rekwizycji samowolnych i tych zapasów, które są jeszcze na składzie, a których wartość przedstawia sumę zwyk 3,000.000 karbowalników. Zauważać należy, że „Hospodarsojuz” posiada zaświadczenie od miejscowego dowódcy polskiego, uprawniającego do wolnego przewozu produktów pierwszej potrzeby, a po mieście rozlepine były przedtem ogłoszenia, zawierające rozkaz dowódcy miasta, zabraniający wszelkich rekwizycji za nieważne. Wszelkie nasze, a także głównoupoważnionego ministra Ogijenka starania u odnośnych władz polskich, celem odebrania zarekwirowanego zboża, lub zapłaty równowartości tegoż, jakotęż celem zwrotu zabranych kluczy od składu, nie odniosły żadnego skutku.

W mieście powiatowem w Nowej Uszycy w Towarzystwie hurtownych zakupów oddział polskiego 149 pułku piechoty, zabrał dnia 31 grudnia 1919, również bez żadnego upoważnienia rekwizycyjnego i bez zapłaty 36 pudów cukru, wartości 30.960 karbowalników, licząc pud po 860 karb. i 5 pudów 12 funtów miodu, wartości 38.380 karbowalników, zaś dnia 8 stycznia 1920 r., rejonowy komendant polski Subaczewski zarekwirował bezpłatnie i bez wydania potwierdzenia

cukru piaskowego	66	pudów	à	860	karb.	łącznej wartości	K.	56.760—
rafinady	6	"	17	f.	à 11000	"	"	7.667·50
skóry podeszwowej	5	"	36	"	à 30.500	"	"	181.122·50
" juchtowej	7	"	27	"	à 10.700	"	"	82.122·50
miodu	19	"	19	"	à 1.400	"	"	26.600—
mydła	18	"	25	"	à 1.680	"	"	31.290—
soli	1	"	20	"	à 800	"	"	1.200—
podeszwy	9	kawałków	7.150—
worków	13	sztuk	1.300—
postronków	1	zwój	217 50

ogólnie na sumę K. 434.037·50

Analogiczne wiadomości nadeszły z Wołynia, z tej części, która zajęta jest przez władze polskie.

Wszystko to prowadzi do tego, że jedyna organizacja ukraińska, ocalona od ogólnej ruiny — kooperatywy, zastanowiły swoją działalność lub też zamierzają zastanowić, jeżeli podobny proceder nie będzie uchyleny, o co też Waszą Ekselencję my uprzejmie prosimy.

Prezes: O Myciuk w. r.

Sekretarz: M. Potapenko w. r.

З М І С Т:

В С Т У П

5 — 6

Р О З Д І Л I.

Перші кроки в навязанню Українською Народниою Республікою дипломатичних стосунків з Річчю Побслонітою Польською.

1. Дипломатичні стосунки України з Польщею перед висланням до Польщі Української Дипломатичної Mісії. 2. Mісія В. К. Прокоповича. 3. Представник Українського полковника Кудриновського. 4. Польсько - українська війна і затримання в навязанню сталих дипломатичних стосунків. 5. Припинення польсько - української війни і збільшення опорних сил проти більшевиків. 6. Відновлення дипломатичних стосунків між УНР. РПП. 7. Надзвичайна Дипломатична Mісія з п. Пилипчуком Пилипом, на чолі. 8. Польська Делегація для переговорів з Надзвичайною Українською Дипломатичною Mісією. 9. Переговори Надзвичайної Української Дипломатичної Mісії з Делегацією польського Уряду і Декларація 19 серпня 1919 року. 10. Територіальні уступки Декларації з 19 серпня 1919 р. і розв'язання по декларації аграрної справи. 11. Компенсації з польського боку за уступки по Декларації з 19 серпня 1919 року та невистачаючість її територіальних уступок. 12. Перевищення Надзвичайною Mісією уповноважень і відкликання Mісії. 13. Політична ситуація і військові події 7 — 12

Р О З Д І Л II.

Українські Дипломатичні Mісії в РПП. та її перші кроки.

1. Формування і висилка до Польщі нової Дипломатичної Mісії. 2. Повновласть Mісії. 3. Виїзд Mісії до Варшави. 4. Розподілення обов'язків внутрішнього розпорядку між членами Mісії. 5. Прибуття до Варшави і перші кроки Mісії на Варшавському терені. 6. Відсутність належного звязку при організації нової Mісії з розв'язаною Надзвичайною Mісією. 7. Запідозріння одноцільності представництва в Mісії. 8. Потреба нової Декларації і неможливість розв'язання біжуучих справ без вияснення польсько - українських відносин. 9. Звязки і зносини Mісії з позаурядовими колами та відношення до України польських політичних партій і груп. 10. Окупантійні мрії та зносини з представниками Держав, що ловстали на північному заході бувшої Росії. 11. Mісія і представники Держав Антанти та зносини Mісії з представниками інших Держав 13 — 27

Р О З Д І Л III.

Перший вузол польсько - українського союзу. (Декларація 28-го жовтня 1919 р.)

1. Польща продовжує переговори з Україною. 2. Відчинення засідань польсько - української конференції і перша декларація Mісії від 28 жовтня 1919 р. 3. Звірнення Mісії - Декларації 28-го жовтня та негативна оцінка польським Урядом. 4. Що ждалося від України. 5. „Відверто і ясно“. 6. Невигідна для Mісії політична ситуація, перерив в переговорах офіційних і поширення переговорів неофіційних. 7. Відновлення засідань Конференції та справа Галичини. 8. Компромісова промова Голови Mісії. Необхідність для України польсько - українського порозуміння зростає. 9. Звіт Mісії 28 — 45

Р О З Д І Л IV.

Декларація 2-го грудня 1919 року.

1. В дорозі до Декларації 2-го грудня 1919 р. і безпорадність справи з Галичиною. 2. Рішуча позиція польського Уряду і підпоріж Голови Mісії на Україну. 3. Народи Голови Mісії - з членами Директорії Ф. Шбецем і А. Макаренком та членами партій соціалістів - революціонерів. 4. Або Декларація або розрив польсько - українських стосунків. Mісія готує нову Декларацію. 5. Ультимативні поправки польського Уряду в справі кордону по річці Зброчу. Розбиття голосів Mісії при ухвалі проекту Декларації. 6. Події на Україні та ознаки приближення розриву з Польщею. 7. Приняття декларації. Декларація перед судом представників політичних напрямків громадянства. 8. Обіцянки польської Делегації супроти Декларації 2-го грудня. 9. Декларація 2-го грудня не пішла далі вже раніш приобіцянних уступок та її позитивні сторони. 10. Вихід радників Галичини і Mісії радника Мішанецького та склад Mісії по підписанню Декларації 2-го грудня 1919 року. 11. Звіт Mісії 46 — 75

Р О З Д І Л V.

По Декларації 2-го грудня 1919 року.

1. Прибуття Головного Отамана до Варшави та його авдієнція у коменданта Пілсудського. 2. Роботи Mісії по прибуттю Головного Отамана — особливо після авдієнції. Перші ластівки про поводження поляків на Україні. 3. Хто винен? Деякі політичні партії про момент та політичні вимоги. 4. Галицька Національна Рада протестує проти декларації 2-го грудня, а Диктатор Петрушевич та його однодумці її далі орієнтується на Денікіна. 5. „Український Національний Комітет“ в Парижі та висновки. 6. Приїзд Міністра Безпалка, вісти з Україні та заходи по його приїзді. 7. Боротьба проти дикунсько - заборчих намірів польських на Україні. Меморандум Головного Отамана до Коменданта Пілсудського. 8. Доля українських вояків (полонених, інтернованих та конфі-

нованих) в польських таборах. Заходи по формуванню армії. 9. А. Лівицький їде до Камінця, а слідом за ним, як куріер Головного Отамана, старш. О. Доценко. Арешт Ради Міністрів і громадян УНР. поляками. 10. Звіт з польськими А. Лівицького та О. Доценка. Резолюції політичних партій. Українська Національна Рада та її діяльність I Епископ Пімен проти УНР. 11. Згадка про українську і московську пресу. Проблеми влади і громадської опінії. Держава і соціалістична інтелігенція. 12. Нота до найвищої Ради в Парижі. Згадка про наші фінанси,— і Б. Мартос. Приватне життя в Місії й перспективи 76 — 197

РОЗДІЛ VI.

Від декларації 2-го грудня до умови 22-го квітня.

1. Декларація 2-го грудня 1919 р. як підстава до дальшого розвою польсько - українських союзних стосунків. 2. Агітація проти Місії в звязку з підписаною нею Декларацією і підміна Декларації на „договір“. Загальне охреслення праці Місії, після підписання Декларації в звязку з становищем на Україні. 3. Використовування Декларації 2-го грудня та інти протести Місії в звязку з польсько - українськими відносинами. 4. Своєчасність вручення декларації 2-го грудня та стосунки Місії з представниками польської влади і представниками польського політичного життя. 5. Стосунки з офіційними політичними колами та громадськими і сеймовими представниками польського політичного життя. 6. Стосунки з представниками чужоземних держав, акредитованими в Польщі та справа з визнанням самостійності України. 7. Візити Голови Місії у Польського Румунського, Італійського та Англійського. 8. Пропозиції миру з боку большевицького Уряду державам східу Європи і становище в тій сирії України та нота Місії в справі становища України в звязку з зробленими російським большевицьким Урядом мировими пропозиціями. 9. Нікітін — уповноважений Ради Народних Комісарів, Литовський Посол посередничав в переговорах в переговорах УНР. з совітським Урядом. 10. Відношення польської преси до питання про війну з большевиками. 11. Причини спинення праці польсько-української Конференції. 198—226

РОЗДІЛ VII.

Союзна умова 22-го квітня 1920-го року.

1. Матеріальна вичерпаність укр. армії. Обмеженість власних військових сил на Україні та узурпація прав політичної влади Москвою. 2. Польща „натурульний спільник“ України. Дезанексія Польщі як шлях до допомоги Україні. 3. Проекти союзних умов та спірні їх питання. 4. Відношення і непримириме становище польської Делегації в справі проекта союзної умови та незацікавленість Польщі в дезанексії розбора 1772 р. 5. Необхідність директивів Уряду і вияснення громадської опінії та останні. Політичний бенкет 25-го березня. 6. Оцінка Головним Отаманом політичної ситуації в звязку з існуючими проектами утворення самостійної України. 7. Додаткові уваги Головного Отамана для А. Лівицького. Директиви Гол. От. Правительству та вимоги до політичних партій через спеціального куріера. 8. Приняття проекта умови під загрозою зірвання конференції. Вмішання в польсько - україн. переговори вищих польських сфер і підписання умови. 9. Місія в справі оцінки переведення нею політичної праці. 10. Інші, окрім праці дипломатичної, галузі праці Місії. 227 — 274

ДОКУМЕНТИ

277 — 398

ДОДАТКИ ТА НАЙГОЛОВНІЙШІ ПОМИЛКИ ДРУКУ:

Стор:	Рядок:	Надруковано:	Має бути:
8	6 згори	Наддніпрянщини	Наддністрянщини
46	3 "	наради.	наради, за винятком В. Дорошенка, з котрим велася приватня розмова.
100	25 "	—	вираз—спопулярізований нами усіма— взяти в лапки.
101	22 знизу	—	Після слова партії треба додати— „та військові коменданти“.
159	2 "	Голова військової секції	Голова УДМ.
223	— "	Кейч*)	Keninsch.
271	—	—	На українському оригіналі підписано: Jan Dąbski. l'Humanité.
359	19 "	l'Uumanité.	

*) Так було записано це прізвище в наших документах О. Д.

